MSS No. 13 Subject Religion

Name of MSS Lingapurāna (लिंगपुराण)

Author Not available

Period — — Folios 216 (2 to 218)

Script Sanskrit Source Prithipal Singh

Missing Folios 1, 92

A. no. 13.

संयोगेन विनाशे जगतां भयं शापः सत्याकृतो देवानां परो विस्तेच पावके शुक्रोत्सर्गश्च रुद्रस्य गांगेयोद्भवमेव च ग्रह
णादिषु काले शुभस्याप्यलिंगफलं तथा दक्षप्रदधीचिविवादश्च दधीच्योपेंद्रयोस्तथा उत्पत्तिं नंदिनाम्नात देवदेव
स्याधीमतः पतिव्रतायाश्चाख्याने पञ्चपाशाविचारणा प्रकृतिलक्षणं ज्ञानं निहास्यधिकता तथा वसिष्ठस्य त॥
योत्पत्तिर्वासिष्ठानां महात्मनां मुनीनां वंशविस्तारो राज्ञोशत्रोर्विनाशनं दौरात्म्यं कौशिकस्याथ स्वरभीवे
धनं तथा सुतशोको वसिष्ठस्य शुक्रं धत्या प्रलापनं स्नुषायाः प्रेक्षणं चैव गर्भस्थस्य वचस्तथा पराशरस्यावता
रो व्यासस्य च शुकस्य च विनाशं राक्षसानां च विहितं शक्रसूनुना देवता परमार्थे भुवि ज्ञानं तत्प्रसादतः पुराण
स्त्विनिष्कलस्य स्याज्ञया गुरोः भुवनानां प्रमाणं तु ग्रहाणां ज्योतिषां गतिः जीवत श्राद्ध विधानं च श्राद्धा
कारादेव मन्वप्रकीर्णानाह विधानं च तथाध्ययनलक्षणं पंचयज्ञप्रभावश्च पंचयज्ञविधिस्तथा रजस्वलानां
महदादिविशेषांतानां [illegible] मैथुनस्य विधिश्चैव प्रतिवर्णमनुक्रमात् भोज्याभोज्यविधानं च सर्वेषामेव वर्णिनां
विश्वजगत्प्रभुः तस्मिन्नंडे [illegible] राततू नरकाणां स्वरूपं च दंडकर्मानुरूपतः स्वर्गनारकिनां चिह्नं सांविक्रेज॥
प्रायोदशगुणेनैव वाह्यतस्तेजसे [illegible] तरा जगुरं तथा कल्पं पंचाक्षरस्याथ रुद्रमाहात्म्यमेव च वृत्रेंद्रयोर्महायु
तेन भस्माहृतः प्राकाशस्याहृतस्तत्प्रदः श्वेताख्यकालनाशनं देवदारुवने शंभोः प्रवेशः शंकरस्य च स्वदर्श
वरणान्याज्ञस्तस्यात्माकमलासनः वेधसाथो हि रुद्रस्तत्कथितं ब्रह्मणा तदा मधुनाकैटभेनैव प्रवाहत्यग

नाद्धरेः सर्वावर्तेषु विष्णोश्च जननं लीलयैव तु विष्णोः प्रसादाद्धि सो
तिर्यादवत्वं हरेः स्वयं भोजराजस्य दौत्यं मातुलस्याहरेर्विभोः वा
त नरस्य च तथोत्पत्तिः कपाले वै स्ववाहुकरात् भूभारनिग्रहार्थं तु रुद्र
मेः प्रसादाद्धि प्रवर्तनं देवासुरैः स्वरालब्धं भृगुशापश्च विष्णुना कृष्णत्वेऽ
त लब्धोहितायशापस्तु दुर्वाससस्याननाद्धरेः हृस्यंधकविनाशायशापः पिंडा
योत्पत्तिस्तोमरस्योद्भवस्तथा परकालोभतोन्योन्यं विवादं ब्रह्मविग्रहः लीलयावै
कुलस्य च संहृतिः परकामवले नैव गमनं स्वेच्छयैव तु ब्रह्मणश्चैव मानं तु मोहं ज्ञाने स विष्णु
र पुरंधकाग्निदग्धानां शक्रेशमत्सगत्रूपिणं मदनस्यादिदेवस्य ब्रह्मणश्चामरारिणां हालाहलस्य दैत्यस्य
कृतावज्ञापिनाकिना जालंधरवधश्चैव सुदर्शनसमुद्भवः विष्णोर्वरायुधावाप्तिस्तथा रुद्रविचेष्टितं तथा
यानि च रुद्रस्य चरितानि सहस्रशः हरेः पितामहस्याथ शक्रस्य च महात्मनः प्रभावो ब्रह्मणश्चैव शिव
लोकस्य वर्णनं भूमौ रुद्रस्य लोकं तु पाताले हाटकेश्वरं तपसां लक्षणं चैव द्विजानां वैभवं तथा आधिक्यं
शैवमूर्तीनां लिंगमूर्तीर्विशेषतः लैंगेस्मिन्नानुपूर्वेण विस्तरेण प्रकीर्त्यते एतान् ज्ञात्वा पुराणस्य संक्षेपं की
र्तयेन्नयः सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकं स गच्छति इति श्रीमत्पुराणे लैंगे परिपाटीवर्णनं द्वितीयोध्यायः २

लिंग॰ पु॰ ४

4

महतस्त्रिगुणात्तस्मादहंकारो रजोधिकः तेनैव चावृतः सम्यगहंकारस्तमोधिकः महतो भूततन्मात्रं सर्ग
कृद्वै बभूव ह अहंकाराच्छब्दमात्रं तस्मादाकाशमव्ययं सशब्दमावृणोत्पश्चादाकाशं शब्दकारणं तन्मा
त्रभूतसर्गोयं द्विजास्त्वेवं प्रकीर्तितः सशब्दमात्रस्त्वाकाशस्तस्माद्वायुर्महाभुजे तस्माच्च रूपमात्रं तु ततो
ग्निस्तु रसस्ततः रसादापः शुभास्ताभ्यो गंधमात्रा धरा ततः आवृणोद्धि तदाकाशं स्पर्शमात्रं द्विजोत्तमाः
आवृणोद्रूपमात्रं तु वायुर्वातिक्रियात्मकः आवृणोद्रसमात्रं तु देवः साक्षाद्विभावसुः स्मायां पंचगुणा
स्तस्मादेकोनो रससंभवः त्रिगुणो भगवान्वह्निर्द्विगुणः स्पर्शनात्मजः अहंकारस्ततो देवस्त्वेकमात्र
स्तु निष्कलः तन्मात्राद्भूतसर्गश्च विज्ञेयश्च परस्परं वैकारिकः सात्विको वै युगपत्संप्रवर्तते सर्गस्तथाप्यहं
कारादेवमत्र प्रकीर्तितः पंचबुद्धींद्रियाण्यत्र पंचकर्मेंद्रियाणि च शब्दादीनामवाप्त्यर्थं मनश्चैवोभयात्मकं
महदादिविशेषांता ह्यंडमुत्पादयंति च जलबुद्बुदवत्तस्मादवतीर्णः पितामहः स एव भगवान्विष्णोर्वि रुद्रो=
श्वजगत्प्रभुः तस्मिन्नंडे त्विमे लोका अंतर्विश्वमिदं जगत् अंडं दशगुणेनैव वारिणा प्रावृतं बहिः
आपो दशगुणेनैव बाह्यतस्तेजसावृताः तेजो दशगुणेनैव वायुना बाह्यतो वृतं वायुर्दशगुणेनैव बाह्य
तो नभसावृतः आकाशस्त्वावृतस्तद्वदहंकारेण शब्दजः महता शब्दहेतुर्वै प्रधानेनावृतः स्वयं सप्तांडा
वरणान्याहुस्तस्यात्मा कमलासनः कोटिकोट्ययुतान्यत्र अंडानि कथितानि तु तत्र तत्र चतुर्वक्त्रा ब्रह्मा

सूतउवाच अलिंगोलिंगमूलंतुअव्यक्तंलिंगमुच्यते अलिंगशिवइत्युक्तोलिंगंशैवमितिस्मृतं प्रधानंप्रकृतिश्चे
तियदाहुर्लिंगमुत्तमं गंधवर्णरसैर्हीनंशब्दस्पर्शादिवर्जितं अगुणंध्रुवमक्षय्यमलिंगंशिवलक्षणं गंधवर्ण
रसैर्युक्तंशब्दस्पर्शादिलक्षितं जगद्योनिंमहाभूतंस्थूलंसूक्ष्मंद्विजोत्तमाः विग्रहोजगतांलिंगमलिंगादभवत्स्व
यं सप्तधाचाष्टधाचैवतथैकादशधापुनः लिंगान्यलिंगस्यतथामाययाविततानितु तेभ्यःप्रधानदेवानांत्रय-
मासीच्छिवात्मकं एकस्मात्त्रिषुभूत्सृष्टिस्संमेकेनपरिरक्षिते एकेनचहृतंविश्वंव्याप्तंत्वेवंशिवेनतु अलिंगंचैव
लिंगंचलिंगालिंगानिमूर्तयः यथावत्कथितान्येवंतस्माद्ब्रह्ममयंजगत् अलिंगीभगवान्बीजीसएवपर
मेश्वरः बीजंयोनिश्चनिर्बीजान्निर्बीजोयोनिरुच्यते बीजयोनिप्रधानानामात्माख्यावर्ततेत्विह परमा-
त्मामुनिर्ब्रह्मानित्योबुद्धःस्वभावतः विशुद्धोयस्ततोरुद्रःपुराणेशिवउच्यते शिवोदृष्टाश्चप्रकृतिंशैवीस-
मभवद्द्विजाः सर्गादौसागुणैर्युक्ताऽपुराव्यक्तास्वभावतः वित्यरादिविशेषांतेविश्वंतस्याःसमुत्थितं विश्वधा
त्रीत्वजाख्याचशैवीचप्रकृतिःस्मृता तामजांलोहितांशुक्लांकृष्णामेकोऽजःप्रभुः जनित्रीमनुशेतेचजुषमा-
णःस्वरूपिणीं तामेवाजामयोन्यस्तुभुक्तभोगांजहातिच अजाजनित्रीजगतामजेनसमधिष्ठिता प्रादु-
र्बभूवसमहान्पुरुषाधिष्ठितस्यच अजातयाप्रधानस्यसर्गकालेगुणैस्त्रिभिः सिसृक्षयाचोद्यमानःप्रवि-
श्याव्यक्तमव्ययं व्यक्तसृष्टिंविकुरुतेचात्मनाधिष्ठितोमहान् महतस्तुतथावृत्तिःसंकल्पाध्यवसायिका ॥

लिंग॰ पु॰ ३

रात्र्यहनीमासःप्रविभागस्तयोःपुनः कृष्णपक्षस्त्वहस्तेषांशुक्लःस्वप्नायशर्वरी त्रिंशद्येमानुषामासाःपित्र्यो।
मासस्तुसस्मृतः शतानित्रीणिमासानांषष्ट्याचाप्यधिकानिवै पित्र्यःसंवत्सरोह्येषमानुषेणविभाव्यते।
मानुषेणैवमानेनवर्षाणांयच्छतंभवेत् पितॄणांत्रीणिवर्षाणिसंख्यातानीहतानिवै दशचैवाधिकामासाः
पितृसंख्येहसंज्ञिताः लौकिकेनैवमानेनअब्दोयोमानुषःस्मृतः एतद्दिव्यमहोरात्रमितिलिंगेत्रपठ्य
ते दिव्येरात्र्यहनीवर्षंप्रविभागस्तयोःपुनः अहस्तत्रोदगयनंरात्रिःस्याद्दक्षिणायने एतेरात्र्यहनीदि
मनुष्य
व्येप्रसंख्यातेविशेषतः त्रिंशद्यानिवर्षाणिदिव्योमासस्तुसस्मृतः मानुषंतुशतंविप्रादिव्यामासास्त्र
यस्तुते दशचैवतथाहानिदिव्योह्येषविधिःस्मृतः त्रीणिवर्षशतान्येवषष्टिवर्षयुतानितु दिव्यःसंव
त्सरोह्येषमानुषेणप्रकीर्तितः त्रीणिवर्षसहस्राणिमानुषाणिप्रमाणतः त्रिंशद्यानिवर्षाणिमतःस
प्तर्षिवत्सरः नवयानिसहस्राणिवर्षाणांमानुषस्यच अन्यानिनवतिश्चैवध्रौवःसंवत्सरस्तुसः षट्त्रिंश
त्तुसहस्राणिवर्षाणांमानुषाणितु अहानिनवतिश्चैवप्रोक्तमेतन्महर्षिभिः वर्षाणांतच्छतंज्ञेयंदिव्यो
ह्येषविधिःस्मृतः त्रीण्येवनियुतान्याहुर्वर्षाणांमानुषाणिच षष्टिश्चैवसहस्राणिसंख्यातानीहसंख्यया
दिव्यंवर्षसहस्रंतुप्राहुःसंख्याविदोजनाः दिव्येनैवप्रमाणेनयुगसंख्याप्रकल्पने पूर्वंकृतंयुगंनामतत
स्त्रेताविधीयते द्वापरश्चकलिश्चैवयुगान्येतानिसर्वतः अत्रसंवत्सरादृष्टामानुषाणांप्रमाणतः कृत

णोहरयोभवाः स्रष्टाप्रधानेनतदालब्ध्वाशंभोस्तुसन्निधिं लयंचैवतथान्योन्यमाद्यंतमितिकीर्तितं सर्गस्यप्र
तिसर्गस्यस्थितेःकर्त्तामहेश्वरः सर्गेचरजसाष्टकः सत्वस्थःपरिपालने प्रतिसर्गेतमोद्रिक्तः सएवविविधः
क्रमात् आदिकर्त्ताचभूतानांसंहर्त्तापरिपालकः तस्मान्महेश्वरोब्रह्माब्रह्मणोधिपतिःशिवः सदाशि
वोभवोविष्णुर्ब्रह्मासर्वात्मकोयतः एतदंडेयथालोकाइमेकर्त्तापितामहः प्राकृतःकथितोह्येषपुरुषा
धिष्ठितोमया सर्गश्चबुद्धिपूर्वश्चद्विजाःप्राथमिकःशुभः इतिश्रीमहापुराणेलैंगेप्राकृतःप्राथमिकः
सर्गस्तृतीयोध्यायः ३ सूतउवाच अथप्राथमिकस्येहयःकालस्तदहःस्मृतः सर्गस्यतादृशीरात्रिःप्रा
कृतस्यसमासतः दिवासृष्टिंहिकुरुतेरजन्यांप्रलयंविभुः औपचारिकमस्यैतदहोरात्रंनविद्यते दिवावि
कृतयःसर्वेविकाराविश्वदेवताः प्रजानांपतयःसर्वेतिष्ठंत्येमहर्षयः रात्रौसर्वेप्रलीयंतेनिशांतेसंभवं
तिच अहस्तुतस्यवैकल्पोरात्रिस्तादृग्विधास्मृता चतुर्युगसहस्रांतेमनवस्तुचतुर्दश चत्वारिचसहस्राणि
वत्सराणांकृतंद्विजाः तावच्छतीचैवसंध्यासंध्यांशश्चकृतस्यतु त्रिशतीद्विशतीसंध्यातथाचैकशतीक्रमा
त् अंशकःषट्शतंतस्मात्कृतसंध्यांशकेविना त्रिद्व्येकसाहस्रमतोविनासंध्यांशकेनतु त्रेताद्वापरति
ष्याणांकृतस्यकथयामिवः निमेषपंचदशकाःकाष्ठास्वस्थस्यसुव्रताः मर्त्यस्यचाक्ष्णोस्तस्याश्चततस्त्रिं
शतिकाःकलाः कलात्रिंशतिकोविप्रामुहूर्तइतिकल्पितः मुहूर्तपंचदशकारजनीत्वाहशोत्वहः पित्र्ये

लिंग॰ पू॰ ६

त्यमेवंतत्कल्पयेत् कल्पानांवैसहस्रंतुवर्षमेकमजस्यतु वर्षाणामष्टसाहस्रंब्राह्मंवैब्रह्मणोयुगं सवनंयुग
साहस्रंसर्वदेवोद्भवस्यतु सवनानांसहस्रंतुत्रिगुणंत्रिविधंतथा ब्रह्मणस्तुयथाप्रोक्तः कालःकालात्मनःप्रभोः
भवोद्भवस्तपश्चैवभव्योरंभःक्रतुःपरः क्रतुर्वह्निर्हव्यवाहःसावित्रःशुद्धएवच उशिकःकुशिकश्चैवगांधारो
मुनिसत्तमाः ऋषभश्चतथाषड्जोमज्जालीयश्चमध्यमः वैराजोवैनिषादश्चमुख्योवैमेघवाहनः पंचमश्चि
त्रकश्चैवह्याकूतिर्ज्ञानएवच मनःसुदर्शोबृंहश्चतथावैश्वेतलोहितः रक्तश्चपीतवासाश्चह्यसितःसर्वरूपकः
एवंकल्पास्तुसंख्याताब्रह्मणोव्यक्तजन्मनः कोटिकोटिसहस्राणिकल्पानांमुनिसत्तमाः गतानितावच्छेषां
सग्रहर्क्षतानिवैपुरः पुरांतेवैविकाराणिविकारेयांतिनिश्चितं अविकारस्यदेवस्यशिवस्यैववशेनतु संहृ
तेवविकारेतुप्रधानेचात्मनिस्थिते साधर्म्येणावतिष्ठेतेप्रधानपुरुषावुभौ गुणानांचैववैषम्येविप्राःसृष्टि
रितिस्मृता साम्येलयोगुणानांतुतयोर्हेतुर्महेश्वरः लीलयादेवदेवेनसर्गास्त्वीदृग्विधाःकृताः असंख्याता
स्तुसंक्षेपात्प्रधानाद्यधितिष्ठता असंख्याताश्चकल्पाख्याअसंख्याताःपितामहाः हरयश्चाप्यसंख्याताएक
एवमहेश्वरः प्रधानादिप्रवृत्तानिलीलयाप्राकृतानितु गुणात्मिकानितद्वृत्तिस्तस्यदेवस्यवैत्रिधा अप्राकृत
स्यतस्यादिमध्यांतंनास्तिचात्मनः पितामहस्याप्यपरःपरार्धद्वयसंमतः दिवासृष्टंतुयत्सर्वंनश्यतेनिशिचा
स्यतत् भूर्भुवःस्वर्महस्तत्रनश्यतेचोर्ध्वतोनच रात्रौचैकार्णवेब्रह्मानष्टेस्थावरजंगमे सुष्वापांभसियत्तस्मान्ना

६

6

55

स्यैष्यस्यविप्रेंद्रादिव्यमानेनकीर्तितं सहस्राणांशतान्यासंख्यातर्दशचसंख्यया चत्वारिंशत्सहस्राणितथान्यानि
कृतेयुगे तथादशसहस्राणांवर्षाणांशतसंख्यया अशीतिश्चसहस्राणिकालस्त्रेतायुगस्यसः सप्तैवनियु
तान्याऊर्ध्ववर्षाणांमानुषाणिवै विंशतिश्चसहस्राणिकालःसद्वापरस्यतु तथाशतसहस्राणिवर्षाणांत्री
णिसंख्यया षष्टिश्चैवसहस्राणिकालःकलियुगस्यच एवंचातुर्युगःकालऋतेसंध्यांशकात्स्मृतः नि
युतान्येवषट्त्रिंशन्निरंशानितानिवै चत्वारिंशत्तथात्रीणिनियुतानीहसंख्यया विंशतिश्चसहस्राणिसं
ध्यांशश्चविभाव्यते एवंचतुर्युगाख्यानांसाधिकोह्येकसप्ततिः कृतत्रेतादियुक्तानांमनोरंतरमुच्यते मन्वं
तरस्यसंख्याचवर्षाग्रेणेहकीर्तिता त्रिंशत्कोट्यस्तुवर्षाणांमानुषेणद्विजोत्तमाः सप्तषष्टिस्तथान्यानिनि
युतान्यधिकानितु विंशतिस्तुसहस्राणिकालोयंसांध्यकंविना मन्वंतरस्यसंख्येषालैंगेस्मिन्कीर्तिताद्वि
जाः चतुर्युगस्यचतथावर्षसंख्याप्रकीर्तिता चतुर्युगसहस्रोवैकल्पश्चैवद्विजोत्तमाः निशांतेसृजतेलोकान्
नश्यंतेनिशिजंतवः तत्रवैमानिकानांतुअष्टाविंशतिकोटयः मन्वंतरेषुसंख्यानाःसांतरेषुयथातथा त्री
णिकोटिशतान्यासन्कोट्योद्विनवतिस्तथा कल्पेतीतेचवैविप्राःसहस्राणांतुसप्ततिः पुनस्तथाष्टसाहस्रं
सर्वत्रैवंसमासतः कल्पावसानिकांस्त्यक्त्वाप्रलयेसमुपस्थिते महर्लोकात्प्रयांत्येतेजनलोकंजनास्ततः को
टीनांद्वेसहस्रेतुअष्टौकोटिशतानिच त्रिषष्टिश्चतथाकोट्योनियुतानिचसप्ततिः कल्पार्द्धसंख्यादिव्यावैक॰

ऋभुंसनत्कुमारंचससर्जादौसनातनः तौचोर्ध्वरेतसौदिव्यौचाग्रजौब्रह्मवादिनौ कुमारौब्रह्मणस्तुल्यौसर्वज्ञौसर्व
भाविनौ वक्ष्येभार्याकुलंतेषांमुनीनामग्रजन्मनां शतरूपांतुवैराज्ञीविराजमसृजत्प्रभुः स्वायंभुवात्तुवैराज्ञीशत
रूपातुयोनिजा लेभेपुत्रद्वयंरम्यंतस्मात्कन्याद्वयंचसा उत्तानपादोह्यवरोधीमाञ्ज्येष्ठःप्रियव्रतः ज्येष्ठावरिष्ठा
त्वाकूतिःप्रसूतिश्चानुजास्मृता उपयेमेतदाकूतिंरुचिर्नामप्रजापतिः प्रसूतिंभगवान्दक्षोलोकधात्रींतयो
गिनीं दक्षिणासहितंयज्ञमाकूतिःसुषुवेतदा दक्षिणाजनयामासदिव्यान्द्वादशपुत्रकान् प्रसूतिःसुषुवेदक्षा
च्चतुर्विंशतिकन्यकाः श्रद्धांलक्ष्मींधृतिंतुष्टिंपुष्टिंमेधांक्रियांतथा बुद्धिंलज्जांवपुःशांतिंसिद्धिंकीर्तिंमहातपो
ख्यातिंसतींचसंभूतिंस्मृतिंप्रीतिंक्षमांतथा संनतिंचानसूयांचऊर्ज्जांस्वाहांसुरारणिं स्वधांचैवमहा
भागांप्रददौचयथाक्रमं श्रद्धाद्याश्चैवकान्यतास्त्रयोदशकुमारिकाः धर्मंप्रजापतिंजग्मुःपतिंपरमदुर्लभाः
उपयेमेभृगुर्धीमान्ख्यातिंतांभार्गवारणिं संभूतिंतुमरीचिस्तुस्मृतिंश्चैवांगिरामुनिः प्रीतिंपुलस्त्यःपुण्यात्मा
क्षमांतांपुलहोमुनिः क्रतुश्चसन्नतिंधीमानत्रिश्चाप्यनसूयिकां ऊर्ज्जांवसिष्ठोभगवान्वसिष्ठांवारिजेक्षणां॥
विभावसुस्तथास्वाहांस्वधांवैपितरस्तथा पुत्रीकृतासतीयासामानसीशिवसंभवा दक्षेणचजगद्धात्रीरुद्रमे
वाश्रितापतिं अर्द्धनारीश्वरंदृष्ट्वासर्गादौकनकांडजः विभजस्वेतिचाहादौयदाजातातदाप्रभुः तस्माच्चैवांशजाः
सर्वाःस्त्रियस्त्रिभुवनेतथाः एकादशविधारुद्रास्तस्यचांशोद्भवाःस्मृताः स्त्रीलिंगमखिलंसावैपुंल्लिंगंनीललो

कमलो:

रायणइतिस्मृतः सर्वस्यांतेववृद्धोवैदृष्ट्वाशून्यंचराचरं सृष्टुंतदामतिंचक्रेब्रह्माब्रह्मविदांवरः अंभसावाप्लुतां
क्ष्मोंतांसमादायसनातनः पूर्ववत्स्थापयामासतदर्थंरूपमास्थितः नदीनदसमुद्रांश्चपूर्ववच्चाकरोत्प्रभुः कृ
त्वाधरांप्रयत्नेननिम्नोन्नतविवर्जितां धरायांसोचिनोत्सर्वान्गिरीन्दग्धान्पुराग्निना भूराद्यांश्चतरोलोकान्क
ल्पयामासपूर्ववत् सृष्टिंचपूर्ववच्चक्रेतदासृष्टुंसनिर्मितिं इतिश्रीलैंगेमहापुराणेचतुर्थोध्यायः ४ सूतउ
यदासृष्टुंमतिंचक्रेमोहश्चासीन्महात्मनः विद्यांश्चापुद्धिपूर्वंतब्रह्मणोव्यक्तजन्मनः तमोमोहोमहामोह
स्तामिस्रश्चांधसंज्ञकः अविद्यापंचधाह्येषाप्रादुर्भूतास्वयंभुवः अविद्ययामुनेर्ब्रह्मः सर्गोमुख्यइतिस्मृतः
असाधकइतिस्मृत्वासर्गोमुख्यःप्रतिष्ठितः अन्यमन्यंततोन्यंवैनगामुख्योद्भवाःस्मृताः त्रिधाकंठामुनेस्त
स्यध्यायतोवैव्यवर्त्तत ऊर्ध्वस्रोतःपरस्तस्यसात्विकःसइतिस्मृतः अर्वाक्स्रोतोनुग्रहश्चतथाभूतादिकःपरः
ब्रह्मणोमहतस्त्वाद्योद्वितीयोभौतिकस्तथा सर्गस्तृतीयश्चैंद्रिकस्तुर्योवैमुख्यइष्यते तैर्यग्योन्यःपंचमोवै
षष्ठोवैदैवतःस्मृतः सप्तमोमानुषोविप्राश्चाष्टमोनुग्रहःस्मृतः नवमश्चैवकौमारःप्राकृतावैकृतास्त्विमे
पुरस्तादसृजद्देवःसनंदंसनकंतथा सनातनंमुनिश्रेष्ठानैष्कर्म्येणगताःपरं मरीचिभृग्वंगिरसंपुलस्त्यंपुल
हंक्रतुं दक्षमत्रिंवसिष्ठंचसोसृजद्योगविद्यया नवैतेब्रह्मणःपुत्राब्रह्मज्ञाब्राह्मणोत्तमाः ब्रह्मवादिनएवैते
ब्रह्मणःसदृशाःस्मृताः संकल्पश्चैवधर्मश्चह्यधर्मोधर्मसन्निधिः द्वादशैवप्रजास्त्वेताब्रह्मणोव्यक्तजन्मनः

लिं॰
पु॰
८

8

वः ऊर्ज्जा वसिष्ठाद्धैलेभे सुतान्सा सप्तवत्सला ज्यायसी पुंडरीकाक्षा हृष्टिष्ठा वरलोचना रजस्तद्धोत्रोर्ध्ववाहुः सवनश्चा
वनस्तथा सुतपाः शुक्र इत्येते मुनयः सप्त सप्तवः यस्त्वाभिमानी भगवान्भवात्मा पितामहो वह्निरसुः प्रजानां स्वा हा
वतस्मात्स्तु वै सुतानां त्रयं त्रयाणां जगतो हिताय इति श्रीलैंगे महापुराणे पंचमोऽध्यायः ५ सूत उवाच पाव
कः पवमानश्च शुचिरग्निश्च ते स्मृताः निर्मथ्यः पवमानस्तु वैद्युतः पावकः स्मृतः शुचिः सौरस्तु विज्ञेयः स्वा
हापुत्रास्त्रयस्त्वेते पुत्रः पौत्रैरिहासंख्याः संक्षेपः प्रोच्यते धुना विसृज्य सप्तकं चाद्यौ चत्वारिंशत्तथैव च इत्ये
ते वह्नयः प्रोक्ताः प्रणीयंते ध्वरेषु ये सर्वे तपस्विनस्त्वेते सर्वे व्रतव्रतास्तथा प्रजानां पतयः सर्वे सर्वे रुद्रात्मकाः
स्मृताः अयज्वानश्च यज्वानः पितरः प्रीतमानसाः अग्निष्वात्ताश्च यज्वानः शेषा वर्हिषदः स्मृताः मेनां तु मा
नसीं तेषां जनयामास वै स्वधा अग्निष्वात्तात्मजा मीना मानसी लोकविश्रुता असूत मेना मैनाकं क्रौंचं तस्यानु
जामुमां गंगां हैमवतीं जज्ञे भवांगाश्लेषपावनीं धारिणीं जनयामास मानसीं यज्ञयामिनी स्वधा सा मेरुराज
स्य पत्नी पद्मसमानना पितरो मृतपाः प्रोक्तास्तेषां वै वेह विस्तरः ऋषीणां च कुलं सर्वं सानुबंधं सविस्तरं वदा
मिश्च परस्ताध्याये संस्थितं वस्तदर्हतः दक्षायणी सती या ता पार्श्वे रुद्रस्य पार्वती पश्चाद्दक्षं विनिंद्यैषा पतिं लेभे भवं त
दा तां ध्यात्वासृजद्रुद्रांस्त्वनेकान्नीललोहितः आत्मनस्तु समान्सर्वान्सर्वलोकनमस्कृतान् याजिनो ह्यनिशा
र्दला ब्रह्माणं प्राह सन्नाणात् तैस्तु संछादितं सर्वं चतुर्दशविधं जगत् तान्दृष्ट्वा विविधान्रुद्रान्निर्मलान्नीललो

हितः ततोदृष्ट्वाभगवान्ब्रह्मादत्तमालोक्यसुव्रतां भजस्वधांशीजगतांममापिवनवाएवि पुत्राणोनरकान्नाशीदृः
खात्पुत्रीत्विहोक्तितः तस्मात्पुत्रीसतीनाम्नातवैषाचभविष्यति एवमुक्तस्तदादत्तोनियोगाद्ब्रह्मणोमुने त
थापुत्रींददौसात्वात्मतींरुद्रायसादरं धर्मस्यपत्न्यःश्रद्धाद्याःकीर्तितावैत्रयोदश तास्सुधर्मप्रजांवक्ष्येयथा
काममनुत्तमां कामोदर्थोत्थनियमःसंतोषोलोभएवच श्रुतश्चदंडःसमयोवोधश्चसमहाद्युतिः अप्रमाद
श्चविनयोव्यवसायोद्विजोत्तमाः क्षेमंशुभंयशश्चैवधर्मपुत्राश्चतास्सवै धर्मस्यविक्रियायास्तुदंडःसमयए
वच अप्रमादस्तथावोधोवृद्धेर्धर्मस्यतौसुतौ तस्मात्पंचदशैवैतेतास्सुधर्मात्मजास्त्विह भृगुपत्नीचसुषुवे
ख्यातिर्विष्णुप्रियांश्रियं धातारंचविधातारंमेरोर्जामातरावुभौ संभूतिर्नामयापत्नीमरीचेःसुषुवेसुतौ पौर्ण
मासंचमारीचंततःकन्याचतुष्टयं सृष्टिर्नैपुष्टावदेवृष्टिःकृषिश्चापचितिस्तथा क्षमाचसुषुवेपुत्रोपुत्रींचपुल
हात्मुभौ कर्दमंचवरीयांसंसहिष्णुंमुनिसत्तमाः तथाकनकपीतांसपीवरींपृथिवींसमां प्रीत्यांपुलस्त्यस्तथा
जनयामाससैवसुतान् दत्तोर्णदेववाजंचपुत्रीवान्यांहृस्वष्टनी पुत्राणांषष्टिसाहस्रंसंततिःसुषुवेशुभा क्रतोश्च
भार्यातेसर्वैवालखिल्याइतिस्मृताः सिनीवालींकुहूंचैवराकामनुमतीमपि स्मृतिश्चसुषुवेपत्नीमुनेश्चांगि
रसस्तथा लब्धानुभावमग्निंचकीर्तिमंतंचसुव्रताः अत्रेर्भार्यानुसूयाचसुषुवेषट्प्रजाश्शुभा तास्वेकाकन्य
कानाम्नाश्रुतिःसासुतुपंचकं सत्यनेत्रोमुनिर्भव्योमूर्तिरापःशनैश्चरः सोमश्चवैश्रुतिःषष्टीपंचात्रेयाश्चसून

लिंग. पु. ८

नमहात्मते कर्मणा कर्मणा वापि ध्यानेनकोन्तहृल्लेहिनः इति लैंगे महापुराणे रुद्रस्तोत्रो षष्ठोऽध्यायः ६ सूत उवाच रहस्यं
वः प्रवक्ष्यामि भवस्यामिततेजसः प्रभावं शंकरस्याद्यं संक्षेपात्सर्वदर्शिनः योगिनः सर्वसत्वज्ञाः परं वैराग्यमाश्रिताः
प्राणायामैः स्वनिष्ठाश्च समाधानैः सहृत्वारिणः कारुण्यादिगुणोपेताः कृत्वापि विविधानि वै कर्माणि नरकं स्वर्गं न ग
छंत्येव कर्मणा प्रसादाज्जायते ज्ञानं ज्ञानाद्योगः प्रवर्तते योगेन जायते मुक्तिः प्रसादादखिलं ततः ऋषय ऊचुः प्र
सादाद्यदि वै ज्ञानं स्वरूपं वक्तुमर्हसि दिव्यं माहेश्वरं चैव योगं योगविदां वर कथं करोति भगवान्चिंतया सहितः शिवः
प्रसादं योगमार्गेण कस्मिन्काले नृणां विभुः सूत उवाच देवानां च ऋषीणां च पितृणां सन्निधौ पुरा शैलादिना तु क
थितं श्रृणुत ब्रह्मसूनवे व्यासावताराणि यथा द्वापरांते तु सुव्रताः योगाचार्यावताराणि तथा तिष्ये तु शूलिनः तत्र
तत्र विभोः शिष्याश्चत्वारः समभाजनाः सशिष्या वह्नवस्तेषां प्रसीदत्येवमीश्वरः एवं क्रमागतं ज्ञानं मुखाद्देव नृणां
विभो। वैश्यांते ब्राह्मणाद्यं च हृणया वाच्यमूपतः ऋषय ऊचुः द्वापरे द्वापरे व्यासाः के ते किं चांतरेषु वै कल्पेषु कस्मि
न्कल्पे को वक्तुमर्हसि चाव्रतान् रोमहर्षण उवाच श्रृणुत कल्पे वाराहे हि द्विजा वैवस्वतांतरे व्यासांश्च सांप्रतं रुद्रांस्तथा
सर्वांतरेषु ते वेदानां तु पुराणानां तथा ज्ञानप्रदर्शनात् यथाक्रमं प्रवक्ष्यामि सर्वावर्तेषु सांप्रतं ऋतुः सत्यो भार्गव
श्चांगिराः सविता द्विजाः मृत्युः शतक्रतुर्धीमान्वसिष्ठो मुनिपुंगवः सारस्वतस्त्रिधामा च सुव्रतो मुनिपुंगवाः शुभ
तेजाः स्वधर्मश्च नारायण इति स्मृतः तरक्षुश्चारुणिर्धीमांस्तथा चैव कृतंजयः ऋतंजयो भरद्वाजो गौतमः कविस

हिताय जरामरणनिर्मुक्तान् प्राह रुद्रान्पितामहः । नमोस्तु वो महादेवास्त्रिनेत्रा नीललोहिताः । सर्वज्ञाः सर्वगा दीर्घा ह्र-
स्वा वामनकाः शुभाः । हरिकेशा महादंष्ट्रा नित्या बुद्धाश्च निर्मलाः । निर्द्वन्द्वा वीतरागाश्च विश्वात्मानो भवात्मजाः । एवं स्तु-
त्वा तदा रुद्रान् रुद्रमाह भवं शिवं । प्रदक्षिणीकृत्य तदा भगवान्कमलोद्भवः । नमोस्तु ते महादेव प्रजानार्हसि शंकर मृ-
त्युहीना विभो स्रष्टुं मृत्युयुक्ताः सृज प्रभो । ततस्तमाह भगवान्नहि मे तादृशी स्थितिः । स त्वं सृज यथाकामं मृत्युयुक्ताः
प्रजाः प्रभो । लब्ध्वानुज्ञां ससर्जाथ शंकराच्चतुराननः । जरामरणसंयुक्तं जगदेतच्चराचरं । शंकरोपि तदा रुद्रैर्निवृत्ता-
त्मा ह्यधिष्ठितः । स्थाणुत्वं तस्य वै विप्राः शंकरस्य महात्मनः । निष्कलस्यात्मनः शंभोः स्वेच्छाधृतशरीरिणः । शं रुद्रः
सर्वभूतानां करोति घृणया यतः । शंकरश्चाश्रयत्वेन तदात्मा योगविघ्रतः । वैराग्यात् शंविरक्तस्य विरक्तिर्यत्न उच्यते
प्रणोक्त विषयत्यागः संसारभयतः क्रमात् । वैराग्याज्जायते पुंसो विरागो दर्शनांतरे । विरक्तो वैगुण्यात्यागो विज्ञानस्यावि-
चारतः । तस्य चास्य च सर्वं यं प्रसादात्परमेष्ठिनः । धर्मो ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं शंकराद्द्विज । स एव शंकरः साक्षात्पिनाकी नी-
ललोहितः । ये शंकराश्रिताः सर्वे मुच्यंते ते न शंकरः । न गच्छंत्येव नरकं पापिष्ठा अपि दारुणं । आश्रिताः शंकरे यस्मा-
दाश्रयं तिव शाश्वतं [illegible] मायेनाश्चैव घोराया अष्टाविंशतिरेव तु । कोटयो नरकाणां तु पच्यंते ता सपापि-
नः । अनाश्रिताः शिवं रुद्रं शंकरं नीललोहितं । आश्रयं सर्वभूतानामनामयमजापतिं । पुरुषं परमात्मानं पुरुहूतं
पुरुष्टुतं । नमसा कालरुद्राख्यं रजसा कनकांडजं । सत्वेन सर्वगं विष्णुं निर्गुणत्वे महेश्वरं । के न गच्छंति नरकं नराके

निस्रष्टाद्वापरेद्वापरेत्विमे योगेश्वराणांचत्वारःशिष्याःप्रत्येकमव्ययाः श्वेतःश्वेतशिखश्चैवश्वेताश्वःश्वेतलोहितः दुंदु
भिःशतरूपश्चऋचीकःकेतुमांस्तथा विशोकश्चविकेशश्चविपाशःपाशनाशनः सुमुखोदुर्मुखश्चैवदुर्मदोदुरतिक्रमः
सनकःसनातनश्चैवप्रभुर्यश्चसनंदनः ऋतुःसनत्कुमारश्चसुधामाविरजास्तथा शंखपाद्वैनतश्चैवमेघःसारस्वतस्त
था सुवाहनोमुनिश्रेष्ठोमेघवाहोमहाद्युतिः कपिलश्चासुरिश्चैवतथापंचशिखोमुनिः वल्कश्चमहायोगीधर्मा
त्मानोमहौजसः पराशरश्चगर्गश्चभार्गवश्चांगिरास्तथा वलवंधुर्निरामित्रःकेतुशृंगस्तपोधनः लंबोदरश्चलंबश्च
लंबात्मालंबकेसरः सर्वज्ञःसमबुद्धिश्चसोम्यःसाम्यस्तथैवच सुधामाकाश्यपश्चैववसिष्ठोविरजास्तथा अत्रीरुद्रस्त
थाचैवश्रवणोथश्रविष्टकः काश्यपोह्युशनाचैवच्यवनोथबृहस्पतिः उतथ्योवामदेवश्चमहाकायोमहानिलः वा
चःश्रवाःसुधीकश्चसवाकःस्वयमीश्वरः हिरण्यनाभःकौशल्योलौगाक्षिःकुथुमिस्तथा सुमंतुर्ववरिर्धीमानकुवं
धःकुशकंधरः प्लक्षोदर्भायणिश्चैवकेतुमान्गोपनस्तथा भल्लावीमधुपिंगश्चश्वेतकेतुस्तथैवच ऋषिजोवृहदुक्थश्च
देवलःकविरेवच शालिहोत्रोग्निवेश्यश्चयुवनाश्वःशरद्वसुः छागलःकुंडकर्णश्चप्रवादश्चप्रवाहकः उलूकोविद्यु
तश्चैवमंडूकोह्याश्वलायनः अक्षपादःकुमारश्चउलूकोवत्सएवच कुशिकश्चैवगर्गश्चमित्रःकोरुषएवच शिष्यास्त्व
तेमहात्मानःसर्वावर्तेषुयोगिनां विमलाब्रह्मभूयिष्ठाज्ञानयोगपरायणाः एतेपाशुपताःशुद्धाभस्मोद्धूलितविग्रहाः
शिष्याःप्रशिष्यास्तेषांवैशतशोथसहस्रशः प्राप्यपाशुपतंयोगंरुद्रमूर्तिमयाःस्थिताः देवादयःपिशाचांताःपशवः

सत्तमः जातकर्णोहरिःसाक्षात्कृष्णद्वैपायनःप्रभुः व्यासास्त्वेतेवशृएवंतुकलौयोगीश्वरान्क्रमात् असंख्याताहिक
ल्पेषुविभोःसर्वांतरेषुच कलौरुद्रावताराणांव्यासानांकिलगौरवात् वैवस्वतेंतरेकल्पेवाराहेयेचतान्पुनः अवतारान्
प्रवक्ष्यामितथासर्वांतरेषुवै ऋषयऊचुः मन्वंतराणिवाराहेवक्तुमर्हसिसांप्रतं तथैववोर्द्धकल्पेषुसिद्धान्वैवस्वतेंतरे
रोमहर्षणउवाच मनुःस्वायंभुवश्चाद्यस्ततःस्वारोचिषोद्विजाः उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चाक्षुषस्तथा वैवस्वतश्चसाव
र्णिर्धर्मसावर्णिकःपरः पिशंगश्चापिशंगाभःशवलोवर्णकस्तथा ककारांताश्चकाराद्यामनवःपरिकीर्तिताः श्वे
तःपांडुस्तथारक्तस्ताम्रःपीतश्चकापिलः कृष्णःश्यामस्तथाधूम्रःसुधूम्रश्चद्विजोत्तमाः अपिशंगःपिशंगश्चत्रिवर्णःश
वलस्तथा कर्कंधुरितिख्यातिंवर्णातोमनवःशुभाः नामतोवर्णतश्चैववर्णतःपुनरेवच स्वरात्मनःसमाख्याताश्चांत
रेशाःसमासतः वैवस्वतश्चकारस्तुमनुःकृष्णःसुरेश्वरः सप्तमस्तस्यवक्ष्यामियुगावर्त्तेषुयोगिनः समतीतेषुकल्पेषु
कां॰७२ तथाचानुगतेषुच वाराहेवांतरेतेयाःसमवांतवक्रमात् योगावताराश्चविभोःशिष्याणांसंततिंतथा संक्षेपात्सर्वका
ग॰२ लेषुतथावर्त्तेषुयोगिनां आद्येश्वतःकलौरुद्रःसुतारोमदनस्तथा सुहोत्रःकंकणश्चैवलोकाख्योमुनिसत्तमाः जैगी
षव्योमहातेजाभगवान्दधिवाहनः ऋषभश्चमुनिर्धीमानुग्रश्चात्रिस्सुपालकः गौतमश्चैवगोकर्णोमहावासाःशि
खंडभृक् जटामाल्यट्टहासश्चदारुकोलांगलीतथा महाकायोमुनिःशूलीडिंडीमुंडीश्वरःस्वयं सहिष्णुःसोमशर्मा
नकुलीशोथजगद्गुरुः वैवस्वतेंतरेसम्यक्प्रोक्ताहिपरमात्मनः योगाचार्यावतारायेसर्वावर्त्तेषुसुव्रताः व्यासास्त्वेवंतु

मनोवाक्कायकर्मणा ब्रह्मचर्यमितिश्रोक्तं यतीनां ब्रह्मचारिणां॥ इह वैखानसानां च विधुराणां विशेषतः सदाराणां
गृहस्थानां तथैव च वदामि वः स्वदारान्विधिवत्कृत्वा निवृत्तिश्चान्यतः सदा कर्मणा मनसा वाचा ब्रह्मचर्यमिति स्मृतं॥
मेध्यं स्वनारीं संभोगं गत्वा स्नानं समाचरेत् एवं गृहस्थो युक्तात्मा ब्रह्मचारी न संशयः॥ अहिंसाप्येवमेवैषां द्विजगुर्वग्निपू
जने विधिना या हृषी हिंसा सा त्वहिंसा इति स्मृता स्त्रियः सदा परित्याज्याः संगं चैव न कारयेत् कुणपेषु यथा चित्तं त
था कुर्याद्विचक्षणः विण्मूत्रोत्सर्गकाले षु बहिर्भूमौ यथा मतिः तथा कार्या रतौ चापि स्वदारेषु न चान्यतः अंगारस
दृशी नारी घृतकुंभसमः पुमान् तस्मान्नारीषु संसर्गं दूरतः परिवर्जयेत् भोगेन तृप्तिर्नैवास्ति विषयाणां विचारतः
तस्माद्विरागः कर्तव्यो मनसा कर्मणा गिरा न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय
एवाभिवर्द्धते तस्मात्त्यागः सदा कार्यं अमृतत्वाय योगिना अविरक्तो यतो मर्त्यो नानायोनिषु वर्तते त्यागेनैवामृत
त्वं हि इति वेदविदां वरः कर्मणा प्रजया नास्ति द्रव्येण मुनिसत्तमाः तस्माद्विरागः कर्तव्यो मनोवाक्कायकर्मभिः
ऋतौ रतिनिवृत्तिश्च ब्रह्मचर्यमिति स्मृतं यमाः संक्षेपतः प्रोक्ता नियमांश्च वदामि वः नियमः स्यादनीहा च शौचं
तुष्टिस्तपस्तथा जपः शिवप्रणिधानं पद्मकाद्यं तथासनं वाह्यमाभ्यंतरं प्रोक्तं शौचमाभ्यंतरं वरं वाह्यशौचेन सं
युक्तं सदैवाभ्यंतरं चरेत् स्नानं विधानतः सम्यक्पश्चादाभ्यंतरं चरेत् आदेहांतं मृदालिप्य तीर्थतोयेषु सर्वदा अ
वगाह्यापि मलिनो ह्यंतःशौचविवर्जितः शैवालाझषकामत्स्याः सत्वा मत्स्योपजीविनः सदावगाह्य सलिले वि

परिकीर्तिताः तेषांपतित्वात्सर्वेशोभवःपशुपतिःस्मृतः तेनप्रणीतोरुद्रेणपशूनांपतिनाद्विजाः योगःपाशुपतोज्ञेयः
परावरविभूतये इतिश्रीलैंगेपुराणेरुद्रावतारोनामशंकरोत्पत्तौचसप्तमोध्यायः ७ सूतउवाच संक्षेपतःप्रव
क्ष्यामियोगस्थानानिसांप्रतं कल्पितानिशिवेनैवहितायजगतांद्विजाः गलादधोवितस्त्यांयन्नाभेरुपरिचोत्तमे
योगस्थानमधोनाभेरावर्तंमध्यमंभ्रुवोः सर्वार्थज्ञानसंपत्तिरात्मनोयोगउच्यते एकाग्रताभवेच्चैवसर्वदातत्प्रसा
दतः प्रसादस्यस्वरूपंयत्स्वसंवेद्यंद्विजोत्तमाः वक्तुंनशक्यंपद्मैस्तैःक्रमशोजायतेनृणां योगशब्देननिर्वाणंमाहे
शंपदमुच्यते तस्यहेतुरृषेर्ज्ञानंज्ञानंतस्यप्रसादतः ज्ञानेननिर्दहेत्पापंनिरुध्यविषयान्सदा निरुद्धेंद्रियवृत्तेस्तु
योगसिद्धिर्भविष्यति योगोनिरोधोवृत्तेषुचित्तस्यद्विजसत्तमाः साधनान्यष्टधाचास्यकथितानीहसिद्धये यमस्तु
प्रथमःप्रोक्तोद्वितीयोनियमस्तथा तृतीयमासनंप्रोक्तंप्राणायामस्ततःपरं प्रत्याहारःपंचमोवैधारणाच
षष्ठउच्यते ध्यानंसप्तममित्युक्तंसमाधिस्त्वष्टमःस्मृतः तपस्युपरमश्चैवयमइत्यभिधीयते अहिंसाप्रथमोहेतु
र्यमस्ययमिनांवराः सत्यमस्तेयमपरंब्रह्मचर्यापरिग्रहौ नियमस्यापिवैमूलंयमएवनसंशयः आत्मवत्सर्वभू
तानांहितायैवप्रवर्तनं अहिंसैषासमाख्यातायाचात्मज्ञानसिद्धिदा दृष्टंश्रुतंचानुमितंस्वानुभूतंयथार्थतः क
थनंसत्यमित्युक्तंपरपीडाविवर्जितं नाश्लीलंकीर्तयेदेवंब्राह्मणानामितिश्रुतिः परदोषान्परिज्ञायनवदेदि
तिचापरं अनादानंपरस्वानामापद्यपिविचारतः मनसाकर्मणावाचातदस्तेयंसमासतः मैथुनस्याप्रवृत्तिर्हि

लिंग॰ पु॰ १२

मीरणः स्वस्योद्धारार्थस्तु योगिनां न्यायतः सेव्यमानस्तु स एवाभ्याशतां व्रजेत् स चैवं मृगराट् नागः शरभो वापि दुर्मदः
कालांतरवशाद्योगात् दम्यते परमादरात् सर्वपरिचयात्स्वास्थ्यं समत्वं वाधिगच्छति योगादभ्यस्यमानस्तु श्वसनस्थे स्वयमेव
हृज्जायते एवमभ्यस्यमानस्तु मुनेः प्राणो विनिर्दहेत् मनोवाक्कायजान्दोषान्कर्तुर्देहं च रक्षति संयुक्तस्य तथा सम्य
क्प्राणायामेन धीमतः दोषात्तस्माच्च नश्यंति निश्वासस्तेन जायते प्राणायामेन सिद्ध्यंति दिव्याः शांत्यादयः क्रमात्
शांतिः प्रशांतिर्दीप्तिश्च प्रसादश्च यथाक्रमं आदौ चतुष्टयस्येह प्रोक्ता शांतिरिह द्विजाः सहजागंतुकानां च पापा
नां शांतिरुच्यते प्रशांतिः संयमः सम्यक् तपसामिति संस्मृता प्रकाशो दीप्तिरित्युक्तः सर्वदा सर्वदा पुनः सर्वेंद्रियप्र
सादस्तु बुद्धेर्वै मरुतामपि प्रसाद इति संप्रोक्तः स्वांते त्विह चतुष्टये प्राणोपानः समानश्च उदानो व्यान एव च नागः कूर्म
र्मः कृकरो देवदत्तो धनंजयः एतेषां यः प्रसादस्तु मरुतामिति संस्मृतः प्रयाणं कुरुते यस्मात् वायुः प्राण इति स्मृतः
अपानयत्यपानस्तु आहारादीन्क्रमेण तु व्यानो व्यानयत्यंगं व्याधानादीनां प्रकोपनं उद्वेजयति मर्माणि उदानोयं प्रा म॰
कीर्तितः समानयति गात्राणि समानः पंच वायवः उद्गारे नाग आख्यातः कूर्म उन्मीलने स्मृतः कृकरः क्षवके चैव देव
दत्तो विजृंभणे धनंजयो महाघोषः सर्वगः स मृतेपि हि इति यो दश वायूनां प्राणायामेन सिद्ध्यति प्रसादोयस्तुरीयोतः
संतो विप्राश्चतुष्टये वितर्कस्तु महान्प्राज्ञा मनो ब्रह्मा चितिः स्मृतिः ख्यातिः संवित्ततः पश्चादीश्वरो मतिरेव च बुद्धेरेता
द्विजाः संज्ञा महतः परिकीर्तिताः अस्या बुद्धेः प्रसादस्तु प्राणायामेन सिद्ध्यति विवरो विवरीभावाहृद्धानां मुनिसत्त

स्वयमेव

धनंजयो महाघोषः सर्वगात्रे यतोहि सः ८

12

१२

शुद्धाःकिंहिजोत्तमाः तस्मादाभ्यंतरंशौचंसदाकार्यंविजानता आत्मज्ञानांभसिस्नात्वासकृदालिप्यभावतः सुवैराग्य
मृदाशुद्धःशौचमेवंप्रकीर्तितं शुद्धस्यसिद्धयोनैवयदशुद्धस्यसिद्धयः न्यायेनागतयावृत्त्यासंतुष्टोयस्तुसुव्रताः
संतोषस्तस्यसततमतीतार्थस्यचास्मृतिः चांद्रायणादीनिपुनस्तपांसिसुशुभानिच स्वाध्यायिनःसजपःप्रोक्तः। स्वाध्यायस्तुज पःप्रोक्तः
प्रणवस्यत्रिधामतः वाचिकस्त्वधमोमुख्यउपांशुश्चोत्तमोत्तमः मानसोविस्तरेणैवकल्पेपंचाक्षरेस्मृतः तथा
शिवप्रणिधानंमनोवाक्कायकर्मभिः शिवज्ञानेगुरौभक्तिरचलासुप्रतिष्ठिता निग्रहेह्यपहृत्याशुप्रसक्तानीं
द्रियाणिच विषयेषुसमासेनप्रत्याहारःप्रकीर्तितः चित्तस्यधारणाप्रोक्तास्थानबंधःसमासतः तस्यांतस्यांतु
ध्यानंसमाधिस्यविचारतः तत्रैकताततोध्यानंप्रत्ययांतरवर्जितं चिद्भासमर्थमात्रस्यदेहशून्यमितिस्थितिः स
माधिःसर्वदेहस्यप्राणायामइतिस्मृतः प्राणःस्वदेहजोवायुर्यमस्तस्यनिबंधनं त्रिधाहिजैर्यमःप्रोक्तोमंदोमध्यो
त्तमस्तथा प्राणापाननिरोधश्चप्राणायामइतिस्मृतः प्राणायामस्यमानंतुमात्राद्वादशकंस्मृतं नीचोद्वादशमा।
त्रस्तयतोद्वादशकःस्मृतः मध्यमस्तुद्विरुद्धातश्चतुर्विंशतिमात्रकः मुख्यस्तुयस्त्रिरुद्धातःषट्त्रिंशन्मात्रउच्यते प्र
स्वेदकंपनोत्थानजनकश्चयथाक्रमं आनंदोद्भवयोगार्थंनिद्राघूर्णिस्तथैवच नेत्रयोरेयकारःस्याद्रोमांचेहिज
कंपनं भ्रमणंस्वेदजाड्यांगसंधिमूर्छादयोपिच तदोत्तमोत्तमःप्रोक्तः प्राणायामस्तुशोभनः गर्भोगर्भइतिप्रोक्तः
सजपोविजपःक्रमात् इभोवाशरभोवापिदुराधर्षोथकेसरी गृहीतःसेव्यमानस्तुयथास्वस्थस्तुजायते तथास

लिंग० पु० १२

षणौरक्षंस्तथाप्रजननंपुनः किंचिदुन्नमितशिरादंतैर्दंतान्नसंस्पृशेत् संप्रेक्ष्यनासिकाग्रंस्वंदिशश्चानवलोकयन् तमः
प्रच्छाद्यरजसासत्वेनाच्छादयेद्रजः ततःसत्वस्थितोभूत्वाशिवध्यानंसमभ्यसेत् ॐकारवाच्यंपरमंशुद्धंदीपशिखाकृतिं
ध्यायेद्वैपुंडरीकस्यकर्णिकायांसमाहितः नाभेरधस्ताद्वाविद्वान्ध्यात्वाकमलमुत्तमं त्र्यंगुलेचाष्टपत्रंतथाग्रणा
षट्कमिदंपुरः त्रिकोणंचतथाग्नेयंसौम्यंसौरंस्वशक्तिभिः सौरंसौम्यंतथाग्नेयमथवानुक्रमेणतु आग्नेयंचतथा
13 सौरंसौम्यमेवविधानतः अग्नेरधःप्रकल्प्यैवधर्मादीनिचतुष्टयं गुणत्रयक्रमेणैवमंडलोपरिभावयेत् सत्वस्थं
चिंतयेद्रुद्रंस्वशक्त्यापरिमंडितं नाभौवाथगलेचापिभ्रूमध्येवायथाविधि ललाटफलिकायांवामूर्ध्निध्यानंसमा
द्विदले चरेत् द्विदलेषोडशारेवाद्वादशारेक्रमेणतु दशारेवाषडस्रेवाचतुरस्रेस्मरेच्छिवं कनकाभेतथांगारसन्निभेसुसि
तेपिवा द्वादशादित्यसंकाशेचंद्रबिंबसमेपिवा विद्युत्कोटिनिभेस्थानेचिंतयेत्परमेश्वरं अग्निवर्णेथवाविद्युद्व
लयाभेसमाहितः वज्रकोटिप्रभेस्थानेपद्मनागनिभेपिवा नीललोहितबिंबेवायोगीध्यानंसमभ्यसेत् महेश्वरं
हृदिध्यायन्नाभिमध्येसदाशिवं दिव्येथशाश्वतेस्थानेशिवध्यानंसमभ्यसेत् निर्मलंनिष्कलंब्रह्मप्रशांतंज्ञानरू
पिणं अलक्षणमनिर्देश्यमणोरल्पतरंशुभं निरालंबमतर्क्यंचविनाशोत्पत्तिवर्जितं कैवल्यंचैवनिर्वाणंनिःश्रेय
समनाश्रयं अमृतंचाक्षरंब्रह्मह्यपुनर्भवमद्भुतं महानंदंपरानंदंयोगानंदमनामयं हेयोपादेयरहितंसूक्ष्मात्सूक्ष्म
तरंशुभं स्वसंवेद्यमवेद्यंतच्छिवंज्ञानमयंपरं मनस्येवंमहादेवंहृत्पद्मेवाथचिंतयेत् अतींद्रियंमहाभावंपरंतत्त्वप

माः अग्रजः सर्वसत्वानां महान्यत्परिमाणतः यतं प्राणगृहां प्राज्ञा मनस्तं मनुते यतः बृंहणत्वाद्बृहत्वाच्च ब्रह्म ब्रह्मविदां
वराः सर्वकर्माणि भोगार्थं यच्चिनोति चितिः स्मृता स्मरते यच्चितिः सर्वं संविद्धे विंदते यतः ख्यायते त्विति यत्ख्यातिर्ज्ञा
नादिभिरनेकशः सर्वसत्वादियः सर्वं विजानाति यदीश्वरः मनुते मन्यते यस्मात् मतिर्मतिमतां वराः अवबोधयति यच्च
बुध्यते बुद्धिरुच्यते अस्याः बुद्धेः प्रसादस्तु प्राणायामेन सिध्यति दोषान्विनिर्दहेत्सर्वान् प्राणायामादसौ यमी पातकं धा
रणाभिस्तु प्रत्याहारेण निर्जयेत् विषयान्विषवत् ध्यात्वा ध्यानेनानीश्वरान्गुणान् समाधिना यतिः श्रेष्ठः प्रज्ञाबुद्धिं
विवर्द्धयेत् स्थानलब्धैव कुर्वीत योगाष्टांगानि वै क्रमात् बध्वासनानि विविधि योगसिध्यर्थमात्मवित् अदेशयोगस्य ^कालेऽप्रदेशे योगस्य
दर्शनं हि न विद्यते अग्न्यभ्याशे जले वापि शुष्कपर्णचये तथा जंतुव्याप्ते श्मशाने च जीर्णे गोष्ठे चतुष्पथे सशब्दे स
भये वापि चैत्यवल्मीकसंचये अशुभे दुर्जनाक्रांते मशकादिसमन्विते न चरेद्देहबाधायां दौर्मनस्यादिसंभवे सुगुप्ते
च शुभे रम्ये गुहायां पर्वतस्य च भवत्वेत्रगुप्ते च भवारामे वनेपि वा गृहेप्यस्तु शुभे देशे विजने जंतुवर्जिते अत्यंतनिर्म
ले सम्यक् सुधालिप्ते विचित्रिते दर्पणोदरसंकाशे कृष्णागुरुसुधूपिते नानापुष्पसमाकीर्णे वितानोपरिशोभि
ते फलपल्लवमूलाद्यैः कुशपुष्पोपशोभिते समासनस्थो योगांगान्यभ्यसेत्प्रभुवत्स्वयं प्रणिपत्य गुरुं पश्चाद्देवं देवी
विनायकं गौरीश्वरान् ऋषीन् शिष्यांश्च योगे युंजीत योगवित् आसने स्वस्तिके बध्वा पद्मं महासनं तथा समजानुरथो धीमा
नेकजानुरथापि वा समो मध्यैकासनो भूत्वा संहृत्य चरणावुभौ संवृतास्योर्द्धवक्षाश्चोष्ठौ विष्टभ्य चाग्रतः पार्ष्णिभ्यां

शि॰ =

[illegible] [illegible]

हृयंति

विषयेषुविविक्तेषुनंतोविषयलोलता
श्रेतरायाइतिख्यातायोगस्यैतेह्ययोगिनः५

लिंग· पू· ९

नः स्मृतं हृदात्वीकरणं कृत्वा योग्यायोग्यविवेकिनः ॥ प्रत्ययेनोत्साहयुक्तस्य विनश्यंति हि संशयाः ॥ विनष्टेषु तथा येषु हि॥
ज्ञांप योगिनः उपसर्गाः प्रवर्तंते सर्वे ते सिद्धिसूचकाः प्रतिभा प्रथमा सिद्धिर्द्वितीया श्रवणा स्मृता वार्ता तृतीया वि
प्रेंद्रास्तुरीया चेह दर्शना आस्वादः पंचमः प्रोक्तो वेदना षष्टिका स्मृता स्वल्पषट्सिद्धिसंत्यागे सिद्धयः सिद्धयोगिनः प्राति
भा प्रतिभावृत्तिः प्रतिभावञ्चितास्थितिः बुद्धिर्विवेचना वेद्यं बुध्यते बुद्धिरुच्यते सूक्ष्मे व्यवहिते तीते विप्रकृष्टे त्वनागते
सर्वत्र सर्वदा ज्ञानं प्रतिभानुक्रमेण तु श्रावणं सर्वशब्दानामप्रयत्नेन योगिनः ह्रस्वदीर्घप्लुतादीनां गुह्यानां श्रवणा
दपि स्पर्शनाधिगमो यस्तु योगिनामुपपादितः वार्ता तो दिव्यगंधानां तन्मात्रे बुद्धिसंविदः दर्शनाद्दिव्यरूपाणां दर्शनं
चाप्रयत्नतः संविद्दिव्यरसे स्वादो ह्यप्रयत्नतः विंदंति योगिनस्तस्मादाब्रह्मभुवनं हि जाः संत्याज्यं सर्वदा
सर्वमौपसर्गिकमात्मना पैशाचं पार्थिवं तावद्राक्षसानां पुरे हि जाः याक्षं तु तैजसं प्रोक्तं गांधर्वं श्वसनात्मकं ऐंद्रं व्यो
मात्मकं सर्वं सौम्यं चैव तु मानसं प्राजापत्यं त्वहंकारो ब्राह्म्यं बौद्धमनुत्तमं आद्ये चाष्टौ द्वितीये च तथा षोडश सिद्धयः
चतुर्विंशत्तृतीये तु द्वात्रिंशच्च चतुर्थके चत्वारिंशत्पंचमे तु भूतमात्रात्मकं स्मृतं गंधो रसस्तथा रूपं स्पर्शः शब्दस्तथैव
च चतुः षष्ठिगुणं ब्राह्म्यं गुणितं द्विजसत्तमाः औपसर्गिकमाब्रह्मभुवनेषु परित्यजेत् लोकेष्वालोक्य योगेन योगवि
त्परमं सुखं स्थूलता ह्रस्वता बाल्यं वार्द्धकं यौवनं तथा नानाजातिस्वरूपं च चतुर्भिर्देहधारणं पार्थिवांशं विना नित्यं
सुरभीगंधसंग्रहः एतदष्टगुणं प्रोक्तमैश्वर्यं पार्थिवं महत् जले निवसनं यद्वद्भूम्यामिव विनिर्गमः इच्छेच्छक्तः स्वयं

१४

कन्नि८=

णवरं सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं ध्यानगम्यं विचारतः अद्वयं तमसश्चैव परस्तात्संस्थितं परं नाभौ सदाशिवं चापि सर्वदेवात्मकं
शुभं देहमध्ये शिवं देवं शुद्धज्ञानमयं विभुं कन्यसेनैव मार्गेण घोण्यस्तेनैव शंकरं कुंभके कन्यसेनापि मध्यमेनापि सु।
व्रताः उत्तमेनापि वै विद्वान् कुंभकेन समभ्यसेत् द्वात्रिंशद्रेचये द्विद्वान् हृदि नाभौ समाहितः रेचकं पूरकं त्यक्त्वा कुंभकं
वह्निजोतमाः साक्षात्समरसेनैव देहमध्ये स्मरेच्छिवं ध्यानेद्वादशकं यावत्समाधिरभिधीयते अथवा ज्ञानिनां विप्राः
संपर्कादेव जायते अयत्नाद्वा नयोस्तस्य संविराद्वाप्यचिरेद्विजाः योगांतरायास्तस्यैव जायंते युंजतः पुनः नश्यंते भ्या
सतस्तेपि प्रणिधानेन वै गुरोः इत्यादिमहापुराणे लैंगे पाशुपतयोगनिर्णये अष्टमोध्यायः ८ सूत उवाच आलस्यं प्रथमे
पश्चाद्व्याधिपीडा व जायते प्रमादः संशयस्थाने चित्तस्येहास्थितिः सदा अश्रद्धादर्शनं भ्रांतिर्दुःखं च त्रिविधं ततः
दौर्मनस्यमयोग्येषु विषयेषु च लोभिता दशधाभिप्रजायंते मुनेर्योगांतरायकाः आलस्यं चाप्रवृत्तिश्च गुरुत्वात्काय
ध्यान= चित्तयोः व्याधयो धातुवैषम्यात्कर्मजा योगजास्तथा प्रमादस्तु समाधेस्तु साधनानामभावनं इदं वेत्युभयं प्रोक्तं विज्ञा
नेस्थानसंशयः अनवस्थितचित्तत्वमप्रतिष्ठा हि योगिनः लब्धायामपि भूमौ तु चित्तस्य भवबंधनात् अश्रद्धा भावर
हिता वृत्तिर्वै साधनेषु च साध्ये चित्तस्य हि गुरौ ज्ञानाचारशिवादिषु विपर्ययज्ञानमिति भ्रांतिरेवास मुच्यते अनात्म।
ज्ञानविज्ञानमज्ञानान्मस्य सन्निधौ दुःखमाध्यात्मिकं प्रोक्तं तथा चैवाधिभौतिकं आधिदैविकमित्युक्तं त्रिविधं सहजं
पुनः इच्छाविघातात्संलोभस्ततमस्तु उदाहृतं दौर्मनस्यं निरोद्धव्यं वैराग्येण परेण तु तमसा रजसा वापि संस्पृष्टं दुर्म

उत्पद्यंते मुनिश्रेष्ठाः मुनेस्तस्य महात्मनः आभ्यासेनैव विज्ञानं
विशुद्धं चास्थिरं भवेत् तेजोरूपाणि सर्वाणि सर्वं पश्यति योग
तः देवबिंबान्यनेकानि विमानानि सहस्रशः पश्यति ब्रह्मवि
ष्णिंद्रयमाग्निवरुणादिकान् ग्रहनक्षत्रताराश्च भुवनानि च
सहस्रशः

वैराग्येणैव तत्याज्यं सिद्धयश्चोपसर्गिकाः औपसर्गिकमात्मस्थं भुवनेषु परित्यजेत् निरुद्धेनैत्यजेत्सर्वं प्रसीदति महेश्व
रः प्रसन्ने विमला मुक्तिर्वैराग्येण परेण वै अथवानुग्रहार्थं च लीलार्थं वा तदा मुनिः अनिरुद्धविचेष्टश्च यः सोप्येवं
हि सुखी भवेत् क्वचिद्भूमिं परित्यज्य आकाशे क्रीडते श्रिया उद्गिरेच्च क्वचिद्वेदान् सूक्ष्मानर्थान् समासतः क्वचिच्छ्रु
तेः स्वदर्थेन श्लोकबंधं करोति च क्वचिद्दंडकबंधं च कुर्याद्दिङ्गान् सहस्रशः मृगपक्षिसमूहस्य रुतज्ञानं च विंद
ति ब्रह्माद्यं स्थावरांतं च हस्तामलकवद्भवेत् बहुनात्र किमुक्तेन विज्ञानानि सहस्रशः पातालतलसंस्थाश्च स
माधिस्थः स पश्यति आत्मविद्यानिरोधेन स्वस्थेनाचंचलेन तु प्रसादात्तस्य देवस्य सत्पात्रस्थितेन तु ततो नित्यो
दितु रुद्रः पश्यते स्वात्मनीश्वरं तस्य प्रसादाद्धर्मस्य ऐश्वर्यं ज्ञानमेव च वैराग्यमपवर्गश्च नात्र कार्या विचारणा
९९ इत्यादिमहापुराणे लैंगे योगांतरायज्ञानगुणाख्यापनो नाम नवमोध्यायः ९ सूत उवाच सतां जितात्मनां साक्षाद् ऋ४
द्विजातीनां द्विजोत्तमाः धर्मज्ञानां च साधूनामाचार्याणां शिवात्मनां दयावतां द्विजश्रेष्ठास्तथा चैव तपस्विनां
तमात्मनां विरक्तानां संन्यासिनां च ज्ञानिनां दांतानां सत्यवादीनाममलानां च योगिनां श्रौतस्मार्ताविरुद्धा
नां प्रसीदति महेश्वरः सदिति ब्रह्मणः शब्दः सद्वृत्ता ये भवंत्युत सायुज्यं ब्रह्मणो यांति तेन संतः प्रवर्तते दशात्म
के ये विषये साधने चाष्टलक्षणे न क्रुध्यंति न हृष्यंति जितात्मानस्तु ते स्मृताः सामान्येषु च द्रव्येषु तथा वैशेषिके
षु च ब्रह्मक्षत्रविशो यस्माद्युक्तास्तस्माद्द्विजातयः वर्णाश्रमेषु युक्तस्य स्वर्गतो सुखचारिणः श्रौतस्मार्तस्य

...एंवितायहस्तेनजलपिसंस्थारणं

पातुंसमुद्रमपिनातुरः यथेच्छतिजगत्यस्मिंस्तत्रास्यजलदर्शनं यद्यत्तसमुदायेनभोक्तुमिच्छतिकामतः तन्मुद्रसान्वि
तेतस्यत्रयाणामिहधारणं अव्रणत्वंशरीरस्यपार्थिवेनसमन्वितं एतत्षोडशकंप्रोक्तमाप्यमैश्वर्यमुत्तमं देहाद्विविक्ति देहादग्निविनि
निर्माणंतत्तापभयवर्जितं लोकंदग्धुमपीच्छेतेशक्यंतस्यविधानतः जलमध्येकृतंवह्नेस्याप्यतस्याभिरक्षणं हस्तेन
वाग्निग्रहणंस्ततमात्रेणपावनं भस्मीभूतविनिर्माणंयथाश्वर्वतकामतः द्वाभ्यांरूपविनिष्पत्तिर्विनानेत्ररश्मि
रात्मनो वसुर्विंशात्मकेत्येतत्तैजसंमुनिपुंगवाः मनोगतित्वंभूतानामंतर्निवसनंतथा पर्वतादिमहाभारस्कंधे
नोद्वहनेपुनः लघुत्वंगौरवंत्वेवपाणिभ्यांवायुधारणं अंगुल्यग्रनिपातेनभूमेःसर्वत्रकल्पनं एकेनदेहनिष्पत्ति
र्वायवैश्वर्यंस्मृतंबुधैः छायाविहीननिष्पत्तिरिंद्रियाणामदर्शनं आकाशगमनंनित्यमिंद्रियार्थैःसमन्वयं दूरेच इंद्रियार्थैःसमन्वितं
शब्दग्रहणंसर्वशब्दावगाहनं तन्मात्रलिंगग्रहणंसर्वप्राणिनिदर्शनं सर्वभूतप्रसादश्चमृत्युकालजयस्तथा
संसारादर्शनंचैवमानसंगुणलक्षणं छेदनंताडनंबंधंसंसारपरिवर्तनं प्राजापत्यमिदंप्रोक्तमाहंकारिकमुत्तमं
अकारणाज्जगत्सृष्टिस्तथानुग्रहएवच प्रलयंसाधिकारंचलोकवृत्तिप्रवर्तनं एतावनन्यमित्युक्तंप्राधान्यंवैसर्वं
परं ब्रह्मणातद्गुणोशक्यंवेत्तुंमर्त्यैर्नशक्यते विद्यतेतत्परेशेवंविस्मनाचनगम्यते असंख्येयगुणंशुद्धंकोजानी
यात्क्षिवात्मकं अस्थानेसिद्धयस्त्वेताउपसर्गाःप्रकीर्तिताः निरोद्धव्याःप्रयत्नेनवैराग्येणपरेणतु नाशातिश
यतांज्ञात्वाविषयेषुभयेषुच असिद्धीर्यस्त्यजेत्सर्वंविशुद्धइतिकीर्तितः वैराग्यंपुरुषख्यातेगुणवैतृष्ण्यमुच्यते।

असिद्धयः=

अनुद्विग्नः

लिंग॰ पु॰ १८ मिथ्यासंप्रवर्ततेयामस्यतत्वलक्षणे अप्रदेश्योऽह्य निष्प्रेक्षतत्वेष्टनाभिनंदनं प्रीतितापविषादेभ्योविनिवृत्तिर्विरक्तता सं
न्यासः कर्मणांन्यासः कृतानामकृतैः सह कुशलाकुशलानांतत्प्रहाणंन्यासउच्यते अव्यक्ताद्येविशेषांतेविकारेस्मिन्नचे
तने चेतनाचेतनाव्यक्तिर्विज्ञानंज्ञानमुच्यते एवंज्ञानयुक्तस्यअज्ञायुक्तस्यशंकरः प्रसीदतिनसंदेहोनिगृह्यविविधान्
फलान् स्नानमध्ययनंहोमंध्यानंयज्ञस्तपःस्मृतं दानमध्यापनंसर्वंभवप्रीतिर्नसंशयः चांद्रायणसहस्रैश्चप्राजापत्य
शतैस्तथा मासोपवासैश्चान्यैश्चभक्त्यामुनिवरोत्तमाः अभक्तामानवाश्चास्मिन्लोकेगिरेगुहाशुपतंतिवात्मभो
16 गार्थंभक्तोभावेनमुच्यते भक्तानांदर्शनादेवनृणांस्वर्गादयोद्विजाः नदुर्लभानसंदेहोभक्तानांकिंपुनस्तथा ब्रह्म
विष्णुसुरेंद्राणांतथान्येषामितिस्थितिः भक्त्याएवमुनीनांचबलंसौभाग्यमेवच भवेन्नैवतथाप्रोक्तेसंस्पृश्यपुमांच
पाणिना देव्यैदेवेनमधुरंवाराणस्यांपुराद्विजाः अविमुक्तेसदासीनोरुद्रेणपरमासने रुद्राणीरुद्रमाहेदंलब्ध्वा
वाराणसीपुरीं श्रीदेव्युवाच केनत्वंवश्योमहादेवपूज्योवश्यस्त्वमीश्वर तपसाविद्ययावापियोगेनेहवदप्रभो (
सूतउवाच निशम्यवचनंतस्याःसंस्मृत्यालोक्यपार्वतीं आहबालेंदुतिलकःपूर्णेंदुवदनांहसन् स्मृत्वापूर्णमनया श्रुत्वा॰
पत्न्यागिरेर्गांकथितांपुरा चिरकालस्थितिंप्रेत्यगिरेदेव्यास्तथात्मनः देवत्वंब्रह्मपुरीरम्यानवयायत्पृष्टमर्हसि पुरापिता श्रीभगवानुवाच
महेनापिदृष्टःपूर्णपर्वताशुभे सद्योजातेतथारक्तेरक्तंवामेपितामहः पीतेतत्पुरुषंपीतमघोरंकृष्णमीश्वरं ईशानंवि
श्वरूपाख्यंविश्वरूपंतदाहमां ब्रह्मोवाच वामेशपुरुषाघोरसद्योजातमहेश्वर केनवश्योमहादेवमत्यंकुरुहृष्णंविभो ॥

धर्मस्यज्ञानादुर्मेत्तउच्यते विद्यायाः साधनात्साधुर्ब्रह्मचारीगुरोर्हितः क्रियाणांसाधनात्साधुर्गृहस्थः साधुरुच्यते सा
धनात्तपसोरण्ये साधुर्वैखानसः स्मृतः यतमानोयतिः साधुः स्मृतोयोगस्यसाधनात् विद्याक्रियातपोयोगसाधनात्
साधवः स्मृताः गृहस्थोब्रह्मचारीचवानप्रस्थोयतिस्तथा धर्माधर्मौविहप्रोक्तौशब्दावेतौक्रियात्मकौ कुशलाकुश
लैर्धर्मैर्धर्माधर्माविति स्मृतौ धारणार्थेधृतिंत्वेषधातुशब्दः प्रकीर्तितः अधारणोमहत्त्वेचअधर्मइतिकीर्तितः तत्रे
ष्टप्रापकोधर्मआचार्यैरुपदिश्यते हृष्टाश्चालोलुपाश्चैवआत्मवंतोह्यदांभिकाः सम्यग्विनीताऋजवस्तानाचार्या
न्प्रचक्ष्यते स्वयमाचरतेयस्मादाचारेस्थापयत्यपि आचिनोतिचशास्त्रार्थानाचार्यस्तेनचोच्यते विज्ञेयः श्रवणाच्छ्रौ
तः स्मरणात्स्मार्तउच्यते इज्यावेदात्मकंश्रौतंस्मार्तंवर्णाश्रमात्मकं दृष्टानुभूतमर्थंयः स्पष्टमेवाभिभाषते यथाभूत
प्रवादस्तुसत्यंलिंगेनपठ्यते ब्रह्मचर्यंतथामौनंनिराहारत्वमेवच अहिंसासर्वतः शांतिस्तपइत्यभिधीयते आत्म
वत्सर्वभूतेषुयोहितेष्वहितेषुच वर्ततेह्यसकृद्दृष्टिः कृत्स्नाह्येषादयास्मृता यद्यदिष्टतमंद्रव्यंन्यायेनैवाग
तान्क्रमात् तंतद्गुणवतेदद्यादेतद्दानलक्षणं त्रिविधंदानमाख्यातंज्येष्ठंमध्यंकनीयसं कारुण्यात्सर्वभूते
भ्यः संविभागस्तुमध्यमः श्रुतिस्मृतिभ्यांविहितोधर्मोवर्णाश्रमात्मकः शिष्टाचाराविरुद्धश्चसाधवः साधुस
मताः मायाकर्मफलत्यागीशिवात्मापरिकीर्तितः निवृत्तः सर्वसंगेभ्योयुक्तोयोगीप्रकीर्तितः असक्तोभयतो
यस्तुविषयेषुविचारतः अलब्धः संयमीप्रोक्तः प्रार्थितोपिसमंततः आत्मार्थेवापरार्थेचइंद्रियाणीहयस्यवै न

लिंग॰ पु॰ १२

17

णमधारयत् ध्यायतः पुत्रकामस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः प्रादुर्भूतो महातेजाः कुमारो रक्तलोचनः रक्तमाल्यांबरधरो र
क्तभूषाप्रतापवान् स तं दृष्ट्वा महात्मानं कुमारं रक्तवाससं परं ध्यानं समाश्रित्य बुबुधे देवमीश्वरं स तं प्रणम्य भगवान्
ब्रह्मा परमयत्नतः वामदेवं ततो ब्रह्मा ब्रह्म वै समचिंतयत् तथा स्तुतो महादेवो ब्रह्मणा परमेश्वरः सुप्रीतहृदयः श
र्वैरिदमाह पितामहं ध्यायता पुत्रकामेन यस्मात्तेहं पितामह दृष्टः परमया भक्त्या स्तवनश्च ब्रह्मपूर्वकः तस्माद्ध्या
नबलं प्राप्य कल्पे कल्पे प्रयत्नतः वेत्स्यसे मां प्रसंख्यानं लोकधातारमीश्वरं ततस्तस्य महात्मानश्चत्वारः सकुमा
रकाः संबभूवुर्महात्मानो विशुद्धा रक्तवर्चसः विरजश्च विवाहुश्च विशोको विश्वभावनः ब्रह्मण्या ब्रह्मणस्तुल्या
वीरा अध्यवसायिनः शृणं तस्य महात्मानो ब्रह्म तद्वामदैविकं अनुग्रहार्थं लोकानां शिष्याणां हितकाम्यया ध
र्मोपदेशमखिलं कृत्वा ते ब्रह्मणः प्रियाः पुनरेव महादेवं प्रविष्टा रुद्रमव्ययं येपि चान्ये द्विजश्रेष्ठा युंजानो वाममी-
श्वरं प्रपश्यंति महादेवं तद्भक्तास्तत्परायणाः ते सर्वे पापनिर्मुक्ता विमला ब्रह्मचारिणः रुद्रसायुज्यमायांति पु
नरावृत्तिदुर्लभं इति महापुराणे लैंगे वामदेवोत्पत्तिर्द्वादशोध्यायः १२ सूत उवाच एकत्रिंशत्तमः कल्पः पीतवा
सा इति स्मृतः ब्रह्मा यत्र महाभागो पीतवासा बभूव ह ध्यायतः पुत्रकामस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः प्रादुर्बभौ महातेजाः
कुमारः पीतवासधृक् पीतगंधानुलिप्तांगः पीतमाल्यधरो युवा हेमयज्ञोपवीती च पीतोष्णीषो महाभुजः तं दृष्ट्वा
ध्यानसंयुक्तो ब्रह्मा लोकमहेश्वरं मनसा लोकधातारं प्रपेदे शरणं प्रभुं ततो ध्यानगतस्तत्र ब्रह्मा माहेश्वरीं वरां वि

दृष्टवः शक्यस्त्वया देव्या वक्तुमर्हसि शंकर श्रीभगवानुवाच श्रवोवं श्रद्धयैवेति विवशेणा वारिसंभव शक्यो लिंगे त्वया दृष्टेश्वि
श्रो= स्नानाय समाधियो शक्यः पंचास्यरूपेण पविज्ञेः पंचभिर्द्विजैः तव भक्त्या यद्दृष्टोहं त्वया ऽज जगद्गुरोः भावं भावेन देवेन दृष्ट
वान्मोहृदीश्वरं तस्मात्तु श्रद्धया दृष्टः शक्यः शक्यो गिरेः सते शक्यो लिंगेन संदेहः सर्वदा श्रद्धया द्विजैः श्रद्धा धर्मः परः
सूक्ष्मः श्रद्धा ज्ञानं परं तपः श्रद्धा सर्गश्च मोक्षश्च दृश्योहं श्रद्धया सदा इत्यादिमहापुराणे लैंगे श्राचार्यसत्यादिनिर्णा।
योदशमोध्यायः १० ऋषय ऊचुः कथं वै दृष्टवान्ब्रह्मा सद्योजातं महेश्वरं वामदेवं महात्मानं पुरुषं पुरुषोत्तमं अ
घोरं च तथेशानं यथावद्वक्तुमर्हसि सूत उवाच एकोनविंशकः कल्पो विज्ञेयः श्वेतलोहितः तस्मिंस्तु परमं ध्यानं
ध्यायतो ब्रह्मणस्तदा उत्पन्नस्तु शिखायुक्तः कुमारः श्वेतलोहितः तं दृष्ट्वा पुरुषं श्रीमान्ब्रह्मा वै विश्वतोमुखः हृदि
कृत्वा महात्मानं ब्रह्मरूपिणमीश्वरं ध्यानयोगात्परं ज्ञात्वा ववंदे देवमीश्वरं सद्योजातं ततो ब्रह्मा ब्रह्म वै समचिंतय
त् ततो ऽस्य पार्श्वतः श्वेताः प्रादुर्भूता महात्मनः सुनंदो नंदनश्चैव विश्वानंदोपनंदनः शिष्यास्ते वै महात्मानो यैस्तद्ब्रह्म
उदाहृतं तस्याग्रे श्वेतवर्णाभः श्वेतो नाम महामुनिः विजज्ञे ऽथ महातेजास्तस्माज्जज्ञे हरस्त्वसौ तत्रैते मुनयः सर्वे स
द्योजातं महेश्वरं प्रपन्नाः परया भक्त्या गृणंतो ब्रह्म शाश्वतं तस्माद्विश्वेश्वरं देवं ये प्रपद्यंति वै द्विजाः प्राणायामपराभू
त्वा ब्रह्मतत्परमानसाः ते सर्वपापनिर्मुक्ता विमला ब्रह्मवर्चसः विष्णुलोकमतिक्रम्य रुद्रलोकं व्रजंति ते इति लिंगपु
राणे सद्योजातोत्पत्तिर्नामैकादशोध्यायः ११ ततस्त्रिंशत्तमः कल्पो रक्तो नाम प्रकीर्तितः ब्रह्मा यत्र महातेजा रक्तव।

अघतामानसं जह्यान्मुच्यते नात्र संशयः गुरुतल्परतो नित्यं मात्रगो वा नराधमः ब्रह्मघ्नस्त्वजपेदेवं मानसं वै पितामह संपर्कीस्यापि नीयापं तत्क्षमं परिभाषितं तथाप्ययुतमात्रेण
पातकादेव मुच्यते संसर्गीत्यानकीलत्वं जपेद्धा मानसं द्विजाः ब्रह्महत्याहरायानं हवर्षी लेयमेवच कृत्वाचरत्तस्तत्वं च पापकृद्वा हणोयदि तद्यागीय सार्थसंगरहागो मूत्रं कपिलं द्विजाः संयता
देवितिमंत्रेण गोमयं स्वच्छमाहरेत् तेजोसि शुक्रमित्याज्यं कापिलं संहरेद्बुधः आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णोति चाहरेत् गव्यं दधि तथैवात्र कापिलं वै पितामह देवस्य त्वेति मंत्रेण स
क्रहे वै कुशोदकं एकस्थं हेमपात्रे वा ब्रह्मत्याहोरेण राजते ताम्रे वा अथ पात्रे वा पालाशे वा दले शुभे सकूर्चे सर्वरत्नाढ्ये दिव्यातद्वैव कांचने जपेल्लक्षमघोराख्यं हुत्वा वै वह्नौ तादिभिः चरुतेन च करणा
वैव समिद्भिश्च तिलैस्तथा यवैश्च व्रीहिभिश्चैव जुहुयादेकपंचकं पृथक् प्रत्येकं सहस्रं तु कृत्वा स्नात्वा तु ह्यनेन तु कृत्वा चाघोरेणा देवेशं स्नाप्य चाघोरेण वै द्विजाः अष्टोत्तरशतेनैव स्नाप्य पंचे

लिंग॰ पू॰ १८

18

षमहत्कल्पे सुपुत्रकामः प्रजाब्रह्माचिंतयामासदुःखितः तस्यचिंतयमानस्यपुत्रकामस्यवैप्रभोः कृष्णःसमभवद्वर्णो
ध्यायतःपरमेष्ठिनः अथापश्यन्महातेजाःप्रादुर्भूतंकुमारकं कृष्णवर्णमहावीर्यंदीप्यमानंस्वतेजसा कृष्णांबरो
ष्णीषधरंकृष्णयज्ञोपवीतिनं कृष्णमौलिसमायुक्तंकृष्णमाल्यानुलेपनं सतंदृष्ट्वामहात्मानमघोरंघोरविक्रमं ववंदे
देवदेवेशमद्भुतंकृष्णपिंगलं प्राणायामपरःश्रीमान्हृदिकृत्वामहेश्वरं मनसाध्यानसंयुक्तःप्रपन्नस्तुयतीश्वरम्
अघोरंततोब्रह्माब्रह्मरूपंव्यचिंतयत् तथावैध्यायमानस्यब्रह्मणःपरमेष्ठिनः प्रददौदर्शनंदेवोह्यघोरोघोरवि
क्रमः अथास्यपार्श्वतःकृष्णाःकृष्णवर्णानुलेपनाः चत्वारस्तुमहात्मानःसंबभूवुःकुमारकाः कृष्णाःकृष्णशिखा
श्चैवकृष्णास्याःकृष्णकंचुकाः ततोवर्षसहस्रंतुयोगंतत्पारमेश्वरं उपासित्वामहायोगंशिष्येभ्यःप्रददुःपुनः योग
नयोगसंपन्नाःप्रविश्यमनसाशिवं अमलंनिर्गुणंस्थानंसंक्रांताविश्वमीश्वरं एवमेतेनयोगेनयेपिचान्येमनीषि
णः चिंतयंतिमहादेवंगंतारोरुद्रमव्ययं इत्यादिलिंगेमहापुराणेअघोरोत्पत्तिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४ सू
तउवाच ततस्तस्मिन्गतेकल्पेकृष्णवर्णेभयानके तद्भावदेवदेवेशंब्रह्माणंब्रह्मरूपिणं अनुगृह्यततस्त्वेशोब्र
ह्माणमवदद्धरः अघोरेणैवरूपेणसंहरामिनसंशयः ब्रह्महत्यादिकान्घोरांस्तथान्यानपिपातकान् हीनांश्चैव
महाभागतथैवविविधानपि उपपातकमप्येवंतथापापानिसुव्रत मानसानिसतीक्ष्णानिवाचिकानिपितामह का
यकानिसमग्राणितथाप्रासंगिकानिच बुद्धिपूर्वंकृतान्येवसहजागंतुकान्यपि मातृदेहोत्थितान्येवंपितृदेहेचया

शाद्धि शोधयेत अघोरा
शिषिनः स्त्वानः पिबेद्
दुग्धं पितामह ब्रह्म
ब्रह्मजपं कुर्यात् वे
स्व च यथाविधिः ए
वं कृत्वा कृते ब्रह्मविद्
ब्रह्महा भ्रूणहा तथा
वीरहा गुरुहा चैव
मित्रविश्वासघात
कः स्तेयी हवर्णस्ते
यी च गुरुतल्पर
तः सदा मद्यपा
वृषलीसक्तः पर
दाररतः सदा ब्र

स्वरूपांचददृशेमहेश्वरमुखोद्गतां चतुष्पादांचतुर्वक्त्रांचतुःशीर्षांचतुःस्तनीं चतुर्नेत्रांचतुःशृंगींचतुर्दंष्ट्रांचतुर्मुखीं द्वा
त्रिंशल्लोकसंयुक्तामीश्वरींसर्वतोमुखीं सतांदृष्ट्वामहातेजामहादेवीमहेश्वरीं पुनराहमहादेवःसर्वदेवनमस्कृतः
मतिःस्मृतिर्बुद्धिरितिगायमानःपुनःपुनः एह्येहीतिमहादेवीसातिष्ठत्प्रांजलिर्विभुः विश्वमावृत्ययोगेनजगत्स
र्वंवशीकुरु अथतामाहदेवेशोरुद्राणीत्वंभविष्यसि ब्राह्मणानांहितार्थायपरमार्थाभविष्यसि तथैतांपुत्रका
मस्यध्यायतःपरमेष्ठिनः प्रददौदेवदेवेशश्चतुष्पादांजगद्गुरुः ततस्तांध्यानयोगेनविदित्वापरमेश्वरीं ब्रह्मलोक
गुरुःसोथप्रतिपेदेमहेश्वरीं गायत्रींततोरौद्रींध्यात्वाब्रह्मास्वयंचितः इत्येतांवैदिकींप्राप्यरौद्रींगायत्रीमीरितां
जपित्वातमहादेवींब्रह्मालोकनमस्कृतां प्रपन्नस्तुमहादेवंध्यानयुक्तेनचेतसा ततस्तस्यमहादेवोदिव्ययोगवपु
र्धरः ऐश्वर्यंज्ञानसंपत्तिर्वैराग्यंचददौपुनः ततोस्यपार्श्वतोदिव्याःप्रादुर्भूताःकुमारिकाः पीतमाल्यांबरधराःपी
तस्रगनुलेपनाः पीतोष्णीषाःसुशिराःपीतास्याःपीतमूर्द्धजाः ततोवर्षसहस्रांतेउषित्वाविमलौजसः योगात्मा
नःस्वाध्यायाद्ब्राह्मणानांहितैषिणः धर्मयोगबलोपेतामुनीनांदीर्घसत्रिणां उपदिश्यमहायोगंप्रविष्टास्तेमहे
श्वरं एवमेतेनविधिनाप्रपन्नायेमहेश्वरं अन्येपिनियतात्मानोध्यानयुक्ताजितेंद्रियाः तेसर्वपापमुत्सृज्यविमला
ब्रह्मवर्चसः प्रविशंतिमहादेवंरुद्रंतेत्वपुनर्भवाः इत्यादिलैंगेगतत्कुरुषोत्पत्तोत्रयोदशोध्यायः १३ सूतउवाच
ततस्तस्मिन्गतेकल्पेपीतवर्णेस्वयंभुवः पुनरन्यःप्रवृत्तस्तुकल्पोनामासितस्तुसः एकार्णवेतदाहृत्तेहृतेवा

तु तस्मिन्महाकल्पे कृष्णवर्णे भयानके तुष्टावदेवदेवेशं ब्राह्मणं ब्रह्मरूपिणं अनुग्रहाय तलपो ब्रह्माणमवदद्धरः कृतं तेनैव रूपेण संहरामि न संशयः ब्रह्महत्यादिका
न् घोरान् तथान्यान् विपातकान् हीनांश्चैव महाभागान् तथैव विविधानपि उपपातकसंघांश्च तथा पापानि हूत्वतां मानसानि हसीदपानि वाचिकानि पिनामहे कायकानि
मिश्राणि तथा प्रासंगिकानि च बुद्धिपूर्वकृतान्येव सहजागंतुकानि च मातृदेहस्थितान्येवं पितृदेहे च पातकं संहरामि न संदेहः तथान्यो पातकानि च लब्ध्वा ... घोरे
ब्रह्महत्यां ते प्रभो तद्दर्थं वाचिके वत्स तद्दर्थं मानसे पुनः कर्तुं तं बुद्धिपूर्वकं ... वीरहा ... मासुलमि तुजे ... नाव्रसे
हतः गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च स्त्रीघ्नः पापरतो नरः ... जपित्वा चोरसंत्रं ... नाशय:

लिंग॰ पु॰ १९

19

धि एवं कृतघ्नोपि मुच्येद्ब्रह्मणा भ्रूणहा तथा वीरहा गुरुहा वापि मित्रविश्वासघातकः स्तेयी सुवर्णस्तेयी च गुरुतल्प
गतस्तथा मद्यपो वृषलीसक्तः परदारविधर्षकः ब्रह्मस्वहा तथा गोघ्नो मातृहा पितृहा तथा विंवप्राश्यावकश्चैव लि
गप्रध्वंसकस्तथा अन्यानि बहुपापानि मानसानि द्विजे यदि वाचिकानि तथान्यानि कायिकानि सहस्रशः कृत्वा विमु
च्यते सद्यो जन्मांतरशतैरपि एतद्रहस्यं कथितमघोरेश प्रसंगतः तस्माज्जपेद्द्विजो नित्यं सर्वपापविशुद्धये इत्यादि
लैंगे अघोरोत्पत्तिर्ब्रह्मकूर्चप्रभावः पंचदशोध्यायः १५ सूत उवाच अथान्यो ब्रह्मणः कल्पो वर्तते मुनिपुंगवाः वि
श्वरूप इति ख्यातो नामतः परमाद्भुतः विनिवृत्ते तु संहारे पुनः सृष्टे चराचरे ब्रह्मणः पुत्रकामस्य ध्यायतः परमेष्ठिनः
प्रादुर्भूता महानादा विश्वरूपा सरस्वती विश्वमाल्यांबरधरा विश्वयज्ञोपवीतिनी विश्वोष्णीषा विश्वगंधा विश्वमा
ता महोविका तथाविधस्तु भगवानीशानः परमेश्वरः शुद्धस्फटिकसंकाशः सर्वाभरणभूषितः अथ तं मनसा ध्या
त्वा युक्तात्मा वै पितामहः ववंदे देवमीशानं सर्वेशं सर्वगं प्रभुं ईशानाय नमस्तुभ्यं महादेव नमोस्तु ते नमोस्तु सर्ववि
द्यानामीशान परमेश्वर नमोस्तु सर्वभूतानामीशान परमेश्वर ब्रह्मणोधिपते तुभ्यं ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे नमो ब्र
ह्माधिपतये शिवो मे स्तु सदाशिवः ओंकारमूर्ते देवेश सद्योजात नमो नमः प्रपद्ये त्वां प्रपन्नोस्मि सद्योजाताय वै न
मः भवोद्भव भवेशान मां भजस्व महाद्युते वामदेव नमस्तुभ्यं ज्येष्ठाय वरदाय च नमः नमो रुद्राय कालाय कलनाय न
मो नमः नमो विकरणायैव कलावर्णाय वर्णिने बलाय बलिनां नित्यं सदा विकरणाय ते बलप्रमथनायैव बलि

नके संहरामि न संदेहः सर्वपातकाद्विभो ॥ लक्षं जपित्वाघोरेशं ब्रह्महा मुच्यते प्रभो तदर्द्धं वाचिके वस्तु तदर्द्धं मानसे पुनः
वर्णगणत्रुटि सर्वं क्रोधाद्दृष्टगुणं स्मृतं वीरहा लक्षमात्रेण भ्रूणहा कृत्वा पिवा विभो मुच्यते नात्र संदेहस्तदर्द्धेन च वारु
णीं श्रुत्वा नाशी सहस्रेण ग्रजापी वतथा द्विजाः ग्रजुतापी सहस्रेण ग्रादाता च विशुध्यति ब्राह्मणस्वापहर्ता च स्व र्णस्ते
र्णी नराधमः नियुतं मानसे जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः गुरुतल्पगतो वापि मातृगो वा नराधमः ब्रह्महा तज्जपेद्देवं मा
नसं वा पितामह संपर्कात्पापिनां पापं तत्समं परिभाषितं तथाप्ययुतमात्रेण पातकादेः प्रमुच्यते संसर्गात्पातके नित्यं
जपेद्धै मानसे धिया अपामृस्य तदर्द्धं वै वाचिकं चाष्टधा जपः पातकादर्द्धमेव स्यादुपपातकिनां स्मृतं तदर्द्धं केवले
पापे नाभ्रकार्या विचारणा ब्रह्महत्या सुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च गत्वा च गुरुतल्पं च पापकृद्ब्राह्मणो यदि रुद्रगा
यत्रियाशलं गोमूत्रं कापिलं द्विजैः गंधद्वारेति तस्यां वै गोमयं स्वस्थमाहरेत् तेजोसि शुक्रमित्याज्यं कापिलं सह
रेद्द्विजैः आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति संहरेत् गवां दधि नवं सात्वा तत्कापिलं वै पितामह देवस्य त्वेति मनसा सं
ग्रहेत्कुशोदकं एकस्थं दोहपात्रे वा कृत्वा घोरेण राजते ताम्रे वा पद्मपत्रे वा पालाशे वा समंयतः सत्कूर्चं सर्वरत्नाढ्यं
तिलातव्येवकांचनं जपेल्लक्षमघोराख्यं कृत्वा चैव हुतादिभिः हुतेन चरुणा चैव समिद्भिश्च तिलैस्तथा यवैश्च व्रीहि
भिश्चैव प्रणवेश्च पृथक्पृथक् प्रत्येकं सप्तवारं तद्दत्वां तेवेद्गुतेन न तु कृत्वाघोरेण देवेशं स्नाप्याघोरेण वै द्विजाः श्रष्ट
द्रोणहुतेनैव स्नात्वा यस्त्वा द्विशुध्यति अहोरात्रोषितः स्नातः पिवेत्कूर्चं शिवाग्रतः ब्रह्मा ब्रह्मजपं कुर्यादाचम्य च यथावि

गायत्री

यामाकृष्णस्त्वविंतकाः अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णां विश्वाप्रजांसृजमानांसरूपां अजोहंमांविद्धितांविश्वरूपांगां
लिंग॰ विश्वरूपांहिविद्या एवमुक्त्वामहादेवः ससर्जपरमेश्वरः ततोस्यपार्श्वतोदिव्याःशर्वरूपाःकुमारकाः जटीमुंडीशिखं
पु॰ डीचअर्धमुंडश्चयज्ञिरे ततस्तेनयथोक्तेनयोगेनस्तमहौजसः दिव्यवर्षसहस्रांतमुपास्यतुमहेश्वरं धर्मोपदेश
२० निचयंकृत्वायोगमयंदृढं शिष्यश्चनियतात्मानःप्रविष्टारुद्रमीश्वरं इत्यादिमहापुराणेलिंगेईशानकल्पोत्पत्ति
रीशानीसंभवश्चषोडशोध्यायः १६ सूतउवाच एवंसंक्षेपतःप्रोक्तःसद्यादीनांसमुद्भवः यःपठेच्छृणुयाद्वा
२० पिश्रावयेद्वाद्विजोत्तमान् सयातिब्रह्मसालोक्यंप्रसादात्परमेष्ठिनः ऋषयऊचुः कथंलिंगमभूल्लिंगेसमभ्यर्च्यो
वशंकरः किंलिंगंकस्तथालिंगीतन्नहृक्तुमिहार्हसि सूतउवाच एवंदेवाश्चमुनयःप्रणिपत्यपितामहं अपृच्छं
न्भगवंल्लिंगंकथमासीदितिस्वयं लिंगेमहेश्वरोदेवःसमभ्यर्च्यःकथंत्विति किंलिंगंकस्तथालिंगीसोप्याहचपि
पितामहोवाच तामहः प्रधानंलिंगमाख्यातंलिंगीचपरमेश्वरः रक्षार्थमंबुधौमह्यंविष्णोश्चासीत्सुरोत्तमाः वैमानिकेगतेसर्वे
जनलोकंमहर्षिभिः स्थितिकालेतदापूर्णेततःप्रत्याहृतेतथा चतुर्युगसहस्रांतेसत्यलोकेगतेसुराः विनाधि
पत्यंसमतांगतेतत्वचलत्तोवयं शुष्केचस्थावरेसर्वेप्रजानावृष्ट्याचसर्वतः पशवोमानवायक्षापिशाचाःपिशिताऽ
शनाः गंधर्वाद्याःक्रमेणैवनिर्दग्धाभानुभानुभिः एकार्णवेमहाघोरेतमोभूतेसमंततः सुष्वापांभसियोगात्मा
निर्मलोनिरुपप्लवः सहस्रशीर्षापुरुषःसहस्राक्षःसहस्रपात् सहस्रबाहुःसर्वज्ञःसर्वदेवोद्भवोद्भवः हिरण्य
गर्भोरजसातमसाशंकरःस्वयं सत्वेनपरमोविष्णुःसर्वात्मत्वेमहेश्वरः कालात्माकालनाभस्तुशुक्लःकृष्णस्तुनिर्गुणः
नारायणोमहाबाहुःसर्वात्मासदसन्मयः

मनोन्मनाय देवाय नमस्तुभ्यं महात्मने
वामदेवाय नमस्तुभ्यं महात्मने ज्येष्ठाय चैव श्रेष्ठाय रुद्राय वरदाय च

नेत्रब्रह्मरूपिणे सर्वभूतेश्वरेशाय भूतानां दमनाय च कालाय कालरुद्रेश च नमस्तुभ्यं महात्मने इति स्तवेन देवेशं ननाम
वृषभध्वजं यः पठेत्सकृद्देवेह ब्रह्मलोकं प्रपद्यते श्रावयेद्वा द्विजान् श्राद्धे सोपि याति परांगतिं एवं ध्यानगतं तं च प्र
णमंतं पुनः पुनः उवाच भगवानीशः प्रीतोहं ते किमिच्छसि ततस्तु प्रणतो भूत्वा वाग्विशुद्धं महेश्वरं उवाच भगवान्
रुद्रं प्रीते प्रीतेन चेतसा यदिदं विश्वरूपं ते विश्वरूपेयमीश्वरी एतद्वेदितुमिच्छामि यथावत्परमेश्वर कैषा भगवती
देवी चतुष्पादा चतुर्मुखी चतुःशृंगी चतुर्वक्त्रा चतुर्दंष्ट्रा चतुःस्तनी चतुर्हस्ता चतुर्नेत्रा विश्वरूपा कथं स्मृता किंना
मगोत्रा कोस्यात्मा किंवीर्यापि च कर्मतः तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वामदेवो वृषध्वजः प्राह देवो वृषध्रुम्नो ब्रह्माणं पद्मसंभवं
रहस्यं सर्वमंत्राणां पावनं पुष्टिवर्द्धनं शृणुष्वैतत्परं गुह्यमादिसर्गे यथा तथा ये यो वर्तते कल्पो विश्वरूपस्तु सोस्म
तः ब्रह्मस्थानमिदं चापि त्वया प्राप्तं यथा विभो त्वत्तः परतरं देव विष्णुनाथ तत्पदं शुभं वैकुंठेन विशुद्धेन मम वामांगजे
न वै तदा प्रभृति कल्पश्च त्रयस्त्रिंशत्तमो ह्ययं शतं शतसहस्राणामतीता ये स्वयंभुवः पुरस्तात्तव देवेश तत्शृणुष्व
महाद्युते आनंदस्तु स विज्ञेयः आनंदत्वे व्यवस्थितः लांतव्यगोत्रस्तपसा मम पुत्रत्वमागमः त्वयि योगं च सांख्यं च तपो विद्या
विधिः क्रियाः ऋतं सत्यं दया ब्रह्म अहिंसा सन्मतिः क्षमाः ध्यानं ध्येयं दमः शांतिर्विद्याविद्या मतिः स्मृतिः कांतिः क्षां
तिस्तथा मेधा लज्जा तुष्टिः सरस्वती धृतिः पुष्टिः क्रियाश्चैव प्रसादश्च प्रतिष्ठिताः द्वात्रिंशत्रिर्गुणा ह्येषा द्वात्रिंशाक्षरसंज्ञ
या प्रकृतिर्विहिता ब्रह्मन् त्वत्प्रसूता महेश्वरी विष्णोर्भगवतश्चैव तथान्येषामपि प्रभो सैषा भगवती देवी त्वत्प्रसूतिः
प्रतिष्ठिता चतुर्मुखी जगद्योनिः प्रकृतिर्गौः प्रकीर्तिता गौरी माया च विद्या च कृष्णा हैमवतीति च प्रधानं प्रकृतिश्चैव

त्रि

प्रभास्वरं ज्वालामालासहस्राढ्यंकालानलशतोपमं क्षयवृद्धिविनिर्मुक्तमादिमध्यांतवर्जितं अनौपम्यमनिर्देश्य
मव्यक्तंविश्वसंभवं तस्यज्वालासहस्रेणमोहितोभगवान्हरिः मोहितंप्राहमामत्रपरीक्षावोग्निसंभवं अधोगमि
ष्यामितनस्तंभस्यांतमुपमश्रुतेः भवानूर्ध्वंप्रयत्नेनगंतुमर्हसिसत्वरं एवंव्याहृत्यविश्वात्मास्वरूपमकरोत्तदा वा
राहमयमप्येषहंसत्वेप्राप्तवान्स्वराः तदाप्रभृतिमामाहुर्हंसोहंसविराडिति हंसहंसेतियोब्रूयात्मांहंसोथभ
विष्यति सुश्वेतोह्यनिलात्तक्षविश्वतःपक्षसंयुतः मनोनिलजवोभूत्वागतोहंचोर्ध्वतःसुराः नारायणोपिवि
21 श्वात्मानीलांजनचयोपमं दशयोजनविस्तीर्णमायतंशतयोजनं मेरुपर्वतवर्ष्माणंगौरतीक्ष्णाग्रदंष्ट्रिणम् संकाशं
कालादित्यसमाभंचदीर्घघोणंमहास्वरं ह्रस्वपादंविचित्रांगंजैत्रंदृढमनौपमं वाराहमसितंरूपमास्थायगत
वानधः एवंवर्षसहस्रंतुत्वरन्विष्णुरधोगतः नापश्यदल्पमप्यस्यमूलंलिंगस्यसूकरः तावत्कालंगतोह्यूर्ध्वं
महमप्यरिसूदन सत्वरंसर्वयत्नेनतस्यांतंज्ञातुमिच्छया श्रांतोनदृष्ट्वातस्यांतमहंकालादधोगतः तथैवभग
वान्विष्णुःश्रांतःसंत्रस्तलोचनः सर्वदेवभवस्तूर्णमुत्थितःसमहावपुः समागतोमयासार्धंप्रणिपत्यभवंमुहुः
माययामोहितःशंभोस्तस्थौसंविग्नमानसः पृष्ठतःपार्श्वतश्चैवअग्रतःपरमेश्वरं प्रणिपत्यमयासार्धंसस्मारकि
मिदंत्विति तदासमभवत्तत्रसनादंशब्दलक्षणं ओमोमितिसुरश्रेष्ठाःसुव्यक्तंप्लुतलक्षणं किमिदंत्वितिसंचिंत्य
मयातिष्ठन्महास्वरे लिंगस्यदक्षिणेभागेतदापश्यत्सनातनं आद्यंवर्णमकारंचउकारंचोत्तरेततः मकारंमध्यत
श्चैवनादांतंतस्यओमिति सूर्यमंडलवद्दृष्ट्वावर्णमाद्यंतुदक्षिणे उत्तरेपावकप्रख्यमुकारंपुरुषर्षभाः शीतांशुमं

तथाभूतमहं दृष्ट्वा शयानं पंकजेक्षणं मायया मोहितस्तस्य तमवोचं सहर्षितः तस्य तद्वचनं श्रुत्वा श्रुतं सर्वं सवर्षभाः क
स्त्वं वदेति हस्तेन समुत्थाप्य सनातनं तदा हस्तप्रहारेण तीव्रेण सुदृढेन तु प्रबुद्धोत्थाय शयनात्समासीनः क्षणं वशी
ददर्श वनविक्लिन्ननीरजामललोचनः मामत्र संस्थितं भासा भासितो भगवान्हरिः आह चोत्थाय भगवान्हसन्मां मधु
रं सकृत् स्वागतं स्वागतं वत्स पितामह महाद्युते तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स्मितपूर्वं सवर्षभाः रजसा बद्धवैरश्च तमवोचं
जनार्दनं भाषसे वत्स वत्सेति सर्वसंहारपालकं मामिहाल्पमिवं कृत्वा गुरुः शिष्यमिवानघ कर्तारं जगतां साक्षा
त्प्रकृतेश्च प्रवर्तकं सनातनमजं विष्णुं विरिंचिं विश्वसंभवं विश्वात्मानं विधातारं धातारं पंकजेक्षणं किमर्थं भाषसे
वरं= मोहात्त्वं वक्तुमर्हसि [illegible]र सोपि मामाह जगतां कर्ताहमिति लोकपः भर्ता कर्ता भवानंगादवतीर्णो ममाव्ययात्
विस्मृतोपि जगन्नाथं नारायणमनामयं पुरुषं परमात्मानं मामात्मानं जगताेशभं विष्णुमच्युतमात्मानं विश्वस्य प्र
भवोद्भवं तवापराधो नास्त्यत्र मममायाकृतं त्विदं शृणु महेश चतुर्वक्त्र सर्वदेवेश्वरोत्यहं कर्ता नेता च हर्ता च न म
त्तोस्ति परो विभुः अहमेव परं ब्रह्म परं तत्त्वं पितामह अहमेव परं ज्योतिः परमात्मा त्वहं विभुः यद्यद्दृष्टं श्रुतं सर्वं जगत्य
स्मिंश्चराचरं तत्तद्विद्धि चतुर्वक्त्र सर्वं तन्मम संभवं मया सृष्टं पुरा व्यक्तं चतुर्विंशतिकं स्वयं नित्यतो ह्यणवो बद्धाः
सृष्टाः क्रोधोद्भवादयः प्रसादाद्धि भवानेतान्यनेकानीह लीलया सृष्टा बुद्धिर्मया तस्मादहंकारस्त्रिधा मतः तन्मात्र
२० पंचकं तस्मान्मनोऽपींद्रियाणि च आकाशादीनि भूतानि भौतिकानि च लीलया आवयोश्चाभवद्युद्धं सुघोरं रोमह
र्षणं प्रलयार्णवमध्ये तु रजसा बद्धवैरयोः एतस्मिन्नंतरे लिंगमभवच्चावयोः पुरः विवादशमनार्थाय प्रबोधार्थं

सनस्थितः अकारस्तस्य मूर्द्धा नेललाटं दीर्घमुच्यते इकारं दक्षिणं नेत्रमीकारं वामलोचनं उकारं दक्षिणं श्रोत्रमूकारं
लिंग॰ पु॰ २२ वाममुच्यते ऋकारं दक्षिणं तस्य कपोलं परमेष्ठिनः वामं कपोले ॠकारं ऌ ॡ नासापुटे उभे एकारमोष्ठमूर्द्धं
तेऐकारमधरं विभोः ओकारं च तथौकारं दंतपंक्तिद्वयं क्रमात् अं अः तालुनी तस्य देवदेवस्य धीमतः कादिपंचा
क्षराण्येवं पंचहस्तानि दक्षिणे चादिपंचाक्षराण्येवं पंचहस्तानि वामतः टादिपंचाक्षरं पादौ तादिपंचाक्षरं तथा।
पकारमुदरं तस्य फकारं पार्श्वमुच्यते बकारं वामपार्श्वं तु भकारं स्कंधमस्य तु मकारं हृदयं शंभोर्महादेवस्य योगि
२२ नः यकारादिसकारांते विभोर्वै सप्त धातवः हकारमात्मरूपं वै क्षकारं क्रोध उच्यते तं दृष्ट्वा उमया सार्द्धं भगवंतं
महेश्वरं प्रणम्य भगवान्विष्णुः पुनश्चापश्यदूर्द्धतः ओंकारप्रभवं मंत्रं कलापंचकसंयुतं शुद्धस्फटिकसंका
शं शुभाष्टत्रिंशदक्षरं मेधाकरमभूद्भूयः सर्वकामार्थसाधकं गायत्रीप्रभवं मंत्रं हरितं वश्यकारणं चतुर्विंशति प्रणवं मात्राप्रद्वैतं
वर्णाढ्यं चतुष्कलमनुत्तमं अथर्वमसितं मंत्रं कलाष्टकमहापदं आभिचारिकमत्यर्थं त्रयस्त्रिंशच्छुभाक्षरं य वाच्यकारकं =
जुर्वेदसमुद्भूतं पंचत्रिंशच्छुभाक्षरं कलाष्टकसमायुक्तं सुश्वेतं शांतिकं तथा त्रयोदशकलायुक्तं वलाद्यैः सहलो
३ हितं सामोद्भवं जगत्याद्यं वृद्धिसंधानकारणं वर्णाः षडधिकाः षष्टिरस्य मंत्रवरस्य च पंचमंत्रं तथा लब्ध्वा जजा
प भगवान्हरिः अथ दृष्ट्वा कलावर्णमृग्यजुःसामरूपिणं ईशमीशानमुकुटं पुरुषास्यं पुरातनं अघोरहृदयं हृ
द्यं वामगुह्यं सदाशिवं सद्यःपादं महादेवं महायोगीन्द्रभूषणं विश्वतःपादवदनं विश्वतोक्षिकरं परं ब्रह्मणोऽधिपतिं
सर्गस्थितिसंहारकारणं तुष्टाव पुनरिष्टाभिर्वाग्भिर्वरदमीश्वरं इत्यादिमहापुराणे लैंगे ब्रह्माविष्णुप्रधानाय ब्रह्म।

उत्तरस्यंमकारंतस्यमध्यतः तस्योपरितदापश्यन्स्फटिकप्रभवंप्रभुं तुरीयातीतममलंनिष्कलंनिरुपद्रवं निर्द्वंद्वं।
केवलंशून्यंबाह्याभ्यंतरवर्जितं सबाह्याभ्यंतरेचैवसबाह्याभ्यंतरस्थितं आदिमध्यांतरहितमाद्येनस्यापिकारणं मात्रा आनंदस्यापि
स्तिस्त्रस्त्वर्धमात्रंनादाख्यंब्रह्मसंज्ञितं ऋग्यजुःसामवेदास्वैमात्रारूपेणमाधवः वेदशब्देभ्यएवेदंविश्वात्मान
मचिंतयत् तदाभवहृषिस्तत्र ऋषेःसारतमंशुभं तेनैवऋषिणाविष्णुर्ज्ञातवान्परमेश्वरं चिंतयारहितोरुद्रोवा
चोयंमनसासह अप्राप्यतन्निवर्तंतेवाच्यस्त्वेकाक्षरेणसः एकाक्षरेणयद्वाच्यममृतंपरमकारणं एकाक्षरादकारा। सत्यमानंदममृतं परंब्रह्मपरात्परं ५॥
ख्योतभगवान्कनकांडजः एकाक्षरान्मकाराख्योभगवान्नीललोहितः सर्वकर्ताह्यकाराख्योउकाराख्यस्तमोहि
तः मकाराख्यस्त्वयोनित्यमनुग्रहकरोभवः मकाराख्योविभुर्बीजीह्यकारोबीजउच्यते उकाराख्योहरिर्योनिः
प्रधानपुरुषेश्वरः बीजीबीजंचवैयोनिर्नादाख्यश्चमहेश्वरः बीजीविभज्यचात्मानंस्वेच्छयातुव्यवस्थितः अस्य
लिंगादभूद्बीजमकारंबीजिनःप्रभोः उकारयोनौनिःक्षिप्तमवर्द्धतसमंततः सौवर्णमभवच्चांडमवेद्यादितद
तरं अनेकाब्दंतथाचाप्सुदिव्यमंडंव्यवस्थितं ततोवर्षसहस्रांतेद्विधाकृतमजोद्भवं अंडमप्सुस्थितंसाक्षाद्।
व्याघातेनेश्वरेणतु तस्यांडस्यशुभंहैमंकपालंचोर्ध्वतःस्थितं जज्ञेयद्यौस्तदपरंपृथिवीपंचलक्षणा तस्मादंडोद्भवो
जज्ञेवकाराख्यश्चतुर्मुखः सस्रष्टासर्वलोकानांसएवविविधःप्रभुः एवमोमोमितिप्रोक्तमित्याहुर्यजुषांवराः य
जुषांवचनंश्रुत्वाऋचःसामानिसादरं एवमेवहरिर्ब्रह्मन्नूत्याज्ञःश्रुतयस्तदा ततोविज्ञायदेवेशंयथावत्स्तुतिसंभ
वैः मंत्रैर्महेश्वरंदेवंतुष्टावसुमहोदयं आवयोस्तुष्टिनाहृष्टोलिंगेतस्मिन्निरंजनः दिव्यशब्दमयंरूपमास्थायप्रह

आवयो स्तुतिसंतुष्टो =

लिंग॰ पु॰ २३

23

धायगंधिने गणाधिपतयेतुभ्यंब्रह्मगुत्यतमायते अनंतविश्वरूपायअनाद्याया ऽमलायच शाश्वतायवरिष्ठायवा
हगर्भाययोगिने संस्थितायांभसांमध्ये आवयोर्ब्रह्मवर्चसे गोप्त्रेहर्त्रेसदाभर्त्रेनिधनायेश्वरायच अचेतनायचिन्त्याय
चेतनायसहारिणे अरूपायसुरूपायअनंगायांगहारिणे भस्मदिग्धशरीरायभानुसोमाग्निहेतवे श्वेतायश्वेतवर्णा
यतुहिनाद्रिप्रियायत सुश्वेतायसुवक्त्रायनमःश्वेतशिखायच श्वेतास्यायमहास्यायनमस्तेश्वेतलोहिते सुतरायवशि
ष्ठायनमोडुंडुभिनेहर शतरूपायरूपायनमःकेतुमतेसदा सुकेशायविकेशायविशोकायकपर्दिने विपाशाय
सुपाशायनमस्तेपापनाशिने सुहोत्रायहविष्यायसुब्रह्मण्यायसूरिणे सुशिखायसुवक्त्रायदुर्मदायदमायच स
नत्कुमारोमारंगरमणायमहात्मने लोकाक्षिणेसुधामायनमोविरजसेसदा शंखपादायशंखायरजसेतमसेन
मः सुवाहायविवाहायविवादवरदायच नमःशिवायरुद्रायप्रधानायनमोनमः सारस्वतायमेघायमेघवाह
यतेनमः त्रिगुणायनमस्तुभ्यंचतुर्व्यूहायतेनमः संसारायनमस्तुभ्यंनमःसंसारहेतवे मोक्षायमोक्षभूतायमोक्ष
कर्त्रेनमोनमः शर्वायचनमस्तुभ्यंनमोनारायणायच नमोहिरण्यगर्भायआदिदेवायतेनमः आत्मनेऋषयेतुभ्यं
स्वामिनेविश्वेनमः नमोभगवतेतुभ्यंनागानांपतयेनमः ॐकारायनमस्तुभ्यंसर्वज्ञायनमोनमः नमःस्वर्गापव
र्गायप्रज्ञानांसृष्टिहेतवे महादेवायदेवानामीश्वरायनमोनमः सर्वायचनमस्तुभ्यंशर्वायशमनायच ब्रह्मणेचैव
भूतानांसेव्यज्ञायनमोनमः महात्मनेनमस्तुभ्यंप्रज्ञारूपायवैनमः विरामेतितेस्तुत्वाब्रह्मणासहितोहरिः इदंस्तो
त्रंपरंपुण्यंसर्वपापप्रणाशनं यःपठेच्छृणुयाद्वापिश्रावयेद्वाद्विजोत्तमान् सयातिब्रह्मणोलोकंसर्वपापरतोपिस

लिंगोत्पत्तिःसप्तदशोध्यायः १७ सूतउवाच ॐ एकाक्षरायरुद्रायअकारायात्मरूपिणे उंकारायादिदेवायविद्यारूपा
यवैनमः तृतीयायमकारायशिवायपरमात्मने नलायचजलाख्यायनमस्तेजलव्यापिने चिंतयेचिंत्यरूपायस्तुति
रूपायवैनमः ज्ञानायज्ञानगम्यायनमस्तेसंविदेसदा शिवतरायनमस्तुभ्यंनीलकंठायवैनमः अर्द्धनारीशरीरायअव्य
क्तायनमोनमः एकादशविभेदायस्थाणवेतेनमःसदा नमःसारायपात्रायभवायभयहारिणे नमस्कारायदेवाय
शंकरायेश्वरायच नमोंबिकाधिपतयेउमायाःपतयेनमः कपर्दिनेनमस्तुभ्यंनागांगाभरणायच वृषांतकायश
र्वायकर्त्रेहर्त्रेनमोनमः विरामेतिरामायरमानाथायतेविभो कपर्दिनेनमस्तुभ्यंनागांगाभरणायच नमोराजा
धिराजायराज्ञामधिपते[illegible]ने नमःशैलाधिपतयेपलाशाकृतिनेनमः नमःकेयूरकेशायगोपतेतेनमोनमः नमः
श्रीकंठनाथायनमोलकुंडपाणये भुवनेशायदेवायवेदशास्त्रेनमोनमः सारंगायनमस्तुभ्यंराजहंसायतेनमः
कनकांगदहारायविश्वगर्भायतेशिवे सूर्याग्निसोमवर्णाययजमानायतेनमः सर्पकुंडलमालायकटिसूत्रीकृ
ताहिने वेदगर्भायगर्भायविश्वगर्भायतेशिव अग्नयेरुद्ररूपायरुद्राणांपतयेनमः [illegible]कुंड[illegible]य शिवायशि
वमंत्रायसद्योजातायवेधसे वामायवामदेवायवरदायामृतायते अघोरायातिघोरायसद्योजातायरंहसे ईशाना
६१ यमशानायअतिवेगायवेगिने नमोनिधनपादायऊर्द्धलिंगायलिंगिने हेमलिंगायहेमायवारिलिंगायचांभसे
शिवायशिवलिंगायव्यापिनेव्योमव्यापिने वायवेवायुवेगायनमस्तेवायुरूपिणे तेजसेतेजसांहर्त्रेनमस्तेव्योमव्या
पिने पृथिव्यैचांतरिक्षायपृथिवीव्योमव्यापिने [illegible]ने शब्दायस्पर्शरूपायरसगं

लिंग॰ पु॰ २४

२५

वोभवत् भवंच दृष्टवांस्तेन ब्रह्मणा पुरुषोत्तमः एतत्सर्वं विशेषेण सांप्रतं वक्तुमर्हसि १ सूत उवाच आसीदेकार्णवं
घोरमविभागं तमोमयं मध्ये चैकार्णवे तस्मिन् शंखचक्रगदाधरः जीमूताभोंबुजाक्षस्त्वकिरीटी श्रीपतिर्हरिः ना
रायणमुखोद्गीर्णः सोऽष्टमः पुरुषोत्तमः अष्टबाहुर्महावक्षा लोकानां योनिरुच्यते किमप्यचिंत्यं योगात्मा योग
मास्थाय योगवित् फणासहस्रकलितं तमप्रतिमवर्चसं महाभोगपतेर्भोगं स्वधाम्नाचमहोच्छ्रितं तस्मिन्महा
तिपर्यंके शेते वै कनकप्रभे एवं तत्र शयानेन विष्णुना प्रभविष्णुना आत्मारामेण क्रीडार्थं लीलयाक्लिष्टकर्म।
णा शतयोजनविस्तीर्णं तरुणादित्यसन्निभं वज्रदंडं महोत्सेधं नाभ्यां सृष्टं तु पुष्करं तस्यैवं क्रीडमानस्य समी २॰
पं देवमीदृशः हेमगर्भांडजो ब्रह्मा रुक्मवर्णो ह्यतीन्द्रियः चतुर्वक्त्रो विशालाक्षः समागत्य यदृच्छया श्रिया यु
क्तेन दिव्येन सुप्रभेण सुगंधिना क्रीडमानं च पद्मेन दृष्ट्वा ब्रह्मा तमभ्येजिवान् स विस्मयमथागम्य सौम्यसंपन्नया
गिरा प्रोवाच को भवान् शेते आश्रितो मध्यमंभसां अथ तस्याच्युतः श्रुत्वा ब्रह्मणस्तु शुभं वचः उदतिष्ठत पर्यं
काद्विस्मयोत्फुल्ललोचनः प्रत्युवाचोत्तरं चैव कल्पे कल्पे प्रतिश्रियः कर्तव्यं च कृतं चैव क्रियते यच्च किंचन।
द्यौरंतरिक्षं भूश्चैव परं पदमहं प्रभुः तमेवमुक्त्वा भगवान् विष्णुः पुनरथाब्रवीत् कस्त्वं खलु समायातः समी
पं भगवान् कुतः कुत्र भूयश्च गंतव्यं कुत्र वा ते प्रतिश्रयः को भवान् विश्वमूर्तिर्वै कर्तव्यं किं च ते मया एवं ब्रुवंतं
वैकुंठं प्रत्युवाच पितामहः मायया मोहितः शंभोरविज्ञाय जनार्दनं मायया मोहितं तेजस्त्वविज्ञातं महात्मनः
यथा भवांस्तथैवाहमादिकर्ता प्रजापतिः विस्मयं चैव वचः श्रुत्वा ब्रह्मणो लोकतंत्रिणः अनुज्ञातश्च तेनाथ वैकुं

ने तस्माज्जपेत्पठेन्नित्यं भावयेद्ब्राह्मणान्सदा सर्वपापविशुद्ध्यर्थं ब्रह्मणापरिभाषितं इत्यादिलैंगेविष्णुकृतलिंगस्त
वेऽष्टादशोध्यायः १८ सूतउवाच अथोवाचमहादेवः प्रीतोहंसुरसत्तमौ पश्यतांमांमहादेवंभयंसर्वंप्रमुच्यताम्
युवांप्रसूतौगात्रेभ्योममसर्वंमहाबलौ अयंमेदक्षिणेपार्श्वेब्रह्मालोकपितामहः वामपार्श्वेचमेविष्णुर्विश्वात्माहृद
योद्भवः प्रीतोहंयुवयोःसम्यक्वरंदद्मियदीप्सितं एवमुक्त्वातमोविष्णुंकराभ्यांपरमेश्वरः पस्पर्शसुशुभाभ्यांच
कृपयासकृपानिधिः ततःप्रहृष्टमनसाप्रणिपत्यमहेश्वरं प्राहनारायणोनाथेलिंगस्थेलिंगवर्जिते यदिप्रीतिः
समुत्पन्नायदिदेयोवरस्त्वसौ भक्तिर्भवतुनोनित्यंत्वयिचाव्यभिचारिणी ब्रह्मणेविष्णवेचैवमस्त्वाहशीतांशुभूषणः
जानुभ्यामवनींगत्वापुनर्नारायणःस्वयं प्रणिपत्यचविश्वेशंप्राहमंदतरंवशी आवयोर्देवदेवेशविवादमपिशो
भने इहागतोभवान्यस्माद्विवादशमनायनौ तस्यतद्वचनंश्रुत्वापुनःप्राहहरोहरिं प्रणिपत्यस्थितंमूर्ध्नाकृतां
जलिपुटंस्मरन् महेश्वरउवाच प्रलयस्थितिसर्गाणांकर्तात्वंधरणीपते वत्सवत्सहरेविश्वंपालयैतच्चराचरम्
त्रिधाभिन्नोह्यहंविष्णोब्रह्मविष्णुहराख्यया सर्गरक्षालयगुणैर्निष्कलःपरमेश्वरः संमोहंत्यजभोविष्णोपालयै
नंपितामहं पाद्मेभविष्यतिसुतःकल्पेतवपितामहः तदाद्रक्ष्यसिमांचैवसोपिद्रक्ष्यतिपद्मजः एवमुक्त्वासभ
गवांस्तत्रैवांतरधीयत तदाप्रभृतिलोकेस्मिंल्लिंगेचाप्यप्रतिष्ठितः लिंगवेदीमहादेवीलिंगंसाक्षान्महेश्वरः लय
नाल्लिंगमित्युक्तंतत्रैवनिखिलंशुभे यस्तुलिंगंपठेन्नित्यमाख्यानंलिंगसन्निधौ सयातिशिवतांविप्रोनात्रकार्या
विचारणा इत्यादिलैंगेविष्णोःप्रबोधेएकोनविंशोध्यायः १९ ऋषयऊचुः कथंपाद्मेपुराकल्पेब्रह्मापद्मोद्भ

लिंग॰ पु॰ २५

25

पर्यंतं त्वं तु मे भृशं एतन्मे संशयं ब्रूहि किं वा त्वं च चिकीर्षसि एतदेवं विदं वाक्यं पितामहमुखोद्गतं श्रुत्वाऽप्रतिमकर्मा हि
भगवानसुरांतकृत किं त्वा वत्स त्वमेनाभ्यां भूतमेकं तु तालयं वदंति प्रियमत्यर्थमन्तुष्टास्य मया कृतः इत्येवं मन
साध्यात्वा मत्सु वाचेदमुक्तं किमेवं भगवानस्मिन्नुदरे जातसंभ्रमः किं मया चक्रुते देव यन्मां प्रियमनुत्तमं भा
षसे पुरुषश्रेष्ठ किमर्थं ब्रूहि तत्वतः एवं ब्रुवाणं देवेशं लोकयात्रानुतत्परं प्रत्युवाचांबुजाभाक्षो ब्रह्मा वेदनिधिः
प्रभुः यो मत्वोदरे सर्वं प्रविष्टोऽहं त्वदिच्छया यथा ममोदरे लोकाः सर्वे दृष्टास्त्वया प्रभो तथैव दृष्टाः कार्त्स्न्येन म
या लोकास्तवोदरे ततो वर्षसहस्रांते ह्यागतस्य मे प्रभो त्वया मत्सरभावेन मां वशीकर्तुमिच्छता प्राशुद्वाराणि
सर्वाणि पिहितानि समंततः ततो मया महाभाग संचिंत्य स्वेन चेतसा लब्धो नाभिप्रदेशेन पद्मसूत्राद्धि निर्गमः
मा भूत्ते मनसोल्पोपि व्याघातो योऽपि कथंचन इत्येषानुगतिर्विष्णो कार्याणां मे प्रसर्गिणां यन्मयानंतरे कार्यं ब्रूहि
किं करवाण्यहं ततः परममेयात्मा हिरण्यकशिपोरिपुः अनवद्यां प्रियतमां शिवां वाणीं पितामहात् श्रुत्वा विग
तमात्सर्यं वाक्यमस्मेदं रोहरिः नह्येवमीदृशं कार्यं मया व्यवसितं तव मां तु बोधयितुं कामेन क्रीडापूर्वं यदृच्छया प्रा
शुद्वाराणि सर्वाणि पिहितानि मयात्मनः न तेन्यथावगंतव्यो मान्यः पूज्यश्च मे भवान् सर्वं मर्षय कल्याण यन्मया
पकृतं तव अस्मान्मयोह्यमानस्त्वं पद्मादवतर प्रभो नाहं भवंतं शक्नोमि वोढुं तेजोमयं गुरुं पुत्रो भव ममारिघ्न सोढुं =
दशाप्स्यसि शोभनं मद्भाववचनं ब्रूहि पद्मादवतर प्रभो सत्याथ न्यो महायोगी त्वमीड्यः प्रणवात्मकः अद्यप्रभृ
ति सर्वेश श्वेतोष्णीषविभूषितः पद्मयोनिरितीत्येवं ख्यातो नाम्ना भविष्यसि पुत्रो मे त्वं भव ब्रह्मन् सत्यलोकाधिक

अप्रित्याविपुलाम्भो
गान्विष्णुर्नानावि
धाश्रयान् ॥

देविस्मयसंभवः कौतूहलान्महायोगी प्रविष्टो ब्रह्मणो मुखं इमानष्टादशद्वीपान्ससमुद्रान्सपर्वतान् प्रविश्य
सुमहातेजाश्चातुर्वर्ण्यसमाकुलान् ब्रह्मणस्तूदरे दृष्ट्वा सर्वं विस्मर्महाभुजः अहोस्य तपसो वीर्यमित्युवाच
पुनःपुनः ऊर्ध्वं दित्वा विविधांल्लोकान्विष्णुर्नानाविधाश्रयान् ततो वर्षसहस्रांते नांतं हि ददृशे यदा तदास्य व
क्त्रान्निष्क्रम्य पन्नगेंद्रनिकेतनः नारायणो जगद्धाता पितामहमथाब्रवीत् भगवानादिं तं मध्ये कालो दि
शो नभः नाहमंतं प्रपश्यामि उदरस्य तवानघ एवमुक्त्वाब्रवीद्भूयः पितामहमिदं हरिः भवानप्येवमेवाद्य
शाश्वते हि ममोदरे प्रविश्य लोकान्पश्येतान्ननोपम्यान्सुरोत्तम ततः प्रल्हादिनीं वाणीं श्रुत्वा तस्याभिवंद्य
च श्रीपतेरुदरं भूयः प्रविवेश पितामहः तथैव लोकान्गर्भस्थान्सोपश्यत्सत्यविक्रमः पर्यटित्वा तु देवस्य
ददृशेंतं न वै हरेः तावागतिं तस्य पितामहस्य द्वाराणि सर्वाणि पिधाय विष्णुः विभुर्मनः कर्तुमियेष चाशु स एव
प्रसुप्तोहमिति प्रचिंत्य ततो द्वाराणि सर्वाणि पिहितानि समीक्ष्य सः सूक्ष्मं कृत्वात्मनो रूपं नाभ्यां द्वारमविंदत प
द्मसूत्रानुसारेण अन्वतुष्य पितामहः उज्जहारात्मनो रूपं पुष्कराच्चतुराननः विरराजारविंदस्थः पद्मगर्भसमद्यु
तिः ब्रह्मा स्वयंभूर्भगवान्जगद्योनिः पितामहः एतस्मिन्नंतरे नाभ्यामेकैकस्य तु कृत्स्नशः वर्तमाने तु संहर्षे म
ध्ये तत्स्वर्णवस्य तु कृतो वापरिमेयात्मा भूतानां प्रभुरीश्वरः शूलपाणिर्महादेवो हेमवर्णवरच्छदः आगच्छद्यत्र
सोनंतो नागभोगपतिर्हरिः शीघ्रं विक्रमतस्तस्य पद्भ्यामाक्रांतपीडिताः उद्भूतास्तूर्णमाकाशे स्थूलास्तोयबिं
दवः अत्युष्णाश्चातिशीताश्च वायुस्तत्र ववौ पुनः तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं ब्रह्मा विष्णुमभाषत अवविंदस्व शीतोस्माः कं

९९

लिंग॰
पु॰
२८

26

याविद्धिस्तस्य ग्राम्यगमनस्य च पुरालिंगाद्भुद्धीजे प्रथमं वा हि सर्गिकं ममयोनौ समायुक्तं तद्वीजं कालपर्ययात् हि
रण्मयमकूपारं योन्यामंडमजायत शतानि दशवर्षाणामंडमप्सु प्रतिष्ठितं अंते वर्षसहस्रस्य वायुना तद्द्विधा कृते
कपालमेकं द्यौर्जज्ञे तेकपालमपरं क्षितिः उल्बं तस्य महत्सेधो यो सौ कनकपर्वतः ततस्तु प्रतिसंधात्मा देवो देवेश्वरः प्र
भुः हिरण्यगर्भो भगवांस्तस्मिन्जज्ञे चतुर्मुखः अन्तरार्केंदुनक्षत्रं शून्यं लोकमवेक्ष्य च कोसीत्यपि च विख्याते कुमा
राश्चैव भवंस्तदा प्रियदर्शनास्तत्तनयाः ये तीताः सर्वजास्तव भवनानलसंकाशाः पद्मपत्रायतेक्षणाः श्रीमान्सन
त्कुमारा ऋषभश्चैवोर्ध्वरेतसो सनकः सनंदनश्चैव तथैव च सनातनः उत्पन्नाः समकालास्ते बुद्ध्यातीद्रियदर्शिनाः
उत्पन्नाः प्रतिभात्मानो जगदुत्पीदतिवर्हिः नारे [illegible] नेव कर्माणि तापत्रयविवर्जिताः अस्य सौख्यं वहुक्लेशं जरा
शोकसमन्वितं जीवितं मरणं चैव संभवश्च पुनः पुनः स्वल्पभूतं सुखं स्वर्गे दुःखानि नरके तथा विदित्वा चागमं
सर्वमवश्यभवितव्यतां ऋषभं सनत्कुमारं च दृष्ट्वा त्वेतौ वशे स्थितौ त्रयस्त्वितरे त्रीन्गुणान्हित्वा आत्मजाः सनकादयः
वैवर्तेन तत्त्वानेन प्रवृत्तास्ते महौजसः ततस्तेषु प्रवृत्तेषु सनकादिषु वै त्रिषु भविष्यसि विमूढस्त्वं मायया शंकर
स्य तु एवं कल्पे च कल्पे च संज्ञा नश्यति तेन वै कल्पशेषाणि भूतानि सूक्ष्माणि पार्थिवानि च सर्वेषां त्वीश्वरी माया
जागर्ति समुदाहृता यएष पर्वतो मेरुर्देवलोके उदाहृतः तस्यैवेदं हि माहात्म्यं विद्धि देववरस्य तु ज्ञात्वा वेषु र सद्भा
वं ज्ञात्वा मां वा उमेतत्ताः महादेवं महायोगं भूतानां वरदं प्रभुं प्रणम्य मे यस्तु प्रातर्नमस्कृत्वा जगद्गुरुं त्वां च मा
चैव संक्रुद्धे निःश्वासं विदिदेहे दये एवं त्वां महायोगमभ्युतिष्ठन्महावलं अहं त्वामग्रतः कृत्वा स्तोष्याम्यनलं प्रभं॥

ताः

सा

प्रभो ततः स भगवान्देवो वरं दत्वा किरीटिने एवं भवतु चेत्युक्त्वा प्रीतात्मा गतमत्सरः प्रत्यासन्नमथायांतं बालार्काभं म
हाननं भगवत्यद्भुते दृष्ट्वा नारायणमथाब्रवीत् अप्रमेयो महावक्त्रो दंष्ट्री ध्वस्तशिरोरुहः दशबाहुस्त्रिशूलांको नय
नैर्विश्वतः स्थितः लोकप्रभुः स्वयं साक्षाद्विकृतो मुंजमेखली मेढ्रेणोर्ध्वेन महता नर्दमानोतिभैरवः कः खल्वेष पुमा
न्विश्वात्मा तेजोराशिर्महाद्युतिः व्याप्य सर्वा दिशो द्यां च इत एवाभिवर्त्तते तेनैवमुक्तो भगवान्विष्णुर्ब्रह्माणमब्रवीत् प
द्भ्यां तलनिपातेन यस्य विक्रमतोर्णवे वेगेन महताकाशे व्युत्थिताश्च जलाशयाः स्थूलाभिर्विद्धतोत्यर्थं सेव्यते प
य द्मसंभवः घ्राणजेन च वातेन कंपमानं त्वया सह दोधूयते महापद्मं स्वच्छंदं मम नाभिजं स एष भगवानीशो ह्यना
दिमानंतकृत्प्रभुः भवानहं च स्तोत्रेण उपतिष्ठाव गोध्वजं ततः क्रुद्धोंबुजाभाक्षं ब्रह्मा प्रोवाच केशवं भवान्न नूनमा
त्मानं वेत्ति लोकप्रभुं विभुं ब्रह्माणं लोककर्तारं मां न वेत्सि सनातनं कः प्रभुः शंकरो नाम आवयोर्व्यतिरिच्यते
वाक्यं हरिरभाषत मा मैवं वद कल्याण परिवादं महात्मनः महायोगेश्वरो येमी ५६
तस्य तत्क्रोधजं श्रुत्वा ऽनाथर्षीवरप्रदः हेतुः सर्वार्थं जगतः पुराणः पुरुषोव्ययः बीजी खल्वेष बीजानां ज्योतिरेष प्र
काशते बालक्रीडनकैर्देवैः क्रीडते शंकरः स्वयं प्रधानमव्ययं योनिरव्यक्तं प्रकृतिस्तमः ममैतानि नामानि नित्यं प्र
सवधर्मिणः यः कः स इति दुःखार्त्तैर्दृश्यते यतिभिः शिवः एष बीजी भवान्बीजमहं योनिः सनातनः स एवमुक्तो विश्वा
त्मा ब्रह्मा विष्णुमभाषत भवान्योनिरहं बीजं कथं बीजी महेश्वरः एतन्मे सूक्ष्ममव्यक्तं संशयं छेत्तुमर्हसि ज्ञात्वा चैव वि
योत्पत्तिं ब्रह्मणो लोकतंत्रिणः इदं परमसादृश्यं प्रश्नमभ्यवदद्धरिः अस्मान्महत्तरं भूतं गुह्यमस्मान्न विद्यते महतः परमं
धाम शिवमध्यात्मिनां पदं द्वैधीभावेन चात्मानं प्रविभज्य व्यवस्थितः निष्कलः सूक्ष्ममव्यक्तं सकलश्च महेश्वरः अस्यमा

शाखानां गुह्यानां पतये नमः गोकर्णाय च गोघ्नाय च शंकुकर्णाय वै नमः वरदाय च संधाय स्कन्नाय हिरदाय च नमः स
लिंग
पु.
२२ गणानां पतये गणानां पतये नमः अंभसां पतये चैव तेजसां पतये नमः नमोस्तु लक्ष्मीपतये श्रीपते श्रीमते नमः। ब
लाबलसमूहाय अक्षोभ्य क्षोभणाय च दीप्तशृंगैकशृंगाय वृषभाय ककुद्मिने नमः स्थैर्याय पुरुषे तेजसानुव्र
ताय च अतीताय भविष्याय वर्तमानाय ते नमः सुवर्चसे च वीर्याय शूराय ह्यजिताय च वरदाय वरेण्याय वराही
य महात्मने नमो भूताय भव्याय महते प्रभवाय च जनाय च नमस्तुभ्यं तपसे वरदाय च अधरे महते चैव नमः स
२१ र्वगताय च नमो बंधाय मोक्षाय स्वर्गाय नरकाय च भवाय भजमानाय रुद्राय पावकाय च अभ्युदीर्णाय दीप्ताय
निर्गुणाय गुणाय च नमः शान्ताय शास्त्राय नमस्त्वाभरणाय च हुताय उपहूताय प्रहुतप्रमिताय च नमस्ति
ष्ठाय हर्ताय अग्निष्टोमशताय च सत्स्थाय नमस्त्वैवदक्षिणाव भक्ष्याय च अहिंसायायलोभाय पशुमंत्रौषधा
धाय च नमस्त्विष्टप्रदानाय तुष्टिदाय सत्वशिल्पिने नमस्ते दिव्यहाराणाय विहाराणाय स्रग्विणे विश्वाय विश्व
रूपाय विश्वतः शिरसे नमः सर्वतः पाणिपादाय रुद्रायाप्रतिदाय च नमो हव्याय कव्याय हव्यवाहाय वै नमः प्रतिमाय च —
नमः सिद्धाय शान्ताय इष्टाय याज्यवराय च सवीराय सुघोराय विस्तृताय तताय च नमः स्थूलाय सूक्ष्माय दृश्या
शिशिराय च दृश्याय सर्वतः वर्धते ज्वलिते चैव शिखराय च वायवे नमः स्तबककेशाय उडुपर्णशिवाय च नमो नमः सुवर्णा
य तपनीयनिभाय च विरूपाक्षाय अक्षताय पिंगलाक्षाय महौजसे वृष्टिघ्नाय नमस्तुभ्यं वै नमः सौम्येक्षणाय च नमो धू
म्राय श्वेताय कृष्णाय लोहिताय च पिशिताय पिशंगाय पीताय च निषंगिणे नमस्ते सविशेषाय निर्विशेषा।

इत्यादिमहापुराणेलैंगेलिंगोत्पत्तिर्विंशोध्यायः २० सूतउवाच ब्रह्माणमग्रतःकृत्वाततःसागरुडध्वजः अतीतैश्च
भविष्यैश्चवर्तमानैस्तथैवच नामभिःछांदसैश्चैवइदंस्तोत्रमुदीरयेत् विष्णुरुवाच नमोस्तुतेभगवन्नमितानं
ततेजसे नमःक्षेत्राधिपतयेबीजिनेशूलिनेनमः सुमेढ्रायमभेढ्रायदंडिनेरूक्षतेजसे नमोज्येष्ठायश्रेष्ठायपूर्वायप्र
थमायच नमोमान्यायपूज्यायसद्योजातायवैनमः गह्वरायगिरीशायहेमवीरंवरायच नमस्तेब्राह्मणादीनां।
भूतानांप्रभवेनमः वेदानांप्रभवेचैवस्मृतीनांप्रभवेनमः नमोयोगस्यपतयेसांख्यस्यप्रभवेनमः वेदकर्मावदा
नानांदृक्षाणांप्रभवेनमः नमोध्रुवनिबद्धानामृक्षाणांप्रभवेनमः ऋषीणांप्रभवेतुभ्यंग्रहाणांप्रभवेनमः वि
द्युताशनिमेघानांगर्जितप्रभवेनमः नमोदधीनांप्रभवेद्वीपानांप्रभवेनमः अद्रीणांप्रभवेचैववर्षाणांप्रभवे।
नमः नमोनदानांप्रभवेनदीनांप्रभवेनमः नमौषधीनांपतयेवृक्षाणांपतयेनमः धर्माध्यक्षायधर्मायस्थि
तीनांपतयेनमः नमोरसानांपतयेरत्नानांपतयेनमः क्षणानांप्रभवेचैवलवानांप्रभवेनमः अहोरात्रार्द्धमा।
सानांमासानांपतयेनमः ऋतूनांप्रभवेतुभ्यंसंख्यायाःप्रभवेनमः मन्वंतराणांप्रभवेकल्पानांप्रभवेनमः अ
परार्द्धस्यप्रभवेपरार्द्धप्रभवेनमः पुराणप्रभवेतुभ्यंसर्गाणांप्रभवेनमः चतुर्विधस्यसर्गस्यप्रभवेनंतचक्षुषे
कल्पोदयनिबंधानांवृत्तीनांप्रभवेनमः नमोविश्वस्यप्रभवेब्रह्माधिपतयेनमः विद्यानांप्रभवेचैवपशूनांप
तयेनमः वाग्वृषायनमस्तुभ्यंपुराणवृषभायच पितृणांपतयेचैवविद्याधिपतयेनमः नमोभूताधिप्रभवेमं
त्राधिपतयेनमः नमःस्तुतीनांपतयेसिद्धानांपतयेनमः गरुडस्यचसर्पाणांपक्षिणांपतयेनमः सर्वगुह्यपि।

नंदते क्रीडिते चैव नमः प्रमुदितात्मने नमो मृडाय स्वपते धावते तिष्ठते नमः ॥२॥

टितायच ध्यायते जृंभते चैव कंदते द्रवते नमः वल्गते क्रीडते चैव लंबोदरशरीरिणे नमस्कृत्याय कृन्ताय मुंडाय
लिंग॰ विकटाय च नमः उन्मत्तवेशाय किंकिणीकाय ते नमः नदीवक्तुर्दते चैव नमः प्रमुदितात्मने नमो मृडाय स्वपते तथा
पु॰ वते तिष्ठते नमः नमो विकृतवेशाय क्रूरायामर्षणे नमः अप्रमेयाय गोप्त्रे च दीप्ताय निर्गुणाय च वामप्रियाय वामा
२८ यचूडामणिधराय च नमः स्तोकाय तनवे गुणैरप्रतिमाय च लोकधात्री त्वियं भूमिः पादौ सज्जनसेवितौ सर्वेषां सि
चूडामणिधराय च ॥ द्धयोगानामधिष्ठानं तवोदरं मध्येंतरिक्षं विस्तीर्णं तारागणविभूषितं स्वातेः पथ इवाभाति श्रीमान् हारस्तवो
28 रसि दिशो दशभुजास्ते भ केयूरांगदभूषिताः विस्तीर्णपरिमाणाश्च नीलांजनचयोपमाः कंठस्ते शोभते श्री
मान् पद्मरागविभूषिताः विस्तीर्णपरिमाणाश्च नीलांजनचयोपमाः दंष्ट्राकरालं दुर्धर्षमनौपम्यं मुखं तव पद्म
मालाकृतोष्णीषं शिरो द्यौः शोभते धिकं दीप्तिः सूर्ये वपुश्चंद्रे स्थैर्यं भूम्यनिले बलं ओष्ण्यमग्नौ प्रभुर्वंशे न्यमप्सु श
ह्रोंतरेतया अक्षरांतरनिष्पादा गुणानेतान्विदुर्बुधाः जपो जप्यो महादेवो महायोगो महेश्वरः पुरेशयो गुहावासी
खेचरो रजनीचरः तपोनिधिर्गुहगुरुर्नंदिनो नंदिवर्द्धनः हयशीर्षः शिरोधाता विधाता भूतभावनः बोद्धव्यो बो
धनो बोद्धा धूर्वहो दुःप्रकंपनः बृहद्रथो भीमकर्मा बृहत्कीर्तिर्धनंजयः घंटाप्रियो ध्वजी छत्री पिनाकी ध्वजिनीप
तिः कवची पट्टिशी खड्गी पाशहस्तः परश्वधी अघस्मरस्त्वनघः शूरो देवराजो रिमर्दनः त्वां प्रसाद्य पुरास्माभिर्द्विषन्तो
निहता युधि अग्निः सदार्णवस्त्वं वपिबन्नपि न तृप्यसे क्रोधाकारः प्रसन्नात्मा कामदः कामगः प्रियः ब्रह्मणो ब्र
ह्मचारी च गोप्ता त्वं शिवपूजितः देवानामक्षयः कोशस्त्वया यज्ञः प्रकल्पितः हव्यं तवेदं वहति वेदोक्तं हव्यवाहनः

यवेनमः नमःह्रस्वायह्रस्वायउपवीजायवैनमः नमःहेमायप्रह्वायवत्सलायनमोनमोनमः नमोऽनन्तायलास्याय।
नमःसत्यायभूर्भुवे नमोवैपद्मवर्णायमन्युघ्नायचमन्यवे नमोगौरायकृष्णायकद्रवीरोहितायच महासंध्याभ्र
वर्णायचारुरूपायदीप्तिने नमःकमलहस्तायदिग्वाससायकपर्दिने अप्रमाणायसर्वायअव्ययायामरायच न
मोगंधायरूपायशाश्वतायक्षतायाच दुर्गमायमहेशायरोधायकपिलायच सिकतायप्रवालायस्थितायप्र
स्तायच समेघसेकुल्यालायनमस्तेऽस्तुशिखंडिने चित्रायचित्रवेषायचित्रधर्मायरोधसे चेकितानायतुष्टाय
नमस्तेसुहितायच नमःशांतायदांतायवज्रसंहननायच रक्षोघ्नायविषघ्नायशितिकंठोर्ध्वमन्यवे लेलिहाय
कृतांतायतिग्मायुधधरायच संमोदायप्रमोदायकृतकृत्यायवैनमः अनामयायशर्वायमहाकालायवैनमः
प्रणयायचप्रणयायभक्तानांशर्मदायच मृगव्याधायदक्षायदक्षयज्ञांतकायच सर्वभूतात्मभूतायसर्वेशांतिम
पायच पुरघ्नायसुशस्त्रायधन्विनेचवरेषवे दस्योदंतविनाशायभगनेत्रांतकायच कामदायवरिष्ठायकामां
गदहनायच दैत्यानामंतकेशायदैत्याक्रंदकरायच रंगाकारायवक्रायनागेंद्रवदनायच महीघ्नायचतीक्ष्णाय
सर्वशीर्षधरायच श्मशानरतिनित्यायनमोस्तूलूकधारिणे नमस्तेप्राणमालायमुंडमालाधरायच प्रहीणा।
शोकैर्विविधैर्भूतैःपरिवृतायच मन्यवेगीतशीलायउपनृत्यप्रियायच नरनारीशरीरायदेव्याःप्रियकरायच ज
टिनेमुंडिनेचैवव्याघ्रयज्ञोपवीतिने नमोस्तुनृत्यशीलायसुगीर्भिर्गीयसेनमः कंककरायभीमायउग्रेक्षणधरायच
विभीषणायभीमायभगप्रमथनायच सिद्धसंघानुगीतायमहाभोगायवैनमः नमोस्तुकृत्अट्टहासायक्ष्वेलितास्फो।

लिंग॰
पु॰ रा॰
२२

सुप्रतिष्ठास्तु भक्तिर्भवतु शंकर एवमुक्तस्य विज्ञाय संभावयतु केशवं प्रददौ स महादेवो भक्तिं निजपदांबुजे भवान्स
र्वस्य कार्यस्य कर्ताहमधिदैवतं तदेवं संस्थितो वत्स गमिष्याम्यंबुजप्रभ एवमुक्त्वा तु भगवान्ब्रह्माणमपि शंकरः
कराभ्यां सुशुभाभ्यां च प्राह हृष्टतरः स्वयं मत्समस्त्वं न संदेहो वत्स भक्तश्च मे भवान् स्वस्त्यस्तु ते गमिष्यामि संज्ञाभ
वतु सुव्रत एवमुक्त्वा तु भगवांस्ततोऽन्तर्धानमीश्वरः गतवान्गणपो देवः सर्वदेवनमस्कृतः अथाप्य संज्ञां गोविंदा
29 त्पद्मयोनिः पितामहः प्रजाः स्रष्टुमनास्तेपे तत उग्रं तपो महत् तस्यैवं तप्यमानस्य न किंचित्समवर्तत ततो दीर्घेण
कालेन दुःखात्क्रोधोऽभ्यजायत क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिंदवः ततस्तेभ्योऽश्रुबिंदुभ्यो वातपित्तकफा
त्मकाः महाभागा महासत्वाः स्वस्तिकैरप्यलंकृताः प्रकीर्णकेशाः सर्पास्ते प्रादुरासन्महाविषाः सर्पांस्तानग्रजा
न्दृष्ट्वा ब्रह्मात्मानमनिंदत अहो धिक् तपसो मह्यं फलमीदृशकं यदि लोकवैनाशिकी यज्ञे आदावेव प्रजा मम
ततोऽ तस्य तीव्राभवन्मूर्छा क्रोधामर्षसमुद्भवा मूर्छाभिपातेन तेन जहौ प्राणान्प्रजापतिः तस्याप्रतिमवीर्यस्य देहात्का
रुण्यपूर्वकं अथैकादश ते रुद्रा रुदंतोऽभ्यक्रमंस्तदा रोदनात्खलु ते रुद्रा रुद्रत्वं खलु तेषु तत् ये रुद्रास्ते खलु प्राणा
ये प्राणास्ते तदात्मकाः प्राणाः प्राणवतां ज्ञेयाः सर्वभूतेषु संस्थिताः अत्युग्रस्य महत्त्वस्य साधुराचरितस्य च तस्य प्रा
णान्ददौ भूयस्त्रिशूली नीललोहितः लब्धासुस्तु भगवान्ब्रह्मा देवदेवमुमापतिं प्रणम्य संस्थितोऽपश्यद्गायत्र्या विश्वमी
श्वरं सर्वलोकमयं दिव्यं दृष्ट्वा स्तुत्वा पितामहः ततो विस्मयमापन्नः प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः उवाच वचनं देवं सद्यादित्वं कथं
विभो इत्यादि लैंगे ब्रह्मविष्णुसंवादे द्वाविंशोऽध्यायः २२ सूत उ॰ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणो भगवान्भवः ब्रह्मरूपध

प्रीतेत्वयिमहादेववयंप्रीताभवामहे भवानीशोनादिमांस्तेजोराशिर्ब्रह्मालोकानांत्वंहृदन्तादिर्गे सांख्याः प्रकृति
भ्यः परमंत्वांविदित्वाप्रक्षीणध्यानायमस्त्वांविशंति योगास्त्वांध्यायंतिसिद्धंभोगानुसंत्यजंतेपुनस्तान् येचाप्यन्ये
त्वांप्रपन्नाविशुद्धाः स्वैः कर्मभिस्तेदिव्याभोगाभवंति अप्रसंख्येयप्रवृत्तस्ययथाविभ्रः स्वशक्तितः कीर्तितेतवमाहा
त्म्यमपारस्यमहात्मनः शिवोनोभवसर्वत्रयोसिसोसिनमोस्तुते सूतउवाच यइदंकीर्तयेद्भक्त्याब्रह्मनारायणस्त
वं श्रावयेद्वाद्विजान्सर्वान्शृणुयाद्वासभावतः अश्वमेधायुतेकृत्वातत्फलंसमवाप्नुयात् पापाचारोपियोमर्त्यः
शृणुयाच्छिवसन्निधौ जपेद्वासोपिनिर्मुक्तोब्रह्मलोकंप्रपद्यते श्राद्धेवावैदिकेकार्येयज्ञांतेवभस्यांतिके कीर्तये
द्यः सतोमध्येतदनंतायकल्पते इत्यादिपुराणेलिंगोद्भवब्रह्मविष्णुकृतेश्वरस्तवेपंचविंशोध्यायः २५ सूतउवाच ॥
श्रापिवन्निवनेत्राभ्यांमधुपिंगायतेक्षणः प्रहृष्टवदनोत्यर्थंभवस्तोत्रकीर्तनात् उमापतिर्विरूपाक्षोदक्षयज्ञ
विनाशकृत् पिनाकीखंडपरशुःस्तुतः प्रीतस्त्रिलोचनः ततःसभगवान्देवःकृत्वावाग्मस्ततेतयोः ज्ञानन्नपिमहा
भागाःक्रीडापूर्वमथाब्रवीत् कौभवंतौमहात्मानौपरस्परहितैषिणौ समेतावंबुजाभासावस्मिन्घोरेमहाप्लवे ता
वूचतुर्महात्मानौसंनिरीक्ष्यपरस्परं भगवन्किंनुयत्तोयदविज्ञातंत्वयाविभो कुत्रचाखवमानंत्वमिच्छेद्वाचास्ते
त्वया तयोस्तद्वचनंश्रुत्वाअभिनंद्यानुमान्यच उवाचभगवान्देवोमधुरंश्लक्ष्णयागिरा भोभोहिरण्यगर्भत्वांत्वांच
कृष्णब्रवीम्यहं प्रीतोहमनयाभक्त्याशाश्वतानित्ययुक्तया भवंतौह्यद्ययस्मात्संममहृद्यतरावुभौ युवाभ्यांकिंददाम्य
द्यवराणांवरमीप्सितं अथोवाचमहाभागोविष्णुर्भवमिदंवचः सर्वंममकृतंतुष्टंदेवयदितुष्टोसिमेयदि त्वयिमे

द्वोर

लिंग· सी[illegible]संस्थिता तस्माद्द्वोरत्वमापन्नं ये मां वेत्स्यंति भूतले तेषां शिवश्च सौम्यश्च भवि[illegible]ष्यामि स दैवत तस्माच्च विश्वरू
पु· पो वै कल्पोयं समुदाहृतः तेषामघोरः शांतश्च भविष्याम्यहमव्ययः पुनश्च विश्वरूपत्वं यदा ब्रह्मन्ममाभवत् त्वया त्वहं
५ तदा ज्ञातः परमेण समाधिना विश्वरूपा च संभूता गायत्री लोकधारिणी इत्थं विश्वत्वमापन्नं ये मां पश्यंति भूतले तेषां
शिवश्च सौम्यश्च भविष्यामि स दैवत तस्माच्च विश्वरूपो वै कल्पोयं समुदाहृतः विश्वरूपा तदा चेयं गायत्री समुदाहृता
30 सर्वरूपा तदा चेमे संभूता मम पुत्रकाः चत्वारस्ते समाख्याताः पादा वै लोकसंमताः तस्माच्च सर्ववर्णत्वं प्रजानां वै भवि
ष्यति सर्वभक्ष्या च मेध्या च वर्णतश्च भविष्यति मोक्षो धर्मस्तथार्थश्च कामश्चेति चतुष्टयं तस्माद्वेदाश्च वेद्यं च चतुर्धा वै
भविष्यति भूतग्रामश्च चत्वार आश्रमाश्च तथैव च धर्मस्य पादाश्चत्वारश्चत्वारो मम पुत्रकाः तस्माच्चतुर्युगावस्था जग
द्वै सचराचरं चतुर्धावस्थितश्चैव चतुष्पादो भविष्यति भूर्लोकोथ भुवो लोकः स्वर्लोकोथ महस्तथा जनस्तपश्च स
वै त्यं विष्णुलोकस्ततः परं अष्टान्तरः स्थिता लोकः स्थाने स्थाने तदक्षरं भूर्भुवः स्वर्महश्चैव पादाश्चत्वार एव च भूर्लोकः
अष्टावत्रास्थि तालोकाः प्रथमः पादो भुवो लोकस्ततः परः स्वर्लोको वै तृतीयस्तु चतुर्थस्तु महस्तथा पंचमस्तु जनस्तत्र षष्ठस्तु तप उच्यते
सत्यं तु सप्तमो लोको ह्यपुनर्भवगामिनां ब्रह्मलोके स[illegible]तं स्थानं पुनरावृत्तिदुर्लभं स्कांदसोमं तथा स्थानं सर्वसि
द्धिसमन्विते रुद्रलोकः परं स्थानं पदं तद्योगिनां स्मृतं निर्ममा निरहंकाराः कामक्रोधविवर्जिताः द्रक्ष्यंते ते [illegible] द्विजा
युक्ता ध्यानतत्परमानसाः तस्माच्चतुष्पदा ह्येषां त्वया दृष्टा सरस्वती पादो वै विष्णुलोके [illegible]कौमारे शांतमुत्तमं ऊँमं मा
हेश्वरं चैव तस्माद्दृष्टाश्चतुष्पदाः तस्माच्च पशवः सर्वे भविष्यंति चतुष्पदाः ततश्चैषां भविष्यंति चत्वारो वै पयोधराः

श्वेत

वोथार्थंब्रह्माणंप्राहसस्मितं श्वेतःकल्पोयदात्वासीदेवंहंश्वेतस्तदाभवं श्वेतोष्णीषःश्वेतमाल्यःश्वेतांवरधरःसितः श्वेतास्थि
मांसरोमाचश्वेतत्वकश्वेतलोहितः तेननाम्नाचविख्यातःश्वेतकल्पस्तदात्वसौ वंदृशीताचदेवेशीश्वेतांगाश्वेतलोहिता
श्वेतवर्णातदात्वासीद्गायत्रीब्रह्मसंज्ञिता यस्मादहंचदेवेशत्वयागुह्यतपोवृतः विज्ञातस्तेनतपसासद्योजातत्वमागतः
सद्योजातेतिब्रह्मैतद्गुह्यंचैतत्प्रकीर्तितं तस्माद्गुह्यत्वमापन्नंयेवेत्स्यंतिद्विजातयः तत्समीपंगमिष्यंतिपुनरावृत्तिदुर्ल
भं यदाचैवपुनस्त्वासीलोहितोनाममामतः मत्कृतेनचवर्णेनकल्पोवैलोहितःस्मृतः तदालोहितमांसास्थिलोहि
तक्षीरसंनिभः लोहिताक्षीस्तनवतीगायत्रीवाक्प्रकीर्तिता ततोस्यलोहितत्वेनवर्णस्यचविपर्ययात् मत्कृतेनच
वर्णेनकल्पोवैलोहितःस्मृतः वामतश्चैवदेवस्यवामदेवत्वमागतः तत्रापिचमहावाहोत्वयाहंनियतात्मना विज्ञा
तस्तेनयोगेनतस्मिन्वर्णांतरेस्थितः ततश्चवामदेवेतिख्यातिंयातोस्मिभूतले येचापिवामदेवत्वंज्ञास्यंतीहद्विजा
तयः रुद्रलोकंगमिष्यंतिपुनरावृत्तिदुर्लभं यदाहंपुनरेवेहपीतवर्णोयुगक्रमात् मत्कृतेनचनाम्नावैपीतक
ल्पोभवत्तदा मत्प्रसूताचदेवेशीपीतांगीपीतलोहिता पीतवर्णातदात्वासीद्गायत्रीब्रह्मसंज्ञिता तत्रापिचमहास
त्वयोगयुक्तेनचेतसा यस्मादहंतेविज्ञातोयोगतत्परमानसः यस्मात्तत्पुरुषत्वंवैविज्ञातोहंपुनःपुनः योमांरुद्रंच ल्पोः
रुद्राणींगायत्रींवेदमातरं विभोवेत्स्यंतितपसाविमलाब्रह्मसंमिताः रुद्रलोकंगमिष्यंतिपुनरावृत्तिवर्जिताः यदा
हंपुनरेवासंकृष्णवर्णोभयानकः मत्कृतेनचवर्णेनसकल्पःकृष्णउच्यते तत्राहंकालसंकाशःकालोलोकप्रकाल
नः विज्ञातोसित्वयाब्रह्मन्घोरोघोरपराक्रमः मत्प्रसूताचगायत्रीकृष्णांगाकृष्णलोहिता कृष्णरूपाचदेवेशीतदा

श्च॰ गु॰ नां॰

लिंग॰ पु॰ ३१

स्मिन्पितामहः कल्पे यो हि ह्य भवत्सर्वलोकप्रकाशनः मनुर्वैवस्वतश्चैव नवमो योभविष्यति तदा चतुर्युगावस्थे कल्पे त
स्मिन्युगांतिके अनुग्रहार्थं लोकानां ब्राह्मणानां हिताय च उत्पत्स्यामि तदा ब्रह्मन्पुनरस्मिन्युगांतिके भविष्यामि शि
युगप्रकृत्या वै तदा तस्मिन्प्रथमे युगे द्वापरे प्रथमे चैव यदा व्यासः स्वयंप्रभुः तदाहं ब्राह्मणार्थाय कालेनास्मिन्युगांतिके
भविष्यामि शिखायुक्तः श्वेतो नाम महामुनिः हिमवत्पर्वते रम्ये छागले पर्वतोत्तमे तत्र शिष्याः शिखायुक्ता भविष्यंति त
दा मम श्वेतः श्वेतशिखश्चैव श्वेताश्वः श्वेतलोहितः चत्वारस्ते महात्मानो ब्राह्मणा वेदपारगाः ततस्ते ब्रह्मभूयिष्ठं दृ
ष्ट्वा ब्रह्मगतिं परां मत्समीपं गमिष्यंति ध्यानयोगपरायणाः ततः पुनर्यदा ब्रह्मन्द्वितीये द्वापरे विभुः प्रजापतिर्यदा व्या
सः सत्यो नाम भविष्यति तदा लोकहितार्थाय सुतारो नाम नामतः भविष्यामि कलौ तस्मिन्शिष्याणां हितकाम्यया
तत्रापि मम ते शिष्या योगात्मानो दृढव्रताः भविष्यंति महाभागाश्चत्वारो लोकसंमताः सुधामा विरजश्चैव शंखपाद्वाशय
व च योगात्मानो महात्मानः सर्वे ते क्षीणकिल्बिषाः तेपि तेनैव मार्गेण ध्यानयोगसमन्विताः मत्समीपं गमिष्यंति पुनरा
वृत्तिदुर्लभं सप्तमे परिवर्ते तु यदा व्यासः शतक्रतुः विभुर्नाम महातेजाः प्रथितः सर्वजाः स्मृताः तदाप्यहं भविष्यामि का
लेतस्मिन्युगांतिके जैगीषव्यो विभुर्नाम सर्वेषां योगिनां वरः तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति युगे तदा सारस्वतश्च मेघश्च मे
घवाहः सुवाहनः तेपि तेनैव मार्गेण ध्यानयोगपरायणाः गमिष्यंति महात्मानो रौद्रं पदमनामयं वसिष्ठश्चाष्टमे व्यासः
परिवर्ते भविष्यति तदा चैवं भविष्यामि नाम्नाहं दधिवाहनः तत्रापि मम ते पुत्रा योगात्मानो दृढव्रताः भविष्यंति महायो
गास्तेषां नास्ति समो भुवि कपिलश्चासुरिश्चैव तथा पंचशिखो मुनिः वाष्कलश्च महायोगी धर्मात्मानो महौजसः प्रा
द्वापरे चैव यदा व्यासोंगिरः स्मृतः तदाप्यहं भविष्यामि हहोडो नाम नामतः तत्रापि मम ते पुत्राः चत्वारो विजपोधनाः द्विजश्रेष्ठा भविष्यंति
योगात्मानो दृढव्रताः हसुखो दुर्मुखश्चैव दुर्दुरो दुरतिक्रमः प्राप्य योगगतिं सूक्ष्मां विमला यौतकिल्बिषाः ते पि तेनैव मार्गेण योगयुक्ता महौजसः रुद्र
लोकं गमिष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभं पंचमे द्वापरे चैव व्यासस्तु सविता यदा तदा चापि भविष्यामि कंको नाम महातपाः अनुग्रहार्थं लोकानां योगात्मा वैक
लातिगः चत्वारस्तु महाभागा विमलाः शुद्धयोनयः शिष्याः मम भविष्यंति योगात्मानो दृढव्रताः सनकः सनातनश्चैव प्रभुर्यश्च सनंदनः विभुः सन
त्कुमारश्च निर्ममो निरहंकृतिः मत्समीपमुपेष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभं षष्ठे ... यदा मृत्युः तदाप्यहं भविष्यामि लोकाक्षि

द्वितीये द्वापरे चैव तदा व्यासस्तु भार्गवः तदाप्यहं भविष्यामि तुंदुरुस्तु युगांतिके तत्रापि भविष्यंति चत्वारो मम पुत्रकाः विद्युदीक्षश्च विद्रश्च विद्यु चाशुः पापनाशनः तेपि तेनैव मार्गेण योगेके नमहेजसः रुद्रलोकं गमिष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभं चतुर्थ

प्राप्य योगं तथा ध्यानं तथा ब्रह्म चर्मतले

नीरुनामतः तत्रापि मम ते शिष्या योगात्मानो दृढव्रताः भविष्यंति महाभागाश्चत्वारो लोकसंमताः सुधामा विरजश्चैव शंखश्चैव रजस्तथा योगात्मानो महात्मानः सर्वे ते क्षीणकिल्बिषाः तेपि तेनैव मार्गेण ध्यानयोग समन्विताः मत्समीपं गमिष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभं

सोमश्चमंत्रसंयुक्तोयस्मात्मम मुखाच्युतः जीवः प्राणभृतांब्रह्मन्पुनः पीताः स्तनैः स्मृताः तस्मात्सोममयंचैव अमृतंजी
वसंस्थितं चतुष्पदाभविष्यंति श्वेतत्वंतस्यतेनतत् तस्माच्चैवक्रियाभूताद्विपदावैमहेश्वरी दृष्टापुनस्त्वयैवैषासावित्री
लोकभाविनी तस्माच्चद्विपदाः सर्वेद्विजन्मानश्चनराः स्मृताः तस्माच्चोग्रमयाभूतासर्ववर्णामहेश्वरी दृष्टात्वयासर्वस
त्वासर्वभूतधरापरा तस्माच्चविश्वरूपत्वमजानांवैभविष्यति अजश्चैवमहातेजाविश्वरूपोभविष्यति अमोघरेताः
सर्वत्रमुखेवास्यहुताशनः तपसाभावितात्मानोयेमांद्रक्ष्यंतिवैद्विजाः ईशित्वेचवशित्वेचसर्वगंसर्वमास्थितं रजस्त
मोभ्यांनिर्मुक्तंत्यक्त्वामानुष्यकंवपुः मत्समीपमुपेष्यंतिपुनरावृत्तिदुर्लभं इत्येवमुक्तोभगवान्ब्रह्मारुद्रेणवैद्विजाः
प्रणम्यप्रणतोभूत्वापुनराहपितामहः यएवंभगवान्विद्वान्गायत्र्यामहेशंकरं विश्वात्मानंहिसावित्रंगायत्र्यासद्
वेश्वरं तस्यदेहपरंस्थानंनान्यास्त्वितिचसोऽब्रवीत् तस्माद्योवेत्तिविश्वत्वमस्मादस्यमहात्मनः सयातिब्रह्मसायुज्यं
वचनाद्ब्रह्मणः प्रभो इत्यादिमहापुराणेलैंगेब्रह्मरुद्रसंवादेरुद्रस्तवप्रतिपादनेत्रयोविंशोध्यायः २३ सूतउवाच
श्रुत्वैवमखिलंब्रह्मारुद्रेणपरिभाषितं पुनः प्रणम्यदेवेशंरुद्रमाहपितामहः भगवन्देवदेवेशविश्वरूपमहेश्वर उ
मायास्तुमहादेवनमितालोकमंडिताः विश्वरूपमहाभागकस्मिन्कालेमहेश्वर कस्यांवायुगसंभूत्यांद्रक्ष्यंतीहद्विजातयः
केनवातपसादेवध्यानयोगेनकेनच तनवस्त्वंमहादेवशक्याद्रष्टुंद्विजातिभिः तस्यतद्वचनंश्रुत्वाशर्वः संप्रेक्ष्यतंगुरुः
स्मयन्नाहमहादेवोऋग्यजुःसामसंभवः महेश्वर उ॰ तपसानैववृत्तेनदानेनधर्मफलेनच नतीर्थफलयोगेनक्रतुभिर्वा
सदक्षिणैः नवेदाध्ययनैर्वापिनविज्ञानांनिवेदनैः नशक्योमानुषैर्द्रष्टुमृतेध्यानादहंविभो सप्तमेचैववाराहेततस्त्व

ऐतानिर्मलाऊर्ध्वरेतसः प्राप्यमाहेश्वरंयोगंरुद्रलोकंगताहिते यदाव्यासस्तुरस्तत्पर्यायेचतुर्दशे तत्रापिपुनरेवा
हंभविष्यामियुगांतिके वंशेत्वंगिरसांश्रेष्ठेगौतमोनामनामतः भविष्यामिमहापुण्यंगौतमंनामतद्वनं तत्रापिमम
तेपुत्राभविष्यंतिकलौतदा अत्रिरुग्रश्रवाश्चैवश्रवणोथश्रविष्टकः योगात्मानोमहात्मानःसर्वेयोगसमन्विताः प्रा
प्यमाहेश्वरंयोगंरुद्रलोकंगताहिते ततःपंचदशेप्राप्तेपरिवर्तेक्रमागते त्रय्यारुणिर्यदाव्यासोद्वापरेसमपद्यत त
दाप्यहंभविष्यामिनाम्नावेदशिरामुनिः तत्रवेदशिरानामअवनेतत्पारमेश्वरं भविष्यतिमहावीर्यंवेदशीर्षश्चपर्वतः
हिमवत्पृष्ठमासाद्यसरस्वत्यांनगोत्तमे तत्रापिममतेपुत्राभविष्यंतितपोधनाः कुणिश्चकुणिबाहुश्चकुशरीरःकुनेत्र
कः योगात्मानोमहात्मानःसर्वेतेह्यूर्ध्वरेतसः प्राप्यमाहेश्वरंयोगंरुद्रलोकंगताहिते व्यासोयुगेषोडशेतुयदादे
वोभविष्यति तत्रयोगप्रदानायभक्तानांविजितात्मनां तदाप्यहंभविष्यामिगोकर्णोनामनामतः भविष्यतिसुपु
ण्यंतगोकर्णोनामतद्वनं तत्रापिममतेपुत्राभविष्यंतीहयोगिनः कश्यपोह्युशनाश्चैवच्यवनोथबृहस्पतिः तेपिते
नैवमार्गेणध्यानयोगसमन्विताः प्राप्यमाहेश्वरंयोगंगंतारोरुद्रमेवहि ततःसप्तदशेचैवपरिवर्तेक्रमागते यदाभ
विष्यतिव्यासोनाम्नादेवःकृतंजयः तदाप्यहंभविष्यामिगुहावासीतिनामतः हिमवच्छिखरेरम्येमहातुंगेमहा
लये सिद्धक्षेत्रंमहापुण्यंभविष्यतिमहालयं तत्रापिममतेशिष्यायोगज्ञाब्रह्मवादिनः भविष्यंतिमहात्मानोनिर्म
मानिरहंकृताः रामणपावामदेवश्चमहाकायोमहानिलः तेषांदशसहस्रंतुशिष्याणांध्यानयोगिनां भविष्यंति
तदाकलौपर्वतेध्यानपूजकाः योगाभ्यासरताश्चैवहृदिकृत्वामहेश्वरं महालयपदंन्यस्तंदृष्ट्वायांतिशिवेपदं येचान्ये

प्राप्य माहेश्वरं योगं ध्यानिनो दग्धकिल्विषाः सप्तमीं यं गमिष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभं परिवर्त्तेष्टमे व्यासः सारस्वतस्त
था तदाप्यहं भविष्यामि ऋषभो नाम नामतः तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति महौजसः पाराशर्यश्च गर्गश्च भार्गवोंगिरसस्त
था भविष्यंति महात्मानो ब्राह्मणा वेदपारगाः ध्यानमार्गं समासाद्य गमिष्यंति तथैव ते सर्वे तपोबलोत्कृष्टाः शापा
नुग्रहकोविदाः तेपि तेनैव मार्गेण योगोक्तेन तपस्विनः रुद्रलोकं गमिष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभं नवमे द्वापरे व्यास
स्त्रिधामा नाम नामतः यदा भविष्यते विप्रास्तदाहं भविता मुनिः हिमवच्छिखरे रम्ये भृगुतुंगे नगोत्तमे नाम्ना भृगो
स्तु शिखरे प्रथिते देवपूजिते तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति दृढव्रताः वलेवंधुर्निमृदः केतुश्रृंगस्तपोधनः योगात्मा २४
नो महात्मानस्तपोयोगसमन्विताः रुद्रलोकं गमिष्यंति तपसा दग्धकिल्विषाः एकादशे द्वापरे वा व्यासस्तु त्रिव
तो यदा तदाप्यहं भविष्यामि गंगाद्वारे कलौ युगे उग्रो नाम महातेजाः सर्वलोकेषु विश्रुतः तत्रापि मम ते पुत्रा भ
विष्यंति महौजसः लंवोदरश्च लंवश्च लंवात्मा लंवकेसरः प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकं गता हि ते द्वादशे परिव
र्त्ते तु शततेजा महामुनिः भविष्यति महातेजा व्यासस्तु कविसत्तमः तदाप्यहं भविष्यामि कलाविह युगांतिके हैतु
कं वनमासाद्य अत्रिविरूपी पितामहः तत्रापि मम ते पुत्राः सर्वे भस्मानुलेपनाः भविष्यंति महात्मानो महायोगबला
न्विताः सर्वज्ञः सर्वबुद्धिश्च सत्यः सम्यक्तथैव च प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकं गता हि ते त्रयोदशे पुनः प्राप्ते परिवर्त्ते
क्रमेण तु धर्मो नारायणो नाम व्यासस्तु भविता यदा तदाप्यहं भविष्यामि वालिर्नाम महामुनिः वालिखिल्याश्रमे
पुण्ये पर्वते गंधमादने तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति तपोधनाः सुधामा काश्यपश्चैव वसिष्ठो विरजस्तथा महायोगबलो

लिंग॰
पु॰
३३

33

तेमास्थाय रुद्रलोकाय ते गताः द्वाविंशे परिवर्ते तु व्यासः शुष्मायणो यदा तदाप्यहं भविष्यामि वाराणस्यां महाद्युतिः नाम्ना वै
लांगली भीमो देवा यत्र सवासवाः द्रक्ष्यंति मां कलौ तस्मिन्नवतीर्णं हलायुधं तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति सुधार्मिकाः भ
ल्लावी मधुपिंगश्च श्वेतकेतुः कुशस्तथा तेपि माहेश्वरं योगं प्राप्य ध्यानपरायणाः विमला ब्रह्मभूयिष्ठा रुद्रलोकाय सं-
स्थिताः परिवर्ते त्रयोविंशे तृणबिंदुर्यदा मुनिः व्यासो हि भविता ब्रह्मंस्तदाहं भविता पुनः श्वेतो नाम महाकायो मुनि
पुत्रः सुधार्मिकः तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति तपस्विनः उशिजो बृहदुक्थश्च देवलः कविरेव च प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्र
व्यासो ऋक्ष लोकाय ते गताः परिवर्ते चतुर्विंशे [illegible] लो [illegible] यदा विभोः तदाप्यहं भविष्यामि कलौ तस्मिन् युगांतिके शूली नाम महा
योगी नैमिषे देववंदिते तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति तपोधनाः शालिहोत्रोग्निवेशश्च युवनाश्वः शरद्वसुः तेपि तेनैव मार्गे-
ण रुद्रलोकाय संस्थिताः पंचविंशे ततः प्राप्ते परिवर्ते क्रमागते वासिष्ठस्तु यदा व्यासः शक्तिर्नामा भविष्यति तदाप्यहं भ
विष्यामि दंडी मुंडीश्वरः प्रभुः तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति तपोधनाः छागलः कुंडकर्णश्च कुंभश्चैव प्रवाहकः प्रा
प्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकाय ते गताः षड्विंशे परिवर्ते तु यदा व्यासः पराशरः तदा चाहं भविष्यामि सहिष्णुर्नाम नाम
तः पुरं भद्रवटं प्राप्य कलौ तस्मिन् युगांतिके तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति सुधार्मिकाः उलूको वैद्युतश्चैव शंबूक
श्चाश्वलायनः प्राप्य माहेश्वरं योगममृतत्वाय ते गताः सप्तविंशे ततः प्राप्ते परिवर्ते क्रमागते जातूकर्णो यदा व्या
सो भविष्यति तपोधनाः तदा चाहं भविष्यामि सोमशर्मा द्विजोत्तमः प्रभासतीर्थमासाद्य योगात्मा योगविश्रुतः त
त्रापि मम ते शिष्या भविष्यंति तपोधनाः अक्षपादः कुमारश्च उलूको वत्स एव च योगात्मानो महात्मानो विमलाः शुद्ध

ष्टिमहात्मानः कलौ तस्मिन् युगांतिके ध्यानेमनः समाधाय विमलाशुद्धबुद्धयः गत्वा महालयं पुण्यं दृष्ट्वा माहेश्वरं पदं नी
लिलारयते जंतर्दशादर्शान्दशापरान् आत्मानमेकविंशं तु तारयित्वा महालये मम प्रसादाद्यास्यंति रुद्रलोकं गतज्वराः ॥
ततोष्टादशमे चैव परिवर्ते यदा विभो तदा ऋतंजयो नाम व्यासस्तु भविता मुनिः तदाप्यहं भविष्यामि शिखंडी नाम नामतः
सिद्धक्षेत्रे महापुण्ये देवदानवपूजिते हिमवच्छिखरे रम्ये शिखंडी नाम पर्वतः शिखंडिनो वनं चापि यत्र सिद्धनिषेवितम्
तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति तपोधनाः वाचःश्रवा सवाकश्च श्यपामास्यश्च स्तथीश्वरः योगात्मानो महात्मानः सर्वे ते वेदपार
गाः प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकाय संस्थिताः एकोनविंशे तु परिवर्ते क्रमागते व्यासस्तु भविता नाम्ना भारद्वाजो ॥
महामुनिः तदाप्यहं भविष्यामि जटामालीति नामतः हिमवच्छिखरे रम्ये जटायुर्यत्र पर्वतः तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति
महौजसः हिरण्यनाभः कौशल्यो लोकाक्षिः कुथुमिस्तथा ईश्वरा योगधर्माणः सर्वे ते ह्यूर्ध्वरेतसः प्राप्य माहेश्वरं योगम
हेश्वरपदे स्थिताः ततो विंशतमे चैव परिवर्ते यदा तदा गौतमस्तु यदा व्यासो भविष्यति तदा मुनिः तदाप्यहं भविष्यामि अ
ट्टहासस्तु नामतः अट्टहासप्रियाश्चैव भविष्यंति तदा नराः तदा हिमवतः पृष्ठे अट्टहासो महागिरिः देवदानवयक्षेंद्रसिद्ध
चारणसेविते तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति महौजसः योगात्मानो महात्मानो ध्यानिनो नियतव्रताः सुमंतुर्बर्वरिर्विद्वा
न्कबंधः कुशकंधरः प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकाय ते गताः एकविंशे पुनः प्राप्ते परिवर्ते क्रमागते वाचःश्रवाः स्मृतो व्या
सो यदा सप्तर्षिसत्तमः तदाप्यहं भविष्यामि दारुको नाम नामतः तस्माद्भविष्यते पुण्यं देवदारुवनं तदा तत्रापि मम ते पुत्रा
भविष्यंति महौजसः प्लक्षो दार्भायणिश्चैव केतुमान् गौतमस्तथा योगात्मानो महात्मानो नियता ऊर्ध्वरेतसः नैष्ठिकं ब

लिंगमूर्तिर्महेश्वरः कर्तुमर्हसि तां स्माकं रोमहर्षण संप्रतं ॥ सूत उवाच ५
देवा दृष्टो महादेवः

लिंग पु॰ ३४

34

यत तमुद्दिश्य तदा ब्रह्मा नमस्कृत्य कृतांजलिः सर्वं त्वशेषं भगवांल्लब्धवान् स्तु शंकरात् इति श्रीलिंगपुराणे रुद्रावतारः दे
वानिर्देशप्रवर्त्तविशोध्यायः २४ ऋषय ऊचुः कथं पूज्यो महादेवः कैलासे तेन गात्मजा एकस्यां महादेवेशो लिंगा
र्चनविधिक्रमं तथा पार्श्वस्थितो नंदी शालंकायनजन्मनः कृत्वा विलिपुनः प्राह ब्रह्मपुत्राय सुव्रत सनत्कुमाराय प्र
भलिंगार्चनविधिक्रमं तस्माद्ब्रह्मा सोमहातेजाः कृतवान् कृतिसंमितं स्नानयोगोपचाराणि यथा शैलादिना श्रुतात्
कृतवांस्तत्प्रवक्ष्यामि स्नानाद्यं चार्चनाविधिं शैलादिरुवाच अथ स्नानविधिं वक्ष्ये ब्राह्मणानां हिताय वै सर्वपापह
रं साक्षाच्छिवेन कथितं पुरा अनेन विधिना स्नात्वा यः सकृत्संपूज्य शंकरं ब्रह्मकूर्चं च पीत्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते त्रिवि
धं स्नानमाख्यातं देवदेवेन शंभुना हिताय ब्राह्मणादीनां चतुर्मुखसुतोत्तम वारुणं पूर्वतः कृत्वा ततश्चाग्नेयमुत्तमं मंत्र
स्नानं ततः कृत्वा पूजयेत्परमेश्वरं भावदुष्टोंभसि स्नात्वा भस्मना न विशुध्यति भावशुद्धश्चरेच्छौचमन्यथा स्नानमाचरे
उ२८ त् सरित्सरस्तडागेषु सर्वेष्वा प्रलयं नरः स्नात्वापि भावदुष्टश्चेन्न सशुध्यत्यसंशयः नृणां हि चित्तकमलं प्रबुद्धमभवत्तदा
प्रसुप्तं तमसा ज्ञाने भानोर्भासा यथा शुचिः मृत्कुशास्तिलपुष्पं च स्नानार्थं भसितं तथा आदाय तीर्थं निर्दिश्य स्नान
तीर्थं कुशादि च प्रक्षाल्याचम्य पादौ च मलं देहाद्विशोध्य च द्रव्यैस्तु तीरदेशस्थैस्ततः स्नानं समाचरेत् उद्धृतासीति मंत्रे
ण पुनर्देहं विशोधयेत् मृदादाय ततश्चान्यद्गृह्य स्नात्वा त्यनुल्वणं गंधद्वारां दुराधर्षामिति मंत्रेण मंत्रवित् कपिला
गोमयं चैव वहस्तेनैव विलेपयेत् पुनः स्नानं परित्यज्य तद्दग्धं मलिनं ततः शुक्लवस्त्रपरीधानो भूत्वा स्नानं समाचरेत् स
र्वपापविशुद्ध्यर्थमावाह्य वरुणं तथा संस्मृत्य मनसा देवं ध्यानयोगेन वै भवं अवाह्य त्रिस्थल्यातीर्थं अवगाह्य भवं स्मरन्
पुनराचम्य विधिवदभिमंत्र्य महाजलं अवगाह्य ततस्तस्मिन्नघमर्षणं नमोयेभानुसोमाग्निमंडले संस्मरन्वशी

कुद्वयः प्राप्यमाहेश्वरंयोगंरुद्रलोकायतेगताः अष्टाविंशेपुनःप्राप्तेपरिवर्तेक्रमागते पराशरसुतःश्रीमान्विष्णुर्लोकपिता
महः यदाभविष्यतिव्यासोनाम्नाद्वैपायनःप्रभुः तदाषष्ठेनचांशेनविष्णुःपुरुषसत्तमः वसुदेवाद्यदुश्रेष्ठोवासुदेवोभवि
ष्यति तदाप्यहंभविष्यामियोगात्मायोगमायया लोकविस्मयनार्थायब्रह्मचारिशरीरकः श्मशानेमृतमुत्सृष्टंदृष्ट्वा
कायमनाथकं ब्राह्मणानांहितार्थायप्रविष्टोयोगमायया दिव्यांमेरुगुहांपुण्यांत्वयासार्द्धंचविष्णुना भविष्यामित
दाब्रह्मन्नकुलीनाममनामतः कायावतारमित्येवंसिद्धक्षेत्रंचवैतदा भविष्यतितदात्यन्तंयावद्भूमिर्धरिष्यति तत्रापि
ममतेशिष्याभविष्यन्तितपस्विनः कुशिकश्चैवगर्गश्चमित्रःकौरुष्यएवच योगात्मानोजितात्मानोब्राह्मणावेदपारगाः
प्राप्यमाहेश्वरंयोगंविमलाऊर्ध्वरेतसः रुद्रलोकंगमिष्यन्तिपुनरावृत्तिदुर्लभं एतेपाशुपताःसिद्धाभस्मोद्धूलितविग्रहाः
लिंगार्चनरतानित्यंबाह्याभ्यन्तरसंस्थिताः भक्त्याममैवयोगेनध्याननिष्ठाजितेन्द्रियाः इत्येतत्प्रावर्तनंप्रोक्तमवतारेषुल
क्षणं मन्वादिकृष्णपर्यन्तेअष्टाविंशयुगक्रमात् तत्रश्रुतिसमृद्धानांविभागोधर्मलक्षणः भविष्यतितदाकालेकृष्णद्वै
पायनोयदा सूतउ॰ निशम्यैवमहातेजामहादेवेनकीर्तितं रुद्रावतारेभगवान्प्रणिपत्यमहेश्वरं तुष्टावचाभिरिष्टाभि
पुनःप्राहवृषांकेरं ब्रह्मोवाच सर्वेविस्मयादेवाःसर्वेविस्मयागणाः नहिविष्णुसमाकाचिद्गतिरन्याविधीयते ३
त्येवंसततंवेदागायंतेनात्रसंशयः सदेवदेवोभगवान्तवलिंगार्चनेरतः तवप्रणाममपरमःकथंदेवोह्यभूत्प्रभुः सूतउ॰
निशम्यवचनंतस्यब्रह्मणःपरमेष्ठिनः प्रविवृत्यनेत्राभ्यांतमालोक्याहशंकरः भवान्नारायणश्चैवशक्रःसातात्मसेश्वरः
मुनयश्चसदालिंगंसंपूज्यविधिपूर्वकं स्वंस्वंपदंविभोःप्राप्तास्तस्मात्संपूजयेतिते लिंगार्चनंविनानिष्ठानास्तियस्माज्जना
र्दने ब्राह्मणोयजतेनित्यंश्रद्धयाभगवान्प्रभुः इत्येवमुक्त्वाभगवान्ब्रह्मणमहेश्वरः पुनःसंप्रेक्ष्यदेवेशस्तत्रैवांतरधी।

लिंग॰
पु॰
३५

35

देवानां पुष्पतोयेन ऋषीणां च कुशांभसा पितॄणां तिलतोयेन गंधयुक्तेन सर्वतः यज्ञोपवीती देवानां निवीती ऋषितर्पणे
प्राचीनावीती विप्रेंद्राः पितॄणां तर्पयेत्क्रमात् अंगुसशेणैव धीमांस्तर्पयेद्देवतागणं ऋषीन्कनिष्ठांगुलिना श्रोत्रियः
सर्वसिद्धये पितॄणां तर्पयेद्देवाद्दक्षिणांगुष्ठकेन तु तर्प्यैवं मुनिशार्दूल ब्रह्मयज्ञेय यजेद्बुधः देवयज्ञं च मानुष्यं भूत
यज्ञं तथैव च पितृयज्ञं च पूर्णात्मा यज्ञकर्मपरायणः स्वशाखाध्ययनं विप्रा ब्रह्मयज्ञमिति स्मृतं अग्नौ जुहोति यत्किं
चिद्देवयज्ञं प्रचक्ष्यते भूतिदं सर्वदेहीनां भूतयज्ञं प्रचक्ष्यते सदांतान्सर्वतत्त्वज्ञान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् सर्वेषामे
व भूतानां बलिदानं विधानतः शृण्म्यतेभ्यो यद्दत्तमन्नं मानुष्यमुच्यते पितॄनुद्दिश्य यद्दत्तं पितृयज्ञं प्रचक्ष्यते एवं पं
च महायज्ञान्कुर्यात्सर्वार्थसिद्धये सर्वेषां चैव यज्ञानां ब्रह्मयज्ञो वरः स्मृतः ब्रह्मयज्ञरतो मर्त्यो ब्रह्मलोके महीय
ते ब्रह्मयज्ञेन तुष्यंति सर्वे देवाः समानवाः ब्रह्मा च भगवान्विष्णुः शंकरो नीललोहितः वेदाश्च पितरश्चैव नात्र कार्या
विचारणा ग्रामाद्बहिर्गतो भूत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मयज्ञवित् यावन्न दृश्यः संभवेद्दृष्टज्ञानांतं नरः प्राच्यां वाथ उदीच्यां वा
प्रागुदीच्यामथापि वा पूर्णमाचमनं कुर्याद्ब्रह्मयज्ञार्थमेव तु प्रीत्यर्थं तु ऋक्तेवाथ पीत्वा ज्ञात्वयादेव च यजुषाप
विमृज्यैव हिः प्रक्षाल्य च वारिणा प्रीत्यर्थं सामवेदानामुपस्पृशेत मूर्द्धनि स्पृशेदथर्ववेदानां नेत्रे चांगिरसस्तथा
नासिके ब्राह्मणांगानां तालुं वा चाल्य च वारिणा अष्टादशपुराणानां ब्रह्माद्यानां तथैव च तथा चोपपुराणानां सौरा
द्यानां तथाक्रमे पुराणानामितिहासानां सेवज्ञानं तथैव च श्रोत्रं स्पर्शं हि तप्यर्थं हृद्यंतं ततः स्पृशेत् कल्पादीनां
तु सर्वेषां कल्पविकल्पविनिमाः एवमाचम्य चास्तीर्य दर्भाणां पुंजमात्मनः कृत्वा पाणितले धीमानात्मनो दक्षिणे

आचम्यचपुनस्तस्मात्तत्रोत्तीर्यमंत्रवित् प्रविश्यतीर्थमध्यंतुपुनःपुण्यायविद्धये शृंगेणहेमपुटकैःपालाशैर्वादलैस्ततो
स्तथा सकुशेनसपुष्पेणजलेनैवाभिषिंचयेत् रुद्रेणपवमानेनत्वरिताख्येनमंत्रमंत्रवित् होतारंपवमानाद्यैस्त्व॰
थाशांतिहृदयेनच शांतिधर्मेणचैकेनपंचब्रह्मपवित्रकैः तन्मंत्राधिदेवानांस्वरूपंचऋषीन्स्मरन् एवंह्यवाभि॰
षिंच्यायमूर्द्धानंययसाहिजाः ध्यायेच्चत्र्यंबकंदेवंहृत्पद्मेचाप्यमीश्वरं आचम्याचमनंकुर्यात्स्वगोत्रोक्तंसमीक्ष्य
च पवित्रहस्तश्चासीनःशुचौदेशेयथाविधिः अभ्युक्ष्यसकुशेनाद्भिर्दक्षिणेनकरेणच द्वीपेप्रतिष्ठितनोयंवह्नीभू॰
त्वाप्यतेद्रितः प्रदक्षिणत्रयंकृत्वाहिंसापापप्रशांतये इतिसंक्षेपतःप्रोक्तंस्नानंनाचमनमुत्तमं सर्वेषांब्राह्मणानां
नहितार्थंहिद्विजसत्तमाः इत्यादिपुराणेलैंगेस्नानाचमनविधिःपंचविंशोध्यायः २५ नंदिकवाच आवाहयेत्ततोदे
वींगायत्रींवेदमातरं आयातुवरदादेवीत्यनेनैवमहेश्वरी पाद्यमाचमनीयंचतस्याश्चार्घ्यंप्रपादयेत् प्राणायामंततः
कृत्वासमासीनःस्थितोपिवा सहस्रंवातदर्द्धंवाशतमष्टोत्तरंतुवा गायत्रींप्रणवेनैवत्रिविधेष्वक्षमाचरेत् अर्घ्यंदत्वा
समभ्यर्च्यप्रणम्यशिरसास्वयं उत्तरेशिखरेदेवीत्यस्तोद्धास्यचमातरं प्राच्यालोकाभिवंद्येशींगायत्रींवेदमातरं कृतां
जलिपुटोभूत्वाप्रार्थयेद्भास्करंततः उदुत्यंचतथाचित्रंजातवेदसमेवच ^आदित्यावेतथाचैवआदित्योवाविधानतः
तथासौराणिसूक्तानिऋक्षयजुःसामगानिच जपेत्प्रदक्षिणंपश्चात्त्रिःकृत्वाचविभावसोः आत्मानंचांतरात्मानंपर
अभिवंद्यपुनः सूर्यंब्रह्माणंच विधानतः॥५
मात्मानमेवच अभिवंद्यपुनःसूर्यंब्रह्माणंचविभावसं सनीनपित्रन्ययथान्यायंस्वनाम्नावाहयेत्ततः सर्वानावाह्य
मीतिदेवानावाह्यसर्वतः तर्पयेद्विधिनापश्चान्मातृकुलंवोवासुहृत्कुलंवः ध्यात्वास्वरूपंतत्तत्तुअभिवंद्ययथाक्रमम्

लिंग॰ पु॰ २९

36

यं सेचयेद्वै नास्त्रानं गंधचंदनवारिणा द्रव्याणि शोधयेत्पश्चात् क्षालनप्रोक्षणादिभिः क्षालनं प्रोक्षणं चैव प्रणवेन विधी
यते प्रोक्षणं चार्घ्यपात्रं च पाद्यपात्रमतः क्रमात् तथा ह्याचमनीयार्थं कल्पितं पात्रमेव च स्थापयेद्विधिना धीमानवगुंठ्य
यथाविधि दर्भैराच्छादयेत्तेनैव संस्थाप्याम्भुद्रववारिणा तेषु तेषु च सर्वेषु क्षिपेत्तोयं सुशीतलं प्रणवेन क्षिपेत्तेषु द्रव्याणि
लोक्य बुद्धिमान् उशीरं चंदनं चैव पाद्ये तु परिकल्पयेत् जातिकंकोलकर्पूरवटमूलतमालकं चूर्णयित्वा यथान्या
यं क्षिपेदाचमनीयके एवं सर्वेषु पात्रेषु दापयेच्चंदनं तथा कुशाग्राण्यक्षतांश्चैव यवव्रीहितिलानि च आज्यसिद्धार्
थपुष्पाणि भसितं चार्घ्यपात्रके कुशपुष्पयवव्रीहिवटमूलतमालकं दापयेत्प्रोक्षणीपात्रे भसितं प्रणवेन तु न्यसे
त्पंचामृतं चैव गायत्र्या रुद्रदैवतां केवलं प्रणवं वापि वेदमातरमुत्तमां अथ संप्रोक्षयेत्पश्चाद्द्रव्याणि प्रणवेन तु प्रो
क्षणीपात्रसंस्थेन ईशानाद्यैश्च पंचभिः पार्श्वतो देवदेवस्य नंदीशं तु समर्चयेत् दीप्तायुतानलप्रख्यं त्रिनेत्रं त्रिदशे॥ खे
श्वरं बालेंदुमुकुटं चैव हरिवक्त्रं चतुर्भुजं पुष्पमालाधरं सौम्यं सर्वाभरणभूषितं उत्तरे चासने पुण्यां भार्यां हैमवतः
सुतां सुयशां सुव्रतां चांबां पदमर्दनतत्परां एवं हि पूज्य प्रविश्यांतर्भवनं परमेष्ठिनः दत्वा पुष्पांजलिं भक्त्या पंचमूर्द्ध
सुपंचभिः गंधैः पुष्पैस्तथा धूपैर्विविधैः पूज्य शंकरं स्कंदं विनायकं देवीं लिंगशुद्धिं च कारयेत् जप्त्वा सर्वाणि मंत्रा
णि प्रणवादिनमोंतकं कल्पयेदासनं पश्चात्पद्माख्यं प्रणवेन तु तस्य पूर्वदलं साक्षादणिमामयमक्षरं लघिमा द
क्षिणं चैव महिमा पश्चिमं तथा प्राप्तिश्चैवोत्तरं पत्रं प्राकाम्यं पावकस्य तु ईशित्वं नैर्ऋतं पत्रं वशित्वं वायुगोचरे सर्वज्ञ
त्वं तथैशान्यां कर्णिका सोम उच्यते सोमस्याधस्तथा सूर्यस्तस्याधः पावकस्तथा धर्मादयो वह्निस्थाने त्वव्यक्तं कल्पये

करं हेमांगुलीयसंयुक्तो ब्रह्मत्वे धृतो ऽपि वा विधिवद्ब्रह्मयज्ञं च कुर्यान्मंत्री समाहितः अकृत्वा तत्पुनी पंचयज्ञांश्चैव द्विजो
त्तमाः भक्षयित्वा तत्करान्नं तु योनौ वै जायते नरः एवं तु सावित्रियस्यैतत्कर्तव्यास्त्वमिच्छता पंचयज्ञादयः स्नानं कृत्वा
दौ सर्वथात्मनः तीर्थं संगृह्य विधिना विशोध्य विरजः पुनः वह्निं वै गृहीत्वा दौ हस्तौ प्रक्षाल्य पाणिना कुर्वीत भस्मना
स्नानं विधिवद्देहशुद्धये शोध्यं भस्म यथान्यायं प्रणवेनाग्निहोत्रजं ज्योतिः सूर्य इति प्रातर्जुहुयादुदिते न तु ज्योति
रग्निस्ततः सायं सम्यगानुदिते त्वेषा तस्मादुदितहोमस्य भस्म तत्पावनं स्मृतं नास्ति सत्यसमं यस्मादसत्यं पातकं
च यत् ईशानेन शिरोदेशं मुखं तत्पुरुषेण तु उरोदेशमघोरेण गुह्यं वामेन सद्यतः सद्येन पादौ सर्वांगं प्रणवेनाभि
षेचयेत् ततः प्रक्षालयेत्पादौ हस्तौ ब्रह्मविदां वरः अपो ऽथ वस्त्रमादाय देवदेवमनुस्मरन् मंत्रस्नानं ततः कुर्यादापो हि
ष्ठादिभिः क्रमात् अन्यैश्चैव तथा मंत्रैः ऋग्यजुःसामसंभवैः द्विजानां तु हितायैव कथितं स्नानमद्य ते संक्षिप्य यः
सकृत्कुर्यात्स याति परमं पदं इति महापुराणे लैंगे जलभस्मस्नाननिर्णयो षड्विंशो ऽध्यायः २६ शैलादिरुवाच व
क्ष्यामि शृणु संक्षेपाल्लिंगार्चनविधिक्रमं वक्तुं वर्षशतेनापि न शक्यं विस्तरेण तु एवं स्नात्वा यथान्यायं पूजास्थानं
प्रविश्य च प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेद्देवं च त्र्यंबकं पंचवक्त्रं दशभुजं शुद्धस्फटिकसंनिभं सर्वाभरणसंयुक्तं चि
त्रांबरविभूषितं तस्य सारूप्यमाश्रित्य दहनप्लवनादिभिः शैवीं तनुं समास्थाय पूजयेत्परमेश्वरं देहशुद्धिं च कृत्वैवं
मूलमंत्रं न्यसेत्क्रमात् सर्वत्र प्रणवेनैव ब्रह्माणि च यथाक्रमं सूत्रेण नमः शिवायेति छंदांसि परमे शुभे मंत्रेण तु
त्वरूपेण संस्थितानि यतस्ततः न्यग्रोधबीजे न्यग्रोधं यथा सूक्ष्मे सुशोभने महतोपि महद्ब्रह्मसंस्थितः सूक्ष्मतः स्व

लिं॰ पु॰ ३०

37

शिवतत्वमितिख्यातंशिवलिंगेव्यवस्थितं प्रणवेनैवमंत्रेणमहज्जयेह्लिंगमूर्द्धनि स्तोत्रेणपंचविधिनानमस्कारेणपद
क्षिणं अर्घ्यंदत्वातुपुष्पाणिपादयोस्तुविकीर्यच प्रणिपत्यचदेवेशमात्मन्यारोपयेच्छिवं एवंसंक्षिप्यकथितं
बाह्यमर्चनमुत्तमं आभ्यंतरंप्रवक्ष्यामिलिंगार्चनमिहाद्यते इत्यादिपुराणेलिंगेलिंगार्चनविधौसप्तविंशोध्यायः
२७ शैलादिरुवाच आग्नेयंसौरममृतंबिंबंभाव्यततोपरि गुणत्रयंचहृदयेतथाचात्मत्रयंक्रमात् तस्योपरि
महादेवंनिष्कलंकंकलाकृतिं कीतयाह्र्च्छदेहेचप्रजयेद्ध्यानविघया येर्थानंवक्रुथाशेकंचिंत्यमत्रास्तिवेद्य
तः चिंतकस्यततश्चिंताअन्यथानोपपद्यते तस्माद्ध्येयंतथाध्यानंयजमानप्रयोजनं रेयननान्यथाजातवध्यतेपुरु
षाणत्र पुरेशेतपुरंदेहंतस्मात्पुरुषउच्यते आंघ्रयजेनयजतेयजमानस्ततःस्मृतः ध्येयोमहेश्वरोध्यानेचिंतना
निर्वृतिःफलं प्रधानपुरुषेशानोयथातथ्यंप्रवक्ष्यते अहंषड्विंशकोध्येयोध्यानावैपंचविंशकः चतुर्विंश
कमव्यक्तंमहदाद्यास्त्रसप्तच महांस्तथात्वहंकारस्तन्मात्रापंचकंततः कर्मेंद्रियाणिपंचैवतथाबुद्धींद्रियाणिच म
नश्चपंचभूतानिशिवःषड्विंशकस्तथा सएवकर्ताहर्ताचविधेरपिमहेश्वरः हिरण्यगर्भरुद्रोसौजनयामासशं
करः विश्वाधिकश्चविश्वात्माविश्वरूपइतिस्मृतिः विनायथाहिपितरंमातरंतनयस्त्विह नजायतेतथासौमेवि सोमं=
नानास्तिजगत्त्रयं सनत्कुमारउवाच कर्तायदिमहादेवःपरमात्मामहेश्वरः तथाकारयिताचैवकरोत्यस्या
त्मनस्तया नित्याविशुद्धोबुद्धश्चनिष्कलःपरमेश्वरः नयोर्केप्राकिदःकिंवानिष्कलोयःकरोतिकिं शैलादिरु॰

कल्पयेत्क्रमात् प्रथमाभिषुतर्दिक्तु सोमसंस्थांते गुणत्रयं आत्मत्रयंततश्चोर्द्धंतसंस्थाने शिवपीठिकां सद्योजातं प्रप
द्यामीत्यावाह्य परमेश्वरं वामदेवेन मंत्रेण स्थापयेदासनोपरि सान्निध्यं रुद्रगायत्र्या अघोरेण निरुध्य च ईशानः
सर्वविद्यानामिति मंत्रेण प्रपूजयेत् पाद्यमाचमनीयं च विभो स्वार्घ्यं प्रदापयेत् स्नापयेद्विधिना रुद्रं गंधचंदन
वारिणा पंचगव्यविधानेन गृहीतपात्रेभिमंत्र्य च प्रणवेनैव गव्यैस्तु स्नापयेत्पयसा समं दधिना मधुना चैव।
तथा चेक्षुरसेन च पुण्यैर्द्रव्यैर्महादेवं प्रणवेनाभिषेचयेत् जलभांडैः पवित्रैस्तु मंत्रैस्तोयं क्षिपेत्ततः शुद्धि
कृत्वा यथान्यायं सितवस्त्रेण साधकः कुशापामार्गकर्पूरजातीचंपकपाटलैः करवीरैः सितैश्चैव मल्लि।
काकमलोत्पलैः अपूर्वपुष्पैः सुशुभैः सचंदनाद्यैः स्रुतजलं सन्मंत्राणि च नमोयसद्योजातादिकानि तु स
वर्णकलशैः स्नाप्य तथा वै राजतेन वा ताम्रेण पद्मपत्रेण पालाशेन दलेन वा शंखेन स्मरणमयेनाथ शोभि
तेन कुंभेन वा सकूर्चेन सपुष्पेण स्नापयेन्मंत्रपूर्वकं मंत्राणि तु प्रवक्ष्यामि शृणु सर्वार्थसिद्धये येलिंगसह
टपेवस्नाप्यमनुचितेमानवाः पवमानेन मंत्रेण तथा वामयकेन च रुद्रेण नीलरुद्रेण श्रीसूक्तेन शुभे
न च होतारेण यथा शिरसा अथर्वेण शुभेन च शांत्या वाथ पुनः शांत्या वारुणेनारुणेन च दापयेत्प्रणवेनै
व स्रवस्त्रवासादिकानि वै ततः स्फटिकसंकाशं देवं निष्कलमक्षरं कारणं सर्वलोकानां सर्वलोकमयं परं ब्रह्म
द्रविस्त्ररुद्राद्यैः ऋषिवैदेरगोचरं वेदविद्भिर्हि वेदांतेष्वगोचरमिति स्मरेत् आदिमध्यांतरहितं भेषजं भवरोगिणां

पंचब्रह्मेन्द्रकृत्तीन
केवलप्रणवेन च
कल्पयेद्देवदेवेशं
[illegible] सर्वपाप
प्रशांतये वस्त्रशिवा
योपवीतं दद्यात्त्वा
चमनीयकं गंधं कु
सुमं तथा धूपं दीपम
न्नकमेण तु नायं ह

गंधितं चैव वस्त्रराच मनीय
कं मकुटंच [illegible] मंचितं त्रतथा [illegible] त्रणानि च

लिं·
पु·
३७

38

श्रादिपुराणेलैंगेसकलनिष्कलार्चनविधावष्टाविंशतितमोध्यायः २८ सनत्कुमारउवाच इदानींश्रोतुमिच्छामि
सर्वदारुवनेविभोः प्रवृत्तंयद्वनस्थानांतपसाभावितात्मनां कथंदारुवनेप्राप्तोभगवान्नीललोहितः विकृतंरू
पमास्थायसोर्द्धरेतादिगंबरः किंप्रवृत्तंवनेतस्मिन्रुद्रस्यपरमात्मनः वक्तुमर्हसितत्वेनदेवदेवस्यचेष्टितं १
सूतउवाच ततस्तद्वचनंश्रुत्वाश्रुतिसारविदांवरः शिलादतनुर्भगवान्प्राहकिंचिन्भवंहसन् शैलादिरुवाच
मुनयोदारुगहनेतपस्तेपुःसुदारुणं प्रसादार्थंदेवदेवस्यसदारतनयाग्नयः तुष्टोरुद्रोजगन्नाथश्चिंत्यमानो
वृषध्वजः धूर्जटीपरमेशानोभगवान्नीललोहितः प्रवृत्तिलक्षणंज्ञानंतदेवदारुवनौकसां परीक्षार्थंजगन्नाथः
श्रद्धयाक्रीडयाचसः प्रवृत्तिलक्षणज्ञानप्रतिष्ठार्थंचशंकरः देवदारुवनस्थानांप्रवृत्तिज्ञानचेतसां निवृत्तिरू
पमास्थायदिग्वासाविषमेक्षणः हेमोहिहस्तःकृष्णांगोदिव्यंदारुवनंययौ मंदस्मितंचभगवान्स्त्रीणांमनसि
जोद्भवं भ्रूविलासंचगीतंचचकारातीवसुंदरः संप्रेक्ष्यनारीवृंदेषुमुहुर्मुहुरनंगहा अनंगवृद्धिमकरोदतीवमधु
राकृतिः वनेतंपुरुषंदृष्ट्वाविकृतंनीललोहितं स्त्रियःपतिव्रताश्चापितमेवान्वयुरादरात् वनोटजद्वारगता
स्तदावविस्रस्तवस्त्राभरणाविचेष्टाः लज्जास्मितंतस्यगुणावरविंदादुमालयोर्मन्मथमन्वयुक्ताः दृष्ट्वाका
श्चिद्वनानार्योमदाघूर्णितलोचनाः विलासवाल्यात्तांश्चापिप्रविलासंप्रचक्रिरे अथदृष्ट्वासुनार्यस्त्वाकिंचिद्विहस
सितानना अन्योन्यमास्मितंप्रेक्ष्यबालिलिंगुःसमेततः निरुध्यमार्गंरुद्रस्यनेत्रपर्णाभिश्चच क्रिरे कोभवानि

स्वान्तान्वि वित्रान्विलसांश्चत्यक्त्वामदान्विताः बंधुजनांश्चाज्ञगमुः काश्चित्तुगुह्यंनत्वतु
द्विपेतुर्धरानरे हलनवांशुकाश्च

कालंकरोतिसकलंकालेकलयतेसदा निष्कलंचमनःसर्वंमन्यतेसोपिनिष्कलः कर्मणाशाश्विनेवेहजगत्सर्वंप्र
तिष्ठितं किमत्रदेवदेवस्यमूर्त्यष्टकमयंजगत् विनाकाशंजगन्नैवविनात्मानंवायुनाविना तेजसावारिणाचैव
यजमानंतथाविना भानुनाशशिनालोकंतस्यैतानतनवःप्रभोः विचारतस्तुरुद्रस्यस्थूलमेतच्चराचरं सूक्ष्मंवद
न्तिऋषयस्तेपिचात्रद्विजोत्तमाः यतोवाचोनिवर्तन्तेअप्राप्यमनसासह आनंदंब्रह्मणोविद्वान्नबिभेतिकुत
श्चन नभेतव्यंतथातस्मात्ज्ञात्वानंदंपिनाकिनः विभूतयश्चरुद्रस्यमत्वासर्वत्रभावतः सर्वरुद्रेतिवेशाद्गमेन
यस्तत्वदर्शिनः नमस्कारेणसततंगौरवात्परमेष्ठिनः सर्वंतत्खल्विदंब्रह्मसर्वंवैरुद्रईश्वरः पुरुषोवैमहादे
वोमहादेवःपरःशिवः एवंविधोविभुर्ध्येयोध्यानंतत्रैवचिंतयेत् यतस्त्वेनमार्गेणविचार्यात्मालोकस्तत्रताः
संसारहेतुःसंसारोमोक्षहेतुर्विनिर्वृतिः यतस्तुहःसमाख्यातस्त्विंतकस्येहयोगिनः चिंतात्रवन्धशोकास्सेक
त्रतस्तन्निष्ठिता तन्निष्ठेत्वत्रकथितारुद्रेरौद्रीनसंशयः एवंब्रह्ममयंध्यायेत्सर्वंविप्रचराचरं चराचरविभागंच
तथाहमितिमंत्रस्मरन् त्याज्यंग्राह्यमलभ्यंचसर्वंज्ञात्वाविचारतः यस्यनास्तिसतत्वस्यतस्यब्रह्मलीनचान्यथा आभ्यं
तरंसमाख्यातमेवमभ्यर्चनक्रमं आभ्यंतरार्चकाःहृज्ज्यानमस्कारादिभिःसदा विरूपाविकृताश्चापिनविंद्याब्र
ह्मवादिनः आभ्यंतरार्चकाःसर्वेनपरीक्षाविजानता निंद्कायेचदुःखानीभविष्यंत्यल्पचेतसः यथादारुवनेरु
द्रंविनिंद्यमुनयःपुरा तस्मात्तज्ज्ञानमस्कार्याःस्तुत्याब्रह्मविदासदा यतराश्रमनिर्मुक्तावर्णाश्रमपरायणैः इति

लिं॰
पु॰
३१
39

महात्मानमासीनंपरमासने गत्वाविज्ञापयामासः प्रवृत्तिमखिलांविभोः पुरादारुवनेतस्मिन्मुनयःक्षीणचेतसः
सोपिसंचिंत्यमनसाक्षणंदेवपितामहः उत्थायप्रांजलिर्भूत्वाप्रणिपत्यभवायच उवाचसत्वरंब्रह्मामुनीन्दारुव।
नालयान् धिक्युष्मान्प्राप्यनिर्दीनंमहानिधिमनुत्तमं वृथाकृतंयतोविप्रायुष्माभिर्भाग्यवर्जितैः यस्तुदारुव
नेतस्मिंल्लिंगीदृष्टोह्यलिंगिभिः युष्माभिर्विकृताकारःसएवपरमेश्वरः गृहस्थैस्तुननिंद्यास्तुसदाह्यतिथयो
द्विजाः विरूपाश्चसुरूपाश्चमलिनाश्चापपंडिताः सुदर्शनेनमुनिनाकालमृत्युरपिस्वयं पुरावनेद्विजाग्र्यणजितो
ह्यतिथिपूजया अन्यथानास्तिसंतर्तुंगृहस्थैश्चद्विजोत्तमाः त्यक्त्वाचातिथिपूजांवानात्मनोभुविशोभनं गृह
स्थोपिसुराजेंद्रःसुदर्शनइतिस्मृतः प्रतिज्ञामकरोद्भूयोभार्यामाहपतिव्रतां सुव्रतेसुभ्रुसुभगेशृणुसर्वंप्रयत्नतः
त्वयानैवावमंतव्यागृहेह्यतिथयःसदा सर्वएवसंस्वयंसाक्षादतिथिर्यत्पिनाकधृक् तस्मादतिथयेदत्वाह्यात्मा।
नमपिपूजयेत् एवमुक्तातसंतस्याविपिनेसापतिव्रता ऊचेपतिंरुदंतीसाकिमुक्तंभवताप्रभो तस्यास्तद्वचनंश्रु
त्वापुनःप्राहसुदर्शनः देयंसर्वंसदासाध्वशिवएवातिथिःस्वयं तस्मात्त्वयापूजनीयाःसर्वेप्यतिथयःसदा एव
मुक्तातदाभर्त्राभार्यातस्यपतिव्रता स्वस्वामिवाज्ञामादायमूर्ध्नासाप्रचचारह परीक्षितुंतदाप्रज्ञांतयोःसाक्षाद्धि
जोत्तमाः धर्मोद्विजवरोभूत्वाजगामाथमुनेर्गृहं तंदृष्ट्वार्चयामाससासाध्वीचैवनंदिजे संपूजितस्तयासोपि
प्राहधर्मोद्विजःस्वयं भद्रेक्कगतोधीमानन्नवभर्तासुदर्शनः अन्नाद्येनालमद्यास्तितवमेदातुमिहार्हसि साचल

कृत्वीचातिथि
पूजां नामात्मनो
भविभाषणः =

निवाहस्त्वमायोनामितिचापराः कृतेत्यन्याः प्रसीदेतिजजल्पुः प्रीतमानसाः काश्चित्पद्भ्यां निपेतुर्वै विस्रस्तांशुक
मूर्द्धजाः पतिव्रताः पतीनां तु सन्निधौ भवमायया दृष्ट्वा रूक्षतामवस्ता सांचेष्टां वाक्यानि चाव्ययः शुभं वाप्यशुभं वापि
नोक्तवान्परमेश्वरः दृष्ट्वा नारीकुलं विप्रास्तथाभूतं च शंकरं अतीव परुषं वाक्यं जजल्पुः शंभुरीश्वरं तपांसि तेषां स
र्वेषां प्रत्याहन्यंत शंकरे यथादित्यप्रकाशेन तारका नभसि स्थिताः श्रूयते ऋषिशापेन ब्रह्मणस्तु महात्मनः
समग्रः श्रेयसां योनिर्यज्ञो वै नस्समासवान् भृगोरपि च शापेन विष्णुः परमवीर्यवान् प्रादुर्भावान्दश प्राप्तो दुः॥
खितश्च सदा कृतः इंद्रस्यापि च धर्मज्ञा शिश्नं वै वृषणौ पुरा ऋषिणा गौतमेनोर्व्यां क्रुद्धेन विनिपातितं गर्भवा
सो वसूनां च शापेन विहितस्तु तथा ऋषीणां चैव शापेन नहुषः सर्पतां गतः क्षीरोदकस्समुद्रस्य वासस्तु सर्वदा ह
रेः द्वितीयस्त्वमृताधारो ह्यपेयो ब्राह्मणैः कृतः अविमुक्ते स्वरं प्राप्य वाराणस्यां जनार्दनः क्षीरेणाभिषिच्य
शं देवदेवं च त्र्यंबकं श्रद्धया परया युक्तो देहार्धेषामृतेनैव विशुद्धेन स्वयं देवः क्षीरेण मधुसूदनः स्नापयित्वैव
भगवान्ब्राह्मणान्मुनिभिः समं क्षीरोदं सर्वदन्नके निवासः स्वात्मनः प्रभुः धर्मस्तथा च शप्तो वै मांडव्येन महात्मना
वृस्मयः सहक्रूसेन दुर्वाससाद्यैर्महात्मभिः राघवः सानुजश्चापि दुर्वासेन महात्मना श्रीवत्सस्तु पुनः पादयत
नामस्य धीमतः एते चान्ये च बहवो विप्राणां वशमागताः वर्जयित्वा विरूपाक्षं देवदेवमुमापतिं एवं हि मोहिता
स्तेन न चावुद्ध्यंत शंकरं अन्यत्र वचनं श्रुत्वा देवोप्यंतरधीयत तेपि दारुवने तस्मात्सर्वे संविग्नमानसाः पितामहं

रामः पर्वतशा
पेन नारदस्य
च शापतः सीता
वियोगमलेभ
त्वद्वियोगेति दुः
खिताः

पान्त्राग्नि

लिं॰ पु॰ ध॰

पूजयेत्परमात्मानं प्राप्यारण्यं विभावसौ मुनिर्द्वादशवर्षं वै वर्षमात्रमथापि वा पक्षं द्वादशकं वापि दिनद्वादशकं
तु वा तीरभक्षसंशितः शांतः सर्वान्संपूजयेत्सुरान् इष्टेवं जुहुयादग्नौ यजे[illegible]मं ततः ग्रप्सवैपार्थिवं न्यास्य
गुरवे तेजसान्यपि स्वधनं सकलं चैव ब्राह्मणेभ्यो विशंकया प्रणिपत्य गुरून्भूमौ त्यक्तसंगः संन्यसेद्यतिः निकृत्य विरक्तः
केशान्सशिखानुपवीतं विसृज्य च पंचभिर्जुहुयादप्सु भूः स्वाहेति च वै क्रमात् ततश्चोर्ध्वं चरेद्देवं यतिः शिवविमु
क्तये व्रतेनानशनेनापि तोयवृत्त्यापि वा पुनः पर्णवृत्त्या पयोवृत्त्या फलवृत्त्यापि वा यतिः एवं जीवन्मृतश्चैव षण्मा
५० सं वृत्सरं तु वा प्रस्थानादि विमुक्ता[illegible] स्वदेहस्य चरेद्यतिः शिवसायुज्यमायाति कर्मणा[illegible] एवमाचरन् स्वस्थोऽपि
लभते मुक्तिं भुक्तियुक्तो दृढव्रतः त्यागेन किं वा विधिनाप्यनेन भक्तस्य रुद्रस्य शुभैर्व्रतैश्च यज्ञैश्च दानैर्वि
विधैश्च होमैर्लब्धैश्च शास्त्रैर्विविधैश्च वेदैः श्वेतेन वै जितो मृत्युर्भवभक्त्या महात्मना सा तु भक्तिर्महादेवे
शंकरे परमात्मनि ॥ इत्यादि लैंगे महापुराणे देवदारुवनोपाख्याने एकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ शैलादिरुवाच एव
मुक्त्वा स तदा तेन ब्रह्मणा ब्रह्मसंभव श्वेतस्य च कथां पुण्यां मह्यं तत्परमर्षयः ब्रह्मोवाच श्वेतो नाम मुनिः श्री
मान्गतायुर्गिरिगह्वरे अक्तोप्यभ्यर्च्य यजन्यजात्तुष्टाव परमेश्वरं रुद्राध्यायेन पुण्येन नमस्तेत्यादिना द्विजाः
ततः कालो महातेजाः लोकेशामो द्विजोत्तमं नेतुं संचिंत्य मनसा सान्निध्यमकरोत्प्रभोः श्वेतोऽपि दृष्ट्वा तं कालं का
लप्राप्तो द्विशंकरं पूजयामास पुण्यात्मा त्रियंबकमनुस्मरन् त्रियंबकं यजे देवं सुगंधिं पुष्टिवर्धनं किं करिष्य

विमेंद्रा

पु॰
जाह्नतानारीस्मरंतीकथितंपुरा भर्त्रानमीरः तेत्रेव बालचपतिव्रता किंविदाहपुनस्तांवैयर्मस्त्रेकेचसामतिं नि
वेदितंकिर्तस्मानंतस्मैपतुरिहागतया पतस्मिन्नंतरेभर्तातस्यानाम्नासुदर्शनः गृहद्वारागताधीमांस्तामुवाचमहा
मुनिः पहेहिक्वगताभद्रेतामुवाचातिथिःस्वयं भार्ययातवनयासार्द्धंरहःसंस्थोहमग्रवैव सुदर्शनमहाभागकिं
कर्तव्यमिहोच्यतां सुदर्शनस्ततःप्राहप्रहृसंस्तंद्विजोत्तमाः सुरतांतोस्तुविप्रेंद्रसत्प्रोहंद्विजोत्तम भुंक्ष्वैवे
नांयथाकामंगमिष्येहंयथागतं हृष्टोथदर्शयामासस्वात्मानंधर्मराट्स्वयं प्रददौचप्सितंधर्मंतमाहचमहा
मुनिः पषानभुक्ताविप्रेंद्रमनसापिसुशोभना मयाजायानसंदेहःश्रद्धांज्ञातुमिहागतः जितोवैयस्त्वयामृत्यु
धर्मैणैकेनसुव्रते अहोतितपसोवीर्यमित्युक्त्वाप्रययौयमः तस्मात्पूज्यजनीयाद्विजात्यतिथयःसदा व
हुनात्रकिमुक्तेनभाग्यहीनाद्विजोत्तमाः तमेवशरणंतूर्णंगतमहेशंशंकरं तस्यतद्वचनंश्रुत्वाब्राह्मणोब्रा
१८ ह्मर्षिभाः ब्रह्माणमभिवंद्यार्तःप्रोवुराकुलितेक्षणाः नापेक्षितंमहाभागजीवितंविकृतंस्मसः हृष्टोस्माभिर्म
हादेवोनिंदितोयत्तुनिंदितः शम्भुस्सर्वगःशूलीपिनाकीनीललोहितः अज्ञानाच्छापजाशक्तिःशुचितासाहित
त्वत्तणात् वक्तुमर्हसिदेवेशमुग्रंभीमंकपर्दिनं पितामहउवाच आदौवेदानधीत्यैवंश्रद्धयातुगुरोःसदा ^
विचार्यार्थंमयाधीमान्प्रतिज्ञायद्विजोत्तमाः ग्रहणीयाद्विव्रतैर्वैहान्अथद्वादशवार्षिकं स्नात्वाहृत्यचदारा
न्वैपुत्रानुत्पाद्यसुव्रतान् वृत्तिभिश्चानुरूपाभिस्तान्विभज्यसुतान्पुनः अग्निष्टोमादिभिश्चेष्ट्वायज्ञैर्यज्ञेश्वरंप्रभुं

लिं॰
पु॰
४१

41

वाचवाल्यधीमंतः प्रसीदेतिवैमुनिः महेश्वरमहेश्वर॰नवानुगोगणेश्वर ततोविवेशभगवाननुगृह्यद्विजोत्तमाः
तृणामकृष्णशरीरंप्रत्यहृष्टांतकंतदा तस्मान्मृत्युंजयंचैवभक्त्यासंपूजयेद्विजः भुक्तिदंमुक्तिदंचैवभक्तानामपि
शंकरं बहुनाकिंप्रलापेनसंन्यस्याभ्यर्च्यवैभवं भक्त्याचपरयातस्मिन्विशोकोवैभविष्यथ नंदिरुवाच एवमु
क्तास्तदातेनब्रह्मणाब्रह्मवादिनः प्रसीदभक्तिर्देवेशभवेदाद्यःपितामह केनवातपसादेवयज्ञेनाध्ययनेन
वा व्रतैर्वाभगवान्भक्त्याभविष्यतिद्विजातयः ब्रह्मोवाच नदानेनमुनिश्रेष्ठास्तपसाचनविद्यया यज्ञैर्होमैर्व्रतै
र्वापियोगशास्त्रनिबोधनैः प्रसादादेवसाभक्तिर्धर्मकामार्थमोक्षदा मनोविजयदाचैवसर्वमृत्युंजयप्रदा दधी
चिस्तुराभक्त्याहरिंजित्वामरैःसमं क्षुपंजघानपादेनवज्रास्थित्वंचलब्धवान् मयापिनिर्जितोमृत्युर्महादेवस
माश्रयात् श्वेतेनास्यगतेनास्यमृत्योर्मुनिवरेण तु महादेवप्रसादेनजितोमृत्युर्यथामया इत्यादिपुराणेलैं
गेश्वेतमृत्युंजयोविंशोध्यायः २० सनत्कुमारउवाच कथंभवप्रसादेनदेवदारुवनौकसः प्रपन्नाःशरणंदेवंवक्तु
मर्हसिमेप्रभो नंदिरुवाच तानुवाचमहाभागान्भगवानात्मभूःस्वयं देवदारुवनस्थांस्तुतपसापावकप्रभान्
ब्रह्मोवाच एषदेवोमहादेवोविज्ञेयस्तुमहेश्वरः नतस्मात्परमंकिंचित्पदंसमधिगम्यते देवानांचऋषीणांचपितृ
णांचैवसप्रभुः सहस्रयुगपर्यंतेप्रलयेसर्वदेहिनां संहरत्येषभगवान्कालोभूत्वामहेश्वरः एषचैवप्रजाःसर्वाः
सृजत्येकःसनातनः एषचक्रीचवज्रीचश्रीवत्सकृतलक्षणः योगीकृतयुगेचैवत्रेतायांक्रतुरुच्यते द्वापरेचै
वकालाग्निर्धर्मकेतुःकलौस्मृतः रुद्रस्यमूर्तयस्तिस्रोयाभिर्ध्यायंतियोगिनः तमोह्यग्नीरजोब्रह्मासत्त्वंविष्णुःप्र

तिमेमस्तमस्तयोर्भस्तुरयंयतः तंदृष्ट्वासस्मितंप्राहश्वेतंकालोभयंकरः एह्येहिश्वेतयानेनक्रियायोगेनकिंतव रुद्रो
वाभगवान्विष्णुर्ब्रह्मावाजगदीश्वरः कःसमर्थःपरित्रातुंमयाग्रस्तंहिजोत्तम अनेनतवकिंविप्ररौद्रेणविधिना
विभो तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभैरवंधर्ममिश्रितं हारुद्ररुद्ररुद्रेतिललापमुनिपुंगवः तंप्राहचमहादेवंकालंसं
प्रेक्ष्यवैद्विजः [illegible]वाष्पमिश्रेणसंभ्रांतेनमहाकुलः श्वेतउवाच त्वयाकिंकालनोनाथ्यःशक्तिश्चेदिहवृषांत। स्क० हि=
कः लिंगेस्मिन्शंकरोरुद्रः सर्वदेवोद्भवोद्भवः अतीवभवभक्तानांमद्विधानांमहात्मनां विधिनाकिंमहाबाहो
गच्छगच्छयथागतं ततोनिशम्यकुपितस्तीक्ष्णदंष्ट्रोभयंकरः श्रुत्वाश्वेतस्यतद्वाक्यंपाशहस्तोमहाबलः सिंह
नादंमहत्कृत्वाचास्फोट्यचमुहुर्मुहुः बबंधचमुनिंकालःकालप्राप्तंतमाहच मयाबद्धोसिविप्रर्षेयतोनेतुंयमा।
लयं ब्रूहिवैदेवदेवेनरुद्रेणतवकिंकृतं क्वशर्वस्तवभक्तिःक्वक्वपूजापूजयाफलं क्वचाहंक्वचमेभीतिःश्वे
तबद्धोसिवैमया लिंगेस्मिन्संस्थितःश्वेतनवरुद्रोमहेश्वरः निश्चेष्टोसौमहादेवःकथंकथयशंकरः ततःसदा
शिवःस्वयंद्विजंनिहंतुमागतं निहंतुमंतकंमनःस्मरंगयजदाहकः ययौवहिर्गतोंबरात्शिवःत्वरन्त्रिलोचनः
अथैवकोपिचेष्टयासमेसनंदिनागणैः ससर्जजीवितंक्षणाद्भवंनिरीक्ष्यवैभयात्पपातचाशुवैबलीमुनेस्तुसन्नि
स्क० ८ धौहिजाः ननादचोर्ध्वम[illegible]निरीक्ष्यकोतिवर्जितः निरीक्षणेनवैमृतंभवस्यविप्रपुंगवाः विनेदुरुच्चमीश्वराःस
देश्वरामहेश्वरं प्रणेमुरंबिकामुमांमुनीश्वराश्चहर्षिताः ससर्जवस्यमूर्ध्निवैमुनेर्भवस्यवैसुराः सुशोभनंसुशीत
लंसुपुष्पवर्षमंबरात् अहोनिरीक्ष्यचांतकंमृतंतदास्तुविस्मितः शिलाशनात्मजोप्ययंशिवंप्रणम्यशंकरं उ

लिं॰ मत्तहस्तस्वरक्तपिंगललोचनः क्वचिच्च हसते रौद्रं क्वचिज्जल्पति विस्मितः क्वचिन्नृत्यति शृंगारं क्वचिद्रौति मुहुर्मुहुः
पु॰ आश्रमे सुस्थितो भिक्षां याचते च पुनः पुनः मायां कृत्वा तथारूपां देवस्तद्वनमागतः ततस्ते मुनयः सर्वे तुष्टुवुः समाहिताः मं॰
५२ अद्भिर्विविधमालाभिर्धूपगंधैस्तथैव च सपत्नीका महाभागाः सपुत्राः सपरिच्छदाः स्तुतीभिस्ते तदा वाग्भिरी
शं चेदमब्रुवन् अज्ञानाद्देवदेवेश यदस्माभिरनुष्ठितं कर्मणा मनसा वाचा तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि चरित्राणि विचित्रा
णि गुह्यानि गहनानि च ब्रह्मादीनां च देवानां दुर्विज्ञेयानि ते हर अगतिं ते न जानीमो गतिं नैव च नैव च विश्वेश्वर म
ईश्वरोस्मि॰ हादेव योसि सोसि नमोस्तु ते वदंति त्वां महात्मानो देवदेवं महेश्वरं नमो भवाय भव्याय भावनायोद्भवाय च अनंतब
लवीर्याय भूतानां पतये नमः संहर्त्रे च पिशंगाय अव्ययाय व्ययाय च गंगासलिलधाराय आधाराय गुणात्मने शंक
राय वृषांकाय गणानां पतये नमः दंडहस्ताय कालाय पाशहस्ताय वै नमः वेदमंत्रप्रधानाय शतजिह्वाय वै नमः भूतं
भव्यं भविष्यं वस्थावरं जंगमं च यत् तव देहात्समुत्पन्नं देवसर्वमिदं जगत् पासिहं शिव भद्रं ते प्रसीद भगवंस्ततः अ
ज्ञानाद्यदि वाज्ञानाद्यत्किंचित्कुरुते नरः तत्सर्वं भगवानेव कुरुते योगमायया एवं स्तुत्वा तु मुनयः प्रहृष्टेनांतरात्मा नू॰
भिः याचंते तपसा युक्ताः पश्यामस्त्वां यथा पुरा ततो देवः प्रसन्नात्मा स्वमेवास्थाय शंकरः रूपं त्र्यंबकं तेषां दिव्यं च
क्षुरदात्प्रभुः लब्ध्वा दृष्ट्वा न याः दृष्ट्वा देवदेवं त्र्यंबकं पुनस्तुष्टुवुरीशानं देवदारुवनौकसः इत्यादिमहापुराणे
लैंगे ईश्वरदर्शने एकत्रिंशोध्यायः ३१ ऋषय ऊचुः नमो दिग्वाससे तुभ्यं विकृताय त्रिशूलिने विकटाय करालाय
करालवदनाय च अरूपाय सुरूपाय विश्वरूपाय ते नमः कटंकटाय रुद्राय स्वाहाकाराय वै नमः सर्वप्रणतदेहाय स्व

प्रकाशकं एकामूर्त्तिः स्थितास्तेषां मूर्त्तयः परिकीर्त्तिताः यत्र तिष्ठति तद्ब्रह्म योगेन तु समन्वितं तस्माद्धि देवदेवेशमी
शानं प्रभुमव्ययं आराधयंति विप्रेंद्रा जितक्रोधा जितेंद्रियाः लिंगं कृत्वा यथान्यायं सर्वलक्षणसंयुतं अंगुष्ठमात्रं
सुशुभं सुवृत्तं सर्वसंमतं समानाभं तथाष्टाश्रे षोडशाश्रमथापि वा सुश्लक्ष्णं मंगलं दिव्यं सर्वकामफलप्रदं वेदिका हि
गुणा तस्य समा वा सर्वसंमता गिरिसारविभागे का वेद्यालक्षणसंयुता वेदिका च समंताद्धै यवमात्राद्द्विजोत्तमाः
सौवर्णी राजतं शैलं कृत्वा ताम्रमयं तथा वेदिकायाश्च विस्तारं त्रिगुणं वै समंततः वर्त्तुलं चतुरस्रं वा षडस्रं च त्रिरस्र-
कं समंतात्रिवर्णं शुभं लक्षणैस्तु सुलक्षणं प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं सुज्ञालक्षणसंयुतं कलशं स्थाप्य तत्तस्य वेदिम-
ध्ये हि द्विजोत्तमाः सहिरण्यं सबीजं च ब्रह्मभिस्त्वाभिमंत्रितं सेचयेच्च ततो लिंगं पवित्रं पंचभिः शुभैः पूजयेच्च यथालाभं तथा
स्थित्वा मवाप्य च समाहिताः पूजयंत्ये समुद्राः सहस्त्रैः बंधुभिः सर्वैः समस्यायांभूताः शूलपाणिं प्रपद्यत ततो दृश्यं देवेशं
दुर्दर्शमकृतात्मभिः यं दृष्ट्वा सर्वमज्ञानमधर्मश्च प्रणश्यति ततः प्रदक्षिणं कृत्वा ब्राह्मणा अमितौजसः प्रस्थिताश्च
वनौकास्ते देवदारुवने ततः आराधयितुमारब्धा ब्रह्मणा कथितं यथा स्थंडिलेषु विविक्तेषु पर्वतानां गुहासु च ॥
नदीनां च विविक्तेषु पुलिनेषु शुभेषु च शैवालभोजनाः केचित्केचिदंतर्जलेशयाः केचिदभ्रावकाशास्तु पादां-
गुष्ठाभ्यधिष्ठिताः दंतोलूखलिनस्त्वन्ये अश्मकुट्टास्तथापरे स्थानवीरासनास्त्वन्ये मृगचर्यारतास्तथा कालं नयंति
तपसा पूजया च महाधियः एवं संवत्सरे पूर्णे वसंते समुपस्थिते ततस्तेषां प्रसादार्थं भक्तानामनुकंपया देवः कृतयु-
गे पुण्ये प्रस्थे हिमवतः शुभे देवदारुवनं प्राप्तः प्रसन्नः परमेश्वरः भस्मपांडुरदिग्धांगो नग्नो विकृतलक्षणः उल्मुका

लिं॰ पु॰ ५२

५३

घोरकर्त्ताशिरोदानाद्विप्रा ध्यानपरायणाः महादेवपरा नित्यं चरंतो ह्यूर्ध्वरेतसः अर्चयंति महादेवं वाङ्मनःकायसंयताः
रुद्रलोकमनुप्राप्य न निवर्तंति ते पुनः तस्मादेतद्व्रतं दिव्यमव्यक्तं व्यक्तलिंगिनः भस्मव्रताश्च मुंडाश्च व्रतिनो विवि
श्वरूपिणः न तान्परिवदेद्विद्वान् न चैतानतिलंघयेत् न हसेन्नाप्रियं ब्रूयादमुत्रेह हितार्थवान् यस्तान्निंदति मूढात्मा
महादेवं स निंदति यस्त्वेतान्पूजयेन्नित्यं स पूजयति शंकरं एवमेव महादेवो लोकानां हितकाम्यया युगे युगे महा
योगी क्रीडते भस्मगुंठितः एवं चरत भद्रं वस्ततः सिद्धिमवाप्स्यथ अतुलमिह भयप्रणाशहेतुः शिवकथितं परममि
दं विदित्वा अपगतभयलोभमोहचिंता भुवि पतिताः सहसा शिरोभिरुद्रं ततस्ते मुदिता विप्राः श्रुत्वा तत्कथितं द्वि।
जाः गंधोदकैः सुपुष्पैश्च कुशपुष्पविमिश्रितैः स्नापयंति महाकुंभैरद्भिर्देवं महेश्वरं गायंति विविधैर्गुह्यैर्हुंकारैश्चा
पि सुस्वरैः नमो देवाधिदेवाय महादेवाय वै नमः अर्द्धनारीशरीराय सांख्ययोगप्रवर्तिने स्वरचितसुविचित्रकुंडला
यस्वरचितमाल्यविभूषणाय तुभ्यं मृगपतिवरचर्मवाससे प्रथितयशसे नमोऽस्तु शंकराय ततस्तांस्तु मुनीन्प्रीतः
प्रत्युवाच महेश्वरः प्रीतोऽस्मि तपसानेन वरं वृणुत सुव्रताः ततस्ते मुनयः सर्वे प्रणिपत्य महेश्वरं भृग्वंगिरा वसिष्ठाश्च।
विश्वामित्रस्तथैव च गौतमोऽत्रिः सुकेशश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः मरीचिः कश्यपः कुंडः संवर्तश्च महातपाः ते प्रण
म्य महादेवमिदं वचनमब्रुवन् भस्मस्नानं च नग्नत्वं वामत्वं प्रतिलोमता सेव्यासेव्यत्वमिच्छामि वेदितुं ततश्चै
षां वचः श्रुत्वा भगवान्परमेश्वरः सस्मितं प्राह संप्रेक्ष्य सर्वान्मुनिवरांस्तथा इत्यादिमहापुराणे लैंगे दारुवनप्रवेशो त्र
यस्त्रिंशोऽध्यायः ३२ श्रीभगवानुवाच एतद्वः संप्रवक्ष्यामि कथासर्वस्वमद्य वै अग्निरित्यं पुनः सोमः सोमश्चाग्निमुपाश्रि

यमश्रुणतात्मने नित्यंनीलशिखंडाय श्रीकंठायनमोनमः नीलकंठायदेवायचिताभस्मांगधारिणे त्वंब्रह्मासर्वदेवानां
रुद्राणांनीललोहितः आत्माचसर्वभूतानांसांख्यैःपुरुषउच्यते पर्वतानांमहामेरुर्नक्षत्राणांचचंद्रमाः ऋषीणांचव
सिष्ठस्त्वंदेवानांवासवस्तथा ॐकारःसर्ववेदानांज्येष्ठसामचसामसु आरण्यानांपशूनांचसिंहस्त्वंपरमेश्वरः ग्राम्याणां
वृषभश्चापिभगवान्लोकपूजितः सर्वथावर्तमानोपियोयोभावोभविष्यति त्वामेवतत्रपश्यामोब्रह्मणाकथितंय
था कामःक्रोधश्चलोभश्चविषादोमदएवच एतदिच्छामहेबोद्धुंप्रसीदपरमेश्वर महासंहरणेप्राप्तेत्वयादेवकृतात्मना
करंललाटेसंपीड्यवह्निरुत्पादितस्त्वया तेनाग्निनातदालोकाअर्चिर्भिःसर्वतोवृताः तस्मादग्निसमाह्येतेबहवोविकृ
ताग्नयः कामःक्रोधश्चलोभश्चमोहोदंभउपद्रवः यानिचान्यानिभूतानिस्थावराणिचराणिच दह्यंतेप्राणिनस्तेषुत्व
त्समुत्थेनवह्निना अस्माकंदह्यमानानांत्राताभवमहेश्वर त्वंचलोकहितार्थायभूतानिपरिषिंचसि महेश्वरमहा
भागप्रभोशुभनिरीक्षक आज्ञापयवयंनाथकर्तारोवचनंतव कूपकोटिसहस्रेषुकूपकोटिशतेषुच अंतंगंतुंनश॰
क्ताःस्मदेवदेवनमोस्तुते इत्यादिमहापुराणेलैंगेदेवदारुवनस्तवेद्वात्रिंशोध्यायः ३२ नंदिरुवाच ततःप्रीतोथभ
गवाननुगृह्यमहेश्वरः स्तुतिं[illegible]ताःस्ततस्तेवामिदंवचनमब्रवीत् ईश्वरउवाच यःपठेच्छृणुयाद्वापियुष्माभिःकी
र्तितंस्तवं श्रावयेद्वाद्विजान्विप्रोगाणपत्यमवाप्नुयात् वक्ष्यामिवोहितंत्वद्यभक्तानांमुनिपुंगवाः स्त्रीलिंगमखिलंदे
वीप्रकृतिर्मममदेहजा पुंल्लिंगःपुरुषोविप्राममदेहसमुद्भवः उभाभ्यामेववैसृष्टिर्ममविप्रानसंशयः ननिंदेद्यतिनं
तस्माद्दिग्वाससमनुत्तमं बालोन्मत्तविचेष्टंचमत्परंब्रह्मवादिनं येहिमांभस्मनिरताभस्मनादग्धकिल्बिषाः य॰

भु ८

इदं वाश्रुवता व्याप्यं सर्वपापप्रणाशनं ५२

लिंग॰ पु॰ ४४

44

व्रतो गतः इंद्रादयस्तथा देवाः कामिकं व्रतमास्थिताः ऐश्वर्यं परमं प्राप्ताः सर्वे प्रथिततेजसः अपगतमदमोहमुक्तरागास्त
मोमत्सरदोषवर्जितस्वभावाः परमतव्रतमुत्तमं विदित्वा पाशुपतं दयितमिदं व्रतं चरध्वं यः पठेत शुचिर्भूत्वा श्रद्दधा
नो जितेंद्रियः सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते ते सर्वे मुनयः श्रुत्वा वसिष्ठाद्या द्विजोत्तमाः भस्मपांडुरदिग्धां
गा बभूवुर्विगतस्पृहाः रुद्रलोकाय कल्पंते संस्थिताः शिवतेजसा तस्मान्ननिंद्याः पूज्यास्ते विकृता मलिनाश्चपि रू
पान्विताश्च विप्रेंद्राः सदा योगींद्रशंकया बहुना किं प्रलापेन भवभक्ता द्विजातयः संपूज्याः सर्वयत्नेन शिववन्ना
त्र संशयः मलिनश्चैव विप्रेंद्रो भवभक्तो दृढव्रतः दधीचिस्तु यथा देवं सर्वं जित्वा व्यवस्थितः रणे नारायणं देवं
रुद्रभक्त्या न संशयः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भस्मदिग्धतनूरुहाः जटिला मुंडितश्चैव नग्ना नानाप्रकारवित् संपूज्याः शि
ववन्नित्यं कर्मणा मनसा गिरा इत्यादिमहापुराणे लैंगे शिवभक्तिभस्ममहिमावर्णनं चतुस्त्रिंशोध्यायः ३४ ॥
सनत्कुमार उवाच कथं जघान राजानं क्षुपं पादेन सुव्रतः दधीचिः समरे जित्वा देवदेवं जनार्दनं वज्रास्थित्वं कथं
लेभे महादेवान्महामनाः वक्तुमर्हसि शैलादे जितो मृत्युस्त्वया यथा नंदिरुवाच ब्रह्मपुत्रो महातेजा राजा क्षुप इ
ति स्मृतः अभून्मित्रो दधीचस्य मुनींद्रस्य जनेश्वरः चिरंतनः प्रसंगाद्वै विवादः क्षुवदधीचयोः अभवत्क्षत्रियः श्रे
ष्ठो विप्र एवेति सुव्रत ब्रह्मणो लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः तस्मादिंद्रो ह्यहं वह्निर्यमश्च निर्ऋतिस्तथा वरुणश्चै
व वायुश्च सोमो धनद एव च ईश्वरोहं न संदेहो नावमंतव्य एव च महती देवता यासो महतस्मात्पि सुव्रताः तस्मात्त्वया म
हाभाग वंदनीयः सदा त्वहं नावमंतव्य एवाहं पूजनीयश्च सर्वदा श्रुत्वा तद्वचनं तस्य क्षुपस्य मुनिसत्तमः दधीचि

तः तथास्तेवदंत्यग्निर्भूर्लोकः समन्ताश्रया असकृत्वाग्निना दग्धं जगत्स्थावरजंगमे भस्मसाद्विहितं सर्वं पवित्रमिदमु
त्तमे भस्मतोवीर्यमास्थाय भूतानिपरिषिंचति अग्निकार्यं च यः कृत्वा करिष्यति च याम्युषं भस्मना मम वीर्येण मुच्यते सर्व
किल्बिषैः भस्मयत्येव यद्भस्म शुभं भासयते च यत् भक्षणात्सर्वपापानां भस्मेति परिकीर्तितं उष्मपाः पितरो ज्ञेया देवा वै
सोमसंभवाः अग्नीषोमात्मकं सर्वं जगत्स्थावरजंगमं अहमग्निर्महातेजाः सोमश्चैव ममाम्बिका अहमग्निश्च सोमश्च
प्रकृत्या पुरुषः स्वयं तस्माद्भस्म महाभागा मद्वीर्यमिति चोच्यते स्ववीर्यं वपुषा चैव धारयामीति वै स्थितिः तदा प्रभृति
लोकेस्मिन्रक्षार्थमशुभेषु च भस्मना क्रियते रक्षा सूतिकानां गृहेषु च भस्मस्नायी विशुद्धात्मा जितक्रोधो जितेंद्रियः
मत्समीपमुपागम्य भूयोपि न निवर्तते व्रतं पाशुपतं योगं कापालं चैव निर्मितं परं पाशुपतं चैतन्निर्मितं तदनुत्तमम्
शेषाश्चाश्रमिणः सर्वे पश्चात्सृष्टाः स्वयंभुवा सृष्टिरेषा मया सृष्टा लज्जामोहभयात्मिका नग्ना एव हि जायंते देवता मु
नयस्तथा ये चान्ये मानवा लोके सर्वे जायंत्यवाससः इंद्रियैरजितैर्नग्नो दुकूलेनापि संवृतः तैरेव संवृतैर्गुप्तो न वस्त्रं
कारणं स्मृतं क्षमा धृतिरहिंसा च वैराग्यं चैव सर्वशः तुल्यौ मानापमानौ च तदावरणमुत्तमं भस्मस्नानेन दिग्धांगो
ध्यायते मनसा भवं यद्यकार्यसहस्राणि कृत्वा यः स्नाति भस्मना तत्सर्वं दहते भस्म यथाग्निस्तेजसा वनं तस्माद्यत्न
परो भूत्वा त्रिकालमपि यः सदा भस्मना कुरुते स्नानं गाणपत्यं स विंदति संहृत्य च क्रतून्सर्वान्गृहीत्वा मत्तमुत्तमं ध्या
यंति ये महादेवं लीलासद्भावमाश्रिताः उत्तरेणार्यपंथानं ते मृतत्वमवाप्नुयुः दक्षिणेन च पंथानं ये श्मशानानि भे
जिरे अणिमा महिमा चैव लघिमा प्राप्तिरेव च इच्छाकामावसायित्वं तथा प्राकाम्यमेव च ईशित्वं च वशित्वं च अमरत्वं

लिंग· पु· ५५

५५

नत्वेतल्लब्धवान् एवमाराध्य देवेशं दधीचिर्मुनिसत्तमः शापं च तत्र मे दैवं वज्रास्थित्वं च यत्ततः अताडयत्सुरा
जेन्द्रः पादमूलेन मूर्द्धनि क्षुपो दधीचं वज्रेण जघान सदसि प्रभुः नाभूद्दुःखाय तत्तच्च दधीचस्य महात्मनः प्रभा
वात्परमेशस्य वज्रवद्दृढशरीरिणः दृष्ट्वा दधीचं प्रहतं स्वव्यथं पुरो दधीचस्य तदा प्रभावं आराधयामास हरिं मुरा
रिमकुन्दमिन्द्रानुजमव्ययात्मं इत्यादिमहापुराणे लैङ्गे दधीचक्षुपसंवादे मृतसञ्जीवनमन्त्रलब्धो पञ्चत्रिंशोऽध्यायः
नन्दिरुवाच पूजया तस्य संतुष्टो भगवान्पुरुषोत्तमः श्रीभूमिसहितः श्रीमांश्छङ्खचक्रगदाधरः किरीटीप
द्महस्तश्च सर्वाभरणभूषितः पीताम्बरश्च भगवान्देवैर्दैत्यैश्च संवृतः प्रददौ दर्शनं तस्मै दिव्यं वै गरुडध्वजः दिव्येन देवै ५६
दर्शनेनैव देवं दृष्ट्वा जनार्दनं तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिः प्रणम्य गरुडध्वजं त्वमादिस्त्वमनादिस्त्वं प्रकृतिस्त्वं जनार्द
न पुरुषस्त्वं जगन्नाथो विष्णुर्विश्वेश्वरो भवान् परं ब्रह्मासि पुरुषो विश्वमूर्तिः पितामहः त्वमसाध्यं भवानेव प
रं ज्योतिर्जनार्दनः परमात्मा परं धाम श्रीपते भूपते तथा त्वत्क्रोधसम्भवो रुद्रस्तमसा च समावृतः त्वत्प्रसादाज्जग
द्धाता रजसा च पितामहः त्वत्प्रसादात्स्वयं विष्णुः सत्त्वेन पुरुषोत्तमः कालमूर्ते हरे विष्णो नारायण जगन्मय म
हांस्तथा च भूतादिस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च त्वयैवाधिष्ठितान्येव विश्वमूर्ते महेश्वर महादेव जगन्नाथ पिताम
ह जगद्गुरो प्रसीद देव देवेश प्रसीद परमेश्वर प्रसीद जगतां नाथ शरण्य शरणागते वैकुण्ठ शौरे सर्वज्ञ वा
सुदेव महाभुज सङ्कर्षण महाभाग प्रद्युम्न पुरुषोत्तम अनिरुद्ध महाबाहो सदा विष्णो नमोऽस्तु ते विष्णो त्व
वासनं दिव्यमव्यक्तमनन्तो भवि सहस्रफणासंयुक्तस्तपो मूर्तिर्धराधरः अधश्च धर्मो देवेश ज्ञानं वैराग्यमेव च

स्यावनीशस्यगोरवाभिमतोद्विजः प्रताडयतत्तंमूर्ध्निदधीचिर्वाममुष्टिना विछेदवज्रेणचतंदधीचिंबलवान्नृ
पः ब्रह्मलोकेपुरासोद्विजब्राह्मणः तपसंभवः लब्धानुज्ञोचकार्यार्थंवज्रिणाप्यथचोदितः सेष्ठैयेवनरोभूत्वा
नरपालोवभूवतः तस्माद्वाज्ञामविघ्नेदमजयहैमहाबलः यथावज्रधरःश्रीमान्बलवांस्तपसान्वितः पपातभू
मौनिहतोवज्रेणमुनिपुंगवः संस्मारचतदातेतहः त्वाहैभार्गवंमुनिं शुक्रोपिसंधयामासताडितंकुलिशेनतं
योगादेत्यदधीचेस्सदेहंदेहभृतांवरः संधायपूर्ववद्देहंदधीचिंप्राहभार्गवः भोदधीचेमहाभागमहादेवमुमाप
तिं सेहन्यहन्यंबलाघेदेवदेवंनिरंजनं ग्रवध्योभवविप्रेंद्रप्रसादात्त्र्यंबकस्यतु मृतसंजीवनंतस्माल्लब्धमेत
न्मयाद्विजः नास्तिमृत्युभयंशंभोर्भक्तानामिहसर्वतः मृतसंजीवनंचैवश्रोतमद्यददामिते त्र्यंबकंयजामहे
त्रैलोक्यपितरंप्रभुं त्रिमंडलस्यपितरंत्रिगुणस्यमहेश्वरं त्रितत्वस्यत्रिवह्नेश्चत्रिधाभूतस्यसर्वतः त्रिदेवस्यमहा
देवंसुगंधिंपुष्टिवर्द्धनं सर्वभूतेषुसर्वत्रत्रिगुणेप्रकृतौतथा इंद्रियेषुतथान्येषुदेवेषुचगणेषुच पुष्पेषुगंधव
त्सत्सुगंधिःपरमेश्वरं पुष्टिश्चप्रकृतेर्यस्मात्पुरुषस्यद्विजोत्तम महदादिविशेषांतविकल्पस्यापिसुव्रत
विष्णोःपितामहस्यापिमुनीनांचमहामुनेः इंद्रस्यापिदेवानांतस्माद्वैपुष्टिवर्द्धनः तंदेवममृतंरुद्रंकर्मणात
पसातथा स्वाध्यायेनावधानेनज्ञानेनचयजामहे सत्येनानेनमोक्षीयोमृत्युपाशाद्भवःस्वयं बंधमोक्षकरोय
स्मादुर्वारुकमिवप्रभुः मृतसंजीवनोमंत्रोमयालब्धस्तुशंकरात् हुत्वाभिमंत्र्यवैजलंतथापीत्वादिवानिशं
लिंगस्यसन्निधौध्यात्वानास्तिमृत्युभयंद्विज तस्यतद्वचनंश्रुत्वातपसाराध्यशंकरं वज्रास्थित्वमवध्यत्वमदी

जप्त्वा

स्वाध्यायेनचयोगे
गेनध्यानेनचय
जामहे ८

लिं॰ ग॰
पु॰ ग॰
४८

46

विप्रर्षे भवार्चनरताव्यय वरमेकं वृणोम्यद्य त्वत्तो भवान्दातुमर्हसि याचितो देवदेवेन क्षुपेनाह विष्णुना ज्ञानेनैवाखिलं देव
न विभेमि तवाग्रतः भगवान्विप्ररूपेण आगतोसि जनार्दन भूतं भविष्यं देवेश वर्तमानं जनार्दन ज्ञातं प्रसादाद्रुद्रस्य हि
जनं त्यज जगद्गुरो आराधितोसि देवेश क्षुपेण मधुसूदन ज्ञानेन तेन वै भगवन्भक्तवात्सल्यतो हरे अस्ति चेद्भगवन्भीतिर्भ-
वार्चनरतस्य मे वक्तुमर्हसि यत्नेन वरदांबुजलोचन नंदिरुवाच श्रुत्वा वाक्यं दधीचस्य तदा तत्र जनार्दनः स्वरूपं सस्मि-
तं प्राह दधीचो देवसत्तमं प्रभावाद्देवदेवस्य शंभोः साक्षात्पिनाकिनः शर्वस्य शंकरस्यास्य सर्वज्ञस्य महात्मनः ततस्तस्य
मुनेः श्रुत्वा वचनं कुपितो हरिः चक्रमुद्यम्य भगवान्ज्वालामुनिसत्तमं अभवत्कुंठिताग्रं हि विष्णोश्चक्रं सदारुणं प्रभा-
वाद्धि दधीचस्य क्षुपस्यैव हि सन्निधौ दृष्ट्वा तत्कुंठिताग्रं हि चक्रं चक्रिणमाह तं दधीचिः स्मितं साक्षात्सदसद्व्यक्तिकार-
णं भगवन्भवता लब्धं पुरातीव सुदारुणं सुदर्शनमिति ख्यातं चक्रं विष्णोः प्रयत्नतः भवभक्तं शुभं चक्रं न जिघांसति मा-
मिह ब्रह्मास्त्रादिभिस्त्वन्यैर्हि प्रयत्नं कर्तुमर्हसि शैलादिरुवाच तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा निर्वीर्यमायुधं ससर्ज च पुन-
स्तस्मै सर्वास्त्राणि समंततः चक्रुर्देवास्ततस्तस्य विष्णोः साहाय्यमव्ययं द्विजेनैकेन योद्धुं हि प्रवृत्तस्य महाबलाः कुशा-
मुष्टिमुपादाय दधीचिः संस्मरन्भवं ससर्ज सर्वदेवेभ्यो वज्रास्थिः सर्वतोमुखं दिव्यं त्रिशूलमभवत्कालाग्निसदृ-
शप्रभं कुशमुष्टिर्विमुक्ता यो दधीचेन महात्मना दग्धुं देवान्मतिं चक्रे युगांताग्निरिवापरः इंद्रनारायणाद्यैश्च देवैस्त्य-
क्तानि यानि तु आयुधानि समस्तानि प्रणेमुस्त्रिशिखं मुनेः देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे ध्वस्तवीर्या द्विजोत्तमाः ससर्ज भगवान्
विष्णुः स्वदेहात्पुरुषोत्तमः ततो विश्वमयं नारायणाय विश्वमूर्तिरभूद्धरिः तस्य देहे हरेः साक्षादपश्यद्द्विजसत्तमः दधीचो भ-

आत्मनः सहस्रादिमानूलसल्लक्षायुतानगणान्
तोऽभ्रसर्वांश्च महस्रास्त्राह्मुनिसत्तमः ११

इंद्रवैरूपवंस्तोत्रं
सर्वपापप्रणाश
नं ५४

ऐश्वर्यमासनस्यास्य पादरूपेण संवृताः सप्तपातालपादस्त्वं यराजन्वनपवच वासांसि सागराः सप्तदिशश्चैव महाभुजाः
द्यौस्ते मूर्धा विभो नाभिः खं वायुर्नासिकामता नेत्रे सोमश्च सूर्यश्च केशा वै पुष्करादयः नक्षत्रतारकाग्रैवेयमग्रहेश्चैव हि
भूषणं कथं स्तोष्यामि देवेश सहस्रास्यः पुरुषोत्तम श्रद्धया यत्कृतं देव यत्कृतं यच्च कीर्तितं यदिष्टं तत्क्षमस्वेह नाराय नवदधीयं =
ण जनार्दन यः पठेत्स्तोत्रमेतन्मया ह्यापि स्तुपेन परिकीर्तितं श्रावयेद्वा द्विजान्भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति संहष्ट्वैवं ने
त्रिदशेश्वराद्यैः स्तुत्वा स्तुतं देवमजेयमीशं विज्ञापयामास निरीक्ष्य भक्त्या जनार्दनाय प्रणिपत्य मूर्ध्ना राजोवाच
भगवन्ब्राह्मणः कश्चिद्दधीचिरिति विश्रुतः इदं मोह्य विनीतात्मा सखा मम पुराभवत् अवध्यः सर्वदा सर्वैः शंकरा
र्चनतत्परः स वज्रं वामपादेन मम मूर्ध्नि सदा स्थितः ताडयामास देवेश विष्णो विश्वजगत्पते उवाच च महाविष्णो न
बिभेमीति सर्वतः जेतुमिच्छामि तं विप्रं दधीचिं जगदीश्वर यथा भीतं तथा कर्तुं त्वमर्हसि जनार्दन नंदिरुवाच श्रु
त्वा सो पि दधीचस्य अवध्यत्वं महात्मनः सस्मार च महेशस्य प्रभावमतुलं हरिः एवं स्मृत्वाह हरिः शक्रस्त्वं प्रब्राह्मण
संभवं विप्राणां नास्ति राजेन्द्र भयं मत्तो नरेश्वर विशेषाद्रुद्रभक्तानामभयं सर्वदा न्यप जीवानामपि सर्वत्र दधीचस्या
स्य किं पुनः तस्मान्न वमहाभाग विजयो नास्ति भूपतेः दुःखं करोमि विप्रस्य शापार्थं ... भविता तस्य शा ग०
पेन दत्तयज्ञे सवैः समं विनाशो मम राजेन्द्र पुनरुत्थानमेव च तस्मात्संभविता विघ्नं स्वस्य यज्ञे हि भूपते करोमि यत्नं रा
जेन्द्र दधीचस्य जयाय ते नंदिरुवाच श्रुत्वा वाक्यं क्षुपः प्राह स्तथास्त्विति जनार्दने भगवानपि विप्रस्य दधीचस्याश्रमे
ययौ आस्थाय रूपं विप्रस्य भगवान्भक्तवत्सलः दधीचमाह विप्रर्षिमभिवंद्य जगद्गुरुः श्रीभगवानुवाच भो भो दधीच

लिं॰ग॰
पु॰वा॰
५१

५७

वस्यभवस्यचमहात्मनेः यइदंकीर्तयेद्दिव्यंवादंक्षुपदधीचयोः जित्वापमृत्युंदेहांतेब्रह्मलोकंप्रयातिसः यइदंकीर्त्यसं
ग्रामेश्रुत्वावाप्रविशेद्रणे नास्तिमृत्युभयंतस्यविजयंचसदाभवेत् इत्यादिमहापुराणेलैंगेक्षुपदधीचिसंवादोषट्त्रिं
शोध्यायः ३६ सनत्कुमारउवाच भवान्कथमनुप्राप्तोमहादेवमुमापतिं श्रोतुमिच्छामितत्सर्वंवक्तुमर्हसिमे
प्रभो शैलादिरुवाच प्रजाकामःशिलादोभूत्पितामममहामुने ततःसोपिचिरंकालंतपस्तेपेसुदुश्चरं तपत
स्तस्यतरसासंतुष्टोवज्रधृक्स्वयं शिलादमाहतुष्टोस्मिवरयस्ववरानघ ततःप्रणम्यदेवेशंसहस्राक्षंमहामतेः
प्रोवाचमुनिशार्दूलःकृतांजलिपुटोहरिं भगवन्देवताविघ्नसहस्राक्षवरप्रद अयोनिजंमृत्युहीनंपुत्रमिच्छामिसु
व्रत इंद्रउवाच पुत्रंदास्यामिविप्रर्षेयोनिजंमृत्युसंयुतं अन्यथातेनदास्यामिमृत्युहीनानसंतिवै नदास्यतिसुते
तुभ्यंमृत्युहीनमयोनिजं पितामहोपिभगवान्किमुतान्येमहामुने सोपिदेवःस्वयंब्रह्मामृत्युहीनोनचेश्वरः
योनिजश्चमहातेजाअंडजःपद्मजःपुनः महेश्वरांगजश्चैवभवान्याःतनयःप्रभुः तस्याप्यायुःसमाख्यातंपरा
र्द्धद्वयसंमितं कोटिकोटिसहस्राणिअहर्भूतानियानिवै समतीतानिकल्पानांनावशेषाःपरेतये तस्मादयो
निजंपुत्रंमृत्युहीनंप्रयत्नतः परित्यजाशांविप्रेंद्रगृहाणस्वसमंसुते नंदिरुवाच तस्यतद्वचनंश्रुत्वापितामे
लोकविश्रुतः शिलादइतिधर्मात्मापुनःप्राहशचीपतिं शिलादउवाच भगवन्नंडयोनित्वंपद्मयोनित्वमेव
च महेश्वरांगयोनित्वंश्रुतंवैब्रह्मणोयथा पुरामहेंद्रदाक्षायणगदतश्चात्मसंभवात् नारदस्यमहाबाहोक॰
थमेवामृतोविभुः दाक्षायणीसुतश्चापिदेवीपद्मोद्भवात्मजः कनक[illegible]गर्भस्यकथंतस्यामृतोविभुः शक्र

पौत्री८

दृष्ट्वैतदखिलं तात तत्क्षणान्नंतरं तदा॥८२

भगवान्विष्णुर्देवानां गणानां पृथक् रुद्राणां कोटयश्चैव गणानां कोटयस्तथा ग्रहाणां कोटयश्चैव विष्णुमूर्तेस्तनौ
तदा नैवैतदखिलं तत्र ददर्श च स विस्मितः तदा विष्णुमाह जगन्नाथं जगन्मयमजं हरिं ग्रं भसाधुषितं विष्णुं विष्णुरू
पं महामुनिः मायां त्यज महाबाहो प्रतिभासे विचारतः विज्ञानानि सहस्राणि दुर्विज्ञेयानि माधव मयि पश्य ज
त गत्सर्वं त्वया सह मया निर्मितं ब्रह्माणं च तथा रुद्रं दिव्यं चक्षुर्ददामि ते इत्युक्त्वा दर्शयामास स्वतनौ निखिलं मुनिः तदाह च हरिं देवं स र्वदेवमवोद्भवं मा यया ह्यनया किं वा मंत्र ह्यानयाम हामते ८
येन शक्याय च विलोक्यानि शक्याय वा पुनः त्यक्त्वा मायामिमां तस्माद्योद्धुं तामभिध्रुवामस्यं एवं तस्य वचः श्रु
त्वा दृष्ट्वा माहात्म्यमुत्तमं देवास्तु दुद्रुवुर्भूयो देवं नारायणं च ते वारयामास निःशेषं पद्मयोनिर्जगद्गुरुः निशम्य
वचनं तस्य ब्रह्मणोऽस्तेन निर्जितः जगाम भगवान् विष्णुः प्रणिपत्य महामुनिं क्षुपो दुःखातुरो भूत्वा संपूज्य च मुनी
श्वरं दधीचिमभिवाद्याथ प्रार्थयामास विष्णवः दधीचे सम्यतां सर्वं मयाज्ञानात्कृतं सखे विष्णुना वास्तवे वा पि
रुद्रभक्तस्य किं तव प्रसीद परमेशान दुर्लभा दुर्जनैर्हि द्विज भक्तिर्भक्तिमतां श्रेष्ठ महर्षिभिः त्वयि या धर्मैः श्रुत्वा तु ग
दितं विप्रो दधीचिर्विस्मयान्वितः राजानं मुनिशार्दूलः शशाप च सरोत्तमान् रुद्रलोकाग्निना दग्धा देवेंद्राद्याः
समंततः ध्वस्ता भवेन देवेश विष्णुना च समन्विताः प्रजापतिमखे पुण्ये दक्षस्य सुमहात्मनः एवं शप्त्वा क्षुपं
प्रेक्ष्य पुनराह द्विजोत्तमः देवैः संपूज्यो राजेंद्र नृपैश्च विविधैर्गणैः दैत्यैश्च ब्राह्मणाः एवं बलिनः प्रभविष्णवः इत्यु
क्त्वा स्वकं विप्रः प्रविवेश महाद्युतिः दधीचिमभिवंद्यैव जगाम स्वं नृपः क्षयं तत्स्थाने तीर्थमभवत्स्थानेश्वरमि
ति स्मृतं स्थानेश्वरमनुप्राप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् कथितस्तव संक्षेपाद्वादः क्षुपदधीचयोः प्रभावश्च दधी

उवाच स्वापे संशयितं विप्र तव वक्ष्यामि कारणं कल्पे तत्पुरुषे ह्यन्ते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः समस्ते सकले ध्याना ब्रह्मा
णां परमेश्वरान् जनार्दनो जगन्नाथः कल्पे वै मेघवाहने दिव्यं वर्षसहस्रं तं मेघो भूत्वावहद्धरं नारायणो महादेव
वहमानेन सादरं दृष्ट्वा भवं महादेवं हरेस्त्वात्मनि शंकरः प्रददौ तस्य तं कल्पं स तुष्टो वै ब्रह्मणा सह तदा तं कल्पमाज्ञ
वै मेघवाहनसंज्ञया हिरण्यगर्भस्तं दृष्ट्वा तस्य देहोद्भवस्तदा जनार्दनमजः प्राह तपसा प्राप्य शंकरं तव वामांग
मया जो विश्वदेवदेवो जगद्गुरो नारायणादपि विभो भक्तोऽहं तव शंकर प्रसीदय कृतं तत्सर्गं सर्वं तन्मयं नमः प्रभो तदाथ
लब्ध्वा भगवान् भवात्सर्वात्मतां क्षणात् तस्मात्तोऽथ संगम्य ददर्श पुरुषोत्तमं एकार्णवालये शुभ्रे ह्येपकारे स
दारुणे हेमरत्नचिते दिव्ये मनसा तेन निर्मिते उष्प्यापेउज्जैर्गुणैः सनकाद्यैरगोचरे पद्मजावासहृदयं ददर्श पु
रुषं वरं शेषेन भोगशय्यायां शयितं पंकजेक्षणं शंखचक्रगदापद्मधारयंतं चतुर्भुजं सर्वाभरणसंयुक्तं शशि
मंडलसन्निभं श्रीवत्सवक्षसं देवं प्रसन्नास्यं जनार्दनं रमामडकरांभोजस्पर्शरक्तपदांबुजं परमात्मानमीशा
नं तमसा कालरूपिणं रजसा सर्वलोकानां सर्गलीलाप्रवर्तकं सत्वेन सर्वभूतानां स्थापकं परमेश्वरं सर्वात्मानं म
हात्मानमनंतात्मानमीश्वरं क्षीरार्णवे हंसमिव शयानं योगनिद्रया तं दृष्ट्वा प्राह वै ब्रह्मा भगवंतं जनार्दनम्
ग्रसामि त्वां प्रसादेन यथा पूर्वं भवानहं उद्देत्तं तमहावाक्यं स्मितमीषच्चकार ह विवेश चोदरं तस्य ब्रह्मा तेन महा
त्मना ततस्त्वं वासृजद्ब्रह्मा भ्रुवोर्मध्येन तत्र च्युते समग्रं वै हरिः प्रत्यास्थितं सोऽथ सन्निधौ एतस्मिन्नंतरे रुद्रः
सर्वदेवभवोद्भवः विकृतं रूपमास्थाय पुरा दंभवरस्तयोः आगच्छद्यत्र वै विष्णुर्विश्वात्मा परमेश्वरः प्रसादमम

ईश्चिरांगाभजोह्यहं
सहस्रजगतस्तैवं तस्यैतौ ह
जदद्भुतः जगन्मयो
महद्भूतस्तस्यैवोभूत्वा
भगवान्[illegible] भवंत्रभवह
द्विसृदेवदेवं जगद्गुरुं

स्यमानः स भगवा
न्स्वनिवृत्तः पितामहः

लिं. ग.
पु. ना.
७८

48

लोकर्त्तं ब्रह्मणश्च हरेः प्रभुः ततः समेत्य तौ देवौ सर्वदेवभवोद्भवं उपासेते पशुपतिं कालानलसमप्रभं तौ तेन तुष्टुवत
श्चैव शिवमुग्रकपर्दिनं प्रणेमतुर्वरदं देवक्रमानेन हरस्ततः भवोपि भगवान्देवमनुगृह्य पितामहं जनार्दनं जगन्नाथं
तत्रैवान्तरधीयत इत्यादिमहापुराणे लैंगे शक्रशिलादसंवादे सप्तत्रिंशोध्यायः ३७ शैलादिरुवाच गते महेश्व
रे देवे तमुद्दिश्य जनार्दनः प्रणम्य भगवान्प्राह पद्मयोनिमजोद्भवः परमेशो जगन्नाथः शंकरस्त्वेष सर्वगः
आवयोरखिलस्येशः कारणानां महेश्वरः अस्य वामांगजो ब्रह्मा ब्रह्मणस्त्वहमात्मजः भवान्भवस्य देवस्य दक्षि
णांगभवः स्वयं मामाहुरग्रजं पूर्वं प्रधानं प्रकृतिं तथा अव्यक्तमजमित्येवं भवंतं पुरुषात्विति एवमाहुर्महा
देवमावयोरपि कारणं ईशं सर्वस्य जगतः प्रभुमव्ययमीश्वरं सोपि तस्यामरेशस्य वचनाद्धातिर्नोद्भवः वेशेणैव
वदंष्ट्रमहतो घोषेणानामय अथाभसास्तेनो भूमिं समादाय जनार्दनः पूर्ववत्स्थापयामास तदूर्ध्वे रूपमास्थि
तः नदीनदसमुद्रांश्च पूर्ववत्साकरोत्प्रभुः कृत्वा चोर्वीं प्रयत्नेन निम्नोन्नतविवर्जितां धरायां सो चिनोत्सर्वान्भू
धरान्भूधराकृतिः भूधरांश्चतरो लोकान्कल्पयामास पूर्ववत् स्रष्टुं च भगवांश्चक्रे मतिं मतिमतां वरः मुख्यं
चैतैर्यग्योनिं च दैविकं मानुषं तथा विभज्यानुग्रहं तत्र कौमारं कमनीयधीः पुरस्तादसृजद्देवः सनंदं सनकं
तथा सनातनं सतां श्रेष्ठं सोसृजद्योगमायया संकल्पं चैव धर्मं च धर्मात्मा भवमात्मभूः द्वादशैव प्रजास्त्वेता ब्रह्म
णोव्यक्तजन्मनः ऋभुं सनत्कुमारं च ससर्जादौ सनातनं तौ चोर्ध्वरेतसौ दिव्यौ चाग्रजौ ब्रह्मवादिनौ कुमारौ
ब्रह्मणस्तुल्यौ सर्वज्ञौ सर्वभाविनौ एवं मुख्यादिकं सृष्ट्वा ब्रह्मयोनिः शिलाशन युगधर्मानशेषांश्च कल्पयामा

स्वंगिरं समरीचिश्च
पुलस्त्यं पुलहं क्रतुं
दक्षमत्रिं वसिष्ठं च
सोसृजद्योगमायया ॥५३

सविस्तरकः इत्यादिमहापुराणेलैंगेशक्रशिलादसंवादेःष्टत्रिंशोध्यायः ३८ शिलादउवाच भगवन्शक्रसर्वज्ञसर्व
देवनमस्कृत शचीपतेजगन्नाथसहस्राक्षमहेश्वर युगधर्मंकथंचक्रेभगवान्पद्मसंभवः वक्तुमर्हसितेधर्मंसांप्रतं
प्रणतायमे शक्रउवाच तस्यतद्वचनंश्रुत्वाशिलादस्यमहात्मनः व्याजहारयथादृष्टंयुगधर्मंसविस्तरं आद्यंकृ
तयुगंविद्धितत्स्त्रेतायुगंमुने द्वापरंतिष्यमित्येतेचत्वारस्तुसमासतः सत्वंकृतंरजस्त्रेताद्वापरंतुरजस्तमः क
लिस्तमस्तुविज्ञेयंयुगवृत्तिर्युगेयुगे तपःपरंकृतयुगेत्रेतायांज्ञानमुच्यते यज्ञमेद्वापरेयज्ञेदानमेकंकलौयुगे च
त्वारितुसहस्राणिमानुषाणिशिलाशन आयुःकृतयुगेविद्धिप्रजानामिहसत्तमाः ततःकृतेगतेतस्मिन्संध्यां
शेतुगतेतुवै पादावशिष्टोभवतियुगधर्मस्तुसर्वतः चतुर्थभागहीनेनत्रेतायुगमनुत्तमं कृतार्द्धंद्वापरेविद्धित
दर्द्धंतिष्यमुच्यते त्रिशतीद्विशतीसंध्यातथाचैकशतीमुने संध्यांशकस्तथैवैकंकल्पेष्वेवयुगेयुगे आद्येकृतयुगे
धर्मश्चतुष्पादःसनातनः त्रेतायुगेत्रिपादस्तुद्विपादोद्वापरेस्थितः त्रिपादहीनस्तिष्येतुसत्तामात्रेणधिष्ठितः
कृतेतुमिथुनोत्पत्तिर्वृत्तिःसाक्षाद्रसोल्लसा प्रजास्तृप्ताःसदासर्वाःसर्वानंदाश्चभोगिनः अधमोत्तमत्वंनास्तिनिर्वि
शेषाःप्रजाःशुभाः तुल्यमायुःसुखंरूपंतासांतस्मिन्कृतेयुगे नतासांवृजिनंद्वंद्वोनक्लेशोनापिचक्लमः पर्वतो
दधिवासिन्योह्यनिकेताश्रयास्तुताः विशोकाःसत्वबहुलाएकांतबहुलास्तथा भावेनिष्कामकारिण्यानित्यं
मुदितमानसाः अप्रवृत्तिःकृतयुगेकर्मणोःशुभपापयोः वर्णाश्रमव्यवस्थाचनतदासीन्नसंकरः रसोल्लासात्का
लयोगात्त्रेताख्येनश्यतेद्विजाः तस्यांसिद्धौप्रनष्टायामन्यासिद्धिरवर्तत अपांसूक्ष्मेप्रतिगतेतदामेघात्मनाभवि

ध्रिय्=

लिं॰ पु॰ पू॰ भा॰ ४९

५१

मेघेभ्यस्तनयित्नुभ्यः प्रवृत्तं वृष्टिसर्जनं सकृदेव तया वृष्ट्या संयुक्ते पृथिवीतले प्रादुरासंस्तदा तासां वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः
सर्वप्रत्युपभोगास्तु तासां तेभ्यः प्रजायते वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्तास्त्रेतायुगमुखे प्रजाः ततः कालेन महता तासामेव वि
पर्ययात् रागलोभात्मको भावस्तदा ह्याकस्मिको ऽभवत् विपर्ययेण तासां तु तेन तत्कालभाविना प्रणश्यन्ति
ततः सर्वे वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ततस्तेषु प्रणष्टेषु विभ्रान्ता मिथुनोद्भवाः अभिध्यायन्ति तां सिद्धिं तदा सत्याभिसंधि
नः प्रादुर्बभूवुस्तासां तु वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः वस्त्राणि ते प्रसूयन्ते फलान्याभरणानि च तेष्वेव जायते तासां गंध
वर्णरसान्वितं अमाक्षिकं महावीर्यं पुटके पुटके मधु तेन ता वर्त्तयन्ति स्म मुखे त्रेतायुगस्य हि हृष्टपुष्टास्तया
सिद्ध्या प्रजा वै विगतज्वराः ततः कालान्तरेणैव पुनर्लोभावृतास्तु ताः वृक्षांस्तान्पर्यगृह्णंत मधु चामाक्षि
कं बलात् तासां तेनापचारेण पुनर्लोभकृतेन वै प्रणष्टा मधुना सार्द्धं कल्पवृक्षाः क्वचित्क्वचित् तस्यामेवा
ल्पशिष्टायां संध्याकालवशात्तदा वर्त्तनं न तदा तासां द्वंद्वान्यालत्तितानि वै शीतवातातपैस्तीव्रैस्ततस्ता दुःखि
लु४ ता भृशं द्वंद्वैः संपीड्यमानास्तु चक्रुरावरणानि वै कृत्वा द्वंद्वप्रतीघातान्निकेतानि गिरौ ततः सर्वे निष्कामचारास्ता गा४
अनिकेताश्रयात्मन् यथायोगं यथाप्रीति निकेतेष्ववसन्पुनः कृत्वा द्वंद्वोपघातांस्तान्वार्त्तोपायमचिंतयन्
नष्टेषु मधुना सार्द्धं कल्पवृक्षेषु वै तदा विषादव्याकुलास्ता वै प्रजास्तृष्णाक्षुधार्दिताः ततः प्रादुर्बभौ तासां सिद्धिस्त्रे
तायुगे पुनः वार्त्तायाः साधिका ह्यन्या वृष्टिस्तासां निकामतः तासां वृष्ट्युदकानीह यानि निम्नगतानि च अभव
वृष्टिसंतत्या स्रोतःस्थानानि निम्नगाः एवं नद्यः प्रवृत्तास्तु द्वितीये वृष्टिसर्जने ये पुनस्तदपां स्तोका आपन्नाः पृ

थिवीतलं प्रपंभूमेश्च संयोगादोषध्यस्तास्तदाभवन् फालाकृष्टा भवन् सर्वे ग्राम्यारण्याश्च तद्देश स्तत्पुष्पफला
श्चैव वृक्षगुल्माश्च जज्ञिरे प्रादुर्भूतानि चैतानि वृक्षजान्यौषधानि च तेनौषधेन वर्तन्ते प्रजास्त्रेतायुगे द्विजाः न
तः पुनरभूतासां रागो लोभश्च सर्वशः अवश्यंभाविनाशेन त्रेतायुगवशेन च ततस्ताः पर्यगृह्णंत नदीः क्षेत्राणि
पर्वतान् वृक्षगुल्मौषधीश्चैव प्रगृह्य तु यथाबलं विपर्ययेणौषध्यः प्रणष्टास्ताश्च तद्देश मनाधरां प्रविष्टा
स्ताश्च त्यौषध्यः पितामहः दुदोह गां प्रयत्नेन सर्वभूतहिताय वै तदाप्रभृति चौषध्यः फालाकृष्टास्त्विन स्ततः वा
र्ताञ्च तिसमाख्याताश्चान्नकामः प्रयत्नतः अन्यथा जीवितं तासां नास्ति त्रेतायुगात्यये रसास्तासां यो ज्ञवाश्च भ
वंति वृक्षशाखदा तत्रापि जगृहुः सर्वे अन्योन्यं क्रोधमूर्छिताः पशुदास्य नायास्तु बलायुगबलेन च मर्यादा
याः प्रतिष्ठार्थं ज्ञात्वैतद्भगवान्विभुः ससर्ज क्षत्रियान्ब्रह्मा क्षत्राक्रमलसंभवः वर्णाश्रमप्रतिष्ठां च चकार स्वेन तां
कर्मणा ह्येन नवृत्तिर्नेवं विधानमानि मर्मे स्वयं यज्ञप्रवर्तनं चैव त्रेतायामभवत्क्रमात् पशुयज्ञाभवं स्तेषां
केचिन्नत्रापि मनवाः बलाद्धिंसस्तदा यज्ञमकरोत्सर्वकं क्रमात् हिंजास्तदा प्रशंसंति तिनवताहिंसकाम्यने ।
द्वापरे तु प्रवर्तते मतिभेदास्तदा नृणां मनसा कर्मणा वाचा कृच्छ्राद्वार्ता प्रसिध्यति तदा तु सर्वभूतानां काय ।
क्लेशपरास्ततः लोभो धृतिर्वणिक्युद्धं तत्वानामविनिश्चयः वेदशास्त्रप्रणयनं धर्माणां संकरस्तथा वर्णा ।
श्रमपरिध्वंसः कामद्वेषौ तथैव च द्वापरे तु प्रवर्तंते रागो लोभो वधस्तथा वेदव्यासैश्चतुर्धा तु व्यस्यन्ते द्वापरादिषु
एको वेदश्चतुःशाखो हि सैतास्तु विधीयते सन्तोह्यायुषश्चैव व्यस्यते द्वापरेष्व च ऋषिपुत्रैः पुनर्भेदाद्भिद्यन्ते

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
५०

50

दृष्टिविभ्रमात् मेद्यब्राह्मणविन्यासैः स्वरवर्णविपर्ययैः संहिताः ऋग्यजुःसाम्नां संहन्यन्ते मनीषिभिः सामान्याद्वैकृ-
तास्त्वेव दृष्टिभेदाः क्वचित्क्वचित् ब्राह्मणाः कल्पसूत्राणि मंत्रप्रवचनानि च अन्ये च प्रस्थिताः [illegible] कायेसर्वतःप्रत्य
[illegible] श्रुतिहासपुराणानि भिद्यंते कालगौरवात् ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा भविष्यं नारदीयं च मा- वास्थितान् ४
र्कंडेयमतःपरं आग्नेयं ब्रह्मवैवर्तं लिंगं वाराहमेव च वामनाख्यं ततः कौर्मं मात्स्यं गारुडमेव च स्कांदं तथा च ब्र-
ह्मांडं तेषां भेदः प्रशस्यते लिंगमेकादशविधं प्रभिन्नं द्वापरे शुभे मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोंगिराः य-
मापस्तंबसंवर्ताः कात्यायनबृहस्पती पराशरव्यासशंखलिखिता दक्षगोतमौ शातातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्र-
प्रयोजकाः ऋषयश्च महात्मानस्तथा मायाः सहस्रशः अवृष्टिर्मरणं चैव तथैव व्याध्युपद्रवाः वाङ्मनःकर्मजैर्दुः-
खैर्निर्वेदो जायते ततः निर्वेदाज्जायते दुःखं दुःखान्मोक्षविचारणा विचारणाच्च वैराग्यं वैराग्याद्दोषदर्शनं
दोषाणां दर्शनाच्चैव द्वापरे ज्ञानसंभवः एषा रजस्तमोयुक्ता वृत्तिर्वै द्वापरे स्मृता आद्ये कृते तु धर्मोस्ति त्रेतायां स-
प्रवर्तते द्वापरे व्याकुलीभूत्वा प्रणश्यति कलौ युगे इत्यादिमहापुराणे लैंगे चतुर्युगधर्मविचारे चत्वारिंशो-
ध्यायः ४० शक उवाच तिष्ये मायामसूयां च वधं चैव तपस्विनां साधयंति नरास्तत्र तमसा व्याकुलेंद्रियाः कु-
लोप्रमारको रोगः सततं क्षुद्भयानि च अनावृष्टिभयं घोरं देशानां च विपर्ययं न प्रमाणं श्रुतेरस्ति नराणां चाधर्म-
सेविनां अधर्मीक्तायनाचारा महाकोपाल्पचेतसः अनृतं ब्रुवंति लुब्धाश्च तिष्ये जाताश्च दुःप्रजाः दुरिष्टैर्दुर-
धीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः विप्राणां कर्मदोषैश्च प्रजानां जायते भयं नध्यायंते तदा वेदान् यजंति द्विजातयः उ-

वै
द्वियंतेनराज्ञैवव्रतक्रियाश्चविशःक्रमात् शूद्राणांमंत्रयोगेश्चसंबंधोब्राह्मणैःसह भवंतीहकलौतस्मिन्शयनासनभो
जनैः राजानः शूद्रभूयिष्ठाब्राह्मणान्बाधयंतिते भ्रूणहत्यावीरहत्याप्रजायंतेप्रजास्तुवै शूद्राश्चब्राह्मणाचाराःशूद्रा
चाराद्विजातयः राजवृत्तिस्थिताश्चौराश्चौराचाराश्चपार्थिवाः एकःपत्न्योनशिष्यंतेवर्द्धिष्यंत्यभिसारिकाः वर्णाश्रमप
तिष्ठानोजायतेनृपसर्वतः तदात्वल्पफलाभूमिःक्वचिच्चापिमहाकलौ अरक्षितारोहर्तारःपार्थिवाश्चशिलाशनाः
व्रतक्रियाश्चराजानोविप्राःशूद्रोपजीविनः शूद्रावैज्ञानिनःसर्वेब्राह्मणैरभिसंमताः आसनस्थान्द्विजान्दृष्ट्वानचलंत्य
नाउयंतिद्विजेंद्रांश्च स्वस्थावैत्वल्पबुद्धयः ल्पबुद्धयः आस्येनिधायहस्तंतत्कर्णेशूद्रस्यवैद्विजाः निचमेवतदावाक्यंवदंतिविनयस्थिताः उच्चासनस्थान्शूद्रां
श्चद्विजमध्येद्विजर्षभाः ज्ञात्वानहिंसतेराजाकलौकालबलेनच पुष्पैश्चभसितैश्चैवतथान्यैर्मंगलैर्द्विजाः शूद्रान
भ्यर्चयंत्यल्पफलभाग्यबलान्विताः नप्रेक्षंतेर्चिताश्चापिशूद्राद्विजवरान्द्विजाः सेवावसरमालोक्यद्वारितिष्ठंतिच
द्विजाः वाहनस्थान्समावृत्यशूद्रान्शूद्रोपजीविनः सेवंतेब्राह्मणास्तत्रस्तुवंतिस्तुतिभिःकलौ तपोयज्ञफलानां
चविक्रेतारोद्विजोत्तमाः यतयश्चभविष्यंतिबहवश्चकलौयुगे पुरुषाल्पंबहुस्त्रीकंभविष्यतिकलौयुगे निंदंतिवेद
विद्यानिद्विजात्तेनकलौयुगे कलौरुद्रोमहादेवःशंकरोनीललोहितः प्रकाशतेप्रतिष्ठार्थंधर्मस्यविकृताग
तिः येतंविप्रानिषेवंतेयेनकेनापिशंकरं कलिदोषान्विनिर्जित्यप्रयांतिपरमंपदं श्वापदप्रबलत्वंचगवांचैवपरि
क्षयः तदातत्स्मामहादर्कोऽर्लभोदानम्मूलवान् नचसर्वाणिसस्यानिभविष्यंत्यधमेयुगे स्नानकर्मण्युपगतेलो
सायूनांविनिवृत्ति श्चविज्ञानानांचयुग कैनिःक्रियतांगते कीटमूषकसर्पाश्चधर्षयिष्यंतिमानवान् स्वभिक्षेतेममारोग्यंसमर्थ्यंदुर्लभंतदा कौशिकीप्र
क्षये अरक्षितारोहर्तारो वलिभागस्यपार्थिवाः युगांतेचभविष्यंतिरक्षणपरायणाः प्रमदाःकेशशूलिन्योभविष्यंतिकलौयुगे सर्वेवणि
गजनाश्चापिभविष्यंतियमेयुगे ॥

लिं·ग· पु·रा· ४१

तिपत्न्यं निदेशात्त्वद्वयपीडिताः काषायिणोपि निर्ग्रंथाः मुंडाः कापालिकाः सह वेदविक्रयिणश्चान्ये तीर्थविक्रयिणः
परे वर्णाश्रमाणां ये व्रात्ये पाषंडाः परिपंथिनः उत्पद्यंते तदा ते वै संप्राप्ते तु कलौ युगे अधीयते तदा वेदान् शूद्रा धर्मार्थ
कोविदाः यजंते चाश्वमेधेन राजानः शूद्रयोनयः स्त्रीबालगोवधं कृत्वा हत्वा चैव परस्परं उपद्रवांस्तथान्योन्यं साधयं
ति तदा प्रजाः दुःखप्रचुरताल्पायुर्देहोत्सादः सरोगता अधर्माभिनिवेशित्वात्तमोवृत्तं कलौ युगे प्रजासु ब्रह्महत्यादि
दै तदा संप्रवर्तते तस्मादायुर्बलं रूपं कलिं प्राप्य महीयते तदा त्वल्पेन कालेन सिद्धिं यास्यंति मानवाः धन्याः धर्मं चरि
S1 ष्यंति युगांते द्विजसत्तमाः श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं ये चरंत्यनसूयकाः त्रेतायामाब्दिको धर्मो द्वापरे मासिकः स्मृतः य
थाशक्ति चरन्प्राज्ञस्तदह्ना प्राप्नुते कलौ एषा कलियुगावस्था संध्यांशं तु निबोध मे युगे युगे तु हीयंते त्रीस्त्रीन्पादा
तिष्ठत्यनलविक्रमः श्च सिद्धयः युगस्वभावात्संध्यायां तिष्ठतीह `` पादशः संध्यास्वभावाः स्वांशेषु पादशस्ते प्रतिष्ठिताः एवं संध्यांशके का
ले संप्राप्ते तु युगांतिके तेषां शास्ता ह्यसाधूनां भूतानां निधने स्थितः गोत्रेस्मिंस्तु चंद्रमसो नाम्ना प्रमितिरुच्यते मानस
स्य तु सोंशेन पूर्वं स्वायंभुवेंतरे समाः स विंशतिः पूर्णाः पर्यटन्वै वसुंधरां अनुकर्षन्स वै सेनां सवाजिरथकुंजराम्
प्रगृहीतायुधैर्विप्रैः शतशोथ सहस्रशः स तदा तैः परिवृतो म्लेच्छान्हंति सहस्रशः स हत्वा सर्वशश्चैव राज्ञस्तान्
शूद्रयोनिजान् पाषंडांस्तु ततः सर्वान्निःशेषं कृतवान्प्रभुः नात्यर्थं धार्मिका ये च तान्सर्वान्हंति सर्वतः वर्णव्य
त्यासजाताश्च ये च तान् उपजीविनः प्रवृत्तचक्रो बलवान्म्लेच्छानामंतकृत्स तु अधृष्यः सर्वभूतानां विचचार वसुंधरां
मानसस्य तु सोंशेन देवस्येहास्य जज्ञिरे सर्वजन्मनि विद्वांश्च प्रमतिर्नाम वीर्यवान् गोत्रतो वै चंद्रमसः पूर्णे कलियु

गोत्रतः द्वात्रिंशेऽभ्युदितो वर्षे प्रक्रान्तो विंशतिः समाः विनिघ्नन् सर्वसत्त्वानि मानवानि च सर्वशः कृत्वा बीजावशेषां तु पृथ्वीं
क्रूरेण कर्मणा परस्परनिमित्तेन कोपेनाकस्मिकेन तु समाधयित्वा वृषलान् प्रायशस्तानधार्मिकान् गंगायमुनयो
र्मध्ये निष्ठां प्राप्तः सहानुगः ततो व्यतीते काले तु सामात्यः सहसैनिकः उत्साद्य पार्थिवान् म्लेच्छान् शतशोऽथ सहस्रशः उत्साद्य
निग्रहं संगतिश्चान्योन्यमभिपद्यन् परस्परं अराजके युगवशात् संशये समुपस्थिते प्रजास्ता वै ततः सर्वाः परस्परभया
र्दिताः व्याकुलाश्च परिभ्रान्तास्त्यक्त्वा दारान् गृहाणि च स्वान् प्राणाननवेक्षन्तो निष्कारुण्यात् सुदुःखिताः नष्टे श्रौते स्मा
र्ते धर्मे परस्परहतास्तदा निर्मर्यादा निराक्रान्ता निःस्नेहा निरपत्रपाः नष्टधर्मे प्रतिहता ह्रस्वकाः पञ्चविंशकाः हित्वा पुत्रां जनाः सर्वे समंततः
श्च दारांश्च विषादव्याकुलेन्द्रियाः अनावृष्टिहताश्चैव वार्तामुत्सृज्य दुःखिताः प्रत्यन्तान् निषेवन्ते हित्वा जनपदान् स्वका
न् सरितः सागरान् कूपान् संसेवन्ते पर्वतांस्तथा मधुमांसैः मूलफलैर्वर्तयन्तः सुदुःखिताः चीरपत्राजिनधरा निःक्रिया नि
ष्परिग्रहाः वर्णाश्रमपरिभ्रष्टाः संकटं घोरमाश्रिताः एवं काष्ठामनुप्राप्ता अल्पशेषाः प्रजास्तथा जराव्याधिक्षुधा
विष्टाः दुःखान्निर्वेदमागमन् विचारणात्तु निर्वेदात् साम्यावस्था विचारणात् साम्यावस्थात्मको बोधः संबोधाद्धर्मशील
ता अतः प्रशमयुक्तास्तु कलिशिष्टास्त्वयं स्वयं अहोरात्रात् तदा तेषां युगे तु परिवर्तते चित्तसंमोहनं कृत्वा तासां वै सुप्तमत्तव
त् प्रवृत्ते तु ततस्तस्मिन् पुनः कृतयुगे तु वै उत्पन्नाः कलिशिष्टास्तु प्रजाः कार्तयुगास्तदा तिष्ठन्ति चेह ये सिद्धा अदृष्टा विचरं
न्ति ये सप्तसप्तर्षिभिश्चैव तत्र ते तु व्यवस्थिताः ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा बीजार्थं ये स्मृतास्त्विह कलिजैः सह ते सर्वे निर्विशेषास्त
दाभवन् तेषां सप्तर्षयो धर्मं कथयन्तीतरेषु च वर्णाश्रमाचारयुक्तं श्रौतं स्मार्तं द्विधा तु सः ततस्तेषु क्रियावत्सु वर्तन्ते वै

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
५२

प्रजाः कृते श्रौतस्मार्तकृतानां च धर्मे सप्तर्षिसंमते केचिदिह मे व्यवस्यार्थं तिष्ठन्तीह युगक्रमात् मन्वन्तराधिकारेषु तिष्ठन्ति म
नयस्तु वै यथा दावप्रदग्धेषु तृणेष्विव पुनः स्त्रितो वनानां प्रथमं दृष्ट्वा तेषां मूलेषु संभवः तथा कालेयुगानां तु क
लिनेष्विव संभवः एवं युगाद्युगस्येह सन्तानं तु परस्परं वर्तते व्यवच्छेदाद्यावन्मन्वन्तरक्षयः सुखमायुर्बलं रू
पं धर्मार्थः कामएव च युगेष्वेतानि हीयन्ते त्रीणि पादक्रमेण तु ससंध्यांशेन हीयन्ते युगानां धर्मसिद्धयः इत्ये
ष प्रतिसंधिर्वै कीर्तितस्तु मया तव चतुर्युगानां सर्वेषामेतेनैव प्रसाधनं एषा चतुर्युगावृत्तिरा सहस्राद्गुणीकृता
ब्रह्मणस्तदहः प्रोक्तं रात्रिश्चैतावती स्मृता अत्रार्जवं जडीभावो भूतानामायुगक्षयात् एतदेव तु सर्वेषां युगानां ल
क्षणं स्मृतं एषां चतुर्युगानां च गणिता ह्येकसप्ततिः क्रमेण परिवृत्ता तु मनोरन्तरमुच्यते चतुर्युगे यथैकस्मिन्भ
वतीह तथा भवत् तथा चान्येषु भवति पुनस्तद्वै यथाक्रमं सर्गे सर्गे तथा भेदा उत्पद्यन्ते तथैव तु पंचविंशत्परिमि
तानि न्यूनानि अधिकानि तया तथा कल्पयुगैः सार्धं भवन्ति सह लक्षणैः मन्वन्तराणां सर्वेषामेतदेव तु लक्षणं यथा यु
गानां परिवर्तिनानि चिरप्रवृत्तानि युगस्वभावात् तथा न संतिष्ठति जीवलोकः क्षयोदयाभ्यां परिवर्तमानः इत्ये
तल्लक्षणं प्रोक्तं युगानां तु समासतः अतीतानागतानां हि मन्वन्तरेष्विह व्यत्ययो मनयश्चैव सर्वे तस्य प्रयोजनाः ए
वं वर्षप्रमाणेन तु प्रविभागो युगे युगे युगस्वरूपं तावत्तु विदध्ये मतदा प्रभुः वर्णाश्रमविभागोऽथ युगानि युगसि
द्धये युगानां परिमाणेन कथितं तु प्रसंगतः ददामि देवपुत्रं वं पद्मयोनेः समासतः इत्यादिमहापुराणे लैंगे युग
धर्मव्यवस्थायां चत्वारिंशोऽध्यायः ४० सूत उवाच पुनः ससर्ज भगवान्प्रद्युम्नलोहर्षं वत्सजाः सहस्रयुगपर्यन्ते प्रभा

त्वंवसर्वे॰

आपो

ऽनेन पितामहः एवं परार्द्धे विप्रेंद्र द्विगुणे तत्र यदागते तदा धरांभसा व्याप्ता ह्यापस्ताश्च तेजसा तेजः समीरणे वह्निः समीरणश्च
व्योम्नि तन्मात्रसंयुतः इंद्रियाणि दशैकं च तन्मात्राणि द्विजोत्तम अहंकारमनुप्राप्य प्रलीनानि ततः क्षणात् अभोः
अभिमानस्तदा तत्र महत्तत्त्वं प्राप्य वेक्षणात् अव्यक्ते गुणैः सार्द्धं प्रलीनमभवद्ध्रुवं ततः सृष्टिरभूत्तस्मात्पूर्ववत्
पुरुषाधिष्ठितात् अथ स्रष्टा स्वरात्तस्य मनसा तेन मानसाः नवर्षेतु लोकेस्मिन् प्रजाः कमलयोनिना हृ
ष्टार्थं भगवान् ब्रह्मा पुत्रैर्वै मानसैः सह उग्रं चचार विश्वेशं समुद्दिश्य तपः स्वयं तुष्टस्तु तपसा तस्य भवोऽन्त्या
वास्य वांछितं ललाटमस्य निर्भिद्य ब्रह्मणः पुरुषस्य तु पुत्रत्वमिति शोच्यस्त्री पुमानभवत्तदा तस्य पुत्रो
महादेवोऽर्द्धनारीश्वरोऽभवत् तदा हरः जगत्सर्वं ब्रह्माणं च जगद्गुरुं अथार्द्धमात्मनः कल्याणीमात्मनः परमे
श्वरी विभेदयोगमार्गेण सृष्ट्यर्थं जगतां शिवः तस्या हरिं च ब्रह्माणं ससर्ज परमेश्वरः विश्वेश्वरश्च विश्वात्मा
वामे पाशुपते तथा तस्माद्ब्रह्मा महादेवादीशजः स हरिस्तथा अंडजः पद्मजश्चैव भवो गर्भभवस्तथा च पतते
कथितं सर्वमिति हासं पुरातनं वैराग्यं ब्रह्मणो वदे तद्भृतं च समासतः नारायणोपि भगवान् द्विधा कृत्वा
त्मनस्तनुं ससर्ज सकलं तस्माद्भागाद्देवचराचरं ततो ब्रह्माणमसृजत् ब्रह्मा रुद्रं पितामहः मुने कल्पां
तरे रुद्रो हरिं ब्रह्माणमीश्वरः ततो ब्रह्माणमसृजन्मुने कल्पांतरे हरिः नारायणं पुनर्ब्रह्मा ब्रह्माणं च पुनर्भ
वः तदा विचार्य वै ब्रह्मा दुःखं संसारं त्यजः सर्वं विसृज्य चात्मानमात्मन्येव नियोज्य च संहृत्य प्राणसंचारं
पाषाण इव निश्चलः दशवर्षसहस्राणि समाधिस्थोऽभवत्प्रभुः अधोमुखं च तत्पद्मं हृदि संस्थं सुशोभने हरि

स्मि

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
५२

तेष्वेकैर्णवप्रवुद्धं चाभवत्तदा तस्यैवं वक्त्रमभवत्कुंभकेन निरोधिते ततो मामिति शिवे देवं मर्द्धमात्राधरं परे महाणाल
तंतु भागैकशतभागैर्व्यवस्थिते यमीयमविशुद्धात्मा नियम्यैवं हृदीश्वरं यमद्युद्यादिभिं प्रज्ञं यो गात्परं जयदेश्वयं
तस्य हृत्कमलस्थस्य नियोगाद्वोशनो विभुः ललाटमस्य निर्भिद्य प्रादुरासीन्महेश्वरः लोहितो भूत्स्वयं नीललः
शिवस्य हृदयोद्भवः वह्निश्चैव तत्संयोगात्प्रकृत्या पुरुषः प्रभुः नीलश्च लोहितश्चैव यतः कालाकृतिः पुमान्
नीललोहित इत्युक्तस्तेन देवेन वै प्रभुः ब्रह्मणा भगवान्कालः प्रीतात्मा चाभवत्प्रभुः सुप्रीतमानसं देवं तुष्टाव
च पितामहः नामाष्टकेन विश्वात्मा विश्वात्मानं महात्मने पितामह उवाच नमस्ते भगवान्रुद्र भास्करामि
ततेजसे नमो भवाय देवाय रसायांबुमयाय च शर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिणो नमः ईशाय वायवे तुभ्यं
संस्पर्शाय नमो नमः पशूनां पतये चैव पावकायातितेजसे भीमाय व्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः महादे
वाय सोमाय अमृताय नमोस्तु ते उग्राय ते नमो नित्यं यजमानस्वरूपिणे यः पठेत्शृणुयाद्वापि पितामहकृतं
स्तवं रुद्राय कथितं विप्रान्श्रावयेद्वा समाहितः अष्टमूर्तेस्तु सायुज्यं वर्षादेवस्य वा प्नुयात् एवं स्तुत्वा महादे
वमवैक्षत पितामहः तदाष्टधा महादेवः समातिष्ठत्समंततः तदा प्रकाशते भानुः ज्योत्स्ना वत्सा निशाकरः क्षि
तिर्वायुः पुमानेभ आकाशं सर्वगं चैव तदा प्रभृति ते शाक्तं अष्टमूर्तिमितीश्वरं अष्टमूर्तेः प्रसादेन विरंचिश्च ससर्ज
ह प्रभुः सृष्टं तदखिलं ब्रह्मा पुनः कल्पांतरे प्रभुः सहस्रयुगपर्यंतं सत्यं वै चराचरं प्रजाः सृष्टुमना स्तेपे तत
उग्रं तपो महत् तस्यैवं तप्यमानस्य न किंचित्समवर्तत ततो दीर्घेण कालेन दुःखात्क्रोधोभ्यजायत क्रोधाविष्ट

स्यनेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिंदवः ततस्तेभ्योश्रुबिंदुभ्यो भूताः प्रेतास्तदाभवन् सर्वांस्तानग्रजान्दृष्ट्वा भूतप्रेतपिशा
चकान् अनिंदत ततदा देवो ब्रह्मात्मानमजो विभुः जहौ प्राणांश्च भगवान् क्रोधाविष्टः प्रजापतिः ततः प्राणात्म
या रुद्रः प्रादुरासीत्प्रभोर्मुखात् अर्द्धनारीश्वरो भूत्वा बालार्कसदृशद्युतिः तदेकादशधात्मानं प्रविभज्य व्यव
संदृश्याहौ शिवानु मोः ५ स्थितः अर्द्धेन स्वेन सर्वात्मा अर्द्धेनावामभामायतिस्थितां ससर्जन्नंदा लक्ष्मी दुर्गा ज्येष्ठा सरस्वती वामा रौद्री
महामाया वैसवी वाग्विजेतृणां कलाविकरणी चैव काली कमलवासिनी बलविकरणी देवी बलप्रमथिनी
तथा सर्वभूतदमनी सर्वशक्तिमनोन्मयी तथान्या बहवः सृष्टास्तया नार्यः सहस्रशः रुद्रैश्चैवं महादेव
ब्रह्मणः प्रददौ प्रा स्त्रात्रिभुवनेश्वरः सर्वज्ञस्तत्सर्वप्रायैनितस्तमहेश्वरः प्रहृष्टे ततो रुद्रः किंचित्प्रत्यागतासवे प्रभ्य
णानात्मस्थान्महेश्वरः ५ भाषत देवेशो ब्रह्माणं परमं वचः मा भैर्देव महाभाग विरंचे जगतां गुरो मयेह स्थापिताः प्राणा यत्नमुत्तिष्ठ
हे प्रभो श्रुत्वा वचस्ततस्तस्य स्वप्नभूते मनोगते पितामहः प्रसन्नात्मा नेत्रैः फुल्लाम्बुजप्रभैः ततः प्रत्यागतप्रा
णः समुद्वीक्ष्य महेश्वरं स उदीक्ष्य चिरं कालं स्निग्धगंभीरया गिरा उवाच भगवान्ब्रह्मा समुत्थाय कृतांज
लिः भो भो वद महाभाग नंदयसि मे मनः को भवान्विश्वमूर्तिर्वै स्थित एकादशात्मकः [illegible] ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा व्याजहार महेश्वरः स्पृशन्कराभ्यां ब्रह्माणं सुसुखाभ्यां सुरारिहा मां विद्धि परमात्मान
मजा ८ मेनां मायामिति एते वै यान्तिका रुद्रास्त्वां रक्षितुमिहागताः ततः प्रणम्य तं ब्रह्मा देवदेवमुवाच ह कृतांज
लिपुटो भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा भगवन्देवदेवेश दुःखैराकुलितो ह्यहं संसारान्मोक्तुमीशान मामिहार्ह

एवं वेसांविको रुद्रस्त्वां रक्षितुमिहागतः ८

लिं॰ग॰
पु॰ग॰
५४

54

ल्पिशंकर ततःप्रहस्यभगवान्पितामहमुमापतिः सहात्मजैर्जगन्नाथस्तत्रैवांतर्दधेप्रभुः इंद्रउवाच तस्माच्छि
लादलोकेषुदुर्लभोवैत्वयोनिजः मृत्युहीनःपुमांस्तुयः समृत्युःपद्मजोपिसः किंतदेवभवोरुद्रः प्रसीदति
यदीश्वरः नदुर्लभोमृत्युहीनस्तवपुत्रोह्ययोनिजः मयाचविष्णुनाचैवब्रह्मणाचमहात्मना अयोनिजोमृ
त्युहीनमसमर्थौनिवेदितु सूतउवाच एवंव्याहृत्यविप्रेंद्रमनुगृह्यचतंघृणी देवैर्वृतोययौदेवःसितेनेभेन
वैविभुः इत्यादिमहापुराणेलैंगेइंद्रशिलादसंवादेएकचत्वारिंशोध्यायः ४१ सूतउवाच गतेवैरेणयवर
देसहस्राक्षेशिलाशनः आराधयन्महादेवंतपसातोषयद्भवं अथतस्यैवमनिशंतत्परस्यद्विजस्यतु दिव्यं
वर्षसहस्रंतुगतेक्षणमिवाद्भुते वल्मीकेनावृतांगश्चभक्षितःकीटकैर्द्विजः वज्रसूचीमुखैश्चान्यैरक्तपाभि
श्चसर्वतः निर्मांसरुधिरत्वैवनिर्लेपःकुड्यवत्स्थितः अस्थिशेषोभवत्पश्चात्तमैक्षतशंकरः यदास्पृ
ष्टोमुनिस्तेनशंकरेणास्मरारिणा तदैवमुनिशार्दूलःसोत्ससर्जक्लमंद्विजः तप्यतस्तस्यतपसाप्रतुतोषच
शंकरः तुष्टस्त्वमित्यसौवाचगणेशैश्चोमयासह तपसानेनकिंकार्यंनतवजातमहामते ददामिपुत्रंसर्वज्ञं भवतस्
सर्वशास्त्रार्थपारगं ततःप्रणम्यदेवेशंतुष्टावचशिलाशनः हर्षगद्गदयावाचासोमंसोमविभूषणं भग
वन्देवदेवेशत्रिपुरार्दनशंकर अयोनिजंमृत्युहीनंपुत्रमिच्छामिसत्वरं सूतउवाच पूर्वमाराधितःप्राहत
पसापरमेश्वरः शिलादंब्रह्मणांरुद्रःप्रीत्यापरमयापुनः पूर्वमाराधितोविप्रब्रह्मणाहंतपोधन तपसाचा
वतारार्थंमुनिभिश्चैवसत्तमैः तवपुत्रोभविष्यामिनंदीनाम्नात्वयोनिजः पिताभविष्यसिममपितुर्वैजगतां।

मुने एवमुक्तो मुनिश्रेष्ठ प्रणिपत्य स्थितं मुनी सोमः सोमोपमः प्रीतस्तत्रैवांतरधीयत लब्धपुत्रः पिता रुद्रात्प्रीतोऽम
म महामुने यज्ञांगणं महत्प्राप्य यज्ञार्थं यज्ञविन्ममः नततत्क्षणादहं शंभोस्तदनुज्ञस्तस्य चाज्ञया संजातः पूर्वमेवा
हं युगांताग्निसमप्रभः ववर्षुस्तदा पुष्करावर्तकाद्या जगुः किंनराः खेचराः सिद्धसाध्याः शिलादात्मजत्वं गतो हं
मुनीद्राः समंताद्ववृषुः सपुष्पांबुमिश्रा तं दृष्ट्वा कालसूर्याभं जटामुकुटधारिणं त्र्यक्षं चतुर्भुजं कालं शूलटंक
गदाधरं वज्रिणं वज्रदंष्ट्रं च वज्रिणाराधितं शिशुं वज्रकुंडलिनं घोरं नीरदोपमनिःस्वनं ब्रह्माद्यास्तुष्टुवुः सर्वे।
सुरेंद्राश्च मुनीश्वराः नेदुः समंततः सर्वे नन्नृतुश्चाप्सरोगणाः मुनींद्राश्च निशार्हैर्लक्ष्ण्यज्ञः सामसंभवैः मंत्रै
र्माहेश्वरैस्तुतास्ते प्रणामपुरंदरान्विताः ब्रह्मा हरिश्च रुद्रश्च शक्रः साक्षाच्छिवांबिका जीवश्चंद्रमहातेजा भास्करः
पवनोऽनलः ईशानो नैरृतो यक्षो यमो वरुण एव च विश्वेदेवास्तथा रुद्रा वसवश्च महाबलाः लक्ष्मीः साक्षात्स
तीदेवी पुष्टा देवी चैव सरस्वती अदितिश्च दितिश्चैव श्रद्धा लज्जा धृतिस्तथा नंदा भद्रा च सुरभी सुशीला सुमना तथा
हर्षेंद्रश्च महातेजा धर्मो धर्मात्मजस्तथा आहृत्य मां तदा लिंगपतत्सुष्टुवुर्मुनिसत्तमाः शिलादोऽस्म मुनिर्दृष्ट्वा पितुर्मे
ना दृशं तदा भीत्या प्रणम्य पुण्यात्मा प्रोवाचेष्टप्रदं सतं भगवन्देवदेवेश त्रियंबक ममाव्यय पुत्रोसि जगतो।
यस्मात्जातो दुःखाद्धि किं पुनः [illegible]स्तेगतो यस्मात्पितामे पुत्र सर्वेशः अयोनिजन्नमस्तुभ्यं जगद्योने पिताम
ह पितः पुत्र महेशान जगतां च जगद्गुरो वत्स वत्स महाभाग याहि मां परमेश्वर त्वया हं नंदितो यस्मान्नंदीना
म्ना सुरेश्वर तस्मान्नंदय मां नंदिन्नमामि जगदीश्वर प्रसीद पितरौ मेऽद्य रुद्रलोकं गतावुभौ पितामहाश्च भो।

कोज८

लिं॰ग॰
पू॰ग॰
५५

नंदिन्नवतीर्णोमहेश्वरे नमंनमःस्वेशानंदीश्वरमहेश्वर पुत्रपाहिमहादेवदेवदेवजगद्गुरो पुत्रत्वमेवनंदीशम
नायकीर्तितेहिज्ञाः वत्सततत्स्यतोवत्सतत्रःस्तयाःस्वेरेश्वरैः यःपठेत्तच्छृणुयाद्वापिस्तवंपित्राप्रभाषितं स्रा
वयेद्वाद्विजान्भक्त्यासमयासहमोदते एवंस्तवात्ततेवालक्षणस्यव्रजमाननः मुनीश्वरांश्चसंप्रेक्ष्यशिलादो
वाचसुव्रतः पश्यध्वंमुनयःसर्वेमहाभाग्यंममाव्ययं ॥ नंदीयज्ञभागेणदेवस्यावतीर्णोयतःप्रभुः मत्समःकःपु
मानलोकेदेवोवादानवोपिवा पश्यनंदीयतोजातोयज्ञभूमौहितायमे इत्यादिमहापुराणेलिंगेनंदीश्वरोत्पत्तौद्वि
चत्वारिंशोध्यायः ४२ नंदिरुवाच मयासहपिताहृष्टःप्रणम्यचमहेश्वरं उटजंस्वंजगामाशुनिधिंलब्ध्वेवनि
र्धनः यदागतोहमुटजंशिलादस्यमहामुने तदावैवैदिकंरूपंत्यक्त्वामानुष्यमास्थितः नष्टाचैवस्मृतिर्दिव्या
येनकेनापिकारणात् मानुष्यमास्थितेदृष्ट्वापितालोकपूजितः ललापदुःखितोत्यर्थंस्वजनैश्चसमावृतः
जातकर्मादिकांश्चैवचकारममसर्ववित् शालंकायनपुत्रोयंशिलादःपुत्रवत्सलः उपदिष्टाहितेनैवऋक्
शाखांयजुषस्तथा सामशाखांसहस्रंचसांगोपांगंमहामुने आयुर्वेदंधनुर्वेदंगांधर्वंचाश्वलक्षणं हस्तिनां
लक्षणांचैवनरलक्षणमेवच संपूर्णसप्तमेवर्षेततोयमुनिसत्तमौ मित्रावरुणनामानौतपोयुक्तौबलान्वितौ
तस्याश्रमंगतौदिव्यौद्रष्टुंमांचाज्ञयाविभोः ऊचतुश्चमहात्मानौमांनिरीक्ष्यमुहुर्मुहुः तातनंदित्वमल्पायुः
सर्वशास्त्रार्थपारगः नदृष्टमेवचाप्यस्यआयुर्वर्षाद्दतःपरं इत्युक्तवतिविप्रेंद्रेशिलादःपुत्रवत्सलः समालिं
ग्यचदुःखार्तोरुरोदातीवदुःखितः हापुत्रपुत्रपुत्रेतिपपातचसमंततः अहोबलंविधेश्चैवविधानस्येतिदुः

55

वितः तस्यचान्तेस्वरंश्रुत्वातदाश्रमनिवासिनः निपेतुर्विकलात्यर्थंरक्तोवक्त्रमंगलं तत्श्रुत्वाश्चमहादेवंत्रियंबकमुमापतिं ॥
गत्वात्रियंबकेनैवमधुरेणसमन्वितो हर्वामयुतसंख्यातोसर्वव्याधिभयापहो पितात्रिगतसंत्रस्तस्तथैवचपितामहः
निश्चेष्टश्चवभूवासौमत्तवन्निपपातह मत्तोभीतोहमविरातशिरसाचाभिवंद्यते मत्तवत्पितरंसाक्षात्पतितेचपि
तामहे प्रदक्षिणीकृत्यचतेरुदन्तोग्रतोऽभवं हृत्पुंडरीकमध्येवैध्यात्वादेवंत्रियंबकं पंचदशभुजंशांतंपंच
वक्त्रंसदाशिवं सरित्तस्यांतरेपुण्येस्थितंसोपरमेश्वरः तदाब्रवीन्महादेवःसोमःसोमार्द्धभूषणः वत्सनंदिन्म
हाबाहोमत्तोभीतिःकुतस्तव मयैवप्रेषितोविप्रोमन्तव्यस्त्वन्नसंशयः वत्सैतेतवदेहेचलौकिकेपरमार्थतः
नास्त्येवदैविकेहृष्टःशिरादेनप्रणतव देवैश्चमुनिभिःसार्द्धंगंधर्वैर्दानवोत्तमैः नास्त्येवदैविकेहृष्टेकश्चिदेवमहा
त्मनः पूजितेयत्तदावत्सदैविकंनैष्ठिकेश्वर संसारस्यस्वभावोयंसुखदुःखंविपुनःपुनः सर्वेत्वगणोयोनिपरित्यागः ॥
सर्वेष्वेवविवेकिता एवमुक्त्वातमोमालात्सर्वदेवेश्वरेश्वरः कराभ्यांसुशुभाभ्यांसउभाभ्यांपरमेश्वरः पस्पर्श
भगवान्रुद्रःपरमार्तिहरोहरः उवाचचमहादेवस्तुष्टात्मापरमेश्वरः निरीक्ष्यगणपांश्चैवदेवीहिमवतःसुता
मामालोक्यचतुष्टात्मामहादेवःसुरेश्वरः अपरोगमरैश्चैवनित्यंदुःखविवर्जितः अक्षयश्चाव्ययश्चैवसपिता
समहृज्जनः ममेष्टगणपश्चैवमहावीर्योमहापराक्रमः इष्टोममसदाचैवममपार्श्वगतःसदा महाबलश्चैवभवितामु
हायोगबलान्वितः एवमुक्त्वाचमांदेवोभगवान्सगणस्तदा कुशेशयमयींमालांसमुन्मुच्यात्मनस्तदा आवबं
धमहातेजाममदेवोवृषध्वजः तयाहंमालयाचैव शुभयाकंठसंस्थया अत्रोदशभुजश्चैवद्वितीयइवशंकरः त

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
५६
56

तपवंसमादायहस्तेनपरमेश्वरः उवाचब्रूहिकिंतेप्रददामिवरमुत्तमं ततोजटाश्रयंवारिगृहीत्वाहारनिर्मलं उक्त्वानंदी
भवस्वेतदुत्ससर्जवृषध्वजः ततःसादिव्यतोयावहैर्णामिति[illegible]लाशुभा पद्मोत्पलवनोपेताप्रावर्ततमहानदी ता
मुवाचमहादेवोनंदीपरमशोभना यस्माज्जटोदकादेवप्रवृत्तात्वंमहानदी तस्माज्जटोदकाख्याताभविष्यसिसरिद्व
रा त्वयिस्नातानरःकश्चित्सर्वपापैःप्रमुच्यते ततोदेव्यामहादेवःशिलादतनयःप्रभुः पुत्रस्त्वे[illegible]मितिप्रोच्यपादयोः
समपातयत् ससमाघ्रायशिरसिपाणिभ्यांपरिमार्ज्यच पुत्रप्रेमाणाभिविवशास्नातामिस्तनजैःशिभिः पयसाशंव
गौरेणदेवदेवंनिरीक्ष्यसा तानिस्रोतांसित्रीण्यस्याःस्रोतस्विन्याभवंस्तदा नदीत्रिस्रोतसंदेवोभगवानवदद्भवः त्रि
स्रोतसंनंदीहृष्ट्वावृषःपरमहर्षितः ननादनादात्तस्मात्तुसरिदन्यातदाभवत् वृषध्वनिरितिख्यातादेवदेवेनसानदी
जांबूनदमयंचित्रंसर्वरत्नमयंशुभं स्वंदेवस्याद्भुतंदिव्यंनिर्मितंविश्वकर्मणा मुकुटंचैववबंधेशामममूर्ध्निवृष
ध्वजः कुंडलेचशुभेदिव्येवज्रवैडूर्यभूषिते प्रावबंधमहादेवःस्वयमेवपरमेश्वरः सोतथाभ्यर्च्यमानेहिदृष्टामेघप्र
भाकरः मेघोभसाःभिषिंचैकैप्रहृष्टेनस्वतेजसा तदाभिषिक्तस्यतदा
प्रवृत्तास्रोतसाभृशम् यस्मात्सुवर्णान्निःसृत्यनद्येकासंप्र
वर्तिता स्वर्णोदकेतितामाहमहादेवस्त्रियंबकः जांबूनद

द्वितीया स्वगुण
शुभा ५८

मयात्तस्मात्कुंडाद्धितयशुभात् प्रावर्ततनदीपुण्याख्याताजंबूनदीतिसा
एतत्पंचनदंनामजप्येश्वरसमीपगं यःपंचनदमासाद्यस्नात्वाजप्येश्वरेश्वरम्

ह्रदेयेह्निवस्नाप्लुतंस्नायात्येवनसंशयः नदोदकाचत्रिःस्रोतावृषध्वनिःस्वर्णोदका। अथदेवोमहादेवःसर्वभूतपति
र्भवः देवीमुवाचशर्वाणीमुमांगिरिसुतामजां देविनंदीश्वरंदेवमभिषिंचामिभूतपे गणेंद्रान्व्याहरिष्यामिकिं
वाकिमन्यसेवधे तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभवानीहर्षितानना स्मयंतीवरदंप्राहभवंभूतपतिंपतिं सर्वलोकाधिपत्यं
चगणेशत्वंतथैवच दातुमर्हसिदेवेशशैलादस्तनयोमम ततःसभगवान्देवःसर्वलोकमहेश्वरः सस्मारग
णपान्दिव्यानदेवदेवोवृषध्वजः इत्यादिमहापुराणेलैंगेनंदीगणाभिषेचनेचत्वारिंशोध्यायः ४२ सूतउवाच
स्मरणाद्देवदेवस्यसेशाशास्तेगणेश्वराः सर्वेसहस्रहस्ताश्चसहस्रायुधपाणयः त्रिनेत्राश्चमहात्मानस्त्रिदशै
रपिवंदिताः कोटिकालाग्निसंकाशाजटामुकुटधारिणः दंष्ट्राकरालवदनानित्याबुद्धाश्चनिर्मलाः कोटि
कोटिगणैःस्तैरसंख्यैरनाथगणेश्वराः असंख्याताममहात्मानस्तत्राजग्मुर्मुदान्विताः गायंतश्चस्तुवंतश्चनृत्यं
तश्चमहाबलाः महाडंवरवाद्यानिवादयंतस्तथैवच रथैर्नागैर्हयैश्चैववासिंहमर्कटवाहनाः विमानेषुतथारू हृषै४
ढाहेमचित्रेषुतेगणाः भेरीमृदंगमुरजपणवानकगोमुखैः वादित्रैर्विविधैश्चान्यैःपटहैरेकपुष्करैः भेरीमु
रजकंसालेराडंवरकडिंडिमैः मर्दलैर्वेणुवीणाभिर्विविधैःस्फुलनिःस्वनैः फलकैस्तालघातैश्चककुभैः
कंबुकैरपि वाद्यमानैर्महायोगाआजग्मुर्देवसंसदि तेगणेशामहेशानान्सर्वेदेवेश्वरेश्वराः प्रणम्यदेवंदेवीं
चइदंवचनमब्रुवन् भगवन्देवदेवेशत्रियंबकवृषध्वज किमर्थंस्मृतादेवआज्ञापयमहाद्युते किंसागरान्शो
षयामोवयंवायमकिंकरैः हन्मोमृत्युसुतान्सर्वांश्चपशुवद्धन्मपद्मजंनेति इंद्रंसहदेवैश्चसहविष्णुवायुना आ

लिं॰पु॰
पू॰ भा॰
४२

51

नयामो वयं संक्रुद्धा दैत्यान्वै महदानवैः कस्याद्य समनं त्वेषोर्ऽकरिष्यामस्तवाज्ञया तांस्तथावादिनः सर्वान् गणेशान्सर्व
संमतान् उवाच देवः संहृष्य कोटिकोटिशतान्प्रभुः शृणुध्वं यत्कृते यूयमिहायाता जगद्धिताः श्रुत्वा तत्प्रयतात्मानः
कुरुध्वं तदशंकिताः नंदीश्वरोयं पुत्रो मे सर्वेषामीश्वरेश्वरः प्रियोग्रनायकश्चैव सेनानीश्च समृद्धिमान् तमिमं मम
संदेशाद्यूयं सर्वे पि संमताः सेनान्यमभिषिंचध्वं महायोगपतिंपतिं एवमुक्ता भगवता गणपाः सर्व एव ते एवम
स्त्विति संमंत्र्य संभारानाहरंस्ततः तस्य सिंहासनं दिव्यं जांबूनदमयं शुभं आसनं मेरुसंकाशं मनोहरमुपाहर
न् शातकुंभमयं चापि वारि स्वामीकरप्रभं मुक्तादामावलंबं च मणिरत्नावभासितं स्तंभैश्च वैडूर्यमयैः किंकि
णीजालसंवृतं चारुरत्नकसंयुक्तं मंडपं विश्वतो मुखं समादधुश्च तन्मध्ये तदासनवरं शुभं तस्याग्रतः पादपीठं
नीलवज्रावभासितं चक्रुः पादप्रतिष्ठार्थं कलशौ चास्य पार्श्वगौ संपूर्णौ परमांभोभी रत्नविग्रहृताननौ कल
शानां सहस्राणि सौवर्णा राजतं तथा ताम्रजं मृण्मयं चैव सर्वतीर्थांबुपूरितं छत्रं शतशलाकं च जांबूनदमयं शु
भं शंखहाराङ्गगौरेणाच्छेन विराजितं व्यजने चंद्रशुभ्रे च हेमदंडे सचामरे ऐरावतः सुप्रतीको गजावैतौ सल
जितौ मुकुटं कांचनं चैव निर्मितं विश्वकर्मणा कुंडले चामले दिव्ये वज्रे चैव वराउधं जांबूनदमयं सूत्रं केयूरद्व
यमेव च हारं च मणिचित्रांगं निर्मितं विश्वकर्मणा संभाराणि तथान्यानि विविधानि बहून्यपि समंतान्निन्युर
व्ययागणपा देवसंमताः ततो देवाश्च इंद्राश्च संभाराणि कारकास्तथा मनयो भगवान्ब्रह्मा नवब्रह्माणएव च ब्रह्म=
लोकाः सलोकपा देवास्तत्राजग्मुर्मुदान्विताः तेष्वागतेषु सर्वेषु भगवान्परमेश्वरः सर्वं कार्यादिकं कर्तुमा

णीवीणीवर्षाणिवीणाचोत्तरे तयोर्मध्येवविज्ञेयंमेरोमध्यमिलावृतं १३ दक्षिणेनतुनीलस्यनिषधस्योत्तरेणतु तदायतो
पश्चिमतोमाल्यवान्नामपर्वतः १४ योजनानांसहस्रेषुसनीलनिषधौयतः आयामतस्वत्रिंशत्सहस्राणिप्रकीर्तितः १५
तस्यप्रतीच्यांविज्ञेयः पर्वतोगंधमादनः आयामतस्तुविज्ञेयामाल्यवान्नाममनामतः १६ जंबूद्वीपस्यतविस्तारान्समेनतुसमं
ततः प्रागायतः स्वपर्वाणः षडेतेवर्षपर्वताः १७ अवगाढौभयतः समुद्रौपूर्वपश्चिमे हिमप्रायस्तुहिमवान्हेमकूटस्तु
हेमवान् १८ तरुणादित्यसंकाशोहिरण्यो निषधः स्मृतः चन्द्रवर्णसमोवर्णैः सर्वगः नियतः स्मृतः १९ कृनाकृनिपरीणा
हृत्वरश्मः समंततः नीलेश्चवैडूर्यमयः श्वेतकेतयतः स्मृतः २० मयूरवर्हवर्णस्तुशातकौभस्त्रिशृंगवान् एवंसंक्षेपतः प्रो
क्ताः पुनः श्रृणुगिरीश्वरान् २१ मेरोदेवकूटस्तुपूर्वस्यांदिशिपर्वतौ कैलासोगंधमादश्चपूर्वपश्चाद्यवस्थितौ २२ निषधः
परियात्रश्चद्वावेतौवर्षपर्वतौ यथापूर्वौतथायाम्यावेतौपश्चिमतः स्मृतौ त्रिकूटोगापुहविथाभुत्तरौवर्षपर्वतौ २३ पूर्वव
च्चायतावेतावर्णावांतोव्यवस्थितौ मर्यादापर्वतानेतानष्टावाहुर्मनीषिणः २४ योसौमेरुर्द्विजश्रेष्ठाः प्रोक्तःकनकपर्व॰
तः तस्यपादास्तुचत्वारश्चतुर्दिक्षुनगोत्तमाः २५ येविष्टिताः सर्वश्रेष्ठाः सप्तद्वीपवतेस्सह दशयोजनसाहस्रमायामस्तेषुव
र्णितं २६ पूर्वेणमंदरोनामदक्षिणेगंधमादनः विपुलः पश्चिमेपार्श्वेसुपार्श्वश्चोत्तरेस्मृतः २७ महाहृदाः समुत्पन्नाश्चत्वारोद्वीप
तवः मंदरस्यगिरेशृंगेमहाहृतः सकेतुराट् २८ आलंवप्राद्वाशिखरकदंवस्त्वेवपादपः दक्षिणस्यापिशैलस्यशिखरेदेवसे
वितः २९ जंबूस्सदापुष्पफलासदामाल्योपशोभिता सकेतुर्दक्षिणेद्वीपेजंबूलोकेषुविश्रुतः ३० विपुलस्यापिशैलस्यपश्चिमेव
महात्मनः संजातःशृंगेशास्तिमहान्अश्वत्थश्चैवपादपः ३१ सुपार्श्वस्योत्तरस्यापिशृंगेजातोमहाद्रुमः न्यग्रोधोविपुलस्कंधोनेकयो

लिं॰
पु॰
५२

जनमंडलः २२ तेषांवनानिवक्ष्यामिशैलेंद्राणांयथाक्रमं अमानुषाणिरम्याणिसर्वकालर्तुकानिच मनोहराणिचत्वारिदे
वक्रीडनकानिच चत्वार्द्दिव्याण्यरण्याणिनामतस्तन्निबोधत २४ पूर्वेचैत्ररथंनामदक्षिणेगंधमादनं विभ्राजंपश्चिमेविद्याउ
त्तरेसवितुर्वनं २५ मित्रेश्वरंतुपूर्वेतुषष्ठेश्वरमतःपरं वर्षेश्वरंपश्चिमेतूत्तरेचार्थकेश्वरं २६ महासरांसिचत्वारिमु
निपुंगवाः यत्रक्रीडंतिसुरविंदाः पर्वतोपवनेषुच २७ अरुणोदंसरःपूर्वेदक्षिणेमानसंस्मृतं सितोदंपश्चिमेमेरोर्महाभद्रंत
थोत्तरे २८ शाकस्यदक्षिणेदिग्भेनेमिवस्यचपश्चिमे सिताभ्रश्चकुररश्चाकूपारश्चाचलोत्तमाः २९ विकंकोमणिशैलश्च
वृक्षाश्चापदलोत्तमः महानीलोथरुचकः सविंदुर्दर्दुरस्तथा ३० वेणुमांश्चसमेघश्चनिषधोदेवपर्वतः इत्येतेपर्वतवराश्च
न्येचगिरयस्तथा ३१ पूर्वेणमंदरस्यैतेसिद्धावासाउदाहृताः तेषुतेषुगिरींद्रेषुगुहासुचवनेषुच ३२ रुद्रक्षेत्राणिदि
व्यानिविष्णोर्नारायणस्यच सरसोमानसस्येहदक्षिणेनमहाबलाः ३३ येकीर्त्यमानास्तान्सर्वान्संक्षिप्यप्रवदाम्यहं शैलस्य
विशिखश्चैवशिखराश्चाचलोत्तमाः ३४ पतंगोमहामूलोगजशैलाःपिशाचकाः पंचशैलोथकैलासोहिमवांश्चाचलोत्त
मः ३५ इत्येतेदेवचरिताउत्कटाःपर्वतोत्तमाः तेषुतेषुचसर्वेषुपर्वतेषुवनेषुवै ३६ रुद्रक्षेत्राणिदिव्यानिस्थापितानिसुरो
त्तमैः दिग्भागेदक्षिणेप्रोक्तामेरोरमरवर्चसः ३७ अपरेणासितोदस्यसरसोद्विजसत्तमाः उत्तमायेमहाशैलाःप्रवक्ष्येतान्स
मंततः ३८ सुगंधःशिखिशैलस्यश्रीशृंगोवाचलोत्तमः सपदःशंखशैलश्चकंकोवैडूर्यपर्वतः ३९ कपिलःपिंजरोभ
द्रःसुवरोथमहाचलः कुमुदोमधुमांश्चैवअंजनोमुकुटस्तथा ४० कृष्णश्चपांडुरश्चैवसहस्रशिखरस्तथा पारिजातश्चशै
लेंद्रःश्रीगर्भश्चाचलोत्तमाः ४१ एतेतेदेवरचिताःउक्तामेपर्वतोत्तमाः सर्वेपश्चिमदिग्भागेरुद्रक्षेत्रसमन्विताः ४२ महारु ५२

दिदेश पितामहं पितामहोपि भगवान्नियोगाद्देवतस्य तु चकार सर्वं विधिवदभिषेकं समाहितः अर्चयित्वा ततो ब्र
ह्मा स्वयमेवाभ्यषिंचत ततो विष्णुस्ततः शक्रो ऋषयश्च सहामरैः अभिषिंचंस्तु विधिवन्नंदिनं शिवशासनात्।
वासोयुगं ततो दिव्यं दिव्यं गंधं तथैव च केयूरकुंडले मालां मुकुटं हारमेव च छत्रं शतशलाकं च वालव्यजनमा
युधं दत्तं महात्मना तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना ऋषयस्तु ष्टुवुः सर्वे पितामहपुरोगमाः स्तवं तं चैव तस्मै विष्णुः
सर्वजगत्पतिः शिरस्यंजलिमाधाय तस्थाव समाहितः प्रांजलिः प्रयतो भूत्वा जयशब्दं चकार ह ततो गणाधि
पाः सर्वे ततो देवास्ततोऽसुराः एवं स्तुतश्चाभिषिक्तो देवैः सब्रह्मकैस्तथा उद्वाहश्च कृतस्तत्र नियोगात्परमेष्ठि
नः मरुतां च सुतां देवीं सुयशां सुवर्चसं ह लेभे शशिप्रभं छत्रं तयात्र विभूषितं चामरैर्भ्रमरासक्तसहस्त्री स्त
रत्ना जनैर्वृतं सिंहासनं च परमं तया लब्धं मनोजितं अलंकृतो महालक्ष्म्या मुकुटाद्यैः सुभूषणैः लब्धवांश्च परमो
देव्याः कंठगतस्तया वृषेंद्रं च सितं नागं सिंहं सिंहध्वजं तथा रथं च हैमं छत्रं च वज्ररत्नविभूषितं आधिपत्येन स
दृशो मया नास्ति विभुः क्वचित् सोऽवयश्च गृहीत्वैवं तस्या सर्वं यथाविधि देवैः आरुह्य वृषमीशानो महादेवागतः शि
वः नंदिनापि विभवं दृष्ट्वा तदा च पार्श्वे यद्गणाः पुनर्देवर्षयः सिद्धा आज्ञां पाशुपतीं द्विजाः अथाज्ञां प्रददौ तेषामी
श्वराणां सर्वतो विभुः नंदिकेनगजामर्त्तस्तदा पाशुपतीं शुभां तस्मात् द्विजोत्तमैर्योलब्ध्वा तदाज्ञां मुनिपुंगवाः भवभ
क्तास्तु देवास्तस्मात् देवं समर्चयेत् इत्यादिमहापुराणे लिंगे नंदीश्वराभिषेकवर्णनं नाम विंशोध्यायः अथ अ
षयऊचुः तयास्तव्य क्रममखिलं कथितं शंकरस्य तु सर्वात्मभावं रुद्रस्य स्वरूपं वक्तुमर्हसि सूत उवाच भूर्भु

तं४

वः स्वर्महश्चैव जनः साक्षात्तपस्तथा सत्यलोकं सपातालं नरकार्णवकोटयः तारका ग्रहसोमार्कध्रुवाः सप्तर्षयस्त
था वैमानिकास्तथान्ये वतिष्ठन्त्यस्य प्रसादतः अनेन निर्मितास्त्वेते तदात्मानो द्विजर्षभाः समष्टिव्यष्टिरूपेण सर्वा
लिं॰ पु॰ त्मा संस्थितः शिवः सर्वात्मानं महादेवं महात्मानं महेश्वरं न विजानन्ति संमूढा माययात्स्य मोहिताः तस्य देव
पु॰ रा॰ स्य रुद्रस्य शरीरे वै जगत्त्रयं तस्मात्प्रणम्य तं वक्ष्ये जगतो निर्णयं परं पुरा वः कथितं सर्वं यथाण्डस्य महाकृतिः भु
५८ वनानां स्वरूपं च ब्रह्माण्डे कथयाम्यहं पृथिवी चान्तरिक्षं च स्वर्ल्लोको जन एव च तपः सत्यं च सप्तैते लोकास्त्वण्डोद्भवाः
58 शुभाः अधस्ताद्दत्र चैव हि द्विजाः सप्त तलानि तु महातलादयस्तेषां अधस्तान्नरकाः क्रमात् महातले हेमतले स
र्वरत्नोपशोभिते प्रासादैः सुविचित्रैश्च भवस्यायतनैस्तथा अनन्तेन च संयुक्तं मुचुकुन्देन धीमता नृपेण वलि
ना चैव पाताले स्वर्गवासिना नीले रसातले विप्राः शार्करं हि तलातलं पीतं सुतलमित्युक्तं वितलं विद्रुमप्रभं
सितं हि वितलं यच्च तलं यच्च सितेतरं क्ष्मायास्तु यावद्विस्तारं अधस्तेषां तु सुव्रताः तलानां चैव सर्वेषां श्रृणुमाने
समाहिताः सहस्रयोजनं व्योम नवसाहस्रमेकशः लक्षं सप्तसहस्रं हि योजनानां सदा नस्य तु व्योम्नः प्रमाणं मूलत
त्रिंशत्महास्तिकं तत्तु सुवर्णेन मुनिश्रेष्ठास्तथा वासुकिना शुभे रसातलमिति ख्यातं तथान्यैश्च निषेवितं विरो
चनहिरण्याक्षतक्षकाद्यैश्च सेवितं महाजंभेन वीरेण हयग्रीवेण धीमता शंकुकर्णेन संभिन्नं तथा नमुचिपूर्वकैः
तलातलमिति ख्यातं तथान्यैर्विविधैर्वीरैस्तलं चैव सुशोभनं तलेषु तेषु सर्वेषु चेश्वरः परमेश्वरः स्कन्देन नन्दिना सार्धं गणपैः सर्वतो वृ
सर्वशोभासमन्वितं तः तलानां चैव सर्वेषां अमी स्वरः प्रभमतमः स्मातलानि धरा वापि समथा कथितामया इत्यादि महापुराणे लैंगे भ
वैनायकादिभिश्चैव
कालनेमिपुरोग
मैः पूर्वदैवैः समाख्यातं हतलं वज्रघायवरैः वितलं तारकाद्यैश्च तारकाग्निमुखैस्तथा महातलं च मायाद्यैश्च ब्रह्लादेना हरेण च ४

वनकोशपंचवृत्ताविंशोध्यायः ४५ सूत उवाच सप्तद्वीपास्तताभूमिनदीपर्वतसंकुला समुद्रैः सप्तभिश्चैव सर्वतः
परिवारिता जंबूः प्लक्षः शाल्मलीवशाकः पुष्करनामच कुशः क्रौंचस्तथैवान्यः सप्तद्वीपा इमेस्मृताः सर्वद्वीपेषु
सर्वेषु सांवः सर्वगो गौहितः नानावेशधरो भूत्वा सान्निध्यंकुरुते हरः क्षीरोदे लवरसोदश्च सुरोदधिघृतोदधिः दध्यो
दकश्च श्वाद्वोदः स्वादुदश्च सप्तसमुद्रगाः समुद्रेषु च सर्वेषु सर्वदा सगणः शिवः जलरूपधरः श्रीमान् क्रीडते चोर्मि-
वाहुभिः क्षीरार्णवास्ततमिवसदा क्षीरार्णवे हरिः शेते शिवज्ञानधिया साक्षाद्वै योगनिद्रया यदा प्रबुद्धो भगवा
न्प्रबुद्धमखिलं जगत् यदा सुप्तस्तदा सुप्तं तन्मयं चाचराचरं तेनैव सृष्टमखिलं धृतं रक्षितमेव च संहृतं देवदेव
स्य प्रसादात्परमेष्टिनः सृष्टा इति विख्याता जपंति पुरुषर्षभाः अनिरुद्धं मुनिश्रेष्ठाः शंखचक्रगदाधरं येचापि
रुद्रं पुरुषं ध्यायंत्यात्मविदो जनाः तेनिरुद्धमनाः मनाः सर्वे सर्वसंपत्समन्विताः सनंदनश्च भगवान् सनकश्च
सनातनः वालखिल्याश्च सिद्धाश्च मित्रावरुणकौ तथा यजंति सततं चैव विश्वस्य प्रभवं हरिं सप्तद्वीपेषु तिष्ठंति
नानाशृंगमहोत्क्रया आसमुद्रादयः केचिद्धिरयोगकरास्तथा धरायाः पतयश्चासन्बहवः कालगौरवात् ।
शापाच्च परमेशान्याः क्रौंचारेर्जननं प्रति मन्वंतरेषु सर्वेषु अतीतानागतेष्विह नवत्यामिथरेशांतो वक्ष्ये स्वायं
भुवांतरे मन्वंतरेषु सर्वेषु अतीतानागतेषु च तत्याभिमानिनश्चैव सर्वे तस्य प्रयोजकाः स्वायंभुवस्यतु मनोः पौ
त्रस्यासन्महाबलाः प्रियव्रतात्मवीरास्तु दश इत्यपि कीर्तिताः आग्नीध्रश्चाग्निवाहुश्च तथा मेधातिथिर्वसुः ज्यो
तिष्मान्द्युतिमान्हव्यवसनःपुत्र एव च प्रियव्रतोभ्यषिंचत्तान्सर्वान् सप्तसु पार्थिवान् जंबूद्वीपेश्वरं चक्रे आग्नीध्रं

सप्तमहावले तत्र द्वीपेश्वरं चाथ वर्के मेधातिथिं प्रभुं शाल्मलीं च वपुष्मंतं राजानमभिषिक्तवान् ज्योतिष्मंतं कुश
द्वीपे राजानं कृतवान् प्रभुः पुष्करे सवनस्यापि महावीतः सुतोभवत् धातकी चैव द्वावेतौ पुत्रौ पुत्रवतां वरौ म
लिं॰ग॰ हावीतं स्मृतं वर्षं तस्य नाम्ना महात्मनः नाम्ना च धातुके श्चापि धातकी खंडमुच्यते हव्योप्यजनयत्पुत्रान् शाकद्वी
वृ॰रा॰ पेश्वरः प्रभुः जलदं च कुमारं च सुकुमारं मणीवकं कुसुमोत्तरमोदाकिं सप्तमस्तु महाद्रुमः जलदं जलदस्या
५५ पि वर्षं प्रथममुच्यते कुमारस्य तु कौमारं द्वितीयं परिकीर्तितं सुकुमारं तृतीयं तु सुकुमारस्य ते मणीवकं च कीर्ति
५१ स्प॰ तुर्थं च मणीवकमिहोच्यते कुसुमोत्तरस्य वर्षं तु पंचमं कुसुमोत्तमं मोदाकिं वापि मोदाकेर्वर्षं षष्ठं प्रकीर्तितं
महाद्रुमस्य नाम्ना तु सप्तमं तु महाद्रुमं तेषां हि नामतस्तानि सप्त वर्षाणि तत्र वै क्रौंचद्वीपेश्वरस्यापि पुत्रा द्यु
तिमतस्तु वै कुशलो मनुगश्चोष्णः प्रवरश्चांधकारकः मुनिश्च दुंदुभिश्चैव सुता द्युतिमतस्तु वै तेषां स्वना
मभिर्देशाः क्रौंचद्वीपाश्रयाः शुभाः कुशलदेशः कुशलो मनुगस्य मनोनुगः उष्णस्योष्णः स्मृतो देशः प्रवर स्प॰
स्यापि प्रावरः अंधकारस्य देशश्च अंधकारस्तु कीर्त्यते मुनेस्तु मुनिदेशो वै दुंदुभेर्दुंदुभिः स्मृतः एते जनपदाः स
प्त क्रौंचद्वीपे तु भास्वराः ज्योतिष्मंतः कुशद्वीपे सप्तैवासन्महौजसः उद्भिदो वेणुमांश्चैव स्वैरथो लंबनो धृतिः
प्रथमं १ षष्ठः प्रभाकरश्चापि सप्तमः कपिलः स्मृतः उद्भिदं प्रथमं वर्षं द्वितीयं वेणुमंडलं तृतीयं स्वैरथाकारं चतुर्थं लं
बनं स्मृतं पंचमं धृतिमत्षष्ठं प्रभाकरमनुत्तमं सप्तमं कपिलं नाम कपिलस्य प्रकीर्तितं शाल्मलस्येश्वरः सुता
स्त्रयस्तु वपुष्मतः श्वेतश्च हरितश्चैव जीमूतो रोहितस्तथा वैद्युतो मानसश्चैव सुप्रभश्चापि सप्तमः श्वेतस्य

देशः श्वेतस्य हरितस्य च हारितः जीमूतस्य च जीमूतो रोहितस्य च रोहितः वैद्युतो वैद्युतस्यापि मानसस्य तु मानसाः
सुप्रभः सुप्रभस्यापि सप्तैते देशनामकाः प्लक्षद्वीपे तु वक्ष्यामि जंबूद्वीपादनंतरं सप्त मेधातिथेः पुत्राः प्लक्षद्वी
पेश्वराः स्मृताः ज्येष्ठः शांतभवस्तेषां शिशिरस्तु सुखोदयः आनंदश्च शिवश्चैव क्षेमकश्च ध्रुवस्तथा नाम्नातेषां
स्तनामानि सप्तवर्षाणि भागशः निवेशितानि तैस्तानि पूर्वं स्वायंभुवांतरे मेधातिथेस्तु पुत्रैस्तैः प्लक्षद्वीप।
निवासिभिः वर्णाश्रमाचारयुक्ताः प्रजास्तत्र निवेशिताः प्लक्षद्वीपादिवर्षेषु शाकद्वीपांतिकेषु च ज्ञेयः पं
चस्वधर्मो वै वर्णाश्रमविभागशः सुखमायुश्च रूपं च बलं धर्मो द्विजोत्तमाः पंचस्वेतेषु द्वीपेषु सर्वसाधारणं सर्वेषु ४
रुद्रार्चनरतो नित्यं महेश्वरपरायणः ४ स्मृतं पंचस्वेतेषु द्वीपेषु प्रजाश्चैव द्विजेश्वराः प्रजापतेश्च रुद्रस्य भवाम्नतम्वोकृटाः इति श्रीआदिपुराणेलेरा
श्रकोशषट्त्रिंशोध्यायः ३८ सूत उवाच आग्नीध्रं ज्येष्ठजातं कान्यपुत्रं महाबलं प्रियव्रतोभिषिंचत्तं जंबूद्वी श्रद्धा ४
पेनराधिपं सोतीव भवभक्तश्च तपस्वी करुणास्तदा भवार्चनरतश्चैव धीमान् श्रीमान् द्विजर्षभाः तस्य पुत्रा च ४
बभूवुस्ते प्रजापतिसमा नव सर्वे माहेश्वराश्चैव महेश्वरपरायणाः ज्येष्ठो नाभिरिति ख्यातो यस्य किंपुरुषोनु
जः हरिवर्षस्तृतीयेन वतुर्थोभूदिलावृतः रमस्तु पंचमस्तत्र हरिर्वै षष्ठ उच्यते कुरुस्तु सप्तमस्तेषां भद्रा
श्वाष्टमः स्मृतः नवमः केतुमालश्च तेषां देशान्निबोधत नाभेस्तु दक्षिणं वर्षं हिमाह्वं तु पिता ददौ वर्षमा।
ल्यवंतं चापि भद्राश्वाय न्यवेदयत् गंधमादनवर्षं तु केतुमालाय दत्तवान् एवं क्रमेण चान्येषां समानानि ददौ
प्रभुः एवं तेषां समानानि कृत्वा वर्षाणि भागशः आग्नीध्रस्तेषु सर्वेषु पुत्रांस्तानभ्यषिंचत यथाक्रमं स धर्मा

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
६॰

ततस्तत्तपसिस्थितः तपसाभावितश्चापिस्वाध्यायतिरतोऽभवत् स्वाध्यायनिरतःपश्चाद्धिध्यानरतस्त्वभूत् यानिकिं
पुरुषार्थानिवर्षाणिपष्टोश्रुभानिच तेषांस्वभावतःसिद्धिःसर्वप्रायासयत्नतः विपर्ययोनतेषास्तिनजरामृत्युभयं
नचधर्मोधर्मौनतेषांभेदोनोत्तमाधममध्यमाः नतेष्वास्तियुगावस्थाक्षेत्रेष्वष्टसुपर्वताः रुद्रक्षेत्रेस्मृताश्चैवजंगमाः
स्थावराश्चये भक्ताःप्रासंगिकाश्चापितेषुक्षेत्रेषुयांतिते तेषांहितायरुद्रेणाष्टक्षेत्रेविनिर्मिते तत्रतेषुमहा
देवःसान्निध्यंकुरुतेसदा दृष्ट्वाहिमहादेवमष्टक्षेत्रनिवासिनः सपर्वईश्वरस्तेषांसर्वदापरमागतिः नाभेर्निस
र्गंवक्ष्यामिहिमांकेसन्निबोधत नाभिस्त्वजनयत्पुत्रंमरुदेव्यांमहाद्युतिः ऋषभंपार्थिवश्रेष्ठंसर्वक्षत्रस्यपूर्वजं
ऋषभाद्भरतोजज्ञेवीरःपुत्रशताग्रजः अभिषिच्यतमृषभोभरतंपुत्रवत्सलः ज्ञानवैराग्यमाश्रित्यजित्वेंद्रियप
विग्रहः सर्वात्मनात्मनिस्थाप्यमनसात्मानमीश्वरं नग्नोजटीनिराहारोवीराध्वानंगतोहिसः इत्यादिमहापु
राणेलैंगेभुवनकोशेसप्तचत्वारिंशोध्यायः ४७ सूतउवाच जंबूद्वीपस्यमध्येतुमेरुर्नाममहागिरिः नानार
त्नवर्णःसशृंगैःस्थितःस्थितिमतांवरः चतुराशीतिसाहस्रमुत्सेधेनप्रकीर्तितः प्रविष्टःषोडशाधस्ताद्विस्तृतः
षोडशैवतु शरावसंस्थितित्वाद्द्वात्रिंशन्मूर्ध्निविस्तृतः विस्तारोद्विगुणश्चास्यपरिणाहोनुमंडलः हैमीकृ
तोमहेशस्यशुभांगस्पर्शनेनच धत्तूरपुष्पसंकाशःसर्वदेवनिकेतनः क्रीडाभूमिस्तुदेवानामनेकाश्चर्यसंयु
तः लक्षयोजनमायामंतस्यैवतुमहागिरेः ततःषोडशसाहस्रयोजनानिक्षितेरधः शेषंचोपरिविप्रेंद्राःसं
धयस्तस्यशृंगिणः मूलायामप्रमाणंतुविस्तारोमूलतोगिरेः पूर्वतःपद्मरागाभोदक्षिणेहेमसन्निभः पश्चि

निराशास्त्यक्तसंदेहः
शैवमागात्परंपदं
हिमाद्रेर्दक्षिणंवर्षंभ
रतायन्यवेदयत् त
स्मात्तुभारतंवर्षंतस्यना
म्नाविदुर्बुधाः भरतस्या
त्मजोविद्वान्सुमति
र्नामधार्मिकः बभू
वतस्मिंस्तद्राज्यंभरतः
संन्यवेशयत् पुत्रसं
क्रामितश्रीकोवनंरा
जाविवेशसः॥

60
वदृ

मेनीलसंकाशस्तोतैर्विद्रुमप्रभः अमरावती पूर्वभागे नानाप्रासादसंकुला नानादेवगणाकीर्णा मणिजालैः
समावृता गोपुरैर्विविधाकारैर्हेमरत्नविभूषितैः तोरणैर्हेमचित्रैश्च मणिरत्नैः परिस्थितैः सैलापालापङ्क
शालैः सर्वाभरणभूषितैः स्तनभारविनम्रैश्च मदाघूर्णितलोचनैः स्त्रीसहस्रैः समाकीर्णा अप्सरोभिः समंत
सरोभिश्च= तः दीर्घिकाभिर्विचित्राभिः फुल्लोत्पलसंकुलैः हेमसोपानसंयुक्तैर्हेमैः सैकतराशिभिः नीलोत्पलैः
सोत्पलैश्च हेमैश्च जातिसगोयिभिः एवंविधैस्तडागैश्च नदीभिश्च नदैस्तथा विराजते पुरी शुभ्रा तया सौ पर्वतः शु-
भः तेजस्विनी नाम पुरी वाग्नेय्यां पावकस्य तु अमरावतिसंकाशा सर्वभोगसमन्विता वैवस्वती दक्षिणे तु यम सादिय्या ४
स्य यमिनी प्रभोः भवनैरावृता दिव्यैर्जाम्बूनदमयैः शुभैः नैर्ऋत्यां कृष्णवती तथा शुद्धवती शुभा वायोर्गंध
वती नाम्ना वायव्यां दिशि शोभना महोदया चोत्तरे तु ऐशान्यां तु यशोवती पर्वतस्य दिगंतेषु राजन्ते दिवि सर्व
दा ब्रह्मविष्णुमहेशानां तथान्येषां निकेतनं सर्वभोगयुतं पुण्यं दीर्घिकाभिर्नगोत्तमे सिद्धैर्यक्षैस्तु संकीर्णं ग
यर्वैर्मुनिपुङ्गवैः तथान्यैर्विविधाकारैर्भूतसंघैश्च तद्विधैः गिरेस्तुपरिविभेद्धाः शुद्धस्फटिकसन्निभे सहेमभूमि-
विस्तीर्णे विमाने समहत् तुस्थिते तस्मिन्महाभुजः शर्वः सोमसूर्याग्निलोचनः सिंहासने मणिमये दिव्ये तु गणै
र्वावृतः हरेस्तत्र च विस्तीर्णे विमाने वामतः स्थिते पद्मरागमये दिव्ये पद्मजस्य तु दक्षिणे तस्मिन् शक्रस्य विपुले
पुरे वस्य यमस्य तु सोमस्य वरुणस्याथ निर्ऋतेः पावकस्य च वायोश्चैव तु रुद्रस्य सर्वालयनिवेशने तेषां तेषां वि
मानेषु दिव्येषु विविधेषु च ऐशान्यामीश्वरस्तेषु निम्माणि वर्म निःस्थिता सिद्धेश्वरस्य भगवच्छिलादेः शिष्यस

लिं॰ ग॰
पु॰ ग॰
६१

नमः सनत्कुमारश्च सिद्धेशाः सनातनः सुरेश्वराः सनकश्च सनन्दश्च सहस्रशः योगभूमिः क्वचित्तस्मिन्भोग
भूमिः क्वचित्क्वचित् बालसूर्यप्रतीकाशे विमाने तत्र शोभने शैलादिनः शुभं वासितस्मिन्नास्ते गणेश्वरः ष
एमुखस्य गणेशस्य गणानां तु सहस्रशः स्वयशायाः स्वसेनाया मातृणां सदनं स्मृतं तस्य जंबूनदीनाम मूलमा
वेष्ट्य संस्थिता तस्य दक्षिणपार्श्वे तु जंबूवृक्षः सुशोभनः अप्रमेयः सुविस्तीर्णः सर्वकामफलप्रदः मेरोः समं
ताद्विस्तीर्णं शुभं वर्षमिलावृतं तत्र जंबूफलाहाराः केचिच्चाम्रतभोजनाः जांबूनदसमप्रख्या नानावर्णाश्च भो
क्षु॰ १ गिनः मेरुपादाः स्मृता विप्रा द्वीपोयं मध्यमः स्मृतः नववर्षान्वितश्चैव नदीनदगिरीश्वरैः नववर्षं तु वस्यामि जं
बूद्वीपे यथा तथा विस्ताराम्मंडलाच्चैव योजनैस्तन्निबोधत इत्यादिमहापुराणे लैंगे भुवनकोशे ऽष्टचत्वारिंशो
ध्यायः ४८ सूत उवाच शतमेकं सहस्राणां योजनानां तु स स्मृतः द्वीपेषु सप्तभिश्चैव युक्तो लोकावृतः शु
भः नील~~ योऽन्तरे मेरोः श्वेतस्तस्योत्तरे स्थितः जठरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वतौ निषधो दक्षिणे मेरोस्त
स्य दक्षिणतो गिरि हेमकूट इति ख्यातो हिमवांश्चैव दक्षिणे मेरोः पश्चिमतश्चैव पर्वतौ द्वौ धराधरौ माल्यवा
न्गंधमादनस्ताबुभौ महदायतौ एते पर्वतराजानः सिद्धचारणसेविताः तेषामंतरविष्कंभो नवसाहस्रमेकशः
इदं हैमवतं वर्षं भारतं नाम विश्रुतं हेमकूटं परं तस्मान्नाम्ना किंपुरुषं स्मृतं नैषधं हेमकूटात्तु हरिवर्षं तदुच्यते
हरिवर्षात्परं चैव मेरोः शुभमिलावृतं इलावृतात्परं नीलं रम्यकं नाम विश्रुतं रम्यात्परतरं ख्यातं विख्यातं त
द्धिरण्मयं हिरण्मयात्परतरं शृंगी वै वकुरुः स्मृतं धनुःसंस्थे तु विज्ञेये द्वे वर्षे दक्षिणोत्तरे दीर्घाणि तत्र चत्वा

61

रोमध्यतस्त्विलावृतं मेरोःपश्चिमपूर्वेणद्वौद्वौदीर्घतरौस्मृतौ पूर्वाकनिषधमर्याद्यवेद्याईदक्षिणंस्मृतं परंनी
लवतोयत्तवेद्यर्धंवोत्तरंस्मृतं तस्माद्वेवतवेद्यर्थेदक्षिणेश्रीणिचोत्तरे तयोर्मध्येतविज्ञेयंमेरुमध्यमिलावृ
तं दक्षिणेनतनीलस्यनिषधस्योत्तरेणतु उदायतोमहाशैलोमाल्यवान्नामनामतः योजनानांसहस्रेतुनव
नीलनिषधायतः आयामतश्चतत्त्रिंशत्सहस्राणिप्रकीर्तितः तथाप्रतीच्यांविज्ञेयःपर्वतोगंधमादनः
आयामतस्तुविस्तारान्माल्यवानिवविस्तृतः जंबूद्वीपस्यविस्तारात्समेनतुसमंततः प्रागायताःस्ववर्ष्माणः
षडेतेवर्षपर्वताः अवगाढाश्चोभयतःसमुद्रौपूर्वपश्चिमौ हिमप्रायःसहिमवान्हिमकूटस्तुहेमवान् त
रुणादित्यवर्णाभात्तैजसोनिषधःस्मृतः चतुर्वर्णःससौवर्णोमेरुश्चोर्द्धमथःस्मृतः वृत्ताकृतिपरीणाहः
श्चतुरस्रःसमंततः नीलश्चवैडूर्यमयःश्वेतशुक्लोहिरण्मयः मयूरपक्षवर्णास्तुशातकुंभस्तुवीर्यवान् एतेसं
तेपतःशाकाःपुनःशृंगाणिसीखरान् जठरोदेवकूटश्चपूर्वस्यांदिशिपर्वतौ पूर्वपश्चायतावेतावर्णवांतौव्य
वस्थितौ मर्यादापर्वतानेतानष्टावाहुर्मनीषिणः योसौमेरुर्द्विजश्रेष्ठाःप्रांशुःकनकपर्वतः तस्यपादास्तुच
त्वारश्चतुर्दिक्षुनगोत्तमाः यैर्वि--ष्टानचलतिसप्तद्वीपवतीमही दशयोजनसाहस्राःशाखेष्वपिविष्कंभे
पूर्वेणमंदरोनामदक्षिणेगंधमादनः विपुलःपश्चिमेपार्श्वेसुपार्श्वश्चोत्तरेस्थितः महाद्रुमाःसमुत्पन्नाश्चत्वा
रोद्वीपकेतवः मंदरस्यगिरेःशृंगेमहावृक्षःसकेतराट् प्रलंबशाखाशिखरःकदंबश्चैत्यपादपः दक्षिणस्या
विशैलस्यपश्चिमस्यमहात्मनः संजातःशिखरेस्यापिसमहानश्वत्थपादपः सुपार्श्वस्योत्तरस्यापिशृंगेजातो

वि॰ ग॰
पु॰ ग॰
६२

महाद्रुमः न्यग्रोधो विपुलस्कंधोनेकयोजनमंडलः तेषां चतसृणां वक्ष्यामि शैलेंद्राणां क्रमेण नः अमाद्युद्यानि र
म्यानि सर्वकालर्त्तुकानि च मनोहराणि चत्वारि देवक्रीडनकान्यथ वनानि च चतुर्दिक्षु नामतस्तन्निबोध मे ।
पूर्वे चैत्ररथं नाम दक्षिणे नंदनं वनं वैभ्राजं पश्चिमे विद्यादुत्तरे सवितुर्वनं मित्रेश्वरं तु पूर्वेण षष्ठेश्वरमतः परम
मठेश्वरं पश्चिमे तु उत्तरे चाम्रकेश्वरं महासरांसि च तथा चत्वारि भूतनिषेवणाः तत्रात्मानस्तु सुखिनः पर्वतेषु
वनेषु च अरुणोदं सरः पूर्वे दक्षिणं मानसं स्मृतं सितोदं पश्चिमसरो महाभद्रं तथोत्तरं शाखस्य दक्षिणे सेंद्रं
विशाखस्य तु पश्चिमे उत्तरे नैगमेशस्य कुमारस्य च पूर्वशः अरुणोदस्य पूर्वेण शैला ये नामतः स्मृताः तो
श्रसंते तेपतः वक्ष्येन शाकं विस्तरेण तु सितांतश्च कुरुदंतश्च कुररश्चाचलोत्तमाः विकचो मणिशैलश्च वृक्षवां
श्चाचलोत्तमः महानीलोथ रुचकः सविंदुर्दुरस्तथा पूर्वेण मंदरस्यैते सिद्धावासा मुदा युताः एतेषु च
गिरींद्रेषु गुहासु च वनेषु च रुद्रेंद्राणि दिव्यानि विश्वोनारायणस्य च सरसो मानसस्येह दक्षिणेन महा
बलाः ये कीर्त्यमानास्तान् सर्वान् संक्षिप्य वदामि वः शैलस्त्रिशिखरो नाम शिशिरश्चाचलोत्तमः श्वेते
देवचरिता उत्कटाः पर्वतोत्तमाः तेषु तेषु च सर्वेषु पर्वतेषु वनेषु च रुद्रेंद्राणि दिव्यानि स्थापितानि सरोम
मेः दिग्भागे दक्षिणे प्रोक्ताः पश्चिमे च वदामि वः अपरेण सितोदस्य सरसोस्य द्विजोत्तमाः उत्तमा ये महाशै
लाः प्रवक्ष्ये तान् समंततः सुगंधशिखिशैलश्च श्रीशृंगो वाचलोत्तमः सुपक्षः शांखशैलश्च कंको वैदूर्य
पर्वतः कपिलः पिंजरो भद्रः सवरो यमहाबलः कुमुदो मधुमांश्चैव अंजनो मुकुटस्तथा कृष्णश्च पांडु

रश्चैव सहस्रशिखरस्तथः पारिजातश्च शैलेंद्रः श्रीशृंगश्चाचलोत्तमः इत्येते देवचरिता उत्कटाः पर्वतोत्तमाः सर्वे पश्चिम
दिग्भागे रुद्रक्षेत्रसमाश्रिताः महाभद्रस्य सरसश्चोत्तरेण महाचला। ये स्थिताः कीर्त्यमानांस्तान्संक्षेपेण निबोधत
शंखकूटो महाशैलो वृषभो हंसपर्वतः नागश्च कपिलश्चैव पिंजरश्चाचलोत्तमः जारुधिश्चैव शैलेंद्र एते उत्तरतः
स्थिताः तेषु दिव्येषु शैलेषु देवदेवस्य शूलिनः असंख्यातानि दिव्यानि विमानानि सहस्रशः एतेषां शैलमुख्यानां
मंतरेषु यथाक्रमं सरितश्चांतरद्रोण्यः सरांस्युपवनानि च वसंति देवमुनयः सिद्धाश्च शिवभाविताः कृतवासाः स
पत्नीकाः प्रसादात्परमेष्ठिनः लक्ष्म्यायामं बिल्ववने ककुभे कश्यपादयः तथा तालवने शक्रसिंहोपेंद्रोरणो
विभोः उदुंबरे कर्दमस्य तथान्येषां यतात्मनां विद्याधराणां सिद्धानां पुण्ये चाम्रवने स्थितिः नागानां सिद्धसंघानां
तथा निंबवने स्थितिः सूर्यस्य किंशुकवने तथा रुद्रगणस्य च बीजपूरवने पुण्ये देवाचार्यो व्यवस्थितः कौमुदे तु व
ने विष्णुश्च मुख्यानां महात्मनां स्थलपद्मवनांते न्यग्रोधे शेषभोगिनः शेषस्तु शेषजगतां पतिरास्ते निरावि
तः सर्वजगतां कालः पाताले व्यवस्थितः विष्णोर्विष्णुगुरोर्मूर्तिर्देवः साक्षाद्धलायुधः शयने देवदेवस्य सह
देः कंकणप्रभोः वने पनसवृक्षाणां सशक्रा दानवादयः किंकरै रुद्रगेश्चैव विशालकवने स्थिताः संतानक
स्थलीमध्ये साक्षाद्देवी सरस्वती मनोरमवने हृद्ये वर्ष्यकोटिसमन्विते नंदीश्वरो गणवरैः शोभावत्यां व्यवस्थितः
एवं संक्षेपतः प्रोक्ता वनानि वनवासिनः असंख्याता मया नाम्ना वक्तुं वै विस्तरेण तु इत्यादि महापुराणे लैंगे भुवन
कोशे एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ सूत उवाच सितांतशिखरे शक्रः पारिजातवने शुभे तस्य प्राच्यां कौमुदा

लिं॰ग॰ हिमकूटो वृषविस्तरः श्रेष्ठो पुराण्युदीर्णानि दानवानां द्विजोत्तमाः सवज्रकोटरे पुण्यराक्षसानां महात्मनां नील
कानां पुराण्याहुरष्टाषष्टिरिति द्विजाः महानीलेपि शैलेंद्रे पुराणि दश पंच च हयाननानां मुख्यानां किंनराणां च स
व्रताः वेणुमंधे महाशैले विद्याधरपुरत्रयं वैकुंठे गरुडः श्रीमान्करंजे नीललोहितः वसुधारे वसूनां च निवासः
पू॰ भा॰ परिकीर्तितः रत्नधारे गिरिवरे सप्तर्षीणां महात्मनां सप्तस्थानानि पुण्यानि सिद्धावासयुतानि च महाप्रजापतेः
५२ स्थानमेकशृंगे नगोत्तमे गजशैले तु दुर्गायाः सुमेधे वसवः स्मृताः आदित्याश्च तथा रुद्राः कृतावासास्तथाश्विनौ
अशीतिर्देवपुर्यस्तु हेमकूटे नगोत्तमे सुनीले राक्षसावासाः पंचकोटिशतानि च पंचकूटे पुराण्यासन्पंचकोटिप्रमा
63 णतः शतशृंगे पुरशतं यक्षाणाममितौजसां ताम्राभे काद्रवेयाणां विशाखे तु गुहस्य वै श्वेतोदरे मुनिश्रेष्ठाः सु
पर्णस्य महात्मनः पिनाके च कुबेरस्य हरिकूटे हरेर्गृहं कुमुदे किंनरावासस्त्वंजने चारणालयः कृष्णे गंधर्वहा
वासः पांडुरे पुरसप्तकं विद्याधराणां विप्रेंद्रा विश्वभोगसमन्वितं सहस्रशिखरे शैले दैत्यानामुग्रकर्मणां पुराणां तु
सहस्राणि सप्त शक्रारिणां द्विजाः मुकुटे पन्नगावासः पुष्पकेतौ मुनीश्वराः वैवस्वतस्य सोमस्य वायोर्नागगणस्य
च तक्षस्य सितशैलेंद्रे चत्वार्यायतनानि च वलेंद्रे विलरुद्राणां गुहस्य च महात्मनः कुबेरस्य च सोमस्य तथान्ये
षां दिवौकसां सत्यायतनमुख्यानि मर्यादापर्वतेष्वपि श्रीकंठाद्रिगुहावासी सर्वावासः सहोमया श्रीकंठस्या
धिपत्यं वै सर्वदेवेश्वरस्य तु अंडस्यास्य प्रवृत्तिस्तु श्रीकंठेन न संशयः अनंतेशादयस्त्वेवं प्रत्येकं चांडपालकाः चक्र
वर्तिनश्च त्रयःकालास्ततो विद्येश्वरास्त्विह श्रीकंठाधिष्ठितान्यत्र स्थानानि तु समासतः मर्यादापर्वतेष्वेषु स्मृतानि तु प्रवद एवं=
ना

स्थितं श्रीकंठाधिष्ठितं विश्वं चराचरमिदं द्विजाः कालाग्निशिवपर्यंतं कथं शक्यो ऽतिविस्तरः इत्यादिमहापुराणे
लैंगे भुवनकोशे पंचाशत्तमो ऽध्यायः ५० सूत उवाच देवकूटगिरेर्मध्ये महाकूटे सुशोभने हेमवैडूर्यमाणि
क्यनीलगोमेदकादिभिः तथान्यैर्मणिमुख्यैस्तु निर्मिते निर्मले शुभे शालाशतसहस्राढ्ये सर्वद्रुमविभू
षिते चंपकाशोकवकुलपुन्नागासनमंडिते पारिजातकसंछन्ने नानापक्षिगणाकुले नैकधातुशतैश्चि
विचित्रकुसुमोज्वले नितंबतटमालैर्वा नैकसत्वगणान्विते विमलस्वादुपानीयैर्नैकप्रस्रवणैर्युते निर्मलो
ज्वलपानीयैर्दिव्यरत्नविभूषिते गणपादकवृक्षाभिस्रवंतीभिरलंकृते स्निग्धवर्णमहामूलमनेकस्कंध
पादपं रम्यमत्यंतविस्तीर्णं दशयोजनमंडलं तत्र शुभवनं नाम नानाभूतगणालयं महादेवस्य देवस्य शंकरस्या
मितात्मनः दीप्तमायतनं तत्र हेममणिविभूषितं हेमप्राकारसंयुक्तं मणितोरणमंडितं स्फाटिकैस्तु विचि
त्रैस्तु गोपुरैश्च समाचितं सिंहासनैर्मणिमयैः शुभास्तरणसंयुतैः पादपीठयुतैः सम्यक् शर्वेणाधिष्ठितैः
शुभैः प्रासादानि विमानानि वितते नानावर्णैर्गृहोत्तमैः मंडपैस्तु विचित्रैस्तु स्फाटिक—भसंयुतैः संयुतं सर्वभूतेंद्रै
र्ब्रह्मेंद्रोपेंद्रपूजितैः वराहगजसिंहर्क्षशार्दूलकरभाननैः गृध्रोलूकमुखैश्चान्यैरजामेषमुखैरपि प्रमथै
र्विविधैः स्थूलैर्गिरिकूटोपमैः शुभैः बलविलिंदसंकाशैः करालैर्हरिकेशैश्च रोमशैश्च महाभुजैः नानाव
र्णाकृतिधरैर्नानासंस्थानसंस्थितैः दीप्तास्यैर्दीप्तचरितैर्नंदीश्वरमुखैः शुभैः बलविलिंदसंकाशैर्गणमा
दिसमन्वितैः प्रमथैरमरैर्नित्यं महापारिषदैरपि तत्र भूतपतेर्देवाः इज्यो नित्यं प्रयुंज्यते ऊह्वरीशोखपट

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
६४

ढैर्भेरीडिंडिमगोमुखैः ललिताहवितैर्गीतैर्नंदीश्वरमुखैः शुभैः भुजास्फालान्यकुर्वद्भिर्नित्यंवर्णितवल्गितैः स
पूजितोमहादेवः प्रमथैः प्रमथेश्वरः सिद्धदेवर्षिगंधर्वैर्ब्रह्मणाथमहात्मना इंद्रोपेंद्रमुखैश्चान्यैः पूजितस्तत्र
शंकरः विभक्तचारुशिखरो यत्रतत्रैववर्चसः कैलासः यत्रराजस्यकुबेरस्यमहात्मनः निवासःकोटियक्षा
णांतथान्येषांमहात्मनो तत्रापिदेवदेवस्यभवस्यायतनंमहत् तस्मिन्नायतनेसोमः सदास्तेसगणोहरः य
त्रमंदाकिनीनामसरम्याविमलोदका सुवर्णमणिसोपानाकुबेरशिखरेशुभे जांबूनदमयैःपद्मैर्गंधस्प
र्शगुणान्वितैः नीलवैडूर्यपत्रैश्चगंधोपेतैर्महाबलैः तथाकुमुदखंडैश्चमहापद्मैरलंकृता यत्रगंधर्वनारी
भिरप्सरोभिश्चसेविते देवदानवगंधर्वैर्यक्षराक्षसकिन्नरैः उपस्पृष्टजलापुण्यानदीमंदाकिनीशुभा त
स्यास्तुचोत्तरपार्श्वेहरस्यायतनंमहत् वैडूर्यमणिसंपन्नंयत्रास्तेशंकरःस्वयं हिज्ञाग्रलकनंदायास्ती
रेवैप्राच्यदक्षिणे वनेडुमसहस्राढ्यंमृगपक्षिसमाकुले तत्रापिसगणःसोवःक्रीडतेनुपमेगृहे नंदायाः
पश्चिमतीरेकिंचिद्दक्षिणाश्रिते पुरंरुद्रवनेनामनानाप्रासादसंकुलं तत्रापिशतधाकृत्वाप्यात्मानंचो
विकांतथा क्रीडतेसगणःसोवसन्तशतालयमुच्यते एवंशतसहस्राणिशर्वस्यायतनानिच प्रतिद्वीपं
मुनिश्रेष्ठाःपर्वतेषुवनेषुच नदीनदतडागानांतीरेषुर्णवसंधिषु इत्यादिमहापुराणेलैंगेभुवनकोशेए
कपंचाशत्तमोध्यायः ५१ सूतउवाच नयश्चवहवःप्रोक्ताःसदावद्भजलाःशुभाः सरोवरेभ्यःसंजातास्तसे
भ्योनाद्विजोत्तमाः प्राङ्मुखादक्षिणास्याश्चयोनरप्रवहाःशुभाः पश्चिमाग्राःपवित्रास्तुशतिवर्षंतुकीर्तिताः

64

मपंत्रेतरुणाः शुभाः पद्मपत्रसुगंधाश्च जायंते भवभाविताः जंबूफलरसाहारा अनिष्यंदाः सुगंधिनः देवलोक
च्युतास्तत्र जायंते ह्यजरामराः त्रयोदशसहस्राणि वर्षाणां ते नरोत्तमाः आयुः प्रमाणं जीवंति वर्षे दिव्ये वि
लावृते जंबूफलरसं पीत्वा न जरा बाधते त्विमान् न च ग्लानिः क्लमश्चापि न मृत्युर्न चैव हि था तत्र जांबूनदं ना त५३
म कनकं देवभूषणं इंद्रगोपकसंकाशं जायते भास्वरं तु तत् एवमयासमाख्यातं नववर्षानुवर्णने वर्णा
गुर्भोजनाद्यं च संक्षिप्य न च विस्तरात् हेमकूटे तु गंधर्वा विज्ञेयाः साप्सरोगणाः सर्वे नागास्तु निषधे शे
षवासुकितक्षकाः महाबलास्त्रयस्त्रिंशत् रमंते याज्ञिकाः सुराः नीले तु वैडूर्यमये सिद्धब्रह्मर्षयोमलाः
दैत्यानां दानवानां तु श्वेतपर्वत उच्यते शृंगवान्पर्वतश्चैव पितॄणां निलयः स्मृतः हिमवान् यक्षमुख्यानां
भूतानामीश्वरस्य च सर्वाद्रिषु महादेवो हरिणा वलणांबया नंदिना च गणैः सार्द्धं वर्षेष्वेव वनेषु च नी
लेचापि त्रिशृंगे च भगवान्नीललोहितः सिद्धैर्दैत्यैश्च पितरैर्हृष्टो नित्यं विशेषतः नीलस्तु वैडूर्यमयः श्वे
तः शुक्लो हिरण्मयः मयूरबर्हवर्णश्च शातकौंभस्त्रिशृंगवान् एते पर्वतराजानो जंबूद्वीपे व्यवस्थिताः इत्या
दिमहापुराणे लिंगे भुवनकोशे द्विपंचाशत्तमोध्यायः ५२ सूत उवाच सप्तद्वीपादिष्वेतेषु सप्त सप्त सुप
र्वताः तदायताः प्रतिदिशं निविष्टा वर्षपर्वताः प्लक्षद्वीपे तु वक्ष्यामि सप्त दिव्यान्महाचलान् गोमेदकोत्र
प्रथमो द्वितीयश्चांद्र उच्यते तृतीयो नारदो नाम चतुर्थो दुंदुभिः स्मृतः पंचमः सोमको नाम सुमहान्षष्ठ उच्य
ते सप्तर्षिभिः प्रोक्तो वैभ्राजः सप्तमस्तथा सप्तैते गिरयः प्रोक्ताः प्लक्षद्वीपे विशेषतः सप्तैव शाल्म

लिं.पु.
पू.भा.
५५

लीद्वीपेतान्वैसंक्षेपतोवदे कुमुदश्चोन्नतश्चैवपर्वतश्चबलाहकः द्रोणःकंकणामहिषःककुद्मान्सप्तमःस्मृतः
कुशद्वीपेतुसप्तैवद्वीपाश्चकुलपर्वताः तांश्चसंक्षेपतोवक्ष्येनाममात्रेणवैक्रमात् विद्रुमःप्रथमःप्रोक्तोद्विती
योहेमपर्वतः तृतीयोद्युतिमान्नामचतुर्थःपुष्पवान्स्मृतः कुशेशयःपंचमस्तुषष्ठोहरिगिरिःस्मृतः सप्त
मोमंदरःश्रीमान्महादेवनिकेतनः मंदाइतिह्यपांनाममंदरोदारणादपां तत्रसाक्षान्महादेवोविश्वेशो
विमलःशिवः सोमःसनंदीभगवानास्तेहेमगृहोत्तमे तपसातोषितःपूर्वंमंदरेणमहेश्वरः अविमुक्तेन
ह्यतेवैलेभेसपरमंवरं प्रार्थितश्चमहादेवोनिवासार्थंमहाव्यया सनंदीसगणःसोमस्तेनासौतेनसंवसति
क्रौंचद्वीपेतुसप्तैवक्रौंचाद्याःकुलपर्वताः क्रौंचोवामनकःपश्चात्तृतीयश्चांधकारकः अंधकारात्परश्चापि
दिवावृन्नामपर्वतः दिवावृतःपरश्चापिविविंदोगिरिरुच्यते विविंदात्परतश्चापिइंद्रकीलोमहागिरिः
इंद्रकीलात्परश्चापिप्रोच्यतेदुंदुभिस्वनः एतेरत्नचयाःसप्तक्रौंचद्वीपस्यपर्वताः शाकद्वीपेचगिरयःस
प्ततान्वदामिवः उदयोरैवतश्चैवश्यामकोमुनिसत्तमाः राजतश्चगिरिश्चैवअंबिकेयःसुशोभनः आंबिके
यात्परोरम्यःसर्वौषधिसमन्वितः तथैवकेसरीत्युक्तोयतोवायुःप्रजायते पुष्करेपर्वतःश्रीमानेकएव
महाशिलः चित्रैर्मणिमयैःकूटैःशिलाजालसमुच्छ्रितैः द्वीपस्यतस्यपूर्वार्द्धेचित्रसानुःस्थितोमहान्।
परिमंडलसहस्राणिविस्तीर्णःपंचविस्तरात् ऊर्द्धंचैवचत्रिंशच्चसहस्राणिमहागिरिः द्वीपार्द्धस्यपरिवि
मःपर्वतोमानसोत्तरः स्थितोवेलासमीपेतुअर्द्धचंद्रइवोदितः योजनानांसहस्राणिऊर्द्धंपंचाशदुच्छ्रितः

66

तावदेवतुविस्तीर्णः पर्वतः परिमंडलः सप्तद्वीपस्यार्द्धेचमानसः पृथिवीधरः एकएवमहासानुः सन्निवेशाद्वि
धाकृतः स्वादूदकेनोदधिना सर्वतः परिवारितः पुष्करद्वीपविस्तारविस्तीर्णोसौसमंततः तस्मिन्द्वीपेस्मृतौद्वौ
तु पुण्यौजनपदौशुभौ अतौमानसत्कूपस्यपर्वतस्यसमंडलौ महावीतंततद्वर्षंबाह्यतमानसस्यत तस्माद्वा
क्यांतरंतन्मधातकीखंडउच्यते स्वादूदकेनोदधिना पुष्करःपरिवारितः विस्तारान्मंडलाच्चैवपुष्करस्यसमेनत
पद्वीपासमुद्राणांहेतैर्ज्ञेयाःपरस्परं परेणपुष्करस्याथस्वादूदस्यस्थितोमहान् स्वादूदकंसमुद्रंचसमंता
त्परिवेष्ट्यच पौरस्त्यमहतीतत्रत्यश्यतेलोकसंस्थितिः कांचनीद्विगुणाभूमिसर्वाचैकशिलोपमा तस्यापरे
णशैलस्तुमर्यादाभानुमंडलः प्रकाशश्चाप्रकाशश्चलोकालोकःसउच्यते लोकालोकोगिरिर्यावत्ताव
द्दैर्घ्यायतास्मृता योजनानांसहस्राणांदशतस्योच्छ्रयःस्मृतः तावांश्चविस्तरश्चैवलोकालोकमहागिरेः प्रवा
वीनेततस्यार्द्धंवरंतिरविश्मयः परावीनेतमोनित्यंलोकालोकस्ततःस्मृतः एषसंक्षेपतःप्रोक्तोभूर्लोकस्य
वविस्तरः आभानोर्वैभुवःस्वस्तुआध्रुवान्मुनिसत्तमाः आवहाद्यानिधिमानिवायोर्वैसंततेनमुयः आवहःप्र
वहश्चैवततश्चानुवहस्तथा संवहोविवहश्चाद्यततश्चोर्द्धंपरावहः द्विजाःपरिवहश्चैववायोर्वैसमयोन
नयः वलाहकास्तथाभानुश्चंद्रोनक्षत्रराशयः ग्रहाश्चऋषयःसप्तध्रुवोविप्राःक्रमादिह योजनानांमही
पृष्ठाद्र्ध्वंपंचदशध्रुवः नियुतान्येकनियुतंभूपृष्ठाद्भानुमंडले रथःषोडशसाहस्रोभास्वरस्यरथोपरि च
तुराशीतिसाहस्रामेरुश्चोपरिभूतलात् कोटियोजनमाक्रम्यमहर्लोकेध्रुवेमतः जनलोकोमहर्लोका।

लिं॰ ग॰
पु॰ ग॰
६७

नयाकोटिद्वयेस्मृतः भुवनलोकानिसप्तैतेतत्वेऽस्मिन्कथितानिवै अथःसप्ततलानांचनरकाणांहिकोटयः मा
योताश्चवह्निगायाश्चषडविंशतिरेवच पापिनस्तेषुपच्यंतेस्वस्वकर्मानुरूपतः अवीच्यंतानिसर्वाणिरौरवाद्या
द्यानितेषुच प्रत्येकंपंचकान्याहुर्नरकेषुविशेषतः अंडस्मादौमयाप्रोक्तमंडस्यावरणानिच हिरण्यगर्भस
र्गस्यप्रसंगाद्बहुविस्तरे अंडानामीदृशानांतुकोट्योज्ञेयःसहस्रशः सर्वगत्वात्प्रधानस्यतिर्यगूर्ध्वमधःस्थि
ताः अंडेष्वेतेषुसर्वेषुभुवनानिचतुर्दश प्रत्यंडंद्विजशार्दूलास्तेषांहेतुर्महेश्वरः अंडेषुचांडबाह्येषुतथाद्यावर
णेषुच तमोंतेचतमःपारेवाष्टमूर्तिर्व्यवस्थितः तस्यात्मनोमहेशस्यमहादेवस्यधीमतः अदेहिनस्तद्देहोदेह
मखिलेपरमात्मनः अस्याष्टमूर्तेःशर्वस्यशिवस्यगृहमेधिनः गृहिणीप्रकृतिर्दिव्याप्रजाश्चमहदादयः पश
वःकिंकरास्तस्यसर्वेदेहाभिमानिनः आद्यंतहीनोभगवाननंतःपुमान्प्रधानंपुरुषाश्चसप्त प्रधानमूर्तिस्त्वथ
षोडशांशोमहेश्वरस्याष्टतनुःसएव आत्मावलानस्यधरास्थितेहधराधरावारिधराःसमुद्राः ज्योतिर्गणाःश
क्रमुखाःसुराश्चवैमानिकाःस्थावरजंगमाश्च दृष्टाःस्वतल्लक्षणहीनमीदृग्दृष्टाःसुरेंद्रास्तुकिमत्रचित्रहेति य
देगतानिभुवनात्यावकाद्याशक्तितोणाश्चाभवन्नयतोपि दग्धुंतृणंवापिसमस्तमस्ययत्तस्यवह्निर्नेशाशा
कविष्णुः वायुस्तृणंचालयितुंनतस्यान्येसाम्यस्यान्यभावान्सकलाःसुरेंद्राः यदास्वयंपूज्यपरिपुःसुरेंद्रैःसुरेश्व
रःसर्वसमस्तदेहैः सुरेश्वरंयत्नवाचकोवाभवान्इतीत्यंसकोनहलात्मा तदाचहैमवतंगतएवयत्नस्त।
दाविकाहैमवतीशुभाया उमाशुभेराभरणैरनेकैःसुशोभमानानतनुर्नाविरासीत् नीशस्तुस्तवावरूशोभमा

६७

नामतामत्तौ हेमवतीमपृच्छत् किमेतदीशे वक्त्रशोभमाने कोवाविकेयलवपुष्कोवा निशम्यतेषां वचनमुमाह
प्रणोचरस्तेति सुरासुरोक्तः प्रणोमुरेतामिह राजमानानामत्तौ लोहितशुक्लकृष्णौ संभाविता सा सकलामरेंद्रैः
सर्गप्रवृत्तिस्तु सुरासुराणां ज्योतिर्गणानां प्रकृतिश्च पुंसोयतस्य चाज्ञावशगत्यचाह तस्माद्धि ज्ञात्वा सर्वमजस्य
तस्य नियोगतस्त्वंडमभूद्वरात्रे अग्रजस्त्वयोडादविलेवतस्मात् ज्योतिर्गणोलोकमजात्मकेतत् इत्यादिमहापु
राणेलैंगे भुवनकोशे त्रिपंचाशत्तमोध्यायः ५३ सूतउवाच ज्योतिर्गणप्रचारं च संक्षिप्याद्ब्रवीम्यहं देवदेवा
णां चालोक्यग्रहचारप्रसिद्धये मानसोपरिमाहेंद्री प्राच्यां मेरोः पुरी स्थिता दक्षिणेभानुपुत्रस्य वरुणस्य च वा
रुणे सौम्ये सोमस्य विपुलातासु दिग्देवताः स्थिताः अमरावती संयमनी सुखा चैव विभा क्रमात् लोकालोको
परिष्टात्सर्वतो दक्षिणायने काष्ठां गतस्य सूर्यस्य गतिर्यातां निबोधत दक्षिणं चक्रमेभानुः क्षिप्तेषुरिव गच्छ
ति ज्योतिषां चक्रमादाय सततं परिगच्छति पुरांतिके यदाभानुः शक्रस्य भवति प्रभुः सर्वैः सयामनैर्हरोदयमिव
दृश्यते सर्वेव सत्वत्यां तु निशांतस्य प्रदृश्यते अस्तमेति पुनः सूर्यो विभायां विश्वदृग्विभुः मयाप्रोक्तोमराव
त्यांतथासौ चाविंतस्करः यदासंयमिनीं प्राप्य सुखा चैव विभावरी यदापराह्णस्त्वाग्नेय्यां पूर्वाह्णो नैर्ऋते हि
ताः तदा त्वपराह्णं तु वायुभागे सुदारुणं ईशान्यां पूर्वरात्रं च मुहूर्तेनैव गच्छति योजनानां मुहूर्तस्य इमां संख्यां
निबोधत शतानां शतसहस्राणामेकत्रिंशच्च सा स्मृता पंचाशच्च तथान्यानि सहस्राण्यधिकानि च मौहूर्तिकी ग
तिर्ह्येषा भास्करस्य महात्मनः एतेन गतियोगेन यदा काष्ठां तु दक्षिणां पर्यगच्छत्यनंगो सौ मानसस्योत्तरे हरिः म

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
६८

68

धेनत्वपुष्करस्यायं क्रमते दक्षिणायने मानसोत्तरशैले तु महातेजा विभावसुः मंडलानि शतं पूर्वमशीत्यभ्यधिकं वि
भुः बाह्यं चाभ्यंतरं चैव अंके चोत्तरायणाद्दक्षिणे प्रत्यहं चरते तानि सूर्यो वै मंडलक्रमात् कुलालचक्रपर्यंतो यथा शी॥
घ्रं प्रवर्तते दक्षिणायक्रमे देवस्तथा शीघ्रं निवर्तते तस्मात्प्रकृष्टां भूमिं तु कालेनाल्पेन गच्छति सूर्यो द्वादशभिः
शीघ्रं मुहूर्तैर्दक्षिणायने त्रयोदशार्द्धमृक्षाणामह्ना तु चरते रविः मुहूर्तैस्तावदृक्षाणि नक्तमष्टादशैश्चरन्
कुलालचक्रमध्यस्थो यथा मंदं प्रसर्पति तथोदगयने सूर्यः सर्पते मंदविक्रमः तस्माद्दीर्घेण कालेन भूमिं स्व॥
ल्पां स गच्छति सरथो भगवान्भानुरादित्यैर्मुनिभिस्तदा गंधर्वैरप्सरोभिश्च ग्रामीणैः सर्पराक्षसैः प्रदीप्यन्स
हस्रांशुश्चरन्तः पृष्ठतोऽप्यधः ऊर्द्धं तत्रक्रकरं तु क्रमाससभाग्नाल्मीमनुत्तमां ग्रहैर्भोभिर्मुनिभिस्तु पक्षैः संध्यायां तु नि
शाचरान् नित्यं तु शास्त्रवान्मामान्वाल्पेणेश्चरते रविः अष्टादशमुहूर्तानि उत्तरायणपश्चिमे अहर्भवति तच्चा
पि चरते मंदविक्रमः त्रयोदशार्द्धमृक्षाणां नक्तं द्वादशभी रविः मुहूर्तैस्तावदृक्षाणि दिवाष्टादशभिश्चरन् ततो
मंदतरेणाभ्यां नक्तं भवति वै यथा मृत्पिंड इव मध्यस्थो ध्रुवो भवति वै यथा त्रिंशन्मुहूर्तानेवाहुरहोरात्रं ध्रुवो भ्रम
न् उभयोः काष्ठयोर्मध्ये भ्रामयन्मंडलानि तु कुलालचक्रनाभिश्च तथा तत्रैव वर्तते ध्रुवस्तथा हि विज्ञेयस्तत्रैव
परिवर्तते उत्तानपादिर्भ्रमते ग्रहैः सार्द्धं प्रदक्षिणः गणोमुनिर्ज्योतिषां तु मनसा तस्य सर्पति अधितिष्ठन्पुनस्तेन
भानुस्त्वाराधयतिष्टति रश्मिरेणोः सर्वतो पंच सर्वदेवो वै समीरेणः उत्तानपादस्य तदा ध्रुवस्तैव प्रसादतः विष्णोरुत्ता
नपादेनमासाद्द्वादशात्स्पृहेतना ग्रहः पीतात्सूर्येण क्रमते शशिनेक्रमात् निशाकरान्तिः सर्वे तेजीमूताः प्रत्यहं पुनः

६८

वृंदं जलमयं चैव समनेनाभिताडितं । अपां वृष्टिं विसर्जंते तो भासा दत्तेन भास्करः । तोयस्य नास्ति वै नाशस्तदेव परिव
र्तते । हिताय सर्वजंतूनां गतिः शर्वेण निर्मिता । भूर्भुवः स्वस्तथा लोका व्याप्ता येनाम्भसा तु मेव च । प्राणा वै जगतामापो भूता
नि भुवनानि च । वक्तव्यं किमु केनेन च चावृतमिदं जगत् । आपः शिवश्च भगवान् आधिपत्ये शिवः स्थितः । अपां त्वा
धिपतिर्देवो रुद्र इत्येव कीर्तितः । भवात्मकं जगत्सर्वमिति किं चेह चाद्भुतं । नारायणत्वं देवस्य हरेश्चाद्भिर्विनाश
भोः । जगतां निलयो विष्णुस्त्वापस्तस्यालयानि तु । इमं दृश्यमानेषु चराचरेषु गोभूमिभूतास्तयि निष्क्रमंति या
सर्वतस्त्वानुमतस्त्वेतेषु विभावयोस्तु ... अग्निना च जलं प्रापो धूमाग्निवातानां संयोगस्त्वभ्रमुच्यते वारिणा वायुतः
संति अभ्राण्येव शतक्रतोः । यत्र धूमोद्भवश्चासीद्द्विजानां हितकृत्सदा । दावाग्निधूमसंभूतमभ्रं वनहितं स्मृतं । धू
तधूमोद्भवं चाभ्रमशुभाय भविष्यति । आभिचारीय धूमोत्थं भूतनाशाय वै द्विजाः । एवं धूमविशेषेण जगतां वै हिता
हितं । तस्मादाच्छादये धूममभिचारकृतं नरः । अनाद्याय द्विजः कुर्याद्भूतं तत्राभिचारिकं । एकस्य द्विपलोकस्य
क्षयकृद्वै भविष्यति । अपां निदानं जीमूताः षण्मासानीह सत्त्वताः । वर्षत्येवं हि जगतां हिताय वै भवभवाज्ञया स्तनि
तं चेह वायवश्चैव युतं पावकोद्भवं । विद्युतां तेषां सहोत्पत्तिरप्राणां मुनिपुंगवाः । न भ्रश्यंति यतो ह्यापो मेघनाम्ना मेघ
उच्यते कृष्णवर्त्मा च वैरस्यात्पत्ताश्चैवं दृष्ट्वा त्रिविधाः । धूमतो नवधपते स्तमेघविच्छेदिते ततः । यं देयास्तथ जीमूता
श्च वहस्यानगास्ततः । विरिंचोद्भूतसंज्ञाः सर्वे प्रवहस्कंधश्रास्ततः । मूकाः शब्दापशब्दास्ते तेषां कृत्येय यथाक्रमं अ
ल्पवृष्टिप्रदा दीर्घकाले शीतसमीरणाः । जीमूताश्च तथा क्षीणा विद्युद्ध्वनिविवर्जिताः । तिष्ठंति क्रोशमात्रे च परा

लिं॰ ग॰
पु॰ रा॰
६९
69

काष्ठानितस्ततः ग्रर्द्धक्रोशं च ते सर्वे जीमूतास्त्वेव वासिनः मेघायोजनमात्राच्च मार्ध्वं राजात्ततोयदाः पुराम्स्टा हिमाः हस्माते विपुलं गणसंयुताः तेषां हि वृष्टिसर्गश्च त्रिधाकथितमत्र तु यत्नजाः कस्पदाः सर्वैः पर्वतानां महत्तया कल्पा ते ग्रोच वर्षति राजौ नाशायनीरदाः यदा वै पुष्करा याम्ल वर्षति जलदा जलं तदार्णवमभूत्सर्वं तत्र शेते निशीश्वरः आग्नेयानां तस्वासानां पतन्नानां हि जर्षभाः जलदानां सदाम्भो ह्याप्यायन इति स्मृतः प्रोक्तास्तक्षुपयः सर्वे वे शुताः शीतसंस्पदः पुंड्रे देशे तु पतिता नागानां शीकरा हिमाः गंगागजांतु संभूता गर्जंत्येव पराव ह नागानां चे वनागानां हिमगन्नानां समाकुले मेघानां च पृथग्भूतं जलायजलदादयः पराचाहोयञ्च समानूतनयंत्यंथिकं गुहो सेनापतिमतिक्रम्यह्यवस्यं ते हि जांपरे ग्रभ्येति भारते वर्षे क्रमादन्यविपर्यये सस्यहयस्य संसेपात्प्रवक्ष्यामि यथामिति स्रष्टा भानुर्महातेजा वृष्टीनां विश्वसृग्विभुः सोपि साक्षाद्धिजश्रेष्ठा ईशानः परमः शिवः सएव ते जोजस्तत्वं लं चैव यशः स्वयं चक्षुः श्रोत्रे मनो मन्तारात्मा मन्ता विदिग्दिशः यमो मत्तुस्तथा वायुराकाशः ख चरश्च सः लोकपालो हरिर्ब्रह्मा रुद्रः साक्षान्महेश्वरः सहस्रकिरणः श्रीमान ग्रहस्तः स मंडलः ग्रर्द्धनारीव पुःसाक्षात्त्रिनेत्रस्त्रिदशाधिपः ग्रस्यैव हि प्रसादात्तु वृष्टिर्नाम भवेद्विजाः सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते किरणैर्ज लं जलस्य नाशो वृद्धिर्वा नास्त्येवास्य विचारतः ध्रुवेणाधिष्ठितो वायुर्वृष्टिं संहरते पुनः यदा निःसृत्य सूर्यात्तु क्र त्स्नं नक्षत्रमंडले वारस्यांते विशत्यर्कं ध्रुवेण समधिष्ठितः इत्यादिमहापुराणे लैंगे भुवनकोशमेघनिर्णयो नाम च तुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ५४ सूत उवाच सौरः संस्थितिप्येवो वदेश स्यंदनं शशिनः पवक्ष्ये ग्रहाणामितरेषां च यथायाति च

चवाविदः सौरस्तत्र गानामृहोरथः स्वर्णावशेनच संवत्सरस्यावयवैः कल्पितस्तु द्विजर्षभाः त्रिधाभिनाच चक्रेण
पंचारेणसमन्वितः सौवर्णः सर्वदेवानामावासोभास्करस्यच नवयोजनसाहस्रो विस्तारायामतः स्मृतः द्विगुण
थरथस्तस्मादीषादंडः प्रमाणतः ससंगेश्च ह्यैर्युक्तो यतश्चक्रं ततः स्थितैः वाजिनस्तस्यवैसप्तछंदोभिर्निर्मिता
स्तते चक्रपक्षेनिबद्धास्तुध्रुवेवाक्षः समर्पितः महात्तचक्रोभ्रमतेसहाक्षोभ्रमतेध्रुवः अक्षस्यतेश्चचक्रेणभ्र
मतेसौध्रुवेस्थितेः प्रेरितोज्योतिषांश्रीमान्ध्रुवोवैवाक्षरश्मिभिः युगाक्षकोटिसंबद्धौद्वौरश्मीस्यंदनस्यच ध्रुवेण
भ्रामिणोरश्मीनिबद्धश्चयुगाक्षयोः भ्रमतोमंडलानिस्युःखेचरस्यरथस्यतु युगाक्षकोटीक्तस्यदक्षिणेस्यं
दनस्यतु ध्रुवेणप्रगृहीतेवैसवक्राक्षेतरज्जुवत् भ्रमंतमनुगच्छेतेध्रुवंरश्मियुतावुभौ युगाक्षकोटी तस्यां
ततोनिर्मितमस्यतु कीलासक्तायथारज्जुर्भ्रमतेसर्वतोदिशं भ्रमतस्तस्यरश्मीतुमंडलेषूत्तरायणे वर्द्धंतेद
क्षिणेचैवभ्रमतेमंडलानिच उद्वेष्टनेसवेगेनमंडलानितुगच्छति देवाश्चैवयथानित्यंमुनयश्चदिवानिशं य
जंतिसततंदेवंभास्करंभुवनेश्वरं सरथोधिष्ठितोदेवैरादित्यैर्मुनिभिस्तथा गंधर्वैरप्सरोभिश्चग्रामणीःसर्परा
क्षसैः एतेवसंतिवैसूर्येद्वौद्वौमासौक्रमेणतु आप्याययंतिचादित्यंतेजोभिर्भास्करेशिवं ग्रथितैःस्वैर्वचो
भिस्तुस्तुवंतिमुनयोरविं गंधर्वाप्सरसश्चैवनृत्यगेयैरुपासते ग्रामणीयक्षभूतानिकुर्वतेभिससंग्रहं रथंव
हंतिवैसूर्योयातुधानाननयंतिच वालखिल्यानयंत्यस्तंपरिवार्योदयाद्रविं शेषंतेवैवसंतीहद्वौद्वौमासौदि
वाकरे मधुश्चमाधवश्चैवशुक्रःशुचिरेवच नभोनभस्याविषेंद्रादिषऊर्जस्तथैवच सहःसहस्यश्चतथा

लिं॰ पु॰ ७०

70

तपश्च तपस्यश्च पुनः एते द्वादश मासा वै वर्षं स्यान्मानुषं द्विजाः वसंतश्च तथा ग्रीष्मः शुभो वै वार्षिकस्तथा शारदा
स्तु हिमश्चैव शिशिरश्चर्तवः स्मृताः धाताऽर्यमाथ मित्रश्च वरुणश्चेंद्र एव च विवस्वांश्चैव पर्जन्यः पूषांशश्च गभ
स्तिमान् त्वष्टा विष्णुः पुलस्त्यश्च पुलहश्चात्रिरेव च वसिष्ठश्चांगिराश्चैव भृगुर्बुद्धिमतां वरः भरद्वाजो गौतमश्च
कश्यपश्च प्रजाधिपः जमदग्निः कौशिकश्च वासुकिः कंकणीकरः तक्षकश्च तथा रंभोपलपत्रस्तथा द्विजाः
शंखपालस्तथा चान्य ऐरावत इति श्रुतः धनंजयो महापद्मस्तथा कर्कोटकः शुभः कंबलोऽश्वतरश्चैव तथैव तुंबरु
र्नारदस्तथा हाहाहूहूश्च निश्चेष्टा विश्वावसुरनुत्तमः उग्रसेनो वसुरुचिरर्वावसुः परावसुः चित्रसेनो महा
तेजा ऊर्णायुश्चैव संहृतः धृतराष्ट्रः सूर्यवर्चा देवी साक्षात् क्रतुस्थला शुभानना शुभश्रोणी दिव्या सा पुंजिक
स्थला मेनिका सहजन्याश्च प्रम्लोचा च शुचिस्मिता अनुम्लोचा घृताची च विश्वाची चोर्वशी शुभा पूर्वचित्ति
रिति ख्याता देवी साक्षात्तिलोत्तमा रंभा चांभोजनयना रथकृद्ग्रामणीस्तथा रथौजा रथचित्रश्च सुबाहुर्वै
रथस्वनः वरुणश्च तथैवान्यः सुषेणः सेनजित्शुभः तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च रथजित्सत्यजित्तथा रक्षो हेतिः
प्रहेतिश्च पौरुषेयो वधस्तथा सर्पो व्याघ्रस्तथापश्च वातो विद्युद्दिवाकरः ब्रह्मापेतश्च विप्रेंद्रो यज्ञापेतस्त
थैव च एते देवादयः सर्वे वसंत्यर्के क्रमेण तु स्थानाभिमानिनो ह्येते गणा द्वादश सप्तकाः धात्रादि विष्णुपर्यं
ता देवा द्वादश कीर्तिताः आदित्यं परमं भानुं भाभिराप्याययंति च पुलस्त्याद्याः कौशिकांता मुनयो मुनि
सत्तमाः द्वादशैव स्तवैर्भानुं स्तुवंति च यथाक्रमं क्रमेण सूर्यवर्चाना स्तुंवरुप्रमुखास्तथा गीतेनैवमुपासे

तेगंधर्वाद्वादशोत्तमाः कृतस्थलाद्यारंभांतादिव्याश्चाप्सरसोरविं तांडवैःसरसैःसर्वाश्चोपासंतेयथाक्रमं दिव्याः
सत्यजिवंताश्चग्रामण्योरथभृत्स्वाः द्वादशाश्चक्रमेणैवकुर्वंतेभीष्टसंग्रहं प्रयांतियज्ञोपेतांतारक्षोहे
तिमुखाःसदा साम्प्रथाद्वादशैवैतेराक्षसास्तयथाक्रमं धातार्यमापुलस्त्यश्चपुलहश्चप्रजापतिः उरगोवासु
किश्चैवकंकसीरश्चतावुभौ तुंबुरुर्नारदश्चैवगंधर्वौगायतांवरौ कृतस्थलाप्सराश्चैवतथान्यापुंजिकस्थला
ग्रामणीरथभृत्स्नश्चरथौजाश्चैवतावुभौ रक्षोहेतिःप्रहेतिश्चयातुधानावुदाहृतौ मधुमाधवयोरेषगणोभ्र
मतिभास्करे वसंतग्रीष्मकौमासौमित्रश्चवरुणश्चसः ऋषिरत्रिर्वसिष्ठश्चतक्षकोनागएवच मेनिकासह
जन्याश्चगंधर्वौहाहाहूहू रथस्वनस्तथाग्रामणीरथचित्रश्चतावुभौ पौरुषेयोवधश्चैवयातुधानावुदाहृतौ
एतेवसंतिवैसूर्येमासयोःशुचिशुक्रयोः ततःसूर्येवसंत्यन्यानिवसंतीहदेवताः इंद्रश्चैवविवस्वांश्चअंगिरा
भृगुरेवच एलपत्रस्तथासर्पःशंखपालश्चतावुभौ विश्वावसूग्रसेनौचप्रातश्चैवारुणस्तथा प्रम्लोचेतिव
विख्याताअनुम्लोचेतितेउभे यातुधानास्तथासर्पाव्याघ्रश्चैवतावुभौ नभोनभस्ययोरेषगणोवसतिभास्क
रे पर्जन्यश्चैवपूषाचभरद्वाजोथगौतमः धनंजयोदशाश्वश्चसरुचिःसपरावसुः घृताचीचाप्सराश्रेष्ठावि
श्वाचीचातिशोभना सेनाजिच्चसुषेणश्चसेनानीग्रामणीचतौ विभुर्दिवाकरश्चोग्रोयातुधानावुभौस्मृतौ व
संत्येवतेवसूर्येवासऊर्जेश्चेषचहू हेमंतिकौतहोमासौवसंतेचदिवाकरे अंशो------ भगश्चतथावेसरस्ता
वुभौ तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चसेनानीग्रामिणीचतौ विद्युत्स्फूर्जश्चतावुभौयातुधानावुदाहृतौ सहश्चैवसहस्ये

वसंत्येते दिवाकरे ततः शैशिरयोश्चापि मासयोर्निवसंति वै त्वष्टा विष्णुर्जमदग्निर्विश्वामित्रस्तथैव च काद्रवेयौ
तथा नागौ कंबलाश्वतरावुभौ गंधर्वौ धृतराष्ट्रश्च सूर्यवर्चास्तथैव च तिलोत्तमाप्सराश्चैव देवी रंभा मनोरमा॥
लिं॰पु॰ रथजित्सत्यजिच्चैव ग्रामण्यौ लोकविश्रुतौ ब्रह्मापेतस्तथा रक्षो यज्ञापेतश्च यः स्मृतः एते देवा वसंत्यर्के द्वौ॥
पू॰भा॰ द्वौ मासौ क्रमेण तु स्थानाभिमानिनो ह्येते गणा द्वादश सप्तकाः सूर्यमाप्याययंत्येते तेजसा तेजउत्तमो ग्रथि
७१ तैस्तैर्वचोभिस्तु स्तुवंति मुनयो रविं गंधर्वाप्सरसश्चैव नृत्यगेयैरुपासते ग्रामणीयक्षभूतानि कुर्वतेभीषुसं
ग्रहं सर्पा वहंति वै सूर्यं यातुधाना नुयांति च वालखिल्या नयंत्यस्तं परिवार्योदयाद्रविं एतेषामेव देवानां य
71 था वीर्यं यथा तपः यथा योगं यथा सत्त्वं यथा धर्मं यथा बलं तथा तपत्यसौ सूर्यस्तेषामिद्धस्तु तेजसा इत्येते
वै वसंतीह द्वौ द्वौ मासौ दिवाकरे गंधर्वा ऋषयो देवाः पन्नगाप्सरसां वराः ग्रामण्यश्च तथा विप्रा यातुधाना
श्च सुव्रतः एते तपंति वर्षंति भांति वांति सृजंति च भूतानामशुभं कर्म व्यपोहंत्येव कीर्तिताः मानवानां शुभं
ह्येते हरंति दुरितात्मनां दुरितं सुप्रचाराणां व्यपोहंति क्वचित्क्वचित् विमानेन स्थिता दिव्ये कामगे वातरंह
सि एते सहैव सूर्येण भ्रमंति दिवसानुगा वर्षंतश्च तपंतश्च ह्लादयंतश्च वै द्विजाः गोपायंतीह भूतानि सर्वाणी
ह मनःक्षयात् स्थानाभिमानिनो ह्येते तत्स्थानं मन्वंतरेषु वै अतीतानागतानां च वर्तंते सांप्रतं च ये एनं क्रमे
ण कथिताः सप्त मिर्वै चतुर्दश चतुर्दशसु सर्वेषु गणा मन्वंतरेष्विह संक्षेपाद्विस्तराच्चैव यथावृत्तं यथाश्रु
तं कथितं द्विजशार्दूला देवदेवस्य धीमतः इत्येष एकचक्रेण सूर्यस्तूर्णं रथेन तु हरितैरक्षतैरश्वैः सर्पते सौ

पाणिहीनानि तत्परस्परात् शतानि पंचचत्वारिंशीण्युर्ध्वं पंचयोजने सर्वोपरि निकृष्टानि तारकामंडलानि तत्र योज
नार्धं हमात्राणि तेभ्योऽल्पेन विद्यते उपरिष्टादधस्तेषां ग्रहा ये ह्रस्वसर्पिणः सौरांगिराश्च वक्रश्च ज्ञेया मंदविचारि
णः तेभ्योधस्ताच्चत्वारः पुनरन्ये महाग्रहाः सूर्यः सोमो बुधश्चैव भार्गवश्चैव शीघ्रगाः तावन्त्यस्तारकाः कोट्यो या
वन्त्यृक्षाणि सर्वशः ध्रुवात्तन्नियमाश्चैषां ऋक्षमार्गे व्यवस्थितिः गतिश्चोतेषु सूर्यस्य नीचोच्चत्वमनुक्रमात् उत्तरा
यणमार्गस्थः यदा पर्वसु चंद्रमाः उच्चत्वाद्दृश्यते शीघ्रं नाभिव्यक्तैर्गभस्तिभिः तदा दक्षिणमार्गस्थो नीचां वी
थीमुपाश्रितः भूमिलेखावृतः सूर्यः पूर्णामावास्ययोर्यदा दृश्यते च यथाकालं शीघ्रमस्तमुपैति च तस्मादु
त्तरमार्गस्थो यदा चरति रश्मिवान् सर्वग्रहाणां सूर्यस्तु स्याधः प्रसर्पति विस्तीर्णं मंडलं कृत्वा तस्योर्ध्वं चर
ते शशी नक्षत्रमंडलं कृत्स्नं सोमादूर्ध्वं प्रसर्पति नक्षत्रेभ्यो बुधश्चोर्ध्वं बुधादूर्ध्वं तु भूमिजः शुक्रस्तु भूमिजादूर्ध्वं
शुक्रादूर्ध्वं बृहस्पतिः तस्माच्छनैश्चरोश्चोर्ध्वं तस्मात्सप्तर्षिमंडलं ऋषीणां चैव सप्तानां ध्रुव ऊर्ध्वं व्यवस्थितः ते वि
ष्णुलोकं परमं ज्ञात्वा शुद्ध्यंति किल्बिषात् द्विगुणेषु सहस्रेषु योजनानां शतेषु च ताराग्रहान्तराणि स्युरुपरि
ष्टाद्यथाक्रमं ग्रहाश्च चंद्रसूर्यौ च दिव्या दिव्येन तेजसा नित्यमृक्षेषु युज्यंते गच्छंतो नियमक्रमात् ग्रहा नक्ष
त्रसूर्यश्च नीचोच्चवक्रवत्स्थितान् समागमे च भेदे च पश्यंति युगवत्क्रमात् परस्परास्थिता ह्येते युज्यंते च परस्प
रं असंकरेण विज्ञेयस्तेषां योगस्तु वै बुधैः एवं संक्षिप्य कथितं ग्रहाणां गमनं द्विजाः भास्करस्तु वानोचय
थादृष्टं यथाश्रुतं यथाधिपत्ये भगवान् ब्रह्मणा पद्मयोनिना अभिषिक्तः सहस्रांशुर्गणानां तु यथा गुरुः तस्मा

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
७२
72

इत्यर्चनाकार्याग्निचोद्यंयथाक्रमं आदित्यग्रहपीडायांसद्भिःसर्वार्थसिद्धये इत्यादिमहापुराणेलैंगेभुवनकोशे
सप्तपंचाशत्तमोध्यायः ५७ ऋषयऊचुः अभिषिच्यकथंब्रह्माचाधिपत्येप्रजापतिः देवदैत्यमुखान्सर्वान्नुतनस्त
त्सोप्रतेवद सूतउवाच सर्वाधिपत्येभगवानभिषिंचदिवाकरं ग्रहाणामोषधीनांचसोमंब्रह्माप्रजापतिः अपां
चवरुणंदेवंधनानांयक्षपुंगवं आदित्यानांतथाविष्णुंवसूनांपावकंतथा दक्षंप्रजापतीनांचमरुतांशक्रमेवच
दैत्यानांदानवानांचप्रह्लादंदैत्यपुंगवं यमंपितॄणामधिपंनिरृतिंपिशिताशिनां रुद्रंपशूनांभूतानांनंदिनंगण
नायकं वीराणांवीरभद्रंचपिशाचानांभयंकरं मातॄणांचैवचामुंडांसर्वलोकनमस्कृतां रुद्राणांदेवदेवेशंनील
लोहितमीश्वरं विघ्नानांव्योमजंदेवंगजास्यंतुविनायकं स्त्रीणांदेवीमुमांदेवीवचसांचसरस्वतीं विष्णुंमायाविनांचै
वस्वात्मानंजगतांतथा हिमवंतंगिरीणांचनदीनांचैवजाह्नवीं समुद्राणांचसर्वेषामधिपंपयसांनिधिं वृक्षा
णांचतथाश्वत्थंप्लक्षंचप्रपितामहः गंधर्वविद्याधरकिन्नराणामीशंपुनश्चित्ररथंचकार नागाधिपंवासुकिमुग्र
वीर्यंसर्पाधिकंतक्षकमाभिषिंचत् दिग्वारणानामधिपंचकारनागेंद्रमैरावतनामधेयं सुपर्णमीशंपततामथा
श्वराजानमुच्चैःश्रवसंचकार सिंहंमृगाणामधिपंगवांचमृगाधिपानांशरभंचकार सेनाधिपानांगुहमप्रमेयं
श्रुतिस्मृतीनांलकुलीशमीशं अभिषिंचत्सुधर्माणंतथाशंखपदंदिशां केतुमंतंक्रमेणैवहेमरोमाणमेवच पृथि
व्यांपृथुमीशानंसर्वेषांतुमहेश्वरं चतुर्मूर्तिषुसर्वज्ञंशंकरंवृषभध्वजं प्रसादाद्भगवाञ्छंभोःअभ्यषिंचद्यथाक्रमं स
र्वाभिषिच्यधर्मात्मारराजनतोंतथीर्द्विजाः एतेहिविष्णोरेणैवकथितेमुनिपुंगवाः अभिषेकंप्रजेशस्तेतेविशिष्टाविषये।

दिवाकरः अहोरात्रं रथेनासावेकचक्रेण तु भ्रमन् सप्तद्वीपसमुद्रांतां सप्तभिः सर्पते दिवि इत्यादिमहापुराणे लैंगे
भुवनकोशे पंचपंचाशतमोध्यायः ५५ सूत उवाच द्विजराजः प्रचरति नक्षत्राणि निशाकरः त्रिचक्रोभयतोश्वश्च वि
ज्ञेयस्तस्य वै रथः शतारैश्च त्रिभिश्चक्रैर्युक्तः शुभ्रैर्हयोत्तमैः दशभिस्त्वकृशैर्दिव्यैरसंगैस्तैर्मनोजवैः रथेनानेन देवै
श्च पितृभिश्चैव गच्छति सोमो ह्यंबुमयैर्गोभिः शुक्लैः शुक्लगभस्तिमान् सोमश्च शुक्लपक्षादौ भास्करोपरितः
स्थितः आपूर्यते परस्यांतः सततं दिवसक्रमात् देवैः पीतं क्षये सोमं समाप्याययति नित्यदा पीतं पंचदशाहं तु
रश्मिनैकेन भास्करः आपूरयेत्सुषुम्नेन भागं भागमहःक्रमात् इत्येषा सूर्यवीर्येण चंद्रस्याप्यायिता तनुः पौ
र्णमास्यां तु दृश्येत शुक्लः संपूर्णमंडलः एवमाप्यायितं सोमं शुक्लपक्षे दिनक्रमात् ततो द्वितीयाप्रभृति बहु
लस्य चतुर्दशीं पिबंत्यंबुमयं देवा मधु सौम्यं सुधामयं संभृतं त्वर्धमासेन अमृतं सूर्यतेजसा पानार्थममृतं सो
मं पौर्णमास्यामुपासते एकां रात्रिं सुराः सर्वे पितृभिर्ऋषिभिः सह सोमस्य कृष्णपक्षादौ भास्कराभिमुखस्य च प्र
क्षीयते परस्यांतः पीयमानः कलाक्रमात् त्रयस्त्रिंशच्छताश्चैव त्रयस्त्रिंशत्तथैव च त्रयस्त्रिंशत्सहस्राश्च देवाः सोमं
पिबंति वै एवं दिनक्रमात्पीते विबुधैस्तु निशाकरे पीत्वार्धमासं गच्छंति अमावास्यां निशाकरं पितरश्चोपतिष्ठं
ति अमावास्यां निशाकरं ततः पंचदशे भागे किंचिच्छिष्टे कलात्मके अपराह्णे पितृगणा पातं चैनमुपासते पिबंति
द्विलवं कालं शिष्टास्तस्य कलास्तु याः निःसृतं तदमावास्यां गभस्तिभिः सुधामृतं मासतृप्तिमवाप्याग्र्यां पीत्वा गच्छंति
तेमृतं पितृभिः पीयमानस्य पंचदश्यां कलास्तु याः यावन्न क्षीयते तस्य भागः पंचदशस्तु सः अमावास्यां तदा तस्य

लिं॰ पु॰
पू॰ भा॰
७२

73

गुणेन वा सूर्यतेजसः ह्रासवृद्धी तयोर्वै पक्षादौ षोडश्यां शशिनः स्मृतौ एवं सूर्यनिमित्तैषा क्षयवृद्धिर्निशाकरे इत्यादिमहापु
राणे लैंगे भुवनकोशे सोमरथकथनं नाम षट्पंचाशत्तमोध्यायः ५६ सूत उवाच अष्टाभिस्तु हयैर्युक्तः सोमपुत्रस्य
वै रथः वारितेजोमयैश्चाथ सपिशंगैः सुशोभनैः दशभिश्चाकृशैरश्वैर्नानावर्णै रथः स्मृतः शुक्रस्य भूमयैर्यु
क्तो दैत्याचार्यस्य धीमतः अष्टाश्वश्चापि भौमस्य रथो हैमः सुशोभनः जीवस्य हैमश्चाष्टाश्वो मंदस्याय
सनिर्मितः रथश्चापोमयैश्चाश्वैरष्टाभिस्तु सितेतरैः स्वर्भानोर्भास्कराभश्च तथा चाष्टहयः स्मृतः सर्वे
ध्रुवनिबद्धा वै ग्रहास्ते वातरश्मिभिः ते पते भ्राम्यमाणास्तु यथायोगं भ्रमंति वै अलातचक्रवद्यांति वात
चक्रेरितानि तु यस्माद्वहति ज्योतींषि प्रवहस्तेन स स्मृतः नक्षत्रसूर्यप्रमुखा ग्रहास्तारागणैः सह उन्मु
खाभिमुखाः सर्वे चक्रभूताश्रिता भुवि ध्रुवेणाधिष्ठिताः सर्वे ध्रुवमेव प्रदक्षिणं प्रयांति चेश्वरं द्रष्टुं मेढीभू
ते ध्रुवं दिवि नवयोजनसाहस्रो विष्कंभः सवितुः स्मृतः त्रिगुणस्तस्य विस्तारो मंडलस्य प्रभावतः द्विगुणः
सूर्यसंकाशो विस्ताराद्विस्तरः शशिनः स्मृतः कलाः सूर्यात्तु स्वर्भानोर्भूत्वाधस्तात्प्रसर्पति उद्धृत्य पृथिवीच्छा
यां निर्मितो मंडलाकृतिः स्वर्भानोस्तु बृहत्स्थानं तृतीयं यत्तमोमयं चंद्रस्य षोडशो भागो भार्गवस्य विधी
यते विष्कंभान्मंडलाच्चैव योजनाग्रात्प्रमाणतः भार्गवात्पादहीनस्तु विज्ञेयो वै बृहस्पतिः बृहस्पतेः पाद
हीनौ वक्रसौम्यावुभौ स्मृतौ विस्तारान्मंडलाच्चैव पादहीनस्तयोर्बुधः तारानक्षत्ररूपाणि वपुष्मंतीह या
नि वै बुधेन समरूपाणि विस्तारान्मंडलाच्च वै प्रायशश्च प्रयोगीनि विद्यादृक्षाणि तत्त्ववित् तारानक्षत्र

योनिषु इत्यादिमहापुराणे लैंगे भुवनकोशे ज्योतिश्चक्रनिर्णयं अष्टपंचाशतमोध्यायः एतच्छ्रुत्वा तु मुनयः पुन
स्ते संशयान्विताः पप्रच्छुरुत्तरं भूयस्तदा ते रोमहर्षणं यदेतदुक्तं भवता ग्रहाण्येतानि तच्छ्रुत्वा कथं देवगृहाणि तं =
स्युः कथं ज्योतींषि वर्णये एतत्तत्त्वेन माचक्ष्व ज्योतिषां चैव निश्चयं श्रुत्वा तु वचनं तेषां तदा सूतः समाहितः ।
सूत उवाच श्रुत्वा च परमं वाक्यं तेषां संशयवर्णये अस्मिन्नर्थे महाप्राज्ञैर्यदुक्तं ज्ञानबुद्धिभिः एतद्वोहं प्रवक्ष्यामि
सूर्याचंद्रमसोद्भवं दिव्यस्य भौतिकस्याग्रेरथाग्नेः पार्थिवस्य तु व्युष्टापांतरजन्यो वै ब्रह्मणोव्यक्तजन्मनः अव्याकृ
तमिदं त्वासीन्नैशेन तमसावृतं चतुर्भूतावशिष्टेस्मिन् लोके नष्टविशेषणे स्वयंभूर्भगवांस्तत्र लोकतत्त्वार्थसा
धकः खद्योतवत्स व्यचरदाविर्भावचिकीर्षया सोग्निं सृष्ट्वाथ लोकादौ पृथिवीजलसंश्रितं संहृत्य तत्प्रकाशा
र्थं त्रिधा व्यभजदीश्वरः पवनो यस्तु लोकेस्मिन् पार्थिवः सोग्निरुच्यते यश्चासौ तपते सूर्ये खचराग्निस्तु स स्मृतः
वैद्युतोब्जस्तु विज्ञेयस्तेषां वक्ष्ये तु लक्षणं वैद्युतो जाठरः सौरो भूमिभागास्त्रयोग्नयः तस्मादपः पिबन् सूर्यो गोभि
र्दीप्यत्यसौ दिवि वैद्युते वै समाविष्टो अद्भिरग्निः प्रशाम्यति मानवानां च वक्षस्थे रश्मिश्चापि विशाम्यति अर्चिष्मान्
पवनः सोग्निर्निष्प्रभो जाठरः स्मृतः यश्चायं मंडली शुक्लो निरूष्मा संप्रजायते प्रयाति सोतपादेन ह्यस्तं
याति दिवाकरे अग्निमाविशते रात्रौ तस्माद्दूरात्प्रकाशते उद्यंतं तु पुनः सूर्यं पादमाग्नेयमाविशत् पादेन पा
र्थिवस्याग्नेस्तस्मात्तापः पतत्यसौ प्रकाश्यं च तथौष्ण्यं च सौराग्नेयं तु तेजसी परस्परानुप्रवेशादाप्यायेते परस्परं
उत्तरे चैव भूम्यर्द्धे तथा ह्यग्निश्चरति अस्तं गते पुनः सूर्ये रात्रिमाविशते त्वयः तस्मात्ताम्रा भवंत्यापो दिवारात्रिप्र

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
७४

74

वेशनात् ग्रस्तंयातिपुनःसूर्यग्रहर्वैप्रविशत्यपः तस्मात्ताम्रंपुनःशुक्लाआपोदृश्यंतभास्करात् एतेनक्रमयो
गेनतस्यांर्ंदक्षिणोत्तरे उदयास्तमितेनित्यमहोरात्रेविशत्यपः यश्चासौतपतेसूर्यःपिबत्यंभोगभस्तिभिः
पार्थिवाग्निविमिश्रोसौदिव्यःशुचिरितिस्मृतः सहस्रपादसौवह्निर्वृत्तकुंभनिभःशुचिः आदत्तेसतुनाडीनांस
हस्रेणसमंततः स्थावरजंगमाश्चैवयाश्चकुल्यादिकाअपः तस्यरश्मिःसहस्रांशुःशीतवर्षोष्णनिःस्रवं ता ना
सांचतुःशतानाड्योवर्षंतेचित्रमूर्तयः भाग्याणींचैवमध्यस्यकेतनास्तपनास्तथा अमृतानामतःसर्वाःस्त्रियश्री
र्यमसर्जनाः हिमोद्वाहाश्चतानाड्योरश्मयस्त्रिशतःपुनः रत्नोमेध्यश्चवासश्चाह्लादिन्योहिमसर्जनाः चंद्रा
स्तानामतःसर्वाःपीताभास्तुगभस्तयः शुक्लाश्चककुभश्चैवगावोविश्वभृतस्तथा शुक्लास्तानामतःसर्वा
स्त्रियस्ताधर्मसर्जनाः समंबिभर्त्यताभिस्तुमानुषापितृदेवताः मनुष्यानौषधेनेहस्वधयाचपितॄनपि अ
मृतेनसुरान्सर्वान्तिसृभिस्तर्पयत्यसौ वसंतेचैवग्रीष्मेचशतैःसतपतेत्रिभिः वर्षास्वथोशरदिचचतुर्भिः
संप्रवर्षति हेमंतेशिशिरेचैवहिममुत्सृजतेत्रिभिः इंद्रोधाताभगःपूषामित्रोथवरुणोर्यमा अंशोविव
स्वांस्त्वष्टावसविताविष्णुरेवच वरुणोमाघमासेतुसूर्यःपूषाचफाल्गुने चैत्रेमासेभवेदंशुर्धातावैशा
खेतापनः ज्येष्ठमूलेभवेदिंद्रआषाढेसविताश्विः विवस्वान्श्रावणेमासिप्रौष्ठमासेभगःस्मृतः पर्जन्यो
श्वयुजेमासित्वष्टावैकार्तिकेरविः मार्गशीर्षेभवेन्मित्रःपौषेविष्णुःसनातनः पंचरश्मिसहस्राणिव
रुणस्यार्ककर्मणि षड्भिःसहस्रैःपूषावदेवांशःसप्तभिस्तथा धातात्वष्टभिःसाहस्रैर्नवभिस्तुशतक्रतुः

सवितादशभिर्यातिपर्जन्योनवभिस्तपेत्‌ षड्भिरश्मिसहस्रैस्तुविस्रस्तपतिमेदिनी वसंतेकपिलःसूर्योग्रीष्मेकांच
नसप्रभः श्वेतवर्णस्तुवर्षायांपांडुःशरदिभास्करः हेमंतेताम्रवर्णस्तुशिशिरेलोहितोरविः इतिवर्णाःसमाख्याताः
सूर्यस्यतसमुद्भवाः ओषधीषुबलंधत्तेस्वधयाचपितॄनपि सूर्योमरेष्वमृतंचपितृष्वेतेत्रयं एवंरश्मिसहस्रंतत्सौ
रंलोकार्थसाधकं भिद्यतेऋतुमासाद्यजलंशीतोष्णनिःस्रवं इत्येतन्मंडलंशुक्लंभास्करंसूर्यसंज्ञितं नक्षत्रग्रहसोमा
नांप्रसूतिर्योनिरेवच नयनेनत्परंदिव्यदृष्टिणाभास्करःस्वयं चंद्रऋक्षग्रहाःसर्वेविज्ञेयाःसूर्यसंभवाः नक्षत्राधिप
तिःसोमोनयनंवामवेवच तेषांजनानांलोकेस्मिन्नयनेनियतेयतः इत्यादिमहापुराणेलैंगेभुवनकोशेज्योति
श्चक्रनिर्णयेएकोनषष्टितमोध्यायः ५९ सूतउवाच शेषाःपंचग्रहाज्ञेयाईश्वराःकामचारिणः पठ्यतेचाग्निरा
दित्योह्युदकश्चंद्रमाःस्मृतः शेषाणांप्रकृतिंसम्यक्वक्ष्यमाणंनिबोधत सुरसेनापतिःस्कंदःपठ्यतेगारको
ग्रहः नारायणंबुधंप्राहुर्देवंज्ञानविदोबुधाः सर्वलोकप्रभुःसाक्षाद्यमोलोकप्रभुःस्वयं ग्रहायणोप्रभुःश्रेष्ठामे
दगामीशनैश्चरः देवासुरगुरूयौतुभानुमंतौमहाग्रहौ प्रजापतिसुतावेतावुभौशुक्रबृहस्पती आदित्यमूलम
खिलंत्रैलोक्यंनात्रसंशयः भवत्यस्माज्जगत्कृत्स्नंसदेवासुरमानुषं रुद्रेंद्रोपेंद्रचंद्राणांविप्रेंद्राग्निदिवौकसाम्‌
द्युतिर्द्युतिमतांकृत्स्नंयत्तेजःसर्वलौकिकं सर्वात्मासर्वलोकेशोमहादेवःप्रजापतिः सूर्यएवत्रिलोकस्यमूलंप
रमदैवतं ततःसंजायतेसर्वंतत्रैवचप्रलीयते भावाभावौहिजगतआदित्यान्निःसृतौपुरा दुर्विज्ञेयोग्रहोविप्रादी
प्तिमान्भास्करःप्रभुः तत्रगच्छंतिनिधनंजायंतेचपुनःपुनः क्षणामुहूर्तादिवसानिशःपक्षाश्चकृत्स्नशः मासाःसंव

लिं॰ पु॰
पु॰ पा॰
७५
75

तस्मात्सर्वमनन्तंवै यथायुगानिच आदित्याद्धिवर्तन्तेदिवाकालसंख्यानविद्यते कालत्रयेणनियमोनदीनांनाकिकक्रमः ऋ
तूनामपिभागश्चपुष्पमूलफलंकृतः कृतःसस्यवनस्पतिस्तृणौषधिगणोपिवा अभावोव्यवहाराणांजंतूनांदिविचे
हच जगत्संतापनमितिभास्करंरुद्ररूपिणं सएषकालश्चाग्निश्चद्वादशात्माप्रजापतिः तपत्येषद्विजश्रेष्ठास्त्रैलो
क्यंसचराचरं सएषतेजसोराशिःसमस्तःसर्वलौकिकः उत्तमंमार्गमास्थायवायुभिर्विदंजगत् पार्श्वतोर्द्धमध
श्चैवतमोनाशयतेसमं तद्धनसहस्रकिरणोग्रहराजोजगत्पतिः सूर्योगोभिर्जगत्सर्वमादीपयतिसर्वशः रवेरश्मि
सहस्रंयत्प्राङ्मयासमुदाहृतं तेषांश्रेष्ठतमाःसप्तरश्मयोग्रहयोनयः सुषुम्णोहरिकेशश्चविश्वकर्मातथैवच
विश्वव्यचाःपुनश्चान्यःसंपद्वसुरतःपरं अर्वावसुःपुनश्चान्यःस्वराडेवप्रकीर्तितः हरिकेशःपुरस्ताद्यऋक्षयोनिःस
कीर्त्यते दक्षिणेविश्वकर्मातुरश्मिर्वर्द्धयतेबुधं विश्वव्यचास्तुपश्चाद्यःशुक्रयोनिःसंकीर्त्यते दक्षिणेविश्वकर्मा स्यतात्रुटिः=१
तुरश्मिर्वर्द्ध ॰ बुधं संपद्वसुश्चयोरश्मिःसयोनिर्लोहितस्यतु षष्ठस्त्वर्वावसूरश्मिर्योनिस्तुसबृहस्पतेः शनैश्च
रंपुनश्चापिरश्मिराप्यायतेस्वराट् एवंसूर्यप्रभावेनग्रहनक्षत्रतारकाः वर्द्धन्तेदिविताःसर्वाविश्वंचेदंपुनर्जगत्।
नक्षीयंतेयतस्तानितस्मान्नक्षत्रतास्मृता इतिश्रीआदिपुराणेलिंगेभुवनकोशग्रहनक्षत्रतारकाविचारेणषष्टितमोऽध्यायः ६०
सूतउवाच क्षेत्राण्येतानिवैसर्वमापतंतिगभस्तिभिः तेषांक्षेत्राण्यथादत्तेसूर्योनक्षत्रतातनुः तीर्णानांसुकृतेने
हसुकृतान्तेग्रहाश्रयाः ताराणांतारकाह्येताःशुक्लत्वाच्चैवतारकाः दिव्यानांपार्थिवानांचनैशानांचैवसर्वशः आ
दानान्नित्यमादित्यस्तेजसांतमसामपि सवनेस्पंदनेर्थेवधातुरेषविभाव्यते सवनात्तेजसापांचतेनासौसवितायतः

वहुलश्चंद्रश्चैषस्मादनेथाविदिष्यते शुक्लत्वेचामृतत्वेचसर्वविसंविभाव्यते सूर्याचंद्रमसौदिव्येमंडलेभास्करेवते ज
लतेजोमयेशुक्लेवृत्तकुंभनिभेशुभे घनतोयात्मकंतत्रमंडलंशशिनःस्मृतं घनतेजोमयंशुक्लंमंडलंभास्करस्यतु
विशंतिसर्वदेवास्तुस्थानान्येतानिसर्वशः मन्वंतरेषुसर्वेषुऋक्षसूर्यग्रहाश्रयाः तानिदेवगृहाण्येवतदाख्यास्तेभ
वंतिहि सौरंसूर्योविशत्स्थानंसौम्यंसोमस्तथैवच शौक्रंशुक्रोविशत्स्थानंदेवश्चापिशनैश्चरः बौधंबुधस्तुस्वर्भा
नुःस्वर्भानुःस्थानमास्थितः नक्षत्राणिचसर्वाणिनक्षत्रस्थानमादिशत् गृहाण्येतानिसर्वाणिनक्षत्रस्थानमादिशत्
गृहाण्येतानिसर्वाणिज्योतींषिसुकृतात्मनां कल्पादौसंप्रवृत्तानिनिर्मितानिस्वयंभुवा स्थानान्येतानितिष्ठंति।
यावदाभूतसंप्लवं मन्वंतरेषुसर्वेषुदेवस्थानानितानिवै अपायिनोवतिष्ठंतिदेवस्थानात्पुनःपुनः अतीतैस्तुस
हासीनाभव्याभव्यपुरैःसह वर्तंतेवर्तमानाश्चस्थानिभिस्तैःसुरैःसह अस्मिन्मन्वंतरेचैवग्रहवैमानिकाःस्मृताः
विवस्वानदितेःपुत्रःसूर्योवैवस्वतेंतरे त्विषिमान्धर्मपुत्रश्चसोमदेवोवसुःस्मृतः शुक्रोदेवस्तुविज्ञेयोभार्गवोसुरया
जकः बृहत्तेजाःस्मृतोदेवोदेवाचार्योंगिराःस्मृतः बुधोमनोहरश्चैवत्विषिपुत्रस्तुसस्मृतः शनैश्चरोविरूपस्तुसंज्ञा
पुत्रोविवस्वतः अग्निर्विकेश्यांजज्ञेतुयुवासौलोहितोग्रहः नक्षत्रऋक्षनामभ्योदाक्षायिण्यःस्मृताःस्मृताः स्व
र्भानुःसिंहिकापुत्रोभूतसंतापनोसुरः सोमार्कग्रहवर्येषुकीर्तिताश्चाभिमानिनः स्थानान्येतान्ययोक्तानिस्था
निनश्चैवदेवताः शौक्लमग्निमयंस्थानंसहस्रांशोर्विवस्वतः सहस्रांशुस्त्विषःस्थानंम्मयंशुक्लमेवच आप्यं।
श्यामंतथाग्नेयंपंचरश्मिगृहंस्मृतं शुक्रस्याप्यम्मयंशुक्लंपद्मषोडशरश्मिवान् नवरश्मिमत्हतापिलोहित

लिं॰ ग॰
पु॰ ग॰
११
77

स्थानमुत्तमं हरिदाप्यंवृहद्भापिषोडशांशार्द्धिर्वृहस्पतेः ग्रहरश्मिगृहंप्रोक्तंकंसंवक्तुमवाञ्छवं स्वर्भानोःस्थानसंस्था
नेभूतसंतापतापने विज्ञेयास्तारकाःसर्वाःसमुत्पन्नानेकरश्मयः आश्रयःपुण्यकीर्तीनांशुक्लाश्चापिनवर्णतः व
नतोयात्मकास्तेयाःकल्पादावेवनिर्मिताः आदित्यरश्मिसंयोगात्संप्रकाशात्मकाःस्मृताः नवयोजनसाहस्रोवि
ष्कंभःसवितुःस्मृतः त्रिगुणस्तस्यविस्तारोमंडलस्यप्रमाणतः द्विगुणःसूर्यविस्ताराद्विस्तारःशशिनःस्मृतः त
स्तुल्यस्तयोस्तुस्वर्भानुर्भूत्वाधस्तात्प्रसर्पति उद्धृत्यपृथिवीछायांनिर्मितोमंडलाकृतिः स्वर्भानोस्तुबृहत्स्थानंतृती
येयत्सोममयं आदित्यःशशिराकृत्यसोमंगच्छत्सुपर्वसु आदित्यंनेतिसोमाच्चपुनःसौरेषुपर्वसु स्वभासाभासतेय
स्मात्तस्मात्स्वर्भानुरुच्यते वैद्रस्यषोडशोभागोभार्गवस्यविधीयते विष्कंभान्मंडलाच्चैवयोजनाग्रात्प्रमाणतः भा
र्गवःपादहीनस्तुविज्ञेयोवैवृहस्पतेः पादहीनौगुरोश्चैववक्रसौराबुभौस्मृतौ विस्तारान्मंडलाच्चैवपादहीनस्त
योर्बुधः तारानक्षत्ररूपाणिवपुष्मंतिचयानिवै बुधेनसमतुल्यानिसर्वाणिचपरस्परं शतानिपंचचत्वारित्रीणिद्वे
चैवयोजने सर्वावरनिकृष्टानितारकान्मंडलानिच योजनान्यर्धमात्राणितेभ्योह्रस्वंनविद्यते उपरिष्टात्त्रयेनेषां ग्र
हायेहृदस्मर्पिणः सौरोंगिरोवसक्तास्तुज्ञेयामंदविचारिणः विवस्वानदितेःपुत्रःसूर्योवैमुनिसत्तमाः शीतरश्मिः
समुत्पन्नःकृत्तिकासुनिशाकरः षोडशार्चिर्भृगोःपुत्रःसूर्यपुत्रादनंतरं ताराग्रहाणांप्रवरःपुष्यनक्षत्रसंभवःग्रहः
स्वांगिरसःपुत्रोद्वादशार्चिर्वृहस्पतिः फाल्गुनीषुसमुत्पन्नःपूर्वाषाढाजगद्गुरुः नवार्चिर्लोहितांगश्चप्रजाप
तिसुतोग्रहः आषाढास्विहपूर्वासुसमुत्पन्नइतिस्मृतः रेवतीष्वेवसप्तार्चिःस्थानेसौरिःशनैश्चरः सौम्यबुधोथ

निशास्वपंचार्विरुदितोग्रहः तमोमयोमस्तस्मृतः प्रजात्ययकरः शुविशिखी श्रेष्ठेषामस्मवत्यत्रः सर्वहारीमहाग्रहः ॥
तमोवीर्यमयोराहुः प्रकृत्याकृष्णमंडलः एतेताराग्रहाश्चापिबोद्धव्याभार्गवादयः जन्मनक्षत्रपीडास्तयानिवेगुणि
तोयतः स्पृशंतेतेनदोषेणतत्तद्ग्रहभक्तितः सर्वग्रहाणामेतेषामादिरादित्यउच्यते ताराग्रहाणांशुक्रस्तुकेतुर्मा
श्चापिधूमवान् ध्रुवःकिलग्रहाणांतुविभक्तानांचतुर्दश नक्षत्राणांश्रविष्ठाद्यायनानामथोत्तरं वर्षाणांपंचपंचानां
माद्यःसंवत्सरःस्मृतः ऋतूनांशिशिरश्चापिमासानांमाघउच्यते पक्षाणांशुक्लपक्षस्तुतिथीनांप्रतिपत्तथा अहोरात्र
विभागानामहश्चापिप्रकीर्तितं मुहूर्तानांतथैवादिर्मुहूर्तोरुद्रदैवतः क्षणोश्चापिनिमेषादिकालःकालविदांवरः
श्रवणांतंधनिष्ठादियुगंस्यात्पंचवार्षिकं भानोर्गतिविशेषेणचक्रवत्परिवर्तते दिवाकरस्ततस्तस्मात्कालस्तद्विभु
रीश्वरः चतुर्विधानांभूतानांप्रवर्तकनिवर्तकः तत्रापिभगवान्रुद्रःसाक्षाद्देवःप्रवर्तकः इत्येषज्योतिषामेवं स
न्निवेशोतिवीर्यवान् लोकसंव्यवहारार्थंमहादेवेननिर्मितः बुद्धिपूर्वंभगवताकल्पादौसंप्रवर्तितं साश्रयःसाति
मानश्चसर्वस्यज्योतिषात्मकः ज्योतिश्चक्रधरस्यास्यपरिणामोयमद्भुतः नैवशक्यःप्रसंख्यातुंयथातथ्येनकेनचित्
गतागतंमानुषेणज्योतिःशास्त्रस्यचक्षुषा आगमादनुमानाच्चप्रत्यक्षादुपपत्तितः परीक्ष्यनिपुणोबुद्ध्याश्रद्धात
व्यंविपश्चिता इत्यादिमहापुराणेलैंगेभुवनकोशेज्योतिषप्रचारेएकषष्टितमोध्यायः ६१ ऋषयऊचुः कथंविस्त
प्रसादाद्धैध्रुवोबुद्धिमतांवरः मेढीभूतोग्रहाणांवैवक्तुमर्हसिसांप्रतं सूतउवाच एवमर्थंपुराष्टष्टः सर्वशास्त्रवि
शारदः मार्कंडेयोयथावोचनृपाणांद्विजोत्तमाः मार्कंडेयउवाच सार्वभौममहातेजाःसर्वशस्त्रभृतांवरः उत्ता

लिं॰पु॰
पू॰भा॰
७८

78

नपादोराजावैपालयामासमेदिनीं तस्यभार्याद्वयमभूत्सुनीतिःसुरुचिस्तथा ज्येष्ठायामभूत्पुत्रःसुनीत्यांतुमहायशाः
ध्रुवोनाममहातेजाःकुलदीपोमहाद्युतिः कदाचित्सप्तवर्षीतेपितुरंकमुपाविशत् सपुत्रंप्रीतमनसासुरुचिःसम्प्रवे
क्षायत् तस्याप्युत्तमविप्रेंद्राल्पेकेरूपेणमानिना अलब्ध्वासपितुर्धीमानंकंदुःखितमानसः मातुःसमीपमागम्यप्ररो
दत्पुनःपुनः रुदंतंपुत्रमाहेदंमाताशोकपरिप्लुता सुरुचिर्दयिताभर्त्तुस्तस्याःपुत्रोपिताहृशः ममत्वमल्पभाग्यायाः
जातःपुत्रोपिताहृशः किंशोचसिकिमर्थंत्वंरोदमानःपुनःपुनः संतप्तहृदयोभूत्वाममशोकंकरिष्यसि स्वस्थेस्थाने
ध्रुवंपुत्रस्वशक्त्यात्वमवाप्नुहि इत्युक्तःसतुमात्रावैनिर्जगामततोवनं विश्वामित्रंततोदृष्ट्वाप्रणिपत्ययथाविधि उवाच
प्रांजलिर्वाक्यंभगवान्वक्तुमर्हसि सर्वेषामुपरिस्थानंकेनप्राप्स्यामिसत्तम पितुरंकेसमासीनंमातामांसुरुचिःपुरा
विक्षिप्यत्यजतांराजापितानोवाचकिंचन एतस्मात्कारणाद्दुःखेसमोहंमातरंगतः सुनीतिराहमांमातामाकृथाःशो
कमादरात् स्वकर्मणापरंस्थानंप्राप्तुमर्हसिपुत्रक तस्याहंवचनंश्रुत्वास्थानंप्रेप्सुर्महामुने प्राप्तोवनमिमंब्रह्मन्यत्वां
दृष्टवान्प्रभो तवप्रसादात्प्राप्स्येहंस्थानमद्भुतमुत्तमं इत्युक्तःसमुनिःश्रीमान्प्रहसन्निदमब्रवीत् राजपुत्रशृणुष्वेदंस्था
नमुत्तममवाप्स्यसि आराध्यजगतामीशंकेशवंक्लेशनाशनं इष्टदंपरमंशुद्धंपवित्रंमंगलास्पदं ब्रूहिमंत्रमिमंदिव्यं
प्रणवेनसमन्विते नमोस्तुवासुदेवायइत्येवंनियतेंद्रियः ध्यायन्सनातनंविष्णुंजपहोमपरायणः इत्युक्तःप्रणिपत्यै
नंविश्वामित्रंमहायशाः प्राङ्मुखोनियतोभूत्वाजजापप्रीतमानसः शाकमूलफलाहारःसंवत्सरमतंद्रितः जजा
पमंत्रमनिशमत्रस्तःसन्पुनःपुनः वेतालाराक्षसाघोराःसिंहाद्याश्चतथाद्विपाः तमभ्येत्यमहात्मानंबुद्धिमोहाय

भीषिताः तज्जपन्वासुदेवेति किंचिदन्यं न पश्यति सुनीतिरस्य या माता तस्या रूपेण संवृता पिशाची समनुप्राप्ता पुत्र पु
त्रेति वाससी मम त्वमेकः पुत्रोसि किमर्थं क्लिश्यते भवान् मामनाथां विहायैव तपश्चर्तुं स्थितवानसि एवमादीनि वाक्या
नि भाषमाणा महातपाः अनिरीक्ष्यैव धर्मात्मा हरेर्नाम जजाप सः ततः प्रणेमुः सर्वाणि रूपाणि तस्यैव ततो गरु
डमारुह्य कालमेघसमद्युतिः सर्वदेवैः परिवृतः स्तूयमानो महर्षिभिः आययौ भगवान्विष्णुर्ध्रुवांतिकमरातिहा
तमागतं विलोक्याथ को मा वित्येव चिंतयन् पिबन्निव हृषीकेशं नयनाभ्यां जगत्पतिं जपन्हि वासुदेवेति ध्रुवस्तस्थौ म
हामुनिः शंखप्रांतेन गोविंदः पस्पर्शास्य हि तस्य वै ततः स परमं ज्ञानमवाप्य पुरुषोत्तमात् तुष्टाव प्रांजलिर्भूत्वा सर्व
लोकेश्वरं हरिं प्रसीद देवेश शंखचक्रगदाधर लोकात्मँल्लोकगुह्यात्मंस्त्वां प्रपन्नोस्मि केशव न विदुस्त्वां महात्मा
नं सनकाद्या महर्षयः स कथं त्वामहं विद्यां नमस्ते भुवनेश्वर तमाह प्रहसन्विष्णुरिहवत्स ध्रुवो भवान् स्थाने ध्रु
वे समासाद्य ज्योतिषामग्रभुग्भव त्वं मात्रा सहितस्तत्र ज्योतिषां स्थानमाप्नुहि तत्स्थानमेतत्परमं ध्रुवं नित्यं सुशोभ
नं तपसाराध्य देवेशं पुरा लब्धं हि शंकरात् वासुदेवाय यो नित्यं प्रणवेन समन्वितं नमस्कारसमायुक्तं भगवच्छब्दसंयु
तं जपन्नेवं हि यो विद्वान् ध्रुवं स्थानं प्रपद्यते ततो देवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः मात्रा सह ध्रुवं सर्वे तस्मिन् स्थाने न्य
वेशयन् विष्णोराज्ञां पुरस्कृत्य ज्योतिषां स्थानमाप्तवान् एवं ध्रुवो महातेजा द्वादशाक्षरविद्यया सूत उवाच तस्माद्यो वा
सुदेवाय प्रणामं कुरुते नरः स याति ध्रुवसालोक्यं ध्रुवत्वं तस्य तन्मया इत्यादिमहापुराणे लैंगे ध्रुवचरिते द्वाषष्टितमोऽ
ध्यायः ६२ ऋषय ऊचुः देवानां दानवानां च गंधर्वोरगरक्षसां उत्पत्तिं ब्रूहि सूताद्य यथाक्रममनुत्तमं सूत उवाच सं

लिं॰पु॰
७९

79

कल्पाद्दर्शनात्स्पर्शात्पूर्वेषां सृष्टिरुच्यते दक्षात्प्राचेतसादूर्ध्वं सृष्टिर्मैथुनसंभवा यदा तु सृजतस्तस्य देवर्षिगणपन्नगान्
न वृद्धिमगमल्लोकस्तदा मैथुनयोगतः दक्षः पुत्रसहस्राणि पंचजन्यामजीजनत् तांस्तु दृष्ट्वा महाभागान्सिसृक्षुन्
विविधाः प्रजाः नारदः प्राह हर्यश्वान्दक्षपुत्रान्समागतान् भुवः प्रमाणं सर्वं तु ज्ञात्वोर्ध्वमध एव च ततः सृष्टिं विशे
षेण कुरुध्वं मुनिसत्तमाः ते तु तद्वचनं श्रुत्वा प्रयाताः सर्वतो दिशं अद्यापि न निवर्तन्ते समुद्रादिव सिंधवः हर्यश्वेषु वि
नष्टेषु पुनः दक्षः प्रजापतिः वैरिण्यामेव पुत्राणां सहस्रमसृजत्प्रभुः सबला नाम ते विप्राः समेताः सृष्टिहेतवः नार
दोनुगतान्प्राह पुनस्तान्सूर्यवर्चसः भुवः प्रमाणं सर्वं तु ज्ञात्वा भ्रातॄंस्तथा पुनः आगत्य चाथ सृष्टिं च कुरुध्वं वै विशेषतः
तेपि तेनैव मार्गेण जग्मुर्भ्रातृगतिं तदा पुनस्तेष्वपि नष्टेषु षष्टिं कन्याः प्रजापतिः वैरिण्यां जनयामास दक्षः प्राचेतसः
प्रभुः प्रादात्स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश सप्तविंशति सोमाय चतस्रोरिष्टनेमये द्वे चैव भृगुपुत्राय द्वे कृशाश्वा
य धीमते द्वे चैवांगिरसे तद्वत्तासां नामानि विस्तरात् शृणुध्वं देवमातॄणां प्रजाविस्तरमादरात् मरुत्वती वसुर्या
मी लंबा भानुररुंधती संकल्पा च मुहूर्ता च साध्या विश्वा च भामिनी धर्मपत्न्यः समाख्यातास्तासां पुत्रान्वदामि वः
विश्वेदेवास्तु विश्वायां साध्या साध्यानजीजनत् मरुत्वन्तो मरुत्वत्यां वसोस्तु वसवस्तथा भानोस्तु भानवस्तेन मुहू
र्तायां मुहूर्तकाः लंबायां घोषनामानो नागवीथिस्तु यामितः पृथिवीविषयं सर्वमरुंधत्यामजायत संकल्पायां तु
संकल्पो वसुः सर्वं वदामि वः ज्योतिष्मन्तस्तु ये देवा व्यापकाः सर्वतो दिशं वसवस्ते समाख्याताः सर्वभूतहितैषिणः १
आपो ध्रुवश्च सोमश्च सावित्रश्चानिलोनलः प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोष्टौ प्रकीर्तिताः अजैकपादहिर्बुध्न्यो विरूपा
क्षोथ रैवतः हरश्च बहुरूपश्च त्र्यंबकश्च सुरेश्वरः सावित्रश्च जयन्तश्च पिनाकी चापराजितः एते रुद्राः समाख्याताः

एकादशगणेश्वराः कश्यपस्य प्रवक्ष्यामि पत्नीभ्यः पुत्रपौत्रकं अदितिश्च दितिश्चैव दनुश्च सरसास्तुने सुरभिर्विनतता
नाम्रा तद्वत्क्रोधवशा इरा कद्रूक्विका वस्तलद्वत्तासां पुत्रान्वदामि वः तुषितानाम ये देवाश्चाक्षुषस्यान्तरे मनोः वैव
स्वतेंतरे चैते आदित्या द्वादश स्मृताः इंद्रो धाता भगस्त्वष्टा मित्रोथ वरुणोर्यमा विवस्वान्सविता पूषा अंशुमान्विष्णु
रेवच एते सहस्रकिरणा आदित्या द्वादश स्मृताः दितिः पुत्रद्वयं लेभे कश्यपादिति नः श्रुतं हिरण्यकशिपुं चैव हिर
ण्याक्षं तथैव च दितिः पुत्रं शतं लेभे कश्यपाद्बलवत्तरं विप्रचित्तिः प्रधानोभूत्तेषां मध्ये द्विजोत्तमाः ताम्राच जनयामा
स षट्कन्या द्विजपुंगवाः शुकीं श्येनीं च भासीं च सुग्रीवीं गृध्रिकां शुचिं शुकी शुकानुलूकांश्च जनयामास धर्मतः श्येनी
श्येनांस्तथा भासी भासांश्चैवमजीजनत् गृध्रान्गृध्रकापोतान्पारावतविहंगमान् हंससारसकाकांश्च प्लवगान्शुचि
विरजीजनत् अजाश्वमेषोष्ट्रखरान्सुग्रीवी चाप्यजीजनत् विनता जनयामास गरुडं चारुणं शुभा सौदामिनी तथा क
न्यां सर्वलोकभयंकरी सरमायां सहस्रं तु सर्पाणामभवत्पुरा कद्रूः सहस्रशिरसां सहस्रं प्राप सुव्रता प्रधानास्तेषु वि
ख्याताः षड्विंशतिररिंदमाः शेषवासुकिकर्कोटशंखैरावततक्षकाः धनंजयमहापद्मनीलाश्वतरकंबलाः एलापत्र
स्तथा पद्मधृतराष्ट्रबलाहकाः शंखपालो गजः शंखपुष्पो दंष्ट्र शुभाननाः शंखरोमश्च तद्वाषाढो वामनः फणिनस्तथा
कपिलो दुर्मुखश्चापि पतंजलिरिति स्मृताः रक्षोगणान्क्रोधवशान्सुरसायामजीजनत् रुद्राणां च गणांश्च भ्रं गोम
हिष्यौ वरांगना सुरभिर्जनयामास कश्यपादिति नः श्रुतं मुनिर्मुनीनां च गणान्गणमप्सरसां तदा तथा किन्नरगंधर्वा
नरिष्टाजनयद्बहून् तृणवृक्षलतागुल्मानिला सर्वमजीजनत् खषा तु यक्षरक्षांसि जनयामास कोटिशः एते कश्यप

लिं॰ग॰
पु॰भा॰
८॰
80

येयाश्च संक्षेपात्परिकीर्तिताः एतेषां पुत्रपौत्रादिवंशाश्च बहुशस्तथा एवं प्रजास्तु सर्वा वै चराश्च स्थावराश्च ह अभिषि
च्याधिपत्येषु तेषां वै स प्रजापतीन् सर्वमानुष्याधिपत्ये च केदेवस्तु तं मनुं स्वायंभुवं तेरेषु वै ब्राह्मणा येभिषेचिताः तैरि
यं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपत्तना यथोपदेशमद्यापि धर्मेण परिपाल्यते स्वायंभुवाभिषिंचेत्मनवो ये भवंति वै मन्व
तरेष्वतीतेषु स्थिता ह्येषु तु पार्थिवाः एवमन्येभिषिच्यंते प्राप्ते मन्वंतरे ततः अतीतानागताः सर्वे नृपा मन्वंतरेश्वराः एता
न्त्याद्यपुत्रांस्तु प्रजाः संतानकारणात् कश्यपो गोत्रकामस्तु चचार सुमहत्तपः पुत्रो गोत्रकरो मह्यं भवेतामिति चिंतय
न् तस्य प्रध्यायतो ह्येवं कश्यपस्य महात्मनः ब्रह्मिष्ठौ सुव्रतौ पुत्रौ प्रादुर्भूतौ महौजसौ संवत्सरश्चासितश्च तावुभौ ब्र
ह्मवादिनौ वत्सरान्नैध्रुवो जज्ञे रैभ्यश्चैव महायशाः रैभ्यस्य रैभ्या विज्ञेया नैध्रुवस्य वदामि वः च्यवनस्य तु कन्यायां सु
मेधाः समपद्यत नैध्रुवस्य वसा पत्नी माता वै कुंडपायिनां असितस्यैकपर्णायां ब्रह्मिष्ठः समपद्यत शांडिल्यानां वरः
श्रीमान्देवलः स महातपाः शांडिल्या नैध्रुवा रैभ्यास्त्रयः पक्षास्तु काश्यपाः नवेंद्रपतयो देवाः पुलस्त्यस्य वदामि वः
चतुर्युगे ह्यतिक्रांते मनोरेकादशे प्रभोः अर्द्धावशिष्टे तस्मिंस्तु द्वापरे संप्रकीर्तिताः मानायस्य नरिष्यंतीत्तत्र आत्मदमः
किल दमस्य तस्य दायादस्तृणबिंदुरिति स्मृतः त्रेतायुगमुखे राजा तृतीये संबभूव ह तस्य कन्या त्विलविला रूपेणाप्र
तिमाभवत् पुलस्त्याय स राजर्षिस्तां कन्यां प्रत्यपादयत् ऋषिरैलविलो यस्यां विश्रवाः समपद्यत तस्य पत्न्यश्चतस्र
स्तु पौलस्त्यकुलमंडनाः बृहस्पतेः शुभा कन्या नाम्ना वै देववर्णिनी पुष्पोत्कटा च वाका च उभे माल्यवतः शुभे केक
सी मलिनः कन्या नाम्ना सा वै शृणुत प्रजाः ज्येष्ठं वैश्रवणं तस्य सुषुवे देववर्णिनी केकसी जनयामास रावणं राक्षसाः

विधं कुंभकर्णं शूर्पनखीं धीमंतं च विभीषणं पुष्पोत्कटा व्यजनयत् पुत्रांस्तस्माद्द्विजोत्तमाः महोदरं प्रहस्तं च महापार्श्वं
खरं तथा कुंभनसीं तथा कन्यां वाकायाः शृणुत प्रजाः त्रिशिरा दूषणश्चैव विद्युज्जिह्वश्च राक्षसः कन्येका श्यामिका ना
मा वाकायाः प्रसवः स्मृतः इत्येते क्रूरकर्माणः पौलस्त्या राक्षसा नव विभीषणो विशुद्धात्मा दशमः परिकीर्तितः पुल
हस्य मृगाः पुत्राः सर्वे व्यालाश्च दंष्ट्रिणः भूताः पिशाचाः सर्पाश्च शूकरा हस्तिनस्तथा वानराः किन्नराश्चैव ये च ताः किंपुरुषा
स्तथा अनपत्यः क्रतुस्तस्मिन्स्मृतो वैवस्वतेंतरे अत्रेः पत्न्यो दशैवासन् सुंदर्यश्च पतिव्रताः भद्राश्वस्य घृताच्यां च दशाः
प्सरसस्तनवः महाभद्रा च भद्रा च जलदा मलदा तथा ऊर्णा हर्णा च विप्रेज्ञा याव गोष्ठवला स्मृता। तथा तामरसा ना
मदशमी रत्नकोटिका आत्रेयवंशप्रभवास्तासां भर्ता दिवाकरः स्वर्भानुः पिहिते सूर्ये पतितेस्मिन् दिवो मही ततोभि
भूते लोकेस्मिन्प्रभा येन प्रकीर्तिता स्वस्ति तेस्तु स्वस्ति ते चार्के पतिते ह दिवाकरे ब्रह्मर्षिवचनात्तस्य न पपात प्रभुर्भुवि न
तः प्रभाकरस्त्वेकः प्रभुश्च विमहर्षिभिः भद्रायां जनयामास सोमं पुत्रं यशस्विनं स तास्वजनयामास पुनः पुत्रांस्तपोध
नान् स्वस्त्यात्रेया इति ख्याता ऋषयो वेदपारगाः तेषां द्वौ ख्यातयशसौ ब्रह्मिष्ठौ समहौजसौ दत्तो ह्यत्रिवरो ज्येष्ठो दुर्वा
सास्तस्य चानुजः यवीयसी स्वसा तेषां केवला ब्रह्मवादिनी तेतो गोत्रादयो ज्ञाताश्चत्वारः प्रथिता भुवि श्यावश्च प्र
वरश्चैव वल्गकश्च हविष्टरः आत्रेयाणां च चत्वारः स्मृताः पत्ता महात्मनो काश्यपो वल्गकश्चैव वल्गकश्च हविष्टरः आ
त्रेयाणां च चत्वारो राप्य रुंधत्या निबोधत नारदस्तु वसिष्ठाया रुंधती प्रत्यपादयत् ऊर्ध्वरेता महातेजा दत्तशापात्तु नार
दः पुरा देवासुरे युद्धे घोरे वै तारकामये अनावृष्ट्या हते लोके उग्रे लोके स्थितैः सह वसिष्ठस्तपसा धीमान् धारयामास वै

लिं॰ग॰
पु॰रा॰
८१

81

प्रजाः अन्नोदकं मूलफलमौषधीश्च प्रवर्तयन् तानीवजीवयामास कारुण्यादौषधेन च सोऽरुंधत्यां वसिष्ठस्तु शतमुत्पाद
यत्सुतान् तेषां शक्तिस्तु ज्येष्ठः पत्न्यां ज्येष्ठोऽजनत्पराशरं रक्षसा भक्षिता शक्तिरुधिरेणातिवेगतः कालीपराशराज्जज्ञे कृष्णद्वै
पायनं सुतं द्वैपायनोऽरण्यां वै शुकमुत्पादयत्सुतं उपमन्युं च पीवर्यां विद्धीमे शुकसूनवः भूरिश्रवाः प्रभुः शंभुः कृष्णो
गौरश्च पंचमः कन्या कीर्तिमती चैव योगमाता धृतव्रता जननी ब्रह्मदत्तस्य पत्नी सा त्वणुहस्य च श्वेतः कृष्णश्च गौरश्च श्या
मो धूम्रस्तथारुणः नीलो बादरिकश्चैव सर्वे पैते पराशरात् पराशराणामष्टौ ते पक्षाः प्रोक्ता महात्मनां अत ऊर्ध्वं निबो
धध्वमिमं मेय संभवं वसिष्ठस्य कपिंजल्यां घृताच्यामुदपादयत् कीर्णीत्रयः समाख्याता इंद्रप्रतिम उच्यते पृथ्व्याः सु
तायां संभूतो भद्रस्तस्याभवत्सुतः उपमन्युः सुतस्तस्य पश्यैते ह्यौपमन्यवः मित्रावरुणयोश्चैव कौंडिन्याद्यच विश्रु
ताः एकार्षेयास्तथा चान्ये वासिष्ठा नाम विश्रुताः एते पक्षा वसिष्ठानां स्मृता दश महात्मनां इत्येते ब्रह्मणः पुत्राः
विश्रुता मानुषा भुवि ख्यातास्ते महाभागा येषां वंशाः प्रकीर्तिताः त्रैलोक्यधारणे शक्ता देवर्षिकुलसंभवाः येषां पु
त्रपौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः यैर्व्याप्तास्त्रियो लोकाः सूर्यस्येव गभस्तिभिः इत्यादिमहापुराणे लैंगे सर्गक्रमे
त्रिषष्टितमोऽध्यायः ६३ ऋषय ऊचुः कथं हि रक्षसा शक्तिर्भक्षितः सोऽनुजैः सह वासिष्ठो वदतां श्रेष्ठ तत्त्वं वक्तुमर्ह
सि सूत उवाच राक्षसो रुधिरो नाम वसिष्ठस्य सुतं पुरा शक्तिं संभक्षयामास शक्त्या शापात्सहानुजैः वसिष्ठयाज्यं वि
प्रेंद्रास्तमाविश्यैव भूमिपः कल्माषपादं रुधिरो विश्वामित्रेण चोदितः भक्षितः सह तैः श्रुत्वा वासिष्ठस्तेन रक्षसा शक्तिः
शक्तिमतां श्रेष्ठो भ्रातृभिः सह धर्मवित् हा पुत्र पुत्र पुत्रेति क्रंदमानो मुहुर्मुहुः अरुंधत्या सह मुनिः पपात भुवि दुःखितः

नेष्टं कुलमिति श्रुत्वा मर्त्यं चक्रे मतिं तदा तस्मात्तु वशनाद्वैव शक्तेर्ज्येष्ठस्तु शक्तिमान् आरुरुह मूर्द्धानमज्ञात्मजोसौ जितात्म
नो सर्वविद्रात्मजिद्व धराधराद्दापितदा धरायो पपात पत्न्याः सह मास्तु हृष्टिः धराधरान्ते पतितं धरा तदा द्रथा रक्तश्चापिवि
विवकंठी करांवुजाभ्यां करिलेखगामिनी रुदंतमादाय रुरोद सा च तदा तस्य स्नुषा माह पत्नी शक्तेर्महामुनिं वसि
ष्ठं वदंती श्रेष्ठं रुदंती भयविह्वला भगवन्ब्राह्मणश्रेष्ठ तव देहमिमं शुभं पालयस्व विभो द्रष्टुं तव पौत्रं महात्मजं तत्या
ज्यं तव विप्रेंद्र देहमेतद्धि नाशितुं गर्भस्थो मम सर्वार्थसाधकः शक्तियोजितः एवमुक्त्वार्थधर्मज्ञा कराभ्यां कमलेक्ष
णा उत्थाप्य श्वशुरं नत्वा नेत्रे संमार्ज्य वारिणा दुःखितापि परित्राते श्वशुरे दुःखिते तदा अरुंधती च कल्याणी प्रार्थया
मास दुःखितो स्नुषावाक्यं तदा श्रुत्वा वसिष्ठो ह्युत्थाय भूतलात् संज्ञामवाप्य चालिंग्य तां पपात पुनर्भुवि अदृश्यंती करा
भ्यां वै संस्पृश्य व्याकुलेक्षणा रुरोद मुनिशार्दूलो भार्यया सह तत्र वत्सलः अथ नाभ्यंभजे विसोर्यथ्यातस्यो च तत्र मुखः श्री
मीतो गर्भशय्यायां कुमारः स्वमाहसः ततो निशाम्य भगवान्वसिष्ठः स्वमादरात् तेनोक्तमिति संचिंत्य तदा तिष्ठन्स
माहितः ध्यामास तस्योद्धहरिः पुंडरीकनिभेक्षणः वसिष्ठमाह विश्वात्मा ब्रह्मण्यो ब्रह्मणां निधिः भो वत्स वत्स विप्रेंद्र
वसिष्ठ सुतवत्सल तव पौत्रमुखांभोजाद्वेदघोषाद्विनिःसृतो मत्समस्तव पौत्रोसौ शक्तिजः शक्तिमान्सुतः तस्मा
द्वसिष्ठ संत्यज त्वमोहं त्वं दुःखसंतानमं रुद्रभक्तश्च गर्भस्थो रुद्रसूक्तजपपरायणः रुद्रदेवप्रसादेन त्वत्कुलं संतरिष्यति ए
वमुक्त्वा हरिर्विप्र भगवान्पुरुषोत्तमः वसिष्ठं मुनिशार्दूलं तत्रैवांतरधीयत ततः प्रणम्य शिरसा वसिष्ठो वारिजेक्षणं
अदृश्यंतीं महातेजाः पश्यत्सोदरमोदरं ह्यापुत्र पुत्र पुत्रेति पपात च सुदुःखितः ललापादृश्यंती प्रेक्ष्य तदा सारुंधती

लिं॰ ग॰
पु॰ रा॰
८२

82

हिताः पुत्रकं संस्मरन् दुःखोदितात् स तत्र वत्सला गतं पुत्रमहं दृष्ट्वा भो शक्तेकृततारणं नवांतिकं गमिष्यामि सह भर्त्रा न
संशयः एवमुक्तो रुदन्विश्वालिंग्यारुदंतीं तदा पपात सा जंघानो वा स्वस्य कुक्षिं करेणैव अदृश्यंती जघानाथ
शक्तेर्यस्यालये शुभे कराभ्यां दुःखिता भूमौ पपात च ललाप च अरुंधती तदा भीता वसिष्ठश्च महामती उत्थाप्य तां स्नु
षां बालां मूर्च्छितां भयविक्लवां विचार्य मुच्चैस्तनगर्भमंडलं करांबुजाभ्यां विनिहत्य दुर्लभे कुले वसिष्ठस्य समस्तमस्य
निहंतुमार्यैकमथसुद्यतावद् नवात्मजं शक्तिसुतेन दृष्ट्वा ग्रामाद्यवक्त्रात् स्तनमार्यसूनोः ज्ञातं यतो देहमिमं मुनींद्रः
स्वनिश्चितः पाहि ततः शरीरं ततउवाच एवं स्नुषामुपालभ्य मुनिः सारुंधती स्थिता अदृश्यंतीं वसिष्ठश्च प्राहृत
त्रापितत्रत त्वय्येव जीविते चास्य मुनेर्यः स्वत्रं तेमम जीविते यत्त्वदेहस्य रक्षत्या त्रीकुलस्य तत् अदृश्यंत्युवाच ॥
मयायदि मुनिश्रेष्ठ ज्ञातं वै निश्चितं त्वकं ममाशुभं शुभं देहं कथं वित्यालयाम्यहं पुनामपुत्रेत्राश्री सा पुत्रीनाश्च सं
शयः स्यानेदुःखमहं त्रायीयतः पुत्रीमुनेस्तव अशेषाद्भुतेयथा प्रहुं दुःखयात्रीत्यहं विभो दुःखपात्रीभवाम्यत्र
लस्तनोर्जगद्गुरोः तथापि भर्तृरहितायानारी सापरा भवेत् स्त्रियाभीतइवार्थैर्दपरिभूताभविष्यति पितामातापतिः
पुत्रः श्वश्रूः श्वशुर एव च एतेन वांधवास्त्रीणां भर्त्तावंधुः परागतिः आत्मनोयच्छ्रिकण्ठिनमर्हमित्यथ्यपंडितैः तदत्र
रक्षाप्यासोऽद्भुतः शाक्तिः रक्षाम्यहं अहोतिममकाठिन्यं मनसो मुनिपुंगवाः पतिं प्राणसमं त्यक्त्वा जीवाम्यत्रतलोय
तः वसिष्ठाश्रममाश्रित्य त्यक्त्वा तत्र यथा लता निर्मलाप्यस्नाता सा तु शक्तिहीनाप्यहं तथा स्नुषावाक्यं निशम्यैवं
वसिष्ठो भार्यया सह तदा चक्रे मतिं धीमान् गंतुं स्वाश्रममाश्रमी कृच्छ्रात् स भार्यो भगवान् वसिष्ठः स्वाश्रमे शुभे अह

पंपत्न्या समं धीमान् संविवेश सुचिंतयन् सागर्भं पातयामास कथंचिन्मुनिपुंगवाः कुलसंतारणार्थाय शक्तिपत्नी
समाहिता अथ सा भर्त्ततनये सौम्ये हनिशाशिप्रभे शक्तिपत्नी यथा शक्तिं शक्तिमेनमरुंधती अस्तनसादिति
विस्मयथास्त्राहाषडानने अग्निं यथारणिः पत्नी शक्तेः सा तात्परायणे यदा तदा शक्तिस्तनुरवतीर्णो महीतले
शक्तिस्यक्वा ततोऽःत्वं पितृणां सगतिं ययौ भ्रातृभिः सह पुण्यात्मा आदित्यैरिव भास्करः स्वराज पितृलोकस्यो
वासिष्ठो मुनिपुंगवः जग्रस्तदापि तरो नन्दनतःसुपितामहः प्रपितामहाश्च विमेद्राग् अवतीर्णे पराशरे येत्रस्तवा
दिनो भूमौ नरत्नैर्दिवि देवताः पुष्करायामुमस्तज्ञः पुष्पवर्षं न खेचराः पुरेनरालसाणो अभ्राणां ह्रविषमे द्विजाः
आश्रमे पुमुनीनां च विनेदुः हर्षसंयुते अवतीर्णो यथा तेजा ह्रर्भानसोपि पराशरः अदृश्यन्त्याश्च तत्र बेज्ञो मेघजाला
द्दिवाकरः समस्त्वं दुःखमभवद्दृश्यन्त्यास्तथा द्विजाः दृष्ट्वा पुत्रं पतिं स्मृत्वा स्वलरुंधत्या मुनेस्तथा सा दृष्ट्वा तनयं वा
लापराशरमतिद्युतिं विलापविक्लालोलाहृदृश्यंती साललापच हा वसिष्ठस्ततकुत्र विद्रुतः पश्य पुत्रं मनस्ते स
हानुजैः संत्यज्य दीनवदनो विपन्नतः पुत्रदर्शनपरामिमां प्रभो शक्ते त्वमस्तेपश्य भ्रातृभिः सह षण्मुखं यथामा
हेस्वरो पश्यतत्सगणो हर्षितानन ॥ अथ तस्यास्तदालापं वसिष्ठो मुनिसत्तमः श्रुत्वा स्नुषामुवाचेदं मा रोदीरतिदुः
खिता आश्रयातस्य मा शोकं वसिष्ठस्य कुलांगना त्यक्त्वा त्वं पालयद्वालं बालावालम्रगेक्षणा दृष्ट्वा स्वमातरं प्राह
आस्यदाभरणैर्विना आसन्नामाकुलां साध्वीं वाष्पपर्याकुलेक्षणां पराशर उवाच अंब मंगलविभूषणैर्विना देह
यष्टिरनजेन शोभते वक्त्रमर्हसि तथाघकारणं चंद्रबिंबरहितेन शर्वरी मातर्मीता कथं त्यक्ता मंगलाभरणानि च

आसीनाभर्त्रहीनेव वक्त्रमर्हसि शोभने अदृश्यंतीतदावावाक्यं श्रुत्वातस्य सुतस्य सा नकिंचिदब्रवीत्पुत्रं शुभं वा यदि वेत
दं अदृश्यंतीतदाप्राह शाक्तेयोगतवान्मम माताषुत्रमहातेजाः पिता वदस्वदेतितो श्रुत्वा रुरोद सा वाक्यं पुत्रस्यातीववि
कुला भक्षितो रक्षसा तात त्वत्तातस्त्वेति निपपात च श्रुत्वा वसिष्ठो विमनास्तदासीत्पौत्रस्य वाक्यं विरुदन्नदयालुः अदृश्य
तीवाश्रमवासिनस्तदा येन्ये वशिष्ठाश्च मुनीश्वराश्च भक्षितो रक्षसा मातः पिता तव महात्मा रति श्रुत्वा पराशरो धी
मान्प्राह सास्त्रा विलोक्य तु गणः पराशर उवाच यजाम्याभ्यर्च्यदेवेशं त्रैलोक्यं सचराचरं क्षणेन मातः पितरं दर्शयामी
ति मे मतिः सा निशम्य वचनं तदा शुभे सास्मिता तनयमाह विस्मिता तथ्यमेतदिति तं निरीक्ष्य सा पुत्रपुत्र भव धर्मको
विद त्राताणाकिस्व तस्याथ संकल्पे मुनिपुङ्गवः वसिष्ठो भगवानाह पौत्रं धीमान्कृपानिधिः स्थाने पौत्र मुनिश्रे
ष्ठ संकल्पस्तव सुव्रत तथापि शृणु लोकस्य क्षयं कर्तुं न चार्हसि रक्षसानामभावाय कुरु सर्वेश्वरार्चनं त्रैलोक्यं
शृणु शाक्तेयत्रयपराध्यतिकिंतव ततस्तस्य वसिष्ठस्य नियोगाच्छक्तिनंदनः रक्षसानामभावाय मतिं चक्रे महाम
नाः अदृश्यंतीवसिष्ठं च प्रणम्यारुंधतीं ततः कृत्वैव लिंगं क्षणिकं पांसुना मुनिपौत्रकः संपूज्य शिवसूक्तेन त्र्यं
बकेन शुभेन च जप्त्वा चत्वरितं रुद्रं शिवसंकल्पमेव च नीलरुद्रं च शाक्तेयो जप्त्वाभ्यर्च्य यथाविधि वामीये परमा
भं च पंचब्रह्म तथैव च होतारं लिंगसूक्तं च अथर्वशिर एव च अष्टावाभ्यंच रुद्राय दत्त्वाभ्यर्च्य यथाविधि परा
शर उवाच भगवन्रक्षसा रुद्र भक्षितो ह्यधिरेण वै पिता मम महातेजा भ्रातृभिः सह शंकर द्रष्टुमिच्छामि भगव
न्भ्रातृभिः पितरं सह एवं विज्ञाप्य यः लिंगं प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः हा रुद्र रुद्र रुद्रेति रुरोदेति हरेति च तं दृष्ट्वा भगवा

नेरुद्रस्तदोमासहशंकरः पश्यवालंमहाभागंवाष्पपर्याकुलेक्षणं ममानुस्मरणेयुक्तंममाराधनतत्परं सावहष्ट्वा
महादेवंपराशरमतिद्युति दुःखात्तेक्लिन्नसर्वांगेसास्राकुलविलोचने लिंगार्चनविधौसक्तेहररुद्रेतिवादिने
प्राहभक्तोरमीशानंकारणंजगतामुमा ईप्सितंयच्छसकलंप्रसीदपरमेश्वर निशम्यवचनंतस्याःशंकरःसर्वदेहि
नो भार्यांमहार्यांतांप्राहदेवोहालाहलाशनः रक्षाम्यनेनहिजेवालंफुल्लेंदीवरलोचने ददामिदृष्टिमद्रूपद
र्शनंतमपवैव एवमुक्त्वागणेर्देव्याभगवान्नीललोहितः ब्रह्मेंद्रविष्णुरुद्राद्यैःसंवृतःपरमेश्वरः ददौसदर्शनं
तस्यमुनिपुत्रस्यधीमतः सोपिदृष्ट्वामहादेवमानंदाश्राविलेक्षणः निपपातचहृष्टास्यःपादयोस्तस्यसादरं।
पुनर्भवान्यापादौचवनंदिनश्चगणेःसह सफलंजीवितंमेद्यब्रह्माद्यांस्तानुवाचसः रक्षार्थमागतस्त्वयममवा
वालस्यशंकरः कोन्यःसमोमयालोकेदेवोवादानवोपिवा अथतस्मिन्महादेवेददर्शदिविसंस्थितं पितरंभ्रातृ
भिःसार्द्धंशाक्तेयस्तुपराशरः सूर्यमंडलसंकाशेविमानेविश्वरोचिषि भ्रातृभिःसहितंदृष्ट्वाननामचजहर्षच
तदासमातृकोदेवःसभार्यःसगणेश्वरः वसिष्ठपुत्रमाहेदंपुत्रंदर्शनतत्परं शक्तेपश्यसुतंवालमानंदाश्रावि
लेक्षणं अदृश्यंतीचविप्रेंद्रवसिष्ठेपितरंतव अरुंधतीमहासाध्वीभर्तृव्रतपरायणा मातरंपितरंचोभौनमस्कृ
त्यमहामते तदाहरंप्रणम्यादौदेवदेवमुमांतथा वसिष्ठंचमुनिश्रेष्ठंशक्तिर्वैशंकराज्ञया वसिष्ठंचमुनिश्रेष्ठंक
ल्याणींप्रतिदेवतां अरुंधतींजगद्धात्रीं निर्योगात्प्राहशक्तितः शक्तिरुवाच भोवत्सवत्सविप्रेंद्रपराशरमहायु
ते रक्षितोहंत्वयाततगर्भस्थेनमहात्मना अणिमादिगुणैश्वर्यंमयावत्सपराशर लब्धमद्याननंदृष्ट्वातववांछासमेत्युत।

लिं॰ग॰
पु॰स॰
८४

84

अदृश्यंतीमहाभागरक्षवत्समहामते साकंधतीकंपितरंवसिष्ठंसत्यसर्वदा अन्वयःसकलोवत्समसंतारितस्त्वयापु
त्रेणलोकान्जयतीत्युक्तंसद्भिर्मेमाधुतत आराधयमहेशानंजगतांप्रसवंप्रभुं गमिष्याम्यभिवंयेशेआत्मभिःसदृशं
करं एवंपुत्रंउपामेअप्रणाम्यत्यमहेश्वरं निरीक्ष्यभार्यांसदसिजगामपितरंवशी एवंसदृष्ट्वापितरंदृष्ट्वाभ्यर्च्यचशंकरं
तुष्टाववाग्भिरिष्टाभिःशाक्तेयःशशिभूषणं ततस्तुष्टोमहादेवःकामांधकविमर्दनः अनुगृह्यचशाक्तेयंतत्रैवांत
र्धीयत गतेमहेश्वरेसांबेप्रणम्यचपिनाकिने ददाहराक्षसानौर्वैकुलंमंत्रेणमंत्रवित् ततःपौत्रंधर्मज्ञोवसि
ष्ठोमुनिभिर्वृतः अलमद्यतुकोपेनतातक्रोधमिमंजहि राक्षसानापराध्यंतेपितुस्तेविहितंयथा मूढानामेवभव
तिक्रोधोवुद्धिमतांनहि हन्यतेतातकःकेनयतःस्वकृतभुक्पुमान् संचितस्यापिमहतोवत्सक्लेशेनमानवैः। यश
सस्तपसश्चैवक्रोधोनाशकरःस्मृतः अलंहिराक्षसैर्दग्धैर्दीनैरनपराधिभिः सत्रंतेविरमत्वेतत्क्षमासाराहिसाध
वः एवंवसिष्ठवाक्येनशाक्तेयोमुनिपुंगवः उपसंहृतवान्सत्रंसद्यस्तद्वाक्यगौरवात् ततःप्रीतश्चभगवान्वसि
ष्ठोमुनिसत्तमः संप्राप्तश्चतदापुत्रंपुलस्त्योब्रह्मणःसुतः वसिष्ठेनचदत्तार्घ्यःकृतासनपरिग्रहः पराशरमुवाचे
दंप्रणिपत्यस्थितंमुनिः वैरेमहतियद्वाक्याद्गुरोरद्याश्रिताक्षमा त्वयातस्मात्समस्तानिभवान्शास्त्राणिवे।
त्स्यति संततेर्ममनच्छेदःक्रुद्धेनापियतःकृतः त्वयातस्मान्महाभागददाम्यन्यंमहावरं पुराणसंहिताकर्ताभवा
न्वत्सभविष्यति देवतापरमार्थंचयथावद्वेत्स्यतेभवान् प्रवृत्तेचनिवृत्तेचकर्मण्यस्त्वमलामतिः मत्प्रसादादसं
दिग्धातववत्सभविष्यति ततश्चप्राहभगवान्वसिष्ठोवदतांवरः पुलस्त्येनयदुक्तंतेसर्वमेतद्भविष्यति अथत

स्यपुलस्त्यस्य वसिष्ठस्य च धीमतः प्रसादाद्वै मया चक्रे पुराणं वै पराशरः षट्प्रकारं समस्तार्थसाधकं ज्ञान
संचयं दशसाहस्रसमितं सर्ववेदार्थसंचयं चतुर्थं हि पुराणानां संहितार्थसुशोभने एतद्वः कथितं सर्वं
वासिष्ठानां समाहिताः प्रभावं शक्तिसूनोश्च माहात्म्यं मुनिपुंगवाः ॥ इत्यादिमहापुराणे लैंगे सृष्टिप्रवृत्तः ष
ष्टितमोध्यायः ६४ ऋषय ऊचुः आदित्यवंशं सोमस्य वंशं वंशविदां वर वक्तुमर्हसि चास्माकं संक्षेपात्सू
महर्षिण सूत उवाच अदितिः सुषुवे पुत्रमादित्यं कश्यपाद्द्विजात् तस्यादित्यस्य चैवासीद्भार्याचतुर्यम
ष्टयं संज्ञा राज्ञी प्रभा छाया पुत्रांस्तासां वदामि वः संज्ञा त्वाष्ट्री तिसुषुवे सूर्यान्मनुमनुत्तमं यमं यमुनां
यां चैव राज्ञी रैवतमेव च प्रभा प्रभातमादित्यात् छायां संज्ञाप्यकल्पयत् छाया च तस्मात्सुषुवे सावर्णिं
भास्करात्मजं ततः शनिं तपतीं च विष्टिं चैव यथाक्रमं छाया स्वपुत्रेभ्यधिकं स्नेहं चक्रे मनौ तदा मनुस्त्वेहं
न चक्षाम यमस्तु क्रोधमूर्छितः संताडयामास तदा पादमुद्यम्य दक्षिणं यमेन ताडिता सा तु छाया वै दुः
खिता भवेत् छायाहं तु पदे नैव न्मात्रे देहसमुद्भवो निवारितोपि श्रेष्ठेण मनुना दुःखितो भवत् छायाशा
पात्पदं चैकं यमस्य क्लिन्नमुत्तमं पूयशोणितसंपूर्णं कृमीणां निचयैस्त्वभूत् सोपि गोकर्णमाश्रित्य फ
लकेनानिलाशनः आराधयन्महादेवं जन्मावर्षायुतायुतं भवप्रसादादगमल्लोकपालत्वमुत्तमं पितॄणा
माधिपत्यं च शापमोक्षं तथैव च लब्धवान्देवदेवस्य प्रभावात्शूलपाणिनः असहंती पुराभानोस्तेजोमय
मनिंदिता रूपं त्वाष्ट्री स्वदेहात्तु छायाख्यां सा त्वकल्पयत् वडवारूपमास्थाय तपस्तेपे स्वयं वशा कालात्स्वय

लिं॰ ग॰
पु॰ रा॰
८५

85

त्वत्तो ज्ञात्वा तु छायायां छायायाः पतिः प्रभुः वडवामगमत्तेजाम स्वरूपेण भास्करः वडवा च तदा नाद्दी संज्ञा तस्मा हि
वाकरात् सप्तवेचाश्विनौ देवौ देवानां तु भिषग्वरौ लिखितो भास्करः पश्चात्तेन तापि महात्मना विष्णोश्चक्रं च
तद्घोरं मंडलाद्भास्करस्य तु निर्ममे भगवांस्त्वष्टा प्रधानं स्विमायुधं रुद्रप्रसादाच्च शुभं सुदर्शनमिति स्मृतं
लब्धवान्भगवांश्चक्रं कृष्णः कालानलप्रभं मनोस्तु प्रथमस्यासन्नू सौर्यस्य तु सुता नव इक्ष्वाकुर्नाभगश्चैव
धृष्णुः शर्यातिरेव च नरिष्यंतश्च वै धीमान् नाभागो दिष्ट एव च करूषश्च पृषध्रश्चैव नवैते मानवाः स्मृताः इला
ज्येष्ठा वरिष्ठा च पुंस्त्वं प्राप्ते पि सं भवा सुद्युम्न इति विख्याता पुंस्त्वं प्राप्ता इला पुरा मित्रावरुणयोस्तत्र प्रसादान्
मुनिपुंगवाः पुनः शरवणं प्राप्य स्त्रीत्वं प्राप्तो भवात्तया सुद्युम्नो मानवः श्रीमान्सोमवंशविवृद्धये इक्ष्वाको
रश्वमेधेन इला किंपुरुषो भवत् इला किंपुरुषत्वे तु सुद्युम्न इति चोच्यते मासमेकं पुमान्वीरः स्त्रीत्वं मासम
गात्पुनः इला बुधस्य भवने सोमपुत्रस्य चाश्रिता बुधेनांतरमासाद्य मैथुनायोपसर्पिता सोमपुत्राद्बुधाद्वा
पि ऐलो जातः पुरूरवाः सोमवंशाग्रजो धीमान्भवभक्तः प्रतापवान् इक्ष्वाकुः सूर्यवंशस्य तथैवाक्षो ग्रजो
नृपः पुत्रत्रयमभूत्तस्य सुद्युम्नस्य हि जोत्तमाः उत्कलश्च गयश्चैव विनताश्वस्तथैव च उत्कलस्योत्कलं राष्ट्रं
विनताश्वस्य पश्चिमे गया गयस्य चाख्याता पुरी परमशोभना स्वराणां संस्थितिर्यस्यां पितॄणां च सदा स्थितिः
इक्ष्वाकोर्ज्येष्ठदायादो मध्यदेशमवाप्तवान् कन्याभावात्तु सुद्युम्नो नैव भागं स चाप्तवान् वसिष्ठवचनाच्चैव स्वा
सीत्प्रतिष्ठाने महाद्युतिः प्रतिष्ठा धर्मराजस्य सुद्युम्नस्य महात्मनः स पुरूरवसे प्रादाद्राज्यं प्राप्य महायशाः प्र

मानवेयो महाभागाः स्त्रीपुंसोर्लक्षणान्वितः इक्ष्वाकोरभवद्धीरो विकुक्षिर्द्धर्मवित्तमः ज्येष्ठः पुत्रशतस्यासीद्दशपंच
वतन्सुताः अभूत्ज्येष्ठः ककुत्स्थस्त्रसदस्युस्ततोन्वयः ततः पृथुर्मुनिश्रेष्ठो विस्वकः पार्थिवास्ततः विस्वकस्या
र्द्रकोधीमान्युवनाश्वसुतस्ततः श्रावस्तिश्च महातेजा वंशकस्तत्सुतोभवत् श्रावस्ती निर्मिता येन गौडदेशे
पुरी शुभा श्रावस्तस्य युवनाश्वस्य बृहदश्वोभवत्सुतः बृहदश्वात्ततो जज्ञे कुवलाश्व इति स्मृतः धुंधुमारत्वमाप
न्नो हत्वा धुंधुं महाबलं धुंधुमारस्य तनयास्त्रयस्त्रैलोक्यविश्रुताः हर्यश्वस्य निकुंभस्तु संहताश्वस्ततस्ततः कृ
शाश्वो वरुणाश्वस्य संहितस्यात्मजावुभौ युवनाश्वो रुणाश्वस्य मांधाता तस्य वै सुतः मांधातुः पुरुकुत्सोभूदंब
रीषश्च वीर्यवान् मुचुकुंदश्च पुण्यात्मा त्रयस्त्रैलोक्यविश्रुताः अंबरीषस्य दायादो युवनाश्वोपरः स्मृतः हरितो
युवनाश्वस्य हरितास्तयतः स्मृता। एते ह्यंगिरसः पक्षे क्षत्रोपेता द्विजातयः पुरुकुत्सस्य दायादस्त्रसदस्युर्म
हायशाः नर्मदायां समुत्पन्नः संभूतिस्तस्य चात्मजः विष्णुवृद्धः सुतस्तस्य विष्णुवृद्धा इति स्मृताः एते ह्यंगिरसः प
क्षाः क्षत्रोपेताः समाः स्मृताः संभूतिरपरं पुत्रमनरण्यमजीजनत् रावणेन हतो यो सौ त्रैलोक्यविजये द्विजाः पृष
दश्वोनरण्यस्य हर्यश्वस्तस्य चात्मजः हर्यश्वात्तु दृषद्वत्यां जज्ञे वसुमता नृपः तस्य पुत्रोभवद्राजा विधन्वाभ
वभावितः प्रसादाद्धुतलक्ष्मनोर्वै मंडिनः प्राप्य शिष्यतां अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्य तदाज्ञया मानेश्वरमनुप्रा
तो भवभक्तः प्रतापवान् कथं हि चाश्वमेधं वै करोमीति विचिंतयन् धनहीनः सधर्मात्मा दृष्टवान्ब्राह्मणः सुतम्
तद्विसंज्ञो द्विजस्तस्मात्तत्रैवारहद्विजसत्तमः नाम्नां सहस्रं रुद्रस्य ब्राह्मणाकथितं पुरा तेन नाम्नां सहस्रेण श्रुत्वा

लिं॰ ग॰
पु॰ रा॰
८६
86

तेंडिर्महेश्वरं गाणपत्येन तुष्टवान् ब्रह्मयोनिर्हितो तमाः ततस्तस्मात्तपोलब्धं तेंडिना कथितं पुरा नाम्नां सहस्रं
जप्त्वा वै गाणपत्यमवाप्तवान् ऋषय ऊचुः नाम्नां सहस्रं रुद्रस्य तंडिना ब्रह्मयोनिना कथितं सर्ववेदार्थसंचि
तं तद्धि सुव्रत नाम्नां सहस्रं विप्राणां वक्तुमर्हसि शोभनं सूत उवाच सर्वभूतात्मभूतस्य हरस्यामिततेजसः अ
ष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शृणुत सुव्रताः यच्छ्रुत्वा मानवः श्रेष्ठः प्राप्नुयाद्गाणपं पदं ॐ स्थिरः स्थाणुः प्रभुर्भा
नुः प्रवरो वरदो वरः सर्वात्मा सर्वविख्यातः शर्वः सर्वकरो भवः जटी दंडी शिखी वज्री सर्वगः सर्वभावनः हरि
श्च हरिणाक्षश्च सर्वभूतहरः प्रभुः प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च शांतात्मा शाश्वतो ध्रुवः श्मशानचारी भगवान् खेचरो
गोचरोऽर्दनः अभिवाद्यो महाकर्मा तपस्वी भूतधारणः उन्मत्तवेशप्रच्छन्नः सर्वलोकप्रजापतिः महारूपो महा
कायो महावेशो महायशाः महात्मा सर्वभूतश्च विश्वरूपोथमर्दनः लोकपालोंतर्हितात्मा प्रसादो भयदो
विभुः पवित्रश्च महांश्चैव नियमो नियमाश्रितः स्वयंभूतः सर्वकर्मा आदिरादिकरो निधिः सहस्राक्षो विशा
लाक्षः सोमो नक्षत्रसाधकः चंद्रः सूर्यः शनिः केतुर्ग्रहो ग्रहपतिर्दमः अ र ···· नमस्कर्ता मृगबाणार्पणोन
घः महातपा घोरतपा ग्रहरूपो धनसाधकः संवत्सरकृतो मंत्रः प्रमाणं परमं तपः योगी योज्यो महाबीजो म
हारेता महाबलः सुवर्णरेताः सर्वज्ञः सुबीजो वृषवाहनः दशबाहुस्त्वनिमिषो नीलकंठ उमापतिः विश्वरू
पः स्वयंश्रेष्ठो बलवीरो बलो गणः गणकर्ता गणपतिर्दिग्वासाः कामएव च मंत्रवित्परमो मंत्रः सर्वभावक
रो हरः कमंडलुधरो वीरो बाणहस्तः कपालवान् शरी शतघ्नी खड्गी च पट्टिशी चायुधो महान् अजश्च मृगरूप

श्चतेजस्तेजस्करोनिधिः उष्णीषीचसुवक्त्रश्चउदग्रोविनतस्तथा दीर्घश्चहरिकेशश्चसुतीर्थःकृष्णएवच सृगालः
सर्वसवार्थोमुण्डःसर्वशुभंकरः सिंहशार्दूलरूपश्चगोधारीचकपर्द्यपि ऊर्द्धरेताऊर्द्धलिंगीऊर्द्धशायीनभस्तलः
त्रिजटश्चीरवासाश्चरुद्रःसेनापतिर्विभुः अहोरात्रश्चभक्तश्चतिग्ममन्युःसुवर्चसः गजहादैत्यहाकालोलोकधा
तागुणाकरः सिंहशार्दूलरूपाणामार्द्रचर्मसदंबरः निशाचरःप्रेतचारीभूतचारीमहेश्वरः वहुभूतोवहुधनः
सर्वभार्योमनोहरः नृत्यप्रियोनित्यनृत्योनर्तकःसर्वधातकः घोरोमहातपापाशोनित्योगिरिविरोचनः सह
स्रहस्तोविजयोव्यवसायोह्यनिन्दितः अमर्षणोमर्षणात्मायज्ञहाकामशासनः दक्षयज्ञप्रचारीचरसहामध्य
मस्तथा तेजोपहारीवलवान्वेदितोभ्यर्थितोवुधः गंभीरघोषोगंभीरोगंभीरवलवाहनः न्यग्रोधरूपोन्यग्रो
धोविश्वकर्माचविश्वभुक् तीक्ष्णोपायश्चहर्यश्वसहायःकर्मकालवित् विष्णुःप्रसादितोयज्ञःसमुद्रोवडवा
मुखः हुताशनसहायश्चप्रशान्तात्माहुताशनः उग्रतेजामहातेजाजयोविजयकालवित् ज्योतिषामयनः
सिद्धिःसंधिर्विग्रहएवच शंखीशिखीजटीज्वालीखेचरोद्युचरोवली वैणीचपणवीचैवनालीकंकटकस्तथा
सर्व``पतिनादीचसर्वपापविमोचकः वंधनस्तनरेंद्राणांयुधिशत्रुविनाशनः सांख्यप्रवासीदुर्वासाःसर्व
वाधुनिषेवितः प्रस्कंदोयुविभागश्चअतुल्योयज्ञभागवित् सर्वावासःसर्वचारीदुर्वासावासवोमनुः भीमो
भीमकरोयज्ञःसर्वधारीधरोत्तमः आकाशोनिर्विरूपश्चनिर्वैरीकुंड्याःखगः भिन्नश्चभिन्नरूपश्चरोद्ररूपःसु
रूपवान् वसुरश्मिःसुवर्चसीवसुवेगोमहावलः मनोवेगोनिशाचारःसर्वलोकफलप्रदः सर्ववासःकृपा

लिं·पु·
पू·भा·
८१

वासउपदेशकरो ""ः मुनिरात्मामुनिर्लोकः सहस्राक्षःसहस्रभुक् पक्षीचपक्षिरूपश्चअतिदीप्तोदिशांपतिः उ
न्मनाउन्मदःकामोह्यर्थार्थीकरणोमृतः महासेनोविशाखश्चषष्टिभागोगवांपतिः शक्तिभासःप्रतिष्टंभीच
मूस्तंभनएवच ऋतुर्ऋतुकरःकालोमधुर्मधुकरोवचः वानस्पत्योवाजसनोनित्यमाश्रमपूजितः ब्रह्मचा
रीलोकचारीसुचारीसर्वचारविचारवित् ईशानईश्वरःकालोनिशाचारीह्यनेकधृक् निमित्तस्थोनिमित्तश्चनंदीनं
दाकरोहरिः नंदीश्वरःसुनंदीचनंदनोविषमर्दनः भगहारीनिहंताचकालोवलपितामहः चतुर्मुखो
महालिंगश्चारुलिंगस्तथैवच लिंगाध्यक्षःसुराध्यक्षःकालाध्यक्षोयुगावहः बीजाध्यक्षोबीजकर्ताअ
ध्यात्मानुगतोबलः इतिहासश्चकल्पश्चतमोहिजगदीश्वरः दंभोदंभवहोदंभोवंशोवंशकरःकलिः
लोककर्तापशुपतिर्महाकर्ताह्यधोक्षजः अक्षरंपरमंधामबलवान्शक्रएवच नित्योह्यनीशःशुद्धात्मा
शुद्धोमान्योगतोगतिः बहुप्रसादःस्वप्नोदर्पणोनगाधर्ममंत्रवित् वेदकारःसूत्रकारोविद्वांसःपरमर्दनः म
हामेघनिवासीचमहाघोरोवशीकरः अग्निज्वालोमहाज्वालोअतिदीप्तोहुतोहविः धिषणःशंकरोनित्यो
वर्चस्वीधूमकेतनः नीलस्तथांगलुब्धश्चशोभनोनिरवग्रहः स्वस्तिस्वस्तिस्वभावश्चभागीभागकरोलघुः उत्सं
गश्चमहांगश्चमहागर्भपरायणः कृष्णवर्णःसुवर्णश्चइंद्रियःसार्ववर्णिकः महापादोमहाहस्तोमहाकायोमहा
यशाः महामूर्द्धामहाकायोमहानेत्रोमहाबलः महांतकोमहाकर्णोमहोष्ठोमहादमः महानासोम
हाकंबुर्महाग्रीवःश्मशानदृक् महाहस्तोमहौजस्कोह्यनंतात्मामृगालयः लंबितोलंबितोष्ठश्चमहामायःपयो

निधिः महादेवोमहादंष्ट्रोमहाजिह्वोमहामुखः महानखोमहारोमामहाकेशोमहाजटः असंपन्नप्रसादश्चप्रत्ययो।
गिरिसादनः स्नेहोऽस्नेहनपातश्चअजितश्चमहामुनिः वृषकोवृषकेतश्चअनलोवायुवाहनः मंडलीमेघवाहश्च।
देवदानवदर्पहा अथर्वशीर्षासामास्यऋक्सहस्रोजितेजसः यजुःपादपयोगुह्यःप्रकाशोजंगमस्तथैवच अमोघाऽ
र्थप्रसादश्चअंतर्गम्यःसुदर्शनः उपहारप्रियःसर्वःकनकःकांचनास्थिरः नाभिर्नादकरोहव्यःपुष्करःस्थपतिःस्थिरः
द्वादशात्मावरस्तुंडोयज्ञोयज्ञसमाहितः रक्तोनीलःकलिःकामोमकरःकालपूजितः सगणोगणकारश्चभूतवाहन
सारथिः भस्मशायीभस्मगोप्ताभस्मभूतस्तरुर्गणः आगमश्चविलोपश्चमहात्मासर्वपूजितः सगणोगणकारश्च
शुक्लःत्रीशुक्लसंपन्नःशुचिर्भूतनिषेवितः आश्रमस्थःकपोतस्थोविश्वकर्मापतिर्वरः विशालाक्षश्चताम्रोष्ठोह्यम्बुजालः
सुनिश्चलः कपिलःकंकपाःस्थूलआयुश्चैवःपरोमरः गंधर्वोह्यादकस्तार्क्ष्योसुविज्ञेयःसुशारदः परश्वधायुधोदेवो
अर्द्धनारीशपुंगवः तुंबवीणोमहाकोपऊर्ध्वरेताजलाशयः उग्रोवंशकरोवीरोवंशवादीह्यनिंदितः सर्वांगरूपोमाया
वीसुहृदोह्यनिलोनलः बंधनोबंधकर्ताचसुबंधनविमोचनः ससंज्ञाक्षपकोमारिर्महादंष्ट्रःसमोयुधि वाज
स्वनिर्मितःसर्वशंकरोथाप्यकोपनः अमरेशोमहामेघोविश्वमेघःसुरारिहा अहिर्बुध्न्योनिर्ऋतिश्चचेकितानो
हरिस्तथा अजैकपाच्चकापालीशंकुराजामहागिरिः धन्वंतरिर्धूमकेतुःसूर्योवैश्रवणस्तथा धाताविश्वश्चशक्रश्च
उग्रस्त्वष्टाधरोध्रुवः प्रभावःसर्वगोवायुरर्यमासविताखिः धृतिश्चैवविधाताचमांधाताभूतभावनः नीरंतीर्थश्चभी
मश्चसर्वकर्मागुहावहः पद्मगर्भोमहागर्भश्चंद्रवक्त्रोनभोनघः फलवांश्चपुराणश्चपुण्यकृत्पुण्यकृत्तमः क्रूर

लिंग॰
पु॰रा॰
८८

४४

कर्म्मीक्रूरवासीक्रूरस्ततोमहौषधः सर्वाशयःसर्वचारीप्राणेशःप्राणिनांपतिः देवदेवःसुखोत्सिक्तःसदसत्सर्वरत्नवित्
कैलासस्थोगुहावासीहिमवद्गिरिसंश्रयः कूलहारीकूलावर्त्तीनिश्चलःसवितर्भवः आद्याद्यःसंशयोत्थश्चपौगंडःआ
शाधारकः धृतिमान्मतिमान्दक्षःसत्कृतिश्चयुगांपतिः गोपालोगोपतिर्ग्रामोगोचर्मवसनोहरः हिरण्यपालश्च त
थागुहापालःप्रवेशिनां महामनामहाकायोमहापाणिर्विजितेंद्रियः संस्थानस्सरगायश्चवज्रवीजोवज्रभृन्नः वणि
जोवदनोनित्योनकुलश्चंदनच्छदः पानपात्रोमहाबलः वसुभृत्सर्वभूतात्मासर्वकर्मपरोहू
हरः महायोगीतोभूतसंहाद्योप्सरोगणसेवितः महाकेतुर्मनोधातुर्नैकतानरतःस्वरः आवेदनीयआवेशःसर्व
गंधसुखावहः तारणोधारणोधातापरवाधनिवारकः संयोगोवर्द्धनोवृद्धोमहावृद्धोगुणाधिकः नित्योस्थायी
सहायश्चदेवासुरपतिःपतिः युक्तश्चयुक्तबाहुश्चदेवोदिविसुपर्वणः आषाढश्चसुषाढश्चध्रुवदोहरिदोवरः व
सुरावर्त्तमानान्योवपुश्रेष्ठोमहापथः शिरोविमर्शनःसर्वःसर्वलक्षणभूषितः अक्षीवसर्वयोगीचसर्वक्रीडीम
हाबलः साम्राजोथमहाग्रासर्वतीर्थदेवोमहातपाः जीवनोविमन्त्रभगोग्रनिंद्योवज्रककर्कशः रत्नभूतोथसर्वां
गोमहार्णवनिनादवान् मूलंविशालोह्यमृतोव्यक्ताव्यक्तस्तपोनिधिः आरोहणोविरोहश्चशीलधारीमहातपाः
महाकल्पोयुगंयोगीयुग्योयुग्यहरोहरिः युगरूपोमहारूपोवनवागहरोयुगः न्यायनिर्वचनःपादःपंडितोत्सव
लोचनः वज्रमालोमहामालः सुलोचनः निस्तटोलवणःकूपःसुसमंगःफलोदयः ऋषभोवृषभो
भंगोमणिवीजीजटाधरः इंदुर्विसर्गःसर्वांगःस्वरःसर्वायुधःसहः विभेदनःसुजाजातःसर्गद्वारोमहाधनः गिरो

सम्बरः=

सारोविसर्गश्चसर्वलक्षणकालवित् गंधमालीचभगवानंतकःसकर्मणः संध्यानीवाहुलोवाहुःसकलःसर्वपाव
नः तलस्थालीकरस्थालीऊर्द्धसंहननोवटुः यंत्रतंत्रसुविख्यातोलोकसर्वाश्रयोद्विजः मुंडोविरूपोविकृतोदंडीकुं
डीविकुर्वणः हर्यक्षःककुभोवीजीदीप्ततेजःसहस्रपात् सहस्रमूर्द्धादेवेंद्रःसर्वदेवमयोगुरुः सहस्रबाहुःसर्वांगः
शरण्यःसर्वलोककृत् कलाकाष्ठालवामात्राःमुहूर्ताहःक्षपाक्षणः पवित्रंत्रिमधुर्मंत्रःकनिष्ठःकृष्णपिंगलः ब्रह्म
दंडविनिर्माताशतघ्नीशतपाशकृत् विश्वक्षेत्रप्रदोवीजंलिंगमाद्यस्त्वनिर्मलः सदसद्व्यक्तमव्यक्तंपितामातापिता
महः सर्गद्वारंपितृद्वारंमोक्षद्वारंत्रिविष्टपं निर्वाणंहृदयंचैवब्रह्मलोकःपरागतिः देवासुरविनिर्मातादेवासुरप
रायणः देवासुरगुरुर्देवोदेवासुरनमस्कृतः देवासुरमहामात्रोदेवासुरगणाश्रयः देवासुरगणाध्यक्षोदेवासुरग
णाग्रणीः देवादिदेवोदेवर्षिर्देवासुरवरप्रदः देवासुरेश्वरोविश्वोदेवासुरमहेश्वरः सर्वदेवमयोचिंत्योदेवतात्मात्म
संभवः दुर्मदास्त्रिक्रमोवैद्योवरदोवरजावरः द्वीपीहस्तीतथाव्याघ्रोदेवःसिंहोमहर्षभः विबुधाग्रवरःश्रेष्ठःसर्व
देवोत्तमोत्तमः गुरुकांतोनिजःसर्वःपवित्रःसर्ववाहनः प्रयुक्तःशोभनोवज्रईशानःप्रभुरव्ययः शृंगीशृंगप्रियो
बभ्रूराजराजोनिरामयः अभिरामःसुरगणोविरामःसर्वसाधनः ललाटाक्षोविश्वदेहोहरिणोब्रह्मवर्चसी
स्थावराणांपतिश्चैवनियमेंद्रियवर्द्धनः सिद्धार्थःसर्वभूतात्मानित्यसत्यव्रतःशुचिः व्रताधिपःपरंब्रह्मभक्तानां
परमागतिः विमुक्तोदीप्ततेजाश्चश्रीमान्श्रीवर्द्धनोजगत् यथाप्रसादभगवानितिभुक्त्यास्तुतोमया पितातेनम
योवाचस्वपाकैःसहवर्द्धय इतस्मात्सनिराक्रामन्नगराद्वनान्वितः सततंसत्यव्रतोधीमान्स्वपाकावसथांतिके

पित्रात्यक्तोवसिष्ठोरःपिताचास्यवनंययौ सत्यव्रतोलोकेविख्यातस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः वसिष्ठकोपात्तपसात्मा राजासत्य
व्रतःपुरा विश्वामित्रोमहातेजास्त्रिशंकुंन्तपसंस्थितं राज्येभिषिच्यतंपित्र्येयाजयामासतंपुनः मिषतांदेवतानां
चवसिष्ठस्यचकौशिकः सशरीरंतदातंवैदिवमारोपयत्प्रभुः तस्यसत्यरथानामभार्याकैकेयवंशजा कुमारंज
नयामासहरिश्चंद्रमकल्मषं हरिश्चंद्रस्यचसुतोरोहितोनामवीर्यवान् रोहितस्याप्यथचुंचुर्हरितश्चोच्यतेऽथः विज तनयो=
यश्चसुदेवश्चचुंचुपुत्रौबभूवतुः जेताक्षत्रस्यसर्वस्यविजयस्तेनसस्मृतः रुरुकस्तस्यतनयोराजापरमधार्मिकः
रुरुकस्यवृकःपुत्रस्तस्माद्बाहुःप्रजज्ञिवान् सगरस्तस्यपुत्रोभूत्राजापरमधार्मिकः द्वेभार्येसगरस्यापिप्रभाभानु
मतीतथा ताभ्यामाराधितःपूर्वमौर्वोग्निःपुत्रकाम्यया और्वस्तुष्टस्तयोःप्रादाद्यथेष्टंवरमुत्तमं एकाषष्टिसहस्राणि
सुतमेकंतथापरा अगृह्णाद्वंशकर्तारंप्रभागृह्णात्सुतान्बहून् एवंभानुमतीपुत्रमगृह्णादसमंजसं ततःषष्टि
सहस्राणिसुषुवेयादवीप्रभा खनंतःपृथिवींदग्धाविष्णुनासत्वमार्गिणा असमंजस्सुतनयःसोंशुमान्नामविश्रु
तः तस्यपुत्रोदिलीपस्तुदिलीपात्तुभगीरथः येनभागीरथीगंगातपःकृत्वावतारिता भागीरथसुतश्चापिश्रुतो
नामबभूवह नाभगस्तस्यदायादोभवभक्तःप्रतापवान् अंबरीषःसुतस्तस्यसिंधुद्वीपस्ततोभवत् नाभागेनां
बरीषेणसिंधुद्वीपेनपालिता बभूवप्रजात्यर्थंतापत्रयविवर्जिता अयुताश्वःसुतस्तस्यसिंधुद्वीपस्यवीर्यवान्
पुत्रोऽयुतायुषोधीमानृतुपर्णोमहायशाः दिव्याक्षहृदयज्ञोसौराजानलसखोबली नलोद्वावेवविख्यातौपुराणे
दृढव्रतौ वीरसेनसुतश्चान्योयश्चेक्ष्वाकुकुलोद्भवः ऋतुपर्णस्यपुत्रोभूत्सर्ववर्णोद्विजोत्तमः सुदासस्तस्यतन

योराजाग्निंद्रसमोभवत् सुदासस्यसुतःप्रोक्तः सौदासोनामपार्थिवः ख्यातःकल्माषपादोवैनाम्नामित्रसहेतिसः
वसिष्ठस्तुमहातेजाःक्षेत्रेकल्माषपादके अश्मकंजनयामासतमिक्ष्वाकुकुलोद्भवं अश्मकस्योत्कलायांतुमूल
कस्ततोभवत् सहिरामभयाद्राजास्त्रीभिःपरिवृतोवसत् नारीकवचइत्येवंततःख्यातिमुपागमत् मूलकस्यापिधर्मा
त्माराजादशरथःसुतः तस्माच्चतस्योजज्ञेराजाविलीविलोवली आसीदैलविलिःश्रीमान्नवधर्माप्रतापवान्
पुत्रोविश्वसहस्तस्यपित्रभ्यस्त्राप्यजायत दिलीपस्तस्यपुत्रोभूत्खट्वांगइतिविश्रुतः येनस्वर्गादिहागत्यमुहूर्तंप्रा
प्यजीविते त्रयोभिसंधितालोकाबुद्ध्यासत्येनचैवहि दीर्घोनामसुतस्तस्यरघुस्तस्मादजायत अजःपुत्रोरघोश्चापि
तस्माज्जज्ञेतिवीर्यवान् राजादशरथोनामश्रीमानिक्ष्वाकुवंशकृत् रामोदाशरथिर्वीरोधर्मज्ञोलोकविश्रुतः भरतोल
क्ष्मणश्चैवशत्रुघ्नश्चेतिवैसुताः तेषांज्येष्ठोमहातेजाःरामोराजीवलोचनः रावणंसगणंहत्वायज्ञैरिष्ट्वाचधर्मवित्
एकादशसहस्राणिराज्यंकृत्वागमद्दिवि रामस्यतनयोजज्ञेकुशइत्यभिविश्रुतः लवश्चसुमहातेजाःसर्वतत्त्वार्थ
वित्सुधीः अतिथिश्चकुशाज्जज्ञेनिषधस्तस्यचात्मजः नभसःपुंडरीकातःक्षेमधन्वाततःस्मृतः तस्यपुत्रोभवद्वीरो
देवानीकःप्रतापवान् अहीनगुःसुतस्तस्यसहस्राश्वस्ततःपरः शुभश्चंद्रावलोकश्चतारापीडस्ततोभवत् तस्या
त्मजश्चंद्रगिरिर्भानुमित्रस्ततोभवत् श्रुतायुरभवत्तस्माद्बृहद्रकइतिस्मृताः भारतेयोमहातेजाःसौभद्रेणनिपा
तितः एतेइक्ष्वाकुदायादाराजानःप्रायशःस्मृताः वंशेप्रधानेएतस्मिन्प्राधान्येनप्रकीर्तिताः सर्वेपाशुपतंज्ञानम
धीत्यपरमेश्वरं समभ्यर्च्ययथान्यायमिष्ट्वायज्ञैर्यथाविधि दिवंगतामहात्मानःकेचिन्मुक्तात्मयोगिनः नृगोब्रा
ह्मणशापेनकृकलासत्वमागतः धृष्टश्चधृष्टकेतुश्चमूनायश्चवीर्यवान् रणधृष्टस्यतेपुत्रास्त्रयःपरमधार्मि

लिंग॰ पु॰ ९॰

90

कः आनर्तो नाम शर्यातिः सुकन्या चैव दारिका । आनर्तस्याभवत्पुत्रो रोचमानः प्रतापवान् । रोचमानस्य रेवोऽभूद्रेवा
द्रैवत एव च । ककुद्मी चापरो ज्येष्ठः पुत्रः पुत्रशतस्य तु । रेवती यस्य सा कन्या भार्या रामस्य विश्रुता । नरिष्यन्तस्य पुत्रोऽभू
त्तत्त्वो नाम महाबलः । भागवत्यां बरीषस्य विष्णुभक्तः प्रतापवान् । कृतं तस्य सुतः श्रीमान्सर्वधर्मविशारदः । ततः क्ष
त्तस्य कार्यार्थं रक्षितो भविता त्वतः । पृषध्रो हिंसयित्वा तु गुरोः प्राय स कल्मषं । शापाच्छूद्रत्वमापन्नो च्यवनस्येति संस्मृ
तः । तस्य पुत्रोऽतिविक्रान्तो राजासीद्राज्यवाहनः । एते समासतः प्रोक्ता मनुपुत्रा महानुजाः । इक्ष्वाकोः पुत्रपौत्राश्च इलस्या
पि वदामि वः । सूत उवाच । ऐलः पुरूरवा नाम भवभक्तः प्रतापवान् । चक्रे त्वकंटकं राज्यं देशे पुण्यतमे द्विजाः । उत्तरे य
मुनायास्तु प्रयागे मुनिसत्तमाः । प्रतिष्ठानमिति ख्यातः स तत्रैव प्रतिष्ठितः । तस्य पुत्रा बभूवुर्हि षडिंद्रसमतेजसः । त्रै
लोक्यवंदिताः सर्वे भवभक्ता महाबलाः । आयुर्धीमानमावसुर्विश्वायुश्चैव वीर्यवान् । शतायुश्च श्रुतायुश्च दिव्याश्चै
वोर्वशीसुताः । आयुषस्तनया वीराः पंचैवासन्महौजसः । स्वर्भानुतनयायां ते प्रभायां जज्ञिरे नृपाः । नहुषः प्रथमस्ते
षां धर्मज्ञो लोकविश्रुतः । नहुषस्य तु दायादाः षडिंद्रसमतेजसः । उत्पन्नाः पितृकन्यायां विरजायां महौजसः । यतिर्य
यातिः संयातिः शर्यातिस्तु तथांधकः । यतिर्मोक्षं समास्थाय ब्रह्मभूतोऽभवत्प्रभुः । तेषां ययातिः पंचानां ज्येष्ठो राजा म
हाबलः । देवयानीमुशनसः सुतां भार्यामवाप सः । शर्मिष्ठामासुरीं चैव तनयां वृषपर्वणः । यदुं च तुर्वसुं चैव देवया
नी व्यजायत । तौ शुभौ शुभौ शुभकर्माणौ शुभौ विशावि चेरतुः । द्रुह्युं चाणुं च पूरुं च शर्मिष्ठा वृषपर्वणः । अस्त्राणि च
रथं तस्मै ददौ शुक्रः प्रतापवान् । तोषितस्तेन विप्रेन्द्राः प्रीतः परमभास्वरः । असंगं कांचनं दिव्यमक्षये च महेषुधी । यु
क्तं मनोजवैरश्वैर्येन कन्यां समुद्वहन् । स तेन रथमुख्येन षड्रात्रेणाजयन्महीं । ययातिर्युधि दुर्धर्षो देवदानवमानवैः

भवभक्तः सुपुण्यात्मा धर्मनिष्ठो गतक्लमः यज्ञयाजी जितक्रोधः सर्वभूतानुकंपनः पौरवाणां च सर्वेषां सोभवद्वंशसत्तमः
यावत्त्रैंदृप्रवरः कौरवो जनमेजयः कुरोः पुत्रस्य राजस्य राज्ञः पारीक्षितस्य ह जगाम स तथा नाशं शापाद्गर्गस्य धीमतः
गर्गस्य हिंसितं बालं स राजा जनमेजयः अक्रूरं हिंसयामास ब्रह्महत्यामवाप सः स लोहगंधी राजर्षिः परिधावन्नितस्त
तः पौरजानपदैस्त्यक्तो न लेभे शर्म कर्हिचित् ततः स दुःखसंतप्तो न लेभे संविदं क्वचित् जगाम शौनकं ऋषिं शरणं
व्यथितो तिव्यथः इंद्रोतिनाम विख्यातो यो सौ मुनिरुदारधीः याजयामास कारुण्याच्छौनको जनमेजयं अश्वमेधेन राजा
नं पावनार्थं द्विजोत्तमाः स लोहगंधाद्विमुक्तस्तमसश्च महायशाः तस्यावभृथमासाद्य स च दिव्यो रथः शुभः तस्मा
द्वंशात्परिभ्रष्टो वसोश्चेदिपतेः पुनः दत्तः शक्रेण तुष्टेन लेभे तस्माद्बृहद्रथः ततो हत्वा जरासंधं भीमस्तं रथमुत्तम
म्प्रददौ वासुदेवाय प्रीत्या कौरवनंदनः सूत उवाच अभिषिंचन्नरे पुत्रं ययातिर्नाहुषः प्रभुः कृतोपकारस्तेनैव पुरु
णा हि द्विजपुंगवाः तेनाभिषेक्तुकामे च नृपं पुरुं कनीयकं ब्राह्मणप्रमुखा वर्णा इदं वचनमब्रुवन् कथं शुक्रस्य नप्तारं
देवयान्याः सुतं प्रभो ज्येष्ठं पुत्रमतिक्रम्य कनीयान् राज्यमर्हति ययातिरुवाच ब्राह्मणप्रमुखा वर्णाः सर्वे शृण्वं
तु मे वचः ज्येष्ठं प्रति यथा राज्यं न मे देयं कथंचन मम ज्येष्ठेन यदुना नियोगो नानुपालितः प्रतिकूलं पितुर्यश्च न स
पुत्रः सतां मतः स पुत्रः पुत्रवद्यस्तु वर्तते पितृमातृषु यदुनाहमवज्ञातस्तथा तुर्वसुनापि च द्रुह्युना चानुना चैवम
प्यवज्ञा कृता भृशं पूरुणा च कृतं वाक्यं मानितश्च विशेषतः कनीयान्मम राज्यार्हो जरा येन धृता मम शुक्रेण मे स
मादिष्टा देवयान्याः कृते नृप पार्थिवेन पुनस्तेन जरा संचारिणी भृता शुक्रेण च वरो दत्तः प्रार्थितेन मया स्वयं पुत्रो य
स्त्वानुवृत्तेयः स ते राज्यभवानिति भवतामप्यनुज्ञातः पुत्रं राज्येभिषिंचय प्रकृतय ऊचुः यः पुत्रो गुणसंपन्नो माता

लिं॰ पु॰
पू॰ भा॰
६१

पित्रोर्हितस्तदा सर्वमर्हतिकल्याणांकनीयानपिसत्तमः श्रेष्ठंत्वपिनविदंराज्यंसयदाप्रियकृत्तदा यदानाज्ञांकुरुतेस्य
नशाक्यंकर्तुमन्यथा ततउवाच पौरजानपदैस्तुष्टैरिस्तुकोनाहुषस्तदा अभिषिच्यनदाहर्षं स्वतेराज्येमहामनाः १
दिशिदक्षिणस्यांवसुंचपुत्रमादिशत् दक्षिणस्यांततोराजायदुंश्रेष्ठंन्ययोजयत् प्रतीच्यामुत्तरायांतुद्रुह्युंचानु
श्रुतावुभौ सप्तद्वीपांययातिस्तुजित्वापृथ्वींससागरां व्यभजत्पंचधाराजापुत्रेभ्योनाहुषस्तदा तेविधंपृथिवीसर्वा
सप्तद्वीपाससागरा यथाप्रदेशमद्यापिधर्मेणप्रतिपाल्यते एवंविभज्यपृथिवींपुत्रेभ्योनाहुषस्तदा प्रीतिमानभवद्राजा
भारमावेश्यवंधुषु पुत्रसंक्रामितश्रीस्तुहर्षनिर्भरमानसः तेनगाथामहाराजोहर्षाद्गीताययातिना योभिसत्याहरेत्
कामान्सर्वशोंगानिकूर्मवत् सोतिभातिनरःश्रीमान्नान्यथाकोटिकर्मभिः नजातुकामःकामानामुपभोगेनशा
म्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते यत्पृथिव्यांव्रीहियवाहिरण्यंपशवःस्त्रियः एकस्यापिनपर्याप्तमिति
मत्वाशमंव्रजेत् यदानकुरुतेभावंसर्वभूतेषुदारुणं कर्मणामनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा यादुस्त्यजादुर्मतिभि
र्जीर्यतेयानजीर्यतः योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखं जीर्यंतिजीर्यतःकेशादंताजीर्यंतिजीर्यतः चक्षुः
श्रोत्रेचजीर्येतेतृष्णैकानिरुपद्रवा जीर्यंतिदेहिनःसर्वेस्वभावादेवनान्यथा जीविताशाधनाशाचजीर्यतोपिनजीर्य
ते यच्चकामसुखंलोकेयच्चदिव्यंमहत्सुखं तृष्णाक्षयसुखस्यैवकलांनार्हतिषोडशीं एवमुक्त्वासराजर्षिःसदा
रःप्राविशद्वने भृगुतुंगेतपःकृत्वातत्रैवचमहायशाः साधयित्वाव्रनशनेसदारःस्वर्गमाप्तवान् तस्यवंशपास्तुपंच
मेपुण्यादेवर्षिसत्कृताः येर्व्याप्तापृथिवीकृत्स्नासूर्यस्येवमरीचिभिः धनीप्रजावानायुष्मान्कीर्तिमांश्चभवेन्नरः
ययातिचरितंपुण्यंपठन्शृण्वन्सबुद्धिमान् ॥ इत्यादिमहापुराणेलैंगेसोमवंशेययातिचरितंषट्षष्टितमोऽध्यायः ६६

सूतउवाच यदोर्वंशंप्रवक्ष्यामिज्येष्ठस्योत्तमतेजसः संक्षेपेणानुपूर्व्याच्चगदतोमेनिबोधत यदोःपुत्राबभूवुर्हिपंचदेवसुतो
पमाः सहस्रजित्सर्वजिच्चक्रोष्टुनीलाजिनिर्लघुः सहस्रजितस्तैवपुत्रःसत्राजिन्नामविश्रुतः सुताःसत्राजितःख्यातास्त्र
यःपरमकीर्तयः हैहयश्चहयश्चैवराजावेणुहयश्चयः हैहयस्यतुदायादोनेत्रइतिश्रुतः धर्मनेत्रस्यपुत्रस्तुसंज्ञितस्त
स्यचात्मजः संज्ञितस्यतुदायादोमहिष्मान्नामधार्मिकः आसीन्माहिष्मतःपुत्रोभद्रश्रेण्यःप्रतापवान् भद्रश्रेण्यस्तुदा
यादोदुर्मदोनामपार्थिवः दुर्मदस्यसुतोधीमांश्चरकोनामपार्थिवः चरकस्यतुदायादाश्चत्वारोलोकसंमतः कृतवीर्यः
कृताग्निश्चकृतवर्मातथैवच कृतौजाश्चचतुर्थोभूत्कार्तवीर्यस्तुसोर्जुनः जज्ञेबाहुसहस्रेणसप्तद्वीपेश्वरःप्रभुः तस्यराम
स्तदात्वासीन्मृत्युर्नारायणांशकः तस्यपुत्रशतान्यासन्पंचतत्रमहारथाः कृतास्त्राबलिनःशूराःधर्मात्मानोमनस्विनः
शूरश्चशूरसेनश्चधृष्टःक्रोष्टुस्तथैवच जयध्वजश्चराजाभूत्तालजंघोमहाबलः संहतास्तालजंघस्यतालजंघाइतिस्मृ
ताः तेषांज्येष्ठोमहावीर्योवीतिहोत्रोभवन्नृपः वृषप्रभृतयश्चान्येयादवाःपुण्यकर्मणः वृषोवंशकरस्तेषांतस्यपुत्रोभवन्म
धुः मधोःपुत्रशतंत्वासीद्वृषणस्तस्यवंशभाक् वृषणाद्वृष्णयःसर्वेमधोर्वैमाधवाःस्मृताः यादवायदुवंशेननिरुच्यंतेच
हैहयाः तेषांपंचगणाःख्याताहैहयानांमहात्मनां वीतिहोत्राश्चभोजाश्चतथापर्वततःपरे तुंडिकेराश्चविख्यातास्तालजं
घास्तथैवच शूरश्चशूरवीरश्चशूरसेनश्चदानव शूरसेनाइतिख्याताद्देशास्तेषांमहात्मनां वीतिहोत्रसुतश्चापिविश्रुतोनर्त
इत्युत दुर्जयस्तस्यपुत्रस्तुबभूवामित्रकर्षितः क्रोष्टुश्चशृणुराजर्षेर्वंशमुत्तमपौरुषं यस्यान्ववायेसंभूतोविष्णुर्वृष्णिकु
लेविभुः क्रोष्टोरेकोभवत्पुत्रोवृजिनीवान्महायशाः तस्यपुत्रोभवद्राजाविशंकुर्वदतांवरः विशंकोऋषभःपुत्रःऋषभोऽयुत्र
जात्मकः महाक्रतुभिरीजासौविविधैराप्तदक्षिणैः लेभेचित्ररथंपुत्रंचित्रकर्मभिरन्वितं अथचैत्ररथिर्वीरोयज्वाविपुलदक्षि
णः शशिबिंदुःसवैराजाअन्वयाद्व्रतमुत्तमं चक्रवर्तीमहासत्त्वोमहावीर्योमहाप्रजः शशिबिंदोस्तुपुत्राणांसहस्राणामभू

लिं॰ ग॰
पु॰ ग॰
६८

क्रते शोसंतीह पुराणज्ञास्तस्यात्मजमनेनकं अनेनकात्तु यज्ञस्तु यज्ञस्य तनयो धृतिः उशनास्तस्य यस्तस्य संप्राप्यसमहीमिमाम्
आजहाराश्वमेधानां शतमुत्तमधार्मिकः स्मृतश्चोशनसः पुत्रशतेषु जितपार्थिवाः मरुतस्तस्य तनयो राजर्षिर्वंशवर्द्धनः वीरः
कंबलवर्हिषो मरुतस्तनयः स्मृतः पुत्रस्तु रुक्मकवचो वीरः कवचिनो रणे धन्विनो निशितैर्बाणैरवाप श्रियमुत्तमां अश्वमे
धे तु धर्मात्मा स्मृतिभ्यः पृथिवीं ददौ जज्ञिरे रुक्मकवचात्पुत्रा वत्स्य वीरहा जज्ञिरे पंच पुत्रास्तु महासत्वपरायणाः पुरुमेधु पृथु
पुरुमस्त्वथामघः परिघो हरिः परिघं च हरिं चैव विदेहेषु पितावसत् पुरुमेधुरभवद्राजा पृथुपुरुमस्तथाश्रयात् तेभ्यः संप्राप्ति
ते राज्ये ज्यामघः स्मृत आश्रमे प्रशांते शनकैर्भेजे प्रसन्नो ह्यस्मापसः जगामधनुरादाय देशमन्यं ध्वजी रथी नर्मदाकूलमेकाकी
मेखलामृतिकावतीं ऋक्षवंतं गिरिं गत्वा शुक्लवर्णमुवास सः ज्यामघस्याभवद्राजा सैव्या बलवती सती साचैव तपसोग्रेण शैव्या
वै समसूयत पुत्रं विदर्भ सुभगा वयः परिणता सती राजपुत्रसुतायोत विद्वांसो क्रथकौशिकौ पुत्रौ विदर्भराट् जज्ञे शूरौ रण
विशारदौ रोमपादस्तृतीयस्तु वत्सस्तस्यात्मजः प्रियः अमीवतनयास्तस्य द्विजाः परमधार्मिकाः कौशिकस्य सुताश्चेदिर्यस्मा
चैद्या नृपाः स्मृताः क्रथो विदर्भस्य सुताः कुंतस्तस्यात्मजो भवत् कुंताद्वृष्णिसुता जज्ञे रणधृष्टः प्रतापवान् रणधृष्टसुतो जज्ञे
निर्वृतिः परवीरहा दशार्हो वै नृतश्चामिनाम्नारिगणसूदनः दशार्हस्य सुतो व्योम्नो व्योम्नो जीमूत उच्यते जीमूतात्द्विकृतिस्तस्य
सुतो भीमरथः स्मृतः अस्य भीमरथस्यासीत्पुत्रो नवरथः किल दानधर्मरतो नित्यं सत्यशीलपरायणः तस्य चासीद्दृढरथः
शकुनिस्तस्य चात्मजः तस्मात्करंभः संभूतो देवराजो भवन्नदा देवराजोभवद्राजा देवगर्भो महायशाः देवगर्भाच्च सोयज्ञे म
धुस्तस्मादजायत मधोश्च वंशजः कन्या प्रख्यातः पुरुषः प्रभुः आसीत्पुरुषपुत्रस्य तमणी पुरुषोत्तमः जज्ञेतमणि देहात्तु
रुद्राया चप्रतर्दनः ऐक्ष्वाकीत्यभवद्भार्या तस्यां जज्ञे प्रतर्दनात् सत्वावानगुणसंपन्नः सात्वतः कुलवर्द्धनः पुरुषः मरुत्वान्प्र
तर्दनः भद्रायां राजा सात्वतः ज्यामदस्य मया प्रोक्ता सृष्टिर्वै विस्तरेणतु यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा श्येत यः प्रजावान्वित

मान्धीमान्भवेज्जन्मनिजन्मनि इत्यादिमहापुराणेलैंगेसोमवंशेअष्टषष्टितमोध्यायः सूतउवाच सात्वतःसत्वसंपन्नः
प्रजज्ञेचतुरःसुतान् कुक्कुरंभोजमानंचदिव्यंवैशाह्वयंनृपं अंधकंचमहाभागंवृष्णिंचयदुनंदनः तेषांनिसर्गश्चतुरो
शृणुध्वंविस्तरेणैव भोजमानस्यसृंजय्यांभजमानाविजज्ञिरे प्रयुतायुःसहस्रायुर्बलवान्देशकःपरः तथादेवा
वृधोराजाचचारपरमंतपः पुत्रःसर्वगुणोपेतोममभूयादितिस्पृहा जातोवभ्रुरितिख्यातःपुण्यश्लोकोन्तयोत्तमः ।
पुरुषाःपंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टकः येमृतत्वमनुप्राप्ताबभ्रोर्दैवावृधादिति जज्ञेदानपतिर्वीरोबभ्रुसुतःसुदा
न्वापुत्रःकीर्तिमांश्चमहातेजाःसात्वतानांमहारथः तस्यान्वयेसंभूताःयादवादेवतोपमाः गांधारीचैवमाद्रीच
वृष्णिभार्येवभूवतुः गांधारीजनयामाससुमित्रंमित्रनंदनं माद्रीयुधाजितंपुत्रंततस्तंदेवमीढुषं अनमित्रंसुतंचैव
प्रसूतापुरुषोत्तमः अनमित्रसुतोनिघ्नोनिघ्नस्यद्वौवभूवतुः प्रसेनश्चमहाभागःसत्राजिच्चसुतावुभौ तस्यसत्राजित
स्यासीत्सूर्यःप्राणसमःसखा स्यमंतकंददौतस्मैसस्वाख्येनचकर्मणा कदाचिन्मृगयांयातःसहतेनप्रसेनजित् वने
प्राप्तोसहासस्यसिंहाद्देवसुदारुणात् अनिमित्तात्सरिजितेकनिष्ठोवृष्णिनंदनात् सएवपरमात्मासौदेवदेवोजना
र्दनः हलायुधश्चभगवाननंतोपराजितःप्रभुः भृगुशापाच्छलेनैवमानयन्मानुषीप्रभुः वभूवतस्यादेवक्यांवसु
देवाज्जनार्दनः उमादेहसमुद्भूताकौशिकीयोगनिद्रया नियोगाद्देवदेवस्ययशोदातनयाह्यभूत् साचैवप्रकृतिःसा
क्षात्सर्वलोकनमस्कृता पुरुषोभगवान्कृष्णोधर्ममोक्षफलप्रदः तांकन्यांजगृहेधीमान्कंसभीत्यासुतेनया चत
र्भुजंविशालाक्षंश्रीवत्सांकितवक्षसं शंखचक्रगदापद्मंधारयंतंजनार्दनं यशोदायैप्रदत्तात्मनिहतानकदुंदुभिः
दत्वेनंनंदगोपस्यरक्षतामितिचाब्रवीत् रत्नस्वजगतोविस्मयेख्याभूतविग्रहः प्रसादाद्देवदेवस्यभवस्यामिततेज

लिं॰ ग॰
पु॰ रा॰
९४

94

सः रामेणसार्द्धंदत्वातेवरंदेवाविजेतारं भूमिभारनिग्रहार्थंचावतीर्णोजगद्गुरुः अतोवैसर्वकल्याणंयादवानांभवि-
ष्यति अस्यगर्भोदेविकायाःसनःक्लेशान्हरिष्यति उग्रसेनात्मजायाथकंसायानकदुंदुभिः निवेदयामासतदाकन्येति
शुभलक्षणा अस्यास्त्वष्टमोगर्भोदेवक्याःकंसस्यव्रताः म्रत्युवैंतेनसंदेहइतिवाणीपुरातनी ततस्तांहंतुमारेभेकंसः
सोहंतव्यावांवरं उवाचाष्टभुजादेवीमेघगंभीरयागिरा रक्तसैवकस्यकंदेहमायातोमृत्युरेवते स्मरत्वंयद्धितेमृत्युंदेवि
क्यास्तनयोष्टमः एतेप्रतिकृतंयत्नंभोजराजस्ययाहरौ प्रभावादितिचोक्त्वासाव्योम्निरन्तरधीयत कंसोपिनिहतस्ते
नकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा निहतावहवश्चान्येदेवब्राह्मणघातिनः अस्यकृष्णस्यतनयाःप्रद्युम्नप्रमुखाद्विजाः वहवो
परिसंख्याताःसर्वायुधविशारदाः अयुतानिदशाष्टौचकृष्णेनसहस्रशःशुभाः पुत्रेषुतेषुसर्वेषुचारुदेष्णादयोहरेः विशि
ष्टाबलवंतश्चरौक्मिणेयारिसूदनाः षोडशस्त्रीसहस्राणिशतमेकंतथाधिकं कृष्णस्यतासुसर्वासुमुख्याश्चाष्टौचरुक्मि
णी यत्नोद्वादशवर्षाणिकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा शुश्रूषिताबाहुभक्तेनपुत्रार्थंपूजितोहरः चारुदेष्णःसुचारुश्चचारुवेगो
यशोधरः चारुश्रवश्चारुयशाःप्रद्युम्नःशांवएवच एतेलब्धाश्चकृष्णेनप्रसादाच्छूलपाणिनः तान्दृष्ट्वातनयान्सर्वान्
रौक्मिणेयान्जनार्दनात् जांववत्यब्रवीत्कृष्णंभार्याकृष्णस्यधीमतः ममत्वंपुंडरीकाक्षविशिष्टंगुणवत्तरं सुरेशसंमितं
पुत्रंप्रसन्नोदातुमर्हसि जांववत्यावचःश्रुत्वाजगन्नाथस्ततोहरिः तपस्तप्तुंसमारेभेतपोनिधिररिंदमः सोपिनारायणः
कृष्णःशंखचक्रगदाधरः व्याघ्रपादस्यचमुनेर्गत्वाचैवाश्रमोत्तमं दृष्ट्वोपमन्युंशिरसाप्रणिपत्यजनार्दनः दिव्यंपाशुप
तंयोगंलब्धवांस्तस्यचाज्ञया मलमयमश्रुकेशाश्छन्नाक्तोमुंजमेखली दीक्षितोभगवान्कृष्णस्तताप च तपःस्वयं ऊ
र्ध्वबाहुर्निरालंबःपादांगुष्ठेनधिष्ठितः फलान्यनिलभोजीचऋतत्रयमधोक्षजः तपसातस्यसंतुष्टोददौरुद्रोवरान्वहू

न् सांबं जांबवतीपुत्रं कृष्णायचमहात्मने लब्ध्वाजांबवतीचैवसांबंभार्याहरेःसुतं प्रद्युम्नमतुलंलेभेलब्ध्वादित्येयथादितिः
बाणस्यचतदातेनछेदितंमुनिपुंगवाः भुजानांवैसहस्रंतुशापाद्रुद्रस्यधीमतः सूर्यदैत्यवधंचक्रेहलायुधसहायवान्
तथाद्रुष्टात्मतीक्ष्णानांलीलयैवरणाजिरे सहत्वादैत्यसंघातंनरकंदैत्यपुंगवं ब्रह्मणश्चवाहस्योक्रश्चवरदानेनमहात्म
ने स्त्रीपभोग्यानिपुण्यानिषोडशातुलविक्रमः शताधिकानिजग्राहसहस्राणिमहाबलः शापव्याजेनविप्राणामुप
संहृतवान्कुलं संहृत्यस्वकुलंचैवप्रभासेतिष्ठदच्युतः यदास्वयमेवतुगतंसर्वाणामाधिकंशते कृष्णस्यद्वारिकांचैवभ
ग्नाह्लार्णवोंभसि विश्वामित्रस्यकण्वस्यनारदस्यचधीमतः शापपिंडारकेरत्नान्दुर्वासावचसस्तथा त्यक्त्वाचमानुषंदे
हं लुब्धकस्यछलेनतु प्रगृह्यचततःकृष्णोलब्धकंप्रययौदिवं अष्टावक्रस्यशापेनभार्याकृष्णस्यधीमतः चौरैरुपहृताःस
र्वास्तस्यमायाबलेनच बलभद्रोपिसंचिंत्यसोमोश्वाजगामह महिष्यस्तस्यकृष्णस्यरुक्मिणीप्रमुखाःशुभाः सहाः
ग्निंविविशुःसर्वाःकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा रेवतीचतदादेवीबलभद्रेणधीमता प्रविष्टापावकंविप्राःसाचतेनरतागता प्रे
तकार्यंहरेःकृत्वापार्थःपुरंजयः रामस्यचतथान्येषांवृसीनामपिसत्रती कंदमूलफलैस्तस्यबलिकार्यंचकारसः
द्रव्याभावात्त्वयंपार्थोभ्रातृभिश्चदिवंगतः एवंसंक्षेपतःप्रोक्तंकृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः प्रभावोविमलंचैवस्वेच्छयैवमहा
त्मनः इत्येतत्सोमवंशानांनृपाणांचरितंद्विजाः यःपठेच्छृणुयाद्वापिब्राह्मणान्श्रावयेत्तिवा सयातिविष्णुसालोक्यं
नात्रकार्याविचारणा इत्यादिमहापुराणेलैंगेसोमवंशयदुवंशकीर्तनेवासुदेवबलभद्रकथाचंडिकोत्पत्तिकंसवध
द्वारिकाजलप्लावप्रदर्शितमोध्यायः ६९ ऋषयऊचुः आदिसर्गस्त्वयासूतसूचितोनप्रकाशितः सांप्रतंविस्तरे
णैववक्तुमर्हसिसुव्रत सूतउवाच महेश्वरोमहादेवःप्रकृतेःपुरुषस्यच परतोसंस्थितोदेवःपरमात्मामहेश्वरः
प्रकृत्याचैश्वरात्मस्मादभवत्कारणंपरं प्रधानंप्रकृतिंचैतियदाहुस्तत्त्वचिंतकाः गंधवर्णरसैर्हीनंशब्दस्पर्शविवर्जितं

लिं॰ ग॰
पु॰ ग॰
९५

95

अव्यक्तं ध्रुवमक्षय्यं नित्यंस्वात्मन्यवस्थितं जगद्योनिर्महाभूतंपरंब्रह्मसनातनं विग्रहंसर्वभूतानामीश्वरात्ताप्रचोदितं अनाद्यंत
मजंसूक्ष्मंत्रिगुणंप्रभवाप्ययं असांप्रतमविज्ञेयंब्रह्माग्रेसमवर्तत अस्यात्मनासर्वमिदंव्याप्तमासीच्छिवेच्छया गुणसाम्ये
तदातस्मिन्नविभागेतमोमये सर्वकालेप्रधानस्यक्षेत्रज्ञाधिष्ठितस्यवै प्रभावाद्व्यज्यमानोवैमहान्प्रादुर्बभूवह सूक्ष्मेण
महताचाथअव्यक्तेनसमावृतं सत्वोद्रिक्तोमहानग्रेसत्तामात्रप्रकाशकः मनोमहांस्तुविज्ञेयमेकंतत्कारणंस्मृतं समु
त्पन्नंलिंगमात्रंतुक्षेत्रज्ञाधिष्ठितंतुतत् धर्मादीनिचरूपाणिलोकतत्वार्थहेतवः महान्सृष्टिंविकुरुतेचोद्यमानःसिसृक्षया
मनोमहान्मतिर्ब्रह्मापूर्बुद्धिःख्यातिरीश्वरः प्रज्ञाचितिःस्मृतिःसंविद्विपुरंचोच्यतेस्मृते मनुतेसर्वभूतानांयस्माच्चेष्टा
फलंप्रभुः सूक्ष्मत्वेनविभक्तंतुयेनतन्मनउच्यते तत्वानामग्रजोयस्मान्महांश्चपरिमाणतः विशेषेभ्योगुणेभ्यस्तेभ्योमहा
नितिततःस्मृतः विभर्तिमानंमनुतेविभागंमन्यतेपिच पुरुषोभोगसंबंधात्तेनचासौमतिःस्मृता बृहत्वाद्बृंहणत्वाच्च
भावानांसलिलाश्रयात् यस्माद्बृंहयतेभावान्ब्रह्मातेननिरुच्यते आपूरयतियस्माच्चकृत्स्नान्देवाननुग्रहैः तत्वभावेन
नयतेतेनपूरितिचोच्यते बुध्यतेपुरुषश्चात्रसर्वान्कामान्हिताहितान् यस्माद्बोधयतेयत्रबुद्धिस्तेननिरुच्यते ख्यातिःप्रत्य
यभोगश्चयस्मात्संवर्ततेयतः भोगस्यज्ञाननिष्ठत्वात्तेनख्यातिरितिस्मृता ख्यायतेतद्गुणैर्वापिज्ञानादिभिरनेकशः तस्मा
च्चमहतःसंख्याख्यातिरित्यभिधीयते महत्सर्वंविजानातिमहात्मातेनचेश्वरः यस्माज्ज्ञानग्रहाच्चैवप्रज्ञातेनसउच्यते ज्ञा॰
नादीनिचरूपाणिकृतकर्मफलानिच चिनोतियस्माद्भोगार्थंतेनासौचितिरुच्यते वर्तमानान्यतीतानितथैवानागता
न्यपि स्मरतेसर्वकार्याणितेनासौस्मृतिरुच्यते कृत्स्नंचविंदतेज्ञानंयस्मान्माहात्म्यमुत्तमं तस्माद्वेदैर्वदश्चैवसंविदित्य
भिधीयते विद्यतेचापिसर्वस्मिंस्तस्मिन्सर्वंचविद्यते तस्मात्संविदितिप्रोक्तामहान्वैबुद्धिसत्तमाः जानीतेज्ञानमित्याहु
र्भगवान्ज्ञानसंनिधिः भावानांविपरीभावाद्विपुरंप्रोच्यतेबुधैः पर्यायवाचकैःशब्दैस्तत्वमाद्यमनुत्तमं व्याख्यातंतत्व॰

भावैस्तैरेवंसद्भावविंतकैः महान्सृष्टिंविकुरुतेचोद्यमानःसिसृक्षया संकल्पोध्यवसायश्चतस्यवृत्तिद्वयंस्मृते त्रिगुणाःस
तुविज्ञेयःसत्त्वराजसतामसाः त्रिगुणाद्राजसोद्रिक्तादहंकारस्ततोभवत् महताकृतसर्गोभूद्भूतादिर्वाय्यतस्तसः तस्मा
देवतमोद्रिक्तादहंकारादजायत भूततन्मात्रसर्गस्तुभूतादिस्तामसस्तुसः भूतादिस्तुविकुर्वाणःशब्दमात्रंससर्जह आ
काशंसुषिरंतस्मादुत्पन्नंशब्दलक्षणं आकाशंशब्दमात्रंतुभूतादिश्चावृणोत्ततः शब्दमात्रंतथाकाशंस्पर्शमात्रंससर्ज
ह बलवानभवद्वायुस्तस्यस्पर्शोगुणोमतः आकाशंशब्दमात्रंचस्पर्शमात्रंसमावृणोत् वायुश्चापिविकुर्वाणोरूपमात्रंस
सर्जह ज्योतिरुत्पद्यतेवायोस्तद्रूपगुणमुच्यते स्पर्शमात्रस्तुवैवायूरूपमात्रंसमावृणोत् ज्योतिश्चापिविकुर्वाणोरस
मात्रंससर्जह संभवंतिततोह्यापस्तावैसर्वरसात्मकाः रसमात्रस्तुताह्यापोरूपमात्रोग्निरावृणोत् आपश्चापिविकु
र्वाणागंधमात्रंससर्जिरे संघातोजायतेयस्मात्तस्यगंधोगुणोमतः तस्मिंस्तस्मिंस्तुतन्मात्रंतेनतन्मात्रतास्मृता अविशे
षवाचकत्वादविशेषस्तुपद्यते प्रशांतघोरमूढत्वादविशेषस्ततःपुनः भूततन्मात्रसर्गोयंविज्ञेयस्तुपरस्परात् वै
कारिकादहंकारात्सत्वोद्रिक्तात्तुसात्विकात् वैकारिकःससर्गस्तुयुगपत्संप्रवर्तते बुद्धींद्रियाणिपंचैवपंचकर्मेंद्रिया
णिच साधकानींद्रियाणिस्युर्देवावैकारिकादश एकादशंमनस्तत्रस्वगुणेनोभयात्मकं श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वानासि
काचैवपंचमी शब्दादीनामवाप्त्यर्थंबुद्धियुक्तानिवक्ष्यते पादौपायुरुपस्थंचहस्तौवाक्चमीभवेत् गतिर्विसर्गोह्यानं
दःशिल्पंवाक्यंचकर्मतत् आकाशंशब्दमात्रंयत्स्पर्शमात्रंसमाविशत् सहितागंधमात्रेणआविन्वंतिमहीमिमां
तस्मात्पंचगुणाभूमिःस्थूलाभूतेषुशब्द्यते द्विगुणास्तुततोवायुःशब्दस्पर्शात्मकोभवेत् रूपंतथैवाविशतःशब्दस्प
र्शगुणावुभौ त्रिगुणस्तुततस्त्वग्निःशब्दस्पर्शश्चरूपवान् शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसमात्रंसमाविशत् तस्माच्चतुर्गुणा
ह्यापोविज्ञेयास्तरसात्मिकाः शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसश्चगंधमाविशत् प्रशांतघोरमूढाश्चविशेषास्तेनतेस्मृताः गु

णो ह्यसर्वस्य सर्वस्य प्राग्भवं तत्र तेजोऽतरं । एवं परस्परोत्पन्ना धारयंति परस्परं । भूमेरंशास्त्विदं सर्वं लोकालोकं घनावृतं । विशे
लिं. पु. षांश्चेंद्रियग्राह्यान्नियतत्वाद्वृताः स्मृताः । एवं सर्वस्य सर्वस्य प्राग्भवं तत्र तेजोऽतरं । तेषां यावच्च यावच्च तत्तन्मात्रा गुणाः स्मृतं । अ
पू. भा. लब्ध्वाप्सु च ये गंधं केचिद्ब्रूयुरनैपुणाः । पृथिव्यामेव तं विद्यादपां वायोश्च संश्रयात् । एते सप्त महात्मानो ह्यन्योन्यस्य
९६ समाश्रयात् । पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च अव्यक्तानुग्रहेण च । महदादिविशेषांता ह्यंडमुत्पादयंति ते । एककालसमुत्पन्नं ज
लबुद्बुदवच्च तत् । विशेषादंडमभवद्बृहत्तदुदकेशयं । अद्भिर्दशगुणाभिस्तु बाह्यतोंऽडं समावृतं । आपो दशगुणेनैव तत्ते
जसा बाह्यतो वृताः । तेजो दशगुणेनैव बाह्यतो वायुनावृतं । भूतादिर्महता वापि अव्यक्तेनावृतो महान् । एवं स्वांडकपा
लस्थो भवश्चांभसि संवृताः । रुद्रोऽग्निमध्ये भगवान् उग्रो वायुर्महेश्वरः । भीमश्चाकाशमध्यस्थस्त्वहंकारे महेश्वरः । बुद्धौ च
भगवानीशः सर्वज्ञः परमेश्वरः । एतैरावरणैरंडं सप्तभिः प्राकृतैर्वृतं । एवमावृत्य चान्योन्यमष्टौ प्रकृतयः स्मृताः । प्रसर्ग
काले स्थित्वा तु ग्रसंत्येताः परस्परं । एवं परस्परोत्पन्ना धारयंति परस्परं । आधाराधेयभावेन विकारास्ते विकारिषु । महेश्वरः
परोऽव्यक्तादंडमव्यक्तसंभवं । अंडाज्जज्ञे च देवेशः पुरुषोऽर्कसमप्रभः । तस्मिन्कार्यस्य करणं संसिद्धिः स्वेच्छयैव तु । स वै शरी
री प्रथमः स वै पुरुष उच्यते । तस्य वामांगजो विष्णुः सर्वदेवनमस्कृतः । लक्ष्म्या देव्याश्च भूदेवमिच्छया परमेष्ठिनः । दक्षि
णांगभवो ब्रह्मा सरस्वत्या जगद्गुरुः । तस्मिन्नंडे त्विमे लोका अंतर्विश्वमिदं जगत् । चंद्रादित्यौ सनक्षत्रौ सग्रहौ सह वायुना
लोकालोकद्वयं किंचिदंडे ह्यस्मिन्समर्पितं । यद्वक्ष्यामि तु संख्यानं मया लोकांतरे द्विजाः । एतत्कालांतरं ज्ञेयमहर्वै
पारमेश्वरं । रात्रिश्चैतावती ज्ञेया परमेशस्य कृत्स्नशः । अहस्तस्य तु या सृष्टिः रात्रिश्च प्रलये स्मृता । अहर्न विद्यते तस्य न रा
त्रिरिति धारयेत् । उपचारः क्रियते लोकानां हितकाम्यया । इंद्रियाणींद्रियार्थाश्च महाभूतानि पंच च । तन्मात्राण्यधि
भूतादिर्बुद्धिश्च सह देवतैः । अहस्तिष्ठंति सर्वाणि परमेशस्य धीमतः । अहरंते प्रलीयंते रात्र्यंते विश्वसंभवः । स्वात्मन्यव ।

96

स्थितेव्यक्तेविकारेप्रतिसंचरते स्वधर्मेणावतिष्ठेतेप्रधानपुरुषावुभौ तमःसत्वगुणोपेतौसमत्वेनव्यवस्थितौ अनुद्रिक्ता
वुभौतौतैतंतुसमौतौपरस्परं गुणसाम्येलयोज्ञेयोवैषम्येसृष्टिरुच्यते तिलेषुवायथातैलंघृतंपयसिवास्थितं तथा
तमसिसत्वेचरजोप्यनुसृतंस्मृतं उपास्यरजनींकृत्स्नांपरांमाहेश्वरींतदा अहर्मुखेप्रवृत्तस्तुपरःप्रकृतिसंभवः क्षोभ
यामासयोगेनपरमेणमहेश्वरं प्रधानंपुरुषंचैवप्रविश्याशुमहेश्वरः महेश्वरात्त्रयोदेवाजज्ञिरेजगदीश्वराः शाश्व
तीपरमागुह्याःसर्वात्मानःशरीरिणः एतएवत्रयोवेदाएतएवत्रयोगुणाः एतएवत्रयोलोकाएतएवत्रयोग्नयः प
रस्पराश्रिताह्येतेपरस्परमनुव्रताः परस्परेणावर्ततेधारयंतिपरस्परं अन्योन्यमिथुनाह्येतेह्यन्योन्यमुपजीविनः
क्षणंवियोगोनह्येषांनत्यजंतिपरस्परं ईश्वरस्तुपरोदेवोविसृष्टमहतःपरः ब्रह्मातद्रजसायुक्तःसर्गादौहिप्रवर्तते
परःसपुरुषोज्ञेयःप्रकृतिश्चापरास्मृता अधिष्ठितासाहिमहेश्वरेणप्रवर्ततेचोद्यमानासमंतात् अनुप्रवर्तेतिमा।
ह्यंतमेतद्विश्वस्थितत्वात्हिविषयप्रियत्वात् प्रधानगुणवैषम्यात्सर्वकालंप्रवर्तते ईश्वराधिष्ठितात्पूर्वंतस्मात्सदसदा
त्मकात् संसिद्धकार्यकरणोविस्तुतस्मात्प्रवर्तते तेजसाप्रतिमोधीमानव्यक्तःसंप्रकाशकः सवैशरीरीप्रथमःस
वैपुरुषउच्यते ब्रह्माचभगवांस्तस्माच्चतुर्वक्त्रःप्रजापतिः संसिद्धिकार्यकरणेतथावैसमवर्तत एकएवमहादेव।
स्त्रिदैवत्यव्यवस्थितः अप्रतीपेनज्ञानेनऐश्वर्येणसमन्वितः धर्मेणाचाप्रतीपेनवैराग्येणचतेद्विजाः अव्यक्ताज्जायते
तेषांमनसायद्यदिच्छताम् वशीकृतत्वात्त्रैगुण्यात्सापेक्षत्वात्स्वभावतः चतुर्मुखस्तुब्रह्मत्वेकलनेचांतकःस्मृतः स
हस्रमूर्द्धापुरुषस्तिस्रोवस्थाःस्वयंभुवः ब्रह्मत्वेसृजतेलोकान्कालत्वेसंहरत्यपि पुरुषत्वेप्युदासीनस्तिस्रोवस्थाः
प्रजापतेः ब्रह्माकमलगर्भाभोरुद्रःकालाग्निसंनिभः पुरुषःपुंडरीकाक्षस्तस्यैवपरमात्मनः एकधासद्विधाचैववि

लिं॰ग॰
पु॰ग॰
९०

97

धात्वाच्चधातापुनः महेश्वरःशरीराणिकरोतिविकरोतिच नानाकृतिक्रियारूपोनानावृत्तिःस्वलीलया त्रिधायद्वर्ततेलो
केतस्मात्त्रिगुणउच्यते चतुर्द्धाचविभक्तत्वाच्चतुर्व्यूहःप्रकीर्तितः यदाप्नोतितदादत्तेयच्चात्तिविषयात्मनः यच्चास्यसत
तंभावात्तस्मादात्मानिरुच्यते ऋषिःसर्वगतत्वाच्चशरीरेष्वस्ययत्प्रभुः स्वामित्वमस्ययत्सर्वंविष्णुःसर्वप्रवेशनात् भग
वान्भगवद्भावान्निर्मलत्वात्सदाशिवः परमःसप्रकृष्टत्वादवनात्त्वोमितिस्मृतः सर्वज्ञःसर्वविज्ञानात्सर्वःसर्वमयोयतः
त्रिधाविभज्यचात्मानंत्रैलोक्येसंप्रवर्तते सृजतेग्रसतेचैववीक्षतेचत्रिभिःस्वयं आदित्वादादिदेवोसावजातत्वादजःस्मृ
तः पातियस्मात्प्रजाःसर्वाःप्रजापतिरितिस्मृतः देवेषुचमहादेवोमहादेवस्ततःस्मृतः सर्वेशत्वाच्चलोकानामवश्य
त्वात्तथेश्वरः बृहत्वाच्चस्मृतोब्रह्माभूतत्वाद्भूतउच्यते नोत्पादितःसपूर्वत्वात्स्वयंभूरितिसस्मृतः याज्यत्वादुच्यतेय
ज्ञःकविर्विक्रांतदर्शनात् क्रमणःक्रमणीयत्वात्पालकश्चाभिपालनात् आदित्यसंज्ञःकपिलस्त्वग्रजोग्निरितिस्मृतः
हिरण्यमस्यगर्भोभूत्हिरण्यस्यापिगर्भजः तस्माद्धिरण्यगर्भोसौपुराणेस्मिन्निरूप्यते तावच्छेषोस्यकालोन्यत्
तस्यांतेप्रतिसृज्यते कोटिकोटिसहस्राणिस्वहर्भूतानियानिवै समतीतानिकल्पानांतावच्छेषाःपरेहिये यश्चायंव
र्ततेकल्पोवाराहस्तन्निबोधत प्रथमेसांप्रतेतेषांकल्पोयंवर्ततेद्विजाः तस्मिन्स्वायंभुवाद्यास्तुमनवस्तेचतुर्दश प्र
तीतावर्तमानाश्चभविष्यायेचवैपुनः तैरियंपृथिवीसर्वासप्तद्वीपासपर्वता॥ पूर्णंयुगसहस्रंवैपरिपाल्यानरेश्व
रैः प्रजाभिस्तपसाचैवतेषांशृणुतविस्तरं मन्वंतरेणचैकेनसर्वाण्यंवंतराणिवै भविष्याणिभविष्यैश्चकल्पोक
ल्पेनचैवहि अतीतानितुकल्पानिसंप्रोक्तानिचतानिवै अनागतेषुतद्वच्चतर्कःकार्योविजानता आपोह्यग्रेसमभवत्
नष्टेस्थावरजंगमे तदासंभवतिब्रह्मासहस्राक्षःसहस्रपात् सहस्रशीर्षापुरुषोरुक्मवर्णस्त्वतींद्रियः ब्रह्मानारा

यगात्यमस्तस्तथापसलिलेतदा सलोदेकात्मवृहत्लशून्यलोकमदेतत इमंचोदाहरंत्यत्रश्लोकंनारायणंप्रति आपोनारा
तिप्रोक्ताइत्यपांनामशुश्रुम: आपर्ष्यताभिरनयेकृतवानात्मनोयत: अप्सुशेतेयततस्मात्तेननारायण:स्मृत: तत्संयुग
सहस्रस्यनैशंकालमुपास्यसः शर्वर्यतेप्रकुरुतेब्रह्मत्वंसर्गकारणात् ब्रह्मातसलिलेतस्मिन्विज्ञायांतर्गतांमहीं अनुमा
नादसंमूढोभूमेरुद्धरणंपुनः अकरोत्सतनूमन्याकल्पादिषुयथापुरा ततोमहात्मामनसादिव्यंरूपमचिंतयत् सलिले
विप्लुतांभूमिंदृष्ट्वासतसमंततः किंनुरूपमहंकृत्वाउद्धरेयमहीमिमां जलक्रीडासुसदृशंवाराहंरूपमस्मरन् अधृष्यंस
वेदभूतात्मनेवाङ्मयंब्रह्मसंज्ञितं पृथिव्युद्धरणार्थायप्रविवेशरसातलं अद्भिःसंछादितामुर्वींसकामांचप्रजापतिः
उपगम्योज्जहारैनामापस्ताःसर्गविन्यसत् समुद्रावैसमुद्रेषुनादीयासुनदीषुच रसातलतलेमग्नारसातलपुटेगतां
प्रभुर्लोकहितार्थायदंष्ट्रयाभ्युज्जहारतां ततःस्वस्थानमानीयपृथिवींपृथिवीधरः मुमोचधारयंस्त्वमनसाधारयित्वाधरा
धरां तस्योपरिजलौघस्यमहतीनौरिवास्थिता विततत्वाच्चदेहस्यनमहीयातिसंप्लवं ततःसमांक्षितिंदेवोजगतःस्था
पनेछया पृथिव्यांप्रविभागायमनश्चक्रेंबुजेक्षणः पृथिवींतुसमांकृत्वापृथिव्यांसोचिनोद्गिरीन् प्राक्सर्गेदह्यमाने
तुतदासंवर्तकाग्निना विशीर्णास्तेदह्यमानाःपर्वताभुविसर्वशः शैत्यादेकार्णवेतस्मिन्वायुनाथस्तुसंहताः निषि
क्तायत्रासंस्तत्रतत्राचलोभवत् स्कंदाचलत्वादचलाःपर्वभिःपर्वताःस्मृताः गिरयोभिनिगीर्णत्वाच्चयनाच्चशिलो
च्चयाः ततस्तेषुविशीर्णेषुलोकादाद्यगिरिष्विति विश्वकर्मातत्वभजत्कल्पादिषुपुनःपुनः ससमुद्रामिमांपृथ्वींस
मद्वीपांसपर्वतां भूराद्यांश्चतुरोलोकान्पुनःस्तुविविधाःप्रजाः ससर्जसृष्टिंतद्रूपांकल्पादिषुयथापुरा तस्याभिध्या
यतःसर्गंतदावैबुद्धिपूर्वकं प्रद्युम्नप्रधानकालोवैप्रादुर्भूतस्तमोमयः तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रश्चांधसंज्ञितः अ
विद्यापंचपर्वैषाप्रादुर्भूतामहात्मनः पंचधावस्थितःसर्गोध्यायतःसोभिमानिनः संवृतस्तमसाचैवबीजांकुरवदा

लिं॰ पु॰ ५८

९८

वृतः बहिरंतश्चाप्रकाशस्तथा निःसंज्ञ एव च तस्मात्तेषां वृता बुद्धिर्दुःखानि करणानि च तस्मात्ते संवृतात्मानो नगमुख्याः
प्रकीर्तिताः मुख्यसर्गं तदा दृष्ट्वा ब्रह्मा सर्गं तथाविधं तस्याभिध्यायतोथान्यः सात्विकः समवर्तत ऊर्द्धस्रोतास्तृतीयस्तु स वै चो
र्द्धव्यवस्थितः तस्माद्व्यवर्ततोर्द्धं तदूर्द्धस्रोतास्ततः स्मृतः ते सुखप्रीतिबहुला बहिरंतश्च संवृताः प्रकाशा बहिरंतश्च ऊर्द्ध
स्रोतोभवाः स्मृताः ते तदूर्द्धस्रोतसो ज्ञेयास्तुष्टात्मानो बुधैः स्मृताः ऊर्द्धस्रोतास्तृतीयो वै देवसर्गस्तु स स्मृतः ऊर्द्धस्रोतः
सु सृष्टेषु देवेषु स तदा प्रभुः प्रीतिमानभवद्ब्रह्मा ततोन्यं सोभ्यमन्यत ससर्ज सर्गमन्यं च साधकं प्रभुरीश्वरः ततोभिध्या
यतस्तस्य सत्याभिध्यायिनस्तदा प्रादुर्बभौ तदाव्यक्तादर्वाक्स्रोतास्तु स स्मृतः यस्मादर्वाग्व्यवर्तंत ततोर्वाक्स्रोतसस्तु
वै ते च प्रकाशबहुलास्तमःस्पृष्टा रजोधिकाः तस्मात्ते दुःखबहुला भूयोभूयश्च कारिणः संवृता बहिरंतश्च मनुष्याः सा
धकास्तु ते लक्षणैस्तारकाद्यैश्च अष्टधा च व्यवस्थिताः सिद्धात्मानो मनुष्यास्ते गंधर्वाः सहधर्मिणः इत्येष तैजसः स
र्गो ह्यर्वाक्स्रोताः प्रकीर्तितः पंचमोनुग्रहः सर्गश्चतुर्द्धा संव्यवस्थितः विपर्ययेन शक्त्या च तुष्ट्या सिद्ध्या तथैव च
निवृत्तिं वर्तमानं च तेषां जानंति वै पुनः भूतादिकानां भूतानां षष्ठः सर्गः स उच्यते ते परिग्राहिणः सर्वे संविभागरताः पु
नः खादनाश्चाप्यशीलाश्च ज्ञेया भूतादिकाश्च ते विपर्ययेण भूतादेः शक्त्या च व्यवस्थिताः प्रथमो महतः सर्गो विज्ञे
यो ब्रह्मणस्तु सः तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गः स उच्यते वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गो ह्यैंद्रियकः स्मृतः इत्येवं प्राकृ
तः सर्गः संभूतो बुद्धिपूर्वकः मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः तिर्यक्स्रोतास्ततः सर्गस्तिर्यग्योन्यः स
पंचमः ततोर्द्धस्रोतसः षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ततोर्वाक्स्रोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः अष्टमोनुग्रहः सर्गः सा
त्विकस्तामसः स्मृतः पंचैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः प्राकृतो वैकृतश्चैव कौमारो नवमः स्मृतः प्राकृता
स्तु त्रयः सर्गाः प्रवृत्ता बुद्धिपूर्वकाः बुद्धिपूर्वं प्रवर्तंते षट्स्रोतो ब्रह्मणस्तु ते विस्तारानुग्रहं सर्गं कीर्त्यमानं निबोधत

वेतुर्थ्यावस्थितःसोयंसर्वभूतेषुकृत्स्नशः इत्येतेप्राकृताश्चैववैकृताश्चततःस्मृताः सर्गाःपरस्परस्येहकारणात्तेषुवैस्मृताः
अग्रेससर्जवैब्रह्मामानसानात्मनःसुतान् सनंदंसनकंचैवविद्वांसंचसनातनं विज्ञानेननिवृत्तास्तेनिवर्तितेमहौजसः
संबुद्धाश्चैवनानातेप्रप्रवृत्तास्तयोपिते असृष्ट्वैवप्रजासर्गंप्रतिसर्गंगताःपुनः ततस्तेषुव्यतीतेषुततोन्यान्साधकान्सुता
न् मानसानसृजद्ब्रह्मापुनःस्थानाभिमानिनः प्राकृताःसंभवान्स्थानाह्वदतस्तन्निबोधत आपोग्निपृथिवीवायुमंत
रिक्षंदिवंतथा ससमुद्रान्नदीश्चैवतथाशैलवनस्पतीन् ओषधीनांतथात्मानोह्यात्मनोवृक्षवीरुधां कलाकाष्ठालवा
श्चैवमुहूर्तान्यपिराम्यहान् अर्द्धमासांश्चमासांश्चअयुतान्ययुतानिच स्थानाभिमानिनःसर्वेस्थानाख्याश्चैवतेस्मृताः
देवान्षीश्चमहत्तायैरियंवृर्द्धितामही मरीचिंभृत्वंगिरसंपुलस्त्यंपुलहंक्रतुं दक्षमत्रिंवसिष्ठंचसोसृजज्ज्ञानविद्यया
नवब्रह्माणइत्येतेपुराणेनिश्चयंगताः तेषांब्रह्मात्मकानांवैसर्वेषांब्रह्मवादिनां ततोसृजच्चसंकल्पंधर्मंभूतेसमावाव
ह सोसृजद्व्यवसायंतधर्मंदेवोमहेश्वरः संकल्पंचैवसंकल्पात्सर्वलोकपितामहः मानसःसरुचिर्नामविजज्ञेब्रह्मणः
प्रभोः प्राणाद्ब्रह्मासृजद्दक्षंचक्षुर्भ्यांचमरीचिनं भृगुश्चहृदयाज्जज्ञेऋषिःसलिलजन्मनः शिरसोंगिरसंचैवश्रोत्रा
दत्रिंतथैवच पुलस्त्यंचतथोदानात्व्यानाच्चपुलहंपुनः समानजोवसिष्ठश्चअपानान्निर्ममेक्रतुं जगतस्तुष्टयेसृ
ष्टानेवैतेब्रह्मवादिनः धर्मःप्रवर्तितस्तैश्चपुराणेर्हमेधिभिः क्रियावंतोप्रजावंतोमहर्षिभिरलंकृताः ऋभुःसन
त्कुमारश्चद्वावेतावूर्द्धरेतसौ सर्वोत्पन्नौपुराणेभ्यःसर्वेषामपिपूर्वजौ तावुभौमानसधर्माणावारोप्यात्मानमात्मनि
प्रजाधर्मंचकामंचत्यक्त्वावैराग्यमास्थितौ यथोत्पन्नःसएवेहकुमारःसइहोच्यते तस्मात्सनत्कुमारेतिनामास्येह
प्रतिष्ठितं ततोभिध्यायतस्तस्यजज्ञिरेमानसीःप्रजाः तच्छरीरसमुत्पन्नैःकार्यैस्तैःकारणैःसह क्षेत्रज्ञाःसमवर्तंत
गात्रेभ्यस्तस्यधीमतः ततोदेवासुरपितृन्मानुषांश्चचतुष्टयं सिसृक्षुरंभस्येतानिस्वमात्मानमयूयुजत् युक्तात्मनः

लिं॰ग॰
पु॰वा॰
९९

99

ततस्तस्यतमोमात्रसमुद्भूतं तमभिध्यायतःसर्गःप्रयत्नोभूत्प्रजायतेः ततोस्यजघनात्पूर्वमसुराजज्ञिरेसुताः असुःप्राणः
स्मृतोविप्रैस्तज्जन्मानस्ततोसुराः ययासृष्टाःसुरास्तन्वा स्तांतनुंसोप्यपोहत सापविद्धा तनुस्तेनसद्योरात्रिरजायत सा
तमोबहुलायस्मात्ततोरात्रिस्त्रियात्मिका आवृतास्तमसारात्रौप्रजास्तस्मात्स्वयंततः दृष्ट्वासुरांस्ततोसौवैतनुमन्यमगृ
ह्णात अव्यक्तांसत्वबहुलांततस्तांसोभ्ययुंजत ततस्तांयुंजतस्तस्यप्रियमासीत्प्रभोःकिल ततोस्यवक्त्रात्समुत्पन्नादी
व्यतस्तस्यदेवताः देवान्सृष्ट्वाथदेवेशस्तनुमन्यांप्रपद्यत उत्सृष्टासातनुस्तेनसद्योहःसमजायत तस्मादहोधर्मयुक्ता
देवताःसमुपासते सत्वमात्रात्मिकामेवततोन्यांसोभ्यपद्यत पितृवन्मन्यमानस्तांपुत्रांश्चध्यायतःप्रभुः पितरोभ्यप
क्षाणांरात्र्यह्नोरंतरेसृजत् तस्मात्तेपितरोदेवाःपितृत्वंतेषुतेनतत् ययासृष्टास्तुपितरस्तनुस्तांसव्यपोहत सापवि
द्धातनुस्तेनसद्यःसंध्याव्यजायत तस्मादहस्तुदेवानांरात्रिर्यासासुरीस्मृता तयोर्मध्येतुवैपैत्रीयातनुःसातुगरीयसी।
यस्माद्देवाःसुरासर्वेऋषयोमानवास्तथा उपासतेसदायुक्तारात्र्यह्नोर्मध्यमांतनुं ततोन्यांपुनर्ब्रह्मातनुंवैसमगृ
ह्णत रजोमात्रात्मिकायांतुमनसःसोसृजत्प्रभुः रजःप्रजांस्ततोसोथमानसानसृजत्सुतान् मानसान्सृजता
स्तस्यप्रजानांजज्ञिरेसुताः दृष्ट्वापुनःप्रजाश्चापिस्वांतनुंतामपोहत सापविद्धाततस्तेनज्योत्स्नासद्यस्त्वजायत तस्मा
द्भवंतिसंहृष्टाज्योत्स्नायामुद्भवेप्रजाः इत्येतास्तनवस्तेनह्यपविद्धामहात्मना सद्योरात्र्यहनीचैवसंध्याज्योत्स्नाचज
ज्ञिरे ज्योत्स्नासंध्याअहश्चैवसत्वमात्रात्मकंत्रयं तमोमात्रात्मिकारात्रिःसावैतस्मात्त्रियामिका तस्माद्देवादिकाल
न्वा```हाःसृष्टामुखात्तुवै यस्मात्तेषांदिवाजन्मबलिनस्तेनतेदिवा तन्वापयासुरान्रात्रौजघनादसृजत्प्रभुः प्राणि
भ्योसविजन्मानोह्यजय्यानिशितेनते एतान्येवभविष्याणांदेवानामसुरैःसह पितॄणांमानवानांचअतीतानागतेषुवै
मन्वंतरेषुसर्वेषुनिमित्तानिभवंतिहि ज्योत्स्नारात्र्यहनीसंध्याचत्वारिभासितानिवै भांतियस्मात्ततोभांसिभाशब्दोयं

मनीषिभिः भाविर्भूतो निगदितः पुनश्चायं प्रजापतिः सोभांस्येतानि सृष्ट्वा तु देवमानुषदानवान् पितॄंश्चैवासृजत्सोन्याना
त्मनो विविधा पुनः तामसत्त्यजतु ज्योत्स्नां ततोन्यां प्राप्य स प्रभुः मूर्तिं तमोरजःप्रायां पुनरेवाभ्ययुयुजत् अंधकारेक्षु
धाविष्टांस्ततोन्यान्सोसृजत्प्रभुः तेन सृष्टाः स्वयात्मानो ह्यंभांस्यादातुमुद्यताः अंभांस्येतानि रक्षाम उक्तवंतस्तु ते भवे
येवात्समाः स्मृतास्तस्मात्त्वथात्मानो निशाचराः ते ब्रुवन्रक्षसंभोसि नेषां हृष्टाः परस्परं तेन ते कर्मणा यज्ञा गुह्यकाः
क्रूरकर्मिणः रक्षेति पालने चापि धातुरेष विभाव्यते एवं जनपतिर्धातुर्भक्षणे समनिरूप्यते तान्दृष्ट्वा त्वप्रियेणास्य के
शाः शीर्णाः स्वधीमतः ते शीर्णाः स्वोच्छ्रिता ऊर्ध्वं न तत्रारूरुहुः प्रभो हीनास्तांश्चिरसो वालाय स्माच्चैवापसर्पिणः वालात्मा
नः स्मृता व्याला हीनत्वादहयः स्मृताः पतनात्पन्नगाश्चैव सर्पाश्चैवापसर्पणात् तस्य क्रोधोद्भवो भावो वह्निगर्भः सुदारु
णः स तत्सर्पान्सहोत्पन्नानाविवेश विषात्मकान् सर्पान्सृष्ट्वा ततः क्रुद्धः क्रोधात्मानो विनिर्ममे वर्णेन कपिशेनोग्रास्ते भू
ताः पिशिताशनाः भूतत्वात्ते स्मृता भूताः पिशाचाः पिशिताशनाः ध्यायतो गायतस्तस्य गंधर्वा जज्ञिरे तदा धयतीत्येष धा
तुर्वै पानार्थे परिपठ्यते पिबंतो जज्ञिरे वाचं गंधर्वास्तेन ते स्मृताः अष्टास्वेतासु सृष्टासु देवयोनिषु स प्रभुः ततः स्वच्छंदतो
न्यानि वयांसि वयसोसृजत् स्वच्छंदतस्तानि छंदांसि वयसो हि वयांसि च गावश्चैवोदराद्ब्रह्मा पार्श्वाभ्यां च विनिर्ममे पद्भ्यां
मश्वान्समातंगान् रासभान्गवयान्मृगान् उष्ट्रानश्वतरांश्चैव न्यंकूनन्याश्च जातयः औषध्यः फलमूलिन्यो रोमभ्यस्तस्य
जज्ञिरे एवं पश्वौषधीः सृष्ट्वा त्वयुजत्सोध्वरे प्रभुः गौरजः पुरुषः मेषोश्वोश्वतरगर्दभौ एतान्ग्राम्यान्पशूनाहुरा
रण्यान्मे निबोधत श्वापदं द्विपदं हस्ती वानराः पक्षिपंचमाः औदकाः पशवः सृष्टाः सप्तमस्तु सरीसृपाः महिषा गवयः
ऋक्षप्लवंगाः शरभा वृकाः सिंहस्तु सप्तमो ह्येषामारण्याः पशवः स्मृताः गायत्रीं च ऋचश्चैव त्रिवृत्साम रथंतरं अग्निष्टो
मं च यज्ञानां निर्ममे प्रथमान्मुखात् यजूंषि त्रिष्टुभं छंदः स्तोमं पंचदशं तथा बृहत्साम तथो··· दक्षिणादसृजन्मुखा

लि॰ ग॰
पु॰ रा॰
१००

100

त विष्णुनाशनिमेवांश्चरोहितेदथन्नेषिव वयांसिचससर्जादौ कल्पस्य भगवान्प्रभुः उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञि
रे ब्रह्मणस्तु प्रजाः सर्गं सृजतो हि प्रजापतेः सृष्ट्वा चतुष्टयं सर्वं देवासुरपितॄन्प्रजाः ततोऽसृजत्स भूतानि स्थावराणि चराणि
च यक्षान्पिशाचान्गंधर्वांस्तथैवाप्सरसांगणान् नरकिन्नररक्षांसि वयःपशुसरीसृपान् अव्ययं च व्ययं चैव यदिदं स्थाणु
जंगमं तेषां ये यानि कर्माणि प्राक्सृष्ट्या प्रतिपेदिरे तान्येव प्रतिपद्यंते सृज्यमानाः पुनः पुनः हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृ
ते तद्भाविताः प्रपद्यंते तस्मात्तत्तस्य रोचते महाभूतेषु नानात्वमिंद्रियार्थेषु मूर्तिषु विनियोगं च भूतानां धातैव व्यदधात्स्व
यं केचित्पुरुषकारं तु प्राहुः कर्म च मानवाः दैवमित्यपरे विप्राः स्वभावं पूर्वचिंतकाः पौरुषं कर्म दैवं च फलवृत्तिः स्वभावतः
न चैकं न पृथग्भावमधिकं न ततो विदुः एतदेकं न चैकं च नोभे चैकं तथापि तूभे कर्मस्था विषयं ब्रूयुः सत्वस्थाः समदर्शिनः
नामरूपं च भूतानां कृत्यानां च प्रपंचनं वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे स महेश्वरः ऋषीणां नामधेयानि याश्च देवेषु दृष्टयः
शर्वर्यंते प्रसूतानां तान्येवेभ्यो ददाति सः एवंविधाः सृष्टयस्तु ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः शर्वर्यंते प्रपद्यंते सिद्धिमाश्रित्य मानसी
एवं भूतानि सृष्टानि स्थावराणि चराणि च यदास्य ताः प्रजाः सृष्टा न वर्द्धंते स्य धीमतः तमोमात्रावृतो ब्रह्मा तदासावतिदुः
खितः ततः स विदधे बुद्धिमर्थनिश्चयगामिनीं अथात्मनि तदाद्राक्षीत् तमोमात्रां नियामिकां रजःसत्वं परित्यज्य वर्तमानां
स्वभावतः ततः स तेन दुःखेन दुःखं चक्रे प्रजापतिः तमश्चाप्यनुदत्पश्चाद्रजसा तच्च समावृणोत् तत्तमः प्रतिनुन्नं वै मिथुनं स
मजायत अधर्मस्तमसो जज्ञे हिंसा शोकाद्व्यजायत ततस्तस्मिन्समुद्भूते मिथुने दारुणात्मिके गतासुर्भगवानासीत्प्रीति
श्चैनमशिश्रियत् स्वां तनुं स ततो ब्रह्मा तामपोहत भास्वरां द्विधाकरोत्स तं देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत् अर्द्धेन नारी सा तस्य श
तरूपा व्यजायत प्रकृतिं भूतधात्रीं तां कामाद्वै सृष्टवान्प्रभुः सा दिवं पृथिवीं चैव महिम्ना व्याप्य धिष्ठिता। धात्रं हि देहः सम
तो नारी शतरूपा व्यजायत सा देवी नियुतं तप्त्वा तपः परमदुश्चरं भर्तारं दीप्तयशसं पुरुषं प्रत्यपद्यत स वै स्वायंभुवः पूर्वं

देवगणम् कालीनदा कालनिशाप्रकाशं शूलं कपालाभरणा करेण प्रकम्पयंतीव तदा सुरेंद्रान्महासुरास्त्रस्तवपुःप्रमत्ता
मत्तेभगामी मधुलोलनेत्रा मत्तैः पिशाचैश्च गणैश्च मत्तैः मत्तेभवान्नाम्बरवेष्टितांगी ययौ पुरस्ताच्च गणेश्वरस्य तां सिंहगां
पर्वे पिशा वयता विधायपराहीं द्रस्वरेंद्रमुख्याः प्रणेमुरुद्रैरभितष्टुवुश्च जयेति देवीं हिमशैलपुत्रीं मानरंस्वरवरारिसूदनाः
मातृरंस्वरगणैः मदजिताः कालिकायपुरःप्रयानुवाहनैः स्वैर्गणैर्ध्वजबलैः समंततः उग्रोग्रघंटागणपादुशषि गारोदंड दं
दैः शिवाविभागं जगा शूलपाशुपरशुंचक्रासिशंखायुधं प्रोच्चादित्यसहस्रवह्निसदृशं नेत्रैर्दहंती ययौ बालाबाल
कुष्पापरा भगवती देवदानवप्रहर्षे ययौ तदेवमीशं त्रिपुरं निहंतुं तदा तदेवं द्रविप्रकाशः गजैर्हयैः सिंहवनैः रथैश्च वृषैर्ययौ पु
रंगणराजमुख्याः हलैश्च शूलैर्मुसलैश्च पाशैर्गिरींद्रकूटैर्गिरिसन्निभास्ते ययुः पुरस्ताद्धि महेश्वरस्य उपेंद्रपद्मयोनवाविशुश्चमु
ख्याः जयेति वाग्भिर्भगवंतमूचुः किरीटदंताजलयः समेताः नृत्यंति नेयः सर्वे दंडहस्ताः स्फुरज्जटाः ववर्षुः पुष्पवर्षाणि
दिव्यानि महद्वारणाः पुरत्रये घप्रविप्रेंद्राः सर्वे प्रविनाणौः सह गणेश्वरैर्देवगणैश्च भृंगी समाहतः सर्वगणेंद्रवर्यः जगाम
वेगात्त्रिपुरं निहंतुं विमानमारुह्य यथा महेंद्रः केशो विगतवासाश्च महाकेशो महाकरः सोमवल्लीसवर्णश्च सोमपः सन
कस्तथा सोमधृक्सूर्यवर्चाश्च सूर्यप्रेषणकस्तथा सूर्याक्षः सूरिनामा च सुरः संदरः प्रवणप्रकंदः कुंडदंतश्च कंपनश्च प्रकं
पनः इंद्रश्चेंद्रजवश्चैव यमद्राभीर्निमेषकस्तथा शतान्तश्चैव पंचालः सहस्रानोमहोदरः यमजिह्वः शतानश्च कठनाकंठ
कालदनः द्विशिरश्चिशिरश्चैव तथा पंचशिखो द्विजः सहंडोर्ध्वमहंडो दीर्घः पिशाचास्यः पिनाकधृक् पिप्पलायतनश्चैव
तथांगारकाशनः शिथिलः शिथिलास्यश्च अक्षपादोऽजकुंजलः अजवक्रो हयवक्रो गजवक्रोऽर्धवक्त्रकः इत्याद्या

परीवार्यैरालतलतणावर्जिताः हंदशलक्षसाहस्रजग्मुः सोमगणोहिताः सहस्राणांसहस्राणिरुद्राणामूर्ध्वरेतसां समावृत्य
लिं महादेवं देवदेवमहेश्वरं दग्धुंपुरत्रयंजग्मुः कोटिकोटिगणैर्हिताः त्रियस्त्रिंशत्सहस्रंचैवत्रयस्त्रिदशाः तथा त्रयस्त्रिंशत्सहस्रा
गपु. णिजग्मुर्देवाः समंततः मातरः सर्वलोकानांगणानांचैवमातरः भूतानांमातरश्चैवजग्मुर्देवस्यपृष्ठतः भातिमध्येगणानांच
९८ रथमध्येगणेश्वरः नभस्यमलनक्षत्रेताराणामध्येध्रुवोयथा रराजदेवीदेवस्यगिरिजापार्श्वसंस्थिता तदाप्रभावतीगौरीभवस्ये
वजगन्मयी प्रभावतीतदादेवीपार्श्वसंस्थाविभाविता चामराग्रकरहस्ताग्रागृहीतांबुजचक्रिका अथविमानविभोर्विष्टरंवपुर्दे
101 सितभासितमंबिकयातदा सितमिवाभ्रमहोसितविद्युतानभसिदेवपतेपरमेष्ठिनः भातींदुप्रभ्रुघाकामंमेरुणाचयथाज
गत् हिरण्यपत्रपात्रोसौम्यवपुः शंभोः शशिद्युति सितातपत्ररत्नांशुनिर्मलंपरमेष्ठिनः यथारथोशशांकस्यविभात्येवोडुमंड
ले मटुरस्थूलाणिवेशकालेविनाभातिमालिका ब्रवत्रांतरांतराकाशान्यंतेनीवसविह्वरा अथमहेंद्रविरिंचशिवावसप्रभृतिभि
र्नतपापहरोहरः सहतदापिजगामतयाविभुः सकललोकहितायपुरत्रयम् दग्धुंसमर्थोमनसातदाणानचराचरंसर्वसिद्धं
त्रिशूली किमत्रदग्धुंत्रिपुरंपिनाकीस्वयंगतस्तत्रगणेश्वसार्थं रथेनकिंविग्रहशरेणातस्यगणेशकिंदेवगणेश्वशंभोः पुर
त्रयंदग्धुमलमणकेः किमेतदरिन्याद्गरजेंद्रमुख्याः मन्येचतूनंभगवान्पिनाकीलीलार्थमेतत्सकलंप्रकर्त्तुं व्यवस्थितस्त्वेतिन
वाम्यथावेदाद्वेरेणास्यफलेकिमन्यत् पुरत्रयस्यास्यसमीपवर्तीसुरेश्वरेनंदिमुखेश्वनंदी गणेगिणेशेश्वरराजदेवाजग
द्रघोमेरुगिरवाघशृंगैः अथनिरीक्ष्यसुरेश्वरमीश्वरंसुगणामद्रिसुतासहितंतदा त्रिपुरंगतलोपरिसंस्थितंसुरगणानुजगा
दजयंतथा जगत्त्रयंसर्वमिवापरंतत्पुरत्रयंतत्रविभातिसम्यक् नरेश्वरेरेवगणेश्वदेवैः सुरेतरेश्वत्रिविधेश्चनीतेः अथस ९८

ॐ पतुह्मनाघ्रार्वः सेधायतंशारं मुक्तापाशुपतास्त्रेण त्रिपुरं समचिंतयत् तस्मिंस्थिते महारुद्रे देवे वितनकार्मुके पुराणि तेन का
लेन जग्मुरेकत्वमाशु वै एकीभावं गते चैव त्रिपुरं समुपागते बभूव तमुलो हर्षो देवतानां महात्मनां ततो देवगणाः सर्वे सिद्धा
श्च परमर्षयः जयेति वाचो मुमुचुः संस्तुवंतोऽष्टमूर्तिनं अथाह भगवान् ब्रह्मा लालग्रेस्तु भत्रे हे प्रीते पुष्ययोगेपि संग्रामे लीला
लवस्तुमापतिं स्थानेत्व महादेव वैश्यंहि परेश्वर सर्वदेवाश्च देवाश्च समामस्तवयतः प्रभोः यथाहि देवाधर्मिष्ठाः सर्वदेवाश्च
पापिनः यतस्तस्माज्जगन्माय लीलात्मकमिहार्हसि किंरघेन ध्वजिनेरुत्तव दग्धुं पुरत्रयं रथुणाभूतसंघैश्च विस्मनाचमया
प्रभो पुष्ययोगे त्वग्रामे पुरं दग्धुमिहार्हसि यावन्नयाति देवेश वियोगं वपुराणि वै अथ देवो महादेवः सर्वज्ञस्तद्दैवतत
पुरत्रयं विरूपाक्षस्तत्क्षणाद्दवदेत्क्कतम सोमश्च भगवान् विष्णुः कालाग्निर्वायुरेव च शरे व्यवस्थिताः सर्वे देवमूचुः प्रणम्य
ते दग्धमप्यद्य देवेश वीतशोकेन पुरत्रयं अत्र त्रयार्थे देवेश शरं मोक्तुमिहार्हसि अथ संपूज्य धनुषा ज्याहसं त्रिपुरार्दनः
मुमोच वाणं विप्रेंद्रा व्याकृष्याकर्णमीश्वरः तत्क्षणात्त्रिपुरं दग्ध्वा त्रिपुरांतकराः शराः देवदेवं समासामाय नमस्कृत्वाथ व
स्थितः दैत्यपुरत्रयं दग्धुं दैत्यकोटिशतैर्वृतं रथुणा तेन कल्पांते रुद्रेणैव जगत्त्रये ये पूजयंति तत्रापि देत्याः रुद्रं सर्वाथवाः
गणाः पंचतदा शंभोः यस्तुः पूजाविधेर्बलात् न किंचिदभवन्देवाः सेंद्रोपेंद्रा गणेश्वराः भवानीं तां निरीक्ष्यैव देवीं हिमवा
ता सुतां च दृष्ट्वा भीमं तदा नंदी देवानां देवपुंगवः किंचित्माहननदादेवान्मेणप्रस्तैः समंततः ववंदिरे नंदिनमिंदुभूषणां ववा
दिरे पर्वतराजसंभवा ववंदिरे चापि शिवासुतं प्रभुं ववंदिरे भूतगणा महेश्वरं तुष्टाव मुदितो ब्रह्मा देवैः सह समाहितः वि
स्त्रनाथ भवं देवं त्रिपुरारातिमीश्वरं पितामह उवाच प्रसीद देवदेवेश प्रसीद परमेश्वर प्रसीद जगतांनाथ प्रसीदानंददायि

लिं· गपु· १०२ च पंचास्यरुद्ररूपायपंचाशत्कोटिमूर्तये अनंतेशप्रतिष्ठायविद्यातत्त्वायतेनमः शिवायशिवतत्त्वायअघोरायनमोनमः
अघोराष्टकतत्त्वायद्वादशात्मस्वरूपिणे ब्रह्मकारंसमाहृत्यसंस्थितायस्वशक्तिभिः अनिर्देश्यायनित्यायविद्युज्ज्वलयरूपि
णे विद्युत्कोटिप्रतीकाशमष्टकोणंसुशोभनं रूपमास्थायलोकेस्मिन्संस्थितायमहात्मने अग्निवर्णायदेवायअविकार्य·
शरीरिणे धवलश्यामरक्तानांमुक्तिवसामरायच ज्येष्ठायरुद्ररूपायसोमायवरदायच त्रिलोकायत्रिदेवायवह्नाकारायवै
नमः मध्येगगनरूपायगगनस्थायतेनमः अष्टक्षेत्रायविरूपायअष्टतत्त्वायतेनमः चतुर्धाचचतुर्धायचचतुर्धासंस्थितायच
१०२ पंचधापंचधाचैवपंचमंत्रशरीरिणे चतुः षष्टिप्रकारायअकारायनमोनमः द्वात्रिंशत्तत्त्वरूपायओंकारायनमोनमः षोड
शात्मस्वरूपायउकारायनमोनमः अष्टतत्त्वात्मरूपायमकारायनमोनमः ओंकारायनमस्तुभ्यंचतुर्धासंस्थितायच गगने
शायदेवायसर्वगेशायनमोनमः सत्यलोकायपातालनरकेशायवैनमः सहस्रपादयुक्तायशर्वायपरमेष्ठिने नवात्मनः
तत्त्वरूपायनवाष्टात्मात्मशक्तये पुनरष्टप्रकाशायतथाष्टाष्टकमूर्तये चतुःषष्ट्यात्मतत्त्वायपुनरष्टविधायते गुणाष्टक
वृतायैवगुणिनेनिर्गुणायते मूलस्थायनमस्तुभ्यंशाश्वतस्थानवासिने नाभिमंडलसंस्थायहृदिनिःस्वनकारिणे कं·
ठरंध्रस्थितायैवतालरंध्रस्थितायच भ्रूमध्येचस्थितायैवनादमध्येस्थितायच चंद्रबिंबस्थितायैवशिवायशिवरूपिणे व
ह्निसोमार्करूपायषट्त्रिंशच्छक्तिरूपिणे सदाशिवायशांतायमहेशायपिनाकिने सर्वज्ञायशरण्यायसद्योजातायवैनमः
अघोरायनमस्तुभ्यंवामदेवायतेनमः तत्पुरुषायनमस्तुभ्यंईशानायनमोनमः नमस्त्रिंशत्प्रकाशायशांतातीतायतेन १०२
मः अनंतेशायसूक्ष्मायउत्तमायनमोस्तुते एकाक्षायनमोस्तुभ्यमेकरुद्रायतेनमः नमस्त्रिमूर्तयेतुभ्यंश्रीकंठायशिखंडिने

अनंतासनसंस्थायअनंतायांतकारिणे विमलायविशालायविमलाङ्गायतेनमः विमलासनसंस्थायविमलार्थार्थ
रूपिणे योगपीठांतरस्थाययोगिनेयोगदायिने योगिनांयोगसंस्थाययोगगम्यायतेनमः प्रत्याहारायतेनित्यंप्रत्याहारर
तायते प्रत्याहाररतानांतप्रतिष्ठानास्थितायच धारणायनमस्तुभ्यंधारणाभिरतायते धारणाभ्यासयुक्तानांपुरस्थात्संस्थि
तायच ध्यानायध्यानरूपायध्यानगम्यायतेनमः ध्येयाययोगगम्यायध्येयाध्येयायतेनमः ध्येयानामपिध्येयायनमोध्ये
यतमायते समाधानाभिगम्यायसमाधानायतेनमः समाधानरतानांतनिर्विकल्पार्थरूपिणे दग्धोद्धतेसर्वमिदंतयाप्य
जगत्त्रयेरुद्रपुरत्रयंहिकः सोतुमिच्छेत्कथमीदृशंत्वांनमोहिरुण्यायशिवायतुभ्यं त्यामवत्पादमदर्शनात्वमत्सोत्रमर्त्या
पुपिदेवदेवाः पतेगणाः सिद्धगणाः प्रणामंकुर्वंतिदेवपुरारेणशातुभ्यं निरीक्षणादेवविभोत्वयेदंपुरत्रयंदग्धमहोजगद्ध
लीलालेसेनाविकयात्वतोनदग्धंकिलेनत्वनथापिमुक्तं त्वतोरथस्वेभुवस्स्वसुदंप्रणाशनेनेत्रिपुरत्वयाय अनेकयत्नेकव
मयाहतभ्यंफलेनदृष्टंस्मरसिद्धसंघैः रथोरथीदेववरोरथस्थरुद्रः स्वयंशक्रपितामहोच त्वमेवसर्वंभगवान्कथंतुस्तोष्य
वतोहप्रणिपत्यमूर्धा त्वमष्टमूर्तिस्त्वमनेकमूर्तिस्त्वमिष्टदंसर्वसुरासुराणां अभीष्टदृष्टस्वविमर्दनस्वस्तोष्येतुहोप्यकथ
मीदृशंत्वांनमोनमः सर्वविदेशिवायरुद्रायशर्वायभवायतुभ्यं स्थूलायसूक्ष्मायचसूक्ष्मसूक्ष्मसूक्ष्मायसूक्ष्मार्थविदेविधा
त्रे नमोस्तुनमः सर्वसुरासुराणांभर्त्रेप्रथत्रेजगतांविधात्रे नेत्रेसुराणामसुरेश्वराणांहर्त्रेप्रशास्त्रेसमसर्वशास्त्रे वेदांतविद्या
यस्तुनिर्मलायवेदार्थविद्भिःशतसंस्तुताय वेदात्मरूपायभवायतुभ्यंमंत्रायमंत्रार्थसमर्पणाय आद्यंतशून्यायचसंस्तुता
यतथ्यातत्स्वरूपायचलिंगिनेच त्रिलिंगिनेलिंगसमायतुभ्यंलिंगायवेदायमयायसाक्षात् रुद्रायसूर्यायचनर्तनायसमाध्य

लिं.
गपु.
९२

१०३

वशायच यत्तन्मूर्तं दृष्ट्वैवभूमौ करजाग्रकोट्याग्रहोविविर्त्रैन वदेवचेष्टितं विभातिवैसर्वसुरासुरेशादेहीवदेवैः सहदेवकार्यमु-
कार्यमनेनैवसुरासुरेशाकरिष्यसे निर्गुणाद्रूपतन्न एकंस्थूलंसूक्ष्ममेकं सुसूक्ष्मंमूर्तामूर्तंमूर्तमेकं ह्यमूर्तं एवंदृष्ट्वाद्भुतंचैव
कर्माशायंचैकंतनमायाग्रतेनेसमेदृष्टंयन्मदार्घ्यहि लक्ष्यंदृष्टंसूक्ष्मंभातिमन्येधुनापि मूर्तिनोदेवमीशानदेवैर्लक्ष्यंयतेश्च
ल्लंतंकथंनुदेवेशदेवेशभवन्मभावोवयंकभक्तिः कवचैनस्तुतिश्च तथापिभक्त्याविलपंतमीशंपितामहंमाभगवन्नूतमा-
व सूतउवाच यश्चमंस्तुणयाहिजोनमोभुविदेवप्रणीपत्यवापठेत् सर्वक्रतुतिपापबंधनंभवभक्त्यापुरशोभितः सर्वं श्रु-
नावभक्त्यावनतानेनेनकुतूहलात्शैलसुतांनिरीक्ष्य स्तवेनतदाग्राहमहानुभावंमहाभुजोमेरुस्तुंगवासी स्तवेनानेनतुष्टो-
सितवभक्त्यावपयज्ञ वरान्वरयभद्रंतेदेवानांचयथेप्सितान् सूतउवाच ततः प्रणम्यदेवेशंभगवानात्मसंभवः कृतांजलि-
पुटोभूत्वाहृदंप्रीतमानसः पितामहउवाच भगवन्देवदेवेशत्रिपुरांतकशंकर त्वयिभक्तिः पुरामेप्रसीदपरमेश्वर देवानां
वैवसर्वेषांसर्वायपरमेश्वर प्रसादादेवदेवेशसारथ्यंचैवसर्वदा जनार्दनोपिभगवान्नमस्कृत्यमहेश्वरं कृतांजलिपुटो
भूत्वाप्राहसर्वत्रियंवकं वाहनंतवदेवेशानप्रसीदजगतांप्रभो त्वयिभक्तिंचदेवेशदेवदेवनमोस्तुते सामर्थ्यंचसदामह्यंभ-
वेतदुत्वमीश्वर सर्वज्ञेवरंदेहिदेवंसर्वभावमयंप्रभुं सूतउवाच तयोस्तुकृतामहादेवोप्यवरामपरमेश्वरः सारथ्येवाहनेवा-
कल्पयामासवैभवः दत्वातेसौब्रह्मणोविष्णवेचदग्ध्वादैत्यान्देवदेवोमहात्मा सार्धदेवानैरदिनाभूतसंघैरंनर्थानंकारयामा-
सपार्वः ततस्तरामेहश्वरेगतेरणांगनेतदा सुरेश्वराविस्मिताश्चभवंप्रणम्यसर्वतः यथुश्चडःस्ववर्जितामुनीश्वराश्वसेश्वराः
गणेश्वराश्चभास्वराः प्रणम्यतेनशंकरंययुः स्वमाश्रमंमुदा त्रिपुरारेरिमंपुण्यंनिर्मितंब्रह्मणापुरा यः पठेच्छ्राद्धकालेवादै ९२

वकर्मणिवाद्विजाः आवंयेद्यादिजान्मन्मावृह्मलोकंसगच्छति मानसेवाचिकेः पापेसत्यावैकायिकेस्तथा स्थूलेः सूक्ष्मे
रसूसैमेसृम महापातकसंभवेः पातकेसृद्विजश्रेष्टाउपपातकसंभवेः पापेसृमुच्यतेजंतः श्रुत्वाध्यायमिमंशुभं शत्रुवोनाश
मायांतिसंग्रामेविजयीभवेत् सर्वरोगैर्नबाध्यंतेआपदोनस्पृशंतितं धनमायुर्यशोवित्तंप्रभावमतुलंभवे इतिलिंगा
पुराणेपूर्वभागेत्रिपुरदाहेब्रह्मस्तवोनामसप्ततितमोध्यायः ७० सूतउवाच गतेमहेश्वरेदेवेदग्ध्वाचत्रिपुरंक्षणात् स
दस्याहसर्वेंद्राणांभगवान्पद्मसंभवः पितामहउवाच संत्यज्यदेवदेवेशंलिंगमूर्तिमहेश्वरं तारपुत्रोमहातेजास्तारक
स्यसुतोबली तारकाक्षोदितिजः कमलाक्षश्चवीर्यवान् विद्युन्मालीचदेवेशदैत्ययाश्चसबांधवाः सक्तोदेवंमहा
देवंमायया वहरेः प्रभोः सर्वेविनिष्टाः प्रध्वस्ताः सपुत्रैः पुरसन्निभैः तस्मात्सर्वप्रजनीयोलिंगमूर्तिर्महेश्वरः यावत्पूजा
करेशास्यतावद्देवाश्चितिर्यतः पूजनीयः शिवोनित्यंश्रद्धयामुनिपुंगवैः सर्वलिंगमयोदेवोलिंगेसर्वंप्रतिष्ठितं तस्मात्स
पूजयेल्लिंगंयदिसिद्धिःस्थितात्मनः सर्वेलिंगार्चनादेवदेवदैत्याश्चदानवाः यक्षाविद्याधराः सिद्धाः राक्षसाः पिशिताशनाः
पितरश्चपिशाचाश्चतः स्थापितानात्रसंशयः तस्माल्लिंगंयजेन्नित्यंयेनकेनापिवासुराः पशुत्वंचपरित्यज्यकृत्वापाशुपतं
व्रते पूजनीयोमहादेवोलिंगमूर्तिः सनातनः विशोध्य चैवभूतानिपंचभिः प्रणवैसमंप्राणायामसमायुक्तैः पंचभिःस्व
रसंयुताः चतुर्भिः प्रणवैश्चैवप्राणायामैस्तथाविधैः द्विधातत्त्वेनयोंकारंप्राणायामपरायणैः ततश्चोंकारमुच्चार्यप्राणा
यामैर्नियम्यच स्नात्वामूर्तेनसर्वांगान्यायम्यप्रणवेनच गुणत्रयेणवुद्ध्यात्मनमहंकारंचसुव्रताः तन्मात्राणिचभूतानि
तथाबुद्धींद्रियाणिच कर्मेंद्रियाणिसंशोध्यपुरुषंपुद्गलंतथा विदात्मनातनेत्कृत्वावाग्भिर्भस्मेतिसंस्पृशेत् वायुर्भस्मे।

लिं
गपु
९४

104

तिसंस्पृहोतृ वायुर्भस्मेतिवाव्योमनथांभः पृथिवीतथा त्रियायुषंत्रिसंध्यांवलभंतेभस्मितेनयः सयोगीसर्वतत्त्वज्ञोव्रतंतपा
शुपतेविदं भवेनपाशमोक्षार्थंकथितंदेवसत्तमाः एवंपाशुपतंकृत्वासंपूज्यपरमेश्वरं लिंगेशुराभयाद्दृष्टेविस्तनाच
महात्मनापशवोनैवतेसंभोः स्पर्शमात्रेणदेवताः अस्माभिःसर्वकार्याणिदेवमभ्यर्च्ययत्नतः बाह्येवाभ्यंतरेचैवमन्येक
तेव्यईश्वरः प्रतिमामविस्मोशुद्धिरश्मेषांसहस्रसत्तमाः मुनीनांचनसंदेहः ततःसंपूजयेल्लिंगं साहानिस्तन्महल्लिंगेसमो
हः सावमूकता यः तणंवामुहूर्तंवाशिवमेकंनचिंतयेत् भवभक्तिपरायेचभवप्रणतचेतसः भवसंस्मरणोद्युक्तानतेदुः
खस्यभाजनं भवनानिमनोज्ञानिदिव्यमाभरणंस्त्रियः धनंवातुष्टिपर्यंतंशिवपूजाविधेःफलं येवांछंतिमहाभोगान्भो
क्तुंचत्रिदशालयं तेवर्हतंसदाकालेलिंगमूर्तिमहेश्वरं हत्वाभित्वाचभूतानिदग्ध्वासर्वमिदंजगत् यजेद्देवंविरूपाक्षंनपा
पैःसप्रलिप्यते शैवंलिंगमदीयंहिसर्वदेवनमस्कृते इत्युक्त्वाहदमध्यर्च्यपूर्वंत्रिभुवनेश्वरं सानात्पाशुपतंकृत्वाभस्मोद्धू
लितविग्रहः इतिलिंगपुराणेपूर्वभागेएकसप्ततितमोध्यायः ७१ सूतउवाच लिंगानिकल्पयित्वैवंस्वाधिकारानुरूपतः
विश्वकर्मादददौतेषांनियोगाद्ब्रह्मणःप्रभोः इंद्रनीलंमहालिंगंविस्नुनापूजितंतदा पद्मरागमयंशक्रोहेमंविश्रवसःसु
तः विश्वेदेवास्तदारौप्यंवसवःकांस्यजंशुभं आरकूटमयंवायुःअश्विनौपार्थिवंतदा स्फाटिकंवरुणोराजाआदित्यास्ता
विनिर्मितं मौक्तिकंसोमस्त्वानघंतथालिंगमनुत्तमं अनंतयामहानागाःप्रवालकमयंशुभं दैत्याह्यन्नमयंलिंगंराक्षसाश्च
हात्मनः त्रैलोह्यकंगुह्यकाश्चसर्वलोहमयंगणाः चामुंडीसैकतंसाक्षान्मारस्तुवहिनोत्तमाः दारुजंनैऋतिर्भक्त्यायमोमारक ९४
तंशुभं नीलाद्याश्चतथारुद्राः शुद्धंभस्ममयंशुभं लक्ष्मीवृक्षमयंलक्ष्मीर्ब्रह्मावैगोमयात्मकं मुनयोमुनिशार्दूलाःकुशाग्रम

यमुत्तमं वामाद्याः पुष्पलिंगं तथैव लिंगं मनोन्मनी सरस्वती चललिंगं तक्रान्तेरुद्रस्य वाङ्मयं एतदिद्रूमयं सर्वं मंत्राद्याज्यम
यं शुभं वेदाः सर्वे चित्रिमयं पिशाचाः सीसनिर्मितं लेभिरे च यथायोगं प्रसादाद्ब्रह्मणः प्रभोः बहुनात्र किमुक्तेन चराचर
मिदं जगत् शिवलिंगं समभ्यर्च्य स्थितमत्र न संशयः षड्विधं लिंगमित्याहुर्द्रव्याणां च प्रभेदतः तेषुभेदाश्चतुश्चत्वारिंश
दितिस्मृताः शैलं हि प्रथमं प्रोक्तं तद्धि साक्षाच्चतुर्विधं द्वितीयं रत्नजं तच्च सप्तधा मुनिसत्तमाः तृतीयं धातुजं लिंगमष्टधा
मुनिसत्तमाः तुरीयं दारुजं लिंगं तत्तु षोडशधोच्यते मृण्मयं पंचमं लिंगं द्विधाभिन्नं द्विजोत्तमाः षष्ठं तत्क्षणिकं लिंगं सप्त
धा मुनिसत्तमाः श्रीप्रदं राजतं लिंगं शैलजं सर्वसिद्धिदं रत्नजं चैव विप्रेंद्राः सर्वसिद्धिकरं शुभं शैलजं चोत्तमं प्रोक्तम
धमं चैव धातुजं बहुधा लिंगभेदाश्च विविधाश्च समासतः मूले ब्रह्मा तथा मध्ये विष्णुः त्रिभुवनेश्वरः तत्रोपरि महादेवः प्रण
वाख्यः सदाशिवः लिंगवेदिर्महादेवी त्रिगुणा त्रिमयस्तथा तया च सहितं येयस्तं देवं देवादिपूजितं शैलजं रत्नजं वापि धातु
जं वापि दारुजं मृण्मयं क्षणिकं वापि भक्त्या स्थाप्य फलं शुभं सुरेंद्रायोगमभ्यास्य यमाद्युपवनेश्वरैः स्तूयमानः सगणान्मादेव
डंडभिनिः स्वैनैः भूर्भुवः स्वर्महल्लोकक्रमाद्वैजनतः परं स्तूयमानः सगणान्मादेवडंडभिनिः स्वैनैः भूर्भुवः स्वर्महल्लो
कक्रमाद्वैजनतः परं तपः सत्यपराक्रम्य भासयन् स्वेन तेजसा लिंगस्थापनसंमार्गविधानाख्यापनासिना आशुब्राह्मण
पुड्डेयानिर्गच्छंति विशंकया शैलजं रत्नजं वापि धातुजं वापि दारुजं मृण्मयं क्षणिकं वापि स्थापयेत्सकलेश्वरः विधिनार्चे
वत्कृत्वा तस्कंदोमासहितं शुभं ॐ दुग्धोदधिसंकाशं लिंगं यः स्थापयेन्नरः रत्नानां तु समास्थाय स्थितो रुद्रो न संशयः दर्शना
स्पर्शनाद्वापि लभते निर्वृतिं नरः तस्य पुण्यं तथा वक्तुं पुनर्युगशतैरपि शक्यते नैव विप्रेंद्राः तस्माद्वै स्थापयेत्तथा सर्वेषाम

लिं॰ पु॰ ९५

वधुनानात्रभेदोस्ति वपुः शुभं सकलं भावनायोग्यं योगिनामेव निष्कलं इति लिंगपुराणे पूर्वभागे द्विसप्ततितमोध्यायः ७२
सूत उवाच निष्कलो निर्मलो नित्यः सकलत्वं कथं गतः वक्तुमर्हसि चास्माकं यथा पूर्वं यथा श्रुतं ऋषय ऊचुः परमार्थविदः के
चिदूचुः परमं रूपिणं विज्ञानमिति सुव्रताः श्रुत्वा श्रुतिशिरस्यजं शब्दादिविषयज्ञानं ज्ञानमित्यभिधीयते तज्ज्ञानं भ्रांतिरहि
तमित्यन्ये नेति चापरे यज्ज्ञानं निर्मलं शुद्धं निर्विकल्पं निराश्रयं गुरुप्रकाशकं ज्ञानमित्यूचुर्मुनयो द्विजाः ज्ञानेनैव भवेन्मु-
क्तिः प्रसादो ज्ञानसिद्धये उभाभ्यां मुच्यते योगी तत्रानादिमयो भवेत् वदंति मुनयः केचित्कर्मणा तस्य संगतिं कल्पनाकल्पि
तं रूपं संभवत्येव चेच्छयैव तु योमूर्तिविभोस्तस्य सर्वं नाभिः परमेष्ठिनः सोमसूर्याग्नयो नेत्रे दिशः श्रोत्रं महात्मनः चरणौ चैव
पातालाः समुद्रास्तस्य चोदरे देवास्तस्य भुजाः सर्वे नक्षत्राणि च भूषणं प्रकृतिस्तस्य पत्नी च पुरुषो लिंगमुच्यते वक्त्राद्वै ब्राह्म-
णाः सर्वे ब्रह्मा च भगवान्प्रभुः इंद्रोपेंद्रौ भुजाभ्यां तु क्षत्रियाश्च महात्मनः वैश्याश्चोरुप्रदेशात्तु शूद्राः पादात्पिनाकिनः पुष्क-
रावर्तकाद्यास्तु केशास्तस्य प्रकीर्तिताः वायवो घ्राणजास्तस्य गतिः श्रौतं स्मृतिस्तथा अथायं नैककर्मात्मा प्रकृतेस्तु प्रवर्तकः
पुरुषस्तु पुरुषः श्रीमान्ध्यानगम्यो न चान्यथा ध्यानयज्ञं परस्यास्य सदा सन्निहितः शिवः नास्ति विज्ञानिनां चैव प्रायश्चित्तानि
चोदना विशुद्धविषया सर्वे ब्रह्मविद्याविदो जनाः नास्ति क्रिया च लोकेषु सुखं दुःखं विचारतः धर्माधर्मौ जपो होमो ध्यायि-
नां सन्निधिस्तथा परानंदात्मकं लिंगं विशुद्धं शिवमक्षरं निष्कलं सर्वगं ध्येयं योगिनां हृदि संस्थितं लिंगं तु द्विविधं प्राहुर्बा-
ह्यमाभ्यंतरं द्विजाः बाह्यं स्थूलं द्विजश्रेष्ठाः सूक्ष्ममाभ्यंतरं द्विजाः कर्मयज्ञरताः स्थूलाः स्थूललिंगार्चने रताः असतां भावना- ९५
र्थाय नान्यथा स्थूलविग्रहाः आध्यात्मिकं च यल्लिंगं प्रत्यक्षं यस्य नो भवेत् असौ मूढो बहिः सर्वं कल्पयित्वैव नान्यथा ज्ञानि

105

नां स्थूलममलं भवेत्सूक्ष्मं तत्तमवाच्यं यथा स्थूलमव्यक्तानां तथा सूक्ष्मं हि योगिनां ध्येयमेकमपि ह्यष्टं हि शरीरं प्रतिसंस्थिता: ए
घ क्रस्य च क्रं च तथा शंकरस्येति चापरे प्रत्ययार्थं च जगतामेकमेव दिवाकर: एकोपि बहुधा दृष्टो जलाधारेषु संस्थित:
जंतवो हि विभक्तो च सर्वे वैवायिभौतिका: तथापि बहु दृष्टो सौ जातिव्यक्तिविभेदत: दृश्यते श्रूयते यत्तत्तद्धि तस्मिन्शिवा
त्मकं भेदो ज्ञनानां लोकेस्मिन्प्रतिभासो विचारत: स्वप्ने च विपुलान्भोगान्भुक्त्वा मर्त्य: सुखी भवेत् दु:खी च भोगाद्दु:खं च भुक्त्वा
तु मृत्ति विचारत: एवमाहु: तथा मे च सर्ववेदार्थतत्त्वद: हृदि संसारिणां साक्षात्सकल: परमेश्वर: योगिनां निष्कलो
देवो ज्ञानिनां च जगन्मय: त्रैविध्यं परमेशस्य पुनर्लोके प्रशस्यते निष्कलं प्रथमं चैव ततस्तु सकलनिष्कलं सर्वज्ञा: हृद
ये केचिद्बिंबलिंगविभावसौ सकलं मनय: केचित्सदा संसारवर्तिन: एवमभ्यर्चयंत्यन्ये सदाश्या: समस्तानरा: यथा शिव
स्तथा देवी यथा देवी तथा शिव: तस्मादभेदबुद्ध्यैव सप्तविंशात्प्रभेदत: यजंति देहवंत्येवं च तक्षोणी वत्सरर्थ्यं दशारे ह्राद
शारे वषोडशारे त्रिपञ्चकं स्थाने स्वेच्छा शिव: साक्षाद्देव्या सार्धं स्थित: प्रभु: संतारणार्थं च शिव: सरस्वत्यत्र वर्जित: तमे
कमाहुर्हि गुणं च केचिके चिन्नमाहुस्त्रिगुणात्मकं च ऋतुस्तथानंतं च शिवं तथान्ये संसारिणो वेदविदो वदंति भक्त्या च योगेन तथैभे
न युक्ता विप्रा: सदार्थमरजा च शिष्टा: यजंति योगेश्वरमेशमेव मूर्तिं बट्पत्रमध्ये भगवंतमेव य एतत्पठेत्प्रतिशिवं स्मवश्यं त्रितत्त्व
मध्ये त्रिगुणं त्रियत्नं तेषां निवेदनं च योगिनोन्ये उमा च देवी पुरुष: पुराण: इति लिंगपुराणे पूर्वभागे शिवैतत्कथनं ना
म त्रिसप्ततितमोध्याय: ७४ सूत उवाच अत: परं प्रवक्ष्यामि स्वेच्छाविग्रहसंभवम् प्रतिष्ठाप्य फलं सर्वं सलोकहिताय वै
स्कंदो मामाह नंदे च मा समाहितो यदि वै स्कंदो मामाह दीनं देव मासीनं परमासने कृत्वा भक्त्या परिष्ठाप्य सर्वान्कामानवाप्नुयात्

लिं॰ पु॰ ९८

स्कंदोमासहितं देवं संपूज्य विधिना सकृत् यत्फलं लभते मर्त्यस्तद्वदामि यथाश्रुतं सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सर्वकामिकैः
रुद्रकन्यासमाकीर्णैर्गंधर्वादिसमन्वितैः शिववत्क्रीडते योगी यावदाभूतसंप्लवं तत्र भुक्त्वा महाभोगान्विमानैः सार्वकामिकैः
याम्यं कौमारमीशानं वैष्णवं पैत्र्यमेव च प्राजापत्यं महातेजा जनलोकं महस्तथा ऐंद्रमासाद्य वै सोऽथ कृत्वा वर्षायुतं पुनः भुक्त्वा
वै भुवर्लोके भोगान्दिव्यान्सुशोभनान् मेरुमासाद्य देवानां भवने प्रमोदते एकपादं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं शुभसंयुतम् द
हृास्थितं हरिं वामे दक्षिणे चतुराननं अष्टाविंशतिरुद्राणां कोटिस्त्वाग्रतः स्थितं पंचविंशतिकं साक्षात्पुरुषं हृदयस्तथा प्रकृ
तिं वामतश्चैव बुद्धिं वै बुद्धिदेशतः अहंकारमहंकारात्तन्मात्राणि च तत्र वै इंद्रियाणीह यान्येवं लीलया एवमेव च पृथिवीं पाद
मूलेन तु गुल्फदेशाज्जलं तथा नाभिदेशात्तथा वह्निं हृदयाद्भास्करं तथा कंठे सोमं तथात्मानं भ्रूमध्ये मस्तकाच्छिवं स्पृष्ट्वैव सा
क्षिप्तं साक्षाज्जगत्सर्वं चराचरं सर्वज्ञं सर्वगं देवं स्थवाभक्त्या विधानतः प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं शिवसायुज्यमाप्नुयात् त्रिपादम
ष्टहस्तं च चतुःशृंगं द्विशीर्षकं कृत्वा यत्नेश मीशाने विष्णुलोके महीयते तत्र भुक्त्वा महाभोगान्कल्पलक्षं स्थवीनरः क्रमादागत्य
लोकेऽस्मिन्सर्वयज्ञाधिगो भवेत् वृषारूढं तथा उमासोमं सोमार्धभूषणं हयमेधायुतं कृत्वा यत्पुण्यं तदवाप्नुयात् कांचने
न विमानेन किंकिणीजालमालिना गत्वा शिवपुरं दिव्यं तत्रैव स विमुच्यते नंदिना सहितं देवं सांबं सर्वगणैर्वृतं कृत्वा यत्फ
लमाप्नोति वक्ष्ये तद्वै यथाश्रुतं सूर्यमंडलसंकाशैर्विमानैर्वृषसंयुतैः अप्सरोगणसंकीर्णैर्देवदानवसंयुतैः नृत्यगीतरवैः ९८
मेधैः सर्वतः समशोभितैः गत्वा शिवपुरं दिव्यं गाणपत्यमवाप्नुयात् नृत्यंतं देवदेवेशं शैलजासहितं प्रभुं सहस्रबाहुं स
र्वज्ञं चतुर्बाहुमथापि वा भूताग्र्यैर्भूतसंघैश्च शैलजासहितं प्रभुं सहस्रबाहुं सर्वज्ञं सर्वेशं परमेश्वरं शैलजासहितं साक्षा

वृषभध्वजमीश्वरं ब्रह्मेन्द्रविष्णुसोमाद्यैः सदा सर्वैर्नमस्कृतं मातृभिर्मुनिभिश्चैव सेव्यमानं परमेश्वरं कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य यत्फ-
लं तत्तु दाम्यहं सर्वयज्ञतपोदानतीर्थवेदेषु यत्फलं तत्फलं कोटिगुणितं लब्ध्वा याति शिवं पदं तत्र भुक्त्वा महाभोगान्यावदा-
भूतसंप्लवं स्वस्थान्तरे पुनः प्राप्नोति मानवो धर्ममाप्नुयात् त्र्यंबकं चतुर्भुजं वैवंतं त्रिनेत्रं सप्तमेखलम् कपालहस्तं देवेशं शक्तसाङ्गं वि-
तमूर्धजम् कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् इभेन्द्रदारकं देवं सांबं सिद्धार्चितं प्रभुं सधूम्रवर्णारक्ताक्षं त्रिनेत्रं चंद्र-
भूषणम् बकपुष्पधरं मूर्ध्नि नागटंकधरं हरं सिंहाजिनोत्तरीयं च व्याघ्रचर्माम्बरं प्रभुम् नीलदंष्ट्रं गदाहस्तं कपालोद्यतपा-
णिनं हुंफट्कारमहानादैः पूरिताखिलदिङ्मुखं पुंडरीकाजिनेनोर्ध्वं बिभ्रन्तं कंचुकं तथा सुगंधचंदनेनापि वनेनक्लस-
मावरं त्वं तं भूतसंघैश्च गणसंघैश्च लंकृतं कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य यथाविभवविस्तरं सर्वविघ्नानतिक्रम्य शिवलोके महीयते
तत्र भुक्त्वा महाभोगान्यावदाभूतसंप्लवं तत्ताने विचारितं लब्ध्वा ऋद्धिमस्तत्र मुच्यते अथ नारीश्वरं देवं चतुर्भुजमनुत्तमं वरदाभया-
हस्तं च शूलपद्मधरं प्रभुं सोऽतुंसाच समाव्रं सर्वाभरणभूषितं कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवलोके महीयते तत्र भुक्त्वा महाभोगा-
न्गणमादिगोऽर्चितः आचंद्रतारकं तावत्ततो लब्ध्वा विमुच्यते ऊर्ध्वाहादेवदेवं च सर्वज्ञं वज्रलीश्वरं कृतं शिष्यैः प्रशिष्यैश्च व्या-
ख्यानोद्यतपाणिनं कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवलोकं स गच्छति तत्र भुक्त्वा च विपुलान्भोगान्गणशं तेन ततः ज्ञानिनं च समासाद्य तत्रै-
व च विमुच्यते पूर्वदेवासुरगणैर्वयस्यानं सकलेश्वितं कृत्तमुद्रस्य देवस्य चिताभस्मानुलेपनैः त्रिमुंडधारिणा शैलं वर्णशिरोमाला-
धरस्य च ब्रह्मणा केशावसैकमुपवीतं च विभ्रतं विभ्रतो वामहस्तेन कपालं ब्रह्मणो वपुः विष्णोः कलेवरं चैव बिभ्रतः परमे-
ष्ठिनः कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य मुच्यते भवसागरात् नमो नमो भगवते नीलकंठाय येति च पुण्यपात्तराष्टकं मंत्रं पातकैः स विमु-

लिं॰ पु॰ ९२

व्यंते मेरुगणानेन गांधर्वैर्भक्त्या विद्यानुसारतः संपूज्य देवदेवेशं शिवलोके महीयते जलंधरांतकं देवं सुदर्शनवरप्रदं सुदर्शनप्र
देदेवं साक्षात्सर्वौकमलतर्पणं अर्च्यमानेन देवेन चार्चितं नेत्रपद्मतः कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवलोके महीयते त्रिष्टतो वाग्निकुंभ
स्परष्टतः स्वरणाढुजे वामेनेत्रं स्थविन्यस्य वामे वा लिंगपद्माद्द्विजाः शूलाग्रे कर्परं स्थाप्य किंकिणीजालनवन्नंग संप्रेक्ष्य वाथ कंपार्श्वे
कृतांजलिपुटं स्थितं रूपं कृत्वा यथान्यायं शिवसायुज्यमाप्नुयात् यः कुर्याद्देवदेवेशं त्रिपुरांतकमीश्वरं धनुर्बाणसमायुक्तं
सोमं सोमार्धभूषणं रथे स्थितं समं देवं चतुराननसारथिं तदाकारतया सोऽपि गत्वा शिवपुरीं सुखी क्रीडते नात्र संदेहो द्वि
तीयरुद्रवपुःकरः तत्र भुक्त्वा महाभोगान्यावदिच्छा द्विजोत्तमाः ज्ञानं विचारितं लब्ध्वा तत्रैव स विमुच्यते गंगाधरं सुखासीनं चंद्र
शेखरमेव च उमया सहितं चैव वामोत्संगे विकल्पितं विनायकं तथा स्कंदं ज्येष्ठां दुर्गां सुशोभनां भास्करं च तथा सोमं ब्रह्मा
णं च महेश्वरं कौमारीं वैष्णवीं देवीं वाराहीं चैंद्रां तथा इंद्राणीं चैव चामुंडां वीरभद्रसमन्वितं विघ्नेशेन च योगीमातॄणां
च सायुज्यमाप्नुयात् लिंगमूर्तिं महाज्वालामालासंहतमव्ययम् लिंगस्य मध्ये वै कृत्वा चंद्रशेखरमीश्वरं ब्रह्मा कुर्यात्तथा लिं
गे ब्रह्माणं हंसरूपिणं विष्णुं वराहरूपेण लिंगस्याथ स्त्वधो ध्रुवं ब्रह्माणं दक्षिणे तस्य कृतांजलिपुटं स्थितं मध्ये लिंगं महाघो
रं महांभसि च संस्थितं कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् तेजःसंरक्षकं देवं तथा पाशुपतप्रभुं कृत्वा भक्त्या यथान्याय
शिवलोके महीयते इति लिंगपुराणे शिवमूर्तिप्रतिष्ठाफलकथनं नाम चत्वः सप्ततितमोऽध्यायः ४७ सूत उवाच लिंगप्र
तिष्ठापुण्यं च विश्वस्थापनमेव च लिंगानां चैव भेदाश्च श्रुतं तव मुखादिह सदाशिवत्वपर्यंतं देवैः कृत्वा शिवालयं यत्फ
लं भवेत्तमन्येः सकलं वक्तुमर्हसि सूत उवाच यस्य भक्तोऽपि लोकेऽस्मिन्नुत्तरादसुरोपादिभिः वध्येनेस्त्वानयुक्तः सनत्कैलासमारुहे ९२

१०७

स्त्वकिं तथापि भक्त्या परमेश्वरस्य कृत्वेष्टलोष्टैरपि रुद्रलोके प्रयाति दिव्यैर्हि विमानवर्यैः सुरेंद्रपद्योभववंदितस्य बालोपिलो
ष्टेन शिवं च कृत्वा मृदादिनापांसुभिरादिदेवं गृहे च नाटयि विविधस्पर्शंभोः स रुद्रत्वमवाप्नुयाद्धि तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भ
क्त्या भक्तैः शिवालयं कर्तव्यं सर्वयत्नेन धर्मकामार्थसिद्धये केसरं नागरं वापि द्राविडं वा तथापरं कृत्वा रुद्रालयं भक्त्या शिव
लोके महीयते कैलासाख्यं वयः कुर्यात्प्रासादं परमेष्ठिनः कैलासशिखराकारैर्विमानैर्मोदते सुखी मंदिरं वा प्रकुर्वीत शिवा
य विधिपूर्वकं भक्त्या वित्तानुसारेण उत्तमाधममध्यमं मंदराद्रिप्रतीकाशैर्विमानैर्विश्वतोमुखैः अप्सरोगणसंकीर्णैर्देव
दानवदुर्लभैः भुक्त्वा शिवपुरे रम्यं भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ज्ञानयोगं समासाद्य गाणपत्यं लभेन्नरः यः कुर्यान्मेरुनामानं प्रा
सादं परमेष्ठिनः स यत्फलमवाप्नोति न तत्सर्वैर्महामखैः सर्वज्ञानतपोदानवेदतीर्थेषु यत्फलं तत्फलं सकलं लब्ध्वा शिवव
न्मोदते चिरं निषधं नाम यः कुर्यात्प्रासादं भक्तितः सुधीः शिवलोकमनुप्राप्य शिववन्मोदते चिरं कुर्याद्वा यः शुभं विप्रा हिम
शैलमनुत्तमं हिमशैलोपमैर्यातैर्गत्वा शिवपुरं शुभं ज्ञानयोगं समासाद्य गाणपत्यमवाप्नुयात् नीलाद्रिशिखराकारं वा प्रा
सादं यस्तु शोभनं कृत्वा वित्तानुसारेण भक्त्या रुद्राय शंभवे यत्फलं लभते मर्त्यस्तत्फलं प्रवदाम्यहं हिमशैलकृते भक्त्या य
त्फलं प्राक्प्रवोदितं तत्फलं सकलं लब्ध्वा सर्वदेवनमस्कृतः रुद्रलोकमनुप्राप्य रुद्रैः सार्धं प्रमोदते महेंद्रशैलनामानं प्रासादं
रुद्रसंमतं कृत्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं प्रवदाम्यहं हिमशैलकृते भक्त्या यत्फलं प्राक्प्रवोदितं महेंद्रपर्वताकारैर्विमा
नैः विश्वतोमुखैः गत्वा शिवपुरं दिव्यं भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितं ज्ञानं विचारितं रुद्रैः संप्राप्य मुनिपुंगवाः विषयान्विषवत्त्यक्त्वा
शिवसायुज्यमाप्नुयात् हेमाद्रिं यस्तु प्रकुर्वीत प्रासादं रत्नशोभितं द्राविडं नागरं वापि केसरं वा विधानतः कूटं वा मंडपं वापि

लि॰
मपु॰
१०८

र्वेदिते स्फटिकं तथा पूर्ववत्कारयेद्यस्तु द्वाराद्यैः सुसुभं द्विजाः प्रासादं मंडपं वापि प्राकारं गोपुरं तथा कर्तुरप्यधिकं पुण्यं लभेतेना
त्र संशयः हत्यर्थं वा प्रकुर्वीत नरः कर्म शिवालये यः स याति न संदेहः स्वर्गलोकं सबांधवः यथाव्यभोगमिच्छर्थं मापि हद्रालयेस
म्मान् कर्म कुर्यात् दिसवेलस्याषिसप्रमोदते तस्मादायतनं भक्त्याय कुर्यान्मुनिसत्तमाः काष्ठेष्टकादिभिर्मर्त्यः शिवलोके मही
यते प्रसादार्थं महेशस्य प्रासादो मुनिसत्तमाः कर्तव्यः सर्वयत्नेन धर्मकामार्थमुक्तये अशक्तश्चेन्मुनिश्रेष्ठाः प्रासादं कर्तुं
मुत्तमं संमार्जनादिभिर्वापि सर्वान्कामानवाप्नुयात् संमार्जनं तु यः कुर्यात् मार्जन्या सर्वतस्तु तया चांद्रायणसहस्रस्य फलात्मा
सेन लभ्यते यः कुर्याद्वस्त्रपूतेन गंधगोमयवारिणा आलेपनं यथान्यायं वर्षं चांद्रायणं चरेत् अर्धक्रोशं शिवक्षेत्रं शिवलिंगा
त्समंततः यस्त्यजेद्दुस्त्यजान्प्राणान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् स्वायंभुवस्य मानं द्विनयाबाणस्य सुव्रताः स्वायंभुवस्य वार्थसत
दार्षे च तदर्धकं मानुषे च तदर्धस्यात्क्षेत्रमानं द्विजोत्तमाः एवं यतीनामावासं क्षेत्रमानं द्विजोत्तमाः रुद्रावतारे चान्ये यः शि
ष्ये चैव प्राणिष्वके नरावतारे तद्दिव्ये तद्दिव्ये तस्य शिष्यके आपर्वतं महापुण्यं तस्यार्धं तेन वा द्विजाः तस्मिन्वा यस्त्यजेत्प्राणा
न् शिवसायुज्यमाप्नुयात् प्रभासे पुष्करे चैव तथान्ये वामरेश्वरे वंडाशिलाजले चैव मृतो याति शिवालयं वाराणस्यां मृतो
जंतुर्नाप्रजेद्वैभवं पुनः वाराणस्यां तथाप्येवमविमुक्ते विशेषतः केदारे वा महालेत्रे यः प्राणांस्त्यजते नरः स याति परमं स्था
नं सायुज्यं याति निर्वृतिं श्रीशैले वा त्यजेत्प्राणांस्तथा वै जंबुकेश्वरे शुक्रेश्वरे वा गोकर्णे भास्करे तु हिरण्येश्वरे हिरण्यगर्भे नैदी
शे स याति परमां गतिं नियमैः शोषयेद्देहं त्यजेत्क्षेत्रे शिवस्य तु स याति शिवतां योगी मानुषे दैवके पि वा आर्षे वापि मुनिश्रेष्ठाः १०८
स्तथा स्वायंभुवे पि वा स्वायंभुवे तथा दैवे नात्र कार्या विचारणा अथवा यागतो निशिवक्षेत्रे संपूज्य परमेश्वरं स्वदेहं पिंडं जुहुयात्

108

त राजतेन न कर्तव्यं स्वर्णनिष्कद्वयेन तु एवं पृथक् पृथक् दत्वा ततस्तिलेषु विनिक्षिपेत् रुद्रैकादशमंत्रैस्तु रुद्रेभ्यो दापयेत्तदा पय
स्य पूर्वदिग्भागे विप्रान्द्वादश पूजितान् एतेनैव तु मार्गेण श्रद्धावान्वै समाहितः द्वादशादित्यमंत्रेण दापयेद्देवमेव च पूर्वदक्षि
णादिग्भागे योगिनः षोडशासंस्थिते मूर्तिविद्येशमंत्रेण दापयेत्पूर्ववत्पुनः यजमानेन कर्तव्यं सर्वमेतद्यथाक्रमं केवलं रुद्रदा
नेवाश्वादिस्मिन्भोग्यवत्पुनः मूर्त्यादिषु यथादेवं यथाविभवविस्तरं एवं विन्यस्य राजा सो शेषं वा कारयेत्त्रयः दक्षिणां च प्रदात
व्या फलं निष्केन भूषणं इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे अष्टत्रिंशोत्तरशततमोऽध्यायः ३८ सनत्कुमार उवाच महादानं वदामि
ष्टणेऽर्धं मुनिसत्तमाः गवां सहस्रमादाय सवत्सं सगुणं शुभं तासां मध्ये यथाशास्त्रं श्रेष्ठो सम्यक् प्रयत्नतः तासां शृंगाणि हेम्ना
थ प्रतिनिष्केन वेष्टयेत् खुराणि राजतेनैव वेष्टयेत्कंठदेशतः प्रतिनिष्केण कर्तव्यं कंठवस्त्रं वशोभनं शिवाय दद्याद्विप्रेभ्यो दक्षि
णां च यथाक्रमं दशनिष्कं तदर्धं वा तदर्धार्धमथापि वा यथाविभवविस्तारं निष्कमात्रमथापि वा अश्वयुग्मं वदातव्यं पृथक्
विप्रेषु शोभनं गावस्सायास्त्वयन्त्वेन दातव्याः सुमनोरमाः एवं दत्वाविधानेन शिवमभ्यर्च्य शंकरं जपेदग्रे यथान्यायं गावो लवा
मत्वन्नं गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः हृदये मे सदा गावो गवां मध्ये वसाम्यहं इति स्तुत्वाद्विजाग्रेभ्यो दत्वा कृत्वा प्रदक्षि
णां तद्रोमवर्षसंख्याभिः स्वर्गलोके महीयते इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे महासप्रदाने नाम एकोनचत्वारिंशोत्तरशततमोऽध्या
यः ३९ सनत्कुमार उवाच हिरण्याश्वप्रदानेन वाश्वमेधफलं लभेत् अश्वमेधात्परं श्रेष्ठं वदामि शृणु सत्तमाः श्रेष्ठेन रसहस्रेण वा
ष्टोत्तरशतेन वा कृत्वाश्वं लक्षणोपेतं सर्वालंकारसंयुतं एवं कल्याणं संयुक्तं सर्वांगेश्च समन्विते उच्चैःश्रवसमं कृत्वा श्वानीयेव
समर्चयेत् तमश्वपूर्वदिग्भागे ब्राह्मणो वेदपारगं स्थरेश्वरं दक्षं संपूज्य पंचनिष्कं प्रदापयेत् तमश्वं शिवं भक्त्या यदा तत्र विधिनैव तु

लिं॰ उपु॰ ९५

109

सुवर्णं च प्रदत्तात्र आचार्यमपि पूजयेत् यदि वा विभवस्तारं पंचनिष्कमथापि वा दीनानाथकृपणानाथवा लब्धदक्षिणान्द्विजान्
तोषयेद्वस्त्रदानेन ब्राह्मणांश्च विशेषतः एवं यः कुरुते भक्त्या दानेवास्य समानवः ऐंद्रान्भोगांश्चिरं भुक्त्वा हि विरेश्वर्यवान्भवेत् इत्या
दिमहापुराणे श्रीलिंगे उपरिभागे कल्पवल्लीदानं नामैकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४१ सनत्कुमार उवाच कन्यादानं प्रवक्ष्यामि सर्वदानोत्तमो
त्तमं कन्यां लक्षणसंयुक्तां सर्वदोषविवर्जितां मातापित्रोस्तु संवादं कृत्वा रत्नमहाधनं आत्मीकृत्य स्वयं स्थाप्य वस्त्रं दत्वा शुभे त
र भूषणैर्भूषयित्वा तु गंधमाल्यैः स्थापयेत् निमित्तानि समीक्ष्याथ गोत्रनक्षत्रकादिकान् उभयोश्चित्तमालोक्य उभौ संपूज्य यत्नतः
तः दातव्या श्रोत्रियायैव ब्राह्मणाय तपस्विने मातादधीतवेदाय विधिना ब्रह्मचारिणे दासीदासधनाद्यं च भूषणानि विशेषतः
देयानि च धनादीनि संप्रदानं प्रदापयेत् यावंति हि च रोमाणि कन्यायास्तु तनावपि तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते
इत्यादिमहापुराणे श्रीलिंगे उपरिभागे द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४२ सनत्कुमार उवाच हिरण्यवृषदानं च कथया
मि समासतः वृषरूपं हिरण्येन सहस्रेण तु कारयेत् तदर्धेनाथ वा धीमान् तदर्धार्धेन वा पुनः अष्टोत्तरशतेनापि वृषमेवं स्वरू
पिणं ललाटे कारयेच्छुभ्रं अर्धचंद्रकलाकृतिं स्फटिकेन तु कर्तव्यं खुरं तु रजतेन वा ग्रीवां तु पद्मरागेण कुंदगोमेदमेव च ग्रीवा
यां घंटावलयं रत्नविचित्रं कारयेत् वृषभं कारयेत्तत्र किंकिणीवलयान्वितं पूर्वोक्तदेशकाले तु वेदिकोपरि मंडले वृषेंद्रं स्थाप
येत्तत्र पश्चिमामुखमग्रतः ईश्वरं पूजयेत्तत्र वृषभं वृषभध्वजं वृषेंद्रं पूज्य गायत्र्या नमस्कृत्वा समाहितः ओं तीक्ष्णशृंगाय वि
द्महे धर्मपादाय धीमहि तन्नो वृषः प्रचोदयात् मंत्रेणानेन संपूज्य वृषं धर्मविवृद्धये होतव्यं च यथान्यायं स्वयं पश्चाद्विभवविस्तरं वृ २०५
षं संपूज्य दातव्यं ब्राह्मणेभ्यः शिवाय वा दक्षिणां चैव दातव्यं यथावित्तानुसारतः एवं यः कुरुते भक्त्या रुद्रदानमनुत्तमं शिवा

स याति परमां गतिं यावत्तावन्निराहारो भूत्वा प्राणान् परित्यजेत् शिवक्षेत्रे मुनिश्रेष्ठाः शिवसायुज्यमाप्नुयात् भिक्षापादद्वयं वा
पि शिवक्षेत्रे वसेन्नरः स याति शिवतां चैव नात्र कार्या विचारणा क्षेत्रस्य दर्शनं पुण्यं प्रवेशस्तच्छताधिकः तस्माच्छताधिकः त
स्माच्च तद्गुणं पुण्यं स्पर्शनं च प्रदक्षिणं तस्माच्च तद्गुणं पुण्यं जलस्नानमतः परं तीरस्नानं ततो विप्राः शताधिकमनुत्तमं दर्भासह
स्रमाख्यानं मथनात्तच्छताधिकं घृतस्नानेन चान्नेन शार्करेण च शताधिकं तस्मात्कोटिगुणं त्यागे प्राणे शिवालये द्विजाः निय
मेन त्यजेद्यस्तु तत्सरे देहं शताधिकं शिवक्षेत्रसमीपस्थां नदीं प्राप्यावगाह्य च त्यजेद्देहं विहायात्र शिवलोके महीयते शिवक्षे
त्रसमीपस्थानघः सर्वास्तु शोभनाः वापीकूपतडाकाश्च शिवतीर्थानि स्मृताः स्नानमात्रेण नरो भक्त्या तीर्थे शुद्धिं जगत्तमाः ब्र
ह्मकृत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः प्रातः स्नाता मुनिश्रेष्ठाः शिवतीर्थे तु मानवाः अश्वमेधफलं प्राप्य रुद्रलोकं स गच्छति
मध्याह्ने शिवतीर्थे तु स्नात्वा वा भक्त्या सकिंकरः गंगास्नानसमं पुण्यं लभते नात्र संशयः अस्तं गते तथा स्नात्वा गच्छेत् शिवतमं प
दं पापकंचुकमुत्सृज्य शिवतीर्थे तु मानवः द्विजास्त्रिषवणस्नायी शिवतीर्थे समन्वरः प्रातःस्नानान्मुनिश्रेष्ठाः शिवतीर्थे
तु मानवः अश्वमेधफलं प्राप्य रुद्रलोकं स गच्छति शिवसायुज्यमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा पुराघस्मृकरः कश्चित्स्नानं
कृत्वा भयादपि प्रसंगाद्वा रतेंगं ते शिवतीर्थं वगाह्य च मृतः सर्व्वे द्विजश्रेष्ठा गाणपत्यमवाप्नुवान् यः प्रातर्दृष्टवे देवेशं शिव
लिंगस्वरूपिणं व्रतेपम्मुयाति सर्व्वस्मादधिकां गतिमेव च मध्याह्ने च महादेवं दृष्ट्वा यत्तत्फलं लभेत् सायाह्ने सर्वयज्ञानां फलं
प्राप्य विमुच्यते अर्धमासं हि ते पापं दृष्ट्वा पर्वाणि संत्यजेत् अयने चार्धमासे च दक्षिणे चोत्तरायणे विषुवे चैव संत्यज्य प्रयाति
परमां गतिं प्रदक्षिणत्रयं कुर्यात् प्रासादं सममंततः सव्यापसव्यभावेन मृडगाम्यासु विच्छिन्नरः पदे पदेश्वमेधस्य यत्तस्य फ

लिं. गपु. १०५ लमाप्नुयात् वा वायस्तु पीठं नित्यं गमिष्यन्परमेश्वरं सोपि याति शिवस्थानं प्राप्य किं पुनरेव तत् कृत्वा मंडलकं देवि गंधगोमयवारि
णा मुक्ताफलमयैश्चूर्णैरिंद्रनीलमयैस्तथा पद्मरागमयैश्चैव स्फाटिकैश्च सुशोभनैः तथा मरकतैश्चैव सुवर्णै राजतैस्तथा त
द्वर्णैर्लौकिकैश्चैव वर्णैर्दैवतवर्जितः आलिख्य कमलं वद्धं दशहस्तप्रमाणतः सकर्णिकं महाभागा महादेवसमीपतः तत्रा
वाह्य महादेवं भावभक्तिसमन्वितः पंचभिश्च तथा षड्भिरष्टभिस्त्वष्टमर्दनं पुनरष्टभिरीशानं दशार्थैर्दशभिस्तथा पुनर्वालेश
दृष्टाभिः संपूज्य प्रणिपत्य च निवेदयेद्देवदेवाय तितिदानफलं लभेत् शालिपिष्टादिभिर्वापि पद्ममालिख्य निर्धनः पूर्वोक्तम
खिलं पुण्यं लभेन्नात्र संशयः द्वादशारं समालिख्य मंडले पद्ममुत्तमं रत्नचूर्णादिभिः चूर्णैस्तथा द्वादशमूर्तिभिः मंडलस्य
तु मध्ये तु भास्करं स्थाप्य पूजयेत् रुद्रं च संहृतं वापि हृदये सायुज्यमाप्नुयात् एवं प्राकृतमभ्यर्च्य हृत्पद्मे परिकल्प्य वा मध्येमश्रे
व देवेशं प्रकृतिं ब्रह्मरूपिणं दक्षिणे सकलमूर्तिं च वामतः स्यात् रजोगुणां अग्रतस्तु तमोमूर्तिं मध्ये देवीमनघांबिकां पंचभूतानि तन्मा
त्रपंचकं चैव दक्षिणे कर्मेंद्रियाणि पंचैव तथा बुद्धींद्रियाणि च उत्तरे विधिवत्पूज्य षडश्रे चैव पूजयेत् आत्मानं चांतरात्मानं च पर
लं बुद्धिमेव च अलंकारं च सहस्रा सर्वयज्ञफलं लभेत् एवं यः कथितं सर्वं प्राकृतं मंडले परं वर्णवत्यामि विप्रेंद्राः सर्वकामार्थ
साधने गोचर्ममात्रमालिख्य मंडलं गोमयेन तु चतुरस्रं विधानेन नवाभिरश्रुद्धमंत्रवित् अलंकृते वितानाद्यैः चित्रैर्वापि मनोरमैः
बुद्बुदैर्दर्पणैश्चंद्रैः सुहेमैरश्वत्थपत्रकैः सितैर्विकसितैः पद्मै रत्नैर्नीलोत्पलैस्तथा मुक्ताफलैर्वितानांतैर्लंबितैस्तु सितैर्ध्वजैः सित
मल्यात्रकैश्चैव सुवस्त्रैः तोरणैः पूर्णकुंभकैः फलपल्लवमालाभिर्वैजयंतीभिरंशुकैः पंचशद्दीपमालाभिर्धूपैः पंचविधैस्तथा पं १०९
चाशद्दलसंयुक्तं मौलिविन्यस्य पद्ममुत्तमं तत्र द्वर्णैस्तथा चूर्णैः श्वेतचूर्णैरथापि वा एकहस्तप्रमाणेन कृत्वा पद्मं विधानतः कर्णि

कार्यान्यसेद्देवं देव्या सार्धं महेश्वरं वर्णानि विन्यसेन्मंत्री रुद्रैः प्रागायत्त्व क्रमात् प्रणवादिनमोंतानि सर्ववर्णानि सुव्रताः
संपूज्यैवं मुनिश्रेष्ठा गंधपुष्पादिभिः क्रमात् ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र पंचाशद्विधिपूर्वकं अन्नं मालोपवीतं च कुंडले च कं
ठले ग्रासनं चतथादर्शमालेयं वस्त्रमेव च दत्वा तेषां द्विजेंद्राणां देवदेवाय शंभवे महाचरुं निवेद्येवं क्रमसंगोमिथुनं तथा
अंते च देवदेवाय दापयेत्पूर्णमंडलम् यागोपयोगद्रव्याणि शिवाय विनिवेदयेत् ॐकारायं यजेद्धीमान्व्यस्तिवर्णमनुक्र
मात् एवमालिख्ययो भक्त्या वर्णमंडलमंडपं यत्फलं लभते मर्त्यस्तद्वदामि समासतः सांगान्वेदान्यथान्यायमधीत्य विधि
पूर्वकं इष्ट्वा यज्ञैर्यथान्यायं ज्योतिष्टोमादिभिः क्रमात् ततो विश्ववदं तेच पुत्रानुत्पाद्य नाटशान् ततो विश्वजिदं तेव सदारस्ता
ग्निरेव च वानप्रस्थादिकान्सर्वान्कृत्वा सन्यस्य वै द्विजः ब्रह्मविद्यामधीत्यैव ज्ञानमासाद्य यत्नतः ज्ञानेन ज्ञानमालोक्य योयत्का
मं स्वाप्नुयात् तत्फलं लभते सोपि वर्णमंडलदर्शनात् येनकेनापि वा मर्त्याः शिवलिंगायतनाग्रतः उत्तरे दक्षिणे वापि पृष्ठतो
वा द्विजोत्तमाः वक्त्रकोणं न वा चूर्णैरालेख्य सम्यक् ततः पुष्पाक्षतादिभिः पूज्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते पद्मगर्भं रहेमसा सहकदा
लिख्य यत्नतः चंदनाद्यैः सकर्पूरैः गंधद्रव्यसमन्वितैः विकीर्य गंधकुसुमैर्धूपैर्धूपैश्च वस्त्रविधैः पूजयेद्देवमीशानं शिवलोके
स गच्छति तत्र भुक्त्वा महाभोगान्कल्पकोटिशतेन नरः सरेहगंधैः कुसुमैः पूजयेच्छिवमंदिरं क्रमात्पर्वमासाद्य गंधर्वैश्च सं
पूजितः क्रमादादित्यलोके स्मिन्राजा भवति धार्मिकः आदिदेवो महादेवः प्रलयस्थितिकारकः सर्गश्च भुवनाधीशः सर्व
व्यापी सदाशिवः शिवब्रह्मामृतं ग्रामं मोतमाथनमुत्तमं वक्ताव्यक्तं सदा नित्यं अचिंत्यमव्ययं प्रभुः इति लिंगपुराणे पूर्वभा
गे उपलेपनादिकथनं नाम पंचसप्ततितमोध्यायः ७५ अथ यज्ञः कथं पुनर्मोमहादेवो मत्स्यैर्मन्देर्निराकृतिभिः अस्मापुरेर

लिं॰ सावीर्यैरस्य मंत्रैः प्रजापतिः संवत्सरमहः सैश्चत्तपसा पूज्य शंकरं नपश्यंपतिस्तस्मात्तस्मादपि कथं देवं यजंतिते सूत उवाच कथितं
पु॰ तथ्यमेवात्र युष्माभिर्मुनिपुंगवाः तत्रापि श्रद्धया दृष्टः पूज्यः संभाष्य एव च प्रसंगाद्देवसंपूज्यो भक्तिहीनैरपि द्विजाः भावानुरू
११० पफलदो भगवानिति कीर्त्यते उच्छिष्टः पूजयन्याति पैशाचं च द्विजोत्तमाः संक्रुद्धो राक्षसं स्थानं प्राप्नुयान्मूढधीर्द्विजाः अभ
क्ष्याभक्ष्यः संपूज्य याक्षं प्राप्नोति दुर्लभः गानशीलश्च गांधर्वं नृत्तशीलस्तथैव च ख्यातिशीलस्तथा चांद्रं स्त्रीषु सक्तो नराधमः
मदार्तः पूजयन् रुद्रं सोमस्थानमवाप्नुयात् गायत्र्याशिवमभ्यर्च्य प्राजापत्यमवाप्नुयात् ब्राह्मं च प्रणवेनैव वैष्णवं चाभिनंद्य
च श्रद्धया सकृदेवापि समभ्यर्च्य महेश्वरं रुद्रलोकमनुप्राप्य रुद्रैः सार्धं प्रमोदते संशोध्य च शुभं लिंगममरादिसपूजितं
110 जलैः सुशीतलैर्वापि पीठं देवमावाह्य भक्तितः दृष्ट्वा देवं यथान्यायं प्रणिपत्य च शंकरं कल्पिते चासने स्थाप्य धर्मज्ञानमये शुभे वै
राग्यैश्वर्यसंपन्ने सर्वलोकनमस्कृते ॐकारपद्ममध्ये तु सोमसूर्याग्निसंभवे पाद्यमाचमनं चार्घ्यं दत्वा रुद्राय शंभवे स्नापये
द्दिव्यतोयैश्च घृतेन पयसा तथा दध्ना च स्नापयेद्रुद्रं शोधयेच्च यथाविधि ततः शुद्धांबुना स्नाप्य चंदनाद्यैश्च पूजयेत् रोचना
द्यैश्च संपूज्य दिव्यपुष्पैश्च पूजयेत् बिल्वपत्रैरखंडैश्च पद्मैर्नानाविधैस्तथा नीलोत्पलैश्च राजीवैर्नद्यावर्तैश्च मल्लिकैः चंपकै
र्जातिपुष्पैश्च बकुलैः करवीरकैः शमीपुष्पैर्बृहत्पुष्पैर्म्मघोणैरपि शोभनैः दत्वा पंचविधं धूपं पायसं च निवेदयेत् दधिभक्तं
च मधुना हुतेन च परिप्लुतं शुद्धान्नं चापि मुद्गान्नं षड्विधं च निवेदयेत् अथवा पंचविधं वापि सद्भक्त्या विनिवेदयेत् केवलं चापि शु
द्धान्नमाढकं तंडुलं पचेत् कृत्वा प्रदक्षिणं चांते नमस्कृत्य मुहुर्मुहुः स्तुत्वा च देवमीशानं पुनः संपूज्य शंकरं ईशानं पुरुषं चै ११०
व अघोरं वाममेव च सद्योजातं जपंश्चापि पंचभिः पूजयेच्छिवं अनेन विधिना देवः प्रसीदति महेश्वरः वृक्षपुष्पैश्च पत्राद्यै

हृदययुक्ताः शिवार्चने गावश्चैव द्विजश्रेष्ठ प्रयांति परमां गतिं सकृत्प्रसंगाद्वा दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते संपूज्यमानं वा यश्चैवा
द्विपिना परमेश्वरं सयाति ब्रह्मणो लोकं श्रद्धया मुनिसत्तमाः आवाहनं समात्रिध्यं स्थापनं पूजनं तथा संप्रोक्तं रुद्रगाय
त्र्या आसनं प्रणवेनैव पंचभिः स्नापनं चैव रुद्राद्यैश्च विशेषतः एवं संपूजयेन्नित्यं देवदेवमुमापतिं ब्रह्माणं दक्षिणे तस्य प्र
णवेन समर्चयेत् उत्तरे देवदेवेशं गायत्र्या विष्णुमर्चयेत् वह्नौ हुत्वा यथान्यायं पंचभिः प्रणवेन च सयाति शिवसायुज्यमेवं
संपूज्य शंकरं इति संक्षेपतः प्रोक्तो लिंगार्चनविधिक्रमः व्यासेन कथितं पूर्वं भुवना रुद्रमुखात्स्वयं इति लिंगपुराणे श्रीमा
लैंगे उपरिभागे शिवार्चनविधिर्नाम षट्सप्ततितमोऽध्यायः ७६ ऋषय ऊचुः कथं पशुपतिं दृष्ट्वा पशुपाशविमोक्षणाय
पुत्रं तत्प्राप्य देवालयेत्रो वक्तुमिहार्हसि सूत उवाच पुरा कैलासशिखरे भोगाख्ये स्वपुरे स्थिते समेत्य देवाः सर्वज्ञं तत्पुनस्तत्प्रसादतः
हिताय सर्वदेवानां ब्रह्मणा च जनार्दनः गरुडस्य तथा स्कंधमारुह्य पुरुषोत्तमः जगाम देवताभिर्वै देवदेवांतिकं हरिः सर्वैः
सं देवदेवस्य सार्धं गिरिवरं शुभं सेन्द्राः सपार्षदाः सयमाः प्रणम्य गिरिसत्तमं भगवान्वासुदेवोऽसौ गरुडाद्गरुडध्वजः अवती
र्य गिरिं मेरुमारोह स्वरोत्तमाः सकलदुरितहीनं सर्वदं भोगमुख्यं मुदितकुररहंसैर्नादितं नागहंसैः मधुररणितगीतं वी
णवीणाविनोदैः पटरचितवितानं कांतिमत्पुरस्तोयं भववनजहंसैर्जुष्टमादित्यकल्पैर्ललितगतिविदग्धैर्हंसवृंदैश्च भूमि
नं धवलविपलाशैश्चंदनाद्यैश्च वृंदैः द्विजवनगणवृंदैः कोकिलाद्यैर्द्विरेफैः क्वचिदशेषसुरद्रुमसंकुलं कुरवकैः प्रियकै
स्तिलकैस्तथा विविधवर्णकदंबलताहृतं गिरिवरं शिखरैर्दिविजैस्तथा गिरिः पुष्पपुरं शार्वं कल्पितं विश्वकर्मणा क्रीडा
र्थं देवदेवस्य भवस्य परमेष्ठिनः प्रपश्यंस्तत्पुरं देवाः सेंद्रोपेंद्राः समाहिताः प्रणम्य दूरतश्चैव प्रभावाच्चैव शूलिनः सहस्रसू

लि
ग पु.
१११

यैःप्रीतिमं महांतंसहस्रशः सर्वैर्गणेश्चमितं जगाम कैलासगिरिं महात्मा मेरुप्रभं गोपुरमादिदेवः ततोथ नारीगजवाजिसं
कुलं रथैरनेकैरमरारिमर्दनः गणैर्गणेशैश्च गिरींद्रसन्निभं महापुरद्वारमजो हरिश्च स्वर्णजांबूनदमयैर्भवनैर्मणिशोभि
तैः विमानैर्विविधाकारैः प्राकारैश्च समावृतं दृष्ट्वा शंभोः पुरं बालदेवैः सब्रह्मकैर्हरिः प्रहृष्टवदनो भूत्वा प्रविवेश ततः पु
रं हर्म्यप्रासादसंबाधमट्टालकसमन्वितं द्वितीयं देवदेवस्य तद्द्वारं सुशोभनं वज्रवैडूर्यमाणिक्यमणिजालैः समावृतं
दोलाविदोयसंयुक्तं वेदाचारुभूषितं मृदंगमुरजैर्जैश्च वीणावेणुनिनादितं नृत्यद्भिरप्सरःसंघैः भूतसंघैश्च संवृतं देवेंद्र
भवनाकारैः भवनैर्दृष्टिमोहनैः प्रासादस्थैर्गवाक्षस्थैः पौरनार्यैः सहस्रशः पुष्पजलोत्तनोचैः स्थिताः करैस्तस्य हरेः समंतान्स
विलासपूर्णैश्च यथाभवस्य दृष्ट्वा नार्यस्तदा विस्मं मदघूर्णितलोचना विशालजघनायत्ता नन्तर्मुकुंडजेशः काश्चिद्दृष्ट्वा
हरिं नार्यः किंचित्प्रहसिताननाः किंचिद्विस्मलहस्ताश्च स्त्रस्तकांचीगुणाजगुः चतुर्थं पंचमं चैव षष्ठं वा सप्तमं तथाष्टमं त
वमं चैव दशमं च सरोत्तमाः स्वतीत्य देवदेवस्य पुरं शंभोः सुशोभनं सहस्रं सप्तयाशुभ्रं कैलासशिखरे शुभे सूर्यमंडलसंक
शैर्विमानैश्च विभूषितं स्फाटिकैर्मंडपैः शुभ्रैर्जांबूनदमयैस्तथा नानारत्नमयैश्चैव दिग्विदिक्ष विभूषितं गोपुरैर्गोपनैः शो
भनैर्नानामणिविभूषितैः अनेकैः सर्वतोभद्रैः सर्वरत्नमयैस्तथा प्राकारैर्विविधाकारैरष्टाविंशतिभिर्वृतं उपहारैर्महा
हारैर्विचित्रैर्विविधैः शुभैः शालालयैर्गुल्मगृहैर्गुहैश्च भवनैः शुभैः ग्राम्यैरन्यैर्महाभागा मौक्तिकैर्दृष्टिमोहनैः गणेशा
यतनैर्दिव्यैः पद्मरागमयैस्तथा चंद्रनैर्विविधाकारैः पुष्पोद्यानैश्च शोभितं तडागैर्दीर्घिकाभिश्च हेमसोपानपंक्तिभिः स्री
ताभातिजितैर्हंसैः सेविताभिः समंततः मयूरैश्चैव कारंडैः कोकिलैश्चक्रवाककैः शोभिताभिश्च वापीभिर्दिव्यामृतजलैस्त १११

था संलापालापकुशलैः सर्वाभरणभूषितैः स्तनभारावनम्रैश्च मदघूर्णितलोचनैः गोपुरादिरनैर्दिव्यैरुद्रकन्यासहस्र
कैः नृत्यद्भिरप्सरःसंघैरमरैरपि डिंडिमैः प्रफुल्लांबुजहंदायैर्यैर्द्विजवरैरपि रुद्रस्त्रीगणसंकीर्णैर्जलक्रीडारतैस्तथा गी
तान्स्वरैस्तैश्च वल्लकीनैश्च पदे पदे ग्रामरागानुरक्तैश्च पः यरागसमप्रभैः स्त्रीसंघैर्देवदेवस्य भवस्य परमात्मनः दृष्ट्वा विस्मय
मापन्नास्तस्थुर्देवाः समंततः तत्रैव ददृशुर्देवाः वृंदं देवगणस्य च गणेश्वराणां वीराणामपि वृंदसहस्रशः सहस्रकनकसोपाना
न्वज्रवैडूर्यभूषितान् स्फाटिकादिमयांस्तस्य ददृशुस्ते विमानकान् तेषां स्त्रीगेषु दृष्टाश्च नार्यः कमललोचनाः विशालजघना
यत्तगंधर्वाप्सरसस्तथा किन्नार्यः किन्नराश्चैव भुजंगाः सिद्धकन्यकाः नानावेशधराश्चान्या नानाभूषणभूषिताः नानानु॰
भावसंयुक्ता नानाभोगरतिप्रियाः नीलोत्पलदलप्रख्याः पद्मपत्रायतेक्षणाः पद्मकिंजल्कसंकाशैर्वसनैरुपशोभिताः वल
येर्नूपुरैर्हारैः छत्रैश्चित्रैस्तथांशुकैः भूषिता भूषणैश्चान्यैः मंडिता मंडनप्रियाः दृष्ट्वा वृंदं सुरस्त्रीणां गणेश्वराणां सुर
सुंदरीणां जग्मुर्गणेशस्य पुरं सुरेशाः सुरेश्वराः शक्रपुरोगमाश्च दृष्ट्वा वतस्थुः सुरसिद्धसंघाः पुरस्य मध्ये पुरहंतभक्ताः
भवस्य भालार्कसहस्रवर्णं विमानमार्यं परमेश्वरस्य अपश्यतस्य विमानस्य द्वारि संस्थं गणेश्वरं नंदिनं ददृशुः सर्वे देवाः शक्र॰
पुरोगमाः तं दृष्ट्वा नंदिनं सर्वे प्रणम्याद्गणेश्वरं जयेति देवास्तं दृष्ट्वा सोप्याह गणेश्वरः भो भो देवा महाभागाः सर्वे निर्धूत
कल्मषाः संप्राप्ताः सर्वलोकेशा व्रतमहेश्वरव्रताः तत्प्राह्य वै वृंदं देववाराणां द्रष्टुं वै प्रभुं पशुपाशविमोक्तारं दर्शयाम्या॰
महेश्वरं पुरा पुरत्रयं रणं प्राकारेण महात्मना अथ द्वादशवर्षं वा पशुत्वं परिभाषितं शंकिताश्चैव यं तत्र पशुत्वं प्रति सुव्र॰
ताः व्रतं पाशुपतं प्रोक्तं भवेन परमेष्ठिना व्रतेनानेन भूतेशाय स्तुतं नैव विद्यते अथ द्वादशवर्षं वा मासं द्वादशकं तथा दिन

लिं॰ द्वादशाके वापि कृत्वा तद्व्रतमुत्तमं मुच्यंते पशवः सर्वे पशुपाशैर्भवस्य तु दर्शयामास तान्देवो नारायणपुरोगमान् नंदीशि
पु॰ लादतनयः सर्वे देवाः पुरोगमाः ते दृष्ट्वा देवमीशानं शांतं सगणमव्ययं प्रणेमुस्तुष्टुवुश्चैव प्रीतिकंटकितत्वचः विज्ञाय
११२ प्रीतिकंटस्तु पशुपाशविमोचनं तस्थुस्तदाग्रतः शंभोः प्रणिपत्य पुनः पुनः ततः संप्रेक्ष्य तान्सर्वान्देवदेवो वृषध्वजः
विधिनानेन दृष्ट्वा पशुत्वं परमेश्वरः व्रतं पाशुपतं चैव स्वयं देवो महेश्वरः उपदिश्य मुनीनां च नदाश्चैवा बभाभवः एवं वि
पतिते दृष्ट्वाः सर्वे पाशुपताः स्मृताः पशूनां च पतिर्यस्मात्तेषां साक्षाद्धि देवताः तस्मात्पाशुपताः प्रोक्तास्तपः तेपुश्चैव पुनः
ततो द्वादशवर्षांते मुक्तपाशाः सुरोत्तमाः यथा पुर्ययागतं सर्वं ब्रह्मणा सह विष्णुना एतद्वः कथितं सर्वं पितामहमुखाच्छ्रुतं
पुरा सनत्कुमारेण तस्माद्व्यासेन धीमता यः श्रावयेच्छुचिर्विप्रान् शृणुयाद्वा समाहितः स देहभेदं प्राप्याथ पशुपाशैः प्रमु
112 च्यते इत्यादिमहापुराणे श्रीलैंगे उपरिभागे पाशुपतव्रतमाहात्म्यं नाम सप्तसप्ततितमोध्यायः ॥ ऋषय ऊचुः व्रतमेत
त्वया प्रोक्तं पशुपाशविमोचनं व्रतं पाशुपतं लैंगं पुरा देवैः कृतादिः एष्टवान्स्वयंभुः तदा प्राह वचस्तस्मै प्रवदामि समासतः
देवैर्दैत्यैस्तथा सिद्धैः गंधर्वैर्नागचारणैः मुनिभिश्च महाभागैरनुष्ठितमनुत्तमं व्रतं द्वादशलिंगाख्यं पशुपाशविमोच
नं भोगदं योगदं चैव कामदं मोक्षदं शुभं सर्ववियोगकरं पुण्यं भक्तानां भयनाशनं वेदांगसहितानां वेदानां धीत्यागरतवर्धनं स
र्वदानोत्तमं पुण्यमश्वमेधायुताधिकं सर्वमंगलदं पुण्यं सर्वशत्रुविनाशनं संसारार्णवमग्नानां जंतूनामपि मोक्षदं सर्वव्या
धिहरं चैव सर्वज्वरविनाशनं देवैरनुष्ठितं पूर्वं ब्रह्मणा विष्णुना तथा कृत्वा कांचनं लिंगं स्नाप्य वंदनवारिणा चैत्रमासादि ११२
विप्रेंद्राः शिवलिंगव्रतं चरेत् कृत्वा हैमं शुभं पद्मं कर्णिकाकेसरान्वितं नवरत्नैश्च खचितं मष्टपत्रं यथाविधि कर्णिका

यां त्वसेल्लिंगं स्फाटिकं पीठसंयुतं तत्र भक्त्या यथान्यायं समर्चयेद्बिल्वपत्रकैः सितैः सहस्रकमलैर्वाथ नीलोत्पलैरपि संपू-
ज्यैवं गंधाद्यैर्धूपदीपैश्च मंडलैः नीराजनाद्यैश्चान्यैश्च लिंगमूर्तिं महेश्वरं अनुगृह्णाति दयया देवो येन द्विजोत्तमाः पश्चि-
मे सत्यमंत्रेणाद्विधाचैव मनःशिलां उत्तरे वामदेवेन चंदनं वापि दापयेत् पुरुषेणाश्रुतिश्रेष्ठा हरितालं च पूर्वतः सितागु-
रुं च विप्रास्तथागुरुसातुरुद्रवं तथा गुग्गलधूपं च सौगंधिकमनुत्तमं सितारं नाम धूपं च दद्यादीशाय भक्तितः महा-
चरुं निवेद्य स्वादं पक्वान्नमथापि वा एतद्वः कथितं पुण्यं शिवलिंगमहाव्रतं सर्वमासेषु सामान्यं विशेषोपि ह कथ्यते
वैशाखे वज्रलिंगं च ज्येष्ठे मारकतं तथा आषाढे मौक्तिकं लिंगं श्रावणे नीलनिर्मितं मासि भाद्रपदे लिंगं पद्मरागमयं शुभम्
आश्विने चैव विप्रेंद्रा गोमेदकमयं शुभम् प्रवालं चैव कार्त्तिके तथा वै मार्गशीर्षके वैडूर्यनिर्मितं लिंगं पुष्परागेन पुष्यके
माघे च सूर्यकांतेन फाल्गुणे स्फाटिकेन च सर्वमासेषु कमलमेकमेकं तिथौ यतेत् अलाभे राजतं वापि केवलं कमलं तथा रत्न-
नामप्यलाभे तु हेम्ना वा राजतेन वा रजतस्याप्यलाभे तु ताम्रेणैवापि कारयेत् शैलं वा दारुजं वापि मृण्मयं वा सवेदिकं सर्व-
गंधमयं वापि तत्क्षणिकं परिकल्पयेत् हेमंतिके महादेवं श्रीपत्रेणैव पूजयेत् सर्वमासेषु कमलं हेममेकमथापि वा राजतं वा-
पि कमलं हैमकर्णिकमुत्तमं रजतस्याप्यलाभे तु बिल्वपत्रैः समर्चयेत् सहस्रकमलालाभे तदर्धेनापि पूजयेत् तदर्धार्धेन वा
हद्रमष्टोत्तरशतेन वा बिल्वपत्रेषु स्थिता लक्ष्मीर्देवी लसत्समन्विता नीलोत्पलेंबिका साक्षादुत्पलैः षण्मुखः स्वयं पद्माश्रितो म-
हादेवः सर्वदेवपतिः शिवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रीपत्रं न त्यजेद्बुधः नीलोत्पलं चोत्पलं च कमलं च विशेषतः सर्ववश्यक-
रं तद्वशीलाः सर्वार्थसिद्धिदा कृष्णागुरुसमुद्भूतं सर्वपापनिकृंतनं गुग्गलप्रभृतीनां च धूपादीनां निवेदनं सर्वरोगनयचे

लिं० गपु० ११२

वृषं दत्त्वा सर्वसिद्धिदं सौगंधिकं तथा धूपं सर्वकामार्थसिद्धिदं एवं नागरुरुं चैव तथा कुंकुमागुरुद्वयं सोमं सितादिधूपं च सात्त्वि
काणां सिद्धिदं एवं तार्क्ष्यकुसुमैर्मे साक्षाद्ब्रह्म तर्पकः प्रजापतिः कर्णिकारस्य कुसुमैर्मेधा संतानवर्द्धन करवीरे गणाध्यक्षो वके
नारायणः स्वयं सर्गाधिपश्च सर्वे पुष्पकुसुमैश्च नगात्मजा तस्माद्देवं यथालाभं पुष्पधूपादिभिः शुभैः पूजयेद्देवदेवेशं भक्त्या वि
त्तानुसारतः निवेदयेत्ततो भक्त्या पायसं वा महाचरुं सघृतं सोपदंशं च सर्वद्रव्यसमन्वितं शुद्धान्नं वापि सिद्धान्नं माष्कं वार्थ
मेव च वामरं तालहं तत्र तस्मै भक्त्या निवेदयेत् उपहाराणि पुण्यानि न्यायेनैवार्जितान्यपि नानाविधानि चाहारिणि प्रोक्तान्यस्य म
या पुनः निवेदयेद्बहुद्राव्य भक्तिपूर्णेन चेतसा तीर्थे हि सर्वदेवानां स्थित्यर्थं मस्तके ध्रुवे विस्तनाभिस्तनासालादस्यो सर्वप्रति
113 ष्ठितं भूतानामत्र दानेन प्रीतिर्भवति शंकरे तस्मात्संपूजयेद्देवान् त्रैप्राणाः प्रतिष्ठिताः उपहारेण यात् शिवे जनेपवनाः स्वयं
सर्वात्मको महादेवो गंधतोयेश्च पांपतिः पीठे च प्रकृतिः साक्षात्महदाद्यैर्धवासिता यस्मात् हि देवं यजेद्ब्रह्मा प्रतिमासं यथाविधिः
णमासाद्व्रतं कार्यं सर्वकामार्थसिद्धये सत्यं शैवं दयाशांतिः संतोषो दानमेव च पौर्णमास्याममावास्यायामुपवासं च कारयेत्
संवत्सरांते गोदानं वृषोत्सर्गं विशेषतः भोजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या श्रोत्रियान् वेदपारगान् तल्लिंगं पूजयेत्तेन सर्वद्रव्यसमन्वितं
स्थापयेद्वापि वदत्ते द्वेदापयेद्ब्राह्मणाय वा एवं सर्वमासेषु शिवलिंगमहाव्रतं कुर्याद्ब्रह्मा मुनिश्रेष्ठाः स एव तपतां वरः सूर्य
कोटिप्रतीकाशैर्दिव्यरत्नविभूषितैः गत्वा शिवपुरं दिव्यं नेहायाति कदाचन अथवा मेकमासं वा चरेद्देवव्रतोत्तमं शिवलोक
मवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा अथवा सक्तविमनास्तथा वै चिंतयेद्भवान् वर्षमेकं चरेद्देवं स्नानात्प्राप्य शिवं व्रजेत् देवत्वं वा
पितृत्वं वा देवराजत्वमेव वा गाणपत्यपदं वापि सक्तोपि लभते नरः विद्यार्थी लभते विद्यां भोगार्थी भोगमाप्नुयात् द्रव्यार्थी वनि ११

यिं पश्येपरायुष्कामस्य जीवितम् यान्यान्कामयते कामांस्तांस्तान्प्राप्य शिवं व्रजेत् एकमासव्रतं दिव्यं सोंतेरुद्रत्वमाप्नुयात् इदंप
वित्रं परमं रहस्यं व्रतोत्तमं विश्वसृजादिसृष्टं हिताय देवासुरसिद्धमर्त्यविद्याधराणां परमं शिवेन संपृष्टपृष्टंमुविपिनेवमी॥
शं प्रणाम्य मूर्ध्ना सहस्रत्यमर्त्यैः अघोरहं तेनाम जपन्स्तवं च प्रदक्षिणीकृत्य शिवं प्रयत्नात् पुराकृतं विश्वसृजा स्तवं च हिता
य देवेन जगत्त्रयस्य पितामहेनैव सुरेश्वसार्धं महानुभावेन महार्थमेव इति लिंगपुराणे उपरिभागे ष्टसप्ततितमोऽध्यायः ७८
सूत उवाच अघोरेणतु लिंगं वदस्व सर्वमिहि प्रदं शुभम् नंदिनश्चमुखाच्छ्रुत्वा कुमारेण महात्मना व्यासाय कथितं तस्माद्द्रुमा
नाच्छ्रुतं मया ॐ नमः शिवाय शुद्धाय निर्मलाय यशस्विने दुष्टांतकाय सर्वाय भवाय परमात्मने पंचवक्त्रो दशभुजो ह्यक्षैः पं
चदशैर्युतः शुद्धस्फटिकसंकाशः सर्वाभरणभूषितः सर्वज्ञः सर्वगः शांतः सर्वोपरि सुसंस्थितः पद्मासनस्थः सोमाद्धः पा
पमाशुव्यपोहतु अनंतः सर्वविद्येशः सर्वदः सर्वगः प्रभुः शिवध्यानैकसंपन्नः समे पापं व्यपोहतु सूक्ष्मः सुरासुरेशानो विश्वे
शोगणपूजितः शिवध्यानैकसंपन्नः समे पापं व्यपोहतु शिवोत्तमो महातेजाः शिवध्यानपरायणः सर्वगः सर्वदः शांतः स
मे पापं व्यपोहतु एकरुद्रो हि एक गुरुस्त्रैलोक्यनमितो विभुः शिवध्यानैकसंपन्नः समे पापं व्यपोहतु श्रीकंठः श्रीपतिः श्री
मान्शिवध्यानरतः सदा शिवार्चनरतः साक्षात्समे पापं व्यपोहतु शिखंडी भगवान्शांतः सितभस्मानुलेपनः शिवार्चनर
तः श्रीमान्समे पापं व्यपोहतु त्रैलोक्यनमितादेवी सोल्काकारा पुरातनी दाक्षायणी महादेवी गौरी हैमवती शुभा एकपर्णाग्र
जा सौम्या पाटलावैकपाटला अपर्णावरदा देवी वरदानैकतत्परा उमा सुरहरा साक्षात्कौशिकी वा कपर्दिनी खट्वांगधारि
णी दिव्या कराग्रतरुपल्लवा नैगमेयादिभिर्दिव्यैश्चतुर्भिः पुत्रकैर्वृता मेनाया नंदिनी देवी वारिजा वारिजेक्षणा अंबाविभृत

लिं॰
गपु॰
११५

शोकस्य नंदिनश्च महात्मनः आभावन्याः सर्वेशाना पंचचूडावरप्रदा सस्यार्थं सर्वभूतानां प्रकृतिस्वरूपागता त्रयोविंशतिभि
स्तत्वैर्महदाद्यैर्विजृंभिता लक्ष्म्यादिशक्तिभिर्नित्यं नमिता नगनंदिनी मनोन्मनी महादेवी मायावामंडनप्रिया मायया याथास्
जगत्सर्वं ब्रह्मांडं सचराचरं क्षोभनी मोहिनी नित्यं योगिनां हृति संस्थिता एकादशी स्थिता लोके रंदीवरनिभेक्षणा भक्त्या वा
परया नित्यं सर्वदेवैरभिष्टुता गजेंद्राभोजभैंद्रयमवित्तेशपूर्वकैः संस्तुता जननी तेषां सर्वोपद्रवनाशिनी भक्तानामार्ति
हा भवभावविनाशिनी भुक्तिदा मुक्तिदा नित्या भक्तानामप्रयत्नतः सा मे साक्षान्महादेवी पापमाशु व्यपोहतु चंडः सर्व
गणेशानो मुखाच्छंभोर्विनिर्गतः शिवार्चनरतः श्रीमान्स मे पापं व्यपोहतु शालंकायनपौत्रस्तु हलमार्गस्थितः प्रभुः जामा
तामहतो देवः सर्वभूतमहेश्वरः सर्वगः सर्वदः सर्वः सर्वेशः सदृशः प्रभुः सनारायणकैर्देवैः सिद्धचंद्रदिवाकरैः सिद्धैश्च
यक्षगंधर्वभूतप्रेतविनायकैः उरगैरृषिभिश्चैव ब्रह्मणा च महात्मना स्तुतस्त्रैलोक्यनाथस्तु मुनिरंतःपुरस्थितः सर्वदा पूजि
तः सर्वैर्नंदी पापं व्यपोहतु महाकालो महातेजा महादेव इवापरः शिवार्चनरतः श्रीमान्स मे पापं व्यपोहतु मेरुमंदरकैला॰
सरवालोः भ्योप्रभेदनः ऐरावतादिभिर्दिव्यैर्दिग्गजैश्च सुपूजितः सप्तपातालपादश्च सप्तद्वीपापार्थिवः स्वयं सप्तार्णवांकुशा॰
यो च सर्वतीर्थोदरः शिवः आकाशदेहो दिग्बाहुः सोमसूर्याग्निलोचनः हतासुरमहावृक्षो ब्रह्मविद्यामहोत्कटः ब्रह्माये
धीरोगादैश्चैर्योगपाशसमन्वितैः वद्धो हृत्पुंडरीकान्तः सभे हृत्वा निरुध्य च नागेंद्रवक्त्रो यः साक्षात् गणकोटिशतैर्वृतः शि
वध्यानेकसंपन्नः स मे पापं व्यपोहतु भृंगीशः पिंगलाक्षोसौ भावितादेहशक्तियुक् शिवार्चनरतः श्रीमान्स मे पापं व्यपो॰ ११५
हतु चतुर्भिस्तनुभिर्नित्यं सर्वासुरनिवर्हणः स्कंदः शक्तिधरः शांतः सेनानी शिखिवाहनः देवसेनापतिः श्रीमान्स मे पापं॰

व्यपोहतु: भव: शर्वस्तथेशानोरुद्र: पशुपतिस्तथा उग्रोदेवोमहादेव:शिवार्चनरत: सदा एता: पापंव्यपोहंतुमूर्तय:
परमेष्ठिन: महादेव: शिवोरुद्र: शंकरोनीललोहित: ईशानोविजयोभीमोदेवदेवोभवोद्भव: कपालीशश्चविज्ञेयारु
द्रारुद्रांशसंभवा: शिवप्रणामसंपन्नाव्यपोहंतुमलंमम विकर्तनोविवस्वांश्चमार्तंडोभास्करोरवि: लोकप्रकाशकश्चै
वलोकसाक्षीत्रिविक्रम: आदित्यश्चतथासूर्यश्चांशुमालीदिवाकर: एतेवैद्वादशादित्याव्यपोहंतुमलंमम गगनंस्पर्श
नंतेजोरसश्चपृथिवीतथा चंद्र: सूर्यस्तथात्माचवसव: शिवभाविता: पापंव्यपोहंतुमलंभयंनिर्नाशयंतुमे वासव:
पावकश्चैवयमोनिर्ऋतिरेवच वरुणोवायुसोमौचईशानोभगवान्हरि: पितामहश्चभगवान्शिवध्यानपरायणा: एते
पापंव्यपोहंतुकर्मणामनसाकृतं गगनंस्पर्शनोवायुरनिलोमारुतस्तथा प्राण: प्राणेशवान्योसोमारुत: शिवभावित:
शिवार्चनरता: सर्वेव्यपोहंतुमलंमम विचरीचखचारीचब्राह्मणोब्रह्मविन्मथी: सुषेण: शाश्वत: पुष्ट: सुपुष्टश्चमहाब
ल: एतेवैचारणा: शंभो: पूजयातीवभाविता: व्यपोहंतुमलंसर्वेपापंचैवमयाकृतं मंत्रज्ञोमंत्रवित्प्राज्ञोमंत्रराट्सिद्धपू
जित: सिद्धिवित्परम: सिद्ध: सर्वसिद्धिप्रदायक: रक्तायंतशायनदोऽनंतकोमणिभद्रक: पूर्णभद्रेश्वरोमालीशिलकुंडलपा
वच नंदकश्चैवयक्षेशाव्यपोहंतुमलंमम अनंत: कुलिकश्चैववासुकिस्तक्षकस्तथा कार्कोटकोमहापद्म: शंखपालोम
हाबल: शिवप्रणामसंपन्ना: शिवदेहविभूषणा: मलंपापंव्यपोहंतुविषंस्थावरजंगमं वीणाज्ञ: किन्नरश्चैवसुरसेनप्रम
र्दन: अतीयास: सप्रयोगीगीतज्ञश्चैवकिन्नरा: शिवप्रणामसंपन्नाव्यपोहंतुमलंमम विद्याधरश्चविबुधोविद्याराशिविदांव
र: प्रबुद्धोविबुध: श्रीमान्कृतज्ञश्चमहायशा: एतेविद्याधरा: सर्वेशिवध्यानपरायणा: व्यपोहंतुमलंघोरंमहादेवप्रसादत:

शि॰
गपु॰
११५

वामदेवो महाजंभः कालनेमिर्महाबलः सुग्रीवो नमकश्चैव हासम्बपराक्रमौ प्रह्लादश्चाप्यनुह्लादः शिवोरुष्ठः केलिवाष्कलो
जंभः ॐ मस्वमायावी कार्तवीर्यः कृतंजयः एते हरा महात्मानो महादेवपरायणाः अपोहंतु भयं घोरमासुरं भावमेव च
गरुत्मानरुषगतिश्चैव पतिरात्मागमर्दनः नागशत्रुर्हिरण्यांगो वैनतेयः प्रभंजनः नागाशीविषनाशश्च विष्णुवाहन एव च
एते विविधवर्णाश्च गरुडा विष्णुवाहनाः नानाभरणसंपन्ना अपोहंतु मलं मम अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च अंगिरा भृगुरेव च कश्यपो
नारदश्चैव दधीचिः च्यवनस्तथा उपमन्युस्तथान्ये च ऋषयः शिवभाविताः शिवार्चनरताः सर्वे अपोहंतु मलं मम पिता
पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः अग्निष्वात्ता बर्हिषदस्तथा मातामहादयः अपोहंतु भयं पापं शिवध्यानपरायणाः लक्ष्मी
श्च धरणी चैव गायत्री च सरस्वती दुर्गा उमा शिवा श्रेष्ठा मातरः सुरपूजिताः देवानां मातरश्चैव गणानां मातरस्तथा भूतानां मा
तरः सर्वाः पन्नगानां च मातरः प्रसादाद्देवदेवस्य अपोहंतु मलं मम उर्वशी मेनका चैव भास्वती च तिलोत्तमा सुमुखी दुर्मुखी
चैव कामुकी कामवर्धिनी तथान्याः सर्वलोकेषु दिव्याश्चाप्सरसस्तथा शिवाय तांडवं नित्यं कुर्वंत्यो भावभाविताः देव्याः शिवा
र्चनरताः अपोहंतु मलं मम अर्कः सोमोंगारकश्च बुधश्चैव बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरश्चैव राहुः केतुस्तथैव च अपोहंतु भयं
घोरं पीडां चैव शिवार्चकाः मेषो वृषोऽथ मिथुनस्तथा कर्कटकः शुभः सिंहश्च कन्या विपुला तुला वै वृश्चिकस्तथा धनुश्च
मकरश्चैव कुंभो मीनस्तथैव च राशयो द्वादशा ह्येते शिवपूजापरायणाः अपोहंतु भयं पापं प्रसादात्परमेष्ठिनः अश्विनी भरणी
चैव कृत्तिका रोहिणी तथा श्रीमन्मृगशिरश्चार्द्रा पुनर्वसुपुष्यसार्पकाः मघा वै पूर्वफाल्गुण्युत्तराफाल्गुणी तथा हस्तश्चि
त्रा तथा स्वाति विशाखा चानुराधिका ज्येष्ठा मूलं महाभागा पूर्वषाढा तथैव च उत्तराषाढिकाश्चैव श्रवणा च धनिष्ठिका शत ११५

भिषक्सर्वभद्रा तथा प्रोष्ठपदा तथा यौसंर्वदेवः सततं व्यपोहंतु मलं मम जरकुंभोदरश्चैव शंकुकर्णो महाबलः महाक
र्णः प्रभातश्च महाभूतप्रमर्दनः श्येनजिच्छिवभूतस्य प्रमथः प्रीतिवर्धनः कोटिकोटिशतैश्चैव भूतानां संहतस्तथा व्य
पोहंतु मे पापं महादेवप्रसादतः शिवध्यानैकसंपन्नो हिमांशुकरसन्निभः कुंदेन्दुसदृशाकारः कुंभकुंदेन्दुभूषणः वड
वानलशत्रुर्यो वडवामुखभेदनः वज्रपादः सदाभक्तः क्षीरोदश्चवपांडुरः रुद्रलोकोस्थितो नित्यं रुद्रैः सार्धं गणेश्वरैः
वृषेंद्रो विश्वदृग्देवो विश्वस्य जगतः पिता वृतो नंतादिभिर्नित्यं मातृभिर्मुखमर्दनः शिवार्चनरतो नित्यं स मे पापं व्यपोहतु
गंगा माता जगन्माता रुद्रलोके व्यवस्थिता शिवभक्ता तु या नंदा सा मे पापं व्यपोहतु भद्रा भद्रपदा देवी शिवलोके व्यवस्थिता
शिवभक्ता तु या नंदा सा मे पापं व्यपोहतु भद्रा भद्रपदा देवी शिवलोके व्यवस्थिता माता गवां महाभागा सा मे पापं व्यपोहतु
सुरभिः सर्वतोभद्रा सर्वपापप्रणाशिनी रुद्रपूजारता नित्यं सा मे पापं व्यपोहतु सुशीला शीलसंपन्ना श्रीप्रदा शिवभाविता
शिवलोके स्थिता नित्यं सा मे पापं व्यपोहतु समनास्मभगारिश्चा स्वरूपा स्वगणाश्च या रुद्रलोके स्थिता नित्यं सा मे पापं व्यपोह
तु विघ्नराजात्मतनयः सर्वकार्याभिचिंतकः समस्तगुणसंपन्नः सर्वदेवेश्वरात्मजः ज्येष्ठः सर्वेश्वरः सौम्यो महाविष्णोस्त
नुः स्वयं श्रायैः सेनापतिः साक्षात् गहनो मुखमर्दनः ऐरावतगजारूढः कृष्णकुंचितमूर्धजः कालांगो रक्तनयनः प्रा
शोपन्नाभूषणः भूतप्रेतपिशाचैश्च कूष्मांडैश्च समावृतः शिवार्चनरतः साक्षात्स मे पापं व्यपोहतु ब्रह्माणी चैव माहेश्वरी
कौमारी वैष्णवी तथा वाराही चैव माहेंद्री चामुंडाग्निपिवा तथा एता वै मातरः सर्वाः सर्वलोकप्रपूजिताः योगिनीभिर्म
हायापं व्यपोहंतु समाहिताः वीरभद्रो महातेजा हिमकुंदेन्दुसन्निभः रुद्रस्य तनयो रौद्रः शूलासक्तमहाकरः सहस्रबा।

लि
गपु·
११९

116

ॐ सर्वज्ञः सर्वगुणधरस्तथा त्रेताग्निजनयो देवस्त्रैलोक्याभयदः प्रभुः मातृणां रक्षको नित्यं महावृषभवाहनः त्रैलोक्यन
मितः श्रीमान् शिवपादार्चने रतः यज्ञस्य च शिरश्छेत्ता पूष्णो दन्तविभेदनः वह्नेर्हस्तहरः साक्षाद्भगनेत्रनिपातनः पादाङ्गु
ष्ठेन सोमाङ्गशोषकः प्रभुसंज्ञकः उपेन्द्रेन्द्रयमादीनां देवानामङ्गतक्षकः सरस्वत्या महादेव्या नासिकाविनिकृन्तनः गणेश्व
रो यः सेनानीः स मे पापं व्यपोहतु महामोहा महाभागा महाभूतगणैर्वृता शिवार्चनरता नित्यं सा मे पापं व्यपोहतु लक्ष्मीः
सर्वगुणोपेता सर्वलक्षणसंयुता सर्वदा सर्वगा देवी सा मे पापं व्यपोहतु लक्ष्मीः सर्वगुणोपेता सर्वलक्षणसंयुता सर्वदा
सर्वगा देवी सा मे पापं व्यपोहतु सिंहारूढा महादेवी पार्वत्यास्तनया शुभा विष्णोर्निद्रा महामाया वैष्णवी सुरपूजिता त्रि
नेत्रा वरदा देवी महिषासुरमर्दिनी शिवार्चनरता दुर्गा सा मे पापं व्यपोहतु ब्रह्माण्डधारका रुद्राः सर्वलोकप्रपूजिताः सत्याः
समनसः सर्वे व्यपोहन्तु भयं मम भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डगणनायकाः कूष्माण्डकाश्च ते पापं व्यपोहन्तु समाहिताः अ
नेन देवं स्तवनान्ते सर्वं तु मापयेत् प्रणम्य शिरसा भूमौ प्रतिमासं द्विजोत्तमाः व्यपोहनस्तवं दिव्यं यः पठेच्छृणुयादपि
विधूय सर्वपापानि रुद्रलोके महीयते कन्यार्थी लभते कन्यां जयकामो जयं लभेत् अर्थकामो लभेदर्थं पुत्रकामो बहून्सुता
न् विद्यार्थी लभते विद्यां भोगार्थी भोगमाप्नुयात् यान्यान्कामयते कामान्मानवः सुसमाहितः तान्सर्वान्शीघ्रमाप्नोति देवा
नां च प्रियो भवेत् पठ्यमानमिदं पुण्यं यमुद्दिश्य हि पठ्यते तस्य रोगा न बाधन्ते वातपित्तादिसंभवाः नाकाले मरणं तस्य न
सर्पैरपि दश्यते यत्पुण्यं चैव तीर्थानां यत्फलं शुभकर्मणां दानानां चैव यत्पुण्यं व्रतानां च विशेषतः तत्पुण्यं कोटिगुणि ११९
तं जप्त्वा चाप्नोति मानवः गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च वीरहा ब्रह्महा तथा शरणागतघाती च मित्रविश्वासघातकः दुष्टः पापसमाचा

रोमातृहापितृहातथा अपोह्य सर्वपापानि शिवलोके महीयते इति लिंगपुराणे उत्तरभागे अपोहनस्तवो नामैकोन॥
शीतितमोऽध्यायः ७९ ऋषय ऊचुः अपोहनस्तवः पुण्यो ह्यस्माभिः श्रुत आदरात् प्रसंगाल्लिंगदानस्य व्रतान्यपि वदस्व॥
नः सूत उवाच व्रतानि वः प्रवक्ष्यामि शुभानि मुनिसत्तमाः नंदिना कथितानीह ब्रह्मपुत्राय धीमते तानि चासाद्य पाशुपत्य
पुण्याकं प्रवदाम्यहं अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि वर्षमेकं तु भुंजानो नक्तं यः पूजयेच्छिवं सर्वयज्ञफलं प्राप्य स या
ति परमां गतिं पृथिवीमार्जनं कृत्वा भुक्त्वा पर्वसु मानवः अहोरात्रेण चैकेन त्रिरात्रफलमश्नुते द्वयोर्मासस्य पंचम्योर्द्वयोः
प्रतीतिपदोर्नरः क्षीरधाराव्रतं कुर्यात्सोऽश्वमेधफलं लभेत् कृष्णाष्टम्यां तु नक्तेन यावत्कृष्णचतुर्दशी शुभान्भोगानवाप्नो
ति ब्रह्मलोकं स गच्छति यो ह्येकं प्रकुर्वीत नक्तं पर्वसु पर्वसु ब्रह्मचारी जितक्रोधः शिवध्यानपरायणः संवत्सरांते विप्रेन्द्रान्भो
जयेद्विधिपूर्वकं स याति परमं लोकं नात्र कार्या विचारणा उपवासात्परं भैक्ष्यं भैक्ष्यात्परमयाचितं अयाचितात्परं नक्तं तस्मान्नक्तेन
वर्तयेत् देवैर्भुक्तं तु पूर्वाह्णे ऋषिभिस्तथा अपराह्णे च पितृभिः संध्यायां गुह्यकादिभिः सर्ववेलामतिक्रम्य नक्तभोजन
मुत्तमं हविष्यभोजनं स्नानं सत्यमाहारलाघवं अग्निकार्यमधः शय्यां नक्तभोजी समाचरेत् प्रतिमासं प्रवक्ष्यामि शिवव्रतमनु
त्तमं धर्मकामार्थमोक्षार्थं सर्वपापविशुद्धये पौषमासे तु संपूज्य यः कुर्यान्नक्तभोजनं सत्यवाक्योऽजितक्रोधः शालिगोधूम
गोरसैः पक्षयोरष्टमीं हत्वा उपवासेन वर्तयेत् भूमिशायी च मासांते पौर्णमास्यां घृतादिभिः स्नाप्य रुद्रं महादेवं संपूज्य विधि
पूर्वकं पायसं चौदनं दत्वा सक्षीरं सघृतं द्विजः ब्राह्मणान्भोजयेच्छिष्टान् जपेच्छांतिं विशेषतः तथा गोमिथुनं चैव कपिलं वि॥
निवेदयेत् भवाय देवदेवाय शर्वाय परमेष्ठिने स याति मुनिशार्दूल वाह्नेयं लोकमुत्तमं भुक्त्वा स विपुलान्भोगान्सोऽत्रैव समहीय

ते माघमासेतु संपूज्य यः कुर्यान्नक्तभोजनं हृमसं च घृतसंयुक्तं भुंजानः संयतेंद्रियः सोपवासस्तु तद्दर्शं पापाभवेद्भयपत्तयोः रुद्राय
पौर्णमास्यां तु दद्याद्धि घृतकंबलं क्रमसं गोमिथुनं दद्यात्पूजयेच्च वशंकरं भोजयेद्ब्राह्मणांश्चैव यथाविभवविस्तरं सोमस्यासाद्य वै
लोकं सोमेन सह मोदते फाल्गुणे चैव संप्राप्ते कुर्याद्दिनक्तभोजनं श्यामाकान्नं घृतं क्षीरैर्वर्जितक्रोधो जितेंद्रियः तत्र दर्शे पापामथा
ष्टम्यां तु उपवासं च कारयेत् पौर्णमास्यां महादेवं स्नाप्य संपूज्य शंकरं दद्याद्गोमिथुनं चापि तिलांश्चाभ शूलपाणये ब्राह्मणान्भोजयित्वा
तु प्रार्थयेत्परमेश्वरं सयाति चंद्रसायुज्यं नात्र कार्या विचारणा चैत्रे पितृद्रुमम्भ्यर्च्य कुर्याद्दिनक्तभोजनं शाल्यन्नं पयसायुक्तं घृतेन
च यथाशक्ति गोष्ठशायी मुनिश्रेष्ठाः तिस्रो निशि भवं स्मरेत् पौर्णमास्यां शिवं स्नाप्य दद्याद्गोमिथुनं सितं ब्राह्मणान्भोजयेच्चैव ते
रं तं स्थानमाप्नुयात् वैशाखे च तथा मासे कृत्वा चैव नक्तभोजनं पौर्णमास्यां भवं स्नाप्य पंचगव्यघृतादिभिः श्वेतं गोमिथुनं दत्त्वा सो
श्वमेधफलं लभेत् ज्येष्ठमासे च देवेशं भवशर्वमुमापतिं संपूज्य श्रद्धया भक्त्या कृत्वा चैव नक्तभोजनं रक्तशाल्यन्नमधाच्च श्राद्धैः पू
तं घृतादिभिः वीरासनी निशार्धं च गवां शुश्रूषणे रतः पौर्णमास्यां तु संपूज्य आदिदेवमुमापतिं स्नाप्य शक्त्या यथान्यायं वृषं द
याच्च शूलिने ब्राह्मणान्भोजयित्वा च यथाविभवविस्तरं शुभ्रं गोमिथुनं दत्त्वा वायुलोके महीयते आषाढे मासि चाप्येवं नक्तभो
जनं नरः भ्रीरविंडाभिः समिश्रं सक्तुभिश्चैव गोरसं पौर्णमास्यां घृतनीयैस्तु स्नाप्य पूज्य यथाविधि ब्राह्मणान्भोजयित्वा च श्रोत्रि
या वेदपारगान् दद्याद्गोमिथुनं गौरं वारुणं लोकमाप्नुयात् श्रावणे वाद्धिनामासे कृत्वा चैव नक्तभोजनं क्षीरषाष्टिकभक्तेन संपूज्य
ज्य वृषभध्वजं पौर्णमास्यां घृतनीयैस्तु स्नाप्य पूज्य यथाविधि ब्राह्मणान्भोजयित्वा च श्रोत्रियान्वेदपारगान् श्वेताग्रपादं पौंड्रं च ११२
दद्याद्गोमिथुनं पुनः सयाति वायुसायुज्यं वायुवत्सर्वगो भवेत् प्राप्ते भाद्रपदे मासि कृत्वैवं नक्तभोजनं हुतशेषं च विप्रेंद्रान्व

117

मृत्ताश्रितोदिवा पौर्णमास्यां तदेवेशं स्नाप्य संपूज्य शंकरं नीलस्कंदं वृषं गां च दत्त्वा भक्त्या यथाविधि ब्राह्मणान्भोजयित्वा
वेदवेदांगपारगान् यत्तल्लोकमनुप्राप्य यत्ताजो भवेन्नरः नक्तस्त्वाषाढ्युजे मासि कृत्वैवं नक्तभोजनं सचन्नं शंकरं पूज्य
पौर्णमास्यां च पूर्ववत् ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु शिवभक्तान्सदाशुचीन् वृषभं नीलवर्णाभं सुरोदेशे समुन्नतं गां च दत्त्वा य
थान्यायं मैशानं लोकमाप्नुयात् कार्तिके च तथा मासे कृत्वा वै नक्तभोजनं क्षीरोदनेन साज्येन संपूज्य वृषभध्वजं पौर्णमास्यां
च विधिवत्स्नाप्य दत्त्वा चरुं पुनः ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु यथाविभवविस्तरं दत्त्वा गोमिथुनं चैव कपिलं द्विजसत्तमाः सूर्य
सायुज्यमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा मार्गशीर्षे च मासे पि कृत्वा वै नक्तभोजनं शुद्धान्नेन यथान्यायमाज्यदुग्धादिभिः सम
पौर्णमास्यां च पूर्वोक्तं कृत्वा नाश वीयपोभवे ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु दरिद्रान्वेदपारगान् दत्त्वा गोमिथुनं चैव पांडुरं विधिपूर्वकं
सोमलोकमनुप्राप्य सोमेन सह मोदते अर्द्धं मासस्य मस्थेयं ब्रह्मचर्यत्त माद्या त्रिस्नानं चाग्निहोत्रं च भूशय्या नक्तभोजनं प
तत्र यो हृपवासं च चतुर्दश्यष्टमीषु च इत्येतदखिलं प्रोक्तं प्रतिमासं शिवव्रतं कुर्याद्दर्षक्रमेणेव मक्रमेणापि वा द्विजाः सया
ति शिवसायुज्यं ज्ञानयोगमवाप्नुयात् इति श्रीलैंगे उपरिभागे शिवव्रतकथनं नामाशीतितमोध्यायः ८० सूत उवाच उमा
महेश्वरं वक्ष्ये व्रतमीश्वरभाषितं नरनार्यादिजंतूनां हिताय मुनिसत्तमाः पौर्णमास्याममावस्यां चतुर्दश्यष्टमीषु च नक्तम
हे प्रकुर्वीत हविष्यैः पूजयेद्भवं उमामहेश प्रतिमां हेम्नाकृत्वा सुशोभनां राजतीं वाथ वर्षान्ते प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ब्राह्मणा
न्भोजयित्वा च यथाशक्त्या च दक्षिणां रथायैस्थापि देवेशानीता भद्रालयं प्रति सर्वातिशय संयुक्तैः छत्रचामरभूषणैः निवे
दयद्व्रतं चैव शिवाय परमेष्ठिने सयाति शिवसायुज्यं नारी देव्याय दिप्रभोः अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नियता ब्रह्मचारिणी वर्ष

ति
गपु॰
११८

मेकं न भुंजीत कन्या वा विधिना वापि वा वर्षांते प्रतिमां कृत्वा पूर्वोक्तविधिनापि वा प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं दत्वा हद्रालयं विका
ब्राह्मणान्भोजयित्वा च भवान्या सह मोदते अथवापि चरेद्व्रतं मासमेकं चतुर्दशी वर्षांते प्रतिमां कृत्वा येनकेनापि वा द्विजाः
पूर्वोक्तमखिलं दत्वा भवान्या सह मोदते अमावस्यां निराहारा भवेद्व्रतमयंत्रिता त्रिशूलं विधिना कृत्वा वर्षांते विनिपातयेत्
स्नाप्येशानं जपेद्रुद्रक्या सहस्रैः कमलैः सितैः राजतं कमलं चैव जातरूपस्य कर्णिकम् दत्वा भवाय विप्रेभ्यः प्रदद्याद्दक्षिणामपि
कामतोपि कृतं पापं भ्रूणहत्यादिकं च यत् तत्सर्वं स्थूलदानेन नभिंयात्रारी न संशयः सायुज्यं चैवमाप्नोति भवान्या द्विजसत्तमाः ऊ
र्यादद्वा नरः सोपि भद्रं सायुज्यमाप्नुयात् पौर्णमास्याममावस्यां वर्षमेकमतंद्रिता उपवासरता नारी नरो वापि द्विजसत्तमाः नि
यमादेवतत्कार्यं भर्तृणां द्विजसत्तमाः जपं स्नानं तथा दानं मस्वतं त्रानवेस्मियः वर्षांते सर्वगंधाढ्यां प्रतिमां संनिवेदयेत् सभा
वान्या च सायुज्यं सारूप्यं वापि सुव्रता लभते नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदामि ते कार्तिक्यां प्रतिपन्नारी एकभक्तेन वर्तते तमाहिं
सारिनियमेः संयुता ब्रह्मचारिणी दद्यात्प्रस्थतिलानां च भारमेकमतंद्रिता सघृतं सगुडं चैव मोदनं परमेष्ठिने दत्वा च ब्राह्म
णेभ्यश्च यथाविभवविस्तरं अष्टम्यां च चतुर्दश्यामुपवासव्रताय या भवान्या मोदते सार्धं सारूप्यं प्राप्य सुव्रता तमासत्ये
दयादानं शौचमिंद्रियनिग्रहः सर्वभूतेषु यो धर्मः सामान्यं रुद्रपूजनं समासाद्धः प्रवक्ष्यामि प्रतिमासमनुक्रमात् मार्ग।
शीर्षकमारभ्य कार्तिकांतं यथाक्रमं व्रतं सविपुलं पुण्यं नंदिना परिभाषितं मार्गशीर्षके मासे न ह्वषयोत्र गसुन्नमंत्र्यलंकृ
त्य यथान्यायं शिवाय विनिवेदयेत् सा च सार्धं भवान्या वै मोदते नात्र संशयः पौषमासे तु वै स्थूलं प्रतिष्ठाप्य निवेदयेत् पूर्वो ११८
क्तमखिलं कृत्वा भवान्या सह मोदते रथं माघेथ्यमाघेयमासे तु सर्वलक्षणसंयुतं दद्यात्संपूज्य देवेशं ब्राह्मणांश्चैव भोजये

त् सार्धंदेव्यामहाभागामोदतेनात्रसंशयः फाल्गुणेप्रतिमांकृत्वाहिरण्मयेनयथाविधि रजतेनापिताम्रेणयथाविभववि
स्तरं प्रतिष्ठाप्यसमभ्यर्च्यस्थापयेच्छंकरालये सोपिसार्धंमहादेव्यामोदतेनात्रसंशयः चैत्रेभवंकुमारंचभवानींचयथाविधि
ताम्रैर्यैर्विधिवत्कृत्वाप्रतिष्ठाप्ययथाविधि भवान्यामोदतेसार्धंरत्नाकरद्वायशंभवेत् कृत्वालयंहिकौबेरंराजतंरजतेनवै
ईश्वरंमानसमायुक्तंगणेशोस्वसमंततः सर्वरत्नसमायुक्तंप्रतिष्ठाप्ययथाविधि स्थापयेत्परमेशस्यभवस्यायतनेशुभे वैशा
खेवरददेवंकैलासाद्यंविप्रतोन्नमं कैलासंपर्वतंप्राप्यभवान्यासहमोदते ज्येष्ठेमासिमहादेवंलिंगमूर्तिमुमापतिं कृत्वांज
लिपुटैनैवब्रह्मणाविष्णुनानया मध्येभवेनसंयुक्तंलिंगमर्चितदिजोत्तमाः हंसेनचवराहेणकृत्वानानाम्बरादिभिः शुभैः प्रति
ष्ठाप्ययथान्यायंब्राह्मणान्भोजयेत्ततः शिवायशिवमासायशिवस्थानेयथाविधि ब्राह्मणैः सहितंस्थाप्यदेवीसायुज्यमा
प्नुयात् आषाढेवस्तुभेमामेसगृहेकृत्वासप्तभौमं पञ्चेष्टकाभिर्विधिवद्यथाविभवविस्तरं सर्वबीजरसैःस्थापितंपूर्णंसर्वशो
भनैः गृहोपकारणैःसर्वैर्वस्त्रतोल्लवलादिभिः दासदासादिभिःसर्ववशयूनेरासनादिभिः संपूर्णंचगृहंदत्सेराजायचसम
मंततः देवंकृत्वादिभिःस्थाप्यमहादेवंउमापतिं ब्राह्मणानांसहस्रेणभोजयित्वायथाविधि विद्याविनयसंपन्नंब्राह्मणंवेदपा
रगं प्रथमाश्रमिणांभक्त्यासंपूज्यचयथाविधिकन्यासुमध्यमांयावत्कालजीवनसंयुतं देवंगोमिथुनंचैवगृहंतत्रनिवेद
येत् सयातिविविधैर्दिव्यैर्मेरुपर्वतसन्निभैः गोलोकंसमवाप्यभवान्यासहमोदते भवान्यासहशीभूत्वासर्वकल्पेषु
सायया भवान्याश्चैवसायुज्यंलभतेनात्रसंशयः सर्वधान्यसमाकीर्णंविचित्रध्वजशोभितं निवेदयेनविप्रायश्चोश्रावणे
तिलपर्वतं विनाचध्वजवस्त्राद्यैर्धान्यमिश्रंनिवेदयेत् ब्राह्मणान्भोजयित्वाच पूर्वोक्तमखिलंभवेत् कृत्वाभाद्रपदेमासि

लिं॰
पु॰
११९

शोभनं शालिपर्वतं ब्राह्मणान्भोजयित्वा च दापयेत्स्वयथाविधि सा च सूर्यांशुसंकाशा भवान्या सह मोदते हेममावाश्चतुर्जेमा
मिविपुलं तथान्यपर्वतं सर्वाणि च समंयुक्तं दत्वा संपूज्य शंकरम् ब्राह्मणान्भोजयित्वा च पूर्वोक्तमखिलं लभेत् सर्वधान्यसमा
युक्तं सर्ववीजरसादिभिः सर्वधान्यसमायुक्तं सर्वरत्नोपशोभितं शृंगैस्त्वनेभिः संयुक्तं विमानच्छत्रशोभितं गंधमाल्यैस्त्ता
पाधूपैर्दीपैश्च वस्त्रादिभिः शोभितं रविचित्रैश्च ततो गेयैश्च शंखवीणादिभिस्तथा ब्रह्मघोषैर्महापुण्यैर्मंगलैश्च विशेषतः महा
पूजादिसंयुक्तो विविधैः कुसुमोज्ज्वलैः नगेंद्रं मेरुनामानं त्रैलोक्याधारमुत्तमं तस्मात्प्रीणिवं कुर्यान्मध्ये नाथानेवहि द
क्षिणे च यथान्याये ब्रह्माणं च चतुर्मुखं उत्तरे देवदेवेशं नारायणमनामयं इंद्रादिलोकपालांश्च कनाभक्त्या यथाविधि प्र
19 तिष्ठाप्य तथाप्येवं समभ्यर्च्य महेश्वरं देवस्य दक्षिणे हस्ते शूलं त्रिदशपूजितं वामपाणौ भवान्याश्च कमलं हेमभूषितं विलो
चनं च शंखचक्रं दंडञ्चाप्रयत्नतः ब्रह्मणश्चाक्षसूत्रं च कमंडलमत्रतम इंद्रस्य वज्रमग्नेश्च शक्तिं चापि परमायुधं यमस्य दंडं नि
ऋतेश्च खड्गं निशितं वरुणस्य च वरुणस्य महापाशं नागाख्यं गोत्रमद्भुतं वायोर्वा यष्टिं कुबेरस्य गदां लोकप्रपूजिताम् टंकं वेशानदेव
स्यानिवेद्यैवं क्रमेणात्र शिवस्य महतीं पूजां कृत्वा च हसमन्वितां पूजयेत्सर्वदेवांश्च यथाविभवविस्तरं ब्राह्मणान्भोजयित्वा
च पूजां कृत्वा प्रयत्नतः महामेरुव्रतं कुर्यान्महारुद्राय दापयेत् महामेरुव्रतं कृत्वा महादेव्या प्रमोदते चिरात्सायुज्यमाप्नो
ति महादेवान्नसंशयः कार्त्तिकामप्रियानारीकृत्वा देवीमुमां शुभां सर्वाभरणसंपन्नां सर्वलक्षणसंयुतां हेमरत्नाद्यादिभिश्चै
व प्रतिष्ठाप्य विधानतः देवीं च कृत्वा देवेशं सर्वलक्षणसंयुतं तयोरग्रे कृतांशां च वस्तुवृषं लोपितामहं नारायणं च यथा तारेस ११९
र्वाभरणभूषितं लोकपालैस्तथा सिद्धैः संहतं प्राप्य यत्नतः रुद्रालये ब्राह्मणं तस्मा दापयेद्भक्तिपूर्वकं सा भवान्या स्तनं गतानाम

वेनसहमोदते एकभक्तव्रतंपुण्यंप्रतिमासमनुत्तमं मार्गशीर्षकमासाद्यकार्त्तिकांतंप्रवर्त्तितं नरनार्यादिजंतूनांहितायसु
निसत्तमाः नवः कृत्वाव्रतंचैवंशिवसायुज्यमाप्नुयात् नात्रदेवानसंदेहः शिवेनपरिभाषितं इतिश्रीमहापुराणेश्रीलैंगे उ
परिभागेउमामहेश्वरव्रतंकथनंनामैकाशीतितमोध्यायः ८१ सूतउवाच सर्वव्रतेषुसंपूज्यदेवदेवमुमापतिं जपेत्संवा
त्सरींविद्यांविधिनैवंद्विजोत्तमाः जपादेवनसंदेहोव्रतानांचविशेषतः समाप्तिर्नान्यथातस्माज्जपेत्पंचाक्षरींशुभाम् ऋष
य ऊचुः कथंपंचाक्षरीविद्याप्रभावोवाकथंवद क्रमोपायंमहाभागश्रोतंकौतूहलंहिनः सूतउवाच पुरादेवेनरुद्रेणदे
वदेवेनशंभुना पार्वत्यैकथितंपुण्यंप्रवदामिसमासतः श्रीदेव्युवाच भगवन्देवदेवेशसर्वलोकमहेश्वरः पंचाक्षरस्यमा
हात्म्यंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः श्रीभगवानुवाच पंचाक्षरस्यमाहात्म्यंवर्षकोटिशतैरपि नशक्यंकथितुंदेवितस्मात्संक्षेपतः
शृणु प्रलयेसमनुप्राप्तेनष्टेस्थावरजंगमे नष्टेदेवासुरेचैवनष्टेचोरगराक्षसे सर्वंप्रकृतिमापन्नंयतः संलयमेष्यति एको
हंसंस्थितोदेविनद्वितीयोस्तिकुत्रचित् तस्मिन्वेदाश्चशास्त्राणिमंत्रेपंचाक्षरेस्थिताः तेनाशंनैवसंप्राप्तामच्छक्त्यानुपालिताः
अहमेकोद्विधाप्यासंप्रकृत्यात्मादिविभेदतः यांभुनारायणाश्चैतदेवामायामयींतनुं आस्थाययोगपर्यंकेशयनेतोयमध्यगाः
तन्नाभिपंकजाज्जातःपंचवक्त्रःपितामहः सिसृक्षमाणोलोकांस्त्रीनशक्तोसहायवान् दशब्रह्मासृजीदौमानसानमि
तौजसः तेषांसृष्टिप्रवृद्ध्यर्थंमाप्रोवाचपितामहः मत्पुत्राणांमहादेवशक्तिंदेहिमहेश्वरः इतितेनसमादिष्टः पंचवक्त्रधरो
ह्यहं पंचाक्षराण्येवसूत्रैः प्रोक्तवान्पद्मयोनये तान्यंचवदनैर्गृह्णन्ब्रह्मालोकपितामहः वाच्यवाचकभावेनज्ञातवान्पर
मेश्वरं वाच्यः पंचाक्षरैर्देविशिवस्त्रैलोक्यपूजितः वाचकः परमोमंत्रस्तस्यपंचाक्षरः स्थितः ज्ञात्वाप्रयोगंविधिनावशि

द्विजश्रेष्ठा नद्यां पंचमुखो महात्मा प्रोवाच पुत्रेभ्यो जगद्धिताय मंत्रं महार्थं किल पंचवर्णं तेन लब्धा मंत्ररत्नं समासाल्लोकपितामहा
त् तमाराधयित्वा देवं परात्परतरं शिवं ततस्तुतोष भगवान्सर्वज्ञो नायकः शिवः ददौ वाचमखिलं ज्ञानमणिमादिगुणाष्टकं ते
पि लब्ध्वा वरान्विप्रास्तदा प्रभृति कांक्षिताः मेरोस्तु शिखरे रम्ये मुंजवान्नाम पर्वतः मत्प्रियः सततं श्रीमान्मद्भक्तैरुपलक्षितः त
स्याभ्यासे तपस्तीव्रं लोकरक्षैकसमुत्सुकाः दिव्यं वर्षसहस्रं तु वायुभक्षाः समाचरन् तिष्ठंतोत्र महार्थाय पैलभिरे ऋषयः पुरा
तेषां शक्तिं महद्दृष्ट्वा सर्वप्रत्यत्नतान्विते पंचाक्षरस्य विच्छंदो देवतं शक्तिबीजवान् न्यासं षडंगादिकं वै यद्विनियोगमशेषतः
प्रोक्तवानहमार्याणां लोकानां हितकाम्यया तच्छ्रुत्वा मंत्रमाहात्म्यमृषयस्ते तपोधनाः मंत्रस्य विनियोगं च कृत्वा सर्वमनुष्ठितं
तेह्येतस्मात्सदा लोकान्सदेवासुरमानुषान् वर्णान्वर्णविभागांश्च सर्वधर्मांश्च शोभनान् पूर्वकल्पे समुत्पन्नान् श्रुतवंतो यथा पु
रा पंचाक्षरप्रभावाच्च लोका वेदा महर्षयः तिष्ठंति शाश्वतं धर्म देवाः सर्वमिदं जगत् तदिदानीं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वावहिताखिलं
अल्पाक्षरं महार्थं च वेदसारं विमुक्तिदं आज्ञासिद्धमसंदिग्धं वाक्यमेतच्छिवात्मकं नानासिद्धियुतं दिव्यं लोकचित्तानु
रंजकं सुनिश्चितार्थं गंभीरं वाक्यमेतत्पारमेश्वरं मंत्रं सुखमुखोच्चार्यमशेषार्थप्रसाधकं तद्बीजं सर्वविद्यानां मंत्रमाद्यं सुशो
भनं अतिसूक्ष्मं महार्थं च ज्ञेयं तद्वटबीजवत् वाच्यः शिवः प्रमेयत्वान्मंत्रस्तद्वाचकः स्मृतः वाच्यवाचकभावोयमनादिसंस्थि
तस्तयोः वेदेषु वागमे वापि यत्र यत्र षडक्षरः शिवार्कितस्य बहुभिर्मंत्रैः पामैर्वा बहुविस्तरे यस्य वै हृदि संस्थोयं मंत्रः स्या
त्परमेश्वरः तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितं यो विद्वान्वै जपेत्सम्यगधीत्यैव विधानतः एतावदेव विज्ञानमेतावत्परमं प १९
दं एतावद्ब्रह्मविद्या च तस्मान्नित्यं जपेद्बुधः पंचाक्षरः सप्रणवो मंत्रोयं हृदयं मम गुह्याद्गुह्यतरं साक्षान्मोक्षज्ञानमनुत्तमं अ

स्यमंत्रस्य वक्ष्यामि ऋषिश्छंदोऽधिदैवतं बीजं शक्तिं स्वरं वर्णं स्थानं चैवातत्वंप्रति वामदेवो नाम ऋषिः पंक्तिश्छंद उदाहृतः
देवता शिव एवाहं मंत्रस्यास्य वरानने नकारादीनि बीजानि पंचभूतात्मकानि च आत्मानं प्रणवं विद्धि सर्वव्यापिनमव्ययं श
क्तिस्त्वमेव देवेशि सर्वदेवनमस्कृते त्वदीयं प्रणवं केचिन्मदीयं प्रणवं तथा त्वदीयं देवि मंत्राणां शक्तिभूतं सनातनं अकारोर्क
र मकाराभ्यां मदीये प्रणवे स्थिताः उकारं च मकारं च अकारं च क्रमेण वै त्वदीयं प्रणवं विद्धि त्रिमात्रं प्लुतमुत्तमं उकारस्य स्वरोदा
त्त ऋषिर्ब्रह्मा स्मृतः प्रभुः छंदो देवी च गायत्री परमात्माधिदेवता उदात्तः प्रथमस्तद्वच्छ्वेतवर्णः स्याद्वितीयकः पंचमः स्व
रितश्चैव मध्यमो निषधः स्मृतः नकारः पीतवर्णश्च स्थानं पूर्वमुखं स्मृतं इंद्राधिदैवतं छंदो गायत्री गौतम ऋषिः मकारः कृ
ष्णवर्णः स्थानं वै दक्षिणामुखं छंदोऽनुष्टुप् ऋषिश्चात्रीरुद्रो देवतमुच्यते शिकारो धूम्रवर्णश्च स्थानं वै पश्चिमं मुखं विश्वा
मित्र ऋषिस्त्रिष्टुप्छंदो विष्णुस्तु दैवतं वाकारो हेमवर्णश्च स्थानं चैवोत्तरं मुखं ब्रह्माधिदैवतं छंदो बृहती चांगिरा ऋषिः य
कारो रक्तवर्णश्च स्थानमूर्ध्वमुखं विराट् छंदो ऋषिर्भरद्वाजः स्कंदो दैवतमुच्यते न्यासमस्य प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिकरं शुभं
सर्वपापहरं चैव त्रिविधो न्यास उच्यते उत्पत्तिस्थितिसंहारभेदात्स त्रिविधः स्मृतः ब्रह्मचारिगृहस्थानां यतीनां क्रमशो भवे
त् उत्पत्तिर्ब्रह्मचारीणां गृहस्थानां स्थितिर्मता यतीनां संहृतिन्यासः सिद्धिर्भवति नान्यथा उत्पत्त्यादिविभेदेन वक्ष्यते ते वरान
ने न्यसेत्पूर्वकं न्यासं देहन्यासमनंतरं अंगन्यासस्ततः पश्चाद्दक्षिणादिविधिक्रमात् मूर्ध्नादिपादपर्यंतमुत्पत्तिन्यास उच्य
ते पादादिमूर्धपर्यंतं संहारो भवति प्रिये हृदयाद्यंगुलिन्यासः स्थितिन्यास उदाहृतः ब्रह्मचारिगृहस्थानां यतीनां चैव शा
म्भवे सशिरस्कं ततो देहं सर्वमंत्रेण संस्पृशेत् सदेहन्यास इत्युक्तः सर्वेषां समपवसः दक्षिणांगुष्ठमारभ्य वामांगुष्ठांतपर्वहि

लि
ग पु०
२१

यस्मिन्नेवन्तुत्पत्तिर्विपरीतं तस्य संहृतिः अंगुष्ठादिकनिष्ठांतं न्यसेत्तस्य तलयोर्द्वयोः अतीव भोगदो देवि स्थितिन्यासः कुटुंबिनां
करन्यासं प्रकुर्वादेहन्यासमनंतरं अंगन्यासं न्यसेत्पश्चादेव मायाशेषविधि ॐकारं संपुटीकृत्य स्थानेष्वंगेषु विन्यसेत् क
रयोरुभयोश्चैव दशस्वंगुलिषु क्रमात् प्रत्यास्यपादावाचमस्तु विभूतास्समाहितः प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि न्यासकर्म समा
रभेत् स्मरेत्पूर्वं ऋषिं छंदो देवतं बीजमेव च शक्तिं च परमात्मानं गुरुं चैव वरानने मंत्रेणायाणि संस्पृशन् तथा प्रणवं न्य
सेत् अंगुलीनां च सर्वासां तथा चायं तपर्वसु सबिंदुकानि बीजानि पंचमध्यमपर्वसु उत्पत्त्यादित्रिभेदेन न्यसेदाश्रमतः
पृथक् उभाभ्यामेव पाणिभ्यामापादतलमस्तकं मंत्रेण संस्पृशेद्देहं प्रणवेनैव संपुटं मूर्ध्नि वक्त्रे च कंठे च हृदये गुह्यके त
२१ था पादयोरुभयोश्चैव प्रणवादिन्यसेत्क्रमात् पादयोरुभयोश्चैव गुह्ये च हृदये तथा कंठे च मुखमध्ये च मूर्ध्नि च प्रणवादिके
हृदये गुह्यके चैव पादयोर्मूर्ध्नि वा विच कंठे चैव न्यसेद्देवं प्रणवादित्रिभेदतः कृतांगन्यासमेवं च मुखोनि परिकल्पयेत् पं
चादिचार्धपर्यंतेन कारादियथाक्रमं षडंगानि न्यसेत्पश्चाद्देवास्याने च शोभने हुं फट् वा अथ वषट्कारं नमः स्वाहा वषट् तथा च
श्रौषट् स्वाहा स्मृतस्तद्वद्वौषट् फट्कारकैः सह प्रणवं हृदयं विद्यान्नकारः शिर उच्यते शिखा मकारस्त्वाख्यातः शिकारः क
वचं तथा वाकारो नेत्रमस्त्रं तु यकारः परिकीर्तितः उक्तमंत्राणि विन्यस्य ततो देवं प्रपूजयेत् दिशः विदिशो मातरो दुर्गादेवाः क्षेत्रो देवता
दिग्गां आग्नेयादिषु कोणेषु च तथा पि यथाक्रमं अंगुष्ठतर्जन्यग्राभ्यां संस्पृश्य मस्तकं शुभे रक्षं मिति वोच्चाय नमस्कुर्यात्
पृथक् पृथक् तलमध्ये तथा पृष्ठे तर्जन्याद्यंगुलीषु च अंगुष्ठेन करन्यासं कुर्याद्देवि विचक्षणः एवं न्यासमिदं प्रोक्तं सर्वपापह ॥२१॥
रं शुभं सर्वसिद्धिकरं पुण्यं सर्वरत्नाकरं शिवं यस्मिन्मंत्रे च यः सम्यग्भगे शंकर प्रतिमो भवेत् जन्मांतरकृतं पापमपि नश्यति तत्क्षणात्

त् एवं विमृश्य मेधावी शुद्धकायो दृढव्रतः जपेन्मंत्रं वा ततः मंत्रं लब्ध्वाचार्यप्रसादतः अतः परं प्रवक्ष्यामि मंत्रसंग्रहणं शुभं यं
विनाऽनिष्फलं नित्यं येन वा सत्फलं भवेत् आज्ञाहीनं क्रियाहीनं श्रद्धाहीनं समानसं अज्ञाने दक्षिणाहीनं सदा जप्तं च निष्फ
लं आज्ञासिद्धं क्रियासिद्धं श्रद्धासिद्धं समानसं एवं दक्षिणासिद्धं सर्वसिद्धं यतस्ततः उपगम्य गुरुं विप्रं मंत्रतत्त्वार्थवेदिनं
ज्ञानिनं सद्गुणोपेतं ध्यानयोगपरायणं तोषयेत्तं प्रयत्नेन भावशुद्धिसमन्वितः वाचा च मनसा चैव कायेन द्रविणेन च आ
चार्यं पूजयेद्विद्वान् सर्वदाति प्रयत्नतः अथार्घ्यं रत्नानि हेमाणि च गृहादि च भूषणानि च वासांसि धान्यानि विविधा
नि च एतानि गुरवे दद्यादात्याच विभवे सति वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः पश्चान्निवेदयेद्देवि आत्मनः स
परिच्छदं एवं संपूज्य विधिवद्यथाशक्ति तथार्चयेत् आददीत गुरोर्मंत्रं ज्ञानेनैव क्रमेण तु एवं तु शिष्यः शिष्यं पूजकं वत्स
रोषितं शुश्रूषुमनहंकारं सुपवासकृशं शुचिं स्नापयित्वा विशुद्धार्घ्यपूर्णेन कलशेन वै जलेन मंत्रितेनाथ शुभद्रव्ययुतेन च
अलंकृत्य सवेशं च वस्त्रचंदनभूषणैः पुण्याहं वाचयित्वा तु ब्राह्मणानभिपूज्य च समुद्रतीरे नद्यां वा गोष्ठे देवालयेऽपि वा शु
चौ देशे गृहे वापि काले तिथिकलेतियौ नक्षत्रे शुभयोगे च सर्वदोषविवर्जिते अनुग्रहस्ततो दद्याच्छिवज्ञानमनुत्तमं स्वैर
णोच्चारयेन्मंत्रमेकांते तिग्ममंत्रधीः उच्चार्योच्चारयित्वा तु आचार्यः सिद्धिदः स्वयं शिरो वक्त्रात् शुभं चास्य शोभनास्य प्रयो
स्यैति एवं लब्ध्वा परं मंत्रं ज्ञानेनैव गुरोस्ततः जपेन्नित्यं समं कल्पं गुरुस्मरणमेव च यावज्जीवं जपेन्नित्यमष्टोत्तरसहस्रकं अतः
स्तत्परमोक्षन्तास यान्ति परमां गतिं जपेद्दत्तं लब्ध्वैव व्रतं गणीतमादरात् नृक्काश्रो संयमी यश्च पौरस्मरणीकः स्ततः पुर
श्चरणजापी वा अथवा नित्यजापकः अविरामाद्विकान्तीनतयोः स्यात्ततो भवेत् यः पुरश्चरणकृन्नानित्यजापी भवेन्नरः न

श्री
तष:
१२२

स्वनास्ति समो लोके सिद्धास्ति द्विप्रदो वशी ग्रासनं च स्थिरं वद्धा मौनी चैकाग्रमानसः प्राङ्मुखो वापि जपेन्मंत्रमनुत्तमं ग्रायंतयो
र्जपस्यापि कुर्याद्वै प्राणसंयमान् तथा चांते जपे ह्नौ जे शतमष्टोत्तरं शुभे वर्णान्विशन्समावृत्ति प्राणानायम्य संस्मरेत् पूर्वोक्त
स्य मंत्रस्य प्राणायामो मुदाहृतः प्राणायामाः व्वेति प्रसर्वपापपरिक्षयः इंद्रियाणां विशिवत्व तस्मात्प्राणसंयमात् गृ
हे जपं समं विद्याद्गोष्ठे शतगुणं भवेत् नद्यां शतसहस्रं स्यादनंतं शिवसन्निधौ समुद्रतीरे देवहृदे गिरौ देवालयेषु च भ्रामा
श्रमेषु सर्वेषु जपः कोटिगुणो भवेत् शिवस्य सन्निधाने च सूर्यस्याग्रे गुरोरपि दीपस्य गोव्रजस्यापि जपकर्म प्रशस्यते अंगुली
जपसंख्यानमेकमेकं प्रशस्यते रेखाभिरष्टगुणं प्रोक्तं पुत्रजीवफलैर्दश शतं वै शंखमणिभिः प्रवालैश्च सहस्रकं स्फाटिकैर्द
शसाहस्रं मौक्तिकैर्लक्षमुच्यते पद्माक्षैर्दशलक्षं तु सौवर्णैः कोटिरुच्यते कुशग्रंथ्या च रुद्राक्षैरनंतगुणमुच्यते पंचविंशति
मोक्षार्थं सप्तविंशति पौष्टिकं त्रिंशच्च धनसंपत्त्यै पंचदशाभिचारिकं तन्मूर्वाभिमुखं वश्यं दक्षिणं चाभिचारिकं पश्चिमं धन
दं विद्यादुत्तरं शांतिकं भवेत् अंगुष्ठं मोक्षदं विद्यात्तर्जनी शत्रुनाशिनी मध्यमा धनदा शांतिं करोत्येषा ह्यनामिका कनिष्ठाकर
णीया सा जपकर्मणि शोभने अंगुष्ठेन जपेज्जप्यमन्यैरंगुलिभिः सह अंगुष्ठेन विना कर्म कृतं तदफलं यतः स्नाणश्च सर्वय
ज्ञेभ्यो जपयज्ञो विशिष्यते हिंसया ये प्रवर्तंते जपयज्ञो न हिंसया यावंतः कर्मयज्ञाः स्युः प्रदानानि तपांसि च सर्वे ते जपयज्ञ
स्य कलां नार्हंति षोडशीं माहात्म्यं वाचिकस्यैव जपयज्ञस्य कीर्तितं तस्माच्छतगुणोपांशुः सहस्रो मानसः स्मृतः यदुच्चनी
चस्वरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः मंत्रमुच्चारयेद्वाचा जपयज्ञः स वाचिकः स वाचिकः शनैरुच्चारयेन्मंत्रमीषदोष्ठौ चालयेत् १२२
किंचित्कर्णौ न तं विद्यादुपांशुः स जपः स्मृतः धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात्पदं शब्दार्थं चिंतयेद्भूयः स उक्तो मानसो

122

जपः त्रयाणांजपयज्ञानांश्रेयान्स्यादुत्तरोत्तरः भवेद्येनविशेषेणवैशिष्ट्यंतत्फलस्यच जपेनदेवतानित्यंस्तूयमानाप्र
सीदति प्रसन्नाविपुलान्भोगान्दद्यान्मुक्तिंचशाश्वतीं यक्षरक्षःपिशाचाश्चग्रहाःसर्वाश्चभीषणाः जापिनंनोपसर्पंतिभय
भीताःसमंततः जपेनपापंशमयेदशेषंयत्कृतंजन्मपरम्परासु जपेनभोगाञ्जयतेचमृत्युंजपेनसिद्धिंलभतेचमुक्तिं
एवंलक्ष्याशिवत्तानंत्तानाजपविधिक्रमं सदाचारीजपन्भद्रंध्यायन्नित्यंसमश्नुते सदाचारंप्रवक्ष्यामिसम्यग्धर्मस्यसाधनं
यस्मादाचारहीनस्यसाधनंनिष्फलंभवेत् आचारःपरमोधर्मआचारःपरमंतपः आचारःपरमाविद्याआचारःपरमा
गतिः सदाचारवतांपुंसांसर्वत्राप्यभयंभवेत् नत्सदाचारहीनानांसर्वत्रैवभयंभवेत् सदाचारेणदेवत्वमृषित्वंचवरानने
उपयांतिश्रियोनित्यंनसदाचारलंघनात् आचारहीनःपुरुषोलोकेभवतिनिंदितः तस्मात्सिद्धिमभीप्सुस्सम्यगाचारवान्भ
वेत् उच्छिष्टोशुद्धशुद्धभ्रष्टविष्टोपापीयान् स्तानदूषकः वर्णाश्रमविधानोक्तंधर्मंनकुरुतेयतः यस्ययद्विहितंकर्मतत्कुर्यात
नित्यंसदा संध्योपासनशीलःस्यात्सायंप्रातःप्रसन्नधीः उदयास्तमयात्पूर्वमारभ्यविधिनाशुचिः कामात्मोहाद्भयाल्लो
भात्संध्यांनातिक्रमेद्द्विजः संध्यातिक्रमणाद्विप्रोब्राह्मण्यात्पतनेयतः असत्यंनवदेत्किंचिन्नसत्यंचपरित्यजेत् यत्सत्यंब्र
लङ्घ्याद्धरसत्यंचलहृत्पाणिअसत्यंपरुषंशाठ्यंपैशुन्यंपापहेतुकं परदारांपरद्रव्यंपरहिंसांचसर्वदा क्वचिन्नापिनकुर्वी
तवाचामनसातथा स्पृष्टान्नंशिवनैवेद्यंस्पृष्टस्याद्यमेवच गणान्नंसमुदायान्नंराजान्नंचविवर्जयेत् अन्नशुद्धौसत्त्वशुद्धि
र्नसदानजलेनवै सत्त्वशुद्धौभवेच्छुद्धिस्ततोन्नंपरिशोधयेत् राजप्रतिग्रहेदग्धान्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः चित्रानामपिवी
जानांपुनर्जन्मनविद्यते राजप्रतिग्रहोघोरामध्वक्तस्याग्निशिखोपमः बुधेनपरिहर्तव्यःश्वमांसवच्चवर्जयेत् अस्नानाचनंअ

लि॰
ग्रपु॰
१२२

जीयाजपेज्जमायाग्निमौनव पाणिगृहीतेनगुंजीयाद्यत्रौदैयंपविनाशिवभिन्नेभांडेवरथ्यायांपतितानांचसन्निधौ स्पृष्टशेषंनभुंजी-
यात्स्त्रद्वात्रेशिशुकैरपि शुद्धान्नेस्त्वयमश्नीयात्तस्मिन्नेवाग्निमंत्रितं मौनःकाशिवक्त्रनिस्सतन्नामौनीवैकाग्रमानसः आसेननतंपिबे-
नोयंतिष्ठन्वजलिनापिवा वामहस्तेननशय्यायांनपिबेद्वान्यकरेणवा विभीतकार्ककारंजस्नुहक्षायांनवाश्रयेत् लंभदीपमनु-
ष्याणांमध्येयायाग्रामाणांनांतथा पकोनगच्छेद्दर्भानंबाहुभ्यांनोत्तरेत्नदीं नावरोहेत्नकूपादिनारोहेद्वृक्षपादपे सूर्याग्निज-
लदेवानांगुरूणांविमुखः स्वपेत्नकुर्यादिहकार्याणिजपकर्मशुभानिवा अग्नौनतापयेत्पादौहस्तौपज्ञानसंस्पर्शेन स्व-
पैतनस्वयमासीनतापागोर्किंचित्सलंत्यजेत् नजलेमेदयेत्प्रज्ञानांभसंगामलंत्यजेत् मलंप्रक्षालयेत्तीरेप्रक्षाल्यस्नानमाच-
रेत् नचोग्रकेशानांनिर्धूतानांतथास्नानपटोदकं अग्नीकरंमनुष्याणामशुद्धंसंस्पर्शनाद्धि अजाश्वानरविरोष्ट्राणांमार्जनीनरव-
रेणुकाम् संस्पर्शोयदिमूढात्मानाश्रियंहंतिहरेरपि मार्जारश्चगृहेयस्यसोप्यंत्यजसमोभवेत् भोजयेद्यदिविप्रेंद्रान्मार्जारस्य
123 चसन्निधौ नचाण्डालसमंजेयंनात्रकार्याविचारणाखरवातः शूर्पवातः स्नानाग्नीमुखानिलः सुकृतानिहरंत्येतेसंस्पृष्टा
श्चापरस्य तु उष्णीषीकंचुकीनग्नोमुक्तकेशोगलावृतः अपवित्रकरःशुद्धः प्रलपन्नजपेत्क्वचित् क्रोधोमदःक्षुतंतंद्रीनि-
ष्ठीवनंविजृंभणं शुनीचदर्शनंनिद्राप्रलापास्तेजपद्विषः तेषांचसंभवेचापिकुर्यात्सूर्यादिदर्शनं सूर्योग्निश्चंद्रमाश्चैवग्रह-
नक्षत्रतारकाः एतेज्योतींषिप्रोक्तानिविद्वद्भिर्ब्राह्मणैस्तथा प्रसार्यपादौनजपेत्कुक्कुटासनमेवच अनासनशयानोवार-
थ्यायांशूद्रसन्निधौ रिक्तभूम्यांचखट्वायांनजपेज्जापकस्तथा आसनस्थोजपेत्सम्यक्मंत्रार्थगतमानसः कौशेयंवाथवाकां- २३
म्बलंमैणमथापिवा वासवंतालपर्णंवाआसनंपरिकल्पयेत् त्रिसंध्यंनगुरोःपूजाकर्तव्याहितमिच्छता योगुरुःसशि-

वः प्रोक्तोयः शिवः सगुरुः स्मृतः यथा शिवस्तथा विद्या यथा विद्या तथा गुरुः शिवविद्यागुरूणां स्याद्भक्त्या च सदृशं फलं स
र्वदेवमयो देवः सर्वशक्तिमयो हि सः सगुणो निर्गुणो वापि तस्याज्ञां शिरसा वहेत् श्रेयोर्थी यस्तु पुरुषः सततं सदृढव्रतः गु
र्वाज्ञापालकः सम्यक् ज्ञानसंपत्तिमश्नुते व्रजंस्तिष्ठन्स्वपन्भुंजन्यद्यत्कर्म समाचरेत् समक्षं यदि तत्सर्वं कर्तव्यं गुर्वनुज्ञया
गुरोर्देवसमस्तं वा न यथेष्टासनो भवेत् गुरुर्देवायतनः साक्षात्तद्गृहं देवमंदिरं पापिनां च यथा संगात्तत्पापैः पतनं भवेत् त
द्वदाचार्यसंगेन तत्कर्मफलभाग्भवेत् यथैव वह्निसंपर्कान्मलं त्यजति कांचनं तथैव गुरुसंपर्कान्मलं त्यजति मानवः यथा
वह्निसमीपस्थो घृतकुंभो विलीयते तथा पापं विलीयेत आचार्यस्य समीपतः यथा प्रज्वलितो वह्निर्विष्टाकाष्ठं च निर्दहेत्
गुरुस्त्वष्टो दहत्याद्यं पापं तन्मंत्रतेजसा ब्रह्मा हरिस्तथा रुद्रो देवाश्च मुनयस्तथा कुर्वंत्यनुग्रहं तुष्टाः गुरौ तुष्टे न संशयः कर्मणा
मनसा वाचा गुरोः क्रोधं न कारयेत् तस्य क्रोधेन दह्यंते आयुः श्रीज्ञानसत्क्रियाः तत्क्रोधं ये करिष्यंति तेषां यज्ञाश्च निष्फलाः
जपाश्च नियमाश्चैव नाज्ञाकार्या विचारणा गुरोर्विरुद्धं यद्वाक्यं न वदेत्तत्प्रयत्नतः वदेद्यदि महामोहाद्रौरवं नरकं व्रजेत् वित्ते
नैव वित्तेन तथा वाचा वा च सव्रताः मिथ्या न कारयेद्देवि क्रियया वा गुरोः सदा उद्गीर्णो ल्पोपितेनस्य नैर्गुण्यशतभाग्भवेत् गुणा
ख्यापितेनस्य सर्वपुण्यफलं लभेत् गुरोर्हितं प्रियं कुर्यान्मनोवाक्कायकर्मभिः कुर्यात्यतनथोगतातैवपरिवर्तते सततस्मात्
वेदोपास्योवंदनीयश्च सर्वदा समीपस्थोप्यनुज्ञाप्य वंदयेद्धि गुरोर्गुरुं एवमाचारवान्भक्तो नित्यं जपपरायणः गुरुप्रियकृत्क
रो मंत्रं विनियोक्तुं ततोर्हति विनियोगं प्रवक्ष्यामि सिद्धमंत्रप्रयोजनं दोषं लभ्यातितन्मंत्रे विनियोगं विनाकृतः यस्य येन वि
युंजीत कार्येण तु विशेषतः विनियोगः स विज्ञाय ऐहिकामुष्मिकं फलं विनियोगजमायुष्यमारोग्यं तन्त्रानित्यया राज्यैश्वर्यं

लि. गपु. १२४

वानिर्वीर्यांतस्वर्णैर्वितानमेव च प्रोत्सारणाभिषेकं वनयाकर्षणमेव च स्नानेनसंधयोश्चैव कुर्यादेकादशेन वै शुचिपर्वनि माह
त्यजपेल्लक्षमतंद्रितः महानद्यां हि लक्षं तु दीर्घमायुरवाप्नुयात् दूर्वांकुरतिलावाणीनतथ्रीपदिकानथा तेषांतु दशसाहस्रं
होममायुष्यवर्धनं अश्वत्थवृक्षमाश्रित्य जपेल्लक्षद्वयं सुधीः शनैश्चरदिने स्पृष्ट्वा दीर्घमायुर्लभेन्नरः शनैश्चरदिने स्वांश्वत्थपाणि
भ्यां संस्पृशेत्सुधीः जपेदष्टोत्तरशतं सोपमृत्युहरो भवेत् आदित्याभिमुखो भूत्वा जपेल्लक्षमनन्यधीः अर्के रष्टशतं नित्यं जु
हुयाद्व्याधिविमुच्यते समस्तव्याधिशांत्यर्थं पलाशसमिधैर्नरः कुर्यादशसहस्रं तु नीरोगी मनुजो भवेत् नित्यमष्टशतं जप्त्वा
पिबेत्कांगुरु सन्निधौ उदरव्याधिभिः सर्वैः मासेनैकेन मुच्यते एकादशेन तु जीयाद्द्वैवाभिमंत्रिते भस्मं चान्यतथा येयं वि
षमध्यस्तं भवेत् जपेल्लक्षं तु पूर्वाह्णे कृत्वा चाष्टशतेन वै सूर्यं नित्यमुपस्थाय समग्रारोग्यवान्भवेत् नदीं भवेन संपूर्णां तटे तो
येन यो भवे जप्त्वाष्टशतं तेनैः स्नायाद्रोगाणां भेषजं भवेत् अष्टाविंशं जपित्वा तु मंत्रमेयस्तारं सुचिकृत्वा च तावत्पलापो रेवं वा
रोग्यवान्भवेत् चंद्रसूर्यग्रहे स्पृष्ट्वा मुपोष्य विधिना शुचिः यावद्ग्रहणमोक्षं तु तावत्तत्र यासमाहितः जपेत्समुद्रगामिन्यां वि मो
ते ग्रहणे स्नात्वा अष्टोत्तरसहस्राणि विद्याश्लोकसंद्विजः ऐहिकीं लभते मेधां सर्वशास्त्रार्थसंशुभां सरस्वती भवेद्देवी तस्य वा गति
मानुषी ग्रहनक्षत्रपीडासु जपेद्रक्तात्र तेन नरः कृत्वा चाष्टसहस्रं तु ग्रहपीडां व्यपोहति ऊः समदर्शने स्नात्वा जपेच्चैवायुतं तत
ः हुतेनाष्टशतं कृत्वा सद्यः शांतिर्भविष्यति चंद्रसूर्यग्रहे लिंगं समभ्यर्च्य यथाविधि यत्किंचित्प्रार्थयेद्देवि जपेदयुतमादरा
त् सन्निधौ तस्य देवस्य शुचिः संयतमानसः सर्वान्कामानवाप्नोति पुरुषो नात्र संशयः राज्ञां नांतरगानांच गोयतनानां विशेष १२५
तः व्याध्याणामेशुचिर्भूत्वा जप्त्वा कृत्वा यात्तामिथा कृतीः मांसमभ्यर्च्य विधिना युक्तं भक्तिसमन्विताः तेषामृद्धिप्रशांतिश्च भविष्यति न सं

णायः तस्मात्ते शान्तुवाधार्थं जप्त्यादयुतं सुधिः पलाशसमिधैर्देवि तस्य शान्तिर्भविष्यति आभिचारिकवाधायामेतद्देवि
समाचरेत् प्रत्यहं भवति त्वद्भक्तिः शत्रोः पीडा भविष्यति आभिचारिकवाधायामेतद्देवि समाचरेत् प्रत्यहं भवति तद्भ-
क्तिः शत्रोः पीडा भविष्यति विज्वराहे स्वर्वंडालेऽर्जिने जकूटेरपि मृष्टमन्त्रं नमुंजीनद्भक्त्वा चाष्टशतं जपेत् ब्रह्महत्या-
विशुद्ध्यर्थं जपेल्लक्षायुतं नरः विद्वेषणार्थं जप्त्यादेभौनसमयाष्टकं अन्तरमाति लोम्यन आर्द्रेण रुधिरेण वा विशेण
रुधिरणार्थी विद्वेषकरं रणं प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविशुद्धये पापात् शुद्धिं यतः सम्यः कर्तुमभ्युद्यतो नरः पाप
शुद्धिर्यतः सम्यग्ज्ञानसंपन्निहेतुका पापशुद्धिर्न वेत्स्युमः क्रियाः सर्वा स्वनिष्फलाः ज्ञानं च हीयते यस्मात् कर्तव्यं पापशोध
ने विद्यालक्ष्मीविशुद्ध्यर्थं मां ध्यानांजलिना शुभे शिवेन वजलेनाद्रि राभिषिंचेन्मनमनतः अष्टोत्तरशतेन वस्त्रायात्मा पविशु
द्धये सर्वतीर्थफलेन त्वं सर्वपापहरं शिवे संध्योपासनविच्छेदे जपेदष्टशतं नरः पानकानां विनाशः स्यान्नात्र कार्याविचा
रणा उपपातकउत्पानातदर्थं परिकीर्तितं शेषाणामपि पापानां जपेन्मंत्रसहस्रकं आत्मबोधकरं गुह्यं शिवबोधप्रका
शकं शिवमात्मजपेन्मंत्रं पंचलक्षमनाकुलः पंचायुतं जपेद्दृद्धं प्राप्नोति मनुतः स्यात् जपेत् पंचलक्षं तन्निग्रहोत्तेन्द्रियाः शु
चिः पंचेंद्रियाणां विजयो भविष्यति वशात्तेन ध्यानयुक्तो जपेत् पंचलक्षमनाकुलः विषयाणां तत्पंचानां जयं प्राप्नोति
मानवः चतुर्भक्षं तत्संयम्य योजपेद्भक्तिसंयुतः भूतानामिह पंचानां जयं प्राप्नोति मानवः चत्वलक्षं तत्संयम्य यो जपेद्भक्ति
संयुतः अयुतानामादि पंचानां विजयो मनुजो भवेत् चत्वलक्षं जपेद्यस्तु मनः संयम्य यत्नतः सम्यग्विजयमाप्नोति काशाणा-
नां वशात्तेन पंचविंशतिलक्षाणां विजयो मनुजो लभेत् समरात्सुदिनो तेन जपेदयुतमादरात् ब्रह्मसिद्धिमवाप्नोति त्वं तेना

लिं·
उ·
१२५

नेनसंदरी जपेलक्षमनालसोनिर्वातेथनिर्वर्जिते मध्यरात्रेशिवस्याग्रेतां पश्यतेनात्रसंशयः अंधकारविनाशाय दीपसे
वप्रकाशाने हृदयांतर्बहिर्वापि भविष्यति न संशयः सर्वसंपत्समृद्ध्यर्थं जपेदष्टसमाहितः शिवादिपरमंमंत्रं शतल
तंजपेद्बुधः मत्सायुज्यमवाप्नोति भक्तिमानेकमनोपरं इतिते सर्वमाख्यातं पंचाक्षरविधिं क्रमात् यः पठेच्छृणुयाद्वा
पि सत्यायाविपरमांगतिं यः श्रावयेद्द्विजान् शुद्धान्पंचाक्षरविधिक्रमं दैवे कर्मणि पित्र्ये च शिवलोके महीयते इत्यादिमहा
पुराणे श्रीलिंगे उपरिभागे पंचाक्षरमाहात्म्यं नाम द्व्यशीतितमोध्यायः ८२ ऋषय ऊचुः जपाश्लेष्टन संप्राप्त ब्रह्मणादग्धयाकि
त्विषः विरक्तानां प्रबुद्धानां ध्यानयज्ञमशोभनं तस्मात्ते ब्रूहि सूताय ध्यानयज्ञमशेषतः विस्तरात्सर्वयत्नेन विरक्तानां म
हात्मनां तेषां तद्वचनं श्रुत्वा मुनीनां दीर्घसत्रिणां रुद्रेणाकथितो प्राह गुहां प्राप्य महात्मना संग्रस्य कालकूटाख्यं विघ्नेशो वि
श्वकर्मणा सूत उवाच गुहां प्राप्य सुखासीनं भवान्या सह शंकरं मुनयः संशितात्मानः प्रणेमुस्तं गुहाश्रयं अस्तुवंश्च ततः स
र्वे नीलकंठमुमापतिं अमृतं कालकूटाख्यं संहृतं भगवंस्त्वया अतः प्रतिष्ठितं सर्वं त्वया देव वृषध्वज तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भग
वान्नीललोहितः सह संप्राह विश्वात्मा सनंदनपुरोगमान् किमनेन न द्विजश्रेष्ठा विषं वक्ष्ये सुदारुणं संहरेत द्विषयस्त्व संसम
र्पीड्येनेन किं न विषं कालकूटाख्यं संसारो विष उच्यते तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संहरेत्तं सुदारुणं संसारो हि द्विविधः प्रोक्तः स्वा
र्थिकापरागृहपतः पुत्रसंस्पृष्टविनानां असंतीणाः सुदारुणाः पद्मणा रागदोषाणां रागो ज्ञानेन सत्वना नश्यत्येव सर्वे
षां यमीथमैनं संशयः अस्मात्त्रिकष्टेन दुष्पिशास्त्रेन तत्त्वणात्मनां बुद्धिमुत्पादयत्येवं संसारो विदुषां द्विजाः तस्मात्सदा तु
अविवेकं उष्टमित्तु भयात्मकं संत्यजेत्सर्वयत्नेन विरक्तः सोभिधीयते शास्त्रमित्यतः भोगश्चतः कर्मसतद्विजाः मूर्धा १२५

25

नैव्रह्मणः प्रारब्धक्षीणांकर्मणः तन्मं नसत्स्वभावः सर्वः प्राक्कर्मदृष्टेनचान्यथा स्मृतिः प्रवर्तिकानेयांश्चतिकर्मणएतद्विदः
निर्हृतिलक्षणाधर्मः समर्थानामिहोच्यते तस्मादज्ञानमूलो हि संसारः सर्वदेहिनां सकलंशोकमायातिकर्मणान्यासमभावतः
सकलस्त्रिविधोजीवोज्ञानहीनस्तविषया नारकीपापफलत्स्वर्गीपुण्यफलत्पुण्यगौरवात् व्यतिक्रमेणावैजीवस्त्वनर्थासंव्यव-
स्थितः उद्भिदः स्वेदजश्चैवं अण्डजोवैजरायुजः एवंव्यवस्थितेदेहेकर्मणाज्ञोत्यनिर्हृतः प्रज्ञयाकर्मणास्मुक्तिर्थनेनचसतांनहि
त्यागेनैकेनमुक्तिः स्यात्तदभावात्स्रमन्यसौ एवमज्ञानदोषेणनानाकर्मवशेनच षट्कोशकंसमुद्भूतंभजत्येषकलेवरं ग
र्भेदुःखान्यनेकानियोनिमार्गेनिर्गमेतथैवच कौमारेयौवनेचैववार्धकेमरणेतथा विचारतः स्मृतदुःखंस्त्रीसंसर्गादिभिर्द्विजाः
दुःखैनैकैर्नवैदुःखंप्रशाम्यतीहदुःखिनः नजातुकामः कामानामुपभोगेनशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्ध
ते तस्माद्विचारतोनास्तिसंयोगादपिचैनृणां अर्थानामर्जनेप्येवंपालनेचव्ययेतथा पैशाचेराक्षसेदुःखंविवाहैश्चैवविचार
तः गान्धर्वेचतथाब्राह्मेसोमलोकेतथैवच प्राजापत्येतथाब्राह्मेशाकेवैचार्षकेतथा तयःशान्तितथायेस्तदुःखैःखैदुःखानिसर्व
ताः तानिभोगान्यनुष्ठानिसमस्तेष्वथनानिच तस्मादष्टगुणायोगेनतथाषोडशधास्थितं चतुर्विंशप्रकारेणसंस्थितंचापिसर्वतः
द्वात्रिंशद्देवयोस्त्वचनाविंशद्गुणापुनः तथाष्टचत्वारिंशत्वषट्पंचाशात्मकारतः वायव्यंचतथासोममानेसचयथाक्रमं
प्राभिमानिकमप्येवंदोःहंप्राकृतमेवच दुःखमेवनसंदेहोयोगिनांब्रह्मवादिनां गौणानांगतोसुराणांचदुःखमेवविचारतः
आदौमध्येतथाचान्तेसर्वलोकेषुसर्वदा वर्तमानानिदुःखानितस्मात्तान्ययथातथं दृष्टदोषेषुदेशेषुदुःखानिविविधानिच
येभावयन्तितानानियत्नात्तेन्ननमानिनः इच्छादेः परित्यागार्थेनस्वात्मायनमुक्तये यथेनरेषांरागाणामौषधंनसेवायतत

शीतोष्णवातवर्षाद्यैस्तत्कालेषु वेदितं दुःखमेव न संदेहो नराणां नित्यपंडिताः स्वर्गेप्येवं मुनिश्रेष्ठाः सत्यविशुद्धिः स्तयादिभिः
लि॰ रोगैर्नानाविधैर्ग्रस्ता रागद्वेषभवादिभिः छिन्नमूलस्तरुर्यद्वदवशः पतति क्षितौ पुण्यक्षयात्तथा तद्वद्धा पतंति दिवौकसः स्वस्था
ग पु॰ भिलाषनिष्ठानां दुःखं भोगादिसंपदां अस्मात्पतनतो दुःखं कंस्वर्गादिसंपदां नरके दुःखमेवात्र नरकाणां निविवृणात् विहित
१२९ ताकरणाच्चैव वर्णिनां मुनिसत्तमाः यथामृगो मृत्युभयाद्भीतो ह्युद्विग्नवासो न लभेत निद्रां एवं यतिः ध्यानपरो महात्मा संसा
रभीतो न लभेत निद्रां कीटपक्षिमृगादीनां पशूनां गजवाजिनां दृष्टमेवासुखं तस्मात्यजतः सत्वसत्तमं वैमानिकानामप्येवं
दुःखं कल्पाधिकारिणां स्थानाभिमानिनां चैव मन्वादीनां च सत्तमाः देवानां चैव दैत्यानामन्योन्यं विजिगीषया दुःखमेव नृपा
णां च दातृमानां जगत्त्रये आश्रमाद्यमाश्रमस्यापि वर्णिनां परमार्थतः आश्रमैश्च वर्णैर्देहयंते सांख्ययुक्तैस्तथा उग्रैस्तपोभिर्वि
विधैर्दानैर्नानाविधैस्तथा न लभंते तथात्मानं लभंते ज्ञानिनः स्वयं तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चरेत्पाशुपतं व्रतं भस्मशायी भवेन्नित्यं
व्रते पाशुपते बुधः पंचार्थज्ञानसंपन्नः शिवतत्वसमाहितः वैकल्पकरणं योगं विधिकर्मच्छिदं बुधः पंचार्थयोगसंपन्नो दुः
खांतं व्रजते सुधीः परया विद्यया वेद्यं विदंत्यपरया नहि द्वे विद्ये वेदितव्ये हि परा चैवापरा तथा अपरा तत्र ऋग्वेदो यजुर्वेदो
द्विजोत्तमाः सामवेदस्तथाथर्ववेदः सर्वार्थसाधकः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंद एव च ज्योतिषं च परा विद्या परा
क्षरमतं स्थितं तददृश्यं तदग्राह्यमगोत्रं तदवर्णकं तदचक्षुस्तदश्रोत्रं तदपाणिनपादकं तदजातमभूतं च तदशब्दं हि द्विजो
त्तमाः अस्पर्शं तदरूपं च रसगंधविवर्जितं अव्ययं चाप्रतिष्ठं च तं नित्यं सर्वगं विभुं महांतं तद्बृहंतं च तदजं चिन्मयं द्विजाः अप्रा १२९
णममनस्कं च तदह्रस्वमलोहितं अप्रमेयं तदस्थूलमदीर्घं तदनल्पकं अह्रस्वं तदपारं च तदानंदं तदच्युतं तथा तद्धृतम

126

द्वैतं तदद्वैतमगोचरं असंख्यं तदात्यैव पराविधानवान्यथा परापरेति कथितं नैवेह परमार्थतः अहमेव जगत्सर्वं म-
य्येव सकलं जगत् मत्त उत्पद्यते विश्वं मय्येव प्रविलीयते मत्तो नान्यदिति ध्यायेन्मनो वाक्याणिभिस्तथा सर्वमात्मनि सं-
पश्येत्सत्त्वं सर्वं समाश्रितः सर्वमात्मनि संपश्येन्न वाह्ये कुरुते मनः अथो वितस्तिमात्रं तु नाभ्यामुपरि तिष्ठति हृदयं तद्धि
जानीयाद्विश्वस्यायतनं महत् हृदयस्य मध्ये तु पुंडरीकमवस्थितं कर्मकर्मात्समुद्भूतं ज्ञाननालं सुशोभनं ऐश्वर्याष्टदलं
श्वेतं परं वैराग्यकर्णिकं छिद्राणि च दशाप्यस्य प्राणा यत्र प्रतिष्ठिताः प्राणाद्यैश्चैव संयुक्ताः पश्यंति वहुधा क्रमात् दश
प्राणवहा नाड्यः प्रत्येकं मुनिपुंगवाः द्विसप्ततिसहस्राणि नाड्यः संपरिकीर्तिताः नेत्रस्थं जाग्रतं विद्यात्कंठे स्वप्नं समादिशे-
त् सुषुप्तं हृदयस्थं तु तुरीयं मूर्ध्नि संस्थितं जाग्रत्स्वप्नावविस्वप्नस्वप्ने चैव यथाक्रमं ईश्वरः साक्षि सुषुप्ते तु तुरीये च महेश्वरः
वहिःस्येव मघान्येपि समस्तकरणैः पुमान् वर्तमानस्तदा तस्य जाग्रदित्यभिधीयते मनोबुद्धिरहंकारश्चित्तं चेति चतुष्टयं
यदा स्ववासितस्तैः स्वप्न इत्यभिधीयते कारणानि विलीनानि यदा स्वप्नताः सुषुप्तः करणोर्भिन्नस्तुरीयः परिकीर्तितः
तुरस्तुरीयातीतोसौ शिवः परमकारणं जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिस्तु तुरीयं चाधिभौतिकं अध्यात्मिकं च विज्ञेयं आधिदैविकमे-
व च तत्सर्वमहमेवेति विदितं च विजानता बुद्धींद्रियाणि विप्रेंद्रास्तथा कर्मेंद्रियाणि च मनोबुद्धिरहंकारश्चित्तं चेति चतु-
ष्टयं आध्यात्मिकमेवेदं चतुर्दशविधं स्मृतं द्रष्टव्यं चैव श्रोतव्यं घ्रातव्यं च यथाक्रमं रसितव्यं मुनिश्रेष्ठाः स्पर्शितव्यं तथै-
व च मंतव्यं चैवमित्येतन्न त्याधिभूतमनुक्रमात् आदित्यश्च दिशश्चैव पृथिवी वरुणस्तथा वायुश्चंद्रस्तथा ब्रह्मा रुद्रः क्षेत्र-
ज्ञ एव च अग्निरिंद्रस्तथा विष्णुर्मित्रो देवः प्रजापतिः आधिदैवतमेवं हि चतुर्दशविधं क्रमात् रात्रौ स्वदर्शनाद्वै वाजिना।

सौम्याय यथाक्रमं सोवानंदाम्रतास्तन्नामध्यमावद्विजोत्तमाः नाडीवालंबुकाचैव अग्रस्वराचैवक्रमात्तिका भास्वतीनाडयश्चैता
लि श्चतुर्दशाभिवंधनाः पवनानानाडिमध्यस्थावाहकाश्चचतुर्दश प्राणोऽपानस्तथाव्यानस्त्वउदानश्चसमानकः वैरंभश्चतथाश्च
गपु. १२२ क्लिरात्यंतर्यामः प्रभंजनाः कार्मिकश्चतथाश्वेषनश्चैनः कूसस्तथांतिकः नागरश्चैतिकश्चिनावायवश्चैचतुर्दश यश्चदत्त
स्तथाटहेतथादित्यवसूवनाः नायाप्राणेशविज्ञानेमांतवैदयथाक्रमं हृद्याकाशायपतास्मिन्सर्वस्मिन्ननरेश्वरः एकस्मा
त्मावदवरानुपासीतमांप्रभुं अजरंचमनंतंनमशोकममृतंध्रुवं चतुर्दशविधेष्वेवसंचरत्येकएवसः लीयंतेनानानिनेत्रे
वृतदव्यग्रालिवद्द्विजाः एकएवहिसर्वज्ञः सर्वेशास्त्वेकएवसः एषसर्वाधिपोदेवेषांतर्यामीमहाद्युतिः उपास्यमानः स
वस्यसर्वसौख्यः सनातनः उपास्यतेनचैवेहसर्वसौख्यद्विजोत्तमाः उपास्यमानोवैदेवः शास्त्रैर्नानाविधैरपि नवेहवेद
१२२ शास्त्राणांसर्वज्ञंतत्रास्यमिप्रभुं यस्यचात्रमिदंसर्वंनसोत्वंभवतिस्वयं आत्मनारचितंवायादन्नभूतंनकुत्रचित् सर्वत्रप्रा
णिनोमंत्रंप्राणानांग्रंथिरस्यहं प्रशास्तानयनश्चैवपंचात्माशीलभागशः अनामयोसोभूतात्माप्राप्यैवेनेनशोच्यते प्रा
णायामश्चेंद्रियात्मासंकल्पात्मामनोमयः कालात्मासौसएवेहविज्ञानमयउच्यते यदानंदमयोभूतामहेशः शिवईश्व
रः सोहमेवंजगत्सर्वमध्येचसकलंस्थितं परतंत्रेस्वतंत्रेपितदभावादिवारतः एकत्वमपिनास्त्येवद्वैतंतन्नत्रकुतस्त्विह
एवंनास्त्यघसत्यंवकुतोन्तनभेजोद्भवान् नांतः प्रज्ञोवहिः प्रज्ञोनचोभयमतस्तथा नप्रज्ञानघनस्त्वेवनप्रज्ञोज्ञानए
वकः विदितंनास्तिवेद्यंचनिर्वाणंपरमार्थतः निर्वाणंचैवकैवल्यंगतिः श्रेयसमनामयं अमृतंचाक्षरंब्रह्मपरमात्मा १२२
परात्परं निर्विकल्पंनिराभासंज्ञानपर्यायवाचकं प्रसंगेचयदेकाग्रेनदात्तानमितिस्मृतं अज्ञानमितरत्सर्वंनात्रकार्या

विचारणा इत्येवं प्रसन्नं विज्ञानमात्मसंपर्कितं ध्रुवं रागद्वेषावृतं क्रोधकाममत्सरादिभिः सदा अपरामृष्टरागं च विज्ञेयं मु
क्तिरं विदं अज्ञानमलपूर्णानां पुरुषो मलिनः स्मृतः तत्त्वयादि भवेन्मुक्तिर्नान्यथा कर्मकोटिभिः ज्ञानमेकं विना ना
स्ति पुण्यपापपरिक्षयः ज्ञानमेवाभ्यसेत्तस्मान्मुक्त्यर्थं मुनिसत्तमाः ज्ञानाभ्यासाद्धि वै पुंसां बुद्धिर्भवति निर्मला तस्मादे
वाभ्यसेज्ज्ञानं नित्यं तत्परायणः ज्ञानेनैकेन तत्त्वस्य त्यक्तसंगस्य योगिनः कर्तव्यं नास्ति तस्यैव विप्रेंद्राः शास्त्रे चेह तथावि
न च इहलोके परे वापि कर्तव्यं नास्ति तस्यैव जीवन्मुक्तो यतस्तस्माद्ब्रह्मवित्परमार्थतः ज्ञानाभ्यासरतो नित्यं ज्ञानात्तस्मा
र्थवित्त्वयं कर्तव्याभ्यासमुत्सृज्य ज्ञानमेवाधिगच्छति वर्णाश्रमाभिमानी यो त्यक्त्वा क्रोधो द्विजोत्तमाः अयं च रमते मूढः सो
ज्ञानी नात्र संशयः संसारहेतुर्ज्ञानं संसारस्तेन संग्रहः मोक्षहेतुस्तथा ज्ञानं मुक्तः स्वात्मन्यवस्थितः अज्ञाने सति विप्रेंद्राः
क्रोधयानात्र संशयः क्रोधो हर्षस्तथा लोभो मोहो दंभो द्विजोत्तमाः धर्माधर्मौ द्विजेषां च तद्गुणास्तेन संग्रहः शरीरे सति
वै क्लेशः सर्वेषामात्मजेर्ध्रुवं अविद्याविषयाहिमानस्थितस्यैव योगिनः क्रोधादयो नाशमायांति धर्माधर्मौ च वै द्विजाः
नश्यत्तथा शरीरेण न पुनः संप्रयुज्यते स एव मुक्तः संसाराद्दोषत्रयविवर्जितः एवं ज्ञानं विना नास्ति ध्यानं ध्यानाद्द्विजर्षभाः
ज्ञानेन रागादि संपर्कं च वाचा परमार्थतः ब्रह्मैवाहमिति ज्ञानं ज्ञानान्नु ध्यानं समभ्यसेत् सहजागतं केचैव पापपरिप्लुतं भवेत्
या ज्ञानाग्निर्दहेत्तत्र प्रभूतं कर्म इंधनमिवानलः ज्ञानात्परं नास्ति सर्वपापविनाशनं अभ्यसेत्तु सदा ज्ञानं सर्वसंगविवर्जितं
ज्ञानिनः सर्वपापानि जीर्यंते नात्र संशयः क्रीडन्नपि न लिप्येत पापैर्नानाविधैरपि ज्ञानं यथा तथा ध्यानं तस्माद्ध्यानं समभ्य
सेत् ध्यानं निर्विषयं प्रोक्तं मेध्या सविषयं तथा ब्रह्माकारं समुपस्थितः षड्दशभिस्तथा तथा द्वादशधा योऽस्यैव पुनः षोडश

लिं
पु.
१२८

128

धाद्भमात्र द्विधाभ्यसेव योगींद्रो मुच्यते नात्र संशयः स्फटिकं चूतदाकारं विधूमांगारसन्निभं पीतं रक्तं सितं तं विद्युत्कोटिकोटि
समप्रभं अथवा वालसूर्याभं संवितं क्रमात्प्रयत्नतः न सितं वा सितं पीतं न स्मरेद्धूलविद्धवेत् अहिंसकः सत्यवादी अस्तेयः स
र्वयत्नतः परिग्रहविनिर्मुक्तो ब्रह्मचारी दृढव्रतः संतुष्टः शौचसंपन्नः स्वाध्यायनिरतः सदा मद्भक्त्याभ्यसेज्ज्ञानं गुरुसंप
र्कजं ध्रुवं न तु ध्यातेन ध्यात्वा तादात्म्यं चिंतेद्विजोत्तमाः न चाभिमन्यते योगी ज्ञानं स्यात् तेन संमतः न जानाति न स्पृशोत्यवली
नः स्वात्मनियः स्वयं न च स्पर्शं विजानाति सर्वैः समरसः स्मृतः पार्थिवे पटले ब्रह्मा वारिते तु स्थितो हरिः स्वयं वाह्नेयकालरु
द्रो वायुतत्त्वे महेश्वरः खे सदाशिवः सादाख्यमादेवं चिंतयेत् क्षितौ शर्वः स्मृतो देवो ह्यपां भव इति स्मृतः रुद्रः प
वत्पावके ह्युग्रो वायुः पवने स्थितः भीमः खे चैवमासैशो भास्करो मंडले स्थित ईशानः सोमबिंबे च महादेव इति स्मृतः पु
रुषः सूर्यबिंबे च ... व्यवस्थितः ... सर्वं पार्थिवं परिगीयते आप्यं च वामिति प्रोक्तं वर्णाख्यं वह्निरूप्यते
यत्स्वं वहति तद्वायुः खशिरं वद्विजोत्तमाः यदाकाशं च विज्ञानं तत्सहजं व्योमसन्निभं तथैव विप्रा विज्ञानं स्पर्शाख्यं वायुसं
भवं रूपं वाह्नेयमित्युक्तं माप्यं रसमयं द्विजाः गंधाख्यं पार्थिवं भूयः चिंतयेदात्मकारं क्रमात् नेत्रे च दक्षिणे वामे सोमं महादि
विभुं द्विजाः आजानुपृथिवी तत्त्वमानाभेर्वारिमंडले आकंठं वह्नितत्त्वं स्याल्ललाटांतं द्विजोत्तमाः वायव्यं चैव ललाटांतं व्यो
माख्यं वा शिरोग्रहं खशिरांतं ततो ब्रह्मव्योमव्योमोर्ध्वं ततः स्वयं आमात्व्योमम ... ध्यायेद्देवं प्राप्य स्वयं स्मरेत् न जीवः
प्रकृतिः सत्वं रजस्तामसितमः परं महानहंकारमिमानश्च तन्मात्राणींद्रियाणि च व्योमादीनि च भूतानि नैव ह परमार्थतः ५८
व्याप्तिः सततोऽभिषं ... इति त्वमिथीयते उदेति सूर्यो भीतश्च पवते वात एव च योगतेजः चंद्रमा वाह्निर्ज्वलत्यापो वहंति च

विभर्त्ति भूमिमाकाशमवकाशं ददाति च तदात्मायतनः सर्वं तस्मात्तच्चिंतयेद्बुधः तेनैवाधिष्ठितं तस्मादेतत्सर्वं द्विजोत्तमाः
तथा सर्वमयः सर्वं इति मत्वा स्मरेद्धि वै संसारविषतप्तानां ज्ञानध्यानामृतेन वै प्रतीकारैः समाख्यातो नान्यथा हि द्विजसत्त
माः ज्ञानं धर्मोद्भवं साक्षाज्ज्ञानाद्वैराग्यसंभवः वैराग्यात्परमं ज्ञानं परमार्थप्रकाशकं ज्ञानवैराग्ययुक्तस्य योगसिद्धिर्द्वि
जोत्तमाः योगसिद्ध्या विमुक्तिः स्यात्सत्वनिष्ठस्य नान्यथा सत्वशक्तिं समास्थाय शिवमभ्यर्च्चयेद्द्विजाः यः सत्वनिष्ठो मद्भ
क्तो मदर्चनपरायणः सर्वतो धर्मनिष्ठात्मा सदोत्साही समाहितः सर्वद्वंद्वसहो धीरः सर्वभूतहिते रतः ऋजुस्वभावः
सततं स्वस्थचित्तो मृदुः सदा अमानी बुद्धिमान् शांतस्त्यक्तस्पर्द्धो द्विजोत्तमाः सदा मुमुक्षुर्धर्मज्ञः स्वात्मलक्षणलक्षितः
ऋणत्रयविनिर्मुक्तः पूर्वजन्मनि पुण्यभाक् जरायुजो द्विजो भूत्वा श्रद्धयाचरणैः क्रमात् अन्यथा वापि शुश्रूषां कृत्वा कृ
तकृत्यो द्वियः? स्वकृतैर्द्विजः स्वर्गलोकमनुप्राप्य भुक्त्वा भोगाननुक्रमात् आसाद्य भारतं वर्षं ब्रह्मविद्भवति द्विजाः संपर्काज्ज्ञानमासाद्य
ज्ञानेनो योगविद्भवेत् क्रमेण मूलभूतं तत्त्वज्ञानं प्राप्नोति द्विजोत्तमाः तस्मादनेन मार्गेण त्यक्तसंगो दृढव्रतः संसारकाल
कूटाख्यान्मुच्यते मुनिपुंगवाः एवं संक्षेपतः प्रोक्तं मया युष्माकमच्युत ज्ञानस्यैवेह माहात्म्यं प्रसंगादेव शोभनं एवं पा
शुपतं प्रोक्तं कथितं गोप्यं रहस्यं वै न देयं यस्य कस्यापि शिवोक्तं मुनिपुंगवाः दातव्यं योगिने नित्यं भक्तिनिष्ठाय सुव्रताः यः
पठेत् शृणुयाद्वापि नरः संसारनाशनं स याति ब्रह्मसायुज्यं नात्र कार्या विचारणा इति श्रीमहापुराणे श्रीलैङ्गे उपरि
भागे संसारविषयकथनं नाम षडशीतितमोध्यायः अथ ऋषयः ऊचुः निशम्यैते महाभागाः कुमाराद्याः पिनाकिनं प्रोचुः
प्रणम्यैव विनीताः प्रसन्नं परमेश्वरं कुमाराद्या ऊचुः एवं वेदनया देव्या हिमवत्या महेश्वर क्रीडसे विविधैर्भावैः कथं वा

लि॰
गपु॰
१२५

क्रमिहार्हसि सूतउवाच एवमुक्तः प्रहस्येशः पिनाकीनीललोहितः प्राहनामंविकांप्रेक्ष्यप्राणीपत्यस्थितान्मुनीन् बंधमो॰
क्षौनवैवक्ष्यसमस्येवःपाशविग्रहः अज्ञानातःपशुर्जीवोविभुर्भोक्ताप्रमाणतः पुमानमायीवमायायाबद्धःकर्मभिर्भुज्यतेतदा:
त्तावंध्यानेनचवंधस्यमोक्षोनात्यात्मनोद्विजाः यएवमपिविद्वानैवतस्यापिनूचसर्वतः एवाविद्यास्यहंवेधः प्रतेषावश्रुतिः
स्मृतिः धृतिरेषातथानिष्टात्तानशक्तिः क्रियातथा इच्छास्यवतथाध्यानंहिविधेवनसंशयः नेत्येषाप्रकृतिर्जीवोविकृ
तिश्चविचारतः विकारैर्नैवयेषासामदसत्याक्तिवर्जिता पुरामातात्मासहयमकान्तमुदितं सत्त्वंविंशात्मकारेणसर्वव्याप्यान
याशिवःतदाप्रभृतिवैमातः प्रकृतिर्द्विजसत्तमाः सूतउवाच एवमुक्तातदापश्यपद्मवानीयरमेश्वरः भवानीवतमालो
कामायामहद्रव्ययातेमायामलविनिर्मुक्तामुनयः प्रेक्षपार्वतीं प्रीताबभूवुर्मुक्ताश्चतस्मादेषापरागतिः उमाशंकरयो
129 र्भेदोनास्त्येवपरमार्थतः द्विधासौरूपमास्थायस्थितईशानसंशयः यदाविद्वानसंगःस्यात्तदात्तापरमेष्ठिनः तदामुक्तिः
कारणादेवनान्यथाकर्मकोटिभिः क्रमोविवर्तितन्दृतविहद्दः परमेष्ठिनः प्रसादेनत्तएणान्मुक्तिः प्रतिज्ञेषानसंशयः गर्भ
स्थोजायमानोवाबालोवातरुणोपिवा वृद्धोवामुच्यतेजंतुःप्रसादात्परमेष्ठिनः अंडजः स्वेदजोवापिचोद्भिदोवाविमुच्यते
प्रसादाद्देवदेवस्यनात्रकार्याविचारणा एषएवजगत्त्राणाबंधमोक्षकरःशिवः भूर्भुवःस्वर्महश्चैवजनःसात्त्वात्तपस्तथा
था सत्यलोकस्तथांडानांकोटिकोटिशतानिच विग्रहंदेवदेवस्यतथांडावरणाष्टकं सप्तद्वीपेषुसर्वेषुपर्वतेषुवनेषुच
समुद्रेषुचसर्वेषुवायुस्कंदेषुसर्वतः तथान्येषुचलोकेषुवसंतिचचराचराः सर्वेभावाश्शजात्तृंनगातिस्त्वेषासएवहि सर्वो
रुद्रोनमस्तस्मैपुरुषायमहात्मने विश्वंभूतंतथाजातंवहुधारुद्रएवसः रुद्रास्तैषास्थितादेवीज्ञानवाक्शक्तिरंबिका इत्य १२५

वैखेचराः सिद्धाः जजन्तुः प्रीतमानसाः यदावलोकिताः सर्वेप्रसादादनयाविया तेदेवाःशिवसायुज्यंप्राप्तास्तेविचरोत्त
माः इतिमहापुराणेश्रीलैंगे उपरिभागेमुनिमोहप्रशंसनंनामचतुरशीतितमोऽध्यायः ८४ ऋषयऊचुः केनयोगेनवैसू
तगुणप्राप्तिस्तस्मात्मिह अणिमादिगुणोयेनाभवंत्येवहियोगिनः तत्सर्वंविस्तरात्सूतवक्तुमर्हसिसांप्रतं सूतउवाच अ
तऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामियोगंपरमदुर्लभं पंचधासंस्मरेदादौप्राणायामंविशेषतः सनातनं कल्पयेदासनेपद्मंसोमसूर्याग्निसंयुतं षड्विंश
द्भक्तिसंयुक्तमष्टधावदितोनमाः ततःषोडशधावैवपुनर्दशधाद्विजाः स्मरेत्तनवधामध्येदेवादेवमुमापतिं अष्टश
क्तिसमायुक्तमष्टमूर्तिमजंशिवं नाभिस्थाष्टविधाहृद्वास्तु ततःषष्टिविधाः पुनः शाक्तयश्चतथासर्वागुणाष्टकसमन्विताः
एवंस्मरेत्क्रमेणैवलब्ध्वाज्ञानमनुत्तमं एवंपाशुपतंयोगंमोक्षसिद्धिप्रदायकं तस्यांगानामादयोविप्रानान्यथाकर्मकोटिभिः
तथाष्टगुणमैश्वर्यंयोगिनांसमुदाहृतं तत्सर्वंक्रमयोगेनप्रोच्यमानंनिबोधत अणिमालघिमाचैवमहिमाप्राप्तिरेव
च प्राकाम्यंचैवसर्वत्रईशित्वंचैवसर्वतः वशित्वमथसर्वत्रयत्रकामावसायिता तच्चापित्रिविधंज्ञेयमैश्वर्यंसर्वकामिकं
सावद्यंनिरवद्यंचसूक्ष्मंचैवप्रवर्तते सावद्यंनामयत्तत्रपंचभूतात्मकंस्मृतं इंद्रियाणिमनश्चैवसाहंकारंचतत्स्मृतः त
थासत्वाप्रवृत्तिस्तुपंचभूतात्मिकापुनः इंद्रियाणिमनश्चित्तंबुद्ध्यहंकारसंज्ञितं तथासर्वमयंचैवमात्मस्थाख्यातिरेवच
तयोगपदावैपिवतस्तमेवप्रवर्तते पुनरष्टगुणश्चापिसूक्ष्मेष्वेवविधीयते तस्यरूपंप्रवक्ष्यामियथाहभगवान्प्रभुः
त्रैलोक्येसर्वभूतानांदुष्प्रापंसमुदाहृतं तत्तस्यभवतिप्राप्यंभवितायोगिनांबलं लघुत्वेनप्लवनंलोकेरूपंसम्यक्सदाभवेत्
शीघ्रत्वंसर्वभूतेषुद्वितीयंतत्पदंस्मृतं त्रैलोक्येसर्वभूतानांमहिम्नाचैववंदिता महित्वंचापियोगस्थितिस्तियोयोगउच्यते

त्रैलोक्ये सर्वभूतेषु यथेष्टगमनं स्मृतं प्राकाम्यो विषयान्भुंक्ते यथा प्रतिहतः क्वचित् त्रैलोक्ये सर्वभूतानां सुखदुःखे प्रवर्त
ते ईशो भवति सर्वत्र प्रतिभागेन योगवित् वश्यानि वा स भूतानि त्रैलोक्ये सचराचरे इच्छया तस्य रूपाणि भवंति न भवंति
वै यत्र कामावशायित्वं त्रैलोक्ये सचराचरे शब्दः स्पर्शो रसो गंधो रूपं वैवमनस्तथा प्रवर्तंते स्य चेच्छातो न भवंति यथेच्छ
या न जायते न म्रियते नैच्छिद्यते न च भिद्यते न दह्यते न भग्यते लीयते न च लुप्यते न दीयते न दाह्यते न निर्विद्यते न कदाचन
क्रियते वा न सर्वत्र तथा विक्रियते न च अगंधरसरूपस्त्वस्पर्शः शब्दवर्जितः अवर्णो ह्यवरश्चैव त्वस्वर्णस्तु कर्हिचित्
स भुंक्ते विषयांश्चैव विषयैर्नैव युज्यते अणुत्वादिपरः सूक्ष्मः सूक्ष्मत्वादपवर्गिकः व्यापकस्त्वपवर्गश्च व्यापकः पुरुषः स्मृ
तः पुरुषः सूक्ष्मभावात्तु ऐश्वर्ये परमास्थितः गुणांतरमैश्वर्यं सर्वतः प्रतिमुच्यते ऐश्वर्यं चाप्रतीघातं प्राप्य योगमनुत्तमं
अपवर्गं ततो गच्छेत्सूक्ष्मं तत्परमं पदं एवं पाशुपतो योगो ज्ञातव्यो मुनिपुंगवाः स्वर्गापवर्गफलदः शिवसायुज्यकारणं
अथवा गतविज्ञानो योगी कर्म समारभेत् राजसं तामसं वापि भुक्त्वा तत्रैव मुच्यते तथा सुकृतकर्मा तु फलं स्वर्गे समश्नु
ते तस्मात्स्थानात्पुनर्भ्रष्टो मानुष्यमुपपद्यते तस्माद्ब्रह्म परं सौख्यं ब्रह्म शाश्वतमुत्तमं ब्रह्म चैवेह सेवेत ब्रह्मैव परमं सुखं
विश्वपादं शिरोग्रीवं विश्वेशं विश्वसंभवं विश्वगंधं विशालातं विश्वांबरधरं प्रभुं परिश्रमो हि युक्तानां महतार्थे न वर्तते
भूयो मनस्तु वर्जयति तस्मान्मोक्षः परं सुखं अथवा ध्यानसंयुक्तो ब्रह्मयज्ञपरायणः न तत्प्राप्यते शक्यो मन्वंतरशतैरपि
दृष्ट्वा तु पुरुषं दिव्यं विश्वाख्यं विश्वतोमुखं विश्वपादं शिरोग्रीवं विश्वेशं विश्वरूपिणं विश्वगंधं विश्वमाल्यं विश्वांबरधरं प्र १३०
भुं अहर्दिमहं संपतेते पतत्रिणा नैव भूयो जनयन्नेवमेव कविं पुराणमनुशासितारं सूक्ष्मात्सूक्ष्मं महतो महांतं योगे

नपश्यत्नेवचचक्षुषावृतिर्निंद्रियैर्युरुषंरुक्मवर्णं अलिंगिनं निर्गुणं चेकितारं नित्यं सदा सर्वगं सर्वसारं पश्यंति युक्ता ह्यव
लेप्रकाशं तद्भाविनास्तेजसादीप्यमानाः अपाणिपादोदरपार्श्वजिह्वोत्तींद्रियोवापि सुसूक्ष्म एकः पश्यत्यचक्षुः सश्रु
णोत्यकर्णः नचास्तबुद्धिर्नचर्विनयमस्ति सवेदसर्वं नचतस्यवेत्तास्ति तमाहुरग्र्यं पुरुषं महांतं अचेतनां सर्वगतां सुसूक्ष्मां प्रस
वधर्मिणीं प्रकृतिं सर्वभूतानां युक्ताः पश्यंति योगिनः सर्वतःपाणिपादं तं सर्वतोक्षिशिरोमुखं सर्वतःश्रुतिमल्लोके स
र्वमावृत्यतिष्ठति युक्तायोगेनचेशानं सर्वतस्य सनातनं पुरुषं सर्वभूतानां तस्माद्विद्वान्मुच्यते भूतात्मानं परात्मानं प
रमात्मानमव्ययं सर्वात्मानं परंब्रह्मतद्वैध्यात्वानमुच्यते पवनोद्दियघाणप्राणोविचरन्सर्वमूर्तिषु पुरेशेतेपरेचास्तेनतस्मा
त्पुरुषउच्यते अघवेत्वमधर्मैस्तुसमावशेषैः स्वकर्मभिः ततस्तुब्रह्मगर्भेवैशुक्रशोणितसंयुते स्त्रीपुंसोः संप्रयोगेहिजाय
तेसततः प्रभुः ततस्तुगर्भकालेचकललंनामजायते स्त्रीपिंडस्तुयथाचक्रेचक्रावर्तेनपीडिताः हस्ताभ्यांक्रियमाणस्तु
तौचतनमनुगच्छति एवमाध्यात्मिकोयुक्तोवायुनासर्वदेरितः यदियातिप्रभुर्वामितन्मयपर्येमहेश्वरं यावद्दिवेसर्वोवा
युर्जातमात्रेनसंस्पृशेत तावत्कालंमहादेवसर्वयामीतिचिंतयन् जायतेमानुषस्तत्रयथारूपंयथावयः वायुसंभवतेरवा
तेवानाहृवतिवैजलं जलात्संभवतिप्राणः प्राणाच्छुक्रंविवर्धते रक्तभागास्त्वयस्त्रिंशाद्धैतोभागाश्चतुर्दश भागतोर्द्धफलं
कृत्वातातनोगर्भोनिरवस्यते ततस्तुगर्भसंयुक्तः पंचभिर्वायुभिर्हृतः पित्तः शरीरात्प्रत्यंगंरूपमस्योपजायते ततोस्यमातेरा
हारंपीतलीढप्रवेशनात् नाभिदेशेनयेत्प्राणांस्तस्याधाराद्विदेहिनां नवमासान्परिक्लिष्टः संवेष्टितशिरोधरः वेष्टितः स
वगात्रेश्चअपर्याप्तप्रवेशनः नवमासोषितश्चापियोगर्भेदेवास्रवः ततः स्वकर्मभिः पापैर्निरयं संप्रपद्यते असिपत्रवनंचै

लि.
पु.
१२

वशात्सोपि देवदेवं तथा नादतेनं मतां चैव प्रयशोणितमत्तिरां यथाल्पापसंछिन्नाः संश्लेषमुपयांति वै तथाछिन्नाश्च मि
नाश्च यातनास्थानमागता पर्वजीवाश्रितेः पापैस्तप्यमानाः स्वयं कृतैः प्राप्नुयुः कर्मभिः शेषैः स्थावरादि वेतरत् एकेन
वत्तगात्रं सर्वमुत्सृज्य वैजनं एकेनैव न भोक्तव्यं तस्मात्सुकृतमाचरेत् न हि तं प्रस्थितं कश्चित् गच्छंतमनुगच्छति यदेनेन
कृतं कर्म तदेनमनुगच्छति ये निस्तं व्रतविषयेषु संप्रसक्ताः क्रोशंतः सततमनिष्टसंप्रयोगे पुण्ये परिगतवेदनाशरीर
नकौमिः समस्तधर्मयातनाभिः कर्मणा मनसा वाचा यदि तीव्रां निषेवते तदभ्यासो हरत्येनं तस्मात्कल्याणमाचरेत्
भ्रनादिमास्त्र देवः स्यात्सर्वकर्माणि रहितः संसारं तमसा घोरं षड्विधं प्रतिपद्यते मानुष्यात्पशुभावश्च पशुभावान्मृगो
भवेत् मृगत्वात्पक्षिभावश्च तस्माच्चैव सरीसृपः सरीसृपत्वाद्गच्छेत स्थावरत्वं न संशयः स्थावरत्वे महः तुष्ट्वां ते यावदुद्यते
जनः कुलालचक्रवद्भ्रांतस्तत्रैव परिवर्तते इत्येवं हि मनुष्यादिः संसारः स्थावरांतिकः विज्ञेयस्तामसो नाम तत्रैव परिव
र्तते सात्विकश्चापि संसारो ब्रह्मादिपरिकीर्तितः पिशाचांतः स विज्ञेयः सर्वस्थानेषु देहिनां ब्रह्मत्वे केवलं सत्त्वं स्थावरे के
वलं तमः चतुर्दशानां स्थानानां मध्ये तिष्ठति वै रजः सर्वमुद्भिद्यमानेषु वेदनार्त्तस्य देहिनः ततस्तत्परमं ब्रह्म कथं विप्राः
स्मरिष्यति संसारः कर्मधर्मादिभावनाभिः प्रचोदितः मानुष्यं भजते नित्यं तस्माद्ध्यानं समाचरेत् चतुर्दशविधं ह्येतद्बुधः सं
सारमंडलं नित्यं समाचरेद्धर्मं संसारभयपीडितः ततस्तरति संसारं कर्मणा परिवर्जितः तस्माच्च सततं युक्तो ध्यानतत्पर
मुपासकाः ततः संसाभियोगी यथात्मानं स पश्यति यच्च पवं परं ज्योतिरेष देहेतरस्तनमः विहंगो हि षष्ठं भेदाद्भूतानां चैव शा
श्वतः तदेनं परमात्मानमग्निं वै विचक्षणो मुदं सर्वदिस्थं सर्वभूतानामुपासीत महेश्वरं नवधा संस्थितं देवं स्वशक्त्या परिमंडितं १२

१३

अङ्गुष्ठाभ्यांवाङ्गुष्ठाधो वै वनयावाङ्गुष्ठविधेनच तस्यार्थं संस्थितं वह्निं संदीप्य च परिरक्षिते ध्यानाय यावदेवेशं रुद्रं भुवननायकं
कृत्वा पंचाहुतीः सम्यक् स्थितो गतमानसः वैश्वानरं हृदि स्थं च यथावन्नु दक्षपूर्वशः अथ पुनः स्रक्कस्यापपत्सुर्मीकृत्वा स्वपा
दरेत् प्राणायेति तत प्राशेत्स्व घमात्स्वाहुतिः स्वतः अपानाय द्वितीयां च तृतीयां तु व्यानाय वा उदानाय च तस्थौ स्वात्समाना
येति पंचमीं स्वाहाकारैः पृथग्जुह्वान् शेषं भुंजीत कामतः अथः पुनः सकृत्स्यापप आत्मनो हृदयं स्पृशेत् प्राणानां ग्रंथिरस्या
त्मा रुद्रोस्यात्माविवर्तकः रुद्रो वै ह्यात्मनः प्राणायवमाप्यायये त्स्वयं प्राणो निविष्टो वै हृदः तस्मात् प्राणमयस्त्वं प्राणाय वै
वह्निदायजत्स्वात्मस्तत्सुतमम् शिवो विश्वे हमामीश स्वाहा ब्रह्मात्मने स्वयं एवं पंचाहुतीश्चैव आहिकं कीर्तशासनात् पुरः
वा सिपुरेशानेनमंत्रप्रमाणतः आश्रितश्चैव मंत्रइमीशः परमधारणः सर्वस्य जगतश्चैव प्रभुः प्राणोस्मिप्राश्यतः त्वं देवाना
मसि श्रेष्ठो रुद्रस्त्वं च तनोहवः मृडस्त्वमन्नुतस्त्वं च तमेतदविलेयथा इत्येवं कार्थितं सर्वं प्राणाग्निप्रसंगतः योगाचारः स्वयं
तेन ब्रह्मणा कथितः पुरा एवं पाशुपतं ज्ञानं ज्ञानयं च प्रयत्नतः भस्मस्नायी भवेन्नित्यं भस्मशायी सदा भवेत् यः पठेच्छृणु
याद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान् देवकर्मगणोपि चैव स याति परमां गतिं इति श्रीमहापुराणे श्रीलिंगे उपरिभागे चतुरशीति
तमोध्यायः ८४ सूत उवाच अतऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि शौचाचारस्य लक्षणं यदनुष्ठाय शुद्धात्मा परां गतिमाप्नुयात् ब्रह्मणाक
थितं पूर्वं सर्वभूतहिताय वै संक्षेपात्सर्ववेदांत संचयं ब्रह्मवादिनां उदयार्थं तु शौचानां मुनीनां सुतमं पदं यस्तत्राप्रमत्तः
स्यात्समुनिर्नावसीदति मानावमानौ द्वावेतौ तावेवाहुर्विषामृते अवमानोमृतं तत्र संमानं विषमुच्यते गुरोरपि हिते युक्त
स्तु यः संवत्सरं वसेत् नियमेष्वप्रमत्तस्तु यमेषु च सदा भवेत् प्राप्यानुज्ञां ततश्चैव ज्ञानयोगमनुत्तमं अविरोधेन धर्मस्य

लिं०
पु०
१३२

विचरेत्पृथिवीमिमां चक्षुःपूतं चरेन्मार्गं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् सत्यपूतं वविरोधेन धर्मस्य विचरेत्पृथिवीमिमां चक्षुःपूतं च
रेन्मार्गं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् सत्यपूतं वदेद्वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् मन्त्रग्राहस्य यत्नापैषण्मासायंतरे भवेत् एकाहं तत्र
मेक्षेयमपूतं योजलं पिबेत् अपूतोदकपायी च जपेद्देशानपंचकं अघोरलक्षणं मंत्रं ततः शुद्धिमवाप्नुयात् अथवा पूजयेद्विश्वे
श्वरं स्नानादिविस्तरात् त्रिधा प्रदक्षिणीकृत्य शुद्ध्यतेनात्र संशयः आतिथ्यं श्राद्धयज्ञेषु न गच्छेद्देवजन्त्रचित् एवं ह्यहिंसको
योगी भवेदिति विचारितं वक्ष्ये विधूमे प्यंगारे सर्वस्मिन्भुक्तवर्जिते चरेन्मतिमान्भैक्षं यद्विज्ञेषुवनित्यशः यद्येननुभवम
येतपरेवरिभवंतिव तथा युक्तश्चरेद्भैक्ष्यं सतां धर्ममदूषयन् भैक्षं चरेद्वनस्थेषु यायावरगृहेषु च श्रेष्ठात्प्रथमा हीयं हा
निरस्योपजायते अतऊर्ध्वं गृहस्थेषु शालीनेषु चरेद्द्विजः श्रद्धधानेषु दांतेषु श्रोत्रियेषु महात्मसु अतऊर्ध्वं पुनश्चापि अदुष्टेषु
पतितेषु च भैक्ष्यचर्या सवर्णेषु जघन्या वृत्तिरुच्यते भैक्षं यवागूं तक्रं वा पयो यावकमेव च फलमूलादि पक्वं वा कणपिण्या
कसक्तवः इत्येते च मया प्रोक्ता योगिनां सिद्धिवर्धनाः अहोरात्रेषु सिद्धेषु श्रेष्ठं भैक्ष्यमिति स्मृतं अर्धपिंडं च कुशाग्रेण मासि
मासि समश्नुते न्यायतो यस्तु वै भैक्ष्यं पूर्वोक्तात्स विशिष्यते जरामरणगर्भेभ्यो भीतस्य नरकादिषु एवं दापयते तस्मात्तद्भैक्ष्य
मिति संस्मृतं दधिभक्षाः पयोभक्षाये चान्ये जीवत्तीणकाः सर्वे ते भैक्ष्यभक्षस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं भस्मशायी भवेन्नि
त्यं भिक्षाचारी जितेंद्रियः यदीच्छेत्परमं स्थानं व्रतं पाशुपतं चरेत् न्यायतो यस्तु भैक्षं तु पूर्वोक्तात्तु विशिष्यते योगिनां चैव
सर्वेषां श्रेष्ठं चांद्रायणं स्मृतं एकं वा त्रीणि वा चापि शक्तितो वा समाचरेत् अस्तेयं ब्रह्मचर्यं च अभोगस्त्याग एव च व्रतानि १३२
पंच भिक्षूणां अहिंसापरमं त्विह अक्रोधो गुरुशुश्रूषा शौचमाहारलाघवं नित्यस्वाध्याय इत्येते नियमाः परिकीर्तिताः

132

विजयोविगुणोह्यात्मबंधःकर्मभिरेवच यथादीपस्वरूपमनुष्याणांविधीयते वेदस्तत्त्वंसर्वयज्ञक्रियास्वयज्ञाज्जप्यं
ज्ञानमाज्ञस्वजप्यात् ज्ञानाद्ध्यानंसंगहीनाडेपतेनस्मिन्नात्मप्राप्नस्योपलंभः शमोदमःसत्यमकल्मषत्वंमौनंचभूते
ष्वखिलेषुचार्जवं अतींद्रियज्ञानमिदंविविक्तंप्राहुः तथात्मानविशुद्धबुद्धयः समाहितोब्रह्मपरोऽप्रमादीशुचिर्विलक्ष्यैकां
तरतिर्जितेंद्रियः समाप्नुयाद्योगमिमंमहात्मामहर्षयश्चैवमनिंदितामलाः प्राप्यैतेभिमतानदेपात्रक्रूशेननिवारि
तः पतद्योगेनदुष्टेनदग्धबीजाल्पकल्मषाः सदाचाररताशांताः स्वधर्मपरिपालकाः सर्वलोकाननिर्जित्यब्रह्मलो
कंव्रजंतिते पितामहेनोपदिष्टोयमः साक्षात्सनातनः सर्वलोकोपकारार्थंशृणुध्वंमुनिसत्तमाः गुरूपदेशयुक्तोनांह
दानांकमवर्त्तिना अभ्युत्थानादिकंसर्वंप्रणामंचैवकारयेत् अष्टांगप्रणिपातेनविधाकृतेनसर्वदा त्रिःप्रदक्षिणयोगेनवं
धाद्वैवालगंगुरुं शिष्याःसदाचनेसर्वैवंदनीयाविजानता आत्माभंगंनकुर्वीतपदेवत्सिद्धिमुत्तमं धातस्यस्याबिलदेवतंतेमम
योपजीवनं विषयद्दविड्ध्वादिवर्जयेत्सर्वयत्नतः केनवविवनाद्यंचयेस्तुव्यवर्जयेत्सदा अतिहासमवष्टंभलीलासेवा
प्रवर्तनं वर्जयेत्सर्वयत्नेनगुरूणामपिसन्निधौ नहाकाप्रतिकूलंचअयुक्तंवैगुरोर्वदः नवदेत्सर्वयत्नेनअनिष्टंनाचरेत्स
दा यतीनामासनंचसंदंडायपादुकेतथा मात्संचशायनंस्थानंपात्रंछायांचयत्नतः यज्ञोपकरणांगांचनस्पृशेत्पादेन
च देवद्रोहंगुरुद्रोहंनकुर्यात्सर्वयत्नतः कृत्वाप्रमादतोविप्राः प्रणवस्यायुतंजपेत् देवद्रोहाद्गुरुद्रोहोकोटिमात्रेणशु
ध्यति महापातकशुद्ध्यर्थंतथैवचयथाविधि पातकीवनदर्थेनशुध्यतेहूतवान्यदि उपपातकिनःसर्वेनदंदेनैवसुव्रताः
संध्यालोपकृतोविप्राः तदर्थेनैवशुध्यति आंगिवच्छेदनेजातेशतमेकमुदाहृतं लंघनेसहपेयानांअभक्ष्यभक्षणेअ

लि०
ग० पु०
१२२

वाक्यवाचनेनैव महत्स्वाच्छुद्धिरिष्यते काकोलूककपोतानां पक्षिणामपि वा तने शतमष्टोत्तरं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः
यः पुनः स्नानेनैव नावब्रह्मविद्ब्राह्मणप्रियः स्मरणाच्छुद्धिमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा नैवमात्मविदामस्ति प्रायश्चित्तादि
शोधना विप्रा यैर्विना नैवमात्मब्रह्मविद्याविदो जनाः योगध्यानैकनिष्ठाश्च निर्लेपाः कांचनं यथा शुद्धानां शोधनं नास्ति
विशुद्धब्रह्मविद्यया उद्धृताभुस्मकेनाग्निः पूताभिर्वस्त्रवत्तथा शुद्धिः समाचरेत्सर्वं वर्जयेत्कलुषोदकं गंधवर्णरसैर्दुष्टं जं
लं चैव विवर्जयेत् वस्त्रेणापावनितं कुर्यात्सर्वं कार्याणि वै द्विजाः नमस्कारादिकं सर्वं गुरुशुश्रूषणादिकं वस्त्रेणैव विहीं
नानामाप्नुवन्ति नात्र संशयः देवकार्येषु योग्यानां प्रत्यहं शौचमिष्यते ह्येतेषां हि वस्त्राणां शौचं कार्यं मलागमे वर्जयेत्सर्वयत्ने
न वासोन्यद्धि धृतं द्विजाः कौशेयाविककूर्पासैः तोमार्णां गौरसर्षपैः श्रीफलैरंशुपट्टानां कुतपानामरिष्टकैः चर्मणां विदला
नां च वेत्राणां च सर्ववन्नानं वल्कलानां च सर्वेषां ब्रह्मचामरयोरपि चैलवद्धि समाख्यातं शस्त्रविद्भिर्मुनीश्वरैः भस्मना शुद्ध्यते कां
स्यं ताम्रमम्लेन शुद्ध्यते ताम्रमम्लेनैव विप्रास्तु पुष्पीसकपोरपि हेमसद्भिः शुभं पात्रं रौप्यं पात्रं द्विजोत्तमाः मलरस्य शंखशु
क्तीनां शावैतैजसवन्मतं अश्मरत्नानां संयोगादत्यन्तोपहतस्य च रसानामिह सर्वेषां शुद्धिरुत्सेचनेस्मृते तृणकाष्ठादिवस्तू
नां शुभेनाभ्युक्षणं स्मृतं तत्पुनर्वारिणा शुद्धिस्तथा शुक्रस्रुवयोरपि तथैव यज्ञपात्राणां मुसलोलूखलस्य च शृंगादिदारु
दन्तानां तक्षणेनैव शोधनं संहतानां महाभागा द्रव्याणां प्रोक्षणं स्मृतं असंहतानां द्रव्याणां प्रत्येकं शौचमुच्यते सभक्तबाष्प
धान्यानामेकदेशास्य दूषणे तावन्मात्रं समुद्धृत्य प्रोक्षयेद्वैकुशांभसा शाकमूलफलादीनां धान्यवच्छुद्धिरिष्यते मार्ज १२२
नालेपनेनैव पुनः पाकेन मृण्मयं उल्लेखनेनांजनेन तथा संमार्जनेन च गोनिवासेन वैश्य द्वासेचनेन च धरा सता भूमि

133

समुदकं शुद्धं यत्र गौर्वितृषा भवेत् अव्याप्तं यदमेध्येन गंधवर्णरसान्वितं वत्सः शुचिः प्रस्रवणे शकुनिः फलपातने
स्वदारास्या द्रहस्यानां रते भार्याभिक्षां तथा हस्ताभ्यां क्षालितं वस्त्रं कारूणां च यथाविधि अपशांतु नामसंप्रोक्ष रहणीया
दुर्मविवमाः पंथप्रसारितं चैव वर्णाश्रमविभागशः शुचिराकरजं तेषां आम्रगग्रहरोशुद्धिः छायाविप्रुषो विप्रामः
क्षिकाद्याद्विजो मताः रजो भूर्वायुरग्निश्च मेध्यानि स्पर्शने तथा स्तनाः शुक्राच्चैव विप्राः त्वनापीनाच्चैव तथा स्त्रीविनाष्या
पनादौ च शुचिरप्याचमेत् पुनः पादौ स्पृशंति ये वापि परा च मनविंदवः नेपार्थिवैः समास्तेयानैरप्रयतो भवेत् भुक्त्वा
ना मैथुने च पतितं ऊर्ध्वं टादिकं शूकरेचैव काकादि स्नानमुद्दिष्टं बरतथा शूपंचाण्डालकायं च स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्यति नैवा
शौचं यतीनां च वियार्थी ब्रह्मचारिणां नैष्ठिकानां च राज्ञां च मंडलीनां च सत्रिणां ततः कार्यविरोधाद्धि नृपानां नान्यथा भ
वेत् वेपनानां मंत्रजादीनां कर्मविप्राणां च संगमात् आशौचं चार्यद्विजानां च स्नानमात्रेण नान्यथा नवासन्निहितानां च यस्ता
यंदीप्तितनयस्य च यकाहा यज्ञ याजीनां शुद्धिः क्षमात्स्वयंभुवा ततः स्वधीनधूर्णावनां च नृभिः सर्वदेहिनां सूतकं मृतकं ना
स्ति यहा दूर्धमसूतेवे अर्वादेकादशाहांतं बांधवानां द्विजो मताः स्नानमात्रेण वै शुद्धि मेरणे समुपस्थिते ततश्चतुर्याद्र्वा
गे कालः परिणीयते सप्तवर्षात् ततस्तावांत्रिरात्रे हि ततः परं दशमे ब्राह्मणानां च प्रथमेहनि वापितः दशाहं सूतिकाशौ
वमातरप्येवमूचयां अप्रथवाक्यिवर्षात्स्नानेन बांधवानां पितः सदा अप्रदत्ता दकरात्रेण शुद्धिः साहांथवसतद्वादशा
हातत स्नावोक्त्रात्रे स्त्रीषु सर्वतः सपिंडता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते अतिक्रान्ते दशाहे तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ततः
तत्रिहिता विप्राश्चावामहस्तरेणैव संवत्सरे व्यतीते तु स्नानमात्रेण शुध्यति स्पृष्ट्वा प्रेतं त्रिरात्रेण यमीयं स्नानमुच्यते

लिं
गपु
१३५

135

दाहकानां च वैष्णवानां स्नानमात्रमशौचं वै अगम्यगमने चैव स्नानमात्रेण शुध्यति आचार्यमरणे चैव त्रिरात्रं श्रोत्रिये मृते
पादिणां मातुलानां च सोदराणां च बाह्निजाः भूपानां मंडलानां च शुध्यते राष्ट्रवासिनां केवलं द्वादशाहेन तत्क्रियाणां द्विजो
त्तमाः नाभिषिक्तेषु चाशौचं संप्रमादेषु वैरिणां वैश्यः पंचदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति इति संक्षेपतः प्रोक्ता द्रव्यशुद्धिरनु
त्तमाः आशौचं वानप्रस्थे वा यतीनामपि विद्यते प्रेतप्रभृतिनारीणां मासि मासि स्यान्निबोध द्विजाः कृते सत्ययुगे वशात्तायते वै स॰
देवत प्रयाति च महाभागा भार्याभिः क्रूरेव यथा वर्णाश्रमव्यवस्था च त्रेताप्रभृति संप्रवृत्ताः भारतप्रभृति वर्षव्यवस्था नत
रे यथा रसोलसाह्कते सार्तिरतीयागरहहमतिज्ञा सर्वे न प्राकृता दोषा रागद्वेषादिभिर्नृणां स्वकालकृष्टविध्वस्ताः पुनरुत्र्य
दिता स्त्रियाः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन न संभाष्या रजस्वला प्रथमेहनि चंडाली यथा वर्ज्या तथांगना द्वितीयेहनि विप्राह्नियथा वैम
स्तयातकी तृतीयेह्नि तदर्थेन चतुर्थेहनि शुध्यति स्नाना भवति संशुद्धा ततः शुद्धिर्भविष्यति आषोडशान्ततः स्त्रीणां स्वतन्त्र व
दौचमिष्यते पंचरात्रे न दास्येत्पश्चात्स्नानं सा वर्तते न तथा सा विंशाद्दिवसादूर्ध्वं रजसा ह्यर्ववन्न यथा स्नानं शौचं न यागानरोदनं ह
सनं तथा पानमभ्यंजनं नारी धूपं चैवानुलेपनं दिवास्वप्नं विशेषेण न दावेदंतधावनं मानसं वाचिकं चैव कायकं देवतार्चनं
वर्जयेत्सर्वयत्नेन नमस्कारं रजस्वला रजस्वलायाः संस्पर्शो संभाषो च रजस्वला संयोगं चैव वस्त्राणां वर्जयेत्सर्वयत्नतः
स्नानात्पुरुषं नारी न स्पृशेत् रजस्वला ईक्षयेद्भास्करं देवं ब्रह्मकूर्चं ततः पिबेत् केवलं पंचगव्यं वा क्षीरं वा चात्मशुद्धये
चतुर्थ्यां स्नानगम्या त्वगम्याल्पायुः प्रसूयते विद्याहीनं व्रतभ्रष्टं पतितं पारदारिकं दारिद्र्यार्णवमग्नं स्तानं नयं च प्रसूयते क १३५
न्यार्थिनी चगंतव्या पंचम्यां विधिवद्बुधाः रक्ताधिक्यात्भवेन्नारी शुक्राधिकात्भवेत्पुमान् समेन पुंसकं चैव पंचम्यां का॰

न्यका भवेत् षष्ठ्यां गम्या महाभागाः सत्पुत्रजननी भवेत् पुत्रं जनयते पश्चाज्जातपुत्रा महाद्युतिः नरकस्य पुमित्याख्यातः एवं
च नरकं विदुः पुरुत्राणानि तेपुत्रं तथामृतं प्रसूयते सप्तम्यां चैव कन्यार्थी गन्ता वै च प्रसूयते अष्टम्यां सर्वसंपन्नं तनयं च प्रसू
यते नवम्यां दारिकार्थी स्याद्दशम्यां पंडितो भवेत् एकादश्यां तथा नारीं जनयेत्सैव पूर्ववत् द्वादश्यां धर्मतत्त्वज्ञः श्रौतस्मार्त
प्रवर्तकः त्रयोदश्यां शठां नारीं सर्वसंकरकारिणीं जनयत्संगमनात्तस्मान्नागच्छेत्सर्वयत्नतः चतुर्दश्यां सदा गच्छेत्सत्पुत्रजनना
न्नो भवेत् पंचदश्यां च धर्मज्ञो षोडश्यां ज्ञानपारगं स्त्रीणां वै मैथुने काले वामपार्श्वे प्रभंजनः चेरेयदि भवेन्नारी पुमांसं दारि
णी लभेत स्त्रीणां मैथुनकाले वै पापग्रहविवर्जिते उक्तकाले शुचिस्नातः शुद्धां गच्छेच्छुचिस्मिता इत्येवं वै प्रसंगेन यतीनां धर्मसंग्र
हे सर्वेषामेव भूतानां सदाचारः प्रकीर्तितः यः पठेच्छृणुयाद्वापि सदाचारं शुचिर्नरः श्रावयेद्वा यथान्यायं ब्राह्मणान्दयाधिको
स याति ब्रह्मलोकमत्र प्राप्य ब्रह्मणा सह मोदते इति श्रीमहापुराणे श्रीलैङ्गे उपरिभागे सदाचारकथनं नाम पंचाशीतितमो
ऽध्यायः ८५ ऋषय ऊचुः अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि यतीनामिह निश्चितं प्रायश्चित्तं शिवप्रोक्तं यतीनां पापशोधनं पापं हि त्रिविधं ज्ञे
यं वाङ्मनःकायसंभवं ततपत्वं दिवारात्रौ येनेदं वेष्टितं जगत् ततः कर्माणि बाध्यन्ते तिष्ठंतीति परा श्रुतिः तस्मादेव प्रयोजनं
तु प्राणायामस्य विचारेण भवेद्योगप्रसन्नात्मा योगो हि परमं बलं न हि योगात्परं किंचिन्नृणामेतत्परं शुभं तस्माद्योगं प्रशंसन्ति ध
र्मयुक्तं मनीषिणः ऐश्वर्यं विषयाञ्जित्वा प्राप्यैश्वर्यमनुत्तमं दृष्ट्वा परापरं धीराः परं गच्छंति तत्पदं व्रतानि यानि भिक्षूणां त
थैवोपव्रतानि च एकैकातिक्रमे तेषां प्रायश्चित्तं विधीयते उपेत्य च स्त्रियं कामात्प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् प्राणायामसमायुक्तं च
रेत्सांतपनं व्रतं व्रतं चाद्यनिर्दिष्टं कृच्छ्रांते समाहितः पुनराश्रममागत्य चरेद्भिक्षुरतंद्रितः न धर्मयुक्तमनृतं हिनस्ति मनी

लिं॰
पु॰
१२५

क्षिणः तथाप्यवनवासी स्यात्त्रयोगोत्विवदास्त्राणः अहोरात्रोपवासश्च प्राणायामशतं तथा अशापि वनत्कर्तव्यं यतिना धर्ममि
च्छतो किं वनागच्छेनापि न कार्यस्तेयमन्यथा स्तेयादभ्यधिकः कश्चिन्नास्त्यधर्म इति श्रुतिः हिंसा चैषा परा सृष्टा या चेयं नैव
निकल्पया यदेतद्द्रविणं नाम प्राणा ह्येते बहिश्चराः स तस्य हरति प्राणान्यो यस्य हरते धनं एवं कृत्वा स दुष्टात्मा भिन्नवृत्तो व्रताहु
तः भूयो निर्वेदमापन्नश्चरेच्चान्द्रायणव्रतं विधिना शास्त्रदृष्टेन संवत्सरमिति स्मृतिः ततः संवत्सरस्यान्ते भूयः प्रक्षीणकल्म
षः पुनर्निर्वेदमापन्नश्चरेद्भिक्षुरतन्द्रितः अहिंसा सर्वभूतानां कर्मणा मनसा गिरा अकामादपि हिंसेत यदि भिक्षुः पशून्कृमी
न् कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा स्कन्देदिन्द्रियदौर्बल्यात्स्त्रियं दृष्ट्वा यतिर्यदि तेन धारयितव्या वै प्राणायामास्तु षोड
श दिवा कर्णस्य विप्रस्य प्रायश्चित्तं विधीयते त्रिरात्रमुपवासश्च प्राणायामशतं तथा रात्रौ स्कन्नः शुचिर्भूत्वा द्वादशैव तु धार
णा प्राणायामेण शुद्धात्मा संयतेन्द्रियतो द्विजाः एकान्नं मधुमांसं वा आमश्राद्धं तथैव च अभोज्यानि यतीनां तु प्रत्यक्षलवणा।
नि च एकैकातिक्रमात्तेषां प्रायश्चित्तं विधीयते कृच्छ्रेण प्राजापत्येन ततः पापात्प्रमुच्यते व्यतिक्रमाश्च ये केचिद्वाङ्मनःकायसं
भवाः सद्भिः सह विनिश्चित्य यद्ब्रूयुस्तत्समाचरेत् वीतरागस्पृहः समलोष्ठकाञ्चनः समस्तभूतेषु च सत्समाहितः स्थानं ध्रुवं शा
श्वतमव्ययं स परं हि गत्वा न पुनर्हि जायते इति श्रीलैङ्गे उपरिभागे प्रायश्चित्तं नाम षडशीतितमोऽध्यायः ८६ सूत उवाच अत
ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि अरिष्टानि निबोधत येन ज्ञानविशेषेण मृत्युं पश्यन्ति योगिनः अरुन्धतीं ध्रुवं चैव सोमच्छायां महापथं यो न
पश्येन्न जीवेत्स नरः संवत्सरात्परं अरश्मिवन्तमादित्यं रश्मिवन्तं च पावकं यः पश्येन्न जीवेद्वै मासादेकादशात्परं वमन्मूत्रं
पुरीषं वा सुवर्णं रजतं तथा प्रत्यक्षमथवा स्वप्ने दश मासान्न जीवति स कन्नवर्णान्द्रुमान्पश्यन् गन्धर्वनगराणि च पश्येत्प्रेत १२५

135

विशाखांश्च नव मासान्न जीवति अकस्माच्च भवेत्स्थूलो ह्यकस्माच्च कृशो भवेत् प्रकृतेश्च निवर्तेत सोऽष्टौ मासांश्च जीवति अ-
ग्रतः पृष्ठतो वापि खंडं यस्य पदं भवेत् पांशुके कर्दमे वापि सप्त मासान्स जीवति काकः कपोतो गृध्रो वा निलीयेत यस्य मूर्ध्नि
क्रव्यादो वा खगो यस्य षण्मासान्न निवर्तते गच्छेद्वायसपंक्तीभिः पांशुवर्षेण वा पुनः स्वच्छायां विकृतां पश्येत्सतः पंच स जीव-
ति अनभ्रे विद्युतं पश्येद् दक्षिणां दिशमाश्रितां उदके च धनुर्दृष्ट्वा त्रीन्वा द्वौ वा स जीवति अप्सु वा यदि वादर्शे ह्यात्मानं न पश्य-
ति तैले वापि घृते वापि मासार्धं न जीवति शवगंधि भवेद्गात्रं यस्य गंधमथापि वा मृत्युस्तूपगतस्तस्य सोऽर्धमासं न जीवति
यस्यै वै स्नातमात्रस्य हृदयं वा परिशुष्यति धूमं वा मस्तके पश्येद्दशाहं न स जीवति संभिन्नो मारुतो यस्य मर्मस्थानानि कृंतति ।
ति अद्भिः स्पृष्टो न हृष्येत तस्य मृत्युरुपस्थितः ऋक्षवानरयुक्तेन रथेनाकाशगामिना गायन्यः प्रव्रजेत्स्वप्ने विद्यान्मृत्युरुपस्थि-
तं रक्तांबरधरा श्यामा गायंती वापि यांगना यं नयेद्दक्षिणामाशां स्वप्ने सोऽपि न जीवति वासो यस्य सकृन्नष्टं स्वप्ने योऽवीक्षते
नरः नग्नं क्षपणकं दृष्ट्वा विद्यान्मृत्युमुपस्थितं आमस्तकतलाद्यस्तु निमग्नः पंककसागरे दृष्ट्वा तु नाशयेत्स्वप्नं सद्य एव न जीवति
भस्मांगारांश्च केशांश्च नदीं शुष्कां भुजंगमान् पश्येद्दशरात्रं तु न स जीवति तादृशः करालैर्विकटैः कृष्णैः पुरुषैरुद्यतायुधैः
: पाषाणैस्ताडितः स्वप्ने यः सद्यो न स जीवति सूर्योदये प्रत्युषसि प्रत्यक्षं यस्य वै शिवाः क्रोशंत्यभिमुखं यांति स गतायुर्भ-
वेन्नरः यस्यैव स्नातमात्रस्य हृदयं पीडितं भृशं जायते वा तदा येति तं गतायुषमादिशेत् भूयो भूयस्स्मरेद्यस्तु रात्रौ वा यदि वा
दिवा दीपगंधं च नाघ्राति विद्यान्मृत्युमुपस्थितं रात्रौ विद्रधनुः पश्येद्दिवा नक्षत्रमंडलं परनेत्रेषु वात्मानं न पश्येन्न स जीव-
ति नेत्रमेकं स्रवेद्यस्य कर्णौ स्थानाच्च नश्यतः वक्रा च नासा भवति स ज्ञेयो गतजीवितः यस्य कृष्णा खरा जिह्वा पद्माभास-

वि॰
ग॰पु॰
१२९

वैवेशुष्वं गंड्वापिंडतेरक्तेन तस्य मृत्युरुपस्थितः शुष्ककेशो ह संस्पृवगायत्रस्वंवयो नरः यामीं प्रति मुखं गच्छेत् दंतेन तस्य जी॰
वितं यस्य छेतास्तथाभूता छेन तस्य सर्वपस्त्रिभाः छेतं वसं तीव शक्लनं तस्य मृत्युरुपस्थितः उष्ट्रा वारास भावापि युक्ताः स्वप्ने
ष्ट्येविवान् यस्य सोपि न जीवेत् नरः तिणाभिमुखो गतः देवघपरमे निष्टपकीभूय परं भवेत् वोषं न स्पृशरायानाशो ज्योतिने
ंनपप्रपति स्वप्ने योनिपतेन्स्वमेस्परं वास्यवि पीयते नवोत्तिष्ठतियः सभ्रातृ दंतेन तस्य जीवितं ऊर्ध्वावृहष्टिर्नैव संप्राप्तिष्ठाः
क्षोभुनः संपरिवर्तमाना श्रुवस्य सोष्मा सविरात्मवानि प्रमुस्सस्हेत्रो विषमस्यएव दिवा वा यदि वा रात्रौ प्रत्यक्षं तद्यो निहन्यते
हंतारं न वपश्येत्स्वस्य गतायुर्न जीवति अग्निप्रवेशं कुरुते स्वमांते यस्तु मानवः स्मरति नोपलभेद्वापि तद्दंतेन तस्य जीवितं यस्य
प्रावरणाभुभ्रं स्वकं पश्यति मानवः स्वशरीरमपि छेतं तस्य मृत्युरुपस्थितः अरिष्टसूचिते देहात्तस्मिन्काल उपस्थिते त्यक्त्वा
खिदं विषादं च उपेतेष्टुद्दिमान्नरः प्राचीं वा यदि वोदीचीं दिशं निष्क्रामति स्वयं समेतिस्याच्चरेदेशे विविक्ते जनवर्जिते उदङ्मु
खः प्राङ्मुखो वा स्वस्थः स्वाचांत एव च स्वस्तिकेनोपविष्टस्तु नमस्कृत्वा महेश्वरं समकायशिरोग्रीवं धारयन्नावलोकयन् य
थादीपो निवातस्थो नेंगते सोपमा स्मृता प्राणद्कावर्णादेशेन तद्युंजीत शास्त्रवित् कामं वितर्कं प्रीतिं च सर्वडः खिउमेतः
घा निरस्य मनसा सर्वं शुद्धध्यानमनुस्मरन् प्राणायामैस्तनितंस्यं च वल्लपास्यशीने नथा श्रोत्रे मनसि बुद्धौ वन स्वत्तस्मि धारयेत्
कालकर्मणा विज्ञाय सम्यक् हृत्क्षेत्र निम्नगः द्वादशाध्यात्मनित्यं च योगधारणमुच्यते शतमर्धशनं वापि धारणामूर्ध्निधारये।
ते गं विन्यस्य धारणायोगाद्वायुरूर्ध्वप्रवर्तते ततस्त्वापूरयेद्देहमोंकारेण समंततः तथोंकारमयो योगी अक्षरे त्वक्षरी भवेत् अ
तऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ओंकारप्राप्तिलक्षणं एष त्रिमात्रो विज्ञेयो व्यंजनं चात्र मंवरं प्रथमा विद्युती मात्रा द्वितीया तामसी स्मृता तं १२९

136

तीयानिर्गुणा चैव मात्रा चांतरगामिनी गांधारी चैव विज्ञेया गांधारस्वरसंभवा पिपीलकागतिस्पर्शा प्रयुक्ता मूर्ध्नि लक्ष
ते यथाप्रयुक्त ओंकारः प्रतिनिर्वाति मूर्धनि तथोंकारमयो योगी त्वक्षरे त्वक्षरो भवेत् प्रणवो धनुश्शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्य
मुच्यते अप्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ओमित्येकाक्षरं ह्येतद्गुहायां निहितं परं ओमित्येतत्त्रयो लोकास्त्रयो देवास्त्र
योग्नयः विष्णुक्रमास्त्रयस्त्वेते ऋक्सामानि यजूंषि च मात्रा चार्धं चतस्रस्तु विज्ञेया परमार्थतः तत्र युक्तस्तु यो योगी तस्
स्य सालोक्यमाप्नुयात् अकारो ह्यक्षरो ज्ञेय उकारः स्वरितस्समः मकारसहितोंकारस्त्रिमात्र इति संज्ञितः अकारस्त्वेष भू
र्लोक उकारो भुव उच्यते सव्यंजनो मकारस्तु स्वर्लोक इति गीयते ओंकारस्तु त्रयो लोकाः शिरस्तस्य त्रिविष्टपं भुवनानि च
तत्सर्वं ब्रह्मलोकेन पदमुच्यते मात्रापादो रुद्रलोकोप्यमात्रे तु शिवं पदं एवं ज्ञानविशेषेण तत्पदं समुपास्यते तस्माद्ध्यानगतिर्नि
त्यममात्रं हि तदक्षरं उपास्यं तु प्रयत्नेन शाश्वतं सर्वमिच्छता ह्रस्वा तु प्रथमा मात्रा ततो दीर्घा त्वनंतरं ततः प्लुतवती चैव तृ
तीया चोपदिश्यते एतास्तु मात्रा विज्ञेया यथावदनुपूर्वशः यावदेव तु शक्येत धार्यंते तावदेव तु इंद्रियाणि मनो बुद्धिं ध्या
यन्नात्मानियः सदा ऊर्ध्वं तन्मात्रमप्येवेह रुद्धयात्फलमाप्नुयात् मासे मासेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः तेन यत्प्राप्यते पुण्यम
मात्रया तदवाप्नुयात् न तद्घोरेण तपसा न यज्ञैर्भूरिदक्षिणैः यत्फलं प्राप्यते सम्यग्ध्यात्वा तदवाप्नुयात् तत्रैवेषां तु यामा
यास्तु नानोपदिश्यते एषा चैव भवेत्कार्या गृहस्थानां तु योगिनां एषा चैव विशेषेण ऐश्वर्यं त्वष्टलक्षणं अणिमाद्यं तथा वि
तेयं तस्माद्युंजंति तं द्विजाः एवं हि योगसंयुक्तः शुचिर्दांतो जितेंद्रियः आत्मानं विंदते यस्तु स सर्वं विंदते द्विजाः तस्मात्पा
युयते योगैरात्मानं चिंतयेद्बुधः आत्मानं जानते येन स्वचयस्तेन संशयः अवाप्यं ऋक्सामानि वेदोपनिषदस्तथा योग

लिं॰ पु॰ (१३०) स्नानाद्वाप्नोति ब्राह्मणो ध्यानमविंतकः सर्वदेवमयो भूत्वा अभूतो मत्तजायते योनिसंक्रमणं त्यक्त्वा याति वै शाश्वतं पदं यथा
हुत्वानफलं यत्कं पदवेनन समीरितं नमस्कारेण रुद्रस्य तथा पापं प्रणश्यति यथा रुद्रनमस्कारः सर्वकर्मफलो ध्रुवः अन्यदेव
नमस्कारो न तथा फलदायकः तस्मात्त्रिसंध्यं योगी उपासीत महेश्वरं दशविस्तारकं ब्रह्म तथा च विष्णुविस्तरैः एवं ध्यानसमं
युक्तस्य देहं यः परित्यजेत् सयाति शिवसायुज्यं समस्तं रुद्रकलत्रयं अथवा दिव्यमालोक्य मरणे समुपस्थिते अविमुक्ते प्रवरंग
वाराणस्यां तु शोभनं येन केनापि वा देहं संत्यजेन्मुच्यते नरः श्रीपर्वते वा विप्रेंद्राः संत्यजेत्स तनं नरः सयाति शिवसायुज्यं
नात्र कार्या विचारणा इति श्रीलैङ्गे उपरिभागे अविमुक्तकथनं नाम समाशीतितमोऽध्यायः ८७ अथ ऋषय ऊचुः एवं वाराणसी
137 पुण्या यदि सूत महामते वक्तुमर्हसि चास्माकं तत्प्रभावं हि सांप्रतं तेनस्यास्य च माहात्म्यमविमुक्तस्य शोभनं विस्तरेणायर
थान्यायं श्रोतं कौतूहलं हि नः सूत उवाच वक्ष्ये संक्षेपतः सम्यग्वाराणस्यास्तु शोभनं अविमुक्तस्य माहात्म्यं यथाह भगवा
न्भवः विस्तरेण मया वक्तुं ब्रह्मणा वा महात्मना शक्यते नैव विप्रेंद्रा वर्षकोटिशतैरपि देवः पुरा कृतोद्वाहः शंकरो नीललो
हितः हिमवच्छिखरे देव्या हैमवत्या गणेश्वरैः वाराणसीमनुप्राप्य दर्शयामास शंकरः अविमुक्तेश्वरं लिंगं वासं तत्र चकार
मः वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे श्रीपर्वत महालये गंगेश्वरे च केदारे मत्स्थाने यो यतिर्भवेत् योगे पाशुपते सम्यक् दिनेनैकं यतिर्भवे
त् स्नात्वा वै परित्यज्य चैरन्या श्रुपतं व्रतं देवयानं च सर्वत्र सर्वाधानमनुत्तमं मनसा निर्मितं रुद्रविमानं च सुशोभनं दर्शयामा
स स तं देवो यानमनुत्तमं हैमवत्याः स्वयं देवः तस्माद्वा परमेश्वरः तेनस्यास्य च माहात्म्यमविमुक्तस्य शंकरः उक्तवान्परमे १३०
श्वानः पार्वत्याः प्रीतये भवः प्रफुल्लनानाविधगुल्मशोभितं लताप्रतानादिमनोहरं वा विमूढपुष्पैः परितः प्रवृत्तभिः सपु

ष्ठितैः कंटकैनेषकीचकैः तमालगुल्मैर्निचितं सुगंधिभिर्निकामपुष्पैर्वकुलैश्च सर्वतः अशोकपुन्नागवनैः सुशोभिभि
र्द्विरेफमालाकुलपुष्पसंचयैः क्वचित्सकलांबुजरेणुभूषितैर्विहंगमैश्चारुकलप्रणादिभिः विनादितं सारसचक्रवाकैः प्र
मत्तदात्यूहवरैश्च सर्वतः क्वचिच्च केकारुतनादितं च क्वचिच्च कारंडवनादितं च क्वचिच्च मालाकुलालाकुलीकृतं मदाकुला
भिर्भ्रमरांगनाभिः निषेवितं चारुसुगंधिपुष्पकैः क्वचित्क्वचिद्धैः सहकारहृद्यैः लतोपगूढैः तिलकैश्च गूढं प्रगीतविद्याध
रसिद्धचारणं प्रवृत्तनृत्याप्सरोगणं प्रहृष्टनानाविधपक्षिसेवितं प्रहृष्टहारीतकुलोपनादितं मृगेंद्रनादाकुलमत्त
काननं क्वचित्क्वचिद्वृद्धकदंबकैर्मृगैर्विलूनधर्मांकुरपुष्पसंचयं प्रफुल्लनानाविधचारुपंकजैः सरस्तडागैरुपशोभितं क्व
चित् विटपिनिचयनीलनीलकंठाभिरामं मदमुदितविहंगव्रातनादाभिरामं कुसुमिततरुशाखालीनमत्तद्विरेफं नवकिसलय
शोभाशोभितं प्रांशुवृक्षम् क्वचिद्दंतीक्षतचारुवीरुधं क्वचिल्लतालिंगितचारुवृक्षं क्वचिद्विलासालसगामिनीभि
र्निषेवितं किंपुरुषांगनाभिः पारावतध्वनिविकूजितचारुशृंगैरभ्रंकषैः सितमनोहरचारुरूपैः आकीर्णपुष्पनिकरप्र
विभक्तहंसैर्विभ्राजितं विद्रुमादिकुलैरनेकैः फुल्लोत्पलांबुजवितानसहस्रयुक्तैस्तोयाशयैः समनुशोभितदिव्यमार्गैः
मार्गीतराकलितपुष्पविविधभक्तिसंवर्धिगुल्मविटपैः विविधैरुपेतं बद्धातिनीलपुष्पैस्तवकभरनतैः प्रांशुशाखैर्वृक्षैः शो
भैर्मालाप्रांतातलीनशुभ्रतिमुखजनकैर्भासितांतं मनोज्ञैः राज्ञोवंशस्यभासाकुसुमितकमलस्वच्छविस्तीर्णतोयं तोयांता
तीवृजातप्रविरलकदलीवाटनृत्यन्मयूरं माहृष्टैः पत्रिवृंदैः क्वचिदवनितलैरंचितन्मायदेशादेशे दृशानिलीनामृगा
दितांविरामन्मनहारीतवृंदं सारंगैः क्वचिदुपशोभितप्रदेशं प्रबद्धं कुसुमचयैः क्वचिद्विचित्रैः लताभिः क्वचिदपि कित्र

लि
गपु॰
१२८

138

रांगनाभिर्वीणाभिः समस्वरगीतप्रप्रचंडं संयुष्टैः क्वचिद्विपमालिकीर्णपुष्पैरावासैः परिहृतपादपंसुनीनां आमूलोत्पलनिवि
तैः क्वचिद्विलासिहंसैः पनसमहीरुहैरुपेतं फलातिमुक्तकलनाग्रहलीनासिहंसिहांगनाकनककन्दुकरावरसां गुल्मांत
रप्रसभभीतमृगीसमूहैर्वानैरितं ततरुमंडपजालवंगी वंशांशुजालशबलोल्लिलकैर्मनोज्ञैः सिंदूरकुंकुमकुसुमभनिभैरशो
कैः चामीकरद्युतिसमैरथकर्णिकारैः पुष्पोत्करैरुपचितैः सविशालशालैः क्वचिद्जनहूणाभैः क्वचिद्विद्रुमसन्निभैः क्व
विद्रुमसन्निभैः क्वचित्कांचनसंकाशैः पुष्पैराचितभूतले पुन्नागैश्च द्विजशतविरुतं रक्ताशोकस्तबकभरनतं रम्यापांत
क्तो मदहरणावनेकुलेभमत्तालिदृष्टपुष्पान्तःस्तुष्टुतं उपवनमतिरम्यं दर्शयामास देव्याः पुष्पैः प्रफुल्लभिततैः कासितैर्दिव्यरूपैः
देवोदेवीमुपवनगतां भूषयामास शर्वः सा चाप्येनं तदिह गिरिसुता शंकरं देवदेवं पुष्पैर्दिव्यैः शुभतरतनैर्भूषयामास भ
क्त्या संपूज्य पूज्यं विदशेश्वराणां संप्रेक्ष्य चोद्यानमतीव रम्यं श्रीदेव्युवाच नयानं दर्शितं देव प्रमयापरयायुतं क्षेत्रस्यास्य गुणा
न्सर्वान्पुनर्मे वक्तुमर्हसि अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यमविमुक्तस्य सर्वथा वक्तुमर्हसि देवेश देवदेव महेश्वर सूत उवाच देव्यास्तद्
वचनं श्रुत्वा देवदेवो जगत्प्रभुः आघ्राय वदनांभोजं तथाह गिरिजां हसन् श्रीभगवानुवाच इदं गुह्यतमं क्षेत्रं सदा वाराणसी
मम सर्वेषामेव जंतूनां हेतुर्मोक्षस्य सर्वदा अस्मिन्सिद्धाः सदा देवि मदीयं व्रतमास्थिताः नानालिंगधरा नित्यं मम लोकाभि
कांक्षिणः अभ्यस्यंति परं योगं युक्तात्मानो जितेंद्रियाः नानावृक्षसमाकीर्णे नानाविहगशोभिते कमलोत्पलपुष्पाद्यैः स
रोभिः समलंकृते अप्सरोगणगंधर्वैः सदा संसेविते शुभे रोचते मे सदा वासो येन कार्येण तच्छृणु मन्मना मम भक्तश्च म १२८
य्यर्पितक्रियः यथा मोक्षमवाप्नोति अन्यत्र न तथा क्वचित् कामं ह्यत्र मृतो जंतुर्देवि मोक्ताय कल्पते एतन्मम पुरं दिव्यं

गुह्याद्गुह्यतरं महत् ब्रह्मादयो विजानंति ये च सिद्धा मुमुक्षवः अतः प्रियमिदं क्षेत्रं परा चेयं गतिर्मम विमुक्तिः मनसा
यस्मान्मोक्तमेव कदाचन मम क्षेत्रमिदं तस्मादविमुक्तमिति स्मृतं नैमिषे च कुरुक्षेत्रे गंगाद्वारे च पुष्करे नस्नानात्स्ववनाद्वा
पि विमोक्षः प्राप्यते यतः इह संप्राप्यते येन तत्तस्यतद्विशिष्यते प्रयागे च भवेन्मोक्षः इह वा सत्परिग्रहात् प्रयागादपि तीर्था
ग्र्यमविमुक्तमिदं शुभं जैगीषव्यः परां सिद्धिं योगतस्समहातपाः अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यात् भक्त्या च मम भावितः जैगीषव्यगु
हा श्रेष्ठा योगिनां स्थानमिष्यते ध्यायतस्तत्र मां नित्यं योगाग्निर्दीप्यते भृशं कैवल्यं परमं याति देवानामपि दुर्लभं अव्यक्तलिं
गैर्मुनिभिः सर्वसिद्धैर्मत्परायणैः इह संप्राप्यते मोक्षो दुर्लभो यत्र कुत्र चित् तेभ्यश्चाहं प्रवक्ष्यामि योगैश्वर्यमनुत्तमं आत्मनश्चैव
सायुज्यमीप्सितं स्थानमेव च क्षेत्रसंसेवनाद्देवगणेशत्वमवाप्तवान् संवर्तो भविता यश्च सोपि भक्तो ममैव तु इहैवाराध्य मां देवि
सिद्धिं यास्यत्यनुत्तमां पराशरसुतो योगी ऋषिर्व्यासो महातपाः मम भक्तो भविष्यश्च वेदसंस्थाप्रवर्तकः रंस्यते सोपि पद्मा
दि क्षेत्रेस्मिन्मुनिपुंगवः ब्रह्मा देवर्षिभिः सार्धं विष्णुर्वापि दिवाकरः देवराजस्तथा शक्रो ये चान्येपि दिवौकसः उपासते
महात्मानः सर्वे मामिह सुव्रते अन्येपि योगिनो दिव्या नानारूपा महामते अनन्यमानसा भूत्वा मामिहोपासते सदा विष
यासक्तचित्तोपि त्यक्तधर्मरतिर्नरः इह क्षेत्रे मृतः सोपि संसारं न पुनर्विशेत् ये पुनर्निर्ममा धीराः सत्वस्था विजितेन्द्रियाः
व्रतिनश्च निरारंभाः सर्वे ते मयि भाविताः देवदेवं समासाद्य धीमंतः संगवर्जिताः गता इह परं मोक्षं प्रसादान्मम सुव्रते ज
न्मांतरसहस्रेषु युंजन्योगी समाप्नुयात् तदिहैव परं मोक्षं प्रसादान्मम सुव्रते गोप्रेक्षकमिदं क्षेत्रं ब्रह्मणा स्थापितं पुरा कपि
लासंभवं चात्र पश्य दिव्यं वरानने गोप्रेक्षकमथागम्य दृष्ट्वा मामर्चयीत मानवः न दुर्गतिमवाप्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते कपिला

लिं॰ दृष्टमित्येवं तयोर्वै ब्रह्मणोक्तं गत्वा स्थानं ततो येन तीर्थं पुण्यतमं महत् अत्रापि स्वयमेवाहं वृषध्वज इति स्मृतः सान्निध्यं कृ॰
गपु॰ तवान्देवि सदा यत्र पश्यते स्वयं भक्तो यं च पश्येयहं ब्रह्मणा च कृतं पुरं सर्वदेवैरहं देवि वाग्मिन्देशे प्रसादितः यः कोपश॰
१२४ ममीशो गिरितपः शान्तः शिवसन्नः अथाहं ब्रह्मणानीतः स्थापितः परमेष्ठिना ब्रह्मणश्चापि संगत्य विष्णुना स्थापितः पुनः
ब्रह्मणापि ततो विष्णुः प्रोक्तः संविग्नचेतसा मयानीतमिदं लिंगं कस्मात्स्थापितवानसि तमुवाच पुनर्विष्णुर्ब्रह्माणं कृपि
तानन हृद्देवे ममात्यंतं परा भक्तिर्महत्तरा मयैव स्थापितं लिंगं तव नाम्ना भविष्यति हिरण्यगर्भ इत्येवं ततो त्राहं समाहितः
दृष्टेन मयि देवेशो मम लोकं व्रजेन्नरः ततः पुनरपि ब्रह्मा मम लिंगमिदं शुभे स्थापयामास विधिवत्तपसा परमया युतः व
लीनेश्वर इत्येव तत्राहं स्वयमागतः प्राणानिह नरस्त्यक्त्वा न पुनर्जायते क्वचित् अनन्यासां गतिं लब्ध्वा योगिनो चैव यास्मृता
139 अस्मिन्नपि मया देवि दैत्यो देवकंटकः व्याघ्ररूपं समासाद्य निहतो दर्पितो बली व्याघ्रेश्वर इति ख्यातो नित्यं मत्प्रायमास्थितः
न पुनर्दुर्गतिं गच्छेद्दृष्टेन मम देश्वरं उत्पलो विदलश्चैव दैत्यौ वै ब्रह्मणः पुरा अवध्यौ दर्पितौ दृष्ट्वा तौ देवि निहतौ रणे सवक्रं
डको नाम तस्य देहमास्थितः आदावत्राहमागत्य स्थितो गणायैः सह ज्येष्ठस्थानमिदं तस्मात्तत्पुण्यदर्शने दैवैः सम
नाटेतानि लिंगानि स्थापितानि च दृष्ट्वा नियतो मर्त्यो देह भेदे गणो भवेत् पित्रा ते शैलराजेन पुरा हिमवता स्वयं समाश्रि
यादितं स्थानेन तवा लिंगं प्रतिष्ठितं शैलेश्वरमिति ख्यातं दृष्ट्वा नामिह वा वरात् दृष्टेन मनुजो देवि न दुर्गतिमवाप्नुयात् नदी
वारुणासी वैयं पुण्या पापप्रमोचनी तेनास्मै तदलं कृत्वा जाह्नव्या सहसंगता स्थापितं ब्रह्मणा चापि संगमे लिंगमुत्तमं संग
मेश्वर इत्येवाख्यातं जगति दृश्यतां संगमे देवनद्योर्हि प्रयायो मनुजः शुचिः अर्चयेत्संगमेशानं सर्वजन्मभयं कुतः इदं चै॰ १२४

व महालेते त्रैनिवासो योगिनां परः तेत्र मध्ये वयत्राहं स्वयंभूनाम समाहितः मध्यमेश्वर इत्येव ख्यातं सर्वसुरासुरैः सिद्धानां
स्थानमेतद्धि मदीयव्रतधारिणां योगिनां मोक्षलिप्सूनां स्थानं योगरतात्मनां दृष्ट्वैव मध्यमेशानं जन्मप्रति न शोचति स्थापि
तं लिंगमेतत्तु शुक्रेणामरगुरुणा नाम्ना शुक्रेश्वरं नाम सर्वसिद्धवरार्चितं दृष्ट्वैतं नियतः सद्यो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः स तेन स्व
न पुनर्जन्मसंसारे लभते नरः पुरा जंबुकरूपेणाचारारोदेवकंटकः ब्रह्मणोत्र वरं लब्ध्वा गोमायुर्वधशंकितः निहतो हिमव
त्सु विजंबुकेशालतोम्यहं प्रभवं जगातिः ख्यातः सुरासुरनमस्कृतः दृष्ट्वैनमपि देवेशि सर्वान्कामानवाप्नुयात् गृहेः शुक्रगु
रोर्गेश्वयतानि स्थापितानि हि पंचपंचगुणानि लिंगानि सर्वकामप्रदानि तु एवमेतानि गुणानि ससंवासानि पर्वति काथता
नि वमे तेत्रे गुल्विंचेदमितः शृणु वत्सक्रोशं वर्द्धत्वत्तेत्रमेतत्तत्कीर्तितं योजनं विद्धि चार्वंगि मत्तुकालेमतत्पदं महाल
ये गिरिस्थमां केदारे चक्ष्ववाशितं गणत्वं लभते दृष्ट्वास्मिन् क्षेत्रे मानवः गाणपत्यं लभेयस्मात्तस्मान्मुक्तिरुत्तमा ततो
महालयानस्मात्केदारान्मध्यमादपि स्ट्रं तं गुणपतमं तेत्रमविमुक्तं वरानने केदारान्मध्यमं तेत्रं स्थानं चैव महालयं मम पुण्यं
त्रिषु लोकेतेभ्यः श्रेष्ठतमं विदं यतः स्थानत्रिमलोकानां ततः क्षेत्रमिदं शुभं कदाचित्र मयामुक्तमविमुक्तं ततो भवेत् अवि
मुक्ते स्वयं लिंगं मम दृष्ट्वा हि मानवः सद्यः पापविनिर्मुक्तः पशुपाशैर्विमुच्यते शैलेशं संगमेशं च स्वर्लीनं मध्यमेश्वरं हि
रण्यगर्भमीशानं गोप्रेक्ष वृषभध्वजं उपशांतं शिवं चैव ज्येष्ठस्थाननिवासिनं शुक्रेश्वरं च विख्यातं व्याघ्रेशं त्रं जंबुकेश्वरं
दृष्ट्वा न जायते मर्त्यः संसारे दुःखसागरे सूत उवाच एवमुक्त्वा महादेवो दिशः सर्वा व्यलोकयत् त्रिलोकसंस्थितः प
श्चाद्देवदेवो महेश्वरः अकस्माद्भवत्त्रैव स्वदेशो ज्वलितो यथा ततः पाशुपताः सिद्धाः भस्माभ्यंगप्रशोभिताः माहेश्वरा

लि
गपु॰
१५०

महात्मानः तथावैतानिकोव्रताः बहवः शान्तशोभेत्यनमस्कुर्महेश्वरं पुनर्निरीक्ष्ययोगेशंसयोयोगेनकृत्स्नशः तस्थुरा
त्मनमाद्यायलीयमानाश्चवेश्मभे रक्षितानांवतदानेषांशर्वोदेवउमापतिः सविभ्रमपरमांमूर्तिंबभूवपुरुषः प्रभुः कृत्स्नंजग
दिहैकस्थमतुसंतस्थवास्थितः तस्यतांपरमांमूर्तिमास्थितस्यजगत्प्रभोः नशशाकपुनर्द्रष्टुंरूपंरोमाणिविः स्मृता ततस्तंदृष्ट
माकारंबुध्वासाप्रकृतिस्थिता मूर्तिमास्थायपरमांयोगेनपरमेश्वरी नशशाकपुनर्द्रष्टुंहरस्यचमहात्मनः ततस्तेलयमा
धाययोगिनः पुरुषस्य तु विविशुः हृदयंसर्वेदग्धसंसारजीविनः पंचाक्षरस्यैवबीजंसंस्मरंतः सुशोभने सर्वपापहरंदिव्यं
पुराद्यैवप्रकाशितं नीललोहितमासीच्चवपुस्तत्क्षणाच्छिवः शुभे तंदृष्ट्वाशैलजाप्राहरूपंसर्वतनूरुहा स्तुवंतीचरणानताक
रमनगवृषभेति तामुवाचसुरश्रेष्ठस्तदादेवींगिरींद्रजां श्रीरुद्रउवाच मदीयंव्रतमाश्रित्यभक्तिमद्भिर्द्विजोत्तमैः येयेयोगार
हाभ्यस्तास्तेषामेकेनजन्मना क्षेत्रस्यास्यप्रभावेनभक्त्याचममभामिनि अनुग्रहोमयाह्येवंक्रियतेमूर्त्तितः स्वयं इमेतेत्र
माहात्म्यात्सुव्रताः पाशुपताद्विजाः समाराध्यपरंलिंगंकृत्तिवासेश्वरंप्रिये मध्यमंदेवमीशानंज्येष्ठस्थानेकपर्द्दिनं विश्वेश्वरंवि
श्वयोनिंमध्येश्वरमेवच श्रीमद्विलोचनंवासेपुराराध्यजगद्गुरुं एतेमत्सदृशाः सर्वेद्विजाः क्षेत्रप्रभावतः तस्मादेतन्ममक्षे
त्रंब्रह्माद्यैः सेवितंतथा श्रुतिमद्भिश्चविप्रेंद्रैः सान्निध्येस्वतपस्विभिः प्रतिमाममयाद्दृष्ट्वांप्रतिमासंचतुर्दशीं उभयोर्पक्षयोर्दे
विवाराणस्यामुपासते शशिभानूपरागेचकार्त्तिक्यांविशेषतः सर्वपर्वसुपुण्येषुविषुवेष्वयनेषुच पृथिव्यांसर्वतीर्था
निवाराणस्यांतुजाह्नवी उत्तरप्रवहापुण्याममसौलिविनिःसृता पितृलोकेगिरिराजस्यसुताहिमवतः शुभा पुण्यपस्थानरस्या
तापुण्यापुण्यादिप्रवहासदा भजंतसर्वतोलेतानांशृणुएवंवरानने सन्निहत्याकुरुक्षेत्रंसार्धंतीर्थशतैस्तथा पुष्करंनैमिषंचै १५०

वं ब्रह्मावर्तं पुष्करकं मत्स्यावक्रतवश्चैव सर्वा नद्यः सरांसि च समुद्राः सर्वेवात्र देवतीर्थाविकल्पशः भागीरथीं समेष्यन्ति स
र्वे पर्वसमप्रवृत्ते अविमुक्तेश्वरं मां च सर्वदेवनमस्कृतं पृथिव्यां यानि पुण्यानि महान्त्यायतनानि च प्रविशन्ति तदा भेत्स्य पुण्याय
वंस्तुपवस केदारं चैव यल्लिंगं यच्च लिंगं महालये मध्यमेश्वरसंज्ञं च तथा पाशुपतेश्वरं शंकुकर्णेश्वरं चैव गोकर्णं च महा
पुतिं नासिंदंडेश्वरं नाम भद्रेश्वरमनुत्तमं स्थानेश्वरं च तस्याग्रे कालेश्वरमहेश्वरं भैरवेश्वरमीशानं तथोंकारकसंज्ञितं यानि
चान्यानि पुण्यानि स्थानानि मम भूतले तानि सर्वाण्यशेषाणि वाराणस्यां विशन्ति मां सर्वपापविसुप्रापि पुगुह्यैवैतद्दाहृते
तेन लभेते जंतुर्दिजो महत्यतामिह स्नातस्यैव वंगंगायां टघेनवमयाश्वमे सर्वयज्ञफलैः तुल्यमिष्टैः शतसहस्रशः सध
पवसमाप्नोति किं वयपरमाद्भुतं सर्वायतनमुख्योनिदिविमसौगिरिश्चप परात्परतरं देविभुवनाशाखाणीक्षन्नशः इत्युक्त्वा भ
गः वान्रुद्रः सर्वलोकमहेश्वरः दर्शयामास भगवान्श्रीपर्वतमनुत्तमं अविमुक्तेश्वरे नित्यं सर्वः सर्वमयश्चयः सर्वगत्वाहम
वेनाभ्यर्वात्मा स्वरमन्मथः श्रीपर्वतमनुप्राप्य देवादेवेश्वरोहरः तेत्रागीदर्शयामास सर्वभूतपतिर्भवः अट्टेश्वरं च परमं दि
व्यं वेश्ववेणोश्वरं आकाशलिंगं देवेशं दिव्यं यं वागगोश्वरं रामेश्वरं च परमं विल्वनाथप्रतिष्ठितं दक्षिणद्वारपार्श्वे तु कुंडली
श्वरमीश्वरं एवं ह्यगस्त्यपस्य त्रिपुरांतकमुत्तमं विहंगेगिरिशा सार्धं सर्वदेवनमस्कृतं मध्यमेश्वरमित्युक्तं त्रिषु लोकेषु वि
श्रुतं अमरेश्वरमित्येवं देवैः सर्वप्रतिष्ठितं गोवर्मेश्वरमीशानं तथैव दिदेश्वरमद्भुतं कूर्मेश्वरं च विपुलं कार्यार्थं ब्रह्मणाकृतं श्री
मान्सिद्धवटं चैव मम मावासः सदाव्ययं अजेनतु निर्मितं दिव्यं साक्षाद्दिव्यं बलं शुभं तत्रैव पानकोदिष्याम मचैव जलेश्वरे तत्र स्वर्गा
टकेश्वरं नाम श्रीदेव्यास प्रतिष्ठितं श्रीमल्लिकार्जुनाख्यं च मम वासं मिदं शुभं रजेश्वरं तथा घोषेश्वरं जमामाप्रतिष्ठितं राजेश्वरं च

लि
गपु.
१४८

वैशाखे कपोतेश्वरमुत्तमं कोटीश्वरं महातीर्थं रुद्रकोटिगणैः पुरा गोपेश्वरं तथैशानं कपोतेश्वरमव्ययं सोमितं देवपश्चार्थैः
सर्वस्मादधिकं शुभं हि देवजुशसंज्ञं च ब्रह्मणा दर्शितं शुभं उत्तरे स्थापितं चैव विष्णुना चैव शोभनं महाप्रमाणलिंगं च मयापि
वै प्रतिष्ठितं पश्चिमे पर्वते पश्चब्रह्मेश्वरमहेश्वरं अलंकृतं मया देवि पुरस्तान्मुनिभिः सह स्नपकान्नरुद्धे हेतिष्ठमलेश्वरद्रुमिति
स्मृतं तथापि तीर्थलिंगं च पश्चिमे कर्दमेश्वरं स्कंदेश्वरमथैतद्धि स्कंदेन संप्रतिष्ठितं गोमंडलेश्वरं चैव नंद्याद्यैः संप्रतिष्ठितं दे
वैः सर्वैः पुण्यकाद्यैः स्थापितानि वरानने श्रीमद्देवदत्ते प्रोतस्थानानीमानि पश्चिमे तथा हारपुरं देवि तत्र हारेश निर्यातितं तथाहि
तायनगतं हारकुंडमिति स्मृतं शिवकुंडपुरं चैव तथा चोपरि स्मृतं तत्र पितृतीर्थं शैले नस्थापितं देवलेश्वरं अलंकृतं मयाप्यल्ले
पुरस्तान्मुनिभिः सह वडिकेश्वरजं देवि वडिके शान्तवाल्मजा वडिकानिर्मितं स्थानमंबिकातीर्थमुत्तमं अंबिकेश्वरकं चैव कदा
रेवाकाथिलाशुभा यत्र देवि स्थाने पुनीर्थं पुनर्विविधेषु च पूजयेन्मां सदा भक्त्या मया सार्थं हि मोदते श्रीशैले मन्यजे देहं त्राल
गोरर्पाकिल्विषः मुच्यते नात्र संदेहात्स्व विमुक्तेय यथातथा महास्नानं च यः कुर्याद्धृतेन विधिनैव तु स याति मम सायुज्यं स्या
नेषु तेषु स्मृतः स्नानेपलशतं ते य मध्यं गेयं पंचविंशतिः पलानां हे सहस्रं तु महास्नानं प्रकीर्तितं स्नाप्य लिंगं महादीपं वर्दिव्ये
वचूर्णेन च विशोध्य सर्वद्रव्यैस्तु वारिमिश्राभिषिंचति समार्जशतयुक्तानां स्नानेन प्रयतं तथा पूजाशतसहस्राणामनंतं गीतवा
दनं शिवाग्रे तत्परित्यज्य जायते वेतदेवराट् ब्रह्महत्यासहस्रं तु मत्तोऽपि नरकं व्रजेत् महास्नानप्रसक्तेन स्नानं महद्गुणास्मृतं
जलेन केवलेनैव गंधतोयेन भक्तितः अनुलेपनं ततस्तद्वै पंचविंशत्पलेन वै समिपुष्पं च विधिना बिल्वपत्रं च पंकजं अन्यान्य
पि च पुष्पाणि बिल्वपत्रं न संत्यजेत् वरद्रोणैर्महादेवि महाद्रोणैरथापि वा दशद्रोणैस्तु नैवेद्यं पंचद्रोणैरथापि वा शतद्रोणम १४८

मंपुराणमाष्ठकेवाविधीयते वित्तहीनस्यभक्तस्यनात्रकार्याविचारणा भेरीमृदंगमुरजतिमिरपटहादिभिः वादित्रैर्विवि
धैश्चान्यैर्विनोदैर्विविधैरपि जागरंकारयेयत्नप्रार्थयेच्चयथाक्रमं स्वभ्रस्यपुत्रदारैश्चतथासंबंधिबांधवैः सर्वंप्रदत्तिणां
कृत्वाप्रार्थयेल्लिंगमुत्तमं द्रव्यहीनैःक्रियाहीनैः श्रद्धाहीनैर्सुरेश्वर कृतंवाप्यकृतंवापिदत्तंतमहेश्वर शंकर रत्नुक्राचेवह
ईश्वरविनंतुशांतमेवच जपितेवमहावीजंतथापंचाक्षरस्यत एवंसर्वेषुकालेषुकार्योविधिरनुक्रमात् यत्फलंसमवाप्नोति
वाराणस्यांयथाम्रतः तथैवममसायुज्यंलभतेनात्रसंशयः मत्प्रियार्थमिदंकार्यंमदृक्तेविधिपूर्वकं येनकुर्वंतितेभक्तान
भवंतीतिनिश्चयः सूतउवाच निशम्यवचनंदेवीगत्वावाराणसींपुरीं अविमुक्तेप्रवरंलिंगंयथासम्यक्तेनच अर्चयामासदे
वेशंरुद्रंभुवननायकं अविमुक्तादितपसामंदरस्यमहात्मनः कल्पयामासवैतेत्रंमंदरेचारुकंदरेननायकं अविमुक्ताद्धित
पसामंदरस्यमहात्मनः कल्पयामासवैतेत्रंमंदरेचारुकंदरे तत्रांधकंमहादैत्यंहिरण्याक्षसुतंप्रभुः अनुग्रहगणानांचगाणा
यामासलीलया एतद्वः कथितंसर्वंकथासर्वस्वमादरात् यःपठेच्छृणुयाद्वापिस्तोत्रमाहात्म्यमुत्तमं सर्वदेवेषुयत्पुण्यंतत्स
र्वंसहसालभेत् श्रावयेद्वाद्विजान्सर्वान्कृतशौचान्जितेंद्रियान् सएवसर्वयत्नसफलंप्राप्नोतिमानवः इतिश्रीलैंगेउप
रिभागेवाराणसीशैलकथनंनामाष्टाशीतितमोध्यायः ८८ अथयज्ञुः अंधकोनामदैत्येंद्रोमंदरेचारुकंदरे दर्पितस्तत्क
थंलब्धागाणपत्यंमहेश्वरात् वक्तुमर्हसिचास्माकंयथावृत्तंयथाश्रुतं सूतउवाच अंधकारेग्रहंचैवमंदरेसोषणांतथा व
रलाभमशेषंचप्रवदामिसमासतः हिरण्यात्तसुतनयोहिरण्यनयनोपमः पुरांधकइतिख्यातः तपसालब्धविक्रमः प्रसादा
द्ब्रह्मणः सात्ताद्वध्यत्वमवाप्यच त्रैलोकमखिलंभुक्तागिमावेंद्रपुरंपुरा लीलयावाप्रयत्नेनत्रासयामासवासवं वाधि

लि॰
पुं॰
१५२

नाम्लाडिता वह्नावातिनाम्लिनतेस्वराः विविसुर्मंदरं भीतानारायणपुरोगमाः एवं संपीड्यवैदेवानंधकोपिमहासुरः यदृच्छ
यागिरिंप्राप्तोमंदरंचारुकंदरं तत्रस्तिममस्तामरेन्द्राः समाराध्यसुरेशानमहेशंपरिपाण्डुरेवं हताश्चाल्पवीर्याः प्रभिन्नागदिशाम
वनदैत्यराजस्यशरैर्निकृत्ताः ततः समाप्याश्रमराः समस्तास्तसुरेश्वरं पुरैत्यकुरेवंनमस्यवीर्यप्रसंगतः कृतवीनाययंदेव
दैत्यराजः विनाहितं इतीदमखिलंश्रुत्वादेवानामनकारणं गाणपत्येश्वभगवानंधकाभिमुखोययौ तदेदृप्ययोद्ववविस्मृ-
त्वोययौ तदेदृपृयाद्ववविस्मृत्वाः सुरेश्वरंविप्रवराश्चसर्वे जयेतिवाचाभगवन्नमूचुः रकिरीटवद्धांजलयः समंतात् अथा
शेषासुराणांतावत्कोटिकोटिशतैस्ततः भस्मीकृत्यमहादेवोनिर्बिभेदांधकंतदा शूलेनशूलिनाप्रोतंदग्धकल्मषकंचुकं
दृष्ट्वांधकंतदादेवाः प्रणम्यचपितामहं तत्रादच्याणात्रेडदेवदेवंप्रणम्यतं नन्दतर्मुनयः सर्वेमुमुडर्गणपुंगवाः सस
जुः पुष्पवर्षाणिदेवाः शंभोस्तदोपरि त्रैलोक्यमखिलंहर्षान्ननर्तवननादच दग्धोग्निनाचशूलेनप्रोतः प्रेतश्चांधकः सा
त्विकंभावमास्थायचिंतयामासचेतसा शंकरः यापिनमूर्च्छयतितंमांसुरेश्वरः अदहत्तन्महादेवः कृतार्थोस्मिनसंशयः
मयायातकृतंकर्मनसुशोभनमित्यहो जन्मांतरेपिदेवेनदग्धोयस्माच्छिवेनवै प्राणापितोमयाशंभुः पुरः साक्षान्महेश्वरः
तस्मादेतन्मयालब्धमन्यथानोपपद्यते यः स्मरेन्मनसः रुद्रंप्राणांतेसकृदप्यहो सयातिशिवसायुज्यंकिंपुनर्ममशोभनं
ब्रह्माचभगवान्विष्णुः सर्वेदेवाः सवासवाः शरणंप्राप्यतिष्ठंतितमेवशरणंव्रजेत् एवंसंचिंत्यतत्रात्मासोंधकस्तांधकार्द
तं सगणाणिचमीशानमस्तुवन्गुणगौरवात् प्रार्थितस्तेनभगवान्परमार्तिहरोहरः द्दिशापनेत्रतनयंशूलाग्रस्थंसुरेश्वरः
प्रावावदानवंप्रेम्णाघृणयानीललोहितः नष्टोस्मिभद्रवत्सार्थकामंकिंकरवाणिते वरान्वरयदेत्यंद्रवरदोहंतवांधक १५२

42

श्रुत्वा वाक्यं तदा शंभोर्हिरण्यनयनात्मजः हर्षगद्गदया वाचा प्रोवाचेदं महेश्वरं भगवन्देवदेवेश भक्तार्तिहर शंकर त्वयि
भक्तिः प्रसीदेश यदि देयो वरो मम श्रुत्वा भवोपि वचनमंधकस्य महात्मनः प्रददौ दुर्लभां श्रद्धां दैत्येंद्राय महाद्युतिः गाण
पत्यं च दैत्याय प्रददौ च वरोत्तमं प्रणम्य सुरसंसुरेंद्राय गाणपत्ये प्रतिष्ठिते इति श्रीलैङ्गे उपरिभागे अंधकगाणपत्यात्मको
नाम नवतितमोध्यायः ९० अथ ऋषय ऊचुः कथमस्य पिता दैत्यो हिरण्याक्षः सुदारुणः विष्णुना सूदितो विष्णुर्वाराहतनोः
कथं गतः तस्य शृंगं महेशस्य भूषणत्वं कथं गतं एतत्सर्वं विशेषेण सूत वक्तुमिहार्हसि सूत उवाच हिरण्यकशिपोर्भ्राता
हिरण्याक्ष इति श्रुतः पुरांधकासुरेशस्य पिता कालांतकोपमः देवाञ्जित्वाथ दैत्येंद्रो बलेन हृत्वा पृथ्वीमिमां नीत्वा रसातलं
वक्षोवंदीमिंदीवरप्रभां ततः सब्रह्मका देवाः परिम्लानमुखाश्रियः बाधितास्ताडिता बद्धा हिरण्याक्षेण तेन ते वै बलिना दैत्य
श्रुत्वैनं सत्कृतेनाद्य दांतात्मना प्रणम्य शिरसा विश्वं दैत्यकोटिविमर्दनं सर्वं विज्ञापयामासुर्धरण्या बंधनं हरेः भूत्वा घनवरा
हासो यथा लिंगोद्भवं ततः देवशत्रुं स दैत्येंद्रं हिरण्याक्षं महाबलं दंष्ट्राग्रकोट्या हत्वैनं रेजे देवांतकांतकः प्रभुः कल्पादिषु यथा
पूर्वं प्रविश्य च रसातले आनीय वसुधां देवीं पंकजस्यामकरोद्धरिः ततस्तुष्टाव देवेशं देवदेवं पितामहः शक्राद्यैः सहितो भू
वाहर्षगहृदयागौरा शास्त्रे नायवराहाय दंष्ट्रिणे दंडिने नमः नारायणाय सर्वाय ब्रह्मणे परमात्मने कर्त्रे धर्त्रे धरायास्तु हर्त्रे
देवारिसंहर्त्रे कर्त्रे नेत्रे सुरेंद्राणां शास्त्रे च सकलस्य च नमष्टमूर्ति त्वमनंतवेद त्वया जितं सर्वमिदं प्रसीद सुरेशलोकेश पाव
राहविस्मानधैकदंष्ट्राय मुखाग्रकोटिहतः त्वणाक्षामरदैत्यमुख्यैः सहस्रकोट्यः सहस्रसंख्यवर्गाः तथोऽसिना देवपराथरे
ग्रा यथायथाकारधृता वंदेष्टपरायरैः सर्वजनैः सुरेशैः मुनीश्वरैः स्तुवितवक्त्रसंपदनम्येव देवेश विभो ध्वनत्स्वजयः स्मराणा

लिं॰
उपु॰
१४३

143

मरेश्वराणां अहोप्रदत्तस्त्वमजप्रसीदवागेदेवतावारिजसंभवाय वदंतरस्याः सकलार्थदेशात्रिकाल्पमुक्तिप्रतिपादकस्ता न
यनेदृयेवरापिशिवोपदिष्टयेनिहिन्नारसानलगतावसुंधरा तवष्टष्टतः सकलतारकोटयः जगदाविलं प्रतियस्य संगतोपि
जगतोहिन्नायभवतावसुंधरा भगावद्रसानलपुटंगतेस्तदा अचलाधृताच भगवंस्त्वदेव किं सकलं त्वयेव विहितं जगद्गुरो
इतिवाक्यातिवेदज्ञविधिस्त्वसंस्तवैः प्रणिपत्यविस्मममरैः प्रजापतिः विविधान्वरान्हरिमुखात्सलब्धवान्हरिनाभिवारिजज
देऽमृतं य अप्यतास्तुतेनेन यथादेवामुनीश्वराः मूर्धाविनेनमस्कृः चक्रिणः सन्निधौतदा अनेनैववराहेणचोद्धृतासिवर
प्रदे क्रमेनाक्रिष्टकार्येणापूतहस्तेनविस्मना धरणीत्वंमहाभागेभूमिनंदेनुरव्यया लोकानांधारणीत्वंहिमरतिकेहरयात
के मत्सकर्मणावावावरदेवारिजेनलो उपायेनानुपायेनजीवामस्त्वंप्रसीदत इत्युक्तासातदादेवैर्धरादेवानथाब्रवीत् व
राहदंष्ट्रासीनायाधरायाम्यत्निकांद्विजाः मंत्रेणानेनयोवंदेतमूर्धिपापात्प्रमुच्यते आयुष्मान्बलवान्धन्यः पुत्रपौत्रसम
न्वितः क्रमाद्दिविदिवंप्राप्यकर्मांतेमोदतेसुरैः अथदेवीगतेत्युक्तावाराहीक्षीरसागरं वराहस्तूयमानस्यचबालुचयथा
पुरः तस्यदंष्ट्रांतराश्चिद्राचक्रिद्यादेवस्यविभ्रतः यदत्र्याभवल्लक्ष्जगामजगदीश्वरः अथजग्राहतांदंष्ट्रां भूषणार्थंमहा
त्मनः दधारचमहादेवः कूर्मांतेवमहोरसि देवाश्चततुष्टुवुः संप्रादेवदेवस्यैवभवम् धराप्रतिष्ठितालिवं देवदेवेनलीलया
भक्तानांसलवेवापिविस्मोश्रेवकलेवरे ब्रह्मणश्चतथान्येषांदेवानामपिलीलया भेवभूमिविभागेनभूषितोनयदिप्र
भुः कथंविमुक्तिर्विप्राणांतस्माद्दंष्ट्रीमहेश्वरः इतिश्रीलिंगपुराणेउपरिभागेवराहप्राडभीवोनामनवतितमोध्यायः १५२
९१ अथयज्ञः नृसिंहेनततः पूर्वंहिरण्याक्षाग्रजः श्रुतः कथंनिसूदितस्तेनहिरण्यकशिपुर्वद सूतउवाच हिरण्य

कशिपोः पुत्रः प्रह्लाद इति विश्रुतः धर्मज्ञः सत्यसंपन्नस्तपस्वी चाभवत्सुधीः जन्मप्रभृति देवेशं पूजयामास चाव्ययं सा

र्वज्ञं सर्वगं विष्णुं सर्वदेवोद्भवोद्भवं नमादिपुरुषं भक्त्या परं ब्रह्मस्वरूपिणं ब्रह्मणोप्यधिपतिं स्रष्टिस्थितिसंहारकारणं सो

पि विष्णोस्तथा भूतं तं दृष्ट्वा पुत्रं समाहितं नमो नारायणायेति गोविंदेति मुहुर्मुहुः स्तुवंतं प्राह देवारिः प्रदहन्निव पापमना

मां न जानासि दुर्बुद्धे सर्वदैत्यामरेश्वरं प्रह्लादाधीर दुष्पुत्र द्विजदेवार्तिकारिणं को विष्णुः पद्मजो वापि शक्रो वा वरुणोथ

वा वायुः सोमस्तथेशानः पावको मन्मयः स्मृतः मामेवार्चय मद्भक्त्या स्वयं नारायणः स्मृतः प्रह्लाद जीविते वांछा नवेद्वा

त्सुखार्थिनं श्रुत्वापि तस्य वचनं हिरण्यकशिपोः सुतः प्रह्लादः पूजयामास नमो नारायणेति च नमो नारायणायेति

सर्वान्दैत्यकुमारकान् ग्राह्यामास वचनाब्रह्मादिविषये शुभं दुर्लभं चात्मनो हृष्टः शक्रादिभिरपि स्वयं पुत्रेणाक्तं वि

नामाहंतो हिरण्यः प्राह दानवान् यत्नेनानाविधैः वध्यं दुष्पुत्रं हंतुमर्हथ एवमुक्ताः नदाते नदैत्येन मद्ड वात्मना निर्जग्धुर्दे

वदेव समत्स्य प्रह्लादमव्ययं नत्वा तं प्रतिकृतं नदा सौरै दैत्यराजतनयं द्विजोत्तमाः तीक्ष्णारिनिधिशायिनः प्रभोर्निष्फलं न

हि भूवनेजसा तथा त्रगर्वमिवसा हिरण्यकशिपोः प्रभुः तत्रैवाविरभूद्विष्णुर्नरसिंहाकृतिरव्ययः जवानचस्तं प्रेक्ष्य पित

रं दानवाधमं स्विमेदतनतनाणादेवकरजैर्निशितैः शितैः ततोनिहत्य तं दैत्यं सर्वांथ वमथापि हि पीडयामास दैत्येंद्रान्स

मिद्धसाध्याः तस्मिन्तणे हरिविरिंचमुख्यान् नरसिंहाः धैर्यबलत्वमबलं चयपुर्विसृज्य देवास्तमीशमस्तुवंस्तेनतत्पराश्च तत

सैगैतासौ वदेवो नरसिंहः सहस्राकृतिः नैकबाहुः सहस्रेक्षणः सोमसूर्याग्निनेत्रः सदा संस्थितः सर्वमाहत्य यायी नं

नहूतः स्मरश्रेष्ठालोकालोकांतरेस्थिताः सब्रह्मकाः समाप्याश्च नयमाः समरुद्गणाः परात्परतरं ब्रह्मततमात्तत्वमप्यंभवान् ज्यो
लिं० तिषां च रं ब्रह्मपरमात्मात्मजगन्मयः स्थूलेसूक्ष्मं मसूक्ष्मं त्वं च शान्तब्रह्ममयः प्रभः वागतीतोऽनिरालंबो निर्द्वंद्वो निरुपप्लवः यत्त्व
पु० यत्तमूर्तिस्त्वं यत्ताताफलदः प्रभुः भवान्नसंस्थाकृतिः कौर्मीमास्थायजगतिस्थितः वाराहीं च तथा क्षांत्वीमास्थायैव ब्रह्मवासि
१५५ तः देवानां देवरत्नार्थं निहत्य दितिजेश्वरं द्विजशापबलेनैव भवतीर्णोसिलीलया अष्टमस्त्वंतवर्त्म भवान्सर्वचराचरं भवा
न्विश्वंभवान्रुद्रो भवानिह पितामहः भवानादिर्भवाननंतो भवानेव चयं विभोः भवानेवजगत्सर्वं प्रलापेन किमीश्वर मायया
बहुधासंस्थामदीयं यं वयः प्रभोः संतोषयामस्त्वं कथं मायादेवं सुरनाथिप ततोपि विविधैर्वाक्यैर्भावैर्नानाविधैः प्रभुः नजा
144 गामद्विजाः शांतिमानयन्यान्निमात्मनः योत्रसिंहस्त्वं च भक्त्या पठेद्दर्शं विचारयेत् श्रावयेद्वा द्विजान्सर्वान् विष्णुलोके महीयते
ततोब्रह्मादयस्तुणेसे भूय परमेश्वरं आत्मत्राणाय शरणं जग्मुः परमकारणं मंदरस्थं महादेवं देवं सहोमया सेवितं गणगंधर्वैः वंदे
सिद्धैरप्सरसां गणैः देवताभिः सह ब्रह्मा भीतभीतः सगद्गदं प्रणम्य दंडवद्भूमौ तुष्टाव परमेश्वरं श्रीब्रह्मोवाच ॐ नमस्तेका
लकालाय नमस्ते रुद्रमन्यवे सर्वाय सर्वरूपाय पुरुषाय नमो नमः सदसद्व्यक्तिहीनाय महतः कारणाय वै नित्याय वि
श्वरूपाय जायमानाय ते नमः नमः शर्वाय रूपाय शंकराय शिवाय ते उग्रोसि सर्वभूतानां नियंतासि शिवोसि नः नमः शि
वाय शांताय शंकरायार्तिहारिणे नमस्काराय विष्णाय विश्वे ब्रह्मणे नमः त्र्यंबकाय नमस्तुभ्यमुमायाः पतये नमः जाला
यबहुधालोके भूताय च नमो नमः रुद्राय नीलरुद्राय कद्रुद्राय प्रचेतसे कालाय कालरूपाय नमः कालांगधारिणे मीढु १५५
ष्माय देवाय शितिकंठाय ते नमः हिरण्याय महेशाय श्रीकंठाय नमो नमः हरिकेशाय देवाय शंभवे परमात्मने देवाना

मन्त्वेनित्यंवेदानांशंभवेनमः शंभवेहैमवत्यास्त्वमन्यवेरुद्ररूपिणे महीयसेनमस्तुभ्यंहंत्रेवदेववैरिणां नारायण
स्तुतानारायणनायणायनमोनमः हरिकेशायदेवायशंभवेपरमात्मने देवानांसंभवेनित्यंदेवानांशंभवेनमः विभवेहैमव
त्यास्त्वमन्यवेरुद्ररूपिणे कपर्दिनेनमस्तुभ्यंकालकंठायतेनमः हिरण्यायमहेशायश्रीकंठायनमोनमः भस्मदिग्धश
रीरायचंडमुंडेश्वरायच नमोह्रस्वायदीर्घायवामनायनमोस्तुते नमउग्रायशूलायउग्रायचनमोनमः भीमायभीम
रूपायभीमकर्मरतायच अग्रेवधायवैभूतानांनमोदूरेवधायच धन्विनेशूलिनेतुभ्यंगदिनेहलिनेतथा चक्रिणेचावक्रि
णेतुभ्यंदैत्यानांवर्मभेदिने सद्यायसत्यरूपायसद्योजातायतेनमः वामायवामरूपायवामनेत्रायतेनमः अघोरायघोररूपा
यपुरुषायनमोनमः तत्पुरुषायप्रधानायपतयेपरमेष्ठिने ईशानायनमस्तुभ्यमीश्वरायनमोनमः ब्रह्मणेब्रह्मरूपाय।
नमः साक्षाच्छिवायते सचविस्मृतंसिंहस्यरूपमास्थायविष्णुकृत हिरण्यकशिपुंहत्वाकरजैर्निशितैः स्वयं दैत्यदेहैर्बृं।
भिः सार्धंहितार्थंजगतः प्रभुः सहिंसस्तानिभूतानिबाधतेनिखिलंजगत् यत्कृत्यमत्रदेवेशतत्कृतंतत्त्वयानिह उग्रोसि
सर्वदुष्टानांनियंतासिशिवोसिनः कालकूटादिवपुरान्नाहिनः शरणागतान् मुक्तरूपंहिविघ्नेशक्रीडावैकेवलंपुरा
तवोन्मेषनिमेषाभ्यामस्माकंप्रलयोदयौ उन्मीलतित्वयिब्रह्मन्निनाशास्तिनतेरणेव सतमाःस्मवयंदेवहविष्यामितततेज
सासर्वलोकहितायेनंतत्संहर्तुमिहार्हसि सूतउवाच विज्ञापितस्तथादेवः प्रहसन्नाहतान्सुरान् अभयंचददौतेषां।
हनिष्यामीतितत्प्रभुः सोपिशुक्रः सुरैः सार्धंप्राप्यत्यमहेश्वरं जगामभगवान्ब्रह्मातथान्येचसुरोत्तमाः अथोत्थायम
हादेवः शारभंरूपमास्थितः गतोयत्रनृसिंहस्सगर्वितस्समगाश्रितः अपरान्यततः प्राणान्नागतः स्वरक्षजितः सिंहाजि

लिं०
पु०
१५५

145

नावेशोऽभून्नाजगामत्वयथागतं श्रुष्ययजन्तुः कथं देवो महादेवो विश्वसंहारकारकः शरभाख्यं महाघोरं रूपं विकृतमाश्रि
तः किं किं पौरुषं कृतं तेन ब्रूहि सर्वमशेषतः सूत उवाच एवमभ्यर्थितो देवैः क्रियांचक्रे क्रियालयं स्वतेजसा नरसिंहाख्यस
हर्तुं परमेश्वरं तदेवं स्मृतवान् रुद्रो वीरभद्रं महालयं आत्मनो भैरवं रूपं महाप्रलयकारकं आजगाम पुरा सद्यो गणानाम
ग्रतो हसन् साट्टहासैर्गणैर्वीरैरुत्पतद्भिरितस्ततः नृसिंहरूपैरत्युग्रैर्विक्रान्तैर्विक्रान्तैरपि अष्टषष्टैर्वैरन्यैश्च वेष्टितो वीरवं
दितः कल्पान्तज्वलनज्वालाविलसल्लोचनत्रयः आत्तशूलजटाजूटज्वलद्बालेन्दुमण्डितः बालेन्दुकलिकाकारतीक्ष्णदं
ष्ट्रांकुरद्वयः आखण्डलधनुः खण्डसन्निभभ्रूलतायुतः महाप्रचण्डहुंकारबधिरीकृतदिङ्मुखः नीलमेघाञ्जनाकारभीषणः
स्मश्रुरद्भुतः शशिखण्डशिखण्डाभ्यां भ्रामयन् त्रिशिखं मुहुः वीरभद्रोऽपि भगवान्वीरशक्तिविजृम्भितः स्वयं विज्ञापयामा
स किमत्रास्ति कारणं आज्ञापय जगत्स्वामिन् प्रसादः क्रियतां मयि श्रीभगवानुवाच अकाले भयमुत्पन्नं देवानामपि भै
रवं ज्वलितो नरसिंहाग्निः शमयैनं दुरासदं सांत्वयन्बोधयादौ तं तेन किं नोपशाम्यति ततो मत्परमं भावं भैरवं संप्रदर्शा
य सूक्ष्मं सूक्ष्मेण संहृत्य स्थूलं स्थूलेन तेजसा तत्समानय कृत्तिं च वीरभद्र ममाज्ञया वक्त्रमानय कृत्तिं च वीरभद्र ममाज्ञया
इत्यादिष्टो गणाध्यक्षः प्रशान्तवपुराश्रितः जगाम सहसा तत्र यत्रास्ते नरकेसरी ततस्तं बोधयामास वीरभद्रो हरो हरिं
उवाच वाक्यमीशानः पिता पुत्रमिवौरसं वीरभद्र उवाच जगत्सुखाय भगवन्नवतीर्णोऽसि माधव स्थित्यर्थं च नियुक्तोऽसि
परेण परमेष्ठिना तत्र वक्त्रं भगवता रक्षितं मत्स्यरूपिणा पुच्छेनैव समाविद्ध्य भ्रमदेकार्णवे पुरा बिभर्षि कूर्मरूपेण वाराह १५५
णोद्धृता मही अनेन हरिरूपेण हिरण्यकशिपुर्हतः वामनेन बलिर्बद्धस्त्वया विक्रमणेन तु नः त्वमेव सर्वलोकानां प्रभवः प्र

पुरस्सरः यदायदा हि लोकस्य दुःखं किंचित्प्रजायते तदा तदावतीर्णोस्त्वं करिष्यसि निरामयं नाधिकस्त्वत्समोप्यस्ति हरे
शिवपरायणः त्वया धर्माश्च वेदाश्च शुभे मार्गे प्रतिष्ठिताः यदर्थमवतारोयं निहतः सोपि केशवः अतीव घोरं भगवान्न
रसिंहवपुस्तव उपसंहर विश्वात्मंस्त्वमेव मम सन्निधौ सूत उवाच इत्युक्तो वीरभद्रेण नृसिंहः शांतया गिरा ततोधिकं म
हाघोरं कोपप्रज्वलितो हरिः नृसिंह उवाच आगतोसि यतस्तत्र गच्छ त्वं पाहि तं वद इदानीं संहरिष्यामि जगदेतच्चराचरं
संहर्तुर्न हि संहारः स्वतो वा परतोपि वा शासितं मम सर्वत्र शास्ता कोपि न विद्यते मत्प्रसादेन सकलं समर्यादं प्रवर्तते अ
हं हि सर्वशक्तीनां प्रवर्तकनिवर्तकः यद्यद्विभूतिमत्सत्वं श्रीमदूर्जितमेव वा तत्तद्विद्धि गणाध्यक्ष मम तेजोविजृंभितं देव
तापरमार्थस्तामामेव परं विदुः मदंशशक्तिसंपन्ना ब्रह्मशक्रादयः सुराः मन्नाभिपंकजाज्जातः पुरा ब्रह्मा चतुर्मुखः त
ल्ललाटात्समुत्पन्नो भगवान्वृषभध्वजः रजसाधिष्ठितः स्रष्टा हरस्तामस उच्यते अहं नियंता सर्वस्य मत्परं नास्ति दैवतं वि
श्वाधिकः स्वतंत्रश्च कर्ता हर्ताखिलेश्वरः कालोस्म्यहं कालविनाशहेतुर्लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः मत्तोर्वं सुविद्धि मा
वीरभद्र जीवंति ते मत्प्रसादेन देवाः सूत उवाच साहंकारमिदं श्रुत्वा हरेरमितविक्रमः विहस्योवाच संविग्नः ततो विस्फु
रिताधरः वीरभद्र उवाच किं न जानासि विश्वेशं संहर्तारं पिनाकिनं असद्वादो विवादश्च विनाशस्त्वयि केवलः तवान्या
यवतारा गताः कालशेषा गताः सांप्रतं कृतानियेन केनैव कथाशेषो भविष्यसि दोषं त्वं पश्य सेनान्यमवस्थामीदृशीं गतः
तेन संहारदक्षेण दक्षिणादिशमेष्यसि प्रकृतिस्त्वं पुमान् रुद्रस्त्वयि वीर्यं समाहितं त्वन्नाभिपंकजाज्जातः पंचवक्त्रः पितामहः
सृष्ट्यर्थं न जगत्सर्वं शंकरं नीललोहितं ललाटे चिंतयन्नेनं तपस्युग्रे प्रष्टास्थितः तल्ललाटादभूच्छंभुः सृष्ट्यर्थं न तु दूषणा

लिं० पु० १५८

अंशोऽहं देवदेवस्य महाभैरवरूपिणः त्वं संहारो हि देवानामुपकाराय केवलं यदि सिंह महेशानं स्वपुनर्भूतमव्ययं नत्वं
स्थानं संहर्त्तासि त्वं त्वं तेजो हि कृत्वर्चितः कल्लालचक्रवत्क्ष्मा प्रेरितोसि पिनाकिना अद्याप्यितवनिर्ल्लिप्तं कपालं ब्रह्मरूपि
णः हरहारलतामध्ये मुग्धकान्तिं त्वदुपमे किं स्मरसि किं तद्दशेन दंष्ट्राग्रान्तनपीडितं वाराहविग्रहस्येह व्याक्रोशनादिका
रिणा दग्धोसि यस्य ज्वालाभिः विष्वक्सेनाभिलोभवान् इत्थं यस्त्वं शिरश्छिन्नं मया नेयस्त्वरूपिणः कंडूयमानेषु शिरसि कण्ठेन
हि स्मृतं त्वया वक्रविक्रमतेजं वि चक्रपाणेन वप्रियं ज्ञातः प्राप्तं कृतं केन त्वया दत्त तदपि विस्मृतं मायया सकलाल्लोकान्
हीनत्वं पयोनिधौ निद्रापरवशः शेषसर्पः सात्विकोभवान् तदादिनश्च पर्यन्ते रुद्रशक्तिविजृम्भितं शक्तिमानभितस्त्वं चा
प्रतत्त्वं च मोहितः तत्तेजसोऽपि माहात्म्यं युवां द्रष्टुं न हि तत्क्षमौ स्थूलाद्यायेप्रपपर्थं पतितान्हिस्रोः परमेश्वरं यावान्तृप्यिचोरिंद्रा
ग्रेयं मरस्वरूपस्य च धातोदरे शशांकस्य जनिता परमेश्वरः कालोसि त्वं महाकालः कालकालो महेश्वरः अतस्त्वमुग्रकल
या म्लानोसि त्वं भविष्यसि स्थिरधन्वा त्वं योवीरोथ वीरो विषायिकः प्रभुः उपहर्ता ज्वरो लीनो मोक्षगः यत्नी हि रण्मयः शास्ता
ष सजगतो नत्वं नैव वक्तुमर्हसि इत्थं सर्वं समालोक्य संहरात्मानमात्मना नोचेदिदानीं क्रोधस्य महाभैरवरूपिणः वज्राश
निरिव प्राणाः तवि नस्त्व पतिष्यन्ति सूत उवाच इत्युक्तो वीरभद्रेण नृसिंहः क्रोधविह्वलः ननाद तेन वेगेन तं गृहीतुं प्र
चक्रमे अत्रांतरे महाघोरं विपक्षक्षयकारणं गगनव्यापि दुर्धर्षं शार्वं तेजः समुद्भवं वीरभद्रस्य तद्रूपं तत्क्षणादेव दृश्यते
नताद्विश्वामयं सौम्यं न सौरं नाग्निसंभवं न तडिच्चंद्रसदृशं मनौपम्यं महेश्वरं तदा तेजांसि सर्वाणि तस्मिन्लयानि शंकरे त १५९
दव्यक्तं महातेजो व्यक्तं संभवतस्ततः रुद्रसाधारणं चैव चिह्नितं विकृताकृतिः ततः संहाररूपेण सुव्यक्तः परमेश्वरः प

श्पतांसर्वदेवानांजयशब्दादिमंगलैः सहस्रबाहुर्जटिलश्चंद्रार्ककृतशेखरः पश्यतांसर्वदेवानांजयशब्दादिमंगलैः
सहस्रबाहुर्जटिलश्चंद्रार्ककृतशेखरः समर्गार्द्धशरीरेणपक्षाभ्यांचंचुनाद्विजः अतितीक्ष्णमहादंष्ट्रोवज्रतुल्यनखो
ग्रः कंठेकालोमहाबाहुश्चतुष्पाद्वह्निसन्निभः युगांतेद्धतजीमूतभीमगंभीरनिस्वनः समंकुपितहुंकाराग्निर्व्याहतनय
नत्रयः स्पष्टदंष्ट्राधरोष्ठश्चहुंकारसहितोहरः हरिस्तद्दर्शनादेवविनष्टबलविक्रमः विभ्रदोर्भ्यांसहस्रांशोथरः स्वयो
नविभ्रमं अथर्वविभ्रमपक्षाभ्यांनाभिपादौव्यदारयत् पादावाबंधपुच्छेनबाहुभ्यांबाहुमंडलं भित्त्वोरसिबाहुभ्यांतेजग्रा
हहरोहरिं ततोजगामगगनंदेवैः सहमहर्षिभिः सहसैवमहाविहगरुडस्योरगोयथा उत्क्षिप्योत्क्षिप्यसंगृह्यनिप
त्यनिपात्यच उड्डीयोड्डीयभगवान्पक्षवातविमोहितं हरिंहरंतमादायभेदिष्णानंतमीश्वरं अनुयांतिसुराः सर्वेनमोवाक्ये
नतुष्टुवुः नीयमानः परवशोदीनवक्त्रः कृतांजलिः तुष्टावपरमेशानंहरिर्ललिताक्षरैः नृसिंहउवाच नमोरुद्रायशं
तायमहाग्रीवायविष्णवे नमउग्रायभीमायनमः क्रोधायमन्यवे नमोभवायशर्वायशंकरायशिवायच कालकाला
यकालायमहाकालायमन्यवे वीरायवीरभद्रायक्षयद्वीरायशूलिने महादेवायमहतेपशूनांपतयेनमः एकायनील
कंठायश्रीकंठायनमोनमः नमोनंतायसूक्ष्मायनमस्तेमृत्युमन्यवे परायपरमेशायपरात्परतरायते परात्परायविश्व
श्वायनमस्तेविश्वमूर्तये नमोविश्वैकलेशायविश्वनेत्रायभानवे कैवर्तायकिरातायमहाव्याधायशाश्वते भैरवायशर
ण्यायमहाभैरवरूपिणे त्र्यंबकायअनंतायशिपिविष्टायमीढुषे नमोनृसिंहसंहर्त्रेविश्वमायांतकारिणे मृत्युंजयायपूष
वायसर्वज्ञायमृगारये अदीन्यायवरेण्यायनमस्तेवह्निरूपिणे महाग्रासायजिह्वायप्राणायनिवर्त्तिने नमश्चंद्राग्निसू

लि
गपु०
१५८

147

योयमुक्तिदैविग्रहैतवे कपालिनेकपालायपतयेपुण्यकीर्तये अमोघायाग्निनेत्रायकुलशीलायशंभवे भक्तमात्रतमाना
यवरदिनेयोगरूपिणे मेघवाहायदेवायपार्वतीपतयेनमः अव्यक्तायविशोकायस्थिरायस्थिरधन्विने स्थाणवेकृत्तिवासा
यनमः पंचार्थहेतवे वरदायैकपादायनमश्चंद्रार्धमौलये नमस्तेध्वरराजायवयसांपतयेनमः योगीश्वरायनित्यायसत्या
यपरमेष्ठिने नमः सर्वात्मनेतुभ्यंनमः सर्वेश्वरात्मने एकद्वित्रिचतुष्पंचषट्कृत्वस्तेनमोनमः दशकृत्वः त्वसाहस्रकृ
त्वनेवनमोनमः नमस्त्वानंतकृत्वस्तेनमस्तुभ्यंनमोनमः नमोपरिकृतानंतनमोकृत्वानमोनमः नमोनमोनमोभूयः पुन
र्भूयोनमोनमः नाम्नामष्टशतंचैवंस्तुत्वासोमरतमेवतु पुनस्तुप्रार्थयामासनृसिंहः शरभेश्वरं यदायदाममाज्ञानमत्यहंकार
दूषितं तदातदापनेतव्यंत्वयैवपरमेश्वर एवंविज्ञापयामासशंकरंनरकेसरी नचशक्तोभवद्दिंसोः वेष्टितंपरिखाततः
नठक्रपोवगात्राणांहृत्वासर्वस्यविग्रहं प्राकिसनततदास्येत्यवीरभद्रः तण्णात्दा देवाऊचुः अथब्रह्मादयः सर्वेवीरभद्र
वचाच्च जीविनास्मोवयंदेवाः पर्जन्येनेवपादपाः यस्यभीतादहत्यग्निश्चंद्रारवितवस्तथा वातोवातिचसोसितंत्स्तुवा
वतिपंचमः यदव्यक्तंपरंव्योमकलातीतंसदाशिवं तद्रूपमेवभगवन्वदंतिब्रह्मवादिनः केवयंतवमातेंर्यंवेदेनपरमेश्वर
उपसर्गेषुसर्वेषुत्रातास्माकनाशणाधिप एकादशात्माभगवान्वर्ततेरूपयाहरः ईटशास्तेवतावादिदृष्टाशिवमहत्नमः कदा
चित्तंदेहनोस्माकंत्रातास्तपयस्तथा गंजागिरिवरतव्रूपागीसर्वशः अभ्यमंद्गुरगंभ्यतेत्रातंपरमेश्वर श्वेतनूतवभ
द्रास्मिन्नेदत्तावृहस्वादिनः चोराख्यानायधुण्णायप्रत्येकंनवनैकधा रहास्मान्याहिभगवन्नित्याहतमहाबलः भवनादिज १५८
गत्सर्वंव्याप्तंस्वेनैवतेजसा ब्रह्मविष्णिंद्रचंद्रादिप्रमुखाः सकलाः सुराः सुरासुराः प्रसूतास्त्वंनतः सर्वमहेश्वरः ब्रह्मादिंद्रा

श्चविस्मृश्च यमायां श्वमृतामृतात् ततोऽभिरत्ववदर्शसिंहह स्तुत्यतेचसः यतोविभर्षिसकलंविसृज्यतनुमष्टधा अतोऽस्मा
न्याहिभगवन्मृगान्प्रदानैरभीप्सितैः उवाचतान्सुरान्देवोमहर्षींश्चपुरातनान् यथाजलंजलेक्षिप्तंक्षीरेक्षीरंघृतेघृतं एकएव
वतदालीनः शिवेविस्मनेवाप्यया यथवृिस्मर्नृसिंहात्मा सशरभश्चमहाबलः नृसिंहस्यामशर्वस्यसात्मावैसमहाबलः
जगत्संहारकारेणाप्रवृत्तोनरकेसरी नमनीयोनमस्तस्मैमङ्कैः सिद्धिकांक्षिभिः एतावदुक्त्वाभगवान्वीरभद्रोमहाबलः प
श्यतांसर्वभूतानांतत्रैवांतरधीयत नृसिंहकृत्तिवसनस्तदाप्रभृतिशंकरः वक्त्रंतन्मुंडमालायांनायकत्वेनकल्पितं ततो
देवानिरातंकाः कीर्तयंतकथामिमां विस्मयोत्फुल्लनयनाजग्मुः सर्वेयथागतं यइदंपरमाख्यानंपुण्यंवेदैः समन्वितं पठते
शृणुतेचैवसर्वदुःखविनाशनं धन्यंयशस्यमायुष्यमारोग्यंपुष्टिवर्धनं योगसिद्धिप्रदंसम्यक्सर्वव्याधिविनाशनं अपमृत्युप्र
शमनंसर्वशांतिकरंशुभं अरिचक्रप्रशमनंसर्वबंधननाशनं तथादुःस्वप्नशमनंसर्वभूतनिवारणं विषग्रहक्षयकरंपुत्र
पौत्रादिवर्धनं योगसिद्धिप्रदंसम्यक्शिवज्ञानप्रकाशकं शिवलोकस्यसोपानंवांछितार्थैकसाधनं विष्णुमायानिरसनं
देवतापरमार्थदं वांछासिद्धिप्रदंचैवबुद्धिप्रज्ञादिसाधनं इदंतुशरभाकारंपरंरूपंपिनाकिनः प्रकाशितव्यमेकेषुशिवद्रु
हात्मनेतिच नैरेवपठितव्यंवश्रोतव्यंचशिवात्मभिः शिवोत्सवेषुसर्वेषुचतुर्दश्यष्टमीषुच पठेत्प्रतीपुकालेषुशिवसांनि
ध्यकारकं चौरव्याघ्रारिसिंहादितनोरगभयेषुच अन्येष्वोत्पातभूकंपदावाग्निशंभवस्तदा उल्कापातेमहावातेविनावृष्टौ
तिवृष्टिषु अपयतत्रपठेद्विद्वान्शिवभक्तोदृढव्रतः यःपठेच्छृणुयाद्वापिस्तवंसार्वमनुत्तमं रुद्रलोकमनुप्राप्यरुद्रेणसहमो
दते इत्यादिमहापुराणेश्रीलैंगेउपरिभागेप्रादुर्भावोनामेकनवतितमोऽध्यायः ९१ अथयज्ञेशः जलेपरंजटामौलिंशुद्धाजं

लिं॰
ग॰पु॰
१५८

भारिविक्रमं कथंजज्ञानभगवान्भगनेत्रहरोहरः वक्तुमर्हसिचास्माकंरोमहर्षणसुव्रत सूतउवाच जलंधरइतिख्यातोजल
मंडलसंभवः आसीदेतकसंकाशस्तपसाल्लब्धविक्रमः तेनदेवाः सगंधर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः निर्जिताः समरेसर्वेब्रह्माच
भगवानजः जित्वैवंदेवसंघातंब्रह्माणंवैजलंधरः जगामदेवदेवेशंविश्वंविष्णुंप्रभुंगुरुं तयोः समभवद्युद्धंदिवारात्रमविश्र
मं जलंधरेणयोसौननिर्जितोमधुसूदनः जलंधरोपितंजित्वावासुदेवंजनार्दनं प्रोवाचेदंदितेःपुत्रानगमिष्येजितमीश्वर
सर्वेजितामयादेवाः शंकरोसजितोरणे तंजित्वादेवमीशानंगणपैर्नंदिनादगणात् अहमेवभवन्नेचब्रह्मातेवेसवंतथा
वासवत्वंवयुष्माकंदासोदानवपुंगवाः जलंधरवचः श्रुत्वासर्वेतेदानवाधमाः जगर्जुरुच्चैः पापिष्ठेर्मरेशुदर्शनतत्परैः देवे
रैनेसघापैश्चरथनागतुरंगमैः सन्नद्धैः सहसंवृत्यसर्वोपांतंयथोबली देवोपिदृष्ट्वादैत्येंद्रंमेरुकूटमिवास्थितं श्रवथम
पितंक्रुनानघात्मेनतुसांप्रतं महागणैर्मित्रसर्वेर्गोमर्त्समभ्यपतोभृशं जलंधरोपितद्वाक्यंश्रुत्वाब्रवीदरणे सुरेश्वरपु
वाचेदंसुरेतरबलेश्वराः वाक्येनानेनमहाबाहोदेवदेववृषध्वजः वद्यांशुसन्निभैः शस्त्रैर्हरयोद्धुमिहागतः निशम्यास्यवचः
शूलीनंदीगुह्येनलीलया महाभस्मिकाराख्यंगौरीदमद्भुतेकृत्वाशंवांभस्मिशितंभगवद्धयांगोस्तमाजगाम्बयमनेनहताः
सुराश्च दत्वास्त्रंतयकतुरत्रययत्तहतोलोकत्रयांतककरः प्रहस्यसदानीं पादेननिर्मितेनोदेत्यजलंधरमहार्णवः यत्वचाम
दिवोद्धर्तेनिष्टयोद्धुंनचान्यथा तस्यतद्वचनंश्रुत्वाक्रोधेनादीप्तलोचनः प्रदहन्निवनेत्राभ्यांप्राहालोकान्जलंधरः जलंधर
उवाच लेखात्तुहृत्यहत्वावनंदिनंताचषणंकरं हत्वालोकान्सुरैः सार्धंदुर्धर्षगरुडोयथा हत्वेचराचरंसर्वंसमर्थोहंसवा १५८
सवं कोमहेश्वरमहात्गोरमेयोभुवनत्रये बालभावेनवमंवासस्तपसेवविनिर्जितः ब्रह्मणोसस्थपंसेश्वापिमुनिभिः सुरर

158

सत्रैमेः दर्पहत्वेण न सकलं त्रैलोक्यं सचराचरं तपसा किं न या रुद्र निर्जितो भगवानपि इंद्राग्नियमविर्नेशवायुवागीश्वरा
दयः न मे हिरेयथा नागांगानां पतिपत्नेरिव लब्धादिविचम्भ्रमो ऽवद्रहवोममशंकर समंतात्पर्वतान्प्राप्य धर्षितास्त्वगणेश्व
रः गिरींद्रो मंदरः श्रीमान्नीलो मेरुः सपोभनः धर्षिता बाहुदंडेन केदूनाशाय पर्वतः गंगा निम्नहाबाऊष्मपानी नीतोर्ध्वं
हिमवद्गिरौ श्रेणीणां ममम्लैस्त्वजयो वह्नोदिवौकसां वडवायामुखे भद्रं रहीनैवं कौरणात् ननु त्वणादेवसकलमेका
र्णवमभूत्तदा पैरावतादयो नागाः दिग्गजाः सिंधुजलोपरि सरखो भगवानिंद्रः दिनस्यशतयोजनं गरुडोपिमयावद्धो
नागपाशेनाविस्मृता उर्वशी पाद्यामयानीतानार्यः कारागृहांतरं कथं विलब्धवान्शक्रः शचीमेकां प्रणम्य मां मानज्ञानामि
दैत्येंद्र जलेपरसमापते सूत उवाच एवमुक्तो महादेवः प्राह दैत्येश्वरं यातना तस्यैनेत्राग्निभागैकाकलादाहार्थे न वानलं दैत्या
नामतुलबलेहृदये स्थितोगेंदे त्वं द्राक्षित्रिपुरारिपोत्त्रिविदितोऽन नागेंद्रैः सममघस्तेहताश्चनागेंद्रणां गैरभवदष्टश्पहृपभूमिः
किं कार्यममत्रुपि दैत्य देवसंघैर्हते यत्सकलमिदं त्वणात्समर्थः यत्तस्मादयमिह नास्ति यो हि माशावांछावाविपुलतरान
संप्राप्योत्र तस्मात्त्रेपुरिमदनारिदत्तशार्ङ्गायत्तरमदनरिपोमयैववीरैः भूतैर्दैत्यहरिवदनैनदेवसंघैः योद्धुंतदलमिह नास्ति
वैद्विनिष्ट शत्रुक्ताघ महादेवं महादेवोरिमर्दनः नवबालसमस्मारनिहतान्दानवान्युधि दुर्नीतेनावनीतेन दोर्भ्यामालो
पदौर्बलात् सदर्पानाल्ययश्चक्रेते न हंतुं समुद्यतः उर्वरेणारथांगेन चक्रेणापिद्विजोत्तमाः स्थापयामास वै स्कंदे द्विधाभू
तश्चतेनवै कुलिशेन यथावारिनिष्ठो गिरिवरो द्विधा पपात दैत्यो बलवान्त्रिजनाद्रिरिवाचलः तस्यारोद्रेणारक्तेन संपूर्णमभ
वत्क्षणात् समुद्रश्च जगत्सर्वं ततः शांतिं ययौ तत्क्षणात् तद्रक्तमखिलं रुद्रनियोगात्मासमेव च महारौरवसमासाद्यरक्तकुंडम

रिह जलंधरं हतं दृष्ट्वा देवगंधर्वपन्नगाः सिंहनादं महत्कृत्वा साधु देवेति चाब्रुवन् यः पठेच्छृणुयाद्वापि जलंधरविमर्दनं श्रा
वयेद्वा यथान्यायं गाणपत्यमवाप्नुयात् इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे जलंधरवधो नाम द्विनवतितमोऽध्यायः ९२ ऋषय ऊ
चुः कथं देवेन वै सूत देवदेवान्महेश्वरात् सुदर्शनाख्यं लब्धं वै वक्तुमर्हसि विष्णुना सूत उवाच देवानामसुरेंद्राणामभ
वच्च सुदारुणं सर्वेषामेव भूतानां विनाशकरणं महान् ते देवाः शक्तिमुसलैः सायकैर्नतपर्वभिः प्राभिद्यमानाः कुंतैश्च
उद्रुवुर्भयविह्वलाः पराजितास्तदा देवा देवदेवेश्वरं हरिं प्रणेमुस्तं सुरेशानं शोकसंविग्नमानसाः तान्समीक्ष्याथ भगवान्देव
देवेश्वरो हरिः प्रणिपत्य स्थितान्देवानिदं वचनमब्रवीत् वत्साः किमिति वै देवाश्च्युतालंकारविक्रमाः समागताः ससंतापाव
क्तुमर्हथ सुव्रताः तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तथाभूताः सुरोत्तमाः प्रणम्याहुर्यथावृत्तं देवदेवाय विष्णवे भगवन्देवदेवेश सर्वज्ञे
पाजनार्दन दानवैः पीडिताः सर्वे वयं शरणमागताः त्वमेव देवदेवेश गतिर्नः परमेश्वर त्वमेव परमात्मा हि त्वं पिता जग
तामपि त्वमेव भर्ता हर्ता च भोक्ता दाता जनार्दनः हंतुमर्हसि तस्मात्त्वं दानवान्दानवार्दन दैत्याश्च वैष्णवैर्ब्राह्मै रौद्रैर्याम्यैः
सुदारुणैः कौबेरैश्चैव सौम्यैश्च नैरृत्यैर्वारुणैर्दृढैः वायव्यैश्च तथाग्नेयैरैशानैर्वार्षिकैः शुभैः उरगैर्द्रैस्तथा भीमैः कंप
नैर्जंभनैर्दृढैः अवध्या वरलाभात्ते सर्वे वारिजलोचन सूर्यमंडलसंभूतं त्वदीयं चक्रमुत्तमं कुंठितं तु दधीचेन च्यवनेन जग
द्गुरो दंडं शार्ङ्गं तवास्त्रं च लब्धं दैत्यैः प्रसादतः पुरा जलंधरं हंतुं निर्मितं त्रिपुरारिणा रथांगं सुशितं चोग्रं तेन तान्हंतुमर्हसि
तस्मात्तेन निहंतव्या नान्यैः शस्त्रशतैरपि ततो निशम्य तेषां वै वचनं वारिजेक्षणः वाचस्पतिमुखानाह सहहरिश्चक्रधृक्स्वयं
विष्णुरुवाच भो भो देवा महादेवं सर्वैर्देवैः सनातनैः संप्राप्य सांप्रतं सर्वं करिष्यामि दिवौकसः देवा जलंधरं हंतुं निर्मितं त्रिपु

रारिणा त्वयं रघाां गते तैव निहन्यच महासुरान् सर्वान्स्तु मुमुखो दैत्यान ष्टषष्टिशतान्सुरान् सर्वां यवान्त्वाणा देवउष्टान्संसा
पयाम्यहं सूतउवाच एवमुक्त्वा सुरश्रेष्टान्पूजयामास शंकरं लिंगं स्थाप्य यथाम्याये हिमवाननुशिखरे शुभे मेरुपर्वतसं
काशं निर्मितं विश्वकर्मणा वरितात्येनरुद्रेण भवायेन जनार्दनः स्थाप्य संपूज्य गंधाद्यैर्नीलाकारमनुत्तमं तुष्टाव वचनैदारु
द्रं संपूज्याग्नेरर्णास्यच देवनाम्नासहस्रेण भवायेन यथाक्रमं प्रतिमानव पद्मेन पूजयामास शंकरं अग्रैश्च नामभिर्देवं भ
वाद्यैः समिदादिभिः स्वाहांतैश्च मन्त्रैः कृत्वा प्रत्येकमच्युतं विभुः तुष्टाव वचनैः शंभुं भवाद्यैर्भवमीश्वरं विष्णुरुवाच भवः शि
वो हरो रुद्रः पुष्करः पद्मलोचनः अर्थगम्यः सदाचारः सर्वः शंभुर्महेश्वरः ईश्वरः स्थाणुरीशानः सहस्राक्षः सहस्रपात्
वरीयान्वरदो वंद्यः शंकरः परमेश्वरः गंगाधरः शूलधरः परार्थैकप्रयोजकः सर्वज्ञः सर्वदेवादिर्गिरिवासी जटाधरः चंद्र
पीडश्चंद्रमौलिर्विद्वान्विश्वामहेश्वरः वेदांतसारसंदोहः कपालीनीललोहितः ध्यानभाज्योपरिच्छेद्यो गौरीभर्तागणेश्वरः
अष्टमूर्तिर्विश्वमूर्तिस्त्रिवर्गस्वर्गसाधनः ज्ञानगम्यो दृढप्रज्ञो देवदेवस्त्रिलोचनः वामदेवो महादेवः पटुः परिवृढो दृढः
विश्वरूपो विरूपाक्षो वागीशः शुचिरंतरः सर्वप्रमाणसंवादी वृषांको वृषवाहनः मनोहरो महात्यागी शिवः ब्रह्मा च धूर्ज
टी कालकालः कृत्तिवासाः सुभगः प्रणवात्मकः नागचूडः सुचक्षुष्यो दुर्वासाः स्मरशासनः दृढायुधः स्कंदगुरुः परमेष्ठी प
रायणः अनादिमध्यनिधनो गिरीशो गिरिबांधवः कुबेरबंधुः श्रीकंठो लोकवर्णोत्तमोत्तमः समाधिवेद्यः कोदंडी नीलकंठः प
रश्वधी विशालाक्षो मृगव्याधः सुरेशः सूर्यतापनः धर्मधामा क्षेत्रं भगवान्भगनेत्रभित् उग्रः पशुपतिस्तार्क्ष्यः प्रियभक्तः प्रियं
वदः दाता दयाकरो दक्षः कपर्दी काममर्दनः लोककर्ता भूतपतिः महाकर्मा महौषधी उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरात

ति
गपु॰
१५०

नः नीतिः सुनीतिः शुद्धात्मा सोमः सोमरतः सुखी सोमपोमृतपः सौम्यो महानीतिर्महाद्युतिः अजातशत्रुरालोकः संभाव्यो
हव्यवाहनः लोककारो वेदकारः सूत्रकारः सनातनः महर्षिः कपिलाचार्यो विश्वमूर्तिर्विरोचनः पिनाकपाणिर्भूदेवः स्वस्ति
कृत्स्वस्तिकरः सदा धात्रीधामकरः सर्वः सर्वज्ञः सर्वगोचरः ब्रह्मसृग्विश्वसृक्सर्वः कर्णिकारप्रियः शुचिः शाखो विशाखो
गोशाखः शिवो नैकक्रतूत्तमः गंगाप्लवोदको भव्यः पुष्कलः स्थपतिः स्थिरः विजितात्मा विधेयात्मा भूतवाहनसारथिः
सगणो गणकार्यश्च सुकीर्तिः छिन्नसंशयः कामदेवः कामपालो भस्मोद्धूलितविग्रहः भस्मप्रियो भस्मशायी कामी कांतः
कृतागमः समावर्तोनिवृत्तात्माधर्मयुक्तः सदाशिवः चतुर्मुखश्चतुर्बाहुः सर्वावासो दुरासदः दुर्गमो दुर्लभो दुर्गः सर्वायुध
विशारदः अध्यात्मयोगनिलयः सुतंतुस्तंतुवर्धनः शुभांगो योगसारंगो जगदीशो जनार्दनः भस्मशुद्धिकरो मेरुरोजस्वी शु
द्धविग्रहः हिरण्यरेतास्तरणिर्मरीचिर्विश्वहिमालयः महाह्रदो महागर्तः सिद्धवृंदारवंदितः व्याघ्रचर्मधरो व्याली महाभूतो म
हानिधिः वर्णाश्रमगुरुर्वर्णी शत्रुजिच्छत्रुतापनः आश्रमः क्षपणः क्षामो ज्ञानवानचलाचलः प्रमाणभूतो दुर्ज्ञेयः सुवायु
वाहनेहनः धनुर्धरो धनुर्वेदो गुणराशिर्गुणाकरः अनंतदृष्टिरानंदो दंडो दमयिता दमः अभिवाद्यो महाचार्यो विश्वकर्मा वि
शारदः वीतरागो विनीतात्मा तपस्वी भूतवाहनः उन्मत्तवेशः प्रच्छन्नो जितकामोजितप्रियः कल्याणप्रकृतिः कल्पः सर्वलो
कप्रजापतिः तरस्वी तारको धीमान्प्रधानः प्रभुरव्ययः लोकपालोंतर्हितात्मा कल्पादिः कमलेक्षणः वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो
नियमो नियमाश्रयः राहुः सूर्यः शनिः केतुर्विरामो विद्रुमच्छविः भक्तिगम्यः परंब्रह्म मृगबाणार्पणोनघः अद्रिरद्र्यालयः १५०
कांतः परमात्मा जगत्प्रभुः सर्वकर्माबलस्तुष्टो मंगलो मंगलावृतः महातपा दीर्घतपाः स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः अहः संवत्सरो व्या

स्मिः प्रमाणं परमं तपः संवत्सरकरो मंत्रः प्रत्ययः सर्वदर्शनः अजः सर्वेश्वरः सिद्धो महारेताः महाबलः योगी योग्यो महा
देवः सिद्धः सर्वादिरग्निदः वसुर्वसुमनाः सत्यः सर्वपापहरो हरः अमृतः शाश्वतः शांतो बाणहस्तः प्रतापवान् कमंड
लुधरो धन्वी वेदांगो वेदविन्मुनिः भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता लोकनेता दुराधरः अतींद्रियो महामायः सर्वावासश्चतुष्पथः का
लयोगी महानादो महोत्साहो महाबलः महाबुद्धिर्महावीर्यो भूतचारी पुरंदरः निशाचरः प्रेतचारी महाशक्तिर्महाद्युतिः
नृत्यप्रियो नित्यनृत्तः प्रकाशात्मा प्रतापनः बुद्धः स्पष्टाक्षरो मंत्रः सन्मात्रः सारसंभवः युगादिकृद्युगावर्तो गंभीरो वृषवाहनः
इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः शरभः शलभो धनुः अपांनिधिरधिष्ठानो विजयो जयकालवित् प्रतिष्ठितः प्रमाणज्ञो हिरण्यक
वचो हरिः विमोहितासुरगणो विद्येशो बिंदुसंश्रयः बालरूपो बलोन्मादी अविकर्ता गहनो गुहः करणं कारणं कर्ता सर्वबंधवि
मोचनः व्यवसायो व्यवस्थानं स्थानदो जगदादिजः गुरुदो ललितो भेदो भावात्मात्मनि संस्थितः वीरेश्वरो वीरभद्रो वीरास
नविधिर्विराट् वीरचूडामणिर्वेत्ता चिदानंदो नदीधरः बालखिल्यो महाचापस्तिग्मांशुर्बधिरः खगः अभिरामः सुशरणः
सुब्रह्मण्यः सुधर्मराट् मघवा कौशिको गोमान्विरामः सर्वशासनः ललाटाक्षः विश्वदेहः सर्वसंसारचक्रभृत् अमोघदंडो म
ध्यस्थो हिरण्यो ब्रह्मवर्चसी परमार्थः परपदं शंबरो व्याघ्रकोपनः रुचिर्विरंचिर्वंधुर्वाचस्पतिरहर्पतिः रविर्विरोचनः स्कंदः शा
स्ता वैवस्वतो यमः युक्तिरुन्नतकीर्तिश्च शांतरागः पुरंजयः कैलासपतिः कामारिः सविता रविलोचनः विद्वत्तमो वीतभयो
विश्वहर्तानिवारितः नित्यो नियतकल्याणः पुण्यश्रवणकीर्तनः दूरश्रवा विश्वसहो ध्येयो दुःस्वप्ननाशनः उत्तारको दुष्कृत
घ्नो दुर्विज्ञेयो दुःसहो भवः अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः किरीटी त्रिदशाधिपः विश्वगोप्ता विश्वकर्ता सुवीरो रुचिरांगदः जननो जनजन्मादिः

प्रीतिमान्प्रीतिमान्नयः वसिष्ठः कश्यपो भानुर्भीमो भीमपराक्रमः प्रणवः सत्पथाचारी महाकायो महाधनुः जन्माधिपो महादे
लि वोसकलागमपारगः तत्त्वातत्त्वविवेकात्मा विभूष्णुर्भूतिभूषणः ऋषिर्ब्राह्मणविद्विष्णुर्जन्ममृत्युजरातिगः यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा
गपु० यज्ञांतोऽमोघविक्रमः महेंद्रो दुर्भरः सेनी यज्ञांगो यज्ञवाहनः पंचब्रह्मसमुत्पत्तिर्विश्वेशो विमलोदयः आत्मयोनिरनाद्यंतः षट्
१५। त्रिंशत्तत्त्वलोकभृत् गायत्रीवल्लभः प्रांशुर्विश्वावासः प्रभाकरः शिशुर्गिरिरतः सम्राट्सुषेणः सुरशत्रुहा अमोघोऽरिष्टमथ
नो मुकुंदो विगतज्वरः स्वयंज्योतिरनुज्योतिर्दिव्यज्योतिरचंचलः पिंगलः कपिलश्मश्रुः शास्त्रनेत्रस्त्रयीतनुः ज्ञानस्कंधो महाज्ञानी
नीनिरुत्पत्तिरुपप्लवः भगो विवस्वानादित्यो योगाचार्यो बृहस्पतिः उदारकीर्तिरुद्योगी योगी सदसतोपरः नक्षत्रमाली राके
शः साधिष्ठानगुहाश्रयः पवित्रपाणिः पापारिर्मणिपूरमनोगतिः हृत्पुंडरीकमासीनः शुक्लः शोभनो वृषाकपिः उष्णो गृहपतिः
15 कृष्णः समर्थोऽनर्थनाशनः अधर्मशत्रुरक्षय्यः पुरुहूतः पुरुष्टुतः ब्रह्मगर्भो बृहद्गर्भो धर्मसेतुर्धनागमः हिरण्यवर्णो ज्योतिष्मा
न्नानाभूतरतो ध्वनिः आरोग्यो नियमाध्यक्षो विश्वामित्रो द्विजेश्वरः ब्रह्मज्योतिः स्वशुद्धात्मा महाज्योतिरनुत्तमः मातामहो मातरि
श्वानामहारः पिनाकधृक् पुलस्त्यः पुलहोऽगस्त्यो जातूकर्ण्यः पराशरः निरावरणधर्मज्ञो विरिंचो विष्टरश्रवः आत्मभूरनिरुद्धो
त्रिर्ज्ञानमूर्तिर्महायशाः लोकचूडामणिर्वीरश्चंडः सत्यपराक्रमः व्यालः कल्पो महाकल्पः कल्पवृक्षः कलाधरः अलंकरिष्णुर
चलो रोचिष्णुर्विक्रमोक्रमः आशुशब्दोगतिर्वेगी पवनः शिखिसारथिः असंसृष्टोऽतिथिः शक्रः प्रमाथी पापनाशनः वसु
श्रवाहव्यवाहः प्रतप्तो विश्वभोजनः जप्यो जरादिशमनो लोहिताक्षः तनूनपात् पृषदश्वो नभोयोनिः सुप्रतीकस्तमिस्रहा नि १५।
दाघः तपनोमेघपक्षः परपुरंजयः मुखानिलः सुनिष्पन्नः सुरभिः शिशिरात्मकः वसंतो माधवो ग्रीष्मो नभस्यो बीजवापनः

श्रृंगीगिरिगुरुरात्रेयोविमलोविश्ववाहनः पावकः पुरजिद्बभ्रोत्रियोनरवाहनः मनोबुद्धिरहंकारः क्षेत्रज्ञः क्षेत्रपालकः जम
दग्निर्जलनिधिर्विपाकोविश्वकारकः अधरोउन्नरस्तेयोज्येष्टोनिः श्रेयसालयः शैलोनगस्तनुर्दोदानवारिररिंदमः चामुं
डीजनकश्चारीविशल्योलोककल्पधृक् चतुर्वेदश्चतुर्भावश्चतुरश्चतुरप्रियः आम्नायोथसमाम्नायः तीर्थदेवः शिवालयः
बहुरूपोमहारूपः सर्वरूपश्चभास्करः न्यायनिर्वाहकोन्यायोन्यायगम्योनिरंजनः सहस्रमूर्धादेवेंद्रः सर्वशस्त्रप्रभंजनः
मुंडोविरूपोविक्रांतोदंडीदांतोगुणोत्तमः धनाध्यक्षः पिंगलाक्षोनीलग्रीवोनिरामयः सहस्रबाहुः सर्वेशः शरण्यः सर्व
लोकभृत् पद्मासनः पद्मगर्भोविश्वगर्भोविचक्षणः परावरज्ञोवीरेशः सप्ततीर्थमहास्वनः देवासुरगुरुर्देवोदेवासुरनमस्कृ
तः देवासुरमहामात्रोदेवासुरमहाश्रयः देवादिदेवोदेवर्षिर्देवासुरवरप्रदः देवासुरेश्वरोदेवोदेवासुरमहेश्वरः सर्वदे
वमयोचिंत्योदेवतात्मस्वसंभवः ईशानोईशः सर्वाग्रोदेवसिंहोदिवाकरः विबुधाग्र्यवरश्रेष्ठः शिवदोपार्वतीप्रियः वज्र
हस्तः सिद्धखड्गीनरसिंहनिपातनः ब्रह्मचारीलोकचारीधर्मचारीधनाधिपः नंदीनंदीश्वरोनग्नोनग्नव्रतधरः शुचिः लिंगा
ध्यक्षः सुराध्यक्षोयुगाध्यक्षोयुगावहः स्ववशः सवशः स्वर्गः स्वरः स्वरमयः स्वनः बीजाध्यक्षोबीजकर्ताधनकृद्धर्मवर्धनः दं
भोदंभः महदंभः सर्वभूतमहेश्वरः श्मशाननिलयस्तिग्मकेतुरप्रतिमाकृतिः लोकोत्तरस्फुटालोकः त्र्यंबकोनागभूषणः
अंधकारिर्मखद्वेषीविष्णुकंधरपातनः वीतदोषोक्षयगुणोदक्षारिः पूषदंतभित् धूर्जटिः खंडपरशुः सकलोनिष्कलोनघः
आधारः सकलाधारः पांडुराभोमृडोनटः पूर्णः पूरयितापुण्यः सुकुमारः सुलोचनः सामगानप्रियकरः पुण्यकीर्तिरनामयः
मनोजवस्तीर्थकरोजटिलोजीवितेश्वरः जीवितांतकरोनंतोवसुरेतावसुप्रदः सद्गतिः सत्कृतिः सक्तः कालकंठः कलाधरः

लिं॰
ग॰पु॰
१५२

52

मानीमन्तुर्महाकालः सद्भूतिः सत्पराक्रमः चंडः संजीवनः शास्ता लोकगूढोमराधिपः लोकबंधुर्लोकनाथः कृतज्ञः कीर्ति
भूषणः अनामयोक्षरः कांतः सर्वशस्त्रभृतांवरः तेजोमयो द्युतिधरो लोकनायोग्रणीरणुः शुचिस्मितः प्रसन्नात्मा दुर्जेयो दुरति
क्रमः ज्योतिर्मयो निराकारो जगन्नाथो जलेश्वरः तुंबवीणी महाकायो विशोकः शोकनाशनः त्रिलोकात्मा त्रिलोकेशः शुद्धः
शुद्धिरथोक्षजः अव्यक्तलक्षणो व्यक्तो व्यक्ताव्यक्तो विशांपतिः वरशीलो वरगुणोस्सारो सारमनोरमः ब्रह्मा विष्णुः प्रजापालो हं
सो हंसगतिर्वयः वेधा विधाता संस्रष्टा संहर्ता च चतुर्मुखः कैलासशिखरावासी सर्ववासी सदागतिः हिरण्यगर्भो द्रुहिणः पु
रुषः पूर्वजः पिता भूतालयो भूतपतिर्भूतिदो भुवनेश्वरः संयोगी योगविद्ब्रह्मा ब्रह्मण्यो ब्राह्मणप्रियः देवप्रियो देवनाथो दे
वज्ञो देवचिंतकः विषमाक्षो विलोमाक्षो विषादो विषवर्धनः निर्ममो निरहंकारो निर्मोहो निरुपप्लवः दर्पघ्नो दर्पदो दृप्तः स
र्वर्तुपरिवर्तकः सप्तजिह्वः सहस्रार्चिः स्निग्धः प्रकृतिदक्षिणः भूतभव्यभवन्नाथः प्रभवो भ्रांतिनाशनः अर्थोनर्थो महा
कोशः परकार्यैकपंडितः निष्कंटकः कृतानंदो निर्व्याजो व्याजमर्दनः सत्ववान्सात्विकः सत्यः कीर्तिस्तंभः कृतागमः अकं
पितो गुणग्राही नैकात्मा नैककर्मकृत् सुप्रीतः सुमुखः सूक्ष्मः सुकरो दक्षिणानिलः स्कंधः स्कंधधरो धुर्यः प्रकटः प्री
तिवर्धनः अपराजितः सर्वसहो विदग्धः सर्ववाहनः अधृतः सर्वविष्वास्यः पूतमूर्तिर्यशोधरः वराहशृंगधृग्वायुर्बलवाने
कनायकः श्रुतिप्रकाशः श्रुतिमानेकबंधुरनेककृत् श्रीवल्लभः शिवारंभः शांतभद्रः समंजसः भूशयो भूतिकृद्भूतिभू
षणो भूतिवाहनः अकायो भक्तकायस्थः कालज्ञानी कलानिधिः सत्यव्रतो महात्यागी निष्ठः शांतिपरायणः परार्थवृत्ति
र्वरदो विविक्तः श्रुतिसागरः अनिर्विण्णो गुणग्राही निष्कलंकः कलंककृत् स्वभावभद्रो मध्यस्थः शत्रुघ्नः शत्रुतापनः शि १५२

खंडी पाशव री शूली जटी मुंडी मृदंगी कुंडली सीरी खेली कवची खड्गी मौली संसारसारथिः अमृत्युः सर्वजित्सिंहः तेजोराशिर्महाम
णिः असंख्येयोऽप्रमेयात्मा वीर्यवान्कार्यकोविदः वेद्यो वेद्यो विपद्मामा सर्वावरमुनीश्वरः अनुत्तमो दुराधर्षो मधुरः प्रिय
दर्शनः सुरेशः शरणं सर्वः शब्दब्रह्म सतां गतिः कालभक्षः कलंकारिः कंकणीकृतवासुकिः महेष्वासो महीभर्ता निष्क
लंको विशृंखलः द्युमणिस्तरणिर्धन्यः सिद्धिदः सिद्धिसाधनः निवृत्तः स्थूलः सूक्ष्मोरस्को महाभुजः एकज्योतिर्निरातंको न
रोनारायणप्रियः निर्लेपो निष्प्रपंचात्मा निर्व्यग्रो व्यग्रनाशनः स्तव्यस्तवप्रियः स्तोता व्यासमूर्तिरनाकुलः निरवद्यपदोपा
योविद्याराशिरविक्रमः प्रशांतबुद्धिरक्षुद्रः क्षुद्रघ्नो नित्यमर्दनः धनेशाग्रधुर्यो धात्रीशः प्रावरः शर्वरीपतिः परमार्थगुरु
राश्रितवत्सलः रसो रसज्ञः सारज्ञः सर्वतत्त्वावलंबनः सूत उवाच एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजं स्नापयामास च
विभुं पूजयामास पंकजैः परीक्षार्थं हरस्तस्य कमलेषु महेश्वरः गोपयामास कमलं तदेकं भुवनेश्वरः हृतपुष्पो हरिस्त
त्र किमिदं त्विति चिंतयन् ध्यात्वा स्वनेत्रमुद्धृत्य सर्वसत्त्वावलंबनं पूजयामास भावेन नाम्ना तेन जगद्गुरुं ततस्तत्र विभुर्दृष्ट्वा
तथाभूतं हरो हरिं तस्मादवततारा शु मंडलात्पावकस्य च कोटिभास्करसंकाशं जटामुकुटमंडितं ज्वालामालावृतं देवं ती
क्ष्णदंष्ट्रं भयानकं शूलटंकगदाचक्रकुंतपाशधरं हरिं वरदाभयहस्तं च द्वीपिचर्मोत्तरीयकं इत्थंभूतं तदा दृष्ट्वा भवं भस्मवि
भूषितं हृष्टो नमश्चकार देवदेवं जनार्दनः दुद्रुवुस्तं परित्यज्य सेंद्रा देवास्त्रिलोचनं चचाल ब्रह्मभवनं चकंपे च वसुंधरा
ददाह तेजसा शंभोः प्रांते देशशतयोजने अधस्तादूर्ध्वतश्चैव हाहाकृतमभूत्तदा ततः प्राह महादेवः प्रहसन्निव शंकरः स
प्रेत्यप्रणामादिलिंगकृतोजलितपुटस्थितं ज्ञातं मयेदमधुना देवकार्यं जनार्दन सुदर्शनाख्यं चक्रं च ददामि तव शोभनं यद्रू

लि
गपु.
१५३

153

यं भवतां दृष्टं सर्वलोकभयंकरं हितायदर्शितं तत्तत्तवभावायसत्तम शांतं रणाजिरे विष्णो देवानां दुःखनाशनं शांतस्य वा
स्य शांतस्यादधानास्यणा किंफलं शांतस्य वा मृयेवास्य शांतिरेव तु पाखिनां योहं तु शांति बलछेदपरस्य बलवद्विषः देवैरशांत
ते हृदयं मदीयं भावयाव्ययं तस्मायोहं तु न कार्यो वै पुद्दे देवारिसूदन किं तत्तिप्रमसंकालो जीवनार्थं जनार्दन अनागतेव्यती
ते च दौर्बल्यं च जनो करे अकालिके तथा मैव सुनार्यं वैरिसूदन एवमुक्तो ददौ चक्रं सूर्यायुतसमप्रभं नेत्रं पुनः समुद्भूतं प्रभा
वान्सयसंभव तदा प्रभृति तं प्राहुः पद्माक्षमिति सुव्रताः दत्वैवं नयनं चक्रं विष्णवे नीललोहितः पस्पर्श च कराभ्यां वै सुशुभा
भ्यां नसुवाचेद वरदोहं वरश्रेष्ठ वरं वरय चेप्सितं भक्त्या वसन्तुष्टोनानेन मयाहं पुरुषोत्तम इत्युक्तो देवदेवेन देवदेवं प्रणम्य तं
वाच भक्तिर्महादेव प्रसीद वरसत्तम नान्यमिच्छामि भक्तानामार्तयो नैव यत्कृचित् तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य दयावान्सुतरां भवः
पस्पर्श च ददौ तस्मै वरं देवो यथेप्सितं प्राह चैवं महादेवः परमात्मानमच्युतं मयि भक्तश्च वंद्यश्च पूज्यश्चैव सुरासुरैः भवि
ष्यसि न संदेहो मत्प्रसादात्सुरोत्तम यदा सती दक्षपुत्री विनिंद्यैव सुलोचना मातरं पितरं दक्षं भविष्यति सुरेश्वरी देवी हैमव
ती कृष्ण तदा त्वं मम सुव्रत भगिनीं तव कल्याणीं देवीं हैमवतीमुमां नियोगाद्ब्रह्मणः सार्धं दास्यसि मम एव तां मत्संबंधु
श्च लोकानां मध्ये पूज्यो भविष्यसि मां च दिव्येन भावेन तदा प्रभृति शंकरं ईदृत्सेण प्रसन्नेन मित्रभूतमिवात्मना इत्युक्तांतर्द
धे रुद्रो भगवान्नीललोहितः जनार्दनोपि भगवान्देवानामपि सन्निधौ अयाचत सुरश्रेष्ठं ब्रह्माणं मुनिभिः समं मया प्रोक्तं
स्तवं दिव्यं पद्मयोने सुशोभनं यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमं प्रतिमासं हिरण्यस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् अश्व १५३
मेधसहस्रस्य फलं भवति तस्य वै कृतार्थैः स्थापयेद्रुद्रं स्नात्वा वै कलशैः शुभैः नाम्नां सहस्रेणानेन श्रद्धया शिवमीश्वरं सो

पियत्तमहस्रस्यफलंलभ्यमरेश्वरैः पूज्योभवतिरुद्रश्चतुष्टोभवतितस्यवै तथास्मिंस्तिदाप्राह पद्मयोनिर्जनार्दनं ज
गुरुंदेवंनमस्कृत्यदेवाः सर्वेयथागतं तस्मान्नाम्नांसहस्रेणपूजयेदनघोद्विजः जपन्नाम्नांसहस्रंचसयातिपरमांगतिं इति
श्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेविस्तरचकलाभोनामनवतितमोऽध्यायः ९८ ऋषयऊचुः संभवः सतीतोदेव्याः त्वयाख्यात
महात्मनेसतीभूत्वादक्षायसतीदेवंचयथातत्र मेनातनयमहादेव्याद्दक्षयज्ञविमर्दनं विस्तरात्कथंदेव्यादेवदेवायशंभ
वे कल्याणिवाकथंतस्यवक्तुमर्हसिसांप्रतं तेषांतद्वचनंश्रुत्वासूतः पौराणिकोत्तमः संभवंचमहादेव्याः प्राहतेषांमहा
त्मनां सूतउवाच ब्रह्मणाकथितंपूर्वंदंडिनेतस्तुविस्तरं पुण्यामिवैकुमारायतेनव्यासायधीमते तस्मादिममुपश्रुत्यप्र
वदामिसविस्तरं पूर्वंनायमहाभागाः प्रणम्याम्बासुमायपतिं सौभाग्याख्याजगद्धात्रीलिंगमूर्तेःशिवेदिका लिंगस्यभगवा
न्योजगत्सृष्टिर्द्विजोत्तमाः लिंगमूर्तिःशिवंज्योतिः तपसश्चोपरिस्थितः लिंगवेदिसमायोगादर्धनारीश्वरोऽभवत् ब्रह्माण
वेधसंपूर्वंमायापुत्रंचतुर्मुखं प्राहिणोदिस्ततस्तेवत्तानंतानमघोहरः विस्मादिरसौभगवानर्धनारीश्वरोविभुः हिरण्य
गर्भोदेवोवाजायमानमपश्यत सोऽपिरुद्रंमहादेवंब्रह्मापश्यत्पणाकरं तंदृष्ट्वासंस्थितंदेवमर्धनारीश्वरंप्रभुं तुष्टाववाग्
भिरिष्टाभिर्वरदंवारिजोद्भवः विभजस्वेतिविश्वात्मविश्वात्मानमजोविभुः ससृजेदेवींवामांगेपत्नींवैवात्मनः सप्तांशुर्थी
तस्याभ्युपत्नीततः पुमः पुरातनी सैवजायापाविभोर्देवादक्षपुत्रीबभूवह सतीसंज्ञातदासावैरुद्रमेवाश्रितापतिं अनाद
रात्कृतेदक्षातातत्सतीदक्षेणात्मनात्मना भस्मीकृतात्मनोदेहंयोगमार्गप्रसंगतः बभूवपार्वतीदेवीतपसावैगिरिप्रभोः ता
मेवंतत्रभगवान्रुद्राह्वानानितः प्रभुः दक्षस्यविपुलंयज्ञंव्यावनेर्वचनादपि च्यवनस्यसुतोधीमान्दधीचइतिविश्रुतः वि

त्रिपुरविध्वंससमरे पुरवैरीस्य वकस्य च विस्मृतलोकपालांश्च शशाप च मुनीश्वरं रुद्रस्य क्रोधजेनैव वह्निना हतविग्रहाः वि-
नाशं एवं तेनाद्देवमायया पुरा कारस्यत इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे देवीसंभवो नाम चतुर्नवतितमोध्यायः ।९४ ऋषय
ऊचुः दिजित्यादिसनामार्थं भगवान्परमेश्वरः सती दधीचवचनात्कथं भेजे महेश्वरः सूत उवाच दक्षस्य यज्ञे विपुले देवा-
न्सर्वानागतान् ददाह भगवान्क्रुद्धः सर्वान्मुनिगणानपि वीरेनामगणामान प्रेषितः परमेष्ठिनः प्रिययोगेन देव्यावेडः
महेनेव सत्रता सोस्रजद्वीरभद्रं वगणेशाणाशमनेशुभं गणेश्वरैः समाहत्य रथमद्धः प्रतापवान् गत्वेव क्रमतिनस्यसा-
र्थिभगवानजः गणेश्वराश्चते सर्वे विविधायुधपाणयः विमाने विश्वतोभद्रे समन्वीयुरनेकशः हिमवच्छिखरे रम्ये हेमशृं-
गे सुशोभने यज्ञवाटस्तदा तस्य गंगाद्वारसमीपतः तद्देशश्चैव विख्यातः शुभः कनखले द्विजाः दर्भ्युं वै प्रेषितश्चासौ भ-
गवान्हि पिनाकिनः तदा स्थानं बभूवाथ लोकानां भयशंसनः पर्वताश्च व्यशीर्यंत चकंपे च वसुंधरा प्राणिनश्च विघूर्णि-
ते चुक्षुभे मकरालयः अग्रयो नैव दीप्यंते न च दीप्यति भास्करः ग्रहाश्च न प्रकाशंते न देवा न च दानवाः ततः क्षणात्स्व विधूयै-
व यज्ञवाटे महात्मनः गणेशैः सहितो भद्रः कालाग्निरिव चापरः उवाच रुद्रो भगवान्दक्षं चामिततेजसं सुसंक्रुद्धेन दत्ता
यमुनीन्देवानपिनाकिना दर्भ्युं संप्रेषितश्चाहं भवंतं समनीश्वरं इत्युक्त्वा यज्ञशालां तां ददाह गणपुंगवः गणेश्वराश्च सं-
क्रुद्धा यूपानुत्पाट्य चिक्षिपुः प्रस्तोत्रा सह होत्रा च अश्वं चैव गणेश्वराः गृहीत्वा गणपाः सर्वे गंगास्रोतसि चिक्षिपुः वीरभद्रो
महातेजाः शक्रस्योद्यतः करं व्यष्टंभयद्दीनात्मा तथान्येषां दिवौकसां भगस्य नेत्रे चोत्पाट्य करजाग्रेण लीलया निह- १५५
त्य मुष्टिना दंतान्पूष्णश्चैवमपातयत् तथा चंद्रमसं देवं पादांगुष्ठेन लीलया जघान मूर्ध्नि पादेन वीरभद्रो महाबलः यम-

154

णद्देंडं भगवान्स्त्रिविच्छेद स्वयं प्रभुः जघान देवमीशानं त्रिशूलेन महाबलं त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि एवं विनिहत्य प्रयत्नतः त्रयस्त्रिं
शल्लुतं तेषां तन्सहस्रं च लीलया त्रयं चैव सहस्राणां जघान समुनीश्वरान् अष्टांश्च देवान्देवो सौ सर्वान्मुद्रायै संस्थितान् जघा
न भगवान्रुद्रः रुद्रस्तु यम्य सागपकैः अथ विस्म महातेजाश्शक्रमयम्यमूर्छितः पुनाथ भगवान्स्तेन रुद्रेण सह माधवः तयोः
समभवद्युद्धं सवीरं रोमहर्षणं विसोर्यो गवलान्मस्यदेहाद्देवाः सुदारुणाः शंखचक्रगदाहस्ताश्च संबोताश्च जज्ञिरे तान्स्त
वीनपि देवान्सौ नारायणसमप्रभान् निहत्य गदयाविष्णुस्ताडयामास मूर्धनि ततस्तोरसि नं देवं लीलयैव रणाजिरे पपात
शानथाश्च मोविष्णुः ततः पुरुषोत्तमः पुनरुत्थाय संहर्तुं चक्रमुद्यम्य सप्रभुः क्रोधरक्तेक्षणः श्रीमान्त्रातिष्ठत्पुरुषर्षभः तस्य चक्रं
वीरभद्रः कालादित्यसमप्रभम् व्यष्टंभयद्दीनात्माकरस्थं न चचाल सः अतिष्ठत्स्तंभितस्तेन स्थाणुवान्निश्चलो यथा कोटिको
टिप्रमाणाहि विच्छेद च शिरः प्रभोः भित्त्वा च निपपात नो शिरस्तस्य रसातले वायुना प्रेरितं चैव फलं हृतन्तस्य पाकिमं प्रविवे
शतदा चैव रुद्रोण्याहृविनीयकं तस्याविपत कैलासे नगनप्राय मतोरणं प्रदीपित महाशाले दृष्ट्वा यत्तापि उद्वे तं तदाम्भरा
हे गणाधावतं गणानप्रति वीरभद्रः समादाय विशिरस्कं न दाकरोत् ततः प्रजापतिं धर्मं काश्यपं च जगद्गुरुम् अरिष्टनेमि
नं वीरवक्रपुत्रं मुनीश्वरं मुनिमंगिरसं चैव कृशाश्वं च महाबलं जघान मूर्ध्नि पादेन दत्तं चैव यशस्विनं चिच्छेद च शिरस्तस्य द
दाहादस्मात् द्विजोत्तमात् सरस्वत्याश्च नासाग्रं देवमातुस्तथैव च निकृत्य करजाग्रेण वीरभद्रः प्रतापवान् तस्योत्थिया हूतो ना
मप्रतस्यात्रे यथाभवः एतस्मिन्नेव काले तु भगवान्प्रपसंभवः भद्रमाह महातेजाः पार्श्वपरिष्ववाणः प्रभुः अलं क्रोधेन ते भद्र
नष्टाश्चैव दिवौकसः प्रमोदतस्यतां सर्वे रोमजेः सहस्रशः सोपि भद्रः प्रभावेन ब्रह्मणः परमेष्ठिनः शामं जगाम शान्तके

शांतस्तस्थौ तदा तया देवोपि तत्र भगवान् ततो वृषभध्वजः सगणः सर्वदः शर्वः सर्वलोकमहेश्वरः प्रार्थितश्च वदेवेन ब्र-
लिं. ह्मणा भगवान्भवः हतानां च नयानेषां प्रददौ सर्ववतन्तं इंद्रस्य च शिरस्तस्य विष्णोश्चैव महात्मनः दत्तस्य च मुनींद्रस्य तथान्ये-
पु. षां महेश्वरः वाणीशायाश्च नासाग्रं देवमातुस्तथैव च नष्टानां जीवितं चैव दंतांश्च विविधांस्तथा दत्तस्य तस्य वक्त्रस्य शिरसा भ-
१५५ गवान्प्रभुः कल्पयामास वै वक्त्रं लीलया च महेश्वरः दक्षोपि लब्धसंज्ञश्च समुत्थाय कृतांजलिः तुष्टाव देवदेवेशं शंकरं वृ-
षभध्वजं ततस्तेन महातेजा प्रदाय विविधान्वरान् गाणपत्यं ददौ तस्मै दक्षायाक्लिष्टकर्मणे देवाश्च सर्वे देवेशं नीलकंठं वृ-
155 प्रीतकं तुष्टुवुस्तानन्तूर्ध्वैवं भवोप्यंतरधीयत इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे दक्षयज्ञविध्वंसनं नाम पंचनवतितमोध्यायः
॥५ ऋषय ऊचुः कथं हिमवतः पुत्री ब्रह्मवाद्या सती तदा कथं वा देवदेवेशमवाप पतिमीश्वरं सूत उवाच सा मेनातनुमा-
श्रित्य स्वैव पूर्वे वरांगना तदा हिमवतो जज्ञे तपसा चाद्रिजोत्तमाः जातकर्मादिकान्सर्वांश्चकार च गिरीश्वरः द्वादशे वत्सरे च
र्षे प्राप्ते हैमवती शुभा तपस्तेपे तदा सार्धमनुजाभ्यां शुभानना अन्याश्च देव्यास्त्वनुजाः सर्वलोकनमस्कृताः तुष्टुवुस्तपसा देवी
समाहृत्य समंततः ज्येष्ठा त्वपर्णा त्वनुजा त्वेकपर्णा शुभानना तृतीया च वरारोहा तथा चैवैकपाटला तपसा च महादेव्या पा-
र्वत्या परमेश्वरः वशीकृतो महादेवो सर्वभूतपतिर्भवः एतस्मिन्नेव काले तु तारको नाम दानवः तारात्मजो महातेजा बभू-
वादितिनंदनः तस्य पुत्राः त्रयश्चापि तारकाक्षो महासुरः विद्युन्माली च भगवान्कमलाक्षश्च वीर्यवान् पितामहस्तथैवैषां ता-
रो नाम महाबलः तपसा वीर्यपेतस्य प्रसादाद्ब्रह्मणः प्रभोः सोपि तारो महातेजास्त्रैलोक्यं सचराचरं विजित्य समरे पूर्वं विष्णुं १५५
च जितवानसौ तयोः समभवद्युद्धं सघोरं रोमहर्षणं दिव्यं वर्षसहस्रं तु दिवारात्रमविश्रमं सरथं विष्णुमादाय चिक्षेप शतयोज-

तं विरेण निर्जितश्चैव वज्रपाणिर्हतध्वजः तारो वराच्छतगुणं लब्ध्वा तत्राधिकं बलं पितामहाज्जगत्सर्वमवापदितिनंदनः
देवेंद्रप्रमुखांजित्वा देवान्देवेतरेश्वरः वारयामास सर्वांशेरेश्चितैर्लोके स्वमायया देवतास्ससेंद्रा द्रेणतारकाद्भयपीडिताः नाशं
विलेभिरे भृशं शरणं वा भयार्दिताः तदाश्वपतिः श्रीमान्संनिपत्यामरान्प्रभुः उवाचांगिरसं देवो देवानपि समंततः
भगवंस्तारको नाम नारेयो वानवोत्तमः तेन संनिहिता युद्धे वद्वा गोपतिना यथा भयात्तस्मान्महाभाग ह्ययुद्धे बृहस्पते
अनिकेता भ्रमंतेते शक्केनाश्ववपंजरे अस्माकं यान्यमोघानि आयुधान्यंगिरोवर तानि मोघानि जायंते विस्नुना प्रभविस्नु
ना यदयं न जितो युद्धे प्रभावादमरद्विषः शतवर्षसहस्राणि द्विगुणानि बृहस्पते विस्नुना योधितो युद्धे तेनापि च न सूदितः
स तेन न जितो युद्धे विस्नुना प्रभविस्नुना कथमस्मद्विधस्तस्य सास्यते समरे ग्रतः एवमुक्तस्तु शक्रेण जीवः सार्धं सुराधिपैः
सहस्राक्षेण विभुं संप्राप्याहकृपांशुजे सोपि तस्य मुखाच्छ्रुत्वा प्रवणप्रणतानिहा देवेशशोषितं सर्वं दैत्येन जीवमाह पितामहः जा
नेवार्ता सुरेंद्राणां तथापि श्रृणु सांप्रतं विनिघ्नरतस्मादेवी सती रुद्रांगसंभवा उमा हेमवती तस्यां सर्वलोकनमस्कृता
नस्याप्येवनरूपेण यस्यं देवाः सुरोत्तमाः विभोर्यतनथमाकृत्कृंद्रस्यास्यमनोमहत् तयोर्योगेन संभूतस्कंदः शक्तिधरः प्रभुः
षडास्यो द्वादशभुजः सेनानीः पावकिः प्रभुः कार्तिकेयश्च गांगेयः पारजो वह्निलस्तथा गुहश्चैव विशाखाख्यः पार्वतीयश्च
वीर्यवान् सेनापतिः कुमाराख्यः सर्वलोकनमस्कृतः लीलयैव महासेनः प्रबलं तारकः सुरं बालोपि विनिहत्यैको देवा
नानारयिष्यति एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना बृहस्पतिस्तथासेंद्रो देवदेवं प्रणम्य च मेरोः शिखरमासाद्य संरसस्सा
रस्वप्रताः स्मरणादेव जीवस्समरोपि सह भार्यया रत्यासमं समागम्य नमस्कृत्य कृतांजलिः सप्रश्रुतमाह तं जीवं गतजीवो

लि॰
पु॰
१५८

हितोन्नमाः स्मरो यद्भवताजीव संप्राप्तोहं तवांतिके ब्रूहि यन्मे विधातव्यं कार्यं तन्मे सुरर्षजिताः देवैः सेन्द्रैः ब्रह्मशोभैश्च समं तपवनचा
रिणा तमाह भगवान्शक्रः सम्भाव्य मकरध्वजं शंकरेणाधिकोसयः संजयोजय यथास्त्वं तया संस्मरं तु येन भगवान्वृषभध्व
जः तेन मार्गेण भगवान्स पत्न्या रम्या तया सह सोपि तुष्टो महातेजः प्रदास्यति सुभोगांस्ति विप्रयुक्तः तया पूर्वं लब्धा तां गिरिजामि
मां एवमुक्तो नमस्कृत्य देवदेवं शचीपतिं देवदेवाश्रमं गत्वा मर्तिवक्रो तया सह गत्वा तस्याश्रमं शंभोस्तया रम्या महाबलः वसं
तेन सहायेन देवं योद्धुमनाभवत् ततः संप्रेक्ष्य मदनं वसंतेन च त्रिपंचकः नयनेन तृतीयेन सावज्ञं तमवैक्षत ततोस्य नेत्रजो
वह्निर्मदनं पार्श्वतः स्थितं अदहत्तत्क्षणादेव विलापकरुणां रती रम्याः प्रलापमाकर्ण्य देवदेवो वृषभध्वजः कृपया परया
प्राह कामपत्नीं निरीक्ष्य च अमूर्तोयं ध्रुवं भद्रे कार्यं सर्वं पतिस्तव रतिकाले ध्रुवं भद्रे करिष्यति न संशयः यदा विष्णुश्च भवि
ता वासुदेवो महायशाः शापाद्भृगोर्महातेजाः सर्वलोकहिताय वै तदा तस्य सुतो यस्तु स पतिस्ते भविष्यति सा प्रणम्य तदाह
ष्टा कामपत्नी सा विस्मिता जगाम मदनं लब्ध्वा वसंतेन वरानन इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे मदनदाहो नाम षाननवति
तमोध्यायः ५६ सूत उवाच तपसा च महादेव्याः पार्वत्या वृषभध्वजः प्रीतस्तु भगवान्शर्वो वचनाद्ब्रह्मणस्तदा हिमायचा
मरायांचक्रीडार्थं भगवान्भवः तस्यां हैमवतीं देवीमुपयेमे यथाविधि जगाम स स्वयं ब्रह्मा मरीच्यादिमहर्षिभिः तपोवनं
महादेव्याः पार्वत्याः पद्मसंभवः प्रविश्य प्राह देवीं प्रकृतिं जगतारणीं किं सर्वतपसा लोकं तापयिष्यसि शैलजे त्वया स्
ष्टं जगत्सर्वं मा तातं मा विनाशय त्वं हि मातारयेल्लोकान्हि मान्सर्वान्स्वतेजसा सर्वदेवेश्वरः श्रीमान्सर्वलोकपतिर्भवः त
सैव भवदेवस्य वयं किंकरवादिनः स एव परमेशानः स्वयं ववरयिष्यति वरदेवेन ` ` स्वेच्छासिसत्वयांबिके वर्तते १५८

158

नात्रसंदेहः तवभर्त्ताभविष्यति इत्युक्तातांनमस्कृत्यमुदः संप्रेक्ष्यपार्वतीं गतेपितामहेदेवेभगवान्परमेश्वरः जगामात्र
प्रहेकलैद्विजरूपेणाश्रमं साथदृष्ट्वामहादेवंद्विजरूपेणसंस्थितं मातिभावेप्रभुंज्ञात्वाननामवृषभध्वजं संपूज्यचमहा
देवंब्राह्मणाद्धमनागतं तुष्टावपरमेशानंपार्वतीपरमेश्वरं अत्रगृहान्तरादेवीमुवाचप्रहसन्निव कुलधर्माश्रयंरत्नभूधर
स्यमहात्मनः क्रीडार्थंचसत्तांमध्येसर्वदेवपतिर्भवः स्वयंवरेमहादेवविप्रविशामिपुरंतव प्रेमर्भनेस्याम्यसर्वस्वं रूपंस्वसर्वंम
मेतं इत्युक्तातांसमालोक्यदेवोदिव्येनचक्षुषा जगामेष्टंतदादिव्यंस्वपुरंप्रययौवशा दृष्टादृष्टसमादेवीमेनयानहिमाच
लः आलिंग्याघ्रायसंस्पृश्यपुत्रींसातातमपालिनीं उद्दितैर्देवदेवेनसंस्तातेनाभिमंत्रिते स्वयंवरेतदारेथ्याः सर्वदेवाश्चयोषय
तेश्रयब्रह्माचभवान्विस्तुः सात्वाजनार्दनः शक्रश्चभगवानग्निः भास्करोभगएवच नदार्थमाविवस्वांश्चयमोवरुणएव
च वायुः सोमस्तथेशानोरुद्रश्चवसवस्तथा अश्विनौद्वादशादित्यागंधर्वागरुडोरगाः यक्षाः सिद्धास्तथासाध्यादैत्या
किंपुरुषानगाः समुद्राश्चनगाश्चविद्यामंत्रस्तोत्रादयः तथात्रयस्त्रिंशच्चदेवानांत्रयस्त्रिंशच्छतंतथा त्रयस्त्रिंशत्सहस्रंत
त्याववदवः सतः जम्बुगिरिंद्रपुत्र्यास्तस्यस्वयंवरमनुत्तमं अथशैलसुतादेवीहेममाल्यशोभनं विमानेसर्वतोभद्रेस
र्वरत्नैरलंकृतं अप्सरोगणैः सत्त्वाभिः सर्वाभरणभूषितं गंधर्वसिद्धैर्विविधैः किन्नरैश्चसंप्रशोभनं वंदिभिस्तूयमानावाह्यि
तांशैलसुतातदा चामरासक्तहस्ताभिर्दिव्यस्त्रीभिस्सुसंवृता मालांप्रगृह्यसानस्यौतत्सुखदं वा विजयाविजनेगरत्नाश्रिता
देव्याः समीपगा मालांप्रगृह्यदिव्याचास्थितायांदेवसंसदि शिशुर्भूत्वामहादेवः क्रीडार्थंवृषभध्वजः उत्संगतलसंसुप्तो
बभूवभगवान्भवः अथदृष्ट्वाशिशुंदेवाउत्संगतलवर्त्तिनं कोयमत्रेतिसंमंत्र्यचुक्षुभुश्चसमागताः वज्रमाहारयन्नस्यबाहुं

लिं॰
पु॰
१५७

157

मुपस्पृश्य ब्रह्मा सबाङ्करूपेण तस्मिंस्तथैव समुपस्थितः स्तंभितः श्रीमद्रूपेण देवदेवेन लीलया वज्रं तेस्मिंन पाशाकवाङ्कं वालयि
तेन यथा वह्निस्तेस्मिंन यथा प्राक्तिन शाशाकयथास्थितः यमोपि दंडं उत्कृष्टं वनिरृतिस्तैर्निशुंभवाः वरुणो नागपाशं च बधज यष्टिंस्त
म्भिताः सोमागदां धनेशश्च दंडं दंडभृतां वरः ईशानस्तु तथा शूलं समुद्यम्य यथास्थितः रुद्राश्च शूलमादित्याश्च मुसलं वसवश्च
यथा स्तंभिता देवदेवेन तथान्ये च दिवौकसः शिरः प्रकंपयन्तिस्म स्वकमुद्यम्य संस्थितः तस्यापि शिरसो व्यालश्चालनं प्रचका
रह वज्रं तेस्मिंन पाशाकवाङ्कं वालयितेन च तृषावादा तोक्ष्यन्नं तैर्वालेवौस समोहिताः तस्यापि दत्तनाः पेतुः दृष्टमात्रस्य पू
श्चना व लतेतेनः प्रभाव वतस्थैव स्तंभमावहन् गणेते च स्थिते श्चैवं निश्चले श्च सेरथापि ब्रह्मा परमसंविग्नो ध्यानमास्थाय शंकरं
तुतुषे देवमीशानं तु मासंगतमास्थितं संबुद्ध्य तमीशानं शीघ्रमभ्युत्थाय विस्मितः ववंदे वरणौ शंभोरस्तवत्प्रपितामहः पु
राणो सामसंगीतैः पुराणैर्गुह्यनामभिः त्वं ह्यस्य सर्वलोकानां प्रहन्तेश्च प्रवर्तकः हर्ता त्वं सर्वलोकानामहंकारस्त्वमेव च
भूतानामिंद्रियाणां च त्वमेवेश प्रवर्तकः मेवाहं दक्षिणाद्हस्तात् सृष्टः पूर्वं पुरातनः वामहस्तान्महाबाहो देवो नारायणः
प्रभुः इयं च प्रकृतिर्देवी दा ते सृष्टिकारणे पत्नीरूपं समास्थाय जगत्कारणमागतः नमस्तुभ्यं महादेव महादेवायै ते नमः
प्रसादात्तव देवेश नियोगाच्च मया प्रजाः देवाद्यास्तु मया सृष्टा भूताः त्वयोगमास्थिताः जरुप्रसादमेनेवांयथा पूर्वं भवंति
मे स्तुत उवाच विज्ञायैवं तदा ब्रह्मा देवदेवं महेश्वरं स्तंभितांस्तांस्तदा तेन भगवानाह पद्मजः मूर्छितास्ते देवतानाः सर्वानेव तु
प्रणतिःशंकरं देवदेवमिहायातं सर्वदेवनमस्कृतं गच्छध्वं शरणं शीघ्रं देवाः शक्रपुरोगमाः सनारायणकाः सर्वे मुनिभिः १५७
शंकरं प्रभुं सार्धं मयैव देवेशं परमात्मानमीश्वरं अनयाद्हैमवत्या च प्रकृत्या गहनतमाः तत्रते स्तंभितास्तेन तथैव सहस्रतमाः

प्रणेमुर्मनसासर्वेसनारायणकाः शुभाः अथतेषांप्रसन्नोभूद्देवदेवस्त्रियंबकः यथापूर्वंचकाराशुवचनाद्ब्रह्मणः प्रभुः
ततपर्वंप्रमत्तेनसर्वदेवनिवारणे वपुश्चकारदेवेशस्त्र्यंतपरममद्भुते तेजसातस्यदेवास्तेसेंद्रचंद्रदिवाकराः सब्रह्मकाः
ससाध्याश्चसनारायणकास्तथा भयमाश्चसर्वेंद्राश्चवेतस्याश्चप्रार्थयन्विभुं तेभ्यश्चपरमंचदत्तः शिवोदृष्ट्वाशक्तिमान् ददा
वस्वायतिः सर्वेभवान्याश्चवलैः सह लब्ध्वादेवंतदादेवाः ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः सब्रह्मकाः प्रसन्नाश्चनमःपश्यन्महेश्वरं ब्रह्मा
यामेनिरेतांभवानीवरिगीश्वः मुनयश्चमहादेवंगणेशाः शिवपूजनमाः ससर्जुः पुष्पवृष्टीश्चखेचराः सिद्धचारणाः देव
दुंदुभयोनेदुःस्तुष्टुवुर्मुनयः प्रभुं गंधर्वगुणाश्चजगुर्ननृतेश्चाप्सरोगणाः मरुद्गणास्तथा सर्वेसुमादांवाचपार्वती तस्यदे
वीतदाहृष्टासमस्तंत्रिदिवौकसां पादयोः स्थापयामाससमालोक्यस्वर्गपिनीं साधुसाध्वितिसंप्रोचुस्तथातेचैववार्तिका
महादेव्यानमश्चक्रुः शिरोभिर्भूतलान्वितैः सर्वेसब्रह्मकादेवाः सयत्नोपगरात्तमाः इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेउमा
स्वयंवरोनामसप्तनवतितमोध्यायः ५७ सूतउवाच अथब्रह्मामहादेवमभिवंद्यकृतांजलिः उवाचः कियतांदेवदृश्य
वाचमहेश्वरं तस्यतद्वचनंश्रुत्वाब्रह्मणः परमेष्ठिनः अथेष्टमितिलोकेशः प्राहभूतपतिः प्रभुः उवाहार्थंमहेशस्यतत्व
णाद्देवसत्तमाः ब्रह्मणाकल्पितंदिव्यंपुरंरत्नमयंशुभं अथादितिर्दितिस्तावदनुः कद्रुः सकालिका पुलोमासुरसाचैव
मोध्याचविनतातथा सिद्धिर्मायाक्रियादुर्गादेवीसात्त्वान्यथास्वधा सावित्रीवेदमाताचरजनीदक्षिणाधृतिः स्वाहास
धामतिर्बुद्धिर्ऋद्धिर्वृद्धिः सरस्वती राकाकुहूः सिनीवालादेवीचानुमतिस्तथा धरणीधारणीवेलादेवीतारायणीतथा
एताश्चान्याश्चदेवानांमातरः पत्न्यश्चउवाहः शंकरस्येतिजग्मुः सर्वाःप्रदानिनाः उरगागरुडायक्षागंधर्वाः किन्नराग

लिं॰
पु॰
१५८

णाः सागरा गिरयो मेघा मासाः संवत्सरास्तथा वेदा यज्ञास्तथा मंत्राः स्तोमा धर्माश्च सर्वशः ॐकारः प्रणवाश्चैव प्रतीहाराः स
हस्रशः कोटिशस्संसारदिव्याउमायाः परिचारिकाः याश्च सर्वेषु द्वीपेषु निम्नगाः प्रस्थिता भुवि ताश्च स्त्रीविग्रहाः सर्वाः स
मेयुर्हृष्टमानसाः गणपाश्च महाभागाः सर्वलोकनमस्कृताः उद्वाहः शंकरस्येति तत्राजग्मुर्मुदान्विताः श्वाभ्यगात्शंख
वर्णाश्च गणकोट्या गणेश्वरः दशभिः केकराक्षश्च विकृतोष्टाभिरेव च वृतः षष्ट्या विशाखश्च नवभिः पारियात्रिकः षड्भिः
सर्वांतकः श्रीमांस्तथैव विकृताननः ज्वालकेशो द्वादशभिः कोटिभिर्गणपुंगवः सप्तभिः समदः श्रीमान्नगणपः सर्वेस
नमः पिप्पलश्च सहस्रेण संनादश्च तथा द्विजाः आवेनकस्तथाष्टाभिरष्टभिश्चन्द्रतापनः महाकेशः सहस्रेण कोटीनां ग
णकोटितः कुंडी द्वादशभिर्वीरः तथा पर्वतकः शुभः कालश्च कालकश्चैव महाकालः शतेन वै अग्निकः शतकोट्याग्निमु
खपवच आदित्यमूर्धा कोट्या वतथा चैव धनावहः संनाहश्च शतेनैव कुमुदः कोटिभिस्तथा अमोघः कोकिलश्चैव कोटि
कोट्या समंत्रकः काकपादोदरः षष्ट्या षष्ट्या संतानकः प्रभुः महाबलश्च नवभिर्मधुपिंगश्च पिंगलः नीलो नवत्या देवेशः
पूर्णभद्रस्तथैव च कोटीनां चैव सप्तानां चतुर्वक्त्रो महाबलः कोटिकोटिसहस्राणां शतैर्विंशतिभिर्वृताः तत्राजग्मुस्तदा दे
वाः सर्वे शंकरोत्सवे भूतकोटिसहस्रेण प्रमथाः कोटिभिस्त्रिभिः वीरभद्रश्चतुःषष्ट्या रोमजानां च कोटिभिः कर्णकश्चै
व विंशत्या नवत्या वलकः श्रुतः पंचाक्षः शतमन्युश्च मेघमन्युस्तथैव च कोस्तानूर्णश्चतः षष्ट्या सुकेशो वृषभस्तथा
विरूपाक्षश्च भगवांश्चतुः षष्ट्या सनातनः आसर्वकस्तथा चैत्रो लकुलीशः स्वयंप्रभुः लोकांतकश्च दीप्तात्मा तथा दैत्यां १५८
तकः प्रभुः देवो भृंगीरिटिः श्रीमान्देवदेवप्रियस्तथा अशनिर्भानुकश्चैव चतुः षष्ट्या सहस्रशः एते चान्ये च गणपा असं

158

ण्योनामहाबलाः सर्वेमहत्स्वरूपाश्चजटामुकुटधारिणः चंद्ररेखावतंसाश्चनीलकंठाः त्रिलोचनाः हारकुंडलकेयूरमुकुटा
द्यैरलंकृताः ब्रह्मेंद्रविष्णुसंकाशाः अणिमादिगुणोपेताः सूर्यकोटिप्रतीकाशाः तत्राजग्मुर्गणेश्वराः पातालचारिण
श्चैवसर्वलोकनिवासिनः तुंबुरुर्नारदोहाहाहूहूश्चैवसमागताः रत्नान्यादायवाद्यांश्चतत्राजग्मुस्तदापुरं ऋषयः कृ
त्स्नशश्चैवदेवगीतात्तपोधनाः पुष्पाण्येवाल्पकानरत्याजग्मुः संहृष्टमानसाः जगतोमातरः सर्वादेवकन्याश्चसर्वशः गा
यत्रीचैवसावित्रीज्योत्स्नासंध्याप्रभावती उष्णोहंसांकरस्सेतास्तत्राजग्मुः सहस्रशः करणाश्चैवविंशत्यानवत्योरामकः श्रु
भः पंचात: शतमस्तुस्तुमेवमन्युस्तथैवच ततएवंप्रहृष्टेषुसर्वेतश्चसमागमेगिरिजांनामलंकृत्यस्वयमेवशुविस्मितं
पुरंप्रवेशयामासस्वयमादायविष्णुना सदस्याहचदेवेशंनारायणमजोहरिं भवानग्रेसमुत्पन्नोभगवान्सहदेवतैः वा
मांगादस्यरुद्रस्यदक्षिणांगाद्धप्रभोः मन्मूर्तिस्त्वंहिनादेशायत्वार्थंसृष्टयेचहि यथाहंभवतोजत्तेमाययापरमेष्ठिनः
श्रीनस्मात्वंप्रकृत्यर्थंगृहाणहरेमहागतः भवोसाजगतांधात्रीधात्रापित्वमथापिवा अस्यदेवस्यरुद्रस्यमूर्तिर्विहितंनजा
त अग्निरिंद्रश्चसूर्योलापुद्रमात्मायतोभवेत् नथापितंसेदातव्यंवचनाद्धिगिरेर्मम एवंतुसोसुरुकुलालालोहितात्प्रकृतिर्भ
वान् अतोपिशैलराजेन्द्रसर्वथायत्नवापिवा तवपार्श्वेसमुद्भूतः कलेनाभ्युजादहं मदंशाजन्यशैलस्यममापिचगृहेभवा
न सूतउवाच वाढमित्यज्ञमाहासौदेवदेवोजनार्दनः देवाश्चमुनयः सर्वेदेवदेवंवृषांकरं ततश्चोत्थायविप्राग्र्यः पद्म
नाभः प्रणाम्यतो यादीप्रदत्तास्वदेवस्यकराम्भोकमलेततः प्रभूतवान्मनोमहर्षिब्रह्मणाश्चगिरेस्तदा अथसर्वेमुनिश्रेष्ठाः
सर्ववेदार्थपारगाः भोक्तादातागृहीतावफलंद्रव्यविचारतः एषदेवोहरोनूनंमाययावितनोजगत् इत्युक्त्वातेप्रणेमुश्चप्री

लि॰ पु॰ १५८

159

तिकंटकिनवः सरजः पुष्पवर्षाणि विवराः सिद्धचारणाः देवदुंदुभयो नेदुर्नेदुस्तत्राप्सरोगणाः वेदाश्च मूर्तिमंतस्ते प्रो
मुक्तं महेश्वरं ब्राह्मणाश्च मुनिभिः सार्धं देवदेवमुमापतिं देवोपि देवीमालोक्य सलज्जां हिमशैलजां ननंद्यातिनवाक्याद्दीसाव
देवेहस्थस्त्रजे ववरेरोस्मीतितं प्राहहरिं सोप्याह शंकरं त्वयि भक्तिः प्रसीदेति ब्रह्माप्याह द्विद्वोक सः ततस्तमूपुनर्देवूह ब्रह्माव्य
तापयन्नपुं स्त्रांभं त्रैहोमिव ह्नातउपध्यायपदेस्थितः ददासिममयथालोकन्नेव्योयंकृतोविधिः नमाहशंकरोदेवदेवदे
वोजगत्पतिः यथादिष्टमरश्रेष्ठ तत्कुरुष्व यथेप्सितं कर्तास्मि वचनं सर्वं तव देव पितामह ततः प्रणम्य हृष्टात्मा ब्रह्मा लोक
पितामहः हस्ते देवस्य देव्याश्च ग्रुग्नेमंत्रतः प्रभुः ज्वलनश्च स्वयं तत्र कृतांजलिरुपस्थितः श्रौतैरेतैर्महामंत्रैर्मूर्तिमद्भिरु
पस्थितः यथोक्तविधिना हुत्वा लाजानपि यथाक्रमं आवाहविधिना वह्निं संपूज्य विविधैर्वरैः त्रिश्वतं ज्वलनं देवः कारयि
त्वा प्रदक्षिणां मुक्ता हस्तसमायोगं सहितैः सर्वदैवतैः सरैश्च मानुषैः सर्वैः प्रहृष्टेनांतरात्मना ननाम भगवान्ब्रह्मा देवदेव
मुमापतिं तेनःपायंतयोर्दत्वाशंभोराचमनं तदा मधुपर्कं तथा गां च प्रणम्य च पुनः शिवं प्रतिष्ठ्दशवान्ब्रह्मादेवैरिंद्रपुरो
गमैः मरुवाघासुनयः सर्वेवातेनेसिलितंडलैः सूर्यादयः समाभ्यर्च्य तुष्टुवुर्वृषभध्वजं शिवः सामाप्य वेदोक्तं वाक्यिमोत्र
यवात्मनि विविधं च पाल्हेनार्हद्रः सर्वलोकहितायवै यः पठेच्छृणुयाद्वापि भवोद्वाहं स्तुविस्मितः आवयेद्वाद्विजान्सु
द्वान्वेदवेदांगपारगात् सलब्ध्वा गाणपत्यं च भवेन सह मोदते यत्रायं कीर्त्यते विप्रैः तत्र वासः स्वयंभवः तस्मात्सम्पूज्य विप्रा
न्विवकीर्तयेत्रान्यथाद्विजाः उद्वाहे वाहिजेंद्राणां तत्क्रियाणां द्विजोत्तमाः कीर्तनीयमिदं सर्वं भवोद्वाहमनुत्तमं कृतोद्वाहस्तथा १५८
देव्या हैमवत्या महेश्वरः सगंगो नंदिना सार्धं सर्वदेवगणैर्हृतः पुरीं वाराणसीं दिव्यामाजगाम महाद्युतिः अविमुक्ते स्वकार

श्रीनंदप्रमुखाश्चैव भक्तश्च प्रभृतीन्सेऽत्र माहात्म्यं भवानी हर्षितानना अथाहार्थे उतिलकः तेन माहात्म्यमुत्तमं देवमुक्तस्य मा
त्म्यं विस्तराच्छुतेन नहि वक्तुं मया सर्वे शक्यं निर्विघ्नवर्गाभिः शिक्षितं किं मया चार्पिते देवि हाभिमुक्तफलोदयः पापिनां यत्र मुक्तिः
स्यात्कृतानां मकजन्मना अन्यत्र तु कृतं पापं वाराणस्यां व्यपोहति वाराणस्यां कृतं पापं पैशाच्यं नरकावहं कृत्वा शतसहस्राणि
णि पिशाचो वर्ववर्षाणां न तत्र शास्त्र सहस्राणि स्वर्गे काशीपुरीं विना यत्र विष्णुपादे देवो यत्र विश्वेश्वरो विभुः तानेशः कृत्तिवासश्च
मृतानां मुक्तिदः सदा उक्तान्तेन त्वस्य माहात्म्यं संतेपाठ शिशेखरः दर्शयामास चोद्यानं परिपश्यन्महेश्वरी तत्रैव भगवान्जातो ग
णाधक्षो विनायकः देवतानां विघ्ननेत्रपार्थम विघ्नाय दिवौकसां एतद्वः कथितं सर्वं कथाहे सर्वसत्तमं यथाश्रुतं मया सर्वं प्रसादा
द्वः सुशोभनं इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे उमाविवाहो नामाष्टनवतितमोऽध्यायः ९८ ऋषय ऊचुः कथं विनायको जातो गज
वक्त्रो गणेश्वरः कथं प्रभावस्तस्यैवं सूत वक्तुमिहार्हसि सूत उवाच एतस्मिन्नंतरे देवाः सेंद्रोपेंद्रसमन्विताः धर्मविघ्नं तथा कर्तुं
दैत्यानाम भवद्द्विजाः असुरा यातुधानाश्च राक्षसाः क्रूरकर्मिणः तामसा राजसाश्चैव तथान्ये राजसाश्चतथा भुवि अवध्यं यज्ञदानाद्यैः
समभ्यर्च्य महेश्वरं ब्रह्माणं वा हरिं विप्रा लब्ध्वासितवरायतेन ततोऽस्माकं वरश्रेष्ठं तथा विजयसंभवः तेषां तु मंत्रविघ्नार्थम विघ्नाय
दिवौकसां पुत्रार्थं चैव नारीणां नराणां कर्मसिद्धये विघ्नेशं शंकरं श्रेष्ठं गणेशं स्तोत्रमहस्था इत्युक्त्वान्योन्यमनघाः तुष्टुवुः पा
र्वतीशं ॐ नमः सर्वात्मने तुभ्यं सर्वज्ञाय पिनाकिने अगताय विरिंचाद्यैर्देवाः कार्यार्थसिद्धये अकायायार्थकायाय द्रुरका
याय हारिणे कायांतःस्थामृतधारमंडलांतःस्थिताय च कृतादिभेरकालाय कालवेगाय ते नमः कालाग्निरुद्ररूपाय धर्मादष्ट
पदाशिने कालेविभ्रुष्टदेहाय कालिकामरणायते कालकंठाय मुख्याय वाहनाय वरायते अंबिकापतये तुभ्यं हिरण्यपतयेन

मः हिरण्यरेतसे चैव नमः शर्वाय शूलिने कपालदंडपाशासिचर्मांकुशधराय ते पतये हैमवत्याश्च हेमशुक्लाय ते नमः पीतशु
क्लाय रक्ताय स्वर्णाय कृष्णवर्त्मने पंचमाय महापंचयज्ञानां फलदायिने पंचास्यफणिहाराय पंचाक्षरमयाय ते पंचधा पंचकै
र्वर्ण्ये दैवैरर्चितनमस्तये पंचाक्षरस्वरूपेण भवपरापरतराय ते षोडशस्वरवक्त्राय वक्त्रायात्मयरूपिणे कादिपंचककहस्ताय चादिह
स्ताय ते नमः टादिपादाय रुद्राय तादिपादाय ते नमः पादिमेढ्राय याद्यंगधातुसप्तकधारिणे शषाद्यात्मरूपिणे साक्षादनंतक्रोधि
ने नमः नवरेफलसद्भागाय पंक्तिरंगाय ते नमः सर्वेषामेव भक्तानां हृदि निःस्वनकारिणे भुवोरंते सदा सद्भिर्दृष्टेशाय धातीतभानवे
भानुनेत्राय सोमाय परमार्थस्वरूपिणे गुहात्रयोपरिस्थाय तीर्थपादाय ते नमः तीर्थतत्त्वाय साराय तस्मादपि पराय ते ऋग्यजुः
सामवेदाय ओंकाराय नमो नमः ओंकारे त्रिविधे स्थाननामस्थायोपनिवासिने पीताय कृष्णवर्णाय रक्तायात्मनतेजसे स्थानपंच
कसंस्थाय पंचगाय बहिः क्रमात् ब्रह्मणो विष्णवे तुभ्यं कुमाराय नमो नमः आद्याय परमेशाय भवोपरिचराय ते स्थूलसूक्ष्मस्व
रूपाय स्थूलसूक्ष्माय ते नमः सर्वसंकल्पशून्याय सर्वाकर्षाय ते नमः आदिमध्यांतशून्याय चित्संस्थाय नमो नमः यमाग्निवायु
रुद्राप्यमसुक्रनिशाकरैः दिग्भिर्विदिग्भिर्विनित्यंसमर्गणैः पूजिताय ते सर्वत्र सर्वदा सर्वैर्योगिभिः संपूजिताय ते रुद्राय संक्रनीला
यकंठाय प्रचेतसे महेश्वराय धीराय नमः साक्षाच्छिवाय ते अघघ्नगुरु भगवन्स्तवं त्वेणानकार्षीत मजेंद्रमुखैः सुरासुरेशैः
मखदमृतयमाग्निदक्षयज्ञक्षपणाविविधविचेष्टितं त्वमस्व सूत उवाच यः पठेत् स्तवं भक्त्या शक्राग्रप्रमुखैः सुरैः कीर्तितं
श्रावयेद्विद्वान्स याति परमां गतिं यदाश्रिताः सुरेश्वराः प्रणम्य च महेश्वरं तदांबिकः पतिर्भवः पिनाकधृङ्महेश्वरः ददौ १८०
किरीटिनां तदाह्रवः सुतां पुरा गणः प्रणम्य सुरादराद्रवं सताम् दाइलोचनाः भवोपि वामदेतापमेर्गिरीन्द्रणोर्गिरीदृशतान् त

दाहभद्रमस्तु वः सुरेश्वरान्महेश्वरः वरार्थमीशवाक्यतस्सुरो ··· स्मि मे प्रणम्य चाह वाक्पतिः पतिं निरीक्ष्य निर्भयः सु
रेतरादिभिः सदात्वविघ्नमस्तु नो भवान् समस्तकर्मसिद्धये सुरोपकारकारणात् सुरापकारकारिणामिहेश्वयवनोवरः
ततस्तदा निशम्य चापि नाकधृक्सुरेश्वरः गणेश्वरं ··· गणेश्वरास्ततश्च ते सुरेश्वरे समं ततः समस्तलोकसंभवं भवं
भवार्तिदारिणं शुभाननं त्रिमाननं त्रिशूलपाशपाणिनं समस्तसौख्यसंभवं गजाननं ततो विका दडः पुष्पवर्षादिसिद्धा
मुनींद्रास्तदा विचरन्देवसंघास्तदानीं ततस्तत्र तुष्टे हृष्टे ते सुरेशाः प्रणेमुर्महेशं गणेशं विनेद्राः ततानयोर्विनिर्गतः स
भैरवः समूर्तिमान् स्थितो ननर्त कालकः समस्तमंगलान्वयः विचित्रवस्त्रभूषणैरलंकृतो गजाननः महेश्वरस्य पुत्रको
मिवंयवानघामिकं जातमात्रं सुतं दृष्ट्वा विकार भगवान्भगः गजाननं नायकं कृत्यं तं सर्वे सर्वेश्वरः स्वयं आदाय च कराभ्यां व
संमुखाभ्यां भवः स्वयं आलिंग्याघ्राय मूर्धानं महादेवो जगद्गुरुः तवावतारो दैत्यानां विनाशाय ममात्मज देवानामुपकारा
य द्विजानां ब्रह्मवादिनां यज्ञश्च दक्षिणाहीनः कृतो येन महीतले तस्य धर्मस्य विघ्नं वै कुरु स्वर्गपथे स्थितः अध्यापनं चाध्य
यनं व्याख्यानं वा ममैव च योऽन्यायतः करोत्यस्मिन्नस्य प्राणान्सदा हर वर्णाश्रमाश्रितानां च नराणां नरपुंगव स्वधर्मरहि
तानां च प्राणानपहर प्रभो यात्रासु यस्त्वां सदा कालेषु कुरु पालं विनायकं जपंति तासां तेषां च वक्रतमर्हसि शोभनं सम्मान्य
वंयतेन रत्नवालानां गोत्रस्वर योवा नस्यापहतांश्चरस्पुत्रफलप्रदः संपूज्यो वंदनीयश्च भविष्यसि न संशयः गजस्येन सर्व
यज्ञादिषु गणेश्वर संपूज्यो वंदनीयश्च भविष्यसि न संशयः मां वा नारायणं वापि ब्रह्माणमपि पुत्रक यज्ञैर्यजंति तत्रापि पूर्वि
पूज्यो भविष्यसि त्वामनभ्यर्च्य कल्याणं श्रौतं स्मार्तं च लौकिकं कुरुते तस्य कल्याणमकल्याणं ततोऽन्यथा ब्राह्मणैः क्षत्रि

लिं॰ यैर्वैर्यपैः सुदैः स्तवगजाननं संपूज्य सर्वसिद्ध्यर्थं भक्ष्यभोज्यादिभिः शुभैः नागं पुष्पधूपाद्यैरनभ्यर्च्य जगत्त्रये देवैरपि तथा
गपु॰ यैश्च फलैर्नालिकेरजंबुबिल्व प्रभृतिभिः लोके मानवास्तां विनायकं तेवार्चनीया शक्राद्यैर्भविष्यंति न संशयः प्रजेहरि
१८१ वमो वा पिशाचानिमन्यान् स्वरानपि श्रेष्ठर्वितापफलावाप्तिर्नीचैत्फलविमद्भवेत् ससर्ज च तदा विघ्नगणानां गणपतिः प्रभुः
णाः सार्धं नमस्कृत्वा घातिष्ठनस्य वा ऽनः तदा प्रभृति लोकेस्मिन् पूज्यंति गणेश्वरं दैत्यानां धर्मविघ्नं च चकार सो गणेश्व
161 रः एतद्वः कथितं सर्वं स्कंदाग्रजसमुद्भवं यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेत्स सुखी भवेत् इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे वि
नायकोत्पत्तिर्नाम नवनवतितमोध्यायः ऋषय ऊचुः त्वयारंभं कथं शंभोः किमर्थं वा यथातथं वक्तुमर्हसि वार्म
कंबुनः स्कंदाग्रजोद्भवः सूत उवाच दारुको दारुसंभूतः तपसा लब्धविक्रमः सूदयामास कालाग्निरिव देवान् द्विजोत्तमाः दा
रुकेन तदा देवास्ताडिताः पीडितास्तथा ब्रह्माणं च तथेशानं कुमारं विष्णुमेव च यममिंद्रं समेत्य प्राप्य स्त्रीवध्यस्त्विति वासुरः वा
यिनस्तेन वा जस्वं ब्रह्माणं शरणं ययुः विज्ञाप्य तस्मै तत्सर्वं तेन सार्धं सुमापतिं संप्राप्य तुष्टुवुः सर्वे पितामहपुरोगमाः ब्र
ह्मा प्राप्य वरं देवं शंकरं प्रणम्य बद्धांजलिः स लोकान् भगवान् पूर्वं वृथा तेन विनिर्जिताः निरूत्पत्ता एकं देवं स्त्रीवध्यं ज्ञात्वा महेसि वि
ते निंद्यमाणाः श्रुत्वा भगवान् भगनेत्रहा देवीमुवाच देवेशो गिरिजां प्रहसन्निव भवतीं प्रार्थयाम्यद्य हिताय जगतां शुभे वधा
र्थं दारुकस्यास्य स्त्रीवध्यस्य वरानने अथ सा तस्य वचनं निशम्य जगतो रणिः विवेश देवदेवस्य देवेशी जन्म तस्य रा एके॥
२ नांशानदेवेशं प्रविष्टा देवसत्तमाः न विवेद तदा ब्रह्मादि देवाश्चेंद्र पुरोगमाः गिरिजां पूर्ववद्दृष्ट्वा पार्श्वस्थितां शुभां मा
ययामोहितास्तस्याः सर्वज्ञोपि वृतज्ञो ऽभवत् साप्रविश्य तनुं तस्य देवदेवस्य पार्वती कं तस्येन विषेण तनुं चक्रे तदात्मनः तो १८१

वक्ताबालतथाभूतां तृतीयेनतुलोचनेनवै ससर्जकालींकामारिः कालकण्ठींकपर्दिनीं जातायदाकालिकाकालकंठीजातात॰
दानींविद्युलाजयश्रीः देवेनराणामजयायसिद्धानगेर्भवाम्याः परमेश्वरस्य जाताम्तदानींसुरसिद्धसंघाः दृष्ट्वाभयाद्दुद्रुवुर
ग्निकल्पात् गैरगरालंहृतकालकंठीमुपेंद्रपद्मोद्भवशक्रमुख्याः तथैवज्ञानेनयनेललाटेशीतांशुलेखाचपिनाकहस्ताउग्रा कं
ठेचकालेविधृतीत्रिसूत्रंकरेकपालंचविभूषणानि सार्धदिगंबरादेव्याः सर्वाभरणभूषिताः योगींद्रसिद्धाश्चतथापिशाचा
नाश्चैरपुनः क्रोधेनानेनवैतालाः देवाणांरक्षकोभवत् मूर्तयोष्टौचतस्यापिक्षेत्रपालस्यधीमतः एवंतेनचबालेनकृतार
वक्रोधसंहृतिताक्वतुमस्याः प्रसादार्थंदेवदेवेनताण्डवं संध्यायांसर्वभूतेंद्रैःप्रेतैः प्रीतेनशूलिना पीत्वानृत्तामृतंशंभोरा
कंठंपरमेश्वरी ननर्तसाचयोगिन्याः प्रेतस्थानेयथासुखं तत्रसब्रह्मकादेवाः सेंद्रोपेंद्राःसमंततः प्रीतामुक्ताहृष्टाःकालींदे
वदेवंचपार्वतीं एवंसंक्षेपतः प्रोक्तंताण्डवंशूलिनः प्रभोः योगानंदेनचविभोस्ताण्डवंचैतिवापरे इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तर
भागेशिवताण्डवकथनंनामशततमोध्यायः ॥१० ऋषयऊचुः पुरोपमन्युनाकृष्णगाणपत्यंमहेश्वरात् क्षीरार्णवःकथंल
ब्धोविक्रमदःसिसांप्रतं सूतउवाच एवंकालमुपालम्भगतेदवके ‥ ‥ उपमन्युःसममभ्यर्थ्यतपसालब्धवान्फलं उपम
न्युरितिख्यातोह्यमन्युर्द्विजसत्तमाः कुमारश्चैवतेजस्वीक्रीडमानोमहासनः कदाचित्क्षीरमत्यल्पंपीतवान्मातुलाश्रमे ई
र्ष्ययामातुलसुतेनात्मसः क्षीरमुत्तमं पीतवान्स्थितेयथाकामंतदाप्रोवाचमातरं मातर्मातर्महाभागे ममदेहितपस्विनि गव्य
क्षीरमतिस्वादुनाल्पमुष्णंपिबाम्यहं सूतउवाच उपाभिःनेवंपुत्रेणपुत्रमालिंग्यसापरं दुःखिताविललापार्तास्मृत्वानैर्धन्य
मात्मनः स्मृत्वास्मृत्वापुनः क्षीरमुपमन्युःपुनर्द्विजाः देहिदेहीतिनामाहरोदमानोमहाद्युतिः उंछवृत्त्यार्जितान्बीजान्स्वयं

लिं॰
ग॰पु॰
१९२

दृष्ट्वावसानदा वीजपिष्टंनदालोयतोयेनकलभाषिणी वृषेतिममपुत्रेतिसामधूर्ववितनः स्वतं आलिंग्याघ्रायदुःखार्तीप्रद
दौकल्पिमंयय: पीत्वावल्कत्रिमदीरंमाआदतंद्विजोत्तमा: नैतन्क्षीरमितिप्राहमातरंवालनिविह्वलः दुःखिनास्तानदाप्राह
मप्रेस्लाघ्रायमूर्धनि समाश्वेतेनेत्रेपुत्रस्यकराभ्यांकमलायते नदीनीरत्नपूर्णाऽस्मिस्वर्गपातालगोचरा: भाग्यहीनानपुण्यपाति
भक्तिहीनाश्चयेशिवे राज्यंस्वर्गंचमोक्षंचभोजनंक्षीरसंभवं भवितव्यंप्रियंयेषांसतत्प्युक्तिसदाभव: भवप्रसादजंसर्वंनान्य
देवप्रसादजं अन्यदेवेषुनिरताःदुःखार्ताविभ्रमंतिच क्षीरंपुत्रकुतोस्माकंवनेनिपततांतदा अधुनानापुवास्माकंमहा॰
देवोनपूजितः पूर्वजन्मनियद्दत्तंशिवमुद्दिश्यपदेवसुत तदेवलभ्यंनान्यतविस्मयादिश्यवाअश्रु निशम्यवचनंमातुरुपमन्यु
द्विजोत्तमाः बालोपिमातरंप्राहप्रणिपत्यतपस्विनी त्यजशोकंमहाभागेमहादेवोऽस्तियदिकचित् आराध्यवाचिरादेवंदे
गोरंसाधयाम्यहं सूतउवाच तांप्रणम्यैवमुक्त्वावेनपःकर्तुंप्रचक्रमे नमाचहृततदामाताशुभंजातिवेतितंस्वतं आमंत्र्यातः
तदातत्रतपस्तेपसुदुश्चरं हिमवत्पर्वतंप्राप्यवायुभक्षः समाहितः तपसातस्यविप्रस्यविभूषितमभूज्जगत् प्रणम्याजस्य
तःसर्वेहरयेदेवसत्तमाः श्रुत्वानेषांतदावाक्यंभगवान्पुरुषोत्तमः किमिदंत्विनिसंचिंत्यज्ञात्वातत्कारणंचसः जगाममंदरं
तूर्णंमहेश्वरदिदृक्षया दृष्ट्वादेवंप्रणम्यैवंमप्रोवाचकृतांजलिः भगवन्ब्राह्मणःकश्चिदुपमन्युरितिश्रुतः क्षीरार्थमदहत्स॰
र्वंतपसातेननिवारय यतस्मिन्नंतरेभवः पिनाकीपरमेश्वरः शक्ररूपंसमास्थायगंतुंचक्रेमतिंतदा अथजगाममुनेस्तत
पोवनंगजवरेणासितेनसदाशिवः सहसुरासुरसिद्धमहोरगैरमरराजतनुंस्वयमास्थितः सहैववारुरुहतदाविभुःस्वप्रारक्त १९२
बालव्यजनैर्विवस्वान् वामनशक्राससहितंसौरंद्रंकरेणवामेनसितातपत्रं रराजभगवान्सोमः शक्ररूपीसदाशिवः ते

नानयवेऽगात्तथावंद्रविंवे नमंदरः आस्थायैवद्दिशक्रस्य स्वरूपं परमेश्वरः जगामानुग्रहं कर्तुमुपमन्योस्तमाश्रमं तं दृष्ट्वा
परमेशानं शक्ररूपधरं शिवं प्रणम्य शिरसा प्राह मुनिमुख्यो वरस्तदा पावितश्चाश्रमश्चायं मम देवेश्वर त्वया प्राप्तः शक्रो
जगन्नाथो भगवान्नतभावनः एवमुक्त्वा स्थितं वीक्ष्य कृतांजलिपुटं द्विजं प्राह गंभीरया वाचा शक्ररूपधरो हरः तुष्टो
ऽस्मि ते वरं ब्रूहि तपसानेन सुव्रत ददामि चेप्सितं सर्वं भक्त्यानेन महामते एवमुक्तः तदा तेन शक्रेणासुरसत्तमाः वरयामि
शिवे भक्तिमित्युवाच कृतांजलिः ततो निशम्य वचनं मुनेः कुपितवत्प्रभुः प्राह संव्यग्रमीशानं शक्ररूपधरः स्वयं मां
न जानासि देवर्षि देवराजानमद्भुतं त्रैलोक्याधिपतिं शक्रं सर्वदेवनमस्कृतं मद्भक्तो भव विप्रर्षे मामेवार्चय सर्वदा ददा
मि सर्वं भद्रं ते त्यज रुद्रं हि निर्गुणं सूत उवाच ततः शक्रस्य वचनं श्रुत्वा श्रोत्रविदारणं उपमन्युरिदं प्राह जपन्नूवाततस्य
मे मन्ये शक्रस्वरूपेण नूनमत्रागतं स्वयं कर्तुं दैत्याधमः कश्चिद्धर्मविघ्नं हि नान्यथा त्वयैव कथितं सर्वं भगवन्निंदारतेन
वै प्रसंगाद्देवदेवस्य निर्गुणत्वं महात्मनः बहुनात्र किमुक्तेन समाध्यात्वमितं महत् भवान्तरकृतं पापं श्रुत्वा निंदां भवस्य
तस्य देहं ततो निहत्याशु शिवलोकं स गच्छति यो वाच्छ्युत्पाटयेज्जिह्वां शिवनिंदारतस्य तु त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य शिवलोकं स
गच्छति आस्तां तावन्ममेच्छा द्विदामाप्रत्येव सुराधम निहत्य त्वां शिवास्त्रेण त्यजाम्येतत्कलेवरं पुरामात्रात्कथितं तच्चमेत
त्र संशयः ईदं जन्म निवास्त्राभिरहजित इति प्रभुः एवमुक्त्वा ततं देवमुपमन्युरभीतवत् शक्रं हंतुं मतिं चक्रे अथर्वास्त्रेण
चास्त्रवित् भस्माधारान्महातेजा भस्म मुष्टिं प्रगृह्य च अथर्वास्त्रेण तत्र भस्मसमर्जवन्ननादच दग्धुं स्वदेहमाग्नेयीं धारणां वै
धारणां तदा अदहत्सुमहातेजाः शुष्कं धनमिवानलः एवं व्यवसितं विप्रं भगवान्भगनेत्रहा वारयामास सौम्येन धारणां

लि॰
गपु॰
१६२

163

तस्य योगिनः अथर्वशिरसं तदा तस्य संहृष्टं नंदिकेनन्त कालाग्निसदृशं वेदं तियोगानंदिनस्तदा स्वरूपमेव भगवानात्मीय
परमेश्वरः दर्शयामास विप्राय बालेंदुकृतशेखरः क्षीरार्णवसहस्रं तु क्षीरोदार्णवमेव च दध्यादेरर्णवं चैव घृतोद
णार्णवं तथा फलार्णवं च बालस्य भक्ष्यभोज्यार्णवं तथा अपूपगिरयस्सर्वे तथातिष्ठन्समंततः उपमन्युवाच सस्मितो भग
वान्देवगणैः समाहूतः गिरिजामवलोक्य सस्मितं सघृणं ततस्ततः वत्स भुंक्ष्व भोगान्यथाकामं बांधवैर्भुंक्ष्व वै समं
उपमन्यो महाभाग तवाम्बा हि पार्वती मया पुत्रीकृतो ह्यद्य दत्तः क्षीरोदनार्णवः मधुनश्चार्णवं चैव दध्यन्नार्णवमे
वच आज्योदनार्णवं चैव फललेह्यार्णवं तथा अपूपगिरयस्सर्वे भक्ष्यभोज्यार्णवं तथा पिता तव महादेवः पिता वै ज
गतां मुने माता तव महाराज जगन्माता न संशयः अमरत्वं मया दत्तं गाणपत्यं च शाश्वतं वरान्वरय दास्यामि नात्र कार्या
विचारणा एवमुक्त्वा महादेवः कराभ्यामुपगृह्य तं आघ्राय मूर्ध्नि विप्रेंद्रं देव्यास्तदा भवः देवीतनयमालोक्य ददौ त
स्मै गिरींद्रजा योगैश्वर्यं तदा तुष्टा ब्रह्मविद्यां द्विजोत्तमाः सोऽपि लब्ध्वा वरं तस्याः कुमारत्वं च सर्वदा तुष्टाव च महादेवं ह
र्षगद्गदया गिरा वरयामास च तदा वरं स्वं वा शिवे जगत्पते कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रणिपत्य पुनः पुनः प्रसीद देवदेवेश प्रसी
दाव्यभिचारिणीं भक्तिं देहि महादेव सान्निध्यं चैव सर्वदा एवमुक्तस्तदा तेन प्रहसन्निव शंकरः दत्तवांस्तच्च विप्राय तत्रैवा
न्तरधीयत इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे उपमन्युचरितं नामैकशततमोऽध्यायः ॥ ऋषय ऊचुः दृष्टोऽसौ वामदेवेन कृ
ष्णेनाक्लिष्टकर्मणा धौम्याग्रजस्ततो लब्ध्वा ज्ञानं पाशुपतं व्रतं कथं लब्धं तथा ज्ञानं तस्मात्कृष्णेन धीमता सूत उवाच स्व
यावतीर्णो विष्णुर्वासुदेवः सनातनः निंदयन्नेव मानुष्यं देहशुद्धिं चकार सः भगवांस्ततः तपस्तप्तुमुपमन्योराश्रमं गतः १६२

दृष्ट्वा व्रतं तं देवं नाम गरुडध्वजः वर्द्धमानो नैयमस्योस्तदा कृस्मस्य धीमतः नष्टमेव मलं सर्वं कायजं कर्मजं तथा भस्म
नाद्धूलनं कृत्वा तु यमस्तु मेदायुतिः तमग्निरिति विप्रेंद्रा वायुरित्यादिभिः क्रमात् दिव्यपाशुपतं ज्ञानं प्रददौ प्रीतिमान
सः तदाप्रभृति तं कृत्स्नमुनयः संशितव्रतः दिव्याः पशुपताः सर्वे तस्य महात्म्यसर्वतः अन्यं च कथयिष्यामि सूत्रस्य प्रा
णोनोमहा सौवर्णीमेखलां कृत्वा आधारं दंडधारणं सौवर्णगुदिकं वापि ब्रजनं दंडमेव च नैरस्त्रिया तथा कार्यस्वर्णाभा
जनुमेखलं त्वराकनैरिका वापि त्वस्मियत्र मयापि वा पाशुपताय दातव्यं भस्मांगरतिशायिने सौवर्णीरजतं वापि ताम्रं वा
घातिवेटयेत् ग्रामस्वविन्नानुसारेण योगिने पूजयेद्बुधः ते सर्वे पापसंमुक्ताः समस्तकुलसंयुतः यांति रुद्रपदं दिव्यं नात्र का
र्याविचारणा तस्माद्वै नूनदानेन गरुडस्याष्टवनेभयात् योगिनां संप्रदानेन शिवः क्षिप्रं प्रसीदति राज्यं च पुत्रभव्यं वाखष्ठ
पानमथापि वा सर्वस्वं वापि दातव्यं यदीच्छेन्मोक्षमात्मनः अध्रुवेण शरीरेणाध्रुवं साध्यं प्रयच्छति भज पाशुपतान्नित्यं
संसारार्णवतारकान् एतद्वः कथितं सर्वं संदेहात्र च संशयः यः पठेत्कृत्स्नयाद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति इति श्रीलिंगपु
राणे उत्तरभागे नाम द्विशततमोऽध्यायः १०२ ऋषय ऊचुः कृस्नस्वख्यातिकं तेह सर्वदेवेश्वरेश्वरः वक्तुमर्हसि चास्माकं सूत
सर्वार्थविद्वान् सूत उवाच पुरा पृष्टो महातेजा मार्कंडेयो महामुनिः अंबरीषेण विप्रेंद्राः स्तद्वदामि यथा तथा अंबरी
ष उवाच शृणु समस्तपुराणानां पारगस्त्वं महामते मार्कंडेय पुराणोसि पुराणार्थविशारदः नारायणकथां दिव्यां धर्मा
णां श्रेष्ठ सत्तम तत्वं ब्रूहि महाप्राज्ञ भक्तानामिह सुव्रत सूत उवाच तस्य तद्वचनं श्रुत्वा समभ्यस्यायकृतांजलिः स्मृत्वा नाराय
णं देवं कृष्णमव्ययं मार्कंडेय उवाच शृणु भूप यथान्यायं पुराणं नारायणात्मकं स्मरणात्पूजनाच्चैव प्रणामभक्तिपूर्वकं

लिं.
पु.
९४

प्रत्येकमस्यमेषां सफलेनाल्प्यासमुच्यते यपकः पुरुषः श्रेष्ठः परमात्मा जनार्दनः यस्माद्ब्रह्मादयः सर्वे समास्त्रिंस्यैवमुच्यते यन्मम
के प्रवक्ष्यामि यद्दृष्टं विदितं मया पुरा त्रेतायुगे कश्चित्कौशिको नाम वै द्विजः वासुदेवरतो नित्यं सामगानरतः सदा भोजनासन
शय्यासु सदा तद्गतमानसः उदारचरितं विष्णोर्गायमानः पुनः पुनः पुण्यं स्थलं समासाद्य हरेः क्षेत्रमनुत्तमं अपश्यन् हरिं तत्र
नान्यवर्णानुयायिनः मूढैर्नीचैरथो गाद्भुतिभेदेन भेदितः भक्तियोगसमापन्नो भिक्षान्नेनाहितत्त्वेव तत्रैनं गायमानं च
दृष्ट्वा कश्चिद्द्विजस्तथा पद्माक्ष इति विश्रुतः तस्य चान्वहं दत्त्वा तथा सत्कृत्य महातेजा गृहागतं त्वहितं त्वेव कौशिको हि तदा
विष्णोर्गायत्रा सह हरिं प्रभुं श्रुत्वा यातस्य पद्माक्षः काले काले विनिर्गतः कालयोगेन संप्राप्ताः शिष्या वै कौशिकस्य च सप्त गा
तेनस्यैव वैष्णवानां विप्राणां कुलसंभवाः गानविद्याधिकाः शुद्धा वासुदेवपरायणाः तेषामपि तथान्नाद्यं पद्माक्षः प्रददौ स्वयं
शिष्यैः सह हि तेनानिशं कौशिको हृष्टमानसः विष्णुस्थले हरिं तत्र गायत्रासौ यथाविधिः तत्रैव मालवो नाम वैश्यो विष्णुपरा
यणः दीपमालां हरेर्नित्यं करोति प्रीतिमानसः मालवी नाम भार्या च तस्य नित्यं पतिव्रता गोमयेन समालिप्य हरेः क्षेत्रं समंत
ततः भर्त्रा सहात्र सुप्रीता शृण्वती गानमुत्तमम् कुशास्थल्यां समापन्ना ब्राह्मणाः संशितव्रताः संवत्सरं समापन्ना हरेर्गीयार्थ
मुत्तमाः साधयन्तो हि कर्माणि कौशिकस्य महात्मनः ज्ञानविद्याधनाः स्वस्ताः श्रुत्वैवं तेषु वसत्स्विह ख्यातिमासीत्तदा तस्य गाने वै
कौशिकस्य ततः श्रुत्वा राजा समभ्येत्य कलिङ्गो वाक्यमब्रवीत् कौशिकाय गतो सार्धं गायत्रैः सह समागतः श्रुत्वैवं च तथा पूर्वं
ऊषाम्य जनाश्रपि न श्रुत्वा कौशिकः प्राह राजानं सांत्वया गिरा न जिह्वा मे सदा राजन् वाणी च मम सर्वदा हरेरन्यमपीड्वातो
ति नित्यं न वदत्यपि एवमुक्ते ततस्त्रिपो वासिष्ठो गोत्रमो हरिः सारस्वतस्तथा चित्रचित्रमालस्तथा शिशुः ऊतुस्ते पार्थिवं तद् ९४

165

नं यथा प्राह च कौशिकः सर्वं तेन तथा प्रोक्तः पार्थिवं विस्मितं स्वराः श्रोत्राणि माणिष्ठाणुं निहरेरसं न पार्थिव ग्रसमानं
व कीर्त्तिं च स्थाणोर्मोनैव कुत्रचित् न त्वन्नापार्थिवोऽहं शोणीयतामिति चाब्रवीत् स्वहत्या ब्राह्मणा एते कीर्त्तिं स्थाणोर्वत्तिं वै यथा
नं स्थाणोर्वत्ति कथा कस्माद्धीयमाने समन्ततः एवमुक्तान्तदा मत्वा जगुः पार्थिवसत्तमं निरुद्धमार्गो विप्रास्ते गाने हत्ते स्वद्धः
रविताः कोऽह प्रांजलिरन्योन्यं श्रोत्राणि विभिडहिंजाः कौशिकाद्याश्चतांस्तान् वामनो हर्त्तिं न्यपसैवे प्रसह्यासाकमारभ्य आस
गोनैमोन्यपस्थितिः इति विप्राः स्वनियतां जिह्वाग्रं विच्छिदुः स्वकं ततो राजा स संक्रुद्धः स्वदेशान्नान्यवासयत् आदायस
र्वविनं वतत संजग्मुरुत्तरां दिशमासाद्य कालेन कालधर्मेणा योजिताः नानागतान् समोटह्याः किं कर्तव्यमिति सह पिहिता
स्तान्धोगाज ब्रह्मा प्राह सगाधिपान् कौशिकादीन् द्विजानयं वासयध्वं यथासुखं गानयोगेन येनैतं सृजयंति जनार्दनं तानी
नेयत भद्रं वो यदि दैवतमिच्छथ इत्युक्ता लोकपालास्ते कौशिकेति पुनः पुनः गालवेति तथा के विस्मयादेति तथा परे कौश
मावः समधेत्युना वादाय विहायसा ब्रह्मलोकं गताः पीत्वं स्मुहूर्तं नैव नेस्वराः कौशिकादीस्ततो दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामहः
प्रत्युद्गम्य यथान्यायं स्वागतेनाभ्यपूजयत् ततः कोलाहलमभूद्रतिगौरवसंकुलं ब्रह्मणा च कृतं दृष्ट्वा देवानां मुनिसत्तमाः द्वि
गण्यान्भो भगवांस्तान्विवार्य समरोत्तमान् कौशिकादीस्ततो मुनिनादैवैः सहसमाहृतः विष्णुलोकं ययौ शीघ्रं वासुदेवपराय
णा तत्र नारायणो देवः श्वेतद्वीपनिवासिभिः तानयोगेश्वरैः सिद्धैर्विष्णुलोकसमाहितैः नारायणसमैर्दिव्यैः स्वनवीडपरैः
शुभैः विस्मुर्विक्रमसमात्रैर्दीप्यमानैरनेकशः अप्सरोगणैः सहस्रैश्च सेव्यमानो महाजवैः अस्माभिर्नारदाद्यैश्च सनकाद्यैश्च क
लोकेः भैर्नैर्नानाविधैश्चैव सहस्रदारसंवृतैः सहस्रयोजनायते दिव्ये मणिमये शुभे विमाने विमले चित्रे भद्रपीठासने हरिः

लि॰ गपु॰ १५५
लोककार्यप्रसक्तानां दत्वा दृष्टिं च माधवः आसीत्कालेन भगवान्कौशिकाय स्वसंहृतः आगम्य प्रणिपत्याग्रे तस्थौ वा गरुडध्वजं ततो
वलोक्य भगवान्हरिर्नारायणः प्रभुः कौशिकेत्याह संप्रीत्या तान्सर्वान्स्वयथासुखं जयघोषो महानासीन्महाश्चर्ये समागते ब्रह्मा
णमादिविद्यानाम्स्तुत्वा ब्रह्मत्वमापादितं कौशिकायाद्य इमे विप्राः साध्यसाधनतत्पराः हिताय मम प्रवृत्ता वै कुशस्थलनिवासिनः मत्की
र्तिश्रवणाद्युक्ताः ज्ञानतत्वार्थकोविदाः अनन्यदेवताभक्ताः साध्या देवा भवन्त्विमे मत्समीपे तथा त्वांश्च प्रवेशं ददामि सर्वदा एवमु
क्त्वा पुनर्देवः कौशिकं प्राह माधवः सशिष्यस्त्वं महाप्राज्ञ तद्दिव्ये मम मन्दिरे सदा गाणापत्यमापन्नो यत्राहं त्वं समासवे मालवं
मालवीं चैव प्राह दामोदरो हरिः मम लोके यथाकामं भार्यया सह मालव दिव्यरूपधरो धीमान्स्थावनाय न्महाधिप आं च नित्यं
यथाकामं यावल्लोका भवन्ति वै पश्चात्तमाह भगवान्धनदो भव मानद धनानामीश्वरो भूत्वा यथाकालं दिप्सां पुनः आराध्य हृष्टा
मां दिव्यरूपान्यथा सुखं एवमुक्त्वा हरिर्विस्रब्धलाणामिदमब्रवीत् कौशिकस्यास्य गानेन योगनिद्रा च मे गता विस्मृत्यैव
मां लोकनिशिप्येरकः समंततः राक्षा निरस्ताः क्रूरेण कालिंगेन महीयसा स्वजिह्वाच्छेदनं कृत्वा हेरस्यं न कश्चन संप्राप्तोतिनिय
तः प्राप्तोसौ मम लोकं ततो एते च विप्रा नियता मम भक्ता यशस्विनः आत्राब्धिक्रमयाहत्य शंकुभिर्वै परस्परं आप्ता मोने च वान्यैर्दैहहरेः
संकीर्तनाटने एते विप्राः सुदेवत्वं मम सान्निध्यमेव च मालवो भार्यया सार्धमेन्तेनं परिमृज्य वै दीपमालादिभिर्नित्यमभ्यर्च्य सत।
तं दिव्यां गानं श्रुत्वा निनियतो नाम मत्कीर्तिश्रद्धयान्वितः तेनासौ प्राप्तवान्लोकं मम ब्रह्म सनातनं पश्चाद्द्रोसौ ददौ भोज्यं कौशिकस्य
महात्मनः येनाप्रापयमवाप्तोसौ मम सान्निध्यमेव च एवमुक्त्वा हरिस्तत्र सर्वत्रैलोक्यपूजितः तस्मिन्तेगास समापन्ने मधुराकारवेश
लः विपंचीगुणतन्त्रैस्तैर्वाद्यविद्याविशारदैः मंदमंदस्मिता देवी विचित्राभरणान्विता गायमाना समायाता लक्ष्मीर्विश्वपरिग्रहा १५५

165

हूनासहस्रकोटीभिरंगनाभिः समंततः ततोगणाधिपादृष्ट्वाभृंगीशपरिवाप्रथाः ब्रह्मादींस्तर्जयंतस्तेतान्मुनींद्राः समंततः
उत्तारयंतः संहृष्टाधिष्ठिताः पर्वतोपमाः सर्वेवयंदितिर्याताः सर्वेवेब्रह्मणासहः तस्मिन्दागोसमाहूतस्तुंवुरुर्मुनिसत्तमाः
प्रविवेशसमीपंवैरम्यादेवस्यचोभयोः तत्रासीनोयथायोगंनानामूर्च्छासमन्वितं जगौकलपदंहृष्टोविपंचींवाद्यवादयत्
नानारत्नसमायुक्तैर्दिव्यैराभरणोत्तमैः दिव्यमाल्यैस्तथाशुद्धैः पूजितोमुनिसत्तमाः निर्गतस्तुंवुरुर्हृष्टस्त्र्यंबकस्याश्रयःसदाः द
ष्ट्वासंपूज्यमानंतंयातंयथायोगमरिंदमाः नारदोथमुनिर्दृष्ट्वातंवुरोः सत्क्रियांहरेः शोकाविष्टेनमनसामामंत्र्यस्तदयेत्ताः विं
तामायेदिवांस्तत्र शोकमूर्च्छासमाकुलः केनाहेदि . . . . योगंदेवीसमीपतः अहोतंवुरुणाप्राप्तंविनमुह्येर्विचेतसं
योगेहयन्निराकाशभूतेनिर्यातितः कथं जीवन्यास्यामिक्रूराहमहोतुंवुरुणाहृतं इतिसंचिंतयन्विप्रस्तप्रत्याश्रितवान्मुनिः
दिव्यंवर्षसहस्रंतुसमंततनसमन्वितः ध्यायन्विस्मयथाध्यास्ततुंवुरोः सत्क्रियांस्मरन् रोदमानोमुहुर्विद्वान्विष्णामितिचविं
नयन् नत्रयत्कनवालिस्मन्नहूगरुडध्वनराधिप इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेकौशिककथनंनामचतुर्थकशतमोध्या
यः १२ मार्कंडेयउवाच ततोनारायणोदेवः तस्मैसर्वप्रदायवै कालयोगेनविप्रात्मासर्वचक्रेचतुंवुरोः नारदोमुनिशा
हृष्टोमेवंवृत्तमभूत्तदा नारायणानांगीतानांगणश्रेष्ठः पुनःपुनः गानेनाराधितोविष्णुः सत्कीर्तिज्ञानवर्चसा दृष्ट्वासत
हिस्थानंयथासौकौशिकस्यच पश्चात्प्रभृतीनांचप्रसादंप्रददौहरिः तस्मान्नयामहाराजविस्मदेवेविशेषतः सर्वंतगान
त्वत्ताभ्यांवायोत्सवसमन्वितंकर्तव्यंविस्मभक्तैर्हिपुरुषैरितिशंकर श्रोतव्यंचतदानित्यंश्रोतव्यासोदृष्टिस्तथा विस्मदेवेतयो
विद्वान्कारयेद्भक्तिसंयुतः त्वत्तगीतादिकंचैवविस्मारव्यानंपरानदा जातिस्मृतिंचमेधांचतथैवपरमस्मृतिं प्राप्नोतिविस्मसा

लिं॰
पु॰
१९९

166

पुत्रोसत्यमेनत्रराधिप एतत्तेकथितं राजन्यन्मांत्वंपरिपृच्छसि किंवदामिवनद्भ्यावदधर्मभृतांवर इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तर
भागेविष्णुमाहात्म्यंनामपंचाधिकशततमोध्यायः १०५ अंबरीषउवाच मार्कंडेयमहाप्राज्ञकेनयोगेनलब्धवान् केनविद्यां
महाभागनारदोभगवान्मुनिः त्वंत्रुत्वास्वसमानस्तेकस्मिन्कालेसमेयिवान् एतदाचक्ष्वमेसर्वंसर्वज्ञोसिमहामते मार्कंडेयउवा
च श्रुतोमयामयोवैनारदाद्देवदर्शनात् स्वयमाहमहातेजानारदोसौमहामुनिः संतप्यमानोभगवान्पूर्ववर्षसहस्रकं
निरुच्छ्वासेनसंयुक्तः तेवपोभीरवंस्मरन् ततःप्रवमहावाग्रंतपोराशिस्तपः पं ध्यायंतरितेभ्राव नारदोसौमहामुनिःवा
गीशरीरमहावीणामद्भुतामशरीरिणी किमर्थंमुनिपापहलतपश्चरसिदुष्करं उलूकंपश्यगत्वात्वंयदिगानेरतामतिः मानसो
त्तरशैलेतुगानबंधुरितिस्मृतः गत्वाप्रीत्यावपश्येनंगानवित्तंभविष्यसि इत्युक्तोविस्मयाविष्टोनारदोद्विपदांवरः मानसोत्तर
शैलेतुगानबंधुमवैतत गंधर्वाःकिन्नरायक्षास्तथैवाप्सरसांगणाः समासीनास्तत्परितोगानबंधोरितस्ततः गानविद्या
समापन्नाःशिक्षितास्तेनपक्षिणाः स्निग्धकंठस्वरास्तत्रसमासीनामुदान्विताः ततोनारदमालोक्यगानबंधुरुवाचह प्रणिप
त्ययथान्यायंस्वागतेनाभ्यपूजयत् किमर्थंभगवन्नेतदागतोसिमहामते किंकार्यंहिमयाब्रूहि [illegible] किंकरवाणिते नारद
उवाच उलूकेंद्रमहाप्राज्ञश्रणुसर्वंयथातथं ममवृत्तंप्रवक्ष्यामिपुराभूतंमहाद्भुतं अतीतेहियुगेविप्रआसाद्यसमीपगः
विनिर्धूयचमोव्हैः समाहूयचतेगुराः लक्ष्मीसमन्वितोविष्णुरत्रोक्षतो[illegible]गानंत्ततमं ब्रह्मादयःसुराः सर्वेनिरस्ताःस्थानतश्च
नाः कौशिकाद्याः समासीनागानयोगेनवैहरिं एवमाराध्यसंप्राप्तागाणपत्यंयथासुखं तेनाहमतिदुःखार्त्तः तपस्तप्तुमि
हागतः यद्दत्तंयद्धुतंचैवयच्चाप्यनुष्ठितमेवच अधीतंचमयासर्वंकालंनार्हतिषोडशीं विष्णोर्माहात्म्ययुक्तस्यगानयोगस्यवै १९९

तथा संविन्यैवं ततोचोरं तदर्थं तमवांस्तपः दिव्यवर्षसहस्रं वै ततो नाप्यश्रणाद्वं पुनः वाणीमाकाशसंभूतां तामुदिरण्यविहंगम
उत्तमं कं गान्धर्वे वर्षगानवं धुं मा तिर्यदि गानेच वर्ततेत्रललन् तत्र तं वैष्णितामपि रमहं प्रास्थितस्तेन तत्समीपमिहागतः किंक
रिष्यामि पिशाचोहं तव मां पालयाधुना गानं वैष्णवं श्रुत्वा नारदयद्धूतं पुरा मम महामते अस्याश्चर्यं समाश्रुत्य सर्वपापह
रेस्तुमं भुवनेप्राशतिष्यानो राजा महाधार्मिकः पुरा अश्वमेधसहस्रं च वाजपेयायुतानि च गवां कोट्यर्बुदं दैनैव स्ववर्णास सततेथे
ववं वासमारघहस्तीनां कन्यायानां तथैव च दत्त्वा स राजा विप्रेभ्यो मेदिनीं परिपालयन् मवारयत्स्वकैराज्ये गययोगेन के
शावं अश्ववागेयद्योगेन गायन्पदिसमेभवेत् वध्यः सर्वात्मना तस्मा हीरोदिष्टः परः पुमान् गानयोगेन सर्वत्र वियोगाद्यंतस्य
नित्यशः सूतमागधसंयास्तु गीतं तेन कारयं तवै रत्याप्तया महातेजा राज्यं वै पर्यपालयत् तस्य राज्ञोवनीभर्तुः पुराभ्यासरति
श्रुतः ब्रह्मणो विस्मभक्तस्य सर्वद्वंद्वविवर्जितः नदीपुलिनमासाद्य प्रतिमां च हरेः शुभां अभ्यर्च्य विधयाम्नायं चूतदधुनरव
ऊ मिष्टान्नपायसं दत्त्वा हरेराचे यद्धूपकं प्रणिपत्य यथान्यायं तत्र विस्मृतमानसः अगायत हरिं तत्र तालवणालयानितं
श्रुतो वस्त्वेदसंयुक्तस्तहृतैतो नरात्मना ततो राज्ञः समादेशाद्दूतास्तत्र समागताः तदेवनादिसकलं विनिर्धूय समं ततः श्राल
णानं गरहीतानेवान्ते संप्रत्रेवेदयन् ततो राजा हि जश्रेष्ठं परितप्यन् सतुर्म्यालिः राज्यान्निर्यातयामास लज्जासर्वधनादिकं प्र
तिमां वहरेस्त्वेवतिमागतायवः पुनः ततः कालेन महता कालधर्ममुपेयिवान् स राजा सर्वलोके भूष्यमानः समंततः
तथानंश्वतथाविज्ञेयममाहस्रतः गदितः शुश्रुषावर्तनेदेव स्वर्गीतस्य तथैव हि मया पापं कृतं किं वा किं करिष्यामि वय
म तथाहि स महत्पापं कृतमज्ञानमोहितः हरिमित्रं प्रति तदा वासुदेवपरायणाम् हरिमित्रकृतं पापं वासुदेवार्चनादिषु

ति
रामु॰
१९०

तेनपापेनसंप्राप्तः त्वयोगाख्यांमदान्वय तानयत्नादिकंसर्वंप्रनष्टंतेनराधिप गीतवाद्यसमायुक्तंगायमानेमहाद्युतिं हरिमित्रंस
माहूतयहृवानसितहृने उपहारादिकंसर्ववासुदेवस्यसन्निधौ तवभृत्याः समाहूययापेचक्रमस्तवात्तया नष्टंतेसर्वलोकेष्टं
ब्रपर्वतेनकोटरे पूर्वोक्तिष्टंस्वदेहंनेत्वादनिश्चयंनिकृन्तयेव तस्मिंनूलगोत्रिमंदेहंखादन्निसंपत्त्ववाविलिनः महानिरयसंख्याख्या
वस्मवतरंसेवत मत्वेनेरेनतोनतोनिम्भूमोनिवभविष्यसि ततःकालेनसंप्राप्यमानुष्यमवगच्छसि गानबंधुरुवाच एवमुक्तात्य
मोविहायस्वैवानरथोयन हरिमित्रोविमानेनस्तूयमानोनराधिपैः विष्णुलोकंगतः श्रीमान्ममगत्वागणाधिपवान भुवनेशा
रपोत्त्वामिनकोटरेपर्वतस्यैव स्वारमानस्वानिन्यमालिन्लच्छेणसंभुतः श्रद्धानतनंरूपंतन्नसर्वमेतन्ममोक्तवान समालोक्या
हमात्तोयहरिमित्रंसमेयिवान विमानेनार्कवर्णेनगच्छन्तममरैर्वृतं इंद्रद्युम्नप्रसादेनप्राप्तंमेसुहृन्नुम तेनाहंहरिमित्रंवैद्य
ष्ट्वानसिसवृत तदैश्वर्यप्रसादेनमनोमेसमुपागतं गानविद्याप्रतिनदार्किंकरैः समुपाविशत षष्टिवर्षसहस्राणांत्तान
योगेनमेमुनेः जितात्प्रसादितास्तुष्टास्ततोगानमशिक्षयन ततस्त्वद्विगुणेनैवकालेनभूरियंमम गानयोगसमायुक्ताआगता
मनेनतादृशा गानाचार्योभवंतत्रगंधर्वाद्याः समागताः एतेकिन्नरसंघाश्चममाचार्यमुपागताः तपसानैवशक्यावैगानविद्या
तपोधनाः तस्मात्त्वंतेनसंयुक्तोममस्त्वंगानमभ्यसेहि एवमुक्तोमुनिस्तेनैवप्रणिपत्यजगौतदातनन्श्रुणुष्व मुनिश्रेष्ठवासुदेवेन
ममात मार्कंडेयउवाच उलूकेनैवमुक्तस्तुनारदोमुनिसत्तमाः शिक्षाक्रमेणसंयुक्तं तत्रगानमशिक्षयत् गानबंधुस्तदा
देहंत्यक्तलनोभवाप्तुना उलूकउवाच स्त्रीसंगमेतथागीतेद्यूतेव्याख्यानसंगमे व्यवहारेतथाहारेतथावाचसमागमे
श्रायेत्यजेतथानित्यंस्यत्कलज्जः सदाभवेत् नकुर्यात्तेनगर्वेणनित्यंप्रावरणादिभिः हस्तविन्यासभावेनव्याधितांस्नैवहि १९०

निर्यातजिह्वायोगेनतुनेयंहिकथंचन नगायेहर्षबाहुल्येनोर्ध्वदृष्टिः कथंचन स्वांगनिरीक्ष्यमाणेनपरसंप्रेक्ष्यमाणतथा
मयस्थानेकटिस्थानेतथास्थानेनशस्यते हासोरोषस्तथाकंपस्तथाविस्मृतिः पुनः नैतानिप्राप्तरूपाणिगानयोगेमहा
मते नैवाहस्तेनपादेनश्रम्य देवयथामुने तथांतेनतवांतेनतस्मांतेननतथैवच गानयोगेनकर्तव्यो नाथकारेतथैव
च एवमादीनियोगानिकर्तव्यानिमहामुने मार्कंडेयउवाच एवमुक्तासभगवांस्तेनोक्तैर्विधिलक्षणैः आशिक्षयत्तथा
गीतंदिव्यंवर्षसहस्रकं ततः समयसंपन्नोगीतिप्रसारितादिषु विपंच्यादिषुसंपन्नः सर्वस्वरविभागवित् अयुतानिचष
ट्प्राप्यसहस्राणिशतानिच स्वराणांभेदयोगेनज्ञानवान्मुनिसत्तमः ततोभोर्यवसंख्याश्चकिंनराणांतथैवच मुनीनांस
हसंयुक्ताःप्रीतियुक्ताभवंतिते गानबंधुर्मुनिःप्राहप्राप्यगानमनुत्तमं समासमासाद्यसंपन्नस्त्वयिगीतविशारदः श्रांतशत्रो
महाप्राज्ञकिमाचार्यकरोमिते गानबंधुरुवाच ब्रह्मणोदिवसेब्रह्मन्मनवस्तुचतुर्दश ततस्त्रैलोक्यसंस्थावोभविष्यति
महामुने तावन्मेनात्रस्थोभावः तस्मान्मेपरमंशुभं मनसाध्याहितन्मेस्याद्दिगाम्मुनिसत्तम नारदउवाच अतीतेकल्प
संयोगेगानबंधुस्त्वंभविष्यसि स्वस्तितेस्तुमहाप्राज्ञगमिष्यामिप्रसीदमां मार्कंडेयउवाच एवमुक्ताजगामाथनारदोपिज
नार्दनं श्वेतद्वीपेह्यलीके श्रावयामासगीतकं तत्रश्रुत्वाततभगवान्नारदंप्राहमाधवः त्वत्तोवरोः विशिष्टोस्मिगीतेना
पिनारद यदाविशिष्टोभवितातेकालेप्रवदाम्यहं गानबंधुंसमासाद्यतानार्घ्यस्तोभविष्यसि मनोर्वैवस्वतस्याहम
ष्टाविंशतमेयुगे द्वापरांतेभविष्यामियदुवंशकुलोद्वहः देवक्यांवसुदेवस्यकृष्णनाम्नामहामते तदात्वंमांसमासाद्यस्म
रेयथायथातथ्यं ततस्त्वांगीतसंपन्नंकरिष्यामिमहाव्रत तुंबुरोश्चसमंचैवतथातिशयसंयुतं तावत्कालंयथायोगंदेवगंध

लि.
गपु.
९८

वैयोनिषु शिक्षयितुं यथान्यायमित्युक्तोन्तरधीयत ततो मुनिः प्रणम्यैनं वीणावादनतत्परः देवर्षिर्देवसंकाशः सर्वाभरणभू-
षितः तपसां निधिरत्यर्थं वासुदेवपरायणः स्कंधे विपंचीमासाद्य सर्वलोकांश्चचार सः वारुणं याम्यमाग्नेयमैंद्रं कौवेरमेव
व वायव्यं च तथैशानं सदा संप्राप्य धर्मवित् गायमानो हरिं सम्यग्वीणावादविचक्षणः गंधर्वाप्सरसां संघैः पूज्यमानस्ततस्ततः
ब्रह्मलोके समासाद्य कस्मिंश्चित्कालपर्यये हाहाहूहूवगंधर्वौ गीतवाद्यविशारदौ ब्रह्मणो गायकौ दिव्यौ नित्यौ गंधर्वसत्तमौ त
त्रतोभ्यां समासाद्य गायमानो हरिं प्रभुं ब्रह्मणश्च महातेजाः पूजितो मुनिसत्तमः तं प्रणम्य महात्मानं सर्वलोकपितामहं च
चारत्व यथाकामं सर्वलोकेषु नारदः ततः कालेन महता गुत्संप्राप्य वत्संवरेः वीणामादाय तत्रस्थश्च प्रगायत महामुनिः स्व
कन्यास्ततत्रस्थायहृताः सप्तवेस्तताः श्रीडितो भगवान्दृष्ट्वा निर्गतस्य समसनरे शिक्षायमास बहुशस्तत्र तत्र महायशाः कालेप्रा
प्तेततो विसरवतो गोजगन्मयः देवकं वासुदेवस्य यादवो सौ महामतिः श्रमयोगेन संयुक्तो नारदोपि महामुनिः सप्तस्वरा
णायस्य गानविद्याविशारदः श्रुत्वा वीणासमायोगात्ततस्तांस्तान् प्रपेदिरे ततो रैवतकेक्ष संप्रणिपत्य महामुनिः विज्ञापय
दृष्टोऽथ तं स्थितं दीपेन यत्सुरा नारायणेन कथितं गानयोगमनुत्तमं तच्छ्रुत्वा प्रहसन्कृष्णः प्राह जांबवतीं तदा एनं मुनिवरं
भद्रे शिक्षय स्वयथाविधि विनांगना समायोगेनयेन्युक्ता च सा हरिं प्रहसंतीतथा योगं शिक्षयामास तं मुनिं ततः संवत्सरे
पूर्णे पुनरागत्य माधवः प्रणिपत्याग्रतस्तस्थौ पुनराह स केशवः सत्यासमीपमागम्य शिक्षयस्व यथाविधि तथेत्युक्ता समस्त
भामां प्रणिपत्य जगौ मुनिः तथाव शिक्षितो विद्वान्पूर्णे संवत्सरे पुनः वासुदेव नियुक्तो सौ रुक्मिणीसदनं गतः अंगनाभि ९८
स्तत्स्ताभिर्दासीभिर्मुनिसत्तमः उक्तो सौ गायमानोऽपि न स्वरं वेत्सि वै मुने ततः श्रमेण महता वत्सरेण च संयुतं शिक्षितो

मीतदादेव्याहरिकिणापिजगौमुनिः ततः स्वरांगतंप्राप्यतंत्रीयोगंमहामुनिः आहूयकृष्णोभगवान्स्वयमेवमहामुनिं अशिक्ष
यदमेयात्मागानयोगमनुत्तमं ततोतिशयमापन्नस्तुंबुरोर्मुनिसत्तमाः ततोनर्तदेवर्षिः प्रणिपत्यजनार्दनं उवाचवचनंहृषीके
शः सर्वज्ञस्त्वंमहामुने प्रहस्यज्ञानयोगेनगायस्वममसन्निधौ एतत्तेप्रार्थितंप्राप्तंममलोकेतथैवच नित्यंतुंबुरुणासार्धंगा
यस्वचयथातथं एवमुक्तोमुनिस्तत्रयथायोगंचकारसः यदासंपूजयेत्कृष्णोरुद्रंभुवननायकं तदाजगौहरेस्सन्निधौ
गान्धर्वकारस्यैव हरिकिणासहपत्नीवजांबुवत्यामहामुनिः कृष्णेनचनृपश्रेष्ठश्रुतिज्ञातिविशारदः एवंवोमुनिशार्दूला
उक्तोगीतक्रमोमुनेब्राह्मणोवासुदेवाख्यंगायमानोभृशंनृप हरेः सालोक्यमाप्नोतिरुद्रगीतादिकोभवेत् अन्यथानरके
गात्वेनगायमानोयदेवहि कर्मणामनसावाचावासुदेवपरायणः गायस्थानंस्वरामाप्नोतितस्माद्गेयंपरंविदुः इतिश्रीलिंगपु
राणेउत्तरभागेवैष्णवगीतकथनेनामषडधिकशततमोध्यायः १६ ऋषयऊचुः वैष्णवाश्चेतियेप्रोक्तावासुदेवपरायणाः
कानिचिह्नानितेषांवैतन्नोब्रूहिमहामते तेषांवाकिंकरोत्येषभगवान्भूतभावनः एतन्नःसर्वमाचक्ष्ववैष्णवार्थंतमसत्तम
सूतउवाच ऋषयोविष्णुदृष्टोमार्कंडेयोमहामुनिः पृष्टाभिरिहयत्प्रोक्तंतद्वदामियथातथं मार्कंडेयउवाच शृणुरा
जन्यथान्यायंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि यत्रास्तिविष्णुभक्तःस्तत्रनारायणःस्थितिः विष्णुरेवहिसर्वत्रयेषांवैदेवतास्मृतः कीर्त्य
मानेहरेनित्यंरोमांचोयस्यवर्तते कंपःस्वेदस्तथानेत्रपुटेश्रुपातेजलविंदवः विष्णुभक्तिसमायुक्तः श्रौतस्मार्तप्रवर्तकः प्री
तोभवतियोदृष्ट्वावैष्णवःसोपिकीर्तितः नान्यदाब्जादयेषुसर्वेष्वेवाजगन्नाथो विष्णुभक्तंपरोदृष्ट्वायोदृष्ट्वासंमुखःस्थितः
प्रणामादिकरोत्येववासुदेवेयथातथासवैभक्तइतिज्ञेयः सयुनातिजगत्त्रयं हृतंतीरेहिरुद्राणेवेततः भगवतीति प्रणामसर्वं

तोन्या वै यो वसेद्वैस्नवो हि सः गंधपुष्पादिकं सर्वं शिरसा यस्तु धारयेत् हरेः सर्वं निवेद्यैव मनसा सो वै वैस्नवो मतः विस्नुतेजेस्तु भान्येव
करोति स्नेहसंयुतः प्रतिमां वा हरेर्नित्यं पूजयेत्प्रयतात्मवान् विस्नुभक्तः स विज्ञेयः कर्मणा मनसा गिरा नारायणपरो नित्यं महा
भागवतो हि सः भोजनाछादनेः सर्वं यथाशक्त्या करोति यः विस्नुभक्तस्य वै सदा यथान्याये हि कथ्यते नारायणपरो विद्वान्यः स्या
हैप्रीतमानसः प्राश्नाति तद्धरेरास्ये गतमश्नन्न संशयः स्तवनादपि विस्नात्मा प्रीतो भवति माधवः महाभागवतं दृष्ट्वा सो भ
क्तवत्सलः वासुदेवपरं दृष्ट्वा वैस्नवं दग्धकिल्बिषं देवाश्चापि नमस्यंति प्रणिपत्य यथागते श्रुतं हि ते पुराह्वंतो विस्नुभक्तस्य वै भवे
न दृष्ट्वा यमोपि वै भक्तं वैस्नवं दग्धकिल्बिषं उत्थाय प्रांजलिर्भूत्वा नमस्यति यथा हरिं तस्मात्संपूजयेद्भक्त्या वैस्नवं विस्नुतत्परं स
169
याति विस्नुसामीप्यं नात्र कार्या विचारणा विस्नुभक्तसहस्रेभ्यो रुद्रभक्तो विशिष्यते रुद्रभक्तात्परतरः कश्चिल्लोके न संशयः त
स्माद्वैस्नवं वापि रुद्रभक्तमथापि वा पूजयेत्सर्वयत्नेन धर्मकामार्थसिद्धये इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे विस्नुभक्तकथनं
नाम सप्ताधिकशततमोध्यायः १०७ अथ ऋषय ऊचुः रत्वाऽंबरीषो सौ वासुदेवपरायणः पालयामास पृथिवीं विस्नो राज्ञा पुरः सरः
श्रुतमेतन्महाबुद्धे तत्सर्वं वक्तुमर्हसि नित्यं तस्य हरेश्चक्रं शत्रुरोगभयादिकं हंतीति श्रूयते लोके धार्मिकस्य महात्मनः अंबरी
षस्य चरितं तत्सर्वं ब्रूहि सत्तम माहात्म्यमनुभावं च भक्तियोगमनुत्तमं यथावच्छ्रोतुमिच्छामः सूत वक्तुमिहार्हसि सूत उवाच
श्रूयतां मुनिशार्दूला श्चरितं तस्य धीमतः अंबरीषस्य माहात्म्यं सर्वपापहरं परं त्रिशंकोर्दयिता भार्या सर्वलक्षणशोभिता अंबरी
षस्य जननी नित्यं शौचसमन्विता योगनिद्रासमारूढं शेषपर्यंकशायिनं नारायणं महात्मानं ब्रह्मांडकमलोद्भवं तमसा काल १६५
रुद्राख्यं रजसा कनकांडजं सत्वेन सर्वगं विस्नुं सर्वदेवनमस्कृतं अर्चयामास सततं वाङ्मनः कायकर्मभिः माल्यदानादिकं सर्वं स्व

यमेवमचीकरत् गंधादिपेषणं चैव धूपदानादिकं तथा तत्कौतुकं समाविष्टा स्वयमेव चकार सा शुभा पयावनीतिसंवा चा नाराय
णोऽति वै अनंतमेव सा नित्यं माधमाणायतनव्रता दशवर्षसहस्राणि तत्परेणांतरात्मना अर्चयामास गोविंदं गंधपुष्पादिभिः शु
भैः विष्णुभक्तान्महाभागान्सर्वपापविवर्जिता दानमानार्चनैर्नित्यं धनै रत्नैरतोषयत् ततः कदाचित्सा देवी द्वादश्यां समुपो
ष्य वै हरेरग्रे महाभागा सुष्वाप पतिना सह तत्र नारायणो देवस्तामाह पुरुषोत्तमः किमिच्छसि वरं भद्रे मत्तस्त्वं ब्रूहि भामिनि
सा दृष्ट्वा तं वरं वव्रे पुत्रो मे वैष्णवो भवेत् सार्वभौमो महातेजाः स्वकर्मनिरतः शुचिः तथेत्युक्त्वा ददौ तस्यै फलमेकं जनार्दनः सा
प्रबुध्य फलं दृष्ट्वा सर्वं हृष्टा न्यवेदयत् सास्नात्वा फलं देवी समं तद्गतमानसा ततः कालेन सा देवी पुत्रं कुलविवर्धनं असूत सा स
दाचारं वासुदेवपरायणं शुभलक्षणसंपन्नं चक्रांकिततनूत्तमं जातं दृष्ट्वा पिता पुत्रं क्रियाः सर्वाश्चकार वै अंबरीष इति ख्यातो लो
के समभवत्प्रभुः पितर्युपरते श्रीमानभिषिक्तो महामुनिः पुत्रे निधाय राज्यं च तप उग्रं चकार सः संवत्सरसहस्रं वै जपन्नाराय
णं प्रभुं हृत्पुंडरीकमध्यस्थं सूर्यमंडलमध्यतः शंखचक्रगदापद्मधारयंतं चतुर्भुजं शुद्धजांबूनदनिभं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं
सर्वाभरणसंयुक्तं पीतांबरधरं प्रभुं श्रीवत्सवक्षसं देवं पुरुषं पुरुषोत्तमं ततो गरुडमारुह्य सर्वदेवैरभिष्टुतः आजगाम स वि
श्वात्मा सर्वलोकनमस्कृतः ऐरावतमिवाचिंत्यं कृत्वा वै गरुडं हरिः स्वयं शक्रस्वासीनस्तमाह नृपसत्तम इंद्रोऽहमस्मि भद्रं ते किं
ददामि वरं चैव सर्वलोकेश्वरोऽहं वांरत्तं समुपागतः अंबरीष उवाच नाहं त्वामभिसंधाय तपश्चाश्रितवानिदं त्वया दत्तं च वै न
ह्णामि गच्छ शक्र यथासुखं ममैव नारायणो नाथस्तं नौमि जगतां पतिं गच्छेंद्र मा कृथास्त्वं वै मम बुद्धिविलोपनं ततः प्रहस्य भग
वान्स्वरूपमकरोद्धरिः शंखचक्रगदापाणिः खड्गहस्तो जनार्दनः गरुडोपरि सर्वात्मा नीलाचल इवापरः देवगंधर्वसंघैश्च स्तूयमा

लि॰
गपु॰
१२०

नःसमंततः प्रणम्यवासुदेवंतुष्टः तुष्टावगरुडध्वजं प्रसीदलोकनाथेशममनाथजनार्दन कृष्णविष्णोजगन्नाथसर्वलोकनमस्कृ
तः त्वमादिस्त्वमनादिस्त्वमनंतः पुरुषः प्रभुः अप्रमेयोविभुर्विष्णुर्गोविंदः कमलेक्षणः महेश्वरांगजोमध्येपुष्करः खगमः खगः क
व्यवाहः कपालीवैहव्यवाहः प्रभंजनः आदिदेवः क्रियानंदः परमात्मात्मनिस्थितः त्वांप्रपन्नोस्मिगोविंदपाहिमांपुरुषोत्तम नान्या
गतिस्त्वदन्यामेत्वमेवशरणंमम सूतउवाच तमाहभगवान्विष्णुः किंतेस्तिहिचिकीर्षितं तत्सर्वंतेप्रदास्यामि भक्तोसिममसुव्रत
भक्तप्रियोहंसततंतस्माद्यानइहागतः अंबरीषउवाच लोकनाथपरानंदनित्यंमेवर्ततांमतिः वासुदेवपरानित्यंवाङ्मनःका
यकर्मभिः यथात्वंदेवदेवस्यभवस्यपरमात्मनः तथाभवाम्यहंविष्णोतवदेवजनार्दन पालयिष्यामिपृथिवींकृत्वावैवैष्णवंज
गत् यज्ञहोमार्चनैर्नैवपूजयामिसुरोत्तमान् वैष्णवान्पालयिष्यामिनिहनिष्यामिशात्रवं लोकनाथभयेभीतिरितिमेधीयतेम
तिः श्रीभगवानुवाच एवमस्तुयथोक्तंवैत्वत्कर्मतत्त्वदर्शनं पुरारुद्रप्रसादेनलब्धंवैदुर्लभंमया अविघ्नापादिकंडः त्वंप्राप्तुरो
गादिकंतथा निहनिष्यतितेनित्यमिमुक्तानरथीयते सूतउवाच ततः प्रणम्यमुदितोराजानारायणंप्रभुं प्रविश्यनगरींरम्या
मयोध्यांपर्यपालयत् ब्राह्मणादींश्चवर्णांश्चस्वस्वकर्मण्ययोजयत् नारायणपरोनित्यंविष्णुभक्तानकल्मषान् पालयामासहृ
ष्टात्माविशेषेणजनाधिपः अश्वमेधशतैरिष्ट्वावाजिपेयशतानिच पालयामासपृथिवींसागराभरणामिमां गृहेगृहेपुरस्ता
स्योवेदघोषःसमंततः नारदोवाथहरेश्चैवयत्तवाचस्तथैवच अंबरीषेनृपशार्दूलेतस्मिन्राज्यंप्रशासति नासस्यानारणाभूमिर्न
दुर्भिक्षादिभिर्युतारोगहीनाप्रजानित्यंसर्वोपद्रववर्जिताः अंबरीषोमहातेजाः पालयामासमेदिनीं तस्यैवंवर्तमानस्यकन्या
कमललोचना श्रीमतीनामविख्यातासर्वलक्षणसंयुता प्रदानसमयेप्राप्तादेवमायेवशोभना तस्मिन्कालेमुनिः श्रीमान्नारदो (२

समागतस्तत्रैव अंबरीषस्य राज्ञो वै पर्वतश्च महामुनिः तावुभावागतौ दृष्ट्वा प्रणिपत्य यथाविधिः अंबरीषो महातेजाः पूजयामास
तावृषी कन्यां तां वरारोहां वै मेघमध्ये वि- द्युतं तदा तां प्रेक्ष्य भगवान्नारदः स्मितमस्तदा केयं राजन्महाभागा कन्या सुरसुतोपमा
ब्रूहि धर्मभृतां श्रेष्ठ सर्वलक्षणशोभिता राजोवाच दुहितेयं मम विभो श्रीमती नाम नामतः प्रदानसमयं प्राप्ता वरमन्वेषती शुभा इ
त्युक्तो मुनिशार्दूलस्तामैच्छन्नारदो द्विजाः पर्वतश्च मुनिस्तां वै चकमे मुनिसत्तमाः अनुज्ञाप्य च राजानं नारदो वाक्यमब्रवीत् रह
स्याहूय धर्मात्मा मम देहि सुतामिमां पर्वतोपि तथा प्राह राजानं रहसि प्रभुः तावुभौ सह धर्मात्मा प्रणिपत्य सभयार्दितः उभौ
भयार्दितः उभौ भवंतौ कन्यां मे प्रार्थयंतौ कथं त्वहं विनारिष्ये महाप्राज्ञ श्रुत्वा नारदमेवचः तं च पर्वतमेवाक्यं श्रुत्वा वक्ष्यामि यत्प्र
भो कन्येयं युवयोरेकं संवरिष्यति चेच्छुभा तस्मै कन्यां प्रयच्छामि नान्यथा शक्तिरस्ति मे तथेत्युक्त्वा ततो भूयः द्रक्ष्यावः श्व इति स्म ह
आगतौ मुनिशार्दूलौ कन्यामेतां समेत्य वै इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलौ जग्मतुः प्रीतमानसौ वासुदेवपरौ नित्यमुभौ ज्ञानविदां वरौ वि
ष्णुलोकं ततो गत्वा नारदो मुनिसत्तमः प्रणिपत्य हृषीकेशं वाक्यमेतदुवाच ह श्रोतव्यमस्ति भगवन्नाथ नारायणाय मे रहसि
त्वां प्रवक्ष्यामि नमस्ते भुवनेश्वर ततः प्रहस्य गोविंदः सर्वानुत्सार्य तं प्रभुं ब्रूहीत्याह च विश्वात्मा मुनिराह च केशवं त्वदीयो नृपतिः
श्रीमानंबरीषो महामतिः तस्य कन्या महाभागा श्रीमती नाम नामतः परिणेतुमहं तां वै कतोस्मि वचनं श्रुत्वा पर्वतोयं मुनिर्धी
मांस्तव भक्तस्तपोनिधिः तामैच्छत्तामपि भगवन्नावामाह जनाधिपः अंबरीषो महातेजाः कन्येयं युवयोर्वरं लावण्ययुक्तं दृष्ट्वा या यदि
तस्मै ददाम्यहं इत्याहावां नृपस्तत्र तथेत्युक्त्वाहमागतः आगमिष्यामि ते राजन् श्वः प्रभाते मद्गृहे इति आगतोहं जगन्नाथ कर्तुमर्हसि
मे प्रियं वानराननवद्भाति पर्वतस्य मुखं यथा तथा कुरु जगन्नाथ कर्तुमर्हसि मे प्रियं तथेत्युक्त्वा स गोविंदः प्रहस्य मधुसूदनः तयो

लिं॰ स्वकामं गोविंदः प्रहस्य मधुसूदनः। तथेत्युवाच करिष्यामि गच्छेमोस्य यथागतं एवमुक्तो मुनिर्हृष्टः प्रणिपत्य जनार्दनं मन्यमानः कृ
गपु॰ तात्मानमयोध्यामाजगाम सः। गते मुनिवरे तस्मिन्पर्वतोपि महामुनिः प्रणम्य माधवं श्लिष्टो रहस्येनमुवाच ह वृत्तं तस्य निवेद्याग्रे नारद
१२९ स्यागमं प्रति गोलांगूलमुखं वक्त्रं मुखं भाति तथा कुरु तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुस्त्वयोक्तं च करोमि वै गच्छ शीघ्रमयोध्यां वै मा वदी नारदस्य
वै तथामि संविदं तत्र यथेत्युक्त्वाजगाम सः। ततो राजा समाज्ञाय प्राप्तौ मुनिवरौ तदा मांगल्यैर्विविधैः सर्वैरयोध्यां ध्वजमालिनीं मंड
यामास पुष्पैश्च लाजैश्च वसमंततः। वंशसिक्तागट्टद्वारां सिक्तापणमहापथां दिव्यगंधरसोपेतां धूपितां दिव्यधूपकैः। कृत्वा च नग
रीं राजा मंडयामास तां शुभां दिव्यैर्गंधैस्तथा धूपै रत्नैश्च विविधैस्तथा अलंकृतं मणिस्तंभैर्नानामाल्योपशोभितं पर्याप्यस्तरणी
पैर्दिव्यैर्भद्रासनैर्वृतं कृत्वा नृपेंद्रः स्वां कन्यां प्रदाने प्रविवेश ह सर्वाभरणसंपन्नां श्रीरिवायतलोचनां करसंमितमध्यांगीं पंचा
स्निग्धां शुभाननां सखीभिः परिवृतां दिव्यां श्रीमतीं संस्थितां तदा सभा तु सा भूमिपतेः समृद्धा मणिप्रवेकोत्तमरत्नचित्रा न्यस्तासनामा
ल्यवती सुबद्धा तामाययुस्ते नरराजवर्गाः। अथापरो ब्रह्मवरात्मजो हि त्रैविद्यवृद्धो भगवान्महात्मा सपर्वतो ब्रह्मविदां वरिष्ठो महा
मुनी नारदपर्वतौ च तावागतौ समीक्ष्याथ राजा संभ्रान्तमानसः दिव्यमासनमादाय पूजयामास तावुभौ उभौ देवर्षिसिद्धौ तौ
उभौ ज्ञानविदां वरौ समासीनौ महात्मानौ कन्यार्थं मुनिसत्तमौ तावुभौ प्रणिपत्याग्रे कन्यां तां श्रीमतीं शुभां सुतां कमलपत्राक्षीं
प्राह वीरो यशस्विनीं अनयोर्यं वरं भद्रे मनसा त्वमिहेच्छसि तस्मै मालामिमां देहि प्रणिपत्य यथाविधि एवमुक्ता तु सा कन्या सखीभिः
परिवृता तदा मालां हिरण्मयीं दिव्यामादाय शुभलोचना यत्रासीनौ महात्मानौ तत्रागत्य स्थिता तदा वीक्ष्यमाणा मुनिश्रेष्ठौ नारदं १२९
पर्वतं तथा गोलांगूलमुखं कन्या किंचित्त्राससमन्विता संभ्रान्तमानसा तस्थौ प्रवातकदली यथा तस्थौ तामाह राजासौ वत्से किं त

करिष्यसि अनयोरेकमुद्दिश्य देहि मालामिमां शुभे साप्याह पितरं ब्रह्मन्नाश्रमे तौ नरवानरौ मुनिश्रेष्ठं न पश्यामि नारदं पर्वतं तथा
अनयोर्मध्यतस्त्वेकं नरं षोडशवार्षिकं सर्वाभरणसंपन्नमतसीपुष्पसन्निभं दीर्घबाहुं विशालाक्षं तुंगोरःस्थलमुत्तमं नम्रवा
पातुकरणपटभ्रूयुगशोभितं विभक्तत्रिवलीव्यक्तं नाभिव्यक्तशुभोदरं हिरण्यांबरसंवीतं तुंगारक्तनखं शुभं पद्माकारकसंस्था
नं पद्मास्यं पद्मलोचनं पद्मास्यं पद्महृदयं पद्मनाभं श्रियावृतं दन्तपंक्तिभिरत्यर्थं कुंदकुड्मलसन्निभैः हसंतं मां समालोक्य दक्षि
णं च प्रसार्य वै पाणिं स्थितमिमं तथैव पश्यामि शुभमूर्द्धजं एवमुक्तो मुनिः प्राह नारदः संशयं गतः किं चैनं बाहुवत्सस्य कन्ये ब्रू
हि यथातथ्यं बाहुद्वयं च पश्यामीत्याह कन्यां शुचिस्मितां प्राह तां पूर्ववत्तत्र वचनं स्ववत्सस्थले शुभे किं पश्यसि च मे ब्रूहि करे किं धा
रयिष्यति कन्या तमाह मालां वै पंचरूपामनुत्तमां वत्सस्थले स पश्यामि करे कार्मुकसायकं एवमुक्तो मुनिश्रेष्ठो परस्परमनुत्तमौ
मायेयं चिंतः शांतो मध्ये कस्यचिद्देवत मायया न्यः कृतो नूनं स्वयमेव जनार्दनः आगतो न यथा कुर्यात्कथमस्मन्मुखं कृतं
गोलांगूलवमित्येवं चिंतयामास नारदः पर्वतोपि यथान्यायं वानरत्वं कथं मम प्राप्तमित्येव मनसा चिंतामापेदिवांस्तथा ततो रा
जाप्राप्याम्यौ नारदं पर्वतं तथा भवद्भ्यां किमिदं तत्र वक्त्रं तु बुद्धिविमोहनं स्वस्थौ भवंतौ तिष्ठेथां यदि कन्यार्थमुद्यतौ एवमुक्तो मुनि
श्रेष्ठौ नरपमूर्खवद्विह्वलौ नैव मोहं जल्पथ नावामिह कथं च न आवयोरेकमेषा न वरयेन्नैव माचिरं ततः सा कन्यका भूयः प्रणी
पत्य स्वदेवताः मालामादाय तिष्ठंती तयोर्मध्ये समाहिता पूर्ववत्पुरुषं दृष्ट्वा मालां न सा ददौ हि सा अनंतरं हि सा कन्या न दृष्टा मनुजेः
श्वरः ततो नारदः समभवान्किमेतदिति विस्मितौ तामादाय गतो विष्णुः स्वस्थाने पुरुषोत्तमः परां तस्यार्थमतिं शं तपस्ता वरांगना
श्रीमती सा समुत्पन्ना सागता नावनया हरिं तावुभौ मुनिशार्दूलौ अपि कामिन्यवदुःस्थितौ वासुदेवं प्रति तदा जग्मतुर्भवनं हरेः तावाग

लिं॰ पु॰ १७२

तौ समीक्ष्याह श्रीमतीं भगवान्हरिः मुनिश्रेष्ठौ समायातौ गृह्णात्वात्मसमं वरं तथेत्युक्त्वा ह्यसौ देवी प्रहसंतीव कारतत् नारदः प्राणि
पत्याग्रे गतो वाच तथा हरिं प्रियं हि कृतवानद्य मम त्वं पर्वतस्य च त्वमेव नूनं गोविंद कन्यां नाशितवानसि विमोहाद्यावामेवं बुद्ध्या
प्रीत्यर्थं समरत्नम इत्युक्त्वा पुरुषो विस्मयविघ्नाय ध्यानमच्युतः प्राणिपत्यां प्राह भगवान्भवद्भ्यां किमदीरितं कामवानपि भावो वा यं स्म
निहहरः किल एवमुक्ते पुनः प्राह वासुदेवं स नारदः कर्णमूले मम कथं गोलांगूलमुखं त्विदं कर्णमूले न माहेदेवान रत्नं कथं म
या पर्वतस्य मया विस्मा गोलांगूलमुखं त्विव स ˘ ˘ पर्वतेन तु प्रियार्थं नान्यथा निति एवमुक्ते मुनिः प्राह तस्माप्येवं जनार्दनः स्व
वं तौ हृभयोस्तत्र प्राह दामोदरो वचः प्रियं भवद्भ्यां कृतवान्सत्येनात्मानमालभे नारदः प्राह धर्मात्मा आवयोर्मध्यतः स्थितः धनु
ष्मान्पुरुषः कोत्र तां हृत्वा गतवान्किल तां हृत्वा वासुदेवोसौ प्राह तौ मुनिसत्तमौ मायाविनो महात्मानो बहवः संति सत्तमाः अत्र सा
श्रीमती न्यस्ता तौ हृष्टा मुनिसत्तमौ चक्रपाणिरहं नित्यं चतुर्बाहुरिहास्थितः तानतस्मा प्राहैं यो वेतं भवद्भ्यां विदितं हितं इत्युक्त्वा प्राणि
पत्येन मूचतुः प्रीतिमानसौ कोत्र दोषस्तव विभो नारायण जगत्पते दौरात्म्यं नृपस्यास्य मायां हि कृतवानसौ इत्युक्त्वा जग्म
तुस्तस्मान्मुनी नारदपर्वतौ अंबरीषं समासाद्य शापेनैनमयोजयत् नारदः पर्वतश्चैव यस्मादावामिहागतौ आहूय पश्चादन्यस्मै क
न्यां वदत्तवानसि एवं शापे प्रदत्ते तु भस्मराशिरिवास्थितः नृपं प्रति ततस्त्वग्रं विष्णोः प्रादुरभूत्तमात् चक्रं विन्यासितं घोरं तावुभौ
द्रुतमभ्यगात् ततः संत्रस्तसर्वांगौ धावमानौ महामुनी पुरतश्चक्रमालोक्य तमोराशिं दुरासदं कन्यासिद्धिरतो प्राप्ता आवयोरिति
वेगितौ लोकालोकांतमनिशं धावमानौ भयार्दितौ त्राहि त्राहीति गोविंदं भाषमाणौ भयार्दितौ विष्णुलोकं ततो गत्वा नारायण ज
गत्पते वासुदेव हृषीकेश पद्मनाभ जनार्दन त्राह्यावां पुंडरीकाक्ष नाथोसि पुरुषोत्तम ततो नारायणश्चिंत्यः श्रीमां श्रीवत्सलांछ १७२

नः निवार्य चक्रं धीतं च भक्तानुग्रहकाम्यया अंबरीषस्य मद्भक्तस्य येनौ मुनिसत्तमौ अनयोरीप्सितेस्वास्य हितं कार्यं मयाधुना अह
यततमः श्रीमान्प्राय प्रहसन्हरिः प्रोवाच भगवान्विष्णुः शृणुतां मिश्रमेवच अभिशापेन चैवास्मावाम्यधाबभरेतम दत्तोन्त्र
पागरत्नार्थं नास्ति तस्मान्मयाधुना अंबरीषस्य पुत्रस्य नप्तः पुत्रो महायशाः श्रीमान्दशरथो नाम राजा भवति धार्मिकः तस्मा
दहमग्रजः पुत्रो रामो नाम्ना भवाम्यहं तत्रैव दक्षिणो बाहुर्भरतो नाम वै भवत् शत्रुघ्नो नाम सव्यश्च शेषो सौ लक्ष्मणो मतः तत्र मां समु
पागम्य गच्छेदानीं स्वपंविना मुनिश्रेष्ठौ मयानुक्तौ इति स्माह च माधवः एवमुक्तस्त्वमौ नाम्नान्तर्गणाश्च जगाम वै निवारितं हरेस्त्वक्रं
यथापूर्वं मतिष्ठत मुनिश्रेष्ठौ मयानुक्तौ प्रणिपत्य जनार्दनं निर्गतौ शोकसंतप्तौ हूयतस्तौ परस्परं अद्यप्रभृति देहान्तं भूयः कर्म
परिग्रहं न करिष्याव स्मृत्वा प्रतिज्ञाय वनाहवी योगध्यानपरौ शुद्धौ यथापूर्वं व्यवस्थितौ अंबरीषश्च राजासौ परिपाल्य च मेदिनीं
सभृत्यज्ञातिसंपन्नो विष्णुलोकं जगाम वै मानार्थमंबरीषस्य तथैव मुनिसत्तमौ रामो दाशरथिर्भूत्वा नाम्ना वै देवशोभवत् मुन
यश्च तया सर्वं भगवान्मुनिसत्तमाः मायान कार्या विद्वद्भिरित्याहुः प्रेतनेहरिं नारदः पर्वतश्चैव विरक्तानां विशेषेण मायाविर्मु
विनिर्मुक्तौ रुद्रभक्तौ बभूवतुः एतद्धि कथितं सर्वं मया युष्माकमद्य वै अंबरीषस्य माहात्म्यं मायाविनं च वै हरेः यः पठेच्छृणुयाद्वा
पि श्रावयेद्वापि मानवः मायां विसृज्य पुण्यात्मा रुद्रलोकं स गच्छति रुद्रेयवित्रपापघ्नं पुण्यं वै देहदीपितं सायंप्रातः पठेन्नित्यं
विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे श्रीमत्याख्यानं नाम सप्ताष्टाधिकशततमोध्यायः १८ अथ ऋषय ऊचुः मा
यावितं श्रुतं विष्णोर्दिव्यदेवस्य धीमतः कथं ज्येष्ठा समुत्पत्तिर्देवदेवाज्जनार्दनात् वक्तुमर्हसि चास्माकं रोमहर्षण तत्त्वतः सूत उवाच
प्रनारितथतः श्रीमान्नारायणः प्रभुः जगद्वैधमिदं चक्रे मोहनाय जगत्पतिः विष्णुर्वै ब्राह्मणान्वेदान्वेदधर्मान्सनातनान्

लि श्रियंपद्मांतथाज्येष्ठांभागमेकमकारयत् ज्येष्ठामलक्ष्मीमशुभांवेदवाह्यान्नराधमान् अलक्ष्मीमग्रतःसृष्ट्वापश्चात्पद्मांजनार्दनः ज्ये
गपु. ष्ठातेनसमाख्याताअलक्ष्मीर्द्विजसत्तमाः अमृतोद्भववेलायांविषानंतरमुत्तमा अशुभासातथोत्पन्नाज्येष्ठाचइतिवैश्रुतं ततःश्री
१७३ स्समुत्पन्नापद्माविष्णुपराक्रमा दुःसहोनामविप्रर्षिःहृष्टयेमशुभांतदा लोकेचचारहृष्टात्मातयासहमुनिस्तदा यस्मिन्घोषो
हरेश्चैवहरस्यचमहात्मनः वेदघोषस्तथाविप्राहोमधूमस्तथैवच भस्मांगिनोवायत्रासंस्तत्रतत्रभयार्दिता पिधायकर्णौसं
173 यातिधावमानाइतस्ततः ज्येष्ठामेवंविधांदृष्ट्वादुःसहोमोहमागतः तयासहवनेगत्वाचचारसततंमुनिः तत्रायांतंमहात्मानंमा
र्कंडेयमपश्यत प्रणिपत्यमहात्मानंदुःसहोमुनिरब्रवीत् भार्येयंभगवन्मह्यंनतमन्यतिकदाचन किंकरिष्यामिविप्रर्षेस्तुनया
सहभार्यया प्रविशामितथाउक्तश्चउवाचविशाम्पते मार्कंडेयउवाच शृणुदुःसहसर्वत्रअकीर्तिरशुभाविना अलक्ष्मीरतं
लोकेयंज्येष्ठास्यमिनेंदिता नारायणपरायत्रजनासन्ह्नमानसा वैस्मवाहृदभक्तावानविशेषाकथंचन नारायणहृषीकेश
पुंडरीकाक्षमाधव अच्युतानंतगोविंदवासुदेवजनार्दन रुद्ररुद्रेतिरुद्रेतिशिवायचनमोनमः नमःशिवतरायेतिशंकरायेति
तिसर्वदा महादेवमहादेवमहादेवेतिकीर्तयन् उमायाःपतयेचैवहिरण्यपतयेसदा हिरण्यबाहवेतुभ्यंवृषांतकनमोनमः
नृसिंहवामनाचिंत्यमाधवेतिचयेजनाः वदंतिसततंदृष्टास्तेत्रगृहवनादिषु आरामेचैवगोष्ठेषुनविशेषकथंचन ज्वाला
मालाकरालेवसहस्रादित्यसन्निभं वह्निर्विस्फारिततोघ्रतेषामहंतिसदाशुभे स्वाहाकारोवषट्कारोगृहेयस्मिन्नविद्यते न
द्विवावान्समागच्छेत्साम्वीचोचाथयत्रवै वेदाभ्यासरतानित्यंनित्यकर्मपरायणाः वासुदेवार्चनरताहृस्ताविवर्जयेत् अग्निहोत्रं १७३
गृहेयेषांलिंगार्चावारतेहच वासुदेवतनुर्वापि चंडिकायत्रतिष्ठति दूरतोव्रजतांदित्वासर्वपापविवर्जितान् नित्यनैमित्तिकैर्य

तैर्यैयजंतेमहेश्वरंता नदिनाव्रजवान्यत्रतुः सहतेमहोत्सवा श्रोत्रियाब्राह्मणागावोगुरवोविषदः सदा रुद्रभक्ताश्चपूज्यंतेयै
र्निंद्यंतान्विवर्जयेत् उं॥ महउवाच यस्मिन्प्रवेशेयोगेणामतद्ब्रूहिमुनिसत्तम तच्चापभयनिर्मुक्तोविशाम्येषांगृहेसदा मार्कंडेयउवा
यत्रभर्ताचभार्याचपरस्परविरोधिनौ सभार्यस्तद्गृहेस्थितेनस्वविशपाभयवर्जितः देवदेवोमहादेवोरुद्रस्त्रिभुवनेश्वरः विनियो
यत्रभगवान्निशाघ्राभयवर्जिता वामदेवव्रतिनास्तियत्रनास्तिसदाशिवः जपहोमादिकंनास्तिभस्मनास्तिगृहेनृणां मार्जन्या
भंजनंनास्तिचतुर्दश्यांविशेषतः कृष्णाष्टम्यांचरुद्रायसंध्यायांभयवर्जिता चतुर्दश्यांमहादेवंनयजंतिचयत्रवै विसोनामविद्दो
नासैरशुभ्रोसिर्ईरात्मभिः नमः कृष्णायशर्वायशिवायपरमेष्ठिने व्रतलोपाचनरामूढानवदंतिदुरात्मकाः तेत्रवसतेनवत्सस
भार्यस्त्वंसमाविश वेदवेदोघानयत्रास्तिरुद्रस्तुजावयत्रन पितृकर्मविहीनस्त्वंसभार्यस्त्वंसमाविश राज्ञोराज्ञोगृहेयस्मिन्कलहोव
तेतेमिथः अन्नयासर्वमतिशांविशातंभयवर्जितः लिंगार्चनायस्यनास्तियस्यनास्तिजपादिकं रुद्रभक्तिविनिंदावतत्रैवविशन्ति
भयः अतिथिः श्रोत्रियोवापिगुरुर्वादेवसेवापिवा नसंतियद्गृहेगावः सभार्यस्त्वंसदाविश बालानांप्रेक्ष्यमाणानांयत्रहस्ताग्रभ
लयन् भक्ष्याणांनत्रसंदत्तः सभार्यस्त्वंसमाविश अनभ्यर्च्यमहादेवंवामदेवमथापिवा अद्भुताविधिवयत्रनत्रानित्यंसमाविश
प्रकारागारविध्वंसनेदेवाञ्चकुटुंबिनो तद्गृहंत्वंसमासाद्यवसतिंसंप्रकल्पयथाः यत्रकंटकिनोवृक्षायत्रनिष्पावल्लरी ब्रह्मह
तानयत्रास्तिसभार्यस्त्वंसमाविश अगस्त्याकीदयोवापिवंधुजीवोगृहेध्रुवे करवीराविशेषेणानंद्यावर्तमथापिवा मल्लिका
वागृहेयेषांसभार्यस्त्वंसमाविश कन्यांचयत्रवैवल्लीद्राक्षीवावजटागृहे बकुलोऽर्कवृनोयत्रसभार्यस्त्वंसमाविश यस्यकाको
गृहेनित्सान्नारामवागृहेपिवा दंडिनोमुंडिनोवापिसभार्यस्त्वंसमाविश एकादशींनजर्वेतिगृहेयत्रतपोधन नरपालोघवायत्र

लि॰ सभार्यस्त्वं समाविश मित्रं वा विप्रुवो यस्य गृहे हतं पापाकमल्पधा वीहं वा विक्रमासायतनं नर्त्तीं समाविश शयनासनकालेषु भोज-
ग॰पु॰ नास्नवर्तिषु येषां वदतिनो वाणीनामानीहृ जगत्यते: तद्गृहे ते समाख्यातं सभार्यस्य निवेशितं पाषंडाचाररनिरताः श्रौतस्मार्तव-
१७४ हिष्कृताः विष्णुभक्तिविनिर्मुक्ता महादेवविनिंदकाः नास्तिकाश्च शठा यत्र सभार्यस्त्वं समाविश सर्वस्मायि पतितं येन वदंति पि-
नाकिनः साधारणमस्त्वं त्येते सभार्यस्त्वं समाविश ब्रह्मा च भगवानिंद्रः शक्रः सर्वसुरेश्वरः रुद्रप्रसादजं सर्वं न वदंति दुरात्मकाः
तेषां गृहे हतं यावत्तत्र मा वासं वसदा नव विश भक्तगृहे तेषामपि हृणीमनन्यधीः अग्रांतिके वले मूढाः पक्वमन्नं विवितसः स्नानमं-
174 गलहीनाश्च येषां वै गृहं माविश यानारीशौचदिभ्रष्टा देहसंस्कारवर्जिता सर्वभक्षरता नित्यं नस्याः स्थाने समाविश मलिनास्याः
स्वयं मर्त्या मलिनां बरधारिणः मलदंता गृहस्याश्च गृहे तेषां समाविश पादशौचविनिर्मुक्ताः संध्याकाले च शायिनः संध्यायां
नार्चयंते ये गृहे तेषां समाविश अत्यशनरतामर्त्याः प्रतिपानरतानराः हातवादक्रिया मूढा गृहे तेषां समाविश ब्रह्मस्वहा-
रिणा ये च वा यो गत्या त्यजयंति वै शूद्रान्नभोजिनो वापि गृहे तेषां समाविश मद्यपानरताः पापा मांसभक्षणतत्पराः परदाररताम-
त्या गृहे तेषां समाविश पर्वण्यप्य वाभिरता मैथुने वा दिवारताः संध्यायां मैथुनं येषां गृहे तेषां समाविश हाहृहमैथुनं येषां या-
नेवनत्स्वगवस्तवा जले वा मैथुनं कुर्यात्सभार्यस्त्वं समाविश रजस्वलां स्त्रियं गच्छे चंडालीं वा नराधमः कन्यां भार्या वा महेंद्रापि गृहे ते-
षां समाविश बहुनां किं प्रलापेन नित्यकर्मबहिष्कृताः रुद्रभक्तिविहीना ये गृहे तेषां समाविश शृंगैर्दिव्यैो वधैः शुद्धैः शोकसा-
लिंगपराङ्गति भगदावं करोत्यस्य सभार्यस्त्वं समाविश सूत उवाच स्त्रयुक्तं समुनिः श्रीमाञ्ज्ञिर्मार्ज्यनयेनेतदा ब्रह्मर्षिर्ब्रह्मसं- १७४
काशस्तत्रैवांतरधीयत दुःसहे पितृयोग्यकानिस्थानानि समुपेयिवान् विशेषाद्देवदेवस्य विस्मार्तामात्मना सभार्यो मुनिशार्दू-

लक्षिताज्येष्ठा इति स्मृता ३ सहस्रा मुदा वै वेदं तदा गाम्युसमं तेरे अशुभम्य मवनाहं वै प्रवेक्ष्यामि रसातलं आवयोस्थानमालोक्य
निवासार्थं ततः पुनः आगमिष्यामि ते थार्थमित्युक्ता तमुवाच सा किमर्थं आमि महाभाग को मे दास्यति वा बलिं इत्युक्ता तां मुनिः
प्राह यास्मिय स्त्रीयजंति वै बलिभिर्धूपदीपैश्च न तासां गृहमाविश उक्त्वा वा विशन्नथ यातालं विलयोगतः अथापि च विनि
विद्वामुनिः सजलसंस्तरे ग्राम्यपर्वतवालेषु नित्यमास्ते शुभायुतः प्रसंगात् देवदेवस्य विष्णोस्त्रिभुवनेश्वरः लक्ष्याट्टहस्तयाल
लीसमाह जनार्दनं भर्त्ता गतो महाबाहो विलक्ष्य कासमं प्रभो अनाथाहं जगन्नाथ वृत्तिं देहि नमोस्तु ते सूत उवाच इत्यु
क्तो भगवान्विष्णुः प्रहस्याह जनार्दनः ज्येष्ठामलक्ष्मीं देवेशो माधवो मधुसूदनः विष्णुरुवाच ये रुद्रमनंतं च शर्वं शंकरं नीललो
हितं अंबां हैमवतीं वापि जननीं जगतामपि मद्भक्तान्निंदयंत्यत्र तेषां वित्तं तवैव हि ये मां चैव महादेवं भेदेनोपचरंति वै मूढात्म
भक्ता मद्भक्ताश्चापि तेषां धनं तव यस्मात्त्यांत्यातो हो ब्रह्मा प्रसादाद्धि तते सदा ये यजंति विनिर्देवं मम विद्वेषकारकाः मद्भक्तान्निवते
भक्ता रुद्रं वर्तंति दुर्मेदाः तेषां गृहं धनं क्षेत्रं इष्टं पूर्त्तं तवैव हि सूत उवाच इत्युक्ता तां परित्यज्य लक्ष्म्या लक्ष्मीं जनार्दनं जजाप भगवा
न्रुद्रमलक्ष्मीक्षयसिद्धये तस्माद्देयं तस्यै च बलिर्नित्यं मुनीश्वराः विष्णुभक्तैर्न संदेहः सर्वयत्नेन सर्वदा अंगनाभिः सदा पूज्या च ब
लिभिर्धूपदीपकैः यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान् अलक्ष्मीर्नश्यते तस्य लक्ष्मीवान् लभते गति इति श्रीलिंगपुराणे उत्त
रभागे अलक्ष्मीहननं नाम नवाधिकपंचमोध्यायः १८ ऋषय ऊचुः किं जपन्मुच्यते जंतुः सर्वलोकभयादिभिः सर्वपापविनिर्मुक्तः
प्राप्नोति परमां गतिं अलक्ष्मीं वाथ संत्यज्य प्राप्नोति जपनेन वै लक्ष्मीवान् सो भवेत्सर्वं सनत्कुमार महार्हसि सूत उवाच
नोक्तं वसिष्ठाय महात्मने वक्ष्ये संक्षेपतः सर्वं सर्वलोकहिताय वै श्रुत्वैवं तद्वचनं सर्वं प्रणिपत्य जनार्दनं देवदेवम जं विष्णुमव्ययं
हा

लिं॰
गपु॰
१८५

175

लभ्यते सर्वपापहरं शुद्धं मोक्षदं ब्रह्मचारिणां मनसा कर्मणा वाचा यो विद्वान्गुणकर्मकृत् नारायणं जपेन्नित्यं प्रणम्य पुरुषोत्त
मं स्वपन्नारायणं देवं गच्छन्नारायणं तथा भुंजन्नारायणं विप्रः तिष्ठञ्जाग्रत्सनातनं उन्मिषन्निमिषन्वापि नमो नारायणेति वै भक्त
यश्च जपेन्नित्यं नमो नारायणेति च अभिमंत्र्य स्पृशेद्भुंक्ते स याति परमां गतिं सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिं अलक्ष्मीश्च मया
प्रोक्ता पत्नी या दुःसहस्य च नारायणपदं श्रुत्वा गच्छत्येव न संशयः अलक्ष्मीर्देवदेवस्य हरेः कृष्णस्य वल्लभा गृहे तेषु तथा वासं नैव च
सति सुव्रताः आलोक्य सर्वशास्त्राणि विचार्य च पुनः पुनः इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायणः सदा किं तत्र बहुभिर्मंत्रैः किं तत्र ब
हुभिर्जपैः नमो नारायणायेति मंत्रः सर्वार्थसाधकः तस्मात्सर्वेषु लोकेषु नमो नारायणेति च जपन्स याति विप्रेंद्रा विष्णुलो
कं स गच्छति मंत्रो मया पुरा प्रोक्तः सर्ववेदार्थसाधकः द्वादशाक्षरसंयुक्तो द्वादशात्मा पुरातनः तस्यैवेह च माहात्म्यं संक्षेपात्प्रवदा
म्यहं कश्चिद्द्विजो महाप्राज्ञस्तपस्तप्त्वा कथंचन पुत्रमेकं तथोत्पाद्य संस्कारैश्च यथाक्रमं योजयित्वा यथाकालं कृत्वोपनयनं पु
नः अध्यापयामास तदा सर्वं नोवाच किंचन जिह्वा न स्पंदते तस्य दुःखितो भूद्द्विजोत्तमः वासुदेवेति नियतं जपन्नास्ते द्विजस्त्वसौ
पिता तस्य तथैवान्यां परिणीय यथाविधि पुत्रानुत्पादयामास तेष्वेव विधिपूर्वकं वेदानधीत्य संपन्ना बभूवुः सर्वसंमताः ऐतरेय
स्य माता दुःखिता शोकमूर्छिता उवाच पुत्रं सापत्न्या वेदवेदांगपारगाः ब्राह्मणैः पूज्यमाना वै मोदयंत्येव मातरं मम त्वं भाग्यहीना
याः पुत्रो जातो निराकृतिः ममात्र निरयः श्रेयान्न कथंचन जीवितं इत्युक्तः स विनिर्गत्य यज्ञवाटं जगाम वै तस्मिन्यज्ञे द्विजानां तु
नमंत्रः प्रतिपेदिरे ऐतरेयाश्चितेन तत्र ब्राह्मणा मोहितास्तदा ततो वाणीं समुद्गृत्य वासुदेवेति कीर्तनात् ऐतरेयस्ततो विप्राः प्रणि १८५
पत्य यथा तथा पूजां चक्रुस्ते तो यज्ञे स्वयमेवाजगाम ह ततः समाप्ते यज्ञे ऐतरेयाय नारिभिः सर्वदेवान्सदस्याह समंदगात्समा

हितः तुष्टुवुश्च यथा विप्रा ब्राह्मणाद्यास्तथा द्विजाः सस्रजुः पुष्पवर्षाणि विबुधाः सिद्धचारणाः एवं समाप्य वै यज्ञमैतरेयो द्विजो
त्तमाः मातरं पूजयित्वा तस्यानेविश्लोर्जगाम ह एतद्वै कथितं सर्वं द्वादशाक्षरवैभवं पठतां शृण्वतां नित्यं महापातकनाशनं जपेद्यः
पुरुषो नित्यं द्वादशाक्षरवैभवं मया तिदिवमत्र लेतद्विप्रोः परमं पदं स्मृतिपापसमाचारो द्वादशाक्षरचिंतकः प्राप्नोति परमं स्थानं
नात्र कार्या विचारणा किं पुनर्ये स्वधर्मस्था वासुदेवपरायणाः दिव्यस्थाने महात्मानः प्राप्नुवंतीति सुव्रताः इति श्रीलिंगपुराणे उत्तर
भागे द्वादशाक्षरप्रशंसा नाम सप्ताधिकषष्टितमोऽध्यायः ।६७। सूत उवाच श्रुणुतो द्विजश्रेष्ठा नमो नारायणेति च द्वादशाक्षरमं
ब्रह्मपरमः परमात्मनः मंत्रः षडक्षरो विप्राः सर्ववेदार्थसंचयः यथा नमः शिवायेति मंत्रः सर्वार्थसाधकः तथा शिवतरायेति
दिव्यः पंचाक्षरः शुभः मयस्कराय चैवं नमस्ते शंकराय च समाक्षरोयं रुद्रस्य प्रधानपुरुषस्य च ब्रह्मा च भगवान्विष्णुः सर्वे देवाः स
वासवाः मंत्रैरेतैर्द्विजश्रेष्ठा मुनयश्च जपंति ते शंकरं देवदेवेशं मयस्करमजोद्भवं शिवं च शंकरं रुद्रं देवदेवमुमापतिं प्राह्न नमः
शिवायेति नमस्ते शंकराय च मयस्कराय रुद्राय तथा शिवतराय च जप्त्वा मुच्येत वै विप्रा ब्रह्महत्यादिभिः तथात पुरा कश्चिद्द्विजः
प्राप्नोत्येव धुंधुमूक इति श्रुतः आसीत्त्रेतायुगावर्ते च मनोः प्रभोः मेघवाहनकल्पे वै ब्रह्मणः परमात्मनः मेघो भूत्वा महादेवं बहू
तिवासमसमोक्षरं बहुमानेन वै देवं महादेवमबाहवः गविनातिभागाद्रुद्रस्यानिश्वासोच्छ्वासवर्जितः विज्ञाप्य शितिकंठाय तपश्चक्रे
भुजेन्द्रणः तपसा परमैश्वर्यं बालं वै वमहाद्भुते लब्धवान्परमेशानः क्लेशाद्वहश्चते बहुमानेन वै नेदो देवदेवो जनार्दनः तस्मा
कल्पान्तदावासीन्मेघवाहनसंज्ञया तस्मिन्कल्पे मुनिः शापाद्धुंधुमूकः सम्भवः धुंधुमूकात्मजस्तेनु डरात्मा च बभूव सः धुंधुमू
कः पुराणको भार्यया सह मोदते तस्यां वै स्थापितो गर्भः कामासक्तेन चेतसा अमावस्या महत्येव गृहे ते रुद्रदेवते अनर्वन्तीनदाभा

लि
गपु
१२९

यौ भुक्तो तेन यथासुखं अष्टतमा च तेन नयं विशालां तां प्रयत्नतः रौद्रे मुहूर्ते मदनाधिष्ठितो मुनिसत्तम मातुः पितुः तथा वृत्ताः स्वसंज्ञा
तस्य यात्नतः श्रुणीत सुचतुर्विप्रं धुंधुमूकं मिथस्तदा मित्रावरुणनामानौ ऋषभं मुनिसत्तमौ वसिष्ठः प्राह नौ वापि प्रभावाद्धि बृहस्पतेः
पुत्रस्त्वत्यासौ दुर्बुद्धिः पिशुनो व्यसनी किल्बिषात् दुःखितो धुंधुमूको सौ दृष्ट्वा पुत्रमवास्थितं जातकर्मादिकं कृत्वा विध्यैव तस्य यमेव च अध्याप
यामास सततं विधिनैव द्विजोत्तमाः तेनाधीतं यथान्यायं धुंधुमूकेन सुव्रताः कृत्वोद्वाहं तदा गत्वा गुरुशुश्रूषणे रतः अनेनैव गुरोः श्रे
ष्ठपौं धुमूकेन दुर्मदात् भुक्ता च वृषलीं दृष्ट्वा स्वभार्यां द्विति · · · · एकशय्यासनगतो धौंधुमूको द्विजोत्तमाः तया च वारदुर्बुद्धि
स्त्वकार्यमगतिप्रदं माध्वी पीता तया सार्धं तेन गत्वा विहृद्धये केनापि कारणेनैव नामुद्दिश्य पद्विजोत्तमाः निहिता सा च पापेन वृषली
गते मंगला ततस्तस्या नदातस्य भ्रातृभिर्निहतः पिता माता च तस्य दुर्बुद्धेर्धुंधुमूकाश्रयेन च भार्या च तस्य दुर्बुद्धेः स्नाता स्त्री चापि सुव्र
ताः राज्ञा त्वनादेहान्नष्टं कुलेतस्यास्तस्य च गतासौ धुंधुमूकश्च येन केनापि लीलया दृष्ट्वा तमुनिश्रेष्ठं रुद्रजाप्यपरायणं लब्धा
पाशुपतं तत्र पुरो देवान् महेश्वरात् लब्ध्वा पंचाक्षरं चैव वषडुत्तरमुत्तमं पुनः पंचाक्षरं चैव दृष्ट्वा लब्ध्वा पृथक्पृथक् व्रतं कृत्वा च वि
धिनाद्विज द्वादशमासिकं कालधर्मं गतः कालेपूजितस्वयमेन वै उद्धृता च तथा माता पिता स्त्री लाश्च सुव्रताः पत्नीं च सुभगा जाता
स्मृलिता च पतिव्रता नाभिर्विमानमारुह्य देवैः सेंद्रैरभिष्टुतः गाणपत्यमनुप्राप्य रुद्रस्य दयितो भवत् तथा शतान्तरं मंत्रं वत्सवा विद्वा
दशान्तरं कोटिकोटिगुणं पुण्यं पंचाक्षरकार्या विचारणा तस्माज्जपेच्च यो नित्यं प्राग्युक्तेन विधानतः शाक्तिबीजसमायुक्तं स याति परमां ग
तिं एतद्वः कथितं सर्वं कथा सर्वसमुत्तमं यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान् स याति ब्रह्मलोकं तु रुद्रजापी त्वनुत्तमं १२९
इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे दशोत्तरशततमोऽध्यायः ।१०। ऋषय ऊचुः देवैः पुरा कृतं दिव्यं व्रतं पाशुपतं शुभं ब्रह्मणा च स्वयं सूत

तत्कर्मिणाश्लिष्टकर्मिणा पतितेन च विप्रेण यो ऽयमुक्तेनैव तया कृत्वाजस्यागतिं प्राप्य कथं पाशुपतं व्रतं कथं पशुपतिर्देवः शं
करः परमेश्वरः वक्तुमर्हसि चास्माकं परं कौतूहलं हि नः सूत उवाच पुराशापादिनिर्मुक्तो ब्रह्मपुत्रो महायशाः रुद्रस्य देवदे
वस्य पैङ्गे देहसमाज्ञया शिलादपुत्रमासाद्य नमस्कृत्वा विधानतः मेरुपृष्ठे मुनिवरः श्रुत्वायममतत्त्वं माहेश्वरं सनिश्रेष्ठोब्र
ह्मपुत्रः प्रभुः नंदिनं प्रणिपत्यैवं नं कथं पशुपतिः प्रभुः वक्तुमर्हसि चास्माकं तत्सर्वं च तत्त्वतो ह सा तत्सर्वं श्रुतवान्व्यासः कृष्णद्वैपा
यनः प्रभुः तस्मादहमुपश्रुत्य युष्माकं प्रवदामि वै सर्वेष्ट एवं तव वचनेन नमस्कृत्य महेश्वरं श्रीसनत्कुमार उवाच कथं पशुपति
देवः पशवः के निरूपिताः कैः पाशैस्ते निबध्यन्ते विमुच्यन्ते च के पुनः शैलादिरुवाच सनत्कुमार वक्ष्यामि सर्वमेतद्यथातथं
रुद्रभक्तस्य शान्तस्य तव कल्याणचेतसः पशवः परिकीर्त्यन्ते समस्ताः पशुवर्तिनः तेषां पतित्वात् भगवान्रुद्रः पशुपतिः स्मृतः अ
नादिनिधनो धाता भगवान्विष्णुरव्ययः मायापाशेन बध्नाति पशुवत्परमेश्वरः स एव मोचकस्तेषां ज्ञानयोगेन सेवितः अवि
द्यापशुबद्धानां नान्यो मोचक इष्यते तमृते परमात्मानं शंकरं परमेश्वरं चतुर्विंशतितत्त्वानि पाशा वै परमेष्ठिनः तैः पाशैर्मोच
यत्येकः शिवजीवानुपाश्रितः निबध्नाति पशूनेकः चतुर्विंशतिपाशकैः स एव भगवान्रुद्रो मोचयत्यपि सेवितः दशेंद्रिय
मयैः पाशैरंतःकरणसंभवैः भूततन्मात्रपाशैश्च पशून्मोचयति प्रभुः इंद्रियार्थमयैः पाशैर्बध्वा विषयिणः प्रभुः पाशामु
क्तो भवेत्सेव परमेश्वरसेवया भजत्येष यथा तैर्वै सेवा या परिकीर्तिता तस्मात्सेवा बुधैः प्रोक्ता भक्तिशब्देन भूयसी ब्रह्मादिस्त
म्बपर्यंतं पशुबद्ध्वा महेश्वरः त्रिभिर्गुणमयैः पाशैः कार्यं कारयति स्वयं दृढेन भक्तियोगेन पशुभिः पर्युपासितः मोचयत्येव ता
सयः शंकरः परमेश्वरः भजनं भक्तिरित्युक्ता वाङ्मनःकायकर्मभिः सर्वकार्येणहेतुना पाशच्छेदपटीयसी सत्यः सर्वग इत्यादि

लि.
गपु.
७७

१७७

शिवस्य गुणाचिंतनं रूपोपादानचिंतां च मानसं भजनं विदुः वाचिकं भजनं धीराः प्रणामादिजपं विदुः कायिकं भजनं सद्भिः प्रा
णायामादिकथ्यते धर्माधर्ममयैः पाशैर्बंधको देहिनामयं मोचकः शिवएवैको भगवान्परमेश्वरः चतुर्विंशतितत्वानि मायाक
र्मगुणा इति कीर्त्यंते विषयः पाशाः एतैर्जीवनिबंधनाः तैर्बद्धाः शिवभक्तो वमुक्तास्ते सर्वदेहिनः पंचक्लेशमयैः पाशैः पशून्बध्ना
ति शंकरः सएव मोचकस्तेषां भक्त्या सम्यगुपासितः अविद्यामस्मितां रागं द्वेषं च द्विपदां वरः वदंत्यभिनिवेशं च क्लेशान्पाशुत्व
मागतान् तमो मोहो महामोहस्तामिस्र इति पंडिताः अंधतामिस्रमित्याहुरविद्यां पंचधास्थितां तान्सर्वान्मुनिशार्दूल सर्वान्श्चैवा
पविद्यया शिवो मोचयति श्रीमान्नान्यः कश्चिद्विमोचकः अविद्यां तम इत्याहुरस्मितां मोह इत्यपि महामोह इति प्राज्ञा रागं योगपरा
यणाः द्वेषं तामिस्रमित्याहुरंधतामिस्रमित्यपि तथैवाभिनिवेशं च मिथ्याज्ञानं विवेकिनः तमसोष्टविधा भेदा मोहश्चाष्टविधः
स्मृताः महामोहप्रभेदाश्च बुधैर्दशविधाः स्मृताः अष्टादशविधं प्राहुस्तामिस्रं च विचक्षणाः अंधतामिस्रभेदाश्च तथाष्टादशधाः स्मृ
ताः अविद्यास्य संबंधो नातीतो नाप्यनागतः भवेद्रागेण देवस्य शंभोरागोनिवासिनः नैवास्य यथा संधिस्तस्य देवस्य नापि च
कालत्रयेपि संबंधस्तस्य द्वेषेण नो भवेत् मयातीतस्य देवस्य स्थाणोः पशुपतेर्विभोः तथैवाभिनिवेशेन संबंधेन कदाचन शंकर
स्य शरण्यस्य शिवस्य परमात्मनः कुशलाकुशलैस्तस्य संबंधो नैव कर्मभिः भवेत्कालत्रये शंभोरविद्यामतिवर्तिनः विपाकैः क
र्मणां वापि न भवेद्देवसंगतः कालेषु त्रिषु सर्वज्ञशिवस्य शिवदायिनः सुखदुःखैरसंस्पृष्टः कालत्रितयवर्तिभिः ज्ञानैर्विनश्व
रैर्भावैर्ध्यापनादात्मकः परस्परामयैरपरामृष्टकालत्रितयगोचरैः धियां पतिः स्वयंभूरेष महादेवो महेश्वरः अस्पृष्टः कर्मसंस्का ७७
रैः कालत्रितयवर्तिभिः तथैव भोगसंस्कारैर्भगवानंतकांतकः सविशेषः परो देवो भगवान्परमेश्वरः चेतनाचेतनायुक्तो प्र

पंवाद्याविलान्पर: लोकेशातिशयत्वेनजनै: सूर्यविलोकितै: शिवेनातिशयत्वेननत्वंप्राज्ञमनीषिणा: प्रतिसर्गप्रसूतानांब्र
ह्मणाशास्त्रविस्तरं उपदेष्टासपवादौकालावच्छेदवर्तिनां कालावच्छेदयुक्तानांगुरूणामप्यसौगुरु: सर्वेषामेवसर्वेश: काला
वच्छेदवर्जित: अनादिरेवसंबंधोविज्ञानातिशय:पर: स्थितास्त्रेनीदृश: सर्वपरिशुद्ध: स्वभावत: आत्मप्रयोजनाभावेपरानुग्र
हएवहि प्रयोजनंसमस्तानांकार्याणांपरमेष्ठिन: प्रणवोवाचकस्तस्यशिवस्यपरमात्मन: शिवरुद्रादिशब्दानांप्रणवोपिपर:
स्मृत: शंभो: प्रणववाच्यस्यभावनाभजनादपि यासिद्धि: सापराप्राप्याभवत्येवनसंशय: तानन्तंप्रयत्नेनयोगंपाशुपतं
परं उक्तंवेदेवेदेवैनसर्वेषामनुकंपया सहोवाच अस्थूलमनंतंह्रस्वञ्चस्वदीर्घमलोहितमम्नं वर्कसंस्पर्शसवत्तषकमशोकम
वागमम्लनमसंगसंगधमरसमतेजस्कमप्रमाणमसखमनामगोत्रमनगणमनायसप्यमरूपपारयोसर्वातीतमपूर्वमस्तमस
मेहतमपूर्वमनपरमनंतनसर्वोन्मुक्तदभौतिकस्त्रनएनकालत्रयेतानापरंपशुपतिंप्रभुं योगेपाशुपतेवास्मिन्नर्थमर्थकिलो
तमे लवाकारंप्रदीपंस्यागायगरहपतिंस्मरतनान्मंतरस्य संयमद्दारवासंपवनपट्टनरंनायकंचेंद्रियाणां वागजालैकसहेतोविन
टस्मितिमवृंदएपतेनैवकिंचि देहस्थंपाशुशंमुग्रमसिकिमपरंशास्त्रजालांधकारे एवंसम्यग्बुध्वात्मा.... मुनीनाम
मयंचात्मनियोजयेत् इतिश्रीलिंगपुराणेउपरिभागेदशोत्तरशततमोध्याय: ॥ सनत्कुमारउवाच भूयएवममाचक्ष्वमाहिमान
मुपायते: भवभक्तमहाप्राज्ञभगवन्नंदिकेश्वर शैलादिरुवाच सनत्कुमारसंक्षेपात्वक्ष्याम्यशेषत: महिमानंमहेशस्यभव
स्यपरमेष्ठिन: नास्यप्रकृतिबंधोभूयापिबंधोनकश्चन जिह्वाबंधोनतस्यास्तित्राणबंधोनकश्चन पादबंध: पाणिबंधोवाग्बंध:
शैवमस्नत: उपस्थेंद्रियबंधश्चभूततन्मात्रबंधने नित्यशुद्ध:स्वभावेननबंधनंनिसर्गत: नित्यमुक्तइतिप्रोक्तोमुनिभिस्तत्ववेदिभि:

लिं॰
पु॰
१२८

अनादिमध्यनिधनस्यशिवस्यपरमेष्ठिनः बुद्धिंसूतेनियोगेनप्रकृतिःपुरुषोविना अहंकारंप्रसूतेसाबुद्धिस्तस्यनियोगतः
अंतर्यामीनिविष्टेषुप्रसिद्धस्यस्वभावतः इंद्रियाणिदशैकंचतन्मात्राणिवशाघते अहंकारोपिसंसूतेशिवस्यपरमेष्ठिनः
तन्मात्राणिनियोगेनतस्यसंसृजतेप्रभोः महाभूतान्यशेषेणमहादेवस्यधीमतः ब्रह्मादीनांचभूतानांतृणांतानांहिदेहिनां
महाभूतान्यशेषाणिजनयंतिशिवाज्ञया अव्ययस्यातिसर्वाद्याबुद्धिस्तस्याज्ञयाविभोः स्वभावसिद्धमैश्वर्यंस्वभावादेवभूतयः
तस्याज्ञयासमस्तार्थानहंकारोपिमन्यते चित्तंचेतयतेचापिमनःसंकल्पइत्यपि श्रोत्रंशृणोतितच्छब्दान्शास्तृस्पर्शादिकंचन प्र
भोराज्ञाबलेनैवभवस्यपरमेष्ठिनः वदनंकुरुतेवाकंनमौनादिकदाचन शरीरिणामशेषाणांतस्यदेवस्यशासनात् करोति
पाणिरादानंगमनादिकदाचन सर्वेषामेवजंतूनांनियमादेववेधसः विहारंकुरुतेपादोनोत्सर्गादिकदाचन समस्तदेहि
नांशिवस्यैवनियोगतः उत्सर्गंकुरुतेपायुर्नबंधनंकदाचन जंतोर्जातस्यसर्वस्यपरमेश्वरशासनात् आनंदंकुरुतेपस्थ
नपस्थोवचनाद्विभोः सर्वेषामेवभूतानामीश्वरस्यैवशासनात् अवकाशाद्विशेषाणांभूतानांसंप्रयच्छति आकाशःसर्वदा
तस्यपरमस्यैवशासनात् निदेशेनशिवस्यैवभेदैःस्वैरावहादिभिः विभर्तिसर्वभूतानांशरीराणिप्रभंजनः निदेशाद्देवदेवस्य
समस्तंधगतोमरुत् लोकयात्रांवहत्येवभेदैस्तैरावहादिभिः नागाद्यैःपंचभिर्भेदैःशरीरेषुप्रवर्तते उपदेशेनदेवस्यपरमस्य
समीरणः हव्यंवहतिदेवानांकव्यंकव्याशिनामपि पाकंचकुरुतेवह्निःशंकरस्यैवशासनात् भुक्तमाहारजातंयत्पचते
देहिनांतथा उदरस्थःसदावह्निर्विश्वेश्वरनियोगतः संजीवयत्यशेषाणिभूतान्यापस्तदाज्ञया अनुलंघ्याहिसर्वेषामाज्ञात १२८
स्यगरीयसी चराचराणिभूतानिबिभर्त्येवतदाज्ञया आज्ञयातस्यदेवस्यसर्वदेवैरलंघ्यया विश्वंभरासदाकालेलोकैःसर्वैरलं

178

ज्ञया देवामान्यस्माद्दंति त्रैलोक्यमभिरक्षति आज्ञया देवदेवस्य देवदेवः पुरंदरः अधार्मिकानां वै नाशं करोति शिवशासना
त् आज्ञया देवदेवस्य पाशैर्बध्नाति शाश्वतं धनदानं रूपं सर्वेषां प्राणिनां च प्रयच्छति विघ्नं विघ्नेश्वरस्तस्य शासनात्परमेष्ठिनः पुष्टा
त्योषधिजातानि प्रह्लादयति सर्वतः अमृतांशुः कलाधारः कालः कालस्य शासनात् आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ मरुतस्तथा
अन्याश्च देवताः सर्वाः तच्छासनविनिर्मिताः गंधर्वदेवसिद्धाश्च सिद्धाः साध्याश्च चारणाः यक्षरक्षःपिशाचाश्च स्थिताः शासने वेध
सः ग्रहनक्षत्रताराश्च यज्ञा वेदास्तपांसि च ऋषीणां च गणाः सर्वे शासनात्तस्य धिष्ठिताः कन्याशिनां गणाः सप्त समुद्रा गिरिसिंधवः
शासने तस्य वर्त्तंते काननानि सरांसि च कलाकाष्ठामुहूर्ताश्च निमेषा दिवसाः क्षणाः ऋत्वब्दपक्षमासाश्च नियोगात्तस्य धिष्ठिताः
युगमन्वंतराण्यस्य शंभोस्तिष्ठंति शासनात् पराश्चैव परार्धाश्च कालभेदास्तथापरे वर्त्तंते सर्वभूताये समेतानि समंततः अतीतान्य
प्यसंख्यानि ब्रह्मांडानि तदाज्ञया देवानां जातयश्चाष्टौ तिरश्चां पंच जातयः मनुष्याश्च प्रवर्त्तंते तस्य शाश्वतशासितुः चतुर्विधानि भू
तानि स्थावराणि चराणि च युगमन्वंतराण्यस्य देवदेवस्य धीमतः जातानि भूतवृंदानि चतुर्दशसु योनिषु सर्वलोकनिषण्णानि
न्यथा स्थावराणि च ब्रह्मांडान्यपरिशेषाणि तिष्ठंत्यस्यैव शासनात् वर्त्तमानानि सर्वाणि ब्रह्मांडानि तदाज्ञया प्रवृत्तानि पदार्थौघैः
सहितानि समंततः ब्रह्मांडानि भविष्यंति सह वस्तुभिरात्मकैः करिष्यंति शिवस्याज्ञां सर्वे सावरणाः सह इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभा
गे एकादशशततमोऽध्यायः ॥२ सनत्कुमार उवाच विभूतिं शिवयोर्मह्यमाचक्ष्व गणाधिप परापरविदां श्रेष्ठ परमेश्वरभावित नं
दिकेश्वर उवाच हंत ते कथयिष्यामि विभूतिं शिवयोरहं सनत्कुमार योगींद्र ब्रह्मणस्तनयोत्तम परमात्मा शिवः प्रोक्तः शिवा सा च प्र
कीर्त्तिता शिवमेवेश्वरं प्राहुर्मायां गौरीं विदुर्बुधाः पुरुषं शंकरं प्राहुर्गौरीं च प्रकृतिं द्विजाः अर्थः शंभुः शिवा वाणी दिवसोजः शिवा

लि
गपु०
१२५

179

विशा समस्तंतन्महादेवोरुद्राणी रुदितास्मृता आकाशः शंकरोदेवः पृथिवीशंकरप्रिया समुद्रोभगवान्रुद्रोवेलाशैलेंद्रकन्य
का वृक्षःशूलायुधोदेवः शूलपाणिःप्रियालता ब्रह्माहरोपिसावित्रीशंकरार्धशरीरिणी विष्णुर्महेश्वरोलक्ष्मीभवानीपरमेश्वरी
वज्रपाणिर्महादेवः शचीशैलेंद्रकन्यका जातवेदाःस्वयंरुद्रःस्वाहासर्वार्थदायिनी यमस्त्रियंबकोदेवस्तत्प्रियागिरिकन्यका व
रुणोभगवान्रुद्रोगौरीसर्वार्थदायिनी बालेंदुशेखरोवायुःशिवाशिवमनोरमा चंद्रार्द्धमौलिर्यक्षेंद्रःस्वयंऋद्धिस्तथास्मृता चंद्रा
र्धशेखरःसूर्योरोहिणीरुद्रवल्लभा सप्तसप्तिःशिवाकोनाउमादेवीसुवर्चसा षण्मुखोस्मिपुरंध्रःसौरदेवसेनाहरप्रिया उमाप्रसूति
वैयज्ञोदेवदेवोमहेश्वरः पुरुषाख्योमनुःशंभुः शतरूपाशिवप्रिया विडर्भवानीपुरुषःसानविंवरमेश्वरः भृगुर्भगाक्षिहादेवः
ख्यातिस्त्रिनयनप्रिया मरीचिर्भगवान्रुद्रः संभूतिर्वल्लभाविभोः गंगाधरोंगिराज्ञेयः स्मृतिःसाक्षादुमास्मृता पुलस्त्यःशशभृ
मौलिःप्रीतिःकांतापिनाकिनः पुलहस्त्रिपुरध्वंसीसन्नतिर्दयिताविभोः त्रिनेत्रोत्रिरुमासाक्षादनसूयास्मृताबुधैः ऊर्जामाक्रु
मांहुहाः वसिष्ठश्चमहेश्वरं शंकरःपुरुषःसर्वेस्त्रियःसर्वामहेश्वरी पुल्लिंगशब्दवाच्यायेतेचरुद्राःप्रकीर्तिताः स्त्रीलिंगशब्दवा
च्यायाःसर्वागौर्याविभूतयः सर्वेस्त्रीपुरुषाःप्रोक्ताःतयोरेवविभूतयः यस्ययस्यपदार्थस्ययायाशक्तिरुदाहृता सासाविश्वेश्व
रीदेवीसदासर्वोमहेश्वरः शक्तिमंतःपदार्थायेतेवैशर्वविभूतयः पदार्थशक्तयोयायाःतागौरीतिविदुर्बुधाः अष्टौप्रकृतयो
देव्यामूर्तयःपरिकीर्तिताः तथाष्टप्रकृतयस्तस्यादेहबद्धविभूतयः विस्फुलिंगायथातावदग्नेर्बहुविधाःस्मृताः जीवाःसर्वेतथा
शर्वेहंहसत्वमुपागताः गौरिरूपाणिसर्वाणिशरीराणिशरीरिणां शरीरिणास्तथासर्वेशंकरांशाव्यवस्थिताः श्रावंसर्वमुमारूपं
श्रोतादेवोमहेश्वरः विषयत्वेविभूर्ष्यंतेविषयात्मकतामुमा द्रष्टव्यंदृष्टजातेनयत्नेशंकरवल्लभा द्रष्टासएवविश्वात्माबालचंद्रार्द्धशे १२५

त्वेः इत्थं वसुप्रजारूपं बिभर्ति भुवनेश्वरी स्रष्टा विश्वेश्वरो देवः शक्तिः कुंडशिवो मतः यजमानस्वरूपं श्रेयोजातं तव सर्वशः
देवो सविता नाभोक्ता त्राता च भुवनेश्वरी मंतव्यवस्तु तापनेन महादेवो महेश्वरी मंता देवः स विश्वात्मा महादेवो महेश्वरः बोद्धव्यव
स्तुरूपं च बिभर्ति भववल्लभा देवः सर्वस्य भगवान्बोद्धा बालेंदुशेखरः पीठाकृतिरुमा देवी लिंगरूपश्च शंकरः प्रतिष्ठाप्य महादे
वीशं जयंति सुरासुराः ये ये पदार्था लिंगांकास्ते ते शर्वविभूतयः अर्था भगांकिता ये ये ते ते गौर्या विभूतयः सर्गपानात्तु लोका
नाब्रह्मांडावरणाष्टके तेषां सर्वस्वरूपत्वात् देवो महेश्वरः बिभर्ति देवतां देवी त्रिपुरांतकवल्लभा तेन गात्रमजो येन भगवान्
नंतकांतकः सर्वाकारौ स्थितावेतौ नरैः श्रेयोर्थिभिः शिवौ पूजनीयौ नमस्कार्यौ चिंतनीयौ च सर्वदा शिवलिंगं परित्यज्य यज
ते वान्यदेवताः स रूपः सहदेशो वै रौरवं नरकं व्रजेत् शिवभक्तो न यो राजा भक्तोन्येषु सुरेषु यः स्वपतिं युवतिस्त्यक्त्वा यथा जारे
षु रज्यते ब्रह्मादयः सुराः सर्वे राजानश्च महर्द्धिकाः मानवा मुनयश्चैव सर्वे लिंगं जयंति च विष्णुनारायणाद्दिवा समेसं ब्रह्म
णाः सतं स्थापितं विधिवद्भक्त्या लिंगं तोरेनदीपतेः कृत्वा पापसहस्राणि हत्वा विप्रशतं तथा भवत्समाश्रितो हृद्यमुक्तेनात्र सं
शयः सर्वे लिंगमया लोकाः सर्वे लिंगे प्रतिष्ठिताः तस्मात्सर्वं ये हि लिंगं यदीच्छेच्छाश्वतं पदं तेन स्तेनमवाप्नोति भगवानंतकः प्रभुः
सर्वाकारौ स्थितावेतौ नरैः श्रेयोर्थिभिः शिवौ पूजनीयौ नमस्कार्यौ चिंतनीयौ च सर्वदा इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे नाम द्वा
दशोनरपात्रमोध्यायः ॥१२ सनत्कुमार उवाच मूर्तयोष्टौ ममाचक्ष्व शंकरस्य महात्मनः विश्वरूपस्य देवस्य गोश्वरस्य महेश्वरं नंदिके
श्वर उवाच हंत ते कथयिष्यामि महिमानमुमापतेः विश्वरूपस्य देवस्य समरोजभवसंभवः भूम्यापोग्निर्मरुद्व्योम भास्करो दीक्षितः
शशी भवस्य मूर्तयः प्रोक्ताः शिवस्य परमेष्ठिनः स्वात्मेडस्मर्यं च न्यं भीमरायापावकरस्त्वपि तस्मादष्टमूर्तयः प्रोक्ताः शिवस्य परमेष्ठि

लिं॰
गपु॰
१८०

नः अग्निहोत्रेर्पितेतेन सूर्यात्मनि महात्मनि तद्विभूतितया सर्वे देवाः संर्पंति सर्वदा वृक्षस्य मूलसेकेन यथा शाखोपशाखिनां त
थात्तस्य जनाद्देवस्तस्माः सर्वे विभूतयः तस्य द्वादशधा भिन्नं रूपं सर्वात्मकं प्रभोः सर्वदेवात्मके याज्यं यजंति मुनिपुंगवः अमृताख्या
कलास्तस्य सर्वस्यादित्यरूपिणः भूतसंजीवनी दृष्टा लोकेस्मिन्प्यायनेतथा चंद्राख्याः किरणास्तस्य धूर्जटेर्भास्करात्मनः दिवाक
रात्मनस्तस्य हरिकेशाः द्वयः करः नक्षत्रबोधकश्चैव प्रसिद्धः परमेष्ठिनः यमो वसारिनिख्यातोयः सर्वस्मिन्विस्फुलिनः लोहितां
गप्रपुष्णाति सर्वदा परमात्मनः विश्ववावारतिख्याताः किरणास्तस्य शूलिनः उक्राः पोषकभावेन प्रख्याताः सूर्यरूपिणः गर्जित
स्य समाख्यातः शिवस्याष्टशनेश्वरः हरिदश्वात्मनस्तस्य प्रपुष्णाति दिवानिशं औषधीनां विवृद्ध्यर्थं हिमवृष्टिं वितनवते शुक्राख्या
रश्मयस्तस्य शंभोर्मार्तंडरूपिणः धर्मं वितनवते लोकेस्य च पाकादिकारणं सूर्यात्मकस्य देवस्य विश्वयोनेरुमापतेः सुषुम्नाख्या
स दारश्मिः पुष्णाति शिशिरं सोद्युतिं दिवाकरात्मनस्तस्य प्रपुष्णाति दिवानिशं सर्वेषामेव भूतानामात्मन्येव व्यवस्थितः सूर्यात्मको
महादेवो देवस्यातिरुमापतेः सौम्यानां तत्र जातानां प्रकृतित्वमुपागतः तस्य सौम्याह्वया मूर्तिः शंकरस्य जगद्गुरोः तस्य सौम्या
त्मकं रूपं शुक्रेनेव व्यवस्थितं शरीरभाजां सर्वेषां देवस्यांतकशासिनः शरीरभाजां सर्वेषां देवस्यांतकशासिनः शरीरभाजां स
र्वेषां मनस्येव व्यवस्थितः वपुः सोमात्मकं शंभोः तस्य सर्वजगद्गुरोः शंभोः षोडशधा भिन्नाः स्मृतामृतकलात्मनः सर्वभूतशरी
रेषु सौम्याख्यो मूर्तिरुत्तमा देवान्पितॄश्च पुष्णाति स्वधया स्मृतया सदा मूर्तिः सोमाह्वया तस्य देवदेवस्य शासिनः पुष्णात्योषधिजा
तानि पातिर्भौवैनर्विस्फुरतः सोमात्मके वपुस्तस्य शंभोर्भगवतः प्रभोः देवाहिरण्मयः सृष्टापरस्य सर्वविवेकिनः कारणानमशेषाणां १८०
देवतानां निराकृतिः जीवदेवनास्थितेतास्मिन्नाप्यैव सोमात्मके प्रभोः नगुरा विलयं यांति सर्वलोकैकरक्षणो यजमानाह्वया मूर्तिः

शैवीदद्युरहर्निशं पुष्णातिदेवताः सर्वाः कव्यैः पितृगणानपि यजमानाह्वयातस्मात्तनुस्वाहेतिवात्तया हस्याभावयतिस्पष्टं
सर्वमेवपराऽपरं अन्तस्थंचबहिस्थंचब्रह्माण्डानांस्थितंजले भूतानांचशरीरस्थंशंभोर्मूर्तिर्गरीयसी नदीनामम्बुतंमातान्नदानाम
पिसर्वदा समुद्राणांचसर्वेषांयापीसर्वमुमापतेः संजीवनीसमस्तानांभूतानामेवपावनी अग्न्यिकाप्राणसंस्थायमूर्तिरम्बुमयी
परा अन्तस्थाचबहिस्थाचब्रह्माण्डानांवभूवसः धारीस्थाचभूतानांश्रेयसीमूर्तिरैश्वरी मूर्तिःपावकसंस्थायाशंभोरत्तंतपूजि
ता भेदासकोनपंचाशद्दृदविद्धिरुदाहृताः हव्यंवहतिभूतानांशंभोराजात्मकोविभुः कव्यंपितृगणानांचहूयमानेद्विजा॥
तिभिः सर्वदेवमयंशंभोः अष्टमस्यात्मकंवपुः विविधंवेदपाःस्तुत्यायजंतिचयथाविधि अन्तस्थाजगदंडानांबहिस्थ्याशरीरि
णः शरीरस्थ्यभूतानांशैवीमूर्तिःपरीयसी प्राणापानादिनागकूर्मादयाश्चावहायाश्चवायवः ईशानमूर्तेरेकसभेदाःसर्वेप्रकीर्तिताः
अन्तस्थाजगदंडानांबहिस्थंचवियद्विभोः शरीरस्थंचभूतानांशंभोर्मूर्तिर्गरीयसी शंभोर्विश्वंभरामूर्तिःसर्वब्रह्मादिदेवताः चरा
चराणांभूतानांसर्वेषांधारणीयता आत्मातत्साष्टमीमूर्तिर्यजमानाह्वयापरा चराचराणांभूतानांशरीराणीतिविद्धुधा; पंचकेना
ष्टमूर्तीनांसमाख्यानिसर्वथा पंचभूतानिचंद्रार्कावात्मेतिमुनिपुंगवाः मूर्तयोष्टौशिवस्योक्तादेवदेवस्यधीमतः आत्मातस्याष्ट
मीमूर्तिर्यजमानाह्वयापरा चराचरशरीरेषुसर्वेष्वेवस्थितासदा दीक्षितंब्राह्मणंप्राहुरात्मानंचमुनीश्वराः मूर्तयोष्टौशिवस्या
ष्टात्मानंचमुनीश्वराः यजमानाह्वयामूर्तिः शिवस्याशिवदायिनः मूर्तयोष्टौशिवस्यैनावंदनीयाःप्रयत्नतः श्रेयोर्थिभिर्नरैर्नि
त्यंश्रेयसामेकहेतवः इतिश्रीलिंगपुराणेउपरिभागेनामत्रयोदशोनरणात्मोध्यायः ॥१४ सनत्कुमारउवाच भूयोपिवदमेनंदिन्महि
मानमुमापतेः अष्टमूर्तेर्जगद्याप्यस्थितस्यपरमेष्ठिनः नंदिकेश्वरउवाच वक्ष्यामितेमहेशस्यमहिमानमुमापतेः अष्टमूर्तेर्जगद्या

लिं पाश्रितस्य परमेष्ठिनः चराचराणां भूतानां धाता विश्वंभरात्मकः सर्व इत्युच्यते देवः सर्वशास्त्रार्थपारगैः विश्वंभरात्मनस्तस्य
पु. शिवस्य परमेष्ठिनः विकेशी कथ्यते पत्नी तनयोंगारकः स्मृतिः भव ईशा हि देवेशो भगवान्देववादिभिः संजीवनस्य लोकानां भ
१८८ वस्य परमात्मनः उमा संकीर्तिता देवी सुतः शुक्रस्य सूरिभिः सप्तलोकांडकव्यापि बुधैः पुत्र उदाहृतः सप्तलोकांडकव्यापी सर्वलो
कैकरक्षिता वह्न्यात्मा भगवान्देवः स्मृतः पशुपतिर्बुधैः स्वाहा वह्न्यात्मनस्तस्य प्रोक्ता पशुपतेः प्रिया षण्मुखो भगवान्देवो बुधैः पु
त्र उदाहृतः समस्तभुवनव्यापी भर्ता सर्वशरीरिणां पवनात्मा बुधैर्देव ईशान इति कीर्तितो ईशानस्य जगत्कर्तुर्देवस्य परमात्मनः
181 शिवा देवी बुधैरुक्ता पुत्रश्चास्य पुरोजवः चराचराणां देवानां सर्वेषामेव व्यापकः व्योमात्मा भगवान्देवो भीम इत्युच्यते बुधैः महा
महिम्नो देवस्य मान्यस्य जगदात्मनः दिशो दश स्मृता देव्यः सुतः स्वर्गश्च सूरिभिः सूर्यात्मा भगवान्देवः सर्वेषां च विभूतिदः रुद्र इ
त्युच्यते देवैर्भगवान्भुक्तिमुक्तिदः सूर्यात्मकस्य रुद्रस्य भक्तानां भद्रदायिनः सुवर्चसा स्मृता देवी पुत्रस्तस्याः शनैश्चरः समस्तसौ
म्यवस्तूनां प्रकृतित्वेन विश्रुतः सोमात्मको महादेवो बुधैर्देव इति स्मृतः सोमात्मकस्य देवस्य महादेवस्य धीमतः दयिता रोहिणी प्रो
क्ता बुधश्चैव शरीरजः हव्यकव्यास्थितिं कुर्वन्हव्यकव्याशिनां सदा यजमानात्मको देवो महादेवो बुधैः प्रभुः उग्र इत्युच्यते सद्भिरीशा
न इति चापरैः उग्राह्वयस्य देवस्य यजमानात्मनः प्रभोः दाक्षायणी बुधैरुक्ता संतानाख्यः सुतस्तदा शरीरिणां शरीरेषु काठिन्यं को
कठिनादिव पार्थिवं तनवपुस्तैर्यं सर्वतनवबुधैस्तभिः देहो देवेशदेवस्य देहभाजां यदव्ययः वस्तुद्व्यात्मकं यस्य भवस्य परमात्मनः ज्ञेय
श्रुतिविद्वद्भिः सर्ववेदार्थपारगैः आग्नेयः परिणामो यो विग्रहेषु शरीरिणां भीमस्य सा तनुर्ज्ञेया तनुवित्तानकोविदैः चतुरादि १८८
गतं तेजो यच्छरीरस्य संगिनां रुद्रस्य सा तनुर्ज्ञेया परमात्मभवुत्सभिः जातानां सर्वभूतानां चतुर्दशसु योनिषु अष्टमूर्तेरनन्यं ते वदा

त्तिपरमर्थयः सप्तमूर्तिमयान्याहुरीशस्यांगानि देहिनां आत्मा तस्याष्टमी मूर्तिः सर्वभूतशरीरिणां अष्टमूर्तिमयं देवं सर्वलोका
त्मकं विभुं भजस्व सर्वभावेन श्रेयः प्राप्तुं यदीच्छसि प्राणिनो यस्य कस्यापि क्रियते यदनुग्रहः अष्टमूर्तेर्महेशस्य कृतमाराधनं भवे
त् विग्रहः स्वीकृतो लोके देहिनो यस्य कस्यचित् अष्टमूर्तेर्महेशस्य स एव विहितो भवेत् यथवत्ता कृता लोके यस्य कस्यचिदंगिनः अष्ट
मूर्तेर्महेशस्य विहिता सा भवेद्विभोः आराधनं महेशस्य अष्टमूर्तेर्न संशयः आराधनं तु देवस्य अष्टमूर्तेर्भवेद्विभोः आराधनं तु जी
वस्य क्रियते न यत्र संशयः सर्वोपकारकरणं सर्वानुग्रह एव च तदर्चनं परं प्राहुरष्टमूर्तेर्न संशयः अनुग्रहणमन्येषां विधातव्यं
त्वयोगिनां सर्वाभयप्रदानं च शिवाराधनमिच्छता इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे नाम पंचदशशततमोध्यायः १५ सनत्कुमा
र उवाच पंचब्रह्माणि मे नंदिन् वक्तुमर्हसि सत्तम श्रेयःकराणि भूतानि पवित्राणि शरीरिणां नंदिकेश्वर उवाच शिवस्यैव स्वरूपाणि
पंचब्रह्माह्वयानि ते कथयामि यथातत्त्वं पद्मयोनिसुतोत्तम सर्वलोकैकसंहर्ता सर्वलोकैकरक्षिता सर्वलोकैकनिर्माता पंच
ब्रह्मात्मकः शिवः सर्वेषामेव लोकानां यदुपादानकारणं निमित्तकारणं चाहुः स शिवः पंचधा स्मृतः मूर्तयः पंच विख्याताः पं
चब्रह्माह्वयाः पराः सर्वलोकशरण्यस्य शिवस्य परमात्मनः ईशानः परमा मूर्तिः शिवस्य परमेष्ठिनः भोक्तारं प्रकृतिवर्गस्य भोग्यस्य
क्षेत्रज्ञसंस्थितः स्थाणोः तत्पुरुषाख्या च द्वितीया मूर्तिरुच्यते प्रकृतिः सा हि विज्ञेया परमात्मा गुणात्मिका अघोराख्या तृतीया या वपुः
शंभोर्मूर्तिर्गरीयसी बुद्धेः सा मूर्तिरित्युक्ता धर्माद्यष्टांगसंयुता चतुर्थी वामदेवाख्या मूर्तिः शंभोर्गरीयसी अहंकारात्मकत्वेन व्याप्य सर्वं
व्यवस्थिता सद्योजाताह्वया शंभोः पंचमी मूर्तिरुच्यते मनस्तत्त्वात्मकत्वेन स्थिता सर्वशरीरिषु ईशानः परमो देवः परमेष्ठी सनातनः
श्रोत्रेंद्रियात्मकत्वेन सर्वभूतेष्ववस्थितः स्थितः तत्पुरुषो देवः शरीरेषु शरीरिणां त्वगिंद्रियात्मकत्वेन तत्त्वविद्भिरुदाहृता अघोरो

लि॰ विमहादेवस्तत्त्वात्मतयाबुधैः कीर्तितः सर्वभूतानांशरीरेषुव्यवस्थितः जिह्वेंद्रियात्मकत्वेनवामदेवोपिविश्रुतः सर्वभूतानि
गपु॰ कायानांकायेषुमुनिभिः स्मृता उपस्थात्मतयादेवः सद्योजातःस्थितः प्रभुः उक्तेनेवदशास्तैर्देहेषुप्राणधारिणां ईशानंप्राणिनां
१८८ देवंशब्दतन्मात्ररूपिणं आकाशजनकंप्राहुर्मुनिहेंद्राःकामनधा प्राहुस्तत्पुरुषंदेवंस्पर्शतन्मात्रकात्मकं समीरजनकंप्राहुः भग
वंतंमुनीश्वराः रूपतन्मात्रकंदेवमघोरमपिघोरकंप्राहुर्वेदविदोमुख्याजनकंजातवेदसः रसतन्मात्ररूपत्वात्प्रथितंतत्त्ववादिनः
वामदेवमयंप्राहुर्जनकत्वेनसंस्थितं सद्योजातंमहादेवंगंधतन्मात्ररूपिणं भूतात्मानंप्रशंसंतिसर्वतत्त्वार्थवेदिनः आकाशा
182 त्मानमीशानमादिदेवंमुनीश्वराः परमेणमहत्वेनसंभूतंप्राहुरद्भुतं प्रभुत्वेपुरुषंदेवंपवनंपावकात्मकं समस्तलोकव्यापित्वा
त्स्थितंतहृदयाविदः आत्मजितनयाख्यातमघोरंदहनात्मकं कामयंतिमहात्मानोदेववाक्यार्थवेदिनः तोयात्मकंमहादेवंवामदे
वंमनोरमं जगत्संजीवनत्वेनकथितंमुनयोविदः पंचब्रह्मात्मकंसर्वजगत्स्थावरजंगमं विश्वंभवात्मकंदेवंसद्योजातंजगद्गुरुं
वपावदेककर्तारंपरंकविदुर्विदुः शिवानंदंतमित्याहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः पंचविंशतितत्त्वात्माप्रपंचेयः प्रदर्शने पंचब्रह्मात्म
कत्वेनसशिवोनान्यतोगतः पंचविंशतितत्त्वात्मापंचब्रह्मात्मकः शिवः श्रेयोर्थिभिरतोनित्यंचिंतनीयः प्रयत्नतः इतिश्रीलिं
गपुराणेउपरिभागेपंचब्रह्मात्मककथनंनामपंचदशोत्तरशततमोध्यायः ॥८ सनत्कुमारउवाच भूयोपिशिवमाहात्म्यंसमावद
महामते सर्वज्ञोसित्वंभूतानामपिनाथमहागुणाः शैलादिनाशिवमाहात्म्यमनमेवमहामते शैलादिरुवाच शिवमाहात्म्यमे
कस्यंसूत्रणवक्ष्यामितेमुने बहुधावेदशास्त्रेषुकीर्तितंमुनिसत्तमैः सदसद्रूपवित्तिभिः सदसद्युक्तिचिंतकैः उभेरूपेशिवस्यैवहिशि
वाद्व्यक्तेविद्यते तयोः पतितत्राशिवः सदसत्पतिरुच्यते तराततरात्मकंप्राहुः तरातरपरंतथाशिवंमहेश्वरंकेचिन्मुनयः त १८८

वविंनका: उक्तमतरमव्यक्तंव्यक्तंतरमुदाहृतं रूपेणैनशंकरस्यैवतस्मात्तस्यमुच्यते तयोः परःशिवःशांतः तराक्षरपरोवुधैः
उच्यतेपरमार्थेनमहादेवोमहेश्वरः समस्तव्यक्तिरूपंतुसमष्टिव्यष्टिकारणं वदंतिकेचिदाचार्याः शिवंपरमकारणं समस्त
व्यष्टिरूपंततः स्मृतायउच्यते तयोः परःशिवःशांतः तराक्षरपरोवुधैः समस्तव्यष्टिरूपंतंसमष्टिव्यष्टिकारणं वदंतिकेचि
दाचार्याः शिवंपरमकारणं समष्टिव्यष्टिरूपंतविडव्यक्तंमुनीश्वराः रूपेणैनगदितेशंभोर्नायद्धर्मेततसंभवः तयोः कारणभा
वेनशिवोहिपरमेश्वरः उच्यतेयोगशास्त्रैः समष्टिव्यष्टिकारणं क्षेत्रंक्षेत्रज्ञरूपीचशिवः तयोः कारणभावेनशिवोहिपर
मेश्वरः उच्यतेयोगशास्त्रैः समष्टिव्यष्टिकारणं क्षेत्रंक्षेत्रज्ञरूपीचशिवः केचिदुदाहृतः परमात्मापरंज्योतिर्भगवान्परमे
श्वरः वतुर्विंशतितत्वानिक्षेत्रशब्देनसूरयः प्राहुः क्षेत्रज्ञशब्देनभोक्तारंपुरुषंतथा क्षेत्रक्षेत्रज्ञभेदेनरूपंतस्यस्वयंभुवः नांके
चिद्विदिशिवादन्यदितिप्राहुर्मनीषिणः अपरंब्रह्मरूपंतुपरब्रह्मात्मकंशिवं केचिदाहुर्महादेवमनादिनिधनंविभुं भूतेंद्रियां
तःकरणंप्रधानंविषयात्मकं अपरंब्रह्मनिर्दिष्टंपरंब्रह्मचिदात्मकं ब्रह्माणीनेमहेशस्यशिवस्यास्यस्वयंभुवः भ्रांतिर्विद्याप
रंचेतिशिवरूपमनुत्तमं अवाधुर्मु तयोर्योगाःकेचिदागमवेदिनः अर्थेषुवहुरूपेषुविज्ञानंभ्रांतिरुच्यते आत्माकारेणसंवि
त्तिर्बुधैर्विद्येतिकीर्त्यते विकल्परहितंतत्वंपरमित्यभिधीयते तृतीयरूपमीशस्यनान्यत्किंचनसर्वतः व्यक्ताव्यक्तज्ञरूपादि
शिवः कश्चिन्निगद्यते विधातासर्वलोकानांधाताचपरमेश्वरः त्रयोविंशतितत्वानिव्यक्तशब्देनसूरयः वदंतिव्यक्तशब्देनप्र
कृतिंचपरांतथा कथयंतिज्ञशब्देनपुरुषंगुणभोगिनं तत्त्रयंशंकरंरूपंनान्यत्किंचिदशंकरं इतिश्रीलिंगपुराणेउपरि
भागेषोडशोत्तरशततमोध्यायः ११७ सनत्कुमारउवाच पुनरेवमहाबुद्धेश्रोतुमिच्छामितत्वतः शिवरूपाणिसर्वाणिममा

वक्तवि शेषतः नंदिकेश्वर उवाच पुनः पुनः प्रवक्ष्यामि शिवरूपाणि ते मुने बहुभिर्बहुधा शब्दैः शब्दितानि मुनीश्वरैः क्षेत्रज्ञः
प्रकृतिर्व्यक्तं कालात्मेति मुनीश्वरैः उच्यते कैश्चिदाचार्यैर्नामानि शिवपारगैः क्षेत्रज्ञं पुरुषं प्राहुः प्रधानं प्रकृतिं तथा विकार
जातं निःशेषं प्रकृतेर्व्यक्तमित्यपि प्रधानव्यक्तयोः कालः परिणामैककारणं तत्वचतुष्टयमीशस्य रूपाणां हि चतुष्टयं हिरण्यग
र्भं पुरुषं प्रधानं व्यक्तरूपिणं कथयन्ति शिवं केचिदाचार्याः परमेश्वरं हिरण्यगर्भः कर्तास्य भोक्ता विश्वस्य रूपिणः विकारजा
तं व्यक्ताख्यं प्रधानं कारणं परं तेषां चतुष्टयं बुधैः शिवरूपं चतुष्टयं प्रोच्यते शंकरादन्यदखिलं चलनं किंचन पिंडजातिस्वरूपी
ति कथ्यते कैश्चिदीश्वरः चराचरशरीराणि पिंडाख्यान्यखिलान्यपि सामान्यानि समस्तानि महासामान्यमित्यपि कथ्यते जातिश
ब्देन तानि रूपाणि धीमतः विराड्ढिरण्यगर्भस्य कैश्चिदीशो निगद्यते हिरण्यगर्भो लोकानां हेतुर्लोकात्मको विराट् सूत्रव्याकृत
रूपं ते शिवं प्राहुस्तेन केचन अव्याकृतं प्रधानं हि तद्रूपं परमेष्ठिनः लोकायेनैव तिष्ठंति सूत्रे मणिगणा इव तत्सूत्रमिति विज्ञेयं रूप
मद्भुतविक्रमं अंतर्यामीश्वरः कश्चिदीशः सूत्रेति कीर्त्यते स्वयंज्योतिः स्वयंवेद्यः शिवः शंभुर्महेश्वरः प्राज्ञस्तैजसविश्वाख्यं तस्य
रूपत्रयं विदुः सुषुप्तिः स्वप्नजाग्रत्त्वमवस्थात्रयमेव तत् विराड्ढिरण्यगर्भाख्यमव्याकृतं यदाह्वयं तुरीयस्य शिवस्यास्य त्र्यवस्था
त्रयगामिनः हिरण्यगर्भः पुरुषः काल इत्यस्य कीर्तितः तिस्रोवस्था जगत्सृष्टिस्थितिसंहारहेतवः भवविष्णुविरिंचाख्यमवस्थात्र
यमीशितुः आराध्य भक्त्या मुक्तिं च प्राप्नुवंति शरीरिणः कर्ता क्रिया च कार्यं च करणं चेति सूरिभिः शंभोश्चत्वारि रूपाणि कीर्त्यंते पर
मेष्ठिनः प्रमाता च प्रमाणं च प्रमेयं प्रमितिस्तथा चत्वार्येतानि रूपाणि शिवस्यैव मनीषिणः ईश्वराव्याकृतप्राणा विराड्भूतेंद्रिया
त्मकं शिवस्यैव विकारोयं समुद्रस्येव वीचयः ईश्वरं जगतामाहुर्निमित्तं कारणं तथा अव्याकृतं प्रधानं हि नटकं वेदवादिभिः १८३

183

हिरण्यगर्भः प्राणात्मा विराट् लोकात्मकः स्मृतः महाभूतानि पंचैव कारणानींद्रियाणि च शिवेसैतानि रूपाणि शंसंति मुनिसत्त
माः परमात्मा शिवाद्देवो नान्योऽस्तीति कवयो विदुः शिवज्जातानि तत्वानि पंचविंशन्मनीषिभिः उक्तानि चतुर्दशार्थानि सलिलाद्भूमिर्हे
देवत् पंचविंशात्पदार्थेभ्यः शिवतत्वं परं विदुः तानि तस्मादनन्यानि सुवर्णकनकादिवत् सदाशिवेश्वराद्यानि तत्वानि शिवतत्व
तः जातानि तदनन्यानि मृत्तिकाकुंभभेदवत् मायाविद्याक्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिः क्रियामया जाताः शिवात्तदनन्याः कीरणा इव सू
र्यतः सर्वात्मकं शिवं चैव सर्वाश्रयविधायिनं भज स्व सर्वभावेन श्रेयश्चेत्प्राप्तुमर्हसि इति श्रीलिंगपुराणोपरिभागो नाम त्र
योदशाशत्तमोऽध्यायः ।१९ सनत्कुमार उवाच भूयो गुणविदां श्रेष्ठ शिवमाहात्म्यमुत्तमं श्रावितो नास्ति मे तृप्तिस्तद्वाक्यामृतमुत्तमं
कथं शरीरी भगवान्कस्माद्रुद्रः प्रतापवान् सर्वात्मा च कथं शंभुः कथं पाशुपतं व्रतं कथं वा देवमुख्यैश्च स्तुतो दृष्टश्च शंकरः शै
लादुवाच प्रथमकल्पादभवत्स्थाणुः शिवः परमकारणं स सर्वकारणोपेतन्नाधिविद्याधिकः प्रभुः देवानां प्रथमं देवं जायमान
मुखांबुजे ददर्श चाग्रे ब्रह्माणं वात्स्यान दैवतन दृष्टो रुद्रो देवेशः ससर्ज सकलं च सः वर्णाश्रमव्यवस्थाश्च कारयामास देववि
राट् सोमं ससर्ज यज्ञार्थं सोमाय समजायत धरा च वह्निर्यज्ञश्च यज्ञपाणिः शचीपतिः विष्णुर्नारायणः श्रीमान्सर्वे सोममयं ज
गत् रुद्राध्यायवने देवा रुद्रं तुष्टुवुरीश्वरं प्रसन्नवदनस्तस्थौ देवानामग्रतः प्रभुः अपहृत्य च विज्ञानमेषामेव महेश्वरः देवाश्च
दृष्ट्वा स्तं देवं को भवानिति शंकरं अब्रवीद्भगवान्रुद्रो ह्यहमेकः पुरातनः आसं प्रथममेवाहं वर्तामि च सुरोत्तमाः भविष्या
मि च लोकेऽस्मिन्मत्तो नान्यः कथंचन व्यतिरिक्तं न मत्तोऽस्ति नान्यत्किंचित्सुरोत्तमाः नित्योऽहमनघो ब्रह्म ब्रह्मणो ब्रह्मणस्पतिः दिशा
श्च विदिशश्चाहं प्रकृतिश्च पुमानहं त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्च छंदो मंत्रमयः शिवः सत्योऽहं सर्वगः शान्तस्त्रेताग्निर्गौरजोऽनलः गोपहं शंक

लि
गपु॰
१८४

रक्ष्याहं ज्येष्ठोहं सर्वगस्त्वहं वरिष्ठः सर्वतत्वानां वरिष्ठोहमपांपतिः आपोहं भगवानीशः तेजोहं वेदिरप्यहं ऋग्वेदोहं यजुर्वेदः
सामवेदो महात्मभूः अथर्वणोहं मंत्रोहं तथा वांगिरसो वरः इतिहासपुराणानि कल्पोहं कल्पनाप्यहं अक्षरं चाक्षरं वाहं क्षांतिः
शांतिरहं क्षमा गुह्योहं सर्ववेदेषु वरेण्योहमजोप्यहं पुष्करं च पवित्रं च मध्यं वाहं ततः परं बहिश्चाहं तथा चांतः पुरस्तादहमव्ययः
ज्योतिश्चाहं तमश्चाहं ब्रह्माविष्णुर्महेश्वरः बुद्धिश्चाहमहंकारः ब्राह्मणोहं हवींषि च आयुस्तथा च सत्यं सत्येन स्वरसनमाः धर्मो
धर्मेण सर्वांश्च तर्पयामि स्वतेजसा इत्यादि भगवान् रुद्रस्तत्रैवांतरधीयत नापश्यंश्च ततो देवा रुद्रं परमकारणं ते देवाः परमात्मा
नं रुद्रं ध्यायंति शंकरं इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे अष्टादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥१८ देवा ऊचुः स एष भगवान् रुद्रो ब्रह्माविष्णुर्महे
श्वरः भूतं च यच्च भविष्यच्च वर्तमानं महेश्वरः विश्वं कृत्स्नं जगत्सर्वं सत्यं तस्मै नमो नमः उमादौ च तथा भूतं तेभ्यो भुवः स्वस्तथैव च अंते
च विश्वरूपोसि शीर्षं तु जगतः सदा ब्रह्मैकस्त्वं द्विधा त्रिधार्थमधश्च त्वं सुरेश्वरः शांतिश्च त्वं तथा पुष्टिस्तुष्टिश्चाप्यहुतं हुतं विश्वं चा
प्यदेवं तथा दत्तमदत्तं सर्वमीश्वरं कृतं चाप्यकृतं देवं परमप्यपरं ध्रुवं परायणं सतां चैवमसतामपि शंकरं अपाम सोममृता अभू
माऽगम ज्योतिरविदाम देवान् किं नूनमस्मान् कृणवदराति किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य एतद्धि साधितं दिव्यमक्षरं सूक्ष्ममव्ययं प्राजा
पत्यं पवित्रं च सौम्यमग्राह्यमप्रियं अग्राह्येणापि वाग्राह्यं वायव्येन समीरितं सौम्येन सौम्यं ग्रसितं तेजसा स्वेन लीलया तस्मै नमोप
संहर्त्रे महाग्रासाय शूलिने हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः हृदि त्वमसि यो नित्यं तिस्रो मात्रा परस्तु सः शिव
श्चोत्तरतश्चैव पादो दक्षिणतस्तथा यो वै वाचोत्तरं शिवं तस्मा ओंकारः स सनातनः ओंकारोयं स एवेह प्राणो वा व्याप्य तिष्ठति अनंतं तारं १८४
रं तत्त्वं शुक्लं वैद्युतमेव च परं ब्रह्म स ईशान एको रुद्रः स एव च भवान्महेश्वरः साक्षान्महादेवो न संशयः ऊर्ध्वमन्नामयत्येव सः

184

ॐकारः प्रकीर्त्तितः प्राणान्प्रणयति यस्मात्तस्मात्प्रणवः परिकीर्त्तितः सर्वं व्याप्नोति यस्मात्तस्मात्सर्वव्यापी सनातनः ब्रह्मा हरिश्च भगवा-
नाद्यंतं नोपलब्धवान् तथान्यो विद्यते नांतो रुद्रः परमकारणं यस्मात्तारयते संसारात्तारस्तस्मादभिधीयते सूक्ष्मो भूत्वा शरीराणि सर्व
दा ह्यधितिष्ठति तस्मात्सूक्ष्मः समाख्यातो भगवान्नीललोहितः नीलश्च लोहितश्चैव प्रधानपुरुषान्वयात् स्कंदतेस्य यतः शु
क्रं तथा शुक्लमयीति च विद्योतयति यस्माद्वैद्युतः परिगीयते बृहन्माद्बृहत्वाद्ब्रह्मात्वं बृहते च परस्परं तस्माद्बृहंति यस्मात्त
द्ब्रह्मेति कीर्त्यते अद्वितीयो हि भगवानिति तस्मादिति चाज्ञया आत्मज्ञानं महादेवान्नरीयं च महेश्वरः ईशानमस्य जगत ईशानं
तमीश्वरं ईशानमिंद्रं तस्थुषां सर्वेषामपि सर्वदा ईशानः सर्वविद्यानां यत्तदीशान उच्यते यदीक्षते भगवान् योगगामयति स्व
यं भगवानुच्यते देवो देवदेवो महेश्वरः विजित्यैवाह देवोसौ वामयत्यपि लीलया एषो ह देवः प्रदिशोनु सर्वाः पूर्वो ह जातः स उ
गर्भे अंतः स एव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्गनातिष्ठति सर्वतोमुखः प्रतिक्रमातिष्ठति याश्चितनं प्रयत्नेन तदेतत्सेंद्रियं प्रिय
यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह तदग्रहणमेवैश्वर्यं यदा ग्रहणं तियत्नतः अपरं चापरं चेति परायणमिति स्वयं वदंति वाचः
सर्वं तं शंकरं नीललोहितं एष सर्वो नमस्तस्मै पुरुषः पिंगलः शिवः स एष स महारुद्रो विश्वं भूतं भविष्यति भुवनं बहुधा जातं
जायमानमिति तत्त्वतः हिरण्यबाहुर्भगवान् हिरण्यपतिरीश्वरः अंबिकापतिरीशानो हेमरेता वृषध्वजः उमापतिर्विरूपाक्षो
विश्वेशः शिववाहनः ब्रह्माणं विदधे योसौ पुत्रमग्रे सनातनं प्रहिणोति तमस्तस्मै तस्यैवात्मप्रकाशनं तमेकरुद्रं पुरुषं पुराणं
पुरुहूतं पुरातनं बालाग्रमात्रं हृदयस्य मध्ये विश्वं देवं वह्निरूपं वरेण्यं तमात्मस्थं ये पश्यंति धीरास्तेषां शांतिः शाश्वती नेतरेषां
महतोपि महीयांसं अणोरण्यतरोऽव्ययः गुहायां निहितस्त्वात्मा जंतोरस्य महेश्वरः वसंभतस्य विश्वस्यैकमलं स्वल्विदं स्वयं गह्वरे

लिं॰ पु॰ १८५

186

गहनेनत्वननश्चार्धनतश्चथः तत्रापिसूक्ष्मगगनंगंकारंपरमेश्वरं बालाग्रमात्रंतन्मध्ये ऋतंपरमकारणं सत्यंब्रह्ममहादेवःपु
रुषः कृष्णपिंगलः ऊर्ध्वरेतसमीशानंविरूपाक्षमजोद्भवं अधितिष्ठतियोनिंयोनिंचैवसर्वेश्वरः देहंपंच विधंयेन तमीशानंपुरा
तनं प्राणेष्वंतर्मनसोलिंगमाहुः यस्मिन्क्रोधोयाचतृष्णाक्षमाच तृष्णांछित्वाहेतुजालस्यमूलंबुद्ध्याचित्तंस्थापयध्वंचरुद्रे एक
तमाहुर्वैरुद्रंशाश्वतंपरमेश्वरं परात्परतरंचापिपरात्परतरंध्रुवं ब्रह्मणोजनकंविष्णोर्वह्नेर्वायोःसदाशिवं ध्यानाग्निनाचशो
ध्यानंविशोध्यचस्थकरयक पंचभूतानिसंयम्यमात्राविधिगुणाश्रमात् एतद्व्रतंपाशुपतंमात्राहाद्विस्तुतः परं एकमात्रस-
मात्रोहंद्वारेणांतेध्यवासितं सिताभस्माप्रमतोभूत्वाव्रतंपाशुपतंचरेत् एतद्व्रतंपाशुपतंवक्ष्यामिसमासतः अग्निमाधायवि
धिवत्प्रज्ञः सामसंभवैः उपोषितः शुचिःस्नातः शुक्लांबरधरःस्वयं शुक्लयज्ञोपवीतीचशुक्लमाल्यानुलेपनः जुहुयाद्विरजानि
विहाविरजाश्चभविष्यति वायवःपंचशुध्यंतांवाङ्मनश्चरणादयः श्रोत्रंजिह्वातथाघ्राणंमनोबुद्धिस्तथैवच शिरःपाणिस्तथापा
र्श्वपृष्ठोदरमनुत्तमं जंघेशिश्नमुपस्थंचपायुर्मेढ्रंतथैवच त्वक्चर्ममांसरुधिरमेदोस्थीनितथैवच भूतानिचैवशुध्यंतांजाग्रत्स्व
मादयस्तथा शब्दंप्राणामनोतान्वेशुध्यंतांवैशब्दधा कृतान्येनममाद्रिरूपंगावयथाक्रमं उपसंहृत्याग्निरग्निहोत्राभस्म
एततः अग्निरित्यादिनाधीमान्विमृज्यांगानिसंस्पृशेत् एतत्पाशुपतंदिव्यंव्रतंपशुविमोचनं ब्राह्मणानांव्रतंप्रोक्तंक्षत्रियाणां
तथैवच वैश्यानामपियोग्यानांयतीनांचविशेषतः वानप्रस्थाश्रमस्थानांगृहस्थाश्रमिणामपि विमुक्तिर्विधिनानेनदृष्टाचैवब्र
ह्मचारिणां अग्निरित्यादिनासम्यग्गृहीत्वाग्निहोत्रजं सोपिपाशुपतोविप्रोविमृज्यांगानिसंस्पृशेत् भस्माच्छन्नोद्विजोविद्वान्म १८५
हापातकसंभवैः पापैर्विमुच्यतेसत्यंमुच्यतेचनसंशयः वीर्यमग्नेर्यतोभस्मवीर्यतोभस्मवीर्यवत् भस्मस्नानरतोविप्रोभस्मशायी

जितेंद्रियः सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवसायुज्यमाप्नुयात् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भक्त्या गां पूजयेद्बुधः ऐरकारीन कर्तव्यः तत्र कारस्तथै
व च तत्तमंत्रैर्हि देवेशा ब्रह्मवाकेशवो पि वा मम पुत्रा भस्मधारी न संदेहो वरानने नैवायः कुरुते द्रुतं तेस याति नरकार्णवे गृह
स्थो ब्रह्मचारी वा त्रिपुंड्रं धारयेन्नरः पूजाकर्मक्रिया तस्य दानं स्नानं तथैव च निष्फलं जायते सर्वं यथा भस्मनि वै हुतं तस्मा
त्सर्वेषु कार्येषु त्रिपुंड्रं धारयेद्बुधः इत्युक्त्वा विरमद्ब्रह्मा स्तुतो देवैः समं प्रभुं अथ तेषां प्रसादार्थं पशूनां पतिरीश्वरः सगणाम
स्तवयामासार्थं मात्विय्यमकरोद्विभुः अथ सन्निहितं रुद्रं तुष्टुवुः सुरपुंगवाः रुद्राध्यायेन सर्वेशं देवदेवमुमापतिं देवोपि देवानाम
नालोक्य घृणया वृषभध्वजः तुष्टोस्मीत्याह देवेभ्यो वरं दत्वा समारिहा इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे विंशतितमोध्यायः २०
शैलादिरुवाच ततः प्रभुं प्रीतमनसः प्रणिपत्य वृषध्वजं अपृच्छन्मुनयो देवाः प्रीतिकंटकितत्वचः देवा ऊचुः भगवन्केन मार्गे
ण पूजनीयो द्विजातिभिः कुत्र वा केन रूपेण वक्तुमर्हसि शंकर कस्याधिकारः पूजायां ब्राह्मणस्य कथं प्रभो क्षत्रियाणां कथं
देवदेवेश पूजनीयो वृषभध्वज स्त्रीशूद्राणां कथं वापि कुंडगोलकिनां तथा हिताय जगतां सर्वमस्माकं वक्तुमर्हसि तेषां भावं समालो
क्य मुनीनां नीललोहितः प्राह गंभीरया वाचा मंडलस्थः सदाशिवः मंडले चाग्रतस्तस्य देवदेवः सहोमया देवाश्च मुनयः सर्वे
विद्युत्कोटिसमप्रभं अष्टबाहुं चतुर्वक्त्रं द्वादशाक्षं महाभुजं अर्धनारीश्वरं देवं जटामुकुटधारिणं सर्वाभरणसंयुक्तं रक्तमाल्यानु
लेपनं रक्तांबरधरं सृष्टिस्थितिसंहारकारिणं तस्य पूर्वमुखं पीतं प्रसन्नं पुरुषात्मकं अघोरं दक्षिणं वक्त्रं नीलांजनचयोपमं दंष्ट्रा
करालमत्युग्रं ज्वालामालासमावृतं रक्तश्मश्रुजटायुक्तं चोत्तमं विद्रुमप्रभं प्रसन्नं वामदेवाख्यं वरदं वृषभध्वजं पश्चिमं वदनं तस्य
गोक्षीरधवलं शुभं मुक्ताफलमयैर्हारैर्भूषितं तिलकोज्ज्वलं सद्योजातं मुखं दिव्यं भास्कररूपानुकारिणं आदित्यमग्रतस्तस्य पूर्व

लि गपु° १९८ वक्त्रमाननं विमलाणामंडले पूर्वमुत्तरे दक्षिणास्थितं भास्करं पुरतो देवं वर्तवेक्रं चपूर्ववत् भानुं दक्षिणतो देवं चतुर्वक्त्रं चपूर्ववत्
रविमुत्तरतो देवं पूर्ववक्त्राननं वोधिनीं पश्चिमे भागे मंडलस्य प्रपूजयेत् आप्यायनीं चकौवेर्यामेकवक्त्रां चतुर्भुजां सर्वाभरणां
सेपद्मा: शान्कय: सर्वेसमना: ब्रह्माणं दक्षिणे भागे विस्नवामे जनार्दनं अग्रपद्म: साममार्गेणा मूर्तित्रयमयं शिवं ईशानं वरदं देव
मीश्वरं परमेश्वरं पद्मासनस्य वरदं यमंत्रानामनोपरि वैराग्यैश्वर्यसंयुक्तो प्रभाते विमलेन तथा स्मरेत्सर्वेश्वरं देवमाराध्य परमेश्वरा
वि सितपंकजमध्यस्थं दीमाद्यैरभिसंवृतं दीप्तादीस्तु शिवोकाणं भद्रां कनकसप्रभां विभूतिं विद्रुमप्रख्यां विमलां पद्मसन्निभां
अमोघां कर्णिकारां विद्युतं विश्ववर्णिनीं चतुर्वक्त्रां चतुर्वर्णां देवीं वैसर्वतोमुखीं सोमं मंगारकं देवं बुधं बुद्धिमतां वरं बृहस्पतिं
हृहद्वद्धिं भार्गवं तेजसां निधिं मंदं सदगतिं सर्वे समंतात्स्यतेसदा सूर्य: शिवो जगन्नाथ: सोम: साक्षादुमास्वयं पंचभूतानि
शेषाणि तन्मयं च चराचरं दृष्टैवं मुनय: सर्वे देवदेवमुमापतिं कृतांजलिपुटा: सर्वे मुनयो देवता: तथा अस्तुवन्नामभिर्दिव्याभि
वैरदं नीललोहितं अथयजु: ॐ नम: शिवाय रुद्राय कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय शर्वाय शिपिविष्टाय रंहसे प्रभूते विमले
स्फारे आराध्य परमेश्वरं नवशक्त्यावृतं देवं पद्मस्थं भास्करं प्रभुं दीप्तां सूक्ष्मां जयां भद्रां विभूतिं विमलां शुभां अमोघां विद्युतं देवं देवेथ
सर्वतोमुखीं आदित्यं भास्करं भानुं रविं देवं दिवाकरं तथा प्रभातं तथा प्रज्ञां संध्यां सावित्रमेव च विस्तरां सप्तुभां देवीं वोधनीं प्रणा
माम्यहं आप्यायणीं च वरदां ब्रह्माणं केशवं परं सोमादिग्रहं देवं चयथाक्रमेण संपूज्य मंत्रैर्विहितक्रमेण स्मरामि देवं रविमंडलस्थं स
दाशिवं शंकरमादिदेवं इंद्रादिदेवांश्चतथेश्वराणां नारायणं च यजमादिदेवं प्रणामयेऽर्घंच यथाक्रमेण यज्ञामि पद्मं वत्तथास्मरा १८९
मि सिंदूरवर्णोपममंडलाय सुवर्णवज्राभरणाय तस्मै पद्माभनेत्राय सपंकजाय ब्रह्मेंद्रनारायणकारणाय रक्षांवमंत्रोमहणांचर

वेणुं तथा सप्तविधं क्रमेण॥ प्रलंबबाहुं च विशालगात्रं स्मरामि मंदेहगणं तथैव कृतानि लोके विविधैस्तथाग्रे पुनः स
मोप्यवृतं तथैव सर्वं उल्कासहस्रं कजमध्यसंस्थं स्मरामि बिंबं सह देवदेवं स्मरामि दिव्यानि यथाक्रमेण॥ रक्तानि पद्मानि मलोच।
नानि पद्ये च सव्ये वरदे च वामे करे तथा भूषितभूषणानि दंष्ट्राकरालं न व दिव्यवक्त्रं विद्युत्प्रभं देवमयं करं च स्मरामि रक्ताभि
रतेहिजानां मंदेहरत्नो गणाभक्तीनेच सोमं सितं भूमिजमग्निवर्णं चामीकराभं बुधमिंदुसूनुं बृहस्पतिं कांचनसन्निकाशं
शुक्रं सितं कृष्णतरं च मंदं स्मरामि सप्तमभवं वामसूनुं सर्वेषामेव पर्यंते महादेवं च भास्करं शुक्लांडवर्णीन च मागधेन प्रसंस्थ।
ननोयेन शुभेन पूर्णं पात्रेऽर्घ्यं तामपमयं च कल्पं दास्येन वार्घ्यं भगवन्प्रसीद नमः शिवाय देवाय ईश्वराय कपर्दिने रुद्राय वि
ष्णवे तुभ्यं ब्रह्मणे सूर्यमूर्तये सूत उवाच यः शिवं मंडले देवं संपूज्यैवं समाहितः प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने पठेत्स्तवमनुत्तमं इष्टं
गोवेन सायुज्यं लभते नात्र संशयः इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे नाम एकविंशतितमोऽध्यायः॥ २१॥ सूत उवाच अथ रुद्रो म
हादेवो मंडलस्थ उवाच ह पूजां हं ब्राह्मणानां च क्षत्रियाणां विशेषतः वैश्यानां चैव शूद्राणां शुश्रूषाशूजकस्य च स्त्रीणां नैवाधि
कारोस्ति पूजादिषु न संशयः स्त्रीशूद्राणां द्विजेंद्रैश्च पूजया तत्फलं लभेत् नृपाणां उपकारार्थं ब्राह्मणाद्यैर्विशेषतः एवं सं
जप्येदेवं ब्राह्मणायाः सदाशिवं इत्युक्ता भगवान्रुद्रः तत्रैवांतरधीयत ते देवा मुनयः सर्वे बिंबमुद्दिश्य शंकरं प्रणम्य च महात्मा
नो रुद्राध्यायेन विह्वलाः जग्मुर्यथागतं देवा मुनयश्च तपोधनाः तस्मादभ्यर्चयेल्लिंगमादित्यं शिवरूपिणं धर्मकामार्थमुक्त्य
र्थं कर्मणा मनसा गिरा ऋषय ऊचुः रोमहर्षण सर्वज्ञ सर्वशास्त्रभृतां वर आसीत् शिष्य महाभाग वाक्यं वद सांप्रतं शिवेन देवदे
वेन भक्तानां हितकाम्यया वेदात्षडंगादुद्धृत्य सांख्ययोगाच्च सर्वशः तपश्च विपुलं तप्त्वा देवदानवदुर्जयं अर्थार्थं सार्थं संयुक्तं

लि
गपु
१८०

187

गूढमप्रातनिर्मितं वर्णाश्रमहितैर्धर्मैर्विपरीतं क्वचित्समं शिवेन कथितं शास्त्रं धर्मकामार्थमुक्तये शतकोटिप्रमाणेन तत्र
लोकद्वये विभो ज्ञानयोगादयो वापि श्रोतं कोटि हलेहि न: सूत उवाच पुरा सनत्कुमारेण मेरुपृष्ठे सुशोभने पृष्टो नंदीश्वरो देव:
शैलादि: शिवसंमत: पृष्टोयं प्रणिपत्यैवं मुनिभिर्योगिभिस्तथा सर्वत: तस्मै सनत्कुमाराय नंदिना कुलनंदिना कथितं यच्छिवज्ञानं श्रोत
तमुनिपुंगवा: शैवं संतिष्ठवेदोक्तं शिवेन परिभाषितं श्रुतिनिंदादिरहितं समय: प्रत्ययकारकं गुरुप्रसादजं दिव्यमनायासेन मु
क्तिदं सनत्कुमार उवाच भगवन्सर्वभूतेश नंदीश्वर महेश्वर कथं पूज्योपि याशंभुर्धर्मकामार्थमुक्तये वक्तुमर्हसि शैलादे वित
येनागतायमे सूत उवाच संप्रेक्ष्य भगवान्नंदी निसम्य वचनं पुन: कालवेलाधिकार्थं मवदद्वचनोवर: शैलादिरुवाच गुह्यत:
शृणुष्वतस्त्रैवमधिकारं प्रवीम्यहं गौरवादेवसंसेषा शिवाचार्यस्तनामघा स्वयमाचरते यस्तु आचारे स्थापयत्यपि आचिनोति च
शास्त्रार्थमाचार्यस्तेन कथ्यते तस्मादेदार्थतत्त्वज्ञमाचार्यं भस्मशायिनं गुरुमेवं वयेद्भक्त: सुभगं प्रियदर्शनं प्रतिपन्नं जनानं
दं श्रुतिस्मृतिपथानुगं विद्याभयदातारं लौल्यचापल्यवर्जितं आचारपालकं धीरं समयेषु कृतास्पदं तेन दृष्टास्तु सर्वभावेन पूज
येत्तां शिववद्गुरुं आत्मना च धनेनैव श्रद्धया वित्तानुसारत: तावदाराधयेच्छिष्यो प्रसन्नोसौ यथा भवेत् सुप्रसन्ने महाभागे सद्य:
पाशात्ययो भवेत् प्राणद्रव्यप्रभावेन आदेशो लब्धनलघा उत्तमो नाथ: मायज्ञोनीवोनानमवल्लभ आक्रुष्टास्ताडिता वापि ये
विषादं न यांति वै तेयोग्या: शिवधर्मिष्ठा: शिवध्यानपरायणा: संयुता धर्मसंपन्ना: श्रुतिस्मृतिपथानुगा: सर्वद्वंद्वसहा धीरा नि
त्यमुद्युक्तचेतस: परोपकारनिरता गुरुशुश्रूषणेरता: आर्जवा मार्जवा भक्ता अनुकूला: प्रियंवदा: अमानिनो बुद्धिमंतस्त्यक्त १८०
स्पर्धा गतस्पृहा: शौचाचारगुणोपेता दंभमात्सर्यवर्जिता: योग्या एवं द्विजा: सर्वे शिवभक्तिपरायणा: एवं वृत्तसमो येनावाज्ञन:

कायकर्मभिः सोध्यायएवंविधानेन तत्वजातिविशुद्धये शुद्धोविनयसंपन्नो मिथ्याकंडकवर्जिताः गुर्वाज्ञापालकश्चैवशिष्योनुग्र
हमर्हति गुरुस्तच्छास्त्रविद्वान्तत्त्वपश्चोजनवत्सलः लोकाचाररतोनित्यंतन्त्रविन्मोक्षदःस्मृतः सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वशास्त्रविशा
रदः सर्वोपायविधानज्ञः तत्वहीनस्तुनिष्फलः असंवेद्यपरेतत्वेनिश्चयोयस्यनास्तिति आत्मनोनुग्रहोनास्तिपरस्यानुग्रहः क
थं प्रबुद्धस्तुद्विजोयःस्यात्सशुद्धः सोथयत्नापि तत्वहीनेकृतोबोधः कृतोत्यात्मपरिग्रहः परिग्रहविनिर्मुक्ताः तेसर्वेपशवो
मताः पशुभिःप्रेरितायेत्वेतेसर्वेपशवःस्मृताः तस्मात्तत्वविदोयेनमुक्तास्तेमोचयंत्यपि संवित्तिजननंतत्त्वंपरानंदसमुद्भवं
तत्त्वंतत्त्वविदितंयेन सएवानंददर्शकः नपुनर्नाममात्रेणसंवित्तिरहितस्त्वयः अन्योन्यंतारयेन्नावाकिंशिलातारयेच्छिलां ते
षांतुनाममात्रेणमुक्तिर्वैनाममात्रिका योगिनांदर्शनाद्वापिस्पर्शनाच्छ्रवणादपि सद्यःसंजायतेसंज्ञापाशोपक्षयकारिणी अथ्य
वायोगमार्गेणशिष्यदेहेनविद्यते बोधोपदेशयोगेनसर्वतत्त्वानिशोध्यच सम्यक्स्वशुद्धिर्विहिताज्ञानयोगेनयोगिना शिष्यपरी
त्वयधर्मंसंधायनैकंवेदपारगो ब्राह्मणातत्क्रियंवैएवबद्धदोषविवर्जितं ज्ञानेनज्ञेयमालोक्यकर्णाकर्णगतोभवेत् वीर्याद्वीर्यंय
थाज्ञानंसंचरेद्दृष्टिवद्गुरोः भुवनेषुपदेष्वेववर्णेष्वमंत्रमुत्तमं कालाध्वानेमहाभागाःतत्वाध्वेसर्वसंस्मरते भिद्यतेसर्वसामर्थ्या
माज्ञामात्रेणसर्वतः तस्मात्सिद्धिश्चमुक्तिश्चगुरुकारुण्यसंभवा पृथिव्यादीनिभूतानिआविशंतिचभावने शब्दस्पर्शःतथा
रूपंरसोगंधस्वभावतः पदार्थास्त्वंविप्रबुद्धींद्रियविकल्पनं कर्मेंद्रियानिमात्राणिमनोबुद्धिरतःपरं अहंकारमयाव्यक्तंक
लाध्वनामितिस्मृतं पुरुषादिनिवृत्त्यर्थंमुन्मन्यंतेपरात्परं तत्वाध्वरमितिप्रोक्तंसर्वतत्वार्थबोधकं अयोगीनैवजानातितत्वसि
द्धिशिवात्मिकां इतिश्रीलिंगपुराणउपरिभागेएकविंशोत्तरशततमोध्यायः १२१ सूतउवाच परीक्ष्यभूमिंविधिवत्गंधवर्णरसा

लि॰
गपु॰
१८८

रादिभिः अव्लेहृत्यविनानावैरीगणरावाहनतमं पकहस्तप्रमाणेनमंडलंपरिकल्पयेत् आलिखेत्कमलंमध्येपंचरत्नसमन्वितं चूर्णै
श्चदलंहृत्तंसितंवारक्तमेववा पीतवाश्यामसंयुक्तंवज्रशोभासमन्वितं आवाह्यकर्णिकायांतुशिवंपरमकारणं अर्चयेत्सर्वयत्नेन
नैवपुष्पादिभिर्वविस्तरं दलेषुसिद्धयः प्रोक्ताः कर्णिकायांमहामुने वैराग्यज्ञानमालंव्यधर्मकर्मैमनोरमम् वामाज्येष्ठाचरौद्रीचक
लाविकरणीतथा बलाविकरणीदेवबलप्रमथनीक्रमात् सर्वभूतप्रदमनीकेसरेषुवशक्रयः मनोन्मनीमहामायाकर्णिका
यांशिवासने वामदेवादिभिःसार्धंहृदंन्यायेनविन्यसेत् मनोन्मयमहादेवंमनोन्मन्यास्थमध्यतः सूर्यसोमाग्निसंभूतात्मगणवा
त्मशिवात्मकं संकल्पविन्यसेद्वक्त्रं पूर्वपत्रेरविप्रभे अघोरंदक्षिणेपत्रेनीलांजनचयोपमं उत्तरेवामदेवाख्यंजपाकुसुमसन्निभं
सद्यः पश्चिमपत्रेतुगोक्षीरधवलंन्यसेत् ईशानंकर्णिकायांतुशुद्धस्फटिकसन्निभं चंद्रमंडलसंकाशंहृदयायेतिमंत्रतः वाक्ष
यद्ध्यादिभागेशिरसेधूम्रवर्चसे शिखायैवनमस्त्वेतिरक्ताभंनैऋतेदले कवचायांजनाभायइतिवायुदलेन्यसेत् अस्त्रायाग्नि
शिखाभायइतिदिक्षुप्रविन्यसेत् नेत्रंमध्येचैशान्यांपिंगलाभंप्रविन्यसेत् शिवंसदाशिवंदेवंमहेश्वरमतःपरं रुद्रविष्णुविरिंचि
वल्लाहित्यासेनभावयेत् शिवायरुद्ररूपायशान्त्यतीतायशंभवे शांतायशांतिदेवायनमस्त्वद्रसमेस्वयं विद्यायैविद्यामामाय
वायवेवह्निवर्चसे कलायैचप्रतिष्ठायैनारकायांतकायच निवृत्त्यैभुविदेवायधारायैधारणायच मंत्रैरेतैर्महाभूतविग्रहंचस
दाशिवं ईशानमुकुटंदेवंपुरुषाख्यंपुरातनं अघोरहृदयंवामदेवगुह्यंमहेश्वरं सद्योमूर्तिस्मरेद्देवंसदसद्व्यक्तिकारणं पंचव
क्त्रंदशभुजमष्टत्रिंशत्कलामयं वामंत्रयोदशविधंविभिन्नपवित्रतनप्रभं अघोरमष्टधाक्तनाकलारूपेणसंस्थितं पुरुषंचचतुर्धा १८८
वैविभिन्नपंचकलामयं ईशानंपंचधाक्षतायंचम्रस्तोम्यवाक्षितं हंसहंसेतिहंसेतिशिवभक्त्यासमन्वितं ओंकारमात्रमोंकारमका

रमकारं समरूपिणं श्रायर्घं च यथा श्रेवानुक्रमेणात्मरूपिणं प्रधानमहितं देवं प्रलयोत्पत्तिवर्जितं अघोरणीयांसमजं महतोपि
महत्तमं ऊर्ध्वरेतसमीशानं विरूपाक्षमुमापतिं सहस्रशिरसं देवं सहस्रांतं पुरातनं सहस्रहस्तचरणं नादांतं नादविग्रहं खद्योत
सदृशाकारं चंद्ररेखाकृतिं विभुं द्वादशांते भ्रुवोर्मध्ये तालुमध्ये गले क्रमात् हृद्देशे चास्थितं देवं स्वानंदममृतं शिवं विद्युद्वलयसं
काशं विद्युत्कोटिसमप्रभं श्यामरक्तकलाकारं शक्तित्रयकृतासनं सदाशिवं स्मरेद्देवं तत्त्वत्रयसमन्वितं विद्यामूर्तिमयं देवं पूजये
त्तु यथाक्रमात् लोकपालांस्तथास्त्राणां पूर्वाद्यान्पूजयेत्पृथक् चरुं च विधिना सिद्धं शिवाय विनिवेदयेत् अर्धं शिवाय तद्दद्याच्छेषा
र्धेन तु होमयेत् अघोरेणाथ शिष्याय दापयेद्भक्तमुत्तमं उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा पुरुषं विधिना जपेत् पंचगव्येन ततः प्राश्य ईशा
नेनाभिमंत्रितं वामदेवेन सर्वांगं भस्मनोद्धूलयेत्क्रमात् कर्णयोश्च जपेद्देवीं गायत्रीं रुद्रदेवतां सम्यक्चैव विधानेन च वस्त्रयुग्मेन वेष्टि
तं भूषितं हेमरत्नाद्यैर्भासितं च हिरण्मयं कलशं विन्यसेत्तत्र ब्रह्मभिर्ब्राह्मणास्ततः होमं च चरुणा कुर्याद्यथाविभवविस्तरं शिष्यं
च वामयेद्दक्षिणे मंडलस्य तु दर्भशय्यासमारूढं शिवध्यानपरायणं अघोरेणाथ यथान्यायं शतमष्टोत्तरं पुनः हुत्वेनं जुहुया
त्स्वप्नप्रभाते शोधयेन्मलं एवं चोपोषितं शिष्यं स्नातं भूषितविग्रहं नववस्त्रांतरीयं च उष्णीषकृतमंडलं दुकूलाद्येन वस्त्रेण नेत्रबं
धं प्रवेशयेत् स्वर्णपुष्पसंमिश्रं यथाविभवविस्तरं ईशानेन च मंत्रेण कुर्यात्पुष्पांजलिं प्रभोः प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा रुद्राध्यायेन
वा पुनः केवलं प्रणवेनापि शिवध्यानपरायणः ध्यात्वा तद्देवदेवेशमीशानं संक्षिपेत्स्वयं यस्मिन्पात्रे पतेत्पुष्पं तन्मंत्रं तस्य सिद्ध्य
ति शिवांभसा तु संस्पृश्य अघोरेण च वर्मणा शिष्यमूर्ध्नि निविन्यस्य गंधाद्यैः शिवमर्चयेत् ब्राह्मणं परमं श्रेष्ठं द्वारे वै सार्ववर्णिकं
दीक्षियाणां विशेषेण द्वारे वै पश्चिमे स्मृतं नेत्रावरणमुन्मुच्य मंडलं दर्शयेत्ततः कुशासने तु संस्थाप्य दक्षिणामूर्तिमाश्रितः ततस्तु

लि हिं ततः कुर्यात्संवत्तत्प्रकारतः निहत्याहृदयपर्यंतं मंडलमत्तेजोऽग्रं प्रतिष्ठाप्य तदूर्ध्वं यथाक्रमम् अगोचरं विशेषणं तेनैवं दृया
गपु॰ कारमात्रेणासंवृताः तदूर्ध्वमार्गे मंत्रशोध्य शिवशान्त्याशिवयोजनं समर्पं नायतं तस्य तस्य योगिनीश्वरस्यैव तत्तत्त्रयप्रभेदेन वक्तृभिः
१८५ कलयान्यथा होमयेदंगमात्रेण शान्त्यातीतं सदाशिवं सद्यादिभिस्तेषां तथैव वक्त्रभिः कलयाः पृथक् शान्त्यतीतं तन्निश्चष्टई शानेवा
पिवापुनः प्रत्येकमष्टोत्तरशतेन दिशांहोमं तु कारयेत् ईशान्यां पश्चिमे वायव्य प्रधानं परिगीयते समिदाज्यचरुं लाजा सर्षपांश्च य
वान्नतिलान् द्रव्याणि च प्रहोतव्यं स्वाहान्तं प्रणवादिकं तेषां स्वरूपं निर्दिष्टं ईशानेन विधीयते जपादिसिद्धपर्यंतं मग्निकार्यक्र
189 मेण तु गुणसंख्याप्रकारेण प्रधानं च तत् प्रयोजयेत् भूतानि ब्रह्माभिर्वापि योनिबीजादिभिस्तथा अन्यत्प्रधानमात्रेण प्राणापाने
नियम्य च बद्धेन भेदयेदात्मा प्रणवान्तं कुलाकुलं अन्योन्यमुपसंहृत्य ब्रह्माणं केशवं हरिं हृदि रुद्रमीशानं शिवं देवं महेश्वरं तस्मा
त्स्थिष्टप्रकारेण भावयेद्धवनाशनं स्थाप्यात्मानं मन्त्रजीवं ताडयेद्धारदर्शने दीपनं ग्रहणं चैव कारयेद्विधिपूर्वकं षट्पद्मं मध्यमंयु
क्तं तोयेन समन्वितं षडंतमाकृतिः प्रोक्ता एवं भूतप्रकारतः संख्यानं षष्टसहितं संघातं संपुटं तके नादितं कथितं चोरं तत्नाना
मपियोगिनः प्रधानं संपुटीकृत्य तत्तीयेन च दीपनं आद्येन संपुटीकृत्य आद्येन संपुटीकृत्य प्रधानं ग्रहणं स्मृतं प्रधानं प्रथमे
नैव संपुटीकृत्य पूर्ववत् वेधनं परिपूर्णेन स्रावनं स्रावनेन च शान्त्यतीतात्ततः शान्तिर्विद्या नाम कला मला प्रतिष्ठा च निवृत्तिश्च
कलासंक्रमणं स्मृतं तत्तद्वर्णाकलायुक्तं भुवनेन यथाक्रमं मंत्रैः पदैस्तथा कुर्यात् विशोध्य च यथाविधि अन्त्येन योनिबीजेन कल्प
यित्वा च पूर्ववत् प्रजा संप्रेक्षणं विद्धिताडनं हरणं तथा संहृतस्य च संयोगं वितेपं च यथाक्रमं अर्चनं वत्र्यागर्भधारणं जननं पु १८५
नः अधिकारो भवेद्भोगे जपश्चैव विशेषतः उत्तमाद्येन योगेन योनिबीजेन संवृताः उद्धारश्रोत्तरणं चैव नाडनेन महात्मने अघोरेण

हतं तेन संस्थितोस्य विशेषतः प्रतिनन्नं क्रमो ह्येष योगमार्गेण सुव्रताः मुष्टिना चैव यावत्तु तावत्कालं नयेत्क्रमात् विषयेन तु सं-
योगीन्द्रहृत्स्थादि शिवान्तिकात् एकत्वं समतां याति नान्यथा तत्त्वदृष्टयः स्वयं नासाग्रे द्वादशान्ते च षष्ठेन सह योगिनां ज्ञानयामि
ति विप्रेन्द्रा देवदेवस्य शासने हेमराजतताम्राद्यैर्विधिना कल्पितेन च सत्कूर्चेन तु कुंभेन तन्तुनावेष्टितेन च तीर्थाम्बुपूरितेनैव रत्न
गर्भेण सुव्रताः संहितामंत्रितेनैव रुद्राध्यायायुतेन च सेवयेत्तु ततः शिष्यं शिवभक्तं च धार्मिकं वह्निदीक्षार्थं कुर्वीत दीक्षि
तं स्वयं यथाक्रमं वरं प्राणायामान्यागाः छेदनं शिरसो पि वा नतनम्भस्मेंजीयाद्रगवं तं सदाशिवं एवं दीक्षा प्रकर्तव्या दृष्टेनयेत्परमे
श्वरं शुश्रिहे वाश्च वेदाश्च यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः शिवलिंगार्चनस्यैते कलां षोडशीं नार्हन्ति नाघमाः सदा यजन्ति यज्ञेन सदा दानं प्रयच्छ
न्ति सदा चैवायुभत्पश्च समक्रयोगोभ्यर्चयेच्छिवं एककालं द्विकालं वा त्रिकालं नित्यमेव हि अर्चयंति महादेवं ते रुद्रा नात्र संशयः नारुद्र
स्त्वस्पृशेद्रुद्रं नारुद्रो रुद्रमाप्नुयात् एवं संक्षेपतः प्रोक्तमपि कार्यं यथाक्रमं शिवं समर्चयेद्धर्मार्थकाममोक्षफलप्रदं इति श्रीलिंगपु
राणे उपरिभागे दीक्षाविधिर्नाम द्वाविंशोत्तरशततमोऽध्यायः सूत उवाच स्नानयोगोपचारं च वक्ष्ये वै भास्करस्य च शिवस्नानं त
तः कुर्यात् स्नानं शिवार्चनं षष्ठेन मृदमादाय षष्ठं भूमौ न्यसेत्तटे द्वितीयेन तदाभ्युक्ष्य तृतीयेन च शोधयेत् चतुर्थेनैव विभजेन्मल
मेकेन शोधयेत् स्नाना षष्ठेन तच्छेषां स्वदेहं लेपयेत्पुनः त्रिधा विभज्य सर्वं च वचनं भिषव्यमेत्पुनः षष्ठेन सप्तवाराणि सिक्त्वा मूलेन वाल
येत् दशवारं च षष्ठेन दिशां बंधः प्रकीर्तितः वामेन तीर्थं संस्पृश्य तेन शरीरमनुलिप्य च स्नानाचारेण स्वस्था त्वमभिषेकं समाचरेत् शृं
गेण पर्णपुटकैः पलाशेन दलेन वा सौवर्णै राजतैस्ताम्रैर्विविधैः सर्वसिद्धिकरैः शुभैः सौराणि च प्रवक्ष्यामि वाष्कलायानि सुव्रताः श्रो
गानि सर्ववेदेषु साराणि तानि सुव्रताः ओं भूः ओं भुवः ओं स्वः ओं महः ओं जनः ओं तपः ओं सत्यं ओं ऋतं तत्सद्ब्रह्म नवान्तरमयं मंत्रं वा

लि
पु.
१८०

190

फलं परिकीर्तितं नहरं तीति तिलोकानिष्टतमतः समुच्यते सत्यमंतरमिन्यक्तं प्रणवादि नमोंतकं ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भ
र्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ नमः सूर्याय खखोल्काय नमः मूलमंत्रमिदं प्रोक्तं भास्करस्य महात्मनः नवाक्षरेण
दीप्ताद्यं मूलमंत्रेण भास्करं पूजयेदंगमंत्राणि कथयामि यथाक्रमं देवादिभिः प्रयुक्ताय प्रणवेनाचमध्यमं ॐ भूः ब्रह्महृद
याय नमः ॐ भुवः विष्णुशिरसे ॐ स्वः रुद्रशिखायै ॐ भूर्भुवः स्वः ज्वालामालिनी शिखायै ॐ जनः शिवायै नेत्रेभ्यः ॐ तपः ता
पनाय अस्त्राय मंत्राणि कथितान्येवमेतानि विविधानि च पतैः सांगादिभिर्वाक्यैः स्नात्वा नु मामभिषिंचयेत् ताम्रकुंभेन वै विप्रः
दत्त्वा वै पुष्पवच्च सकुशेन समुद्घृत्य मंत्रैः सर्वैः समाहितः रक्तवर्णपरीधानश्चाचमेद्धि पूर्वकं सूर्यश्चेति दिवा रात्रौ अग्नि
श्चेति द्विजोत्तमाः आपः पुनंतु मध्याह्ने मंत्रावमन मुच्यते षष्ठेन शुद्धिं कृत्वैवं जपेदायमतंतमं करशाखा तथांगुष्ठ मध्यमानामिका
न्यसेत् तलेनतर्जन्यंगुष्ठेनांगुष्ठेनांगानि विन्यसेत् नवाक्षरमयं देहं कृत्वा चैवं पापिनं सूर्योहमिति संचिंत्य मंत्रैरेतैर्यथाक्रमं वा
महस्तगतेनाथ अंगैः सिद्धार्थकान्वितैः कुशपुष्पैस्तथा भूत्वा मलाग्रे रक्षार्थामितः आपोहिष्ठाभिरिद्धि वेष्टयेत्समावास्येजलं वाम
नासापुटेनैव नदेहं भावयेद्धितं ग्रंथिं मारयेद् ह्रस्वस्य नासापुटेन च कल्मषं ज्ञानवान्तं भावयेच्च शिलागतं तर्पयेत्सर्वदेवेभ्यश्च
षिभ्यश्च विशेषतः भूतेभ्यश्च पितृभ्यश्च विधिनार्घ्यं च दापयेत् आपिनी चप्रातर्ज्योत्स्नां संध्यां सम्यगुपासयेत् प्रातर्मध्याह्नसाया
ह्नेष्वर्घ्यं वै वानिवेदयेत् रक्तचंदनतोयेन हस्तमात्रेण मंडलं सुवृत्तं कल्पयेद्भूमौ प्रघर्षेण द्विजोत्तमाः प्राङ्मुखः ताम्रपात्रं च संगंधं
प्रस्थपूरितं पूरयेद्गंधतोयेन रक्तचंदनकेन च रक्तपुष्पैः तिलैश्चैव कुशाक्षतसमन्वितैः दूर्वापामार्गगव्येन केवलेन घृतेन च जा १८०
नुभ्यां धरणीं गत्वा देवदेवं नमस्य च कृत्वा शिरसि तत्पात्रमर्घ्यं मूलेन दापयेत् ग्रस्थमेथावुतं कृत्वा यत्फलं परिकीर्तितं अर्घ्यस्य

साधनं चैव सम्मं तान्परिकीर्तितं बद्धा पद्मासनं योगी प्राणायामं समभ्यसेत् रक्तपुष्पाणि संगृह्य कमलायां विभावयेत् आ
त्मनो दक्षिणे भागे स्थाप्य जलभांडं च वामतः ताम्रपात्राणि सौराणि सर्वकामार्थसिद्धये अर्घ्यपात्रं समादाय प्रस्थार्धं च यथाविधि
पूर्वोक्तेनांबुना सार्धं जलभांडस्थितेन च अस्त्रोदकेन चैवार्घ्यमर्घ्यद्रव्यसमन्वितं संहितामंत्रितं कृत्वा संस्पृश्य प्रथमेन च तृतीये
नावगुंठ्यैव स्थापयेद्दासनोपरि पाद्यमाचमनीयं च गंधपुष्पसमन्वितं संहितामंत्रितं कृत्वा संस्पृश्य प्रथमेन च अंभसा शोधिते
पात्रे स्थापयेत्पूर्ववत्पृथक् संहितां चैव विन्यस्य कवचेनावगुंठ्य च अर्घ्यांबुना समभ्युक्ष्य द्रव्याणि च विशेषतः आदित्यं च जपे
द्देवं सर्वदेवनमस्कृतं आदित्यो वै तेज ऊर्जो बलं यशो विवर्धति इत्यादिना नमस्कृत्य कल्पयेदासनं प्रभोः प्रभूतं विमलं सारमा
राध्यं परमं शुभं आग्नेयादिषु कोणेषु मध्यमांतेषु दापयेत् अंगं प्रविन्यसेच्चैव बीजमंकुरमेव च नालं सुषिरसंयुक्तं सुचक्रंटकं
संयुतं दलं केसराग्रस्थं तेषु हेमाभं रक्तमेव च कर्णिकां केसरोपेतं दिव्यशक्तिभिरावृतं दीप्ता सूक्ष्मा तथा भद्रा विभूतिर्विमला
क्रमात् अमोघा विद्युता चैव दीप्ता याश्चाष्टशक्तयः भास्कराभिमुखाः सर्वाः कृतांजलिपुटाः स्थिताः अथवा पद्महस्ता वा सर्वाभर
णभूषिताः मध्यतो वरदां देवीं स्थापयेत्सर्वतोमुखीं आवाहयेत्ततो देवीं भास्करं परमेश्वरं नवात्मरेणामंत्रेण वा ष्कलाख्येन भास्क
रं आवाहनं च सान्निध्यमनेनैव विधीयते मुद्रां च पद्ममुद्रां ना भास्करस्य महात्मनः मूलेनार्घ्यं ततः पाद्यमाचमनं शघ्यकरघक
पुनरर्घ्यप्रदानेन वाष्कलेन यथाविधि रक्तपद्मानि पुष्पाणि रक्तचंदनमेव च धूपदीपादिनैवेद्यं मुखवासादिकं तथा तांबूलं वा
न्यरूपार्घ्यं वाष्कलेन विधीयते आग्नेय्यां चैशान्यां नैर्ऋत्यां वायुगोचरे दिक्षु च पश्चिमे चैव षट्काराणि विधीयते नेत्रांतवि
पिनाकार्घ्यप्रणवादिनमोंतकं कर्णिकायां प्रविन्यस्य तत्र ध्यानं समाचरेत् सर्वभूतस्य भाषाणां तारोरमंत्रं प्रकीर्तितं दंष्ट्राकरालव

लि॰ गु॰ १८९

रक्तः शुक्रमूर्तिर्भयंकरः वरदंदक्षिणेहस्ते वामेपद्मविभूषितं सर्वाभरणसंपन्नंरक्तगंधानुलेपनं रक्तांबरधरः सर्वामूर्तयस्त
स्मात्स्थिताः सुमंडलेमहादेवः सिंदूराननविग्रहः पद्महस्तोम्बरतास्य श्चाहिहस्तनयनः प्रभुः रक्ताभरणसंयुक्तोरक्तमस्तःगंधानुलेप
नः इत्थंरूपयद्ध्यायेद्भास्करंभुवनेश्वरं पद्मवाहोस्तुभेष्टामेमंडलेषुसमंततः सोमश्चांगारकंचैवबुधंबुद्धिमतांवरं वृहस्पतिम
हाबुद्धिंकद्रपुत्रंचभार्गवं शनैश्चरंतथाराहुंकेतुंधूम्रंप्रकीर्तितं सर्वेद्विनेत्राद्विभुजाराहुरर्धशरीरभृत् विहृतास्योंजलिहस्ता
भ्रुकुटीकुटिलेक्षणः शनैश्चरः सदंष्ट्रास्योवरदाभयहस्तधृत् सौर्यैःस्वभावैः साम्नायः प्रणवादिनमोंतकं पूजनीयःप्रय
त्नेनधर्मकामार्थसिद्धये समसमगणांश्चैवबहिर्देवस्यपूजयेत् ऋषयोदेवगंधर्वाःपन्नगाप्सरसोगणाः ग्रामण्योयातुधाना
श्चतत .... मुखेनःशक्तिंवपूजयेदग्रेसमक्षंदामयोविभोः बालखिल्यगणंचैवनिर्माल्यग्रहणंविभोः पूजयेद्दक्षिणामूर्तिंदे
वतामपिपूजयेत् अर्घ्यंचदापयेत्तेषांपृथगेवविधानतः आवाहनंचपूजांतेतेषामुद्वासनंतथा सहस्रंवातदर्धंवाशतमष्टोत्त
रंतथा वाष्कलेपूजयेदग्रेरणंशेशेषमेवच कुंडंतत्पश्चिमेकुर्यादृत्तेलेचैकमेखलं चतुरंगुलमानेनचोत्सेधाविस्तारादपि प
कहस्तप्रमाणेनन्निम्नंनेमिसंनिकेनतथा कृत्वाषत्यदलोकारंनाभिकुंडंदशांगुलं तदर्धेनपुरस्तात्तुगजोष्ठसदृशाकृतिं गलमेकां
गुलेचैवनेत्रद्विगुणविस्तरं तत्प्रमाणेनकुंडस्यत्यक्त्वाकुर्वीतमेखलं यत्नेनसाधयित्वैवपश्चाद्धोमंतुकारयेत् षष्ठेनोल्लेखनंकुर्या
न्मात्तणांवारिणापुनः आसनेकल्पयेन्मध्येप्रथमेनसमाहितः प्रभावनींततःशक्तिंनेत्राज्येनैवतुविन्यसेत् वाष्कलेनैवसंपु
ज्यगंधपुष्पादिभिःक्रमात् तामेणाग्निसमानीयमरावेणाग्निवापुनः स्थापयेत्तेनसंपूज्यकृत्वाशुद्धिमनेनैव संस्रवोल्लुखनंकृ १८९
त्वाशुद्धिंस्त्वापरस्परं अग्नेराज्यंततेनैवकृत्वाकुंडेविनिक्षिपेत् गर्भाधानादिकंकृत्वाप्रथमेनयथाक्रमं पृथगाष्टाङ्गतोदत्वा

गर्भाधानादिकार्येषु वाष्कलेनैव मंत्रेण क्रियां प्रतिजपेत्पृथक् मूलमंत्रेण विधिना पश्चात्पूर्णाहुतिर्भवेत् क्रमादेवं विधानेन
सूर्याग्निर्जनितो भवेत् पूर्वोक्तेन विधानेन प्राग्वत्कमलं न्यसेत् पूर्वोपरि समभ्यर्च्य पूर्ववद्भास्करं प्रभुं दत्वावाहनयोर्देयावा
ष्कलेन महात्मने अंगानां च ततः षष्ठैकैकं संहिताभिः पृथक्पृथक् जपासनस्तुतिपर्यंतमित्यप्रलेपमेव च सामान्यं सर्वमार्गेषु पारंपर्य
क्रमेण तु निवेदयेद्देवदेवाय भास्करायामितात्मने पूजाहोमादिकं सर्वं दत्वार्घ्यं च प्रदक्षिणं अग्नेः सपूज्य संक्षिप्य युद्धासनम
एव च शिवपूजा ततः कृत्वा धर्मकामार्थसिद्धये एवं संक्षेपतः प्रोक्तं यजनं भास्करस्य च यः सकृत्पूजयेद्देवं देवदेवं जगद्गुरुं भा
स्करं परमात्मानं स याति परमां गतिं सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वपापविवर्जितः सर्वैश्वर्यसमोपेतस्तेजसाप्रतिमश्च सः पुत्रपौत्रादिमि
त्रैश्च बांधवैश्च समंततः भुक्त्वैव विपुलान्भोगानिहैव धनधान्यवान् यानवाहनसंपन्नो भूषणैर्विविधैरपि कालं गतोपि सूर्येण
मोदते कालमक्षयं पुनस्तस्मादिहागत्य राजा भवति धार्मिकः वेदवेदांगसंपन्नो ब्राह्मणो वात्र जायते ततः प्राग्वासनायोगा
द्धार्मिको वेदपारगः सूर्यमेव समभ्यर्च्य सूर्यसायुज्यमाप्नुयात् इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे चतुर्विंशोत्तरशततमोध्यायः १२४
शैलादिरुवाच अथातः संप्रवक्ष्यामि शिवार्चनमनुत्तमं त्रिसंध्यमर्चयेदीशमग्निकार्यं च शक्तितः शिवस्नानं ततः कृत्वा तत्त्वशुद्धिं
च पूर्ववत् पुष्पहस्तः प्रविश्याथ पूजास्थाने समाहितः प्राणायामत्रयं कृत्वा दहनप्लावनादि च गंधादिवासितकरो महामुद्रां प्र
विन्यसेत् विकाशेन ततः कृत्वा ब्रह्माद्यैरपि यत्नतः अथवाहंकारं तन्मात्रासंभवं ततः शिवात्मनेन संपूज्य शिवस्य च यथाक्रमं
वितत्याव नाभ्यामुपरि तिष्ठति हृदयं तद्विजानीयाद्विश्वस्यायतनं महत् हृत्पद्मकर्णिकायां तु देवं साक्षात्सदाशिवं
पंचवक्त्रं दशभुजं सर्वाभरणभूषितं प्रतिवक्त्रं त्रिनेत्रं च शशांककृतशेखरं पद्महस्तं समासीनं शुद्धस्फटिकसन्निभं नीलाभं दक्ष

लिं॰ त्रिणेत्रं वक्त्रं पीतांबरं तनघोरं गोक्षीरधवलं दिव्यं पश्चिमं परमेष्ठिनः शूलं परशुखट्वांगं वज्रं शक्तिं च दक्षिणे वामे पाशांकुशं घंटां नागं
ग॰पु॰ नाराचं तथैव च वरदाभयहस्तं च शोभितं पूर्ववद्देवं सर्वाभरणसंयुक्तं विचित्रांबरधरं शिवं ब्रह्मांगविग्रहं देवं सर्वदेवान्नमो नमः पूजयेत्त
१५२ वैभावेन ब्रह्मांगैः ब्रह्मणः पंच अक्षराणि पूर्ववद्ब्रह्माणि शिवांगानि शृणुष्व मे शक्तिभूतानि वक्तव्यानि हृदयादीनि सर्वतः ईशानः सर्व
विद्यानां हृदयाय शक्तिबीजाय वै नमः ईश्वरः सर्वभूतानां अमृताय शिरसे नमः ओं ब्रह्माधिपतये कालाग्निरूपाय शिखायै न
मः ओं ब्रह्मणोधिपतये वेदमहताय कवचाय हुं ओं ब्रह्मणो ज्ञानमूर्तये नेत्राय नमः ओं शिवाय सदाशिवाय प्रणवाय पाशुपता
११२ स्त्राय अप्रतिहताय फट् फट् ओं सद्योजाताय भवे नाति भवे भवस्व मां भवोद्भवाय शिवाय मूर्तये नमः हंसः शिवाय विद्यांगसंहिता
शिवशासनेन नमः सौराणि च प्रवक्ष्यामि वाष्कलादीनि सर्वतः अंगानि सर्वदेहाय स्वरूपाय परापराय शिवाय शिवतराय नमः क
थितानि शिवांगानि मूर्तिविद्या च शंभवी अदेहाय स्वरूपाय परापराय शिवतमाय नमः कथितानि शिवांगानि मूर्तिविद्या च तस्य
वै ब्रह्मांगमूर्तिभूतेषु सर्वभूतानि सर्वतः ओं भूः ओं भुवः ओं स्वः ओं महः ओं जनः ओं तपः ओं सत्यं ओं ब्रह्मतं ब्रह्म नवाक्षरमयं मंत्रं
वाष्कलं परिकीर्तितं नवाक्षरं नीतिलोकेस्मिन्नतोक्षरमुच्यते सप्तमंत्ररश्मिसंयुक्तं प्रणवादि नमोंतकं ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्य
भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ओं नमः सूर्याय खखोलकाय नमः मूलमंत्रमिति प्रोक्तं भास्करस्य महात्मनः नवाक्षरे
णादीप्ताया मूलमंत्रेण भास्करं पूजयेदंगमंत्राणि कथयामि समासतः वेदादिभिः प्रभूताद्याः प्रणवेनतमध्यमे ओं भूः ब्रह्मणे हृ
दयाय नमः ओं भुवः विष्णवे शिरसे नमः ओं स्वः रुद्राय शिखायै नमः ओं भूर्भुवः स्वः ज्वालामालिन्यै नमः ओं महः महेश्वराय कवचाय १५२
नमः ओं जनः शिवाय नेत्रेभ्यो नमः ओं तपः तापनाय अस्त्राय नमः एवं प्रसंगाद्वैदिकसौराणि कथितानि ते शैवानि च समासेन व्यास

योगेनसंयुक्ताः इत्थंमंत्रमयंदेवंपूजयेयउद्धृतांगजैः नाभौहोमसमस्तकर्तव्योजपंपक्वनायथाक्रमं मनसासर्वकार्याणिशिवाग्नौदेवमी
श्वरं पंचब्रह्मांगमंभूतंशिवमूर्तिंसदाशिवं इत्यूपयासनाभ्यांनेसकलीकृत्ययत्नतः मूलेनमूर्तिमंत्रेणब्रह्मांगाद्यैस्तसंयुक्ताः समि
दाज्याहुतीर्हुत्वामनसावंद्रमंडलात् वंद्रस्थानान्तसंयुक्तत्रापूर्णांधारामनुस्मरेत् पूर्णाहुतिंविधानेनदत्वानिर्वाणशिवमात्मने शिवव
त्कगतंध्यायेत्रेजोमात्रंचपूर्णाकरं ललाटेदेवदेवेशंभ्रूमध्येवास्मरेत्पुनः तथाहृत्कमलेसर्वंसमाप्यविधिविस्तरं शुद्धदीपशिखा
कारंभावयेदूर्ध्वनाशने लिंगेवापूजयेद्देवंस्थंडिलेवामहाशिवं इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेपंचविंशोत्तरशततमोध्यायः १२५
शैलादिरुवाच आग्नेयपूजाविधानस्यप्रवक्ष्यामिसमंततः शिवशास्त्रोक्तमार्गेणशिवेनकथितंपुरा अथोभौवंदनवर्त्तितौहस्तौ
वौषडंतेनास्त्रेणांजलिंकृत्वामूर्ति विधायशिवाद्यैनिजमांगुष्ठादिकनिष्ठांतमीशानाद्यं कनिष्ठादिमध्यमांतंसद्योरयादितर्जन्यांतं
तत्पुरुषमंगुष्ठनामिकयापंचमंतत्व हृदयेनषष्ठंतर्जन्यंगुष्ठाभ्यांनाराचमुद्राप्रयोगेपुनरपिमूलं जपमानवीर्येणावगुंठ्यशिवहस्तमित्यु
च्यते शिवार्चनातेनहस्तेनकार्या ततांगमात्मानंचमवस्थाप्यशुद्धिंपूर्ववत्कुर्यात् तत्रभूम्यग्निवायुव्योमानःपंचतत्वः शुद्धिकार्येनप
रमहितेनजमातवषडिमस्येनतत्नीयेनफडंतेनधराशुद्धिः फडंतेनसहितेनाकाशशुद्धिः सहितेनवषट्सहितेनसत्येनतत्नीयंफडंतेना
वारितनाशुद्धिः वाह्नेयंतेफडंतेनअग्निशुद्धिः वायव्यंचतत्वेनवषट्सहितेनवायुशुद्धिः वायव्यंचतत्वेनवषट्सहितेनफडंतेनः
वायुवषट्शुद्धेनसत्येनतत्नीयेनफडंतेनाकाशशुद्धिः उपसंहृत्यैवमस्त्रवषट्तत्नीयेनफडंतेनताडनं मूलेनतत्नीयेनसंपुटीकृ
त्याग्रहणंमूलमेवयोनिबीजेनसंपुटीकृत्वाबंधनंबंधः एवंशान्त्यतीतादीनिनिहत्यपर्यंतंपूर्ववत्कृत्वाप्राणेवनतत्रयमनुध्या
त्वात्मानंदीपशिखाकारंपूर्वंकृ सहितंत्रयातीतशक्तितोभेनामृतंतथारांसंपुमायाध्यानाशांत्यभीतादीनिनिहत्यपर्यंतंनादबिंदु

लिं·
तत्रं·
१५२

193

मकारांतं सदाशिवं रुद्रं विंदुं महेश्वरं रुद्रं विसर्गं ब्रह्मांतं सृष्टिक्रमेणान्तःतोकरणं बहून्यासं कृत्वा पंचवक्त्रेषु पंचदश नयनं विन्यस्य
मूलेन पादादि केशांतं महामुद्रामपि बध्वा शिवोहमिति ध्यात्वा शक्त्यादीनि विन्यस्य शक्तिबीजांकुररामनंतनालस्वरसहस्रकंटकपत्रा
केसरधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यसोमाग्निवामाज्येष्ठापंद्रौकलविकरणीबलविकरणीबलप्रमथनीसर्वभूतदमनीकेसरेषु कर्णिका
यां मनोन्मनीमपि ध्यात्वासनं परिकल्प्य एवं सर्वोपचारसहितां बहिर्योगोपचारेणांतःस्थं रेचकृतानाभौ वह्निकुंडे प्रत्येव दासनं परिक
ल्प्य सदाशिवं ध्यात्वा चिद्रूपं विंदुतोमृतधारां शिवकुंडे निपतितां ध्यात्वा ललाटे महेश्वरं दीपशिखाकारं ध्यात्वात्मशुद्धिं विधाय प्राणाया
मं समभ्यस्य मूलमाययावगुंठ्य वस्त्राषष्ठेनतानमुद्रां कृत्वा दिग्बंधं कृत्वा षष्ठेन शुद्धवस्त्रादि पूजां तमर्घ्यपात्रादिषु प्रणवेन तत
त्रयं विन्यस्य तदुपरि विंदुं ध्यात्वामृतानि पूर्यं दक्षाणि च विधायामृतत्वावनं कृत्वा पात्रपाद्यादिषु तेषामर्घ्यं तदासनं परिकल्प्य तं सं
हिताभिमंत्रेण पाद्येनाभ्यर्च्य द्वितीयेनामृतीकृत्वा तृतीयेण विष्णुध्यायेणावगुंठ्य पंचमेनावलोक्य षष्ठेन रक्षां विधाय चतुर्थेन सकृद्
मर्घ्याम्भसाभ्युक्ष्यात्मानमपि द्रव्यं पुनरर्घ्याम्भसाभ्युक्ष्यात्मानमपि द्रव्याण्यपि पुनरर्घ्याम्भसा सपुष्पेणा सर्वद्रव्याणि हृदयकरण्यकृत् दर्श
येत् सद्येनवंसंस्कृतारेणाभरणां पुष्पाणि नैवेद्यं ईशानेन पुष्पाण्यथाभिमंत्रयेत् शिवगायत्र्या शेषं प्रोक्षयेत् पंचामृतेन पंचगव्यादीनि द्र
व्याणि मूलाद्ये रभिमंत्रयेत् हृदयकरण्यकृत् मूलेनार्घ्यं धूपं दत्वाचमनीयं च तेषामपि धेनुमुद्रां दर्शयेत् कवचेनावगुंठ्य नेत्रेन निधाय द्रव्य
शुद्धिं कुर्यात् अर्घ्योदकमग्रे ल्पदद्यात् गंधमाल्यायासेनाविशोध्य पूजाप्रभृति करणरत्नान्तं कृत्वैवं द्रव्यशुद्धिं पूजासमर्पणार्थं मौनमा
स्थाय पुष्पांजलिं कृत्वा सर्वमंत्राणि प्रणवादिना दित्तेनमोंतं न माप पुष्पांजलिं त्यजेत् मंत्रशुद्धिरग्रे सामान्यार्घ्यपात्राम्भसा पूर्यं गंधपु १५२
ष्पादिना संहितयाभिमंत्र्य धेनुमुद्रां दत्वा कवचेनावगुंठ्यासनेणारक्षेत् पूजां पर्युषितां गायत्र्या समभ्यर्च्य सामान्यार्घ्यं दत्वा गंधपुष्पधूपा

वमनीयंस्वधांतेनमोंतंदत्वाब्रह्मभिः पृथक्पृथक्पुष्पांजलिंतुग्याफडंतेनास्त्रेणनिर्माल्यमपोह्यापपामांवंदंसमभ्यर्च्यासनेमूर्त्तिंचंद्रम
मास्त्रेणास्लिंगपीठंशिवंपाशुपतास्त्रेणविशोध्यमूर्त्तिंपुष्पंविधायपूजयेल्लिंगंसथाश्रामनेकमेशिलायांबीजांकुरंतदुपरिब्रह्म
शिलायामनेननालमुषिरंकंटकपत्रकर्णिकाकेसरधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यसोमानिकेसरशक्तिमनोन्मनीकर्णिकायांमनोन्म
नीपुष्पमापीयावामनासीनो .... परिकल्पातदुपरिनिर्मलादिवाग्निश्चयेद्धृदयसहितंकमेकलांगमंत्रादंहंसदाशिवंभावयेत्
उभाभ्यांसपुष्पाभ्यांसंगृहीतेनपुष्पमापीयावाहनमुद्रयाशनैःशनैःहृदयादिमहकांतमारोप्यहृदामहमूलेलतनमुद्रास्थापयेमध्ये।
विंदुस्थानादभ्यर्थिकेदीपशिखाकारंसर्वतोमुखंहृत्स्थापकमावास्थापयेत् मूर्तिंहृदाशिवशक्तिसमवायेनसमीकरणम
सतीकरणंहृदयादिमूलेनसंध्यनावाहनंहृदामूलोपरिवामेनस्थापनं हृदामूलोपरिस्थवीरेणासन्निरोधनं हृदामूलोपरिपुरु
षेणासांनिध्यंहृदामूलेनेशानेनपूजयेदित्युपदेशः पंचमुद्रासहितेनयथापूर्वमात्मनोदेहनिर्माणंतथादेहस्थापितंतंशैवमुप
देशाद्रूपकंध्यानेनकवामूलेननमस्कारांतमपाद्यंस्वधांतेदमनीयंसर्वंनमस्कारांतेस्वाहांतेनवासंसर्वंहृदावाईशानेनवाहृदगाय॰
यावा ॐनमःशिवायेतिमूलमंत्रेणवायोजयेत् पुष्पांजलिंदत्वापुनः भूयाचमनंषष्टेनपुष्पावसरणंविसर्जनमर्घ्योदकेनमूलेन
स्नापनंदद्यादभिषेककर्माणानेनप्रतिद्रव्यमष्टपुष्पंदत्वेवमर्घ्यवगंधपुष्पधूपाचमनीयफडंतास्त्रेणपूजावसरणंवस्त्रोदकेनमू
लेनस्नाप्यपिष्टामलकादिभिःस्नादकेनहरिद्राद्येर्लिंगमूर्तिपीठसहितंविशोध्यगंधोदकपुष्पोदकरत्नोदकहिरण्योदकमंत्रोदके
नहृदाद्यापथवामानीलरुद्रचरितनहृदपंचब्रह्मादिभिः नमःशिवायेतिस्नापयेत् मूर्तौपुष्पंविधायैवंनष्टन्यलिंगकंस्वकंजुर्या
दत्रश्लोकः यस्यैवरत्नलिंगस्यमलकंस्फुटमुलतांगं नस्यालक्ष्मीर्महारोगोऽडर्भितंवाटनतयात् तस्मात्परिहरेद्राजाधर्मकामार्थसं॰

लिं॰ गपु॰ १८४ कृये सूक्ष्मे लिंगे स्वयं राजा गाहं चैव प्रणवपति एवं स्नाप्यार्घ्यं वस्त्रं सहजेनं गन्धपुष्पवस्त्रालंकारादींश्च मूलेन दद्यात् पाद्यमनीयदीप
नैवेद्यादयश्च मूलेन प्रधानं परिपूजनं पवित्रीकरणमिन्दुकर्मार्थिकं धूपदीपांश्चैव येन मुद्रा मुद्रितानि कवचेनावगुण्ठितानि वथेर
नवति तानि लिंगे वलिंगस्याथः साधारणं वर्णयेत् मूलेन नमस्कारं विज्ञाप्यावाहनं निरोधसान्निध्यं पाद्याचमनीयार्घ्यं गन्धपु
ष्पधूपदीपाचमनीयहस्तोद्वर्तनमुखवासादि पूजनं पवित्रीकरणं मुखवासमुपचारयुक्तं ब्रह्मलिंगयोगमार्गेण पूजयेत् सकल
ध्यानं निष्कलस्मरणं परावरध्यानं मूलमन्त्रजपः दशांशं ब्रह्मलिंगजपश्च समर्पणमात्मनिवेदनं स्तुतिनमस्कारादयश्च गृहे पूजा
१४ पूर्वं तोरणलिंगे विनायकस्य आदौ वा तेन च संपूज्यो विघ्नेशो जगदीश्वरः देवतेनश्च द्विजैश्चैव सर्वकामार्थसिद्धये यः शिवं पूजयेद्देवं
लिंगे वा स्थंडिले पि वा सयाति शिवसायुज्यं वर्षमात्रेण कर्मणा लिंगार्चकश्च वर्णमामासान्तात्र कार्या विचारणा सम्प्रदक्षिणं कृत्वा दंड
वत्प्रणमेद्बुधः दक्षिणाक्रमपादेन अश्वमेधशतं फले तस्मात्संपूजयेन्नित्यं धर्मकामार्थसिद्धये पुत्रार्थी तनयं श्रेष्ठं रोगी रोगात्प्रमु-
च्यते यान्यान्प्रार्थयते कामांस्तांस्तान्प्राप्नोति मानवः इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे चतुर्विंशो नरशततमोऽध्यायः ॥२४ शैलादिरुवाच
अथवाग्निकार्यं वक्ष्यामि शिवेन परिभाषितं जनयित्वा ततः प्राचीं शुभे देशे सुसंस्कृतं पूर्वाग्रमुत्तराग्रं च कुर्यात्सूत्रत्रयं शुभे चतुरस्रं
हस्तेते चैव कुर्यात्कुंडानि यत्नतः नित्यहोमाग्निकुंडं वृद्धिमेखलसमायुतं चतुरस्रं चतुरंगुलायाममेखला हस्तमात्रतः अश्वत्थपत्रवद्योनिं
खलोपरि कल्पयेत् कुंडमध्ये तु नाभिं च पद्मदलपत्रं सकर्णिकं प्रादेशमात्रं विधिना कारयेद्ब्राह्मणः शुभे षष्ठेनोल्लेखनं प्रोक्षं प्रोक्षणीय
वेनास्कृतं नेत्रेणालोक्य चैव कुंडं खड्गांगं कारयेद्बुधः प्राणायामेन न विप्रेंद्र ब्रह्माविसर्महेश्वरः उत्तराग्रमिवावेद्यां प्रातेयद्धर्मणा पुनः शा १८४
मीयमलसंभूतां मरणीं षोडशांगुलां माध्यमेनो वह्निबीजेन शक्तिन्यासं हृदि देवत प्रतिपद्धिधिना वह्निं मुष्टिमादे

द्वामात्रैस्तयाग्निकैः सकलैः कुशैः परिसंमोहनं कुर्याज्जलेनाभ्युक्ष्यादित्वै परिस्तीर्य विधानेन प्रागायेवमतक्रमात् उत्तराग्रं पुरस्ता
द्दक्षिणाग्रं दक्षिणातः पुनः पश्चिमेवोत्तराग्रं तत्सौम्ये पूर्वाग्रमेव च पंक्तिवाहणामावाहयाम्यमेवं विधीयते सौम्यस्योपरि वेदाग्रं वारुणा
ग्रमितस्ततः दक्षिणेपात्राणि बर्हिषासादयस्ततः अथोत्तरस्तानि सर्वाणि द्रव्याणि वतथोत्तरे तस्योपरि न्यसेद्दर्भान् शिवं वदक्षि
णान्यसेत् पूजयेत्तत्र मंत्रेणापश्चाद्धोमं समाचरेत् प्रोक्षणीपात्रमादाय पूरयेत्सिक्तवारिणा प्रादेशमात्रौ तत्कुशौ स्थापयेदुदकोप
रि लावयेत्कुशाग्रं वा सोमस्य त्वेत्यस्य रश्मिभिः विकीर्य सर्वपात्राणि संप्रोक्ष्य च विधानतः प्रणीतापात्रमादाय पूरयेदंबुनापुनः
अग्नेरुत्तरेकुशाग्रे स्तरस्य गावधाय सततः हस्ताभ्यां नासिकं पात्रमैशान्यां दिशि विन्यसेत् आज्यस्थालीमपणं कुर्यात्पश्चिमायतः स्ततः अ
ग्ने भूस्थमिस्थानवांगाराग्न्याहृत्येवकलेनैव पश्चिमोत्तरतोनीत्वा तत्रैवाज्यं प्रतापयेत् आज्यं कुशाग्रैः प्रज्वालितैः पर्यग्निमिणाचरेत् ता
न्सर्वांस्तत्रनिरीक्ष्यवाग्रेवाग्रेनिधापयेत् अंगुष्ठमात्रौ तत्कुशौ प्रक्षाल्य विधिनैव तत् पर्यग्निं च ततः कुर्यात्तेनाज्यमवरोपयेत् अथा
ज्यस्य ततो त्यक्त्वाथ क्रमेणोत्तरपश्चिमे संपूज्य वाग्निकाष्ठेन प्रज्वाल्य तोयपश्चिमे आज्यस्योत्पवनं कुर्यात्पवित्राभ्यां सहैव तत् अथवा दाय
हस्ताभ्यां प्रवाहेन यथाक्रमं अंगुष्ठानामिकाभ्यां तु उभाभ्यां मूलविधया अभ्युत्सदापयेद्द्यौ पवित्रं भूतपंक्तिने सौवर्णे हि कस्त्रुवं कु
र्यादर्विमात्रेण सवृत्ताः राजतेवाययथाम्नायं सर्वलक्षणसंयुतं अथवा याज्ञिकैर्वृक्षैः कर्तव्यौ स्रुवावुभौ अरत्निमात्रमायामं तस्या
ग्रे तु बिलं भवेत् षडंगुलपरीणाहं दंडमूलं महामुने तदर्धं कंट [illegible] पुष्करं मूलवद्भवेत् गोवालसदृशं दंडं स्रुवाग्रं नासिकासमं
पुटद्वयसमायुक्तं येनपरिपूरितं षडंगुलं दशांगुलायाममष्टांगुलस्य विस्तरं डलेपयस्य तदर्धं स्यान्नवेणासमितस्ततः सप्तांगुलमं
वेदास्य विस्तरायामतः पुनः त्रिभागेकं भवेद्देवकंठनाशेषं परित्यजेत् कंठमष्टांगुलायामं विस्तारेषु त्वंगुलं वेदिरष्टांगुलायामा।

लिं॰ त॰ १८५

विस्तारेण त्रिमाणेनः तस्य मध्ये विलं कुर्याद्वर्तुलं अंगुलमानतः विलं सवर्तितं कुर्यादष्टपत्रं सकर्णिकं परितो विलवाह्येन परिहार्थं तु
लेनतत तन्मध्ये पंचभिर्मेखलं पपपत्रं विविचितं यवष्टयप्रमाणेन तन्द्वाले वेदिका भवेत् वेदिकामध्यतो रंध्रं एकनिंशांगुलमानतः खा
तेयावन्नुखो तस्य विलमानेन विमुकें दंडं षडंगुलानाहं दंडाग्रे दंडिकात्रयं अष्टांगुले विहस्तानकर्तव्यं वर्तुलं अंगुले त्रयोदशांगुलायां
मेदंड मूलाधमं भवेत् द्व्यंगुले न भवेत्स्थानं नाभिं विद्यात् षडंगुलं वेदिमध्ये तथाकनपादं कुर्यात् द्व्यंगुले पयष्टसमाकारं पादं
वेकूलिकाकृति गजोष्ठसदृशाकारं मास्यकृष्टाकृतिर्भवेत् अभिचारादिकार्ये तु कुर्यात्कुलाय सेनत पंचविंशाद्यमे नैव सुवं स्रुवं वा
माजयेत्सुवः अग्रमध्ये गामं शोध्यमध्यं मध्येन सूत्रतः मूलं मूलेन विधिना अभितो न्यष्टदा पुनः आज्यस्थालीप्रणीता च प्रोक्षणीति
स्रुपवत् सौवर्णी राजतं वापितामं वा मृण्मयं तथा अन्यथा नैव कर्तव्यं शान्तिके पौष्टिके सम अथषट्पमभिचारे तु शान्तिके मृण्मयं तैव
षडंगुलं सहवित्रीणीयात्राणां मृत्स्वमुच्यते प्रोक्षणी द्व्यंगुलोत्सेथा प्रणीता द्व्यंगुलाधिका आज्यस्थाली ततस्तस्मात् उत्सेथा द्व्यंगुलाधिका
यैः सामिदिक्रुंतं प्रोक्तं तैरेव परिधिर्भवेत् द्वात्रिंशदंगुलायामात्रिंशद्दर्भैः परिस्तरेत् वर्तुलं गुलमध्येन ग्रथितं तु प्रदक्षिणं अभिचार
दिकार्येषु भाराद्वावृत्ताध्यानवर्जिते अकोमलास्थिताविप्रासंग्राह्य न भिचारिके समयाः ससमाः संख्याकनिशांगुलसंमिता समिधस्तत्र
माणादि सर्वकार्येषु सूत्रतः गवंचूतेनतः श्रेष्ठ कापिलं तदशानाधिकं आकृतीनां प्रमाणां तस्रुवसृणी यथा भवेत् अग्रमतप्रमाणं
षड्ढस्तिमात्रेणावसूवं यवानां च तदर्धं स्यात्फलानां तन्त्रमाणतः तीरस्य मध्ये नादध्मः प्रमाणं च प्रकीर्तितं तदर्धं स्विष्टकृत्यां तं शे
ष सर्वं मध्यापिवा शान्तिकं पौष्टिकं चैव वश्यं वाग्नौ जुहुयात्सदा लौकिकाग्नौ महाभाग मोहने चाटनादयः शिवाग्निं योजयित्वा
तु सर्वकार्याणि सूत्रतः सप्तजिह्वा प्रकल्प्यैवं सर्वकार्याणि कारयेत् अथवा सर्वकार्याणि जिह्वामात्रेण सिद्ध्यति शिवाग्निरिति १८५

विप्रंडाजिह्वामात्रेणसाधका ॐवज्ररूपायैमध्यजिह्वायैअनेकवर्णायैदक्षिणोत्तरमध्यमायैशांतिकपौष्टिकमोक्षादिफलदायै
स्वाहा ॐहिरण्यायैचामीकराभायैपूर्वजिह्वायैज्ञानप्रदायैस्वाहा ॐकनकाभायैवरुणायैपंडजिह्वायैलूरक्तायैरक्तवर्णायैआग्ने
यदिग्वर्णामोहनायैस्वाहा धूंकृष्णायैनैर्ऋतजिह्वायैमारणायैस्वाहा धूंधूम्रायैपश्चिमजिह्वायैविद्वेषणमोहनायैस्वाहा ॐप्रति
रक्तायैवायव्यजिह्वायैशत्रूच्चाटनायैस्वाहा उच्चाटनायैस्वाहा नेजस्विनेस्वाहा एतावद्वह्निसंस्कारमयवावह्निकमसं नैमित्तिके।
वविधिनाशिवाग्निकास्यैतस्तुनः निरीक्षणप्रोक्षणताडनं षष्ठेनफडंनेनाभ्युक्षणंवत्तैथेननिखननंद्विकर्णा षष्ठेनपाशणाभाणैपेना
लेसवनंवोषडंतेनऊहनंषष्ठेनसंमार्जनोपलेपनंतरीयेनॐडपरिकल्पनमेवमादीनिव्रलादिभिरेवॐडपरिधानंघापादनमाजेनषष्ठ
ष्ठेनफडंतेनवज्रीकरणंवृचतुर्थेनकुंडायवंनं आयेनेरक्षावत्तदृयसंपादनंषष्ठेनफडंतेनवज्रीकरणंवत्तष्ठापादनमाजेनप
वेकुंडसंस्कारं अष्टादशविधकुंडसंस्कारानंतरंअत्रपातनंषष्ठेनविष्टरन्यासमायेनकुशासनंवागीश्वरीवाहनंच ॐह्रींवागीश्व
रीश्यामवर्णांविशालाक्षींयौवनोन्मत्तविग्रहांऋतुमतींवागीश्वरीशक्तिमावाहयामिपुनर्वागीश्वराह्वानं ॐएकवक्रंचतुर्भुजं
शुद्धस्फटिकाभंवरदाभयहस्तंपरशुधरंजटामुकुटमंडितंसर्वाभरणभूषितमावाहयामि आवाहनस्थापनसंनिधानसंनिरोध
पूजांतंवागीश्वरींसंभाव्यगर्भाधानंवह्निसंस्काररमणीजनितंकौतूहलंचवह्निहोत्रजेवालामपात्रशरावेवाआनीयनिरीक्षणताड
नाभ्युक्षणप्रोक्षणावगुंठनामनमयानक्रव्यादांशंचपरित्यागोपिप्रथमेन त्र्यक्षीकरणंजठरभूमध्यादावात्याग्नित्र्यक्षीकरणाम्नुआ।
वाग्नेयेनोदीपनमायेनसुरूषमाहितपारणंयेनमुद्रांनतरीयेणावगुंठनंजातमामवनिंगनाशनावात्यापनेऊडोपरिनिधाय
प्रदक्षिणमावर्तेनतरीयेणात्मसंमुखंवागीश्वरीगर्भाधानंतरी येनकमलप्रधानेनमाचामध्यायेनेबोधंडनेनऊशाखंदनार

लि॰ पनप्रक्षालनेन प्रज्वालनं मध्येन पुंसवनं वामेन पूजनं द्वितीयेन सीमंतोन्नयनं मध्योरणात्तीयेन पूजनं अवयव ‥ पूर्ववत्क्रोडेयेन
गृ॰ ‥ हेतुनितीतितृतीयेन गर्भजातकर्म पुरुषेण पूजनं तृतीयेन षष्ठेन प्रोक्षणं सूतकं शुद्धयेत् अग्निरक्षार्थं शास्त्रेण वक्रेणा
१५८ ग्निमूलमोक्षणं नेन्यंतिमूलो वायव्यां षष्ठेन मूलमोक्षणनाग्रमिति कुशास्तरणं पूर्वोक्तमिमाग्रमूले कुशाग्रं वादायषष्ठेन जुह्यात्
पंचपूर्वादिक्रमेण परिधिविष्टरसोपधेन विष्टरोपरि हिरण्यगर्भहरनारायणानपि पूजयेत् इंद्रादिलोकपालांश्च पूजयेत् ब
ह्मणनुपर्यंतानपि पूजयेत् वागीश्वरवागीश्वरी पूजायेन शुद्धस्फुतेन च विवर्जयेत् स्रुकस्रुवसंस्कारं पूर्ववत् स्रुकस्रुवं च
दक्षिणे यग्रहीत्वा संस्थापनमध्येन शुद्धस्फुतेन च स्रुकस्रुवोपरिभेदान्मूलेन च मूलाग्रनयेन स्रुकस्रुवाभ्यां प्राक्षिणाव दक्षिणा
पार्श्वेन क्षणक्षेपापरिपाक्रय: प्राक्षिप्यनम: शंभवेनम: नमोस्तु हरिस्त्वेन स्रुकस्रुवो तृतीयेणावष्टय्यरश्चये च्छ्रुपेत्रुस्: द्वादशी
पिवातृतीयेणावगुंठा ‥ विधाय स्रुकस्रुवादिसंस्कार: पूर्ववत् पुनराज्यसंस्कार: पूर्वमेवोक्तोनिरीक्षणादीनि पूर्ववत् आ
ज्यप्रतापनमैशान्यां वा षष्ठेन वपुष परिविन्यस्य घृतपात्रे विनाल्लिमात्रे सपवित्रं वा महस्तांगुष्ठाभ्यां मूलं गृहीत्वाग्निजलोन्यवनं
स्वाहांतेन तृतीयेन पुन: षट्दर्भान् गृहीत्वा पूर्ववत्स्वाहांतेन कुशाग्रेन पवित्रं बंधनं वायव्येन च्छेत्तेमंसंदति पवित्रीकरणं दर्भद्व
यं प्रदाय वाग्निप्रज्वालनं घृतं विधावर्तयेत् संप्रोक्षणाग्रेनिधापयेदितिनीराजनं पुन दर्भान् गृहीत्वायरिनिरीक्षणं संप्रोक्षद
र्भान् ग्रौ निधाय तयोतनेव दर्भद्वयं गृहीत्वाग्निप्रज्वाल्य घृतं निरीक्षयेत् दर्भेण गृहीत्वानेनाहृयेन शुक्लपक्षक्रमपक्षा ‥
याव नेच्छ्रुतंत्रिविभागेन विभज्य स्रुवेणैकभागेनाग्नये स्वाहा द्वितीयेनाज्येन सोमाय स्वाहा तृतीयेनाज्येनाग्नये स्विष्टकृते स्वा १५८
हा पुन: कुशेन गृहीत्वा संहितामंत्रेण नमोतेनाभिमंत्रयेत् येनमुद्रादर्शनं कवचावगुंठनासेणरक्षाव ‥ संस्कृतेन स्रुवे॰

196

णासंस्कृतानि धापयेत् आज्यसंस्कारमाज्यंसस्रुकवदनेनवक्त्राभिधारणंशक्तिबीजायस्वाहा पूर्ववक्त्रतत्पुरुषवक्त्रायस्वाहा अघोर
हृदयायस्वाहा वामदेवायस्वाहा सद्योजातमूर्तयेस्वाहा इतिवक्त्रोद्घाटनंईशानमूर्ध्वेतत्पुरुषवक्त्रायस्वाहा अघोरहृदयाय
स्वाहा इतिवक्त्रैकीकरणंशिवायजननयितैवंसर्वकर्माणिकारयेत् केवलंजिह्वयावापिशांतिकायानिसर्वदा गर्भाधानादि
कार्येषुप्रत्येकमग्नयेदशादशैवाहुतयोदेयायोनिबीजेनपंचधा शिवाग्नेः पंचधाचैवपूर्ववत्परमासने आवाहनंयथान्याये
यथादेवेतथार्चने मूलमंत्रंसकृज्जप्वादेवदेवंनमस्यतु प्राणायामत्रयंकृत्वासगर्भंसर्वसंमतं परिषेचनंपूर्ववच्चसंनिधावभि
धायच जुहुयाद्वह्निमध्येतुज्वलितेऽयमहामुनिः अघोरा ··· वाज्येनैवतत्पश्चात्स्रुवं आज्यभोगौतुजुहुयाद्विधिनैवतुतेन
तु वह्निर्वाचाज्यभागौचक्षुर्ग्रयेयचनयोनमः आत्मनोदक्षिणेचैवसोमायेतिद्विजोत्तमाः प्रत्यक्षंदेवदेवस्यशिवाग्नौब्राह्मणाः स्मृतः
दक्षिणांतुमहाभागभवेत्येवनसंशयः आज्येनानंतरंयस्तुमूलेनैवदशैवतु ·· इतिवक्त्रसंधानं ईशानमूर्ध्नेतत्पुरुषवक्त्राय
अघोरहृदयायवामदेवगुह्यायसद्योजातायवरुणायस्मृते पूर्णाहुतिंततोदद्यान्मूलमंत्रेणसुव्रताः सर्वावरणदेवानांपंचैवतु
वैतत् ईशानादिक्रमेणैवशक्तिबीजक्रमेणतु प्रायश्चित्तमघोरेणगृहीत्वापूर्ववत्स्मृते त्रिः प्रकारमयाप्रोक्तंहोमकार्यंसुशोभनं
यथावसरमेवाहंऽयोनित्यंमहामनः जीवितांतेलभेत्स्वर्गंलभतेवाग्निदीपनं नरकंनैवमाप्नोतियस्यकस्यापिकर्मणः अहंस
केवरेण्तमंसाथकोमुक्तिकांक्षिणः हृदिस्थंचिंतयेदग्रेध्यानयज्ञेनहोमयेत् देहस्थंसर्वभूतानांशिवंसर्वजगत्पतिं नेत्राहाहोम
येद्बुधःप्राणायामेननित्यशः वाह्यहोमप्रदातारःपात्रा ·· · नैभवेत् इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेसप्तविंशोत्तरशततमोध्यायः
१२० शैलादिरुवाच अथवादेवमीशानंलिंगेसंपूज्ययत्नतः ब्राह्मणाः शिवभक्तश्चशिवध्यानपरायणाः अग्निरित्यादिनाभस्मरहीता

लिं०
गपु०
१८०

190

हिमवौगमभायादतलमस्तकं आचामेद्ब्रह्मतीर्थेन ब्रह्मसूत्रीमदक्षुरः अथौं नमः शिवायेतितत्त्वं कृत्वा पुनः पुनः देवं चैतेन मंत्रे॥
णापूजयेत्स्थाणावेनेव सर्वस्मादधिका पूजा अघोरशास्त्रशूलिनः सामान्यं यजनं सर्वमग्निकार्यं च सव्रता मंत्रभेदाः प्रभोस्त्वस्य अघो
रध्यानमेव च अघोरमंत्रस्त्वन्यत्रलिंगिवितः षडंगे च स्नानाचम्यतंत्रं कृत्वा लभ्यत्समवमर्षणं विधिनार्घ्यं भसादनाभानेदभानुः
पूजनं समं चाघोरपूजां यां मंत्रमात्रेणापूजितं मार्गशुद्धिस्तथा द्वारपूजा वास्तुपिपसैव कृत्वा करं विशोध्याग्रेस्त्वशुभासनमास्थितः
नाभ्याग्रकमलस्थाप्पदग्धात्ः शुद्धिकाग्निना वायुनाप्रेर्यं तद्भस्म विशोध्य च शुभांभसा शान्त्या स्मृतये ब्रह्मकलां गां ग्रकल्पयेत्
अघोरं पंचधा कृत्वा पूर्वांगैः सेहितापुनः ह्रस्वं स्नानक्रियामेवं विन्यसेच्च विधानतः न्यासस्थितेन च सहितो ह्यद्दिष्ट्यानावरानेन नमोव
ह्निातेस्त नाम्नमर्थ्येदीपूर्वन्मुः शक्त्याबीजांतरानंदपद्मोपरिसंहतः सोमसूर्याग्निसंपन्नमूर्तित्रयसमन्विते वामादिभिश्च स
हिते: मनोमनाप्यवेष्टिभिः शिवात्मनः स्वमूर्तिस्थं ललतये ह्यालहृपिणं अष्टत्रिंशत्कलादेहं त्रिनवसंहितेशिवं अष्टादशभुजं देवं ग
जचर्मोत्तरीयकं सिंहासनोपरिस्थं परमघोरं परमेश्वरं द्वात्रिंशाक्षररूपेण द्वात्रिंशच्छक्तिभिर्युते सर्वाभरणसंयुक्तं सर्वदेवनमस्कृते
कपालमालाभरणं सर्पवृश्चिकभूषणं पूर्णेंदुवदनं सौम्यं चंद्रकोटिसमप्रभं चंद्ररेखाधरं शक्त्यासहितं नीलरूपिणं हस्ले खड्ग
वेटकं पाशमंकुरत्नोश्वित्रं वांशुकं नागमथ्ये शरासनं पाशुपतं तथा खंटं दंडं चाखट्वांगमथापरेण तं त्रीं च शूलं डमरुकं चैव दिव्यं सम्मु
हूरं हस्लमथास्यशांभोः वरदाभयहस्तं च वरेण्यं परमेश्वरं भावयेत्पूजयेद्वापि वह्नौ होमं तु कारयेत् होमपूर्वं स्थेवेसवौ मंत्रभेदस्य
कोर्तिते: अष्टपुष्पादिकं सर्वं पूजावस्त्र निवेदयेत् अग्नेर्बलिं च कुंडस्याग्नेयं च विधानतः मंडलं विधिना कृत्वा मंत्रैरेतैर्यथाक्रम १८०
रुद्रेभ्यो मातृगणेभ्यो यदेभ्यो रातसेभ्यो नागेभ्यो नक्षत्रेभ्यो राशिभ्यो विश्वेभ्यः क्षेत्रपालेभ्योऽथ वायुत्रगणादिभ्यो भोगेक्षेत्रपालव

ल्लिंतैलेन अर्घ्यं वै गंधपुष्पाणि धूपदीपं च सवृता: नैवेद्यं मुखवासार्थं नैवेद्यं च यथाविधि पूजनं सर्वसामान्यमेतद्धि मुनिपुंगवा:
एवं संक्षेपत: प्रोक्तमघोरात्मादि सर्वत: अघोरोक्तविधानेन लिंगे वा स्थंडिलेऽपि वा स्थंडिलात्कोटिगुणितं लिंगार्चनमतः परं मं लिंगा
र्चनरतो विप्रो महापातकसंभवै: पापैरपि न लिप्येत पद्मपत्रमिवांभसा लिंगस्य दर्शनं पुण्यं दर्शनात्स्पर्शनं वरम् स्पर्शनादपि
केनास्ति व्रतमुत्तमं संशय: एवं संक्षेपत: प्रोक्तं मया चार्चनमुत्तमम् वर्षकोटिशतेनापि विस्तरेणोच्यशक्यते इति श्रीलिंगपुराणे
उत्तरभागे स्पर्शनार्चनं नाम अष्टविंशोत्तरशततमोऽध्याय: १२८ अथ ऋषय ऊचु: प्रभावो नंदिनश्चैव लिंगपूजाफलं स्मृतं श्रुतिभि: संमि
तं सर्वं रोमहर्षण सुव्रत १ पूजाभिषेकमीशानं कथितं मनवे पुरा हिताय महर्षीणां क्षत्रियाणां त्रिशूलिना २ तत्कथं षोडशविधं
महानंदवशा मन्ये वक्तुमर्हसि चास्माकं बुद्धिवृद्धिमतां वर ३ सूत उवाच जीवश्राद्धं पुराकृत्वा मनु: स्वायंभुव: प्रभु: मेरुमासाद्य देवे
शानमस्तवन्नीललोहितं ४ तपसा च विविधेनाथ संतुष्ट: प्रददौ भव: दिव्यदर्शनमीशानं तेनापश्यत मव्ययं ५ ततोऽस्मै पूजाविधिनाकृ
तांजलिरुपस्थित: हर्षगद्गदया वाचा प्रोवाचैवं ननाम च ६ नमस्ते त्रिपुरेशाय नमस्ते भुवनेश्वर जीवश्राद्धं मया देव प्रसादादेव निर्मि
तं ७ पूजितश्च ततो देवो हृष्टश्चैव मया पुरा शक्राय कथितं पूर्वं धर्मकामार्थमोक्षदं ८ जयाभिषेकं देवेश वक्तुमर्हसि मे प्रभो
सूत उवाच तस्मै देवो महादेवो भगवान्नीललोहित: ९ जयाभिषेकमखिलमवदत्परमेश्वर: श्रीभगवानुवाच महाभिषेकं
वदामि नृपाणां हितकाम्यया अपमृत्युजयार्थं च सर्वशत्रुजयाय च १० स्थपतिं योऽभिषेच्यैवं गच्छेद्योद्धुं रणाजिरे विधिनाखिंडया
कृत्वा प्रपंचं जलमेव च ११ तत्र यास्याप्यवैवज्ञिब्राह्मणो वेदपारग: तत: सर्वाभिषेकार्थं सूत्रपातं तु कारयेत् १२ प्रागग्रं वारिह
चप्राग्दिशि वा त्यां तथा पुन: सहस्राणां द्वयं तत्र शालानां च वितस्तयं १२ शोधमेव शुभे काष्ठे तेन काष्ठांकमाहरेत् बाह्ये वा पंचदेवेवा

लि.
न.पु.
१३८

समेनाडुपसंहरेत् ॥ १४ अंगमन्त्राणीमंत्रस्य विधिनाप्यथ गोवत्र प्राणायामं तिलायं वषड्ढैषा: संहरेत्क्रमात् ॥ १५ प्राणायामा: शक्तय: स
मस्तितिलायायुलप्यापुनः तस्मात्कोणं पद्मशाक्तय: परिकीर्तिता: १६ नवपंक्तिहरेन्मध्ये गंधगोमयवारिणा कमलं वालिखेन्नत्र
हस्तमात्रेन शोभनं १७ अष्टपत्रदलानां तु नेककर्णिकाकेसरान्वितं अष्टांगुलप्रमाणेन कर्णिका हेमसन्निभा १८ चतुरंगुलमानेन केस
राण्यं तत्त्वाने धर्मज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च यथाक्रमं १९ आग्नेयादिषु कोणेषु स्थापयेन्नियमेन तु अधर्मादीनि वैदिक्षु गात्राका
रेणा वृत्तमेत् २० अव्यक्तं नियतिः कालः कला चेति चतुष्टयं सितरक्तहिरण्याभकृष्णा धर्मादय: पृथक् २१ हंसाकारेण वैगात्रं हि
मायामेतत्स्मृता: शक्तिरयाथा सम्यक्त्वकमलेषु षट्कारणं २२ बिंदुमध्ये लिखेन्नत्र नादाकारमतः परं नादोपरि शिवं ध्यायेदोंकारा।
विजयाकृते २३ मनोन्मनीं च पश्चान्ने महादेवं च भावयेत् वामादय: क्रमेणैव प्रागाये केसरेषु च २४ वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री कला
विकरणी तथा बलप्रमथनी देवी दमनी च यथाक्रमं २५ वामदेवादिभि: सार्धं प्रणवेनैव विन्यसेत् नमोस्तु वामदेवाय नमो ज्ये
ष्ठाय शूलिने २६ रुद्राय कालरुद्राय कलविकरणाय च बलानां च तथा भूतभूतस्य दमनाय च २७ मनोन्मनाय देवाय मनोन्मन्यै।
नमो नम: मंत्रैरेतैर्यथान्यायं पूजयेत्तस्मिन्मंडले प्रथमावरणं प्रोक्तं द्वितीयावरणं शृणु द्वितीयावरणे चैव शक्तय: षोडशैव तु
२९ तृतीयावरणे चैव चतुर्विंशत्क्रमात् पिशाचादिविधेर्मध्ये नादावधि समंततः ३० मंत्रैरेतैर्यथान्यायं पिशाचानां प्रकीर्ति
ता: अष्टोत्तरसहस्रं दलपदमष्टारसंयुतं ३१ तेषु तेषु पृथक्चैव पदेषु मंडलं क्रमात् कल्पयेच्छालिनीवारगोधूमैश्च यथाविधि ३२
तंडुलैश्चापि तैलैर्वापि गौरसर्षपसंयुतै: अथवा कल्पयेदेतैर्यथाकालविधानत: ३३ अष्टपत्रं लिखेत्तेषु कर्णिकाकेसरान्वितं शा १३८
लीनामाढकं प्रोक्तं कमलानां पृथक्पृथक् ३४ द्रोणं प्रधानं कंदस्य तदर्धं तंडुला: स्मृता: तिलानामाढकं मध्ये यवानां च तदर्धकं

तेषु सर्वेषु ऊर्ध्वं विधिना प्रणवं विन्यसेत्क्रमात् एवं समभ्यर्च्य यथा मध्ये यदसाहस्रसम्पुटं नमं ३७ कलशानां सहस्राणि हेमानि सुशुभानि
व तामुत्रजातानि यथान्यायं प्रणवेनापि वारिणा ३८ द्वादशांगुलविस्तारमुदरं समुदाहृतं वर्तितं तन्मदर्थेन नाभिमानस्य विधीयते ३९
उच्चं द्वादशांगुलोत्सेधं विस्तारं च तदंगुलं तस्मात् द्विगुणो दिव्यः शिवकुंभः प्रकीर्तितः ४० यवमात्रांतरं सम्यक् तन्तुना वेष्टितेन वै अ
वगुंठ्य तथा भुत्वा कुशाग्रे यथाविधि ४१ पूर्ववत्प्रणवेनैव पूरयेद्गंधवारिणा स्थापयेद्बिल्वकुंभांश्च वार्धनीं च विधानतः पश्चि
मपुरस्य मध्ये तस्य कुर्वीत सात तं क्रमात् या विश्व वक्त्रयुग्मेन [illegible] कमलेन तत ४२ हेमेन चित्ररत्नेन सहस्रकमलेष्टयक शिवकुं
भे शिवं स्थाप्य गायत्र्या प्रणवेन च ४३ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ४४ मंत्रेणा [illegible] रुद्रस्य सान्नि
ध्यं सर्वदा स्मृतं वर्धन्यां देवि गायत्र्या देवीं स्थाप्य प्रपूजयेत् ४५ गणांबिकायै विद्महे महातपायै धीमहि तन्नो गौरी प्रचोदयात् प्रथ
मावरणे चैव वामाद्याः परिकीर्तिताः ४६ प्रथमावरणं प्रोक्तं द्वितीयावरणं स्मृतः शक्तयः षोडशैवात्र पूर्वादयं तेषु सत्वनाः ४७ ऐं
द्रव्यूहस्य मध्ये तस्य मध्ये [illegible] स्थाप्य पूजयेत् भद्रामाग्नेयचक्रे तु यामि तकनकाडते ४८ नैर्ऋते तद्व्यूहमध्यकुंभे तत्प्रपूजयेत्
श्रीदेवी वारुणे भागे वायव्ये गोवर्धने ४९ गोमुखी सौम्यभागे तु मध्यकुंभे तु प्रपूजयेत् रुद्रव्यूहस्य मध्ये तु भद्रकर्णी समर्चयेत्
पद्माग्रीतस्य मध्ये तु पूजयेद्दक्षिणां शुभं याम्यपावकयोर्मध्ये [illegible] कमले न्यसेत् ५१ रक्षसांतकयोर्मध्ये मद्रिमां मध्यतो यजेत्
वारुणानिलयोर्मध्ये प्रासिद्धे मध्यतो यजेत् ५२ वित्तेशेशानयोर्मध्ये वशिनं स्थाप्य पूजयेत् ऐंद्रेशानयोर्मध्ये जयेकामा [illegible]
येत ५३ द्वितीयावरणं प्रोक्तं तृतीयावरणं स्मृतः शक्तयस्त्वत्र [illegible] स्थानाः कलशेषु च ५४ पूजयेद्व्[illegible] मध्ये तु पूर्ववत् [illegible]
के दीताहीतायके चैव [illegible] निवार्धनायके ५५ [illegible] नंदीशश्चैव नंदायापितामहमतः परं

लिं॰
तन्त्र॰
१५५

199

पितामहाणीसर्वाणांविधिनाम्याप्यपूजयेत् एवंसंपूज्यविधिनाद्वितीयावरणंशुभं ५७ प्राणायंवापिविधिनाशक्त्यष्टकमनुक्रमा
त् द्वितीयावरणंवैवरांगायैचनमोनमः ५८ षोडशैवसमभ्यर्च्यपद्ममुद्रांप्रदर्शयेत् विंडकाविडगर्भाचनारिनींनारगर्भजा ५९
प्राणिकाशक्तिवामैचपरांवैवपरायणा प्रथमावरणेह्यष्टावशक्तयःपरिकीर्तिताः ६० चंडीचंडमुखीचैवचंडवेगामनोजवा चंडा
क्षीचैवनिर्घोषाभ्रुकुटीचंडनायिका ६१ मनोहरीमनोह्लादामनःप्रीतिमहेश्वरी द्वितीयावरणेचैवषोडशैवप्रकीर्तिताः ६२
सोमभद्रकथितंव्यूहंभद्रव्यूहेष्टशक्तयःक्षमे ऐंद्रीहुताशनायाम्यानैरृतीवारुणीतथा ६३ वायवीचैवकौबेरीऐशानीचाष्टशक्तयः
प्रथमावरणेप्रोक्ताद्वितीयावरणेष्टशः ६४ हारिणीचसुवर्णाचकांचनीहाटकीतथा जंभनीयानमस्येवसभगाजंभनायका ६५
वाङ्मयावाक्सुधावाणीविद्याविज्ञरथासुधी वेदमाताहिरण्याक्षीद्वितीयावरणेस्मृताः ६६ भद्रावेकथितंव्यूहंकनकाख्यमष्टशक्तय
क्षमे वज्रशक्तिचचंडंचखड्गपाशांकुशंतथा ६७ गदात्रिशूलंक्रमशःप्रथमावरणेस्मृताः हुंकाप्रहृष्टाचंडाचमुंडाचैवकपालिनी
६८ मत्तुष्टिगौरीविरूपाक्षीकपर्दीकमलासना दंष्ट्रिणीरंगिणीचैवलंबाक्षीकंकभूषिणी ६९ संभवाभाविनीचैवषोडशैवप्रकी
र्तिताः कथितंकनकव्यूहंमंगलिकाख्यमष्टशक्तयःक्षमे खेचरीचात्मनाशाचवशिनीवह्निरूपिणी भाविनीचैवषोडशैवप्रकी
र्तिताः वह्निनावह्निनामाचमहिमामृतलालसा प्रथमावरणेवाष्टौशक्तयःसर्वसंमताः ७२ जयाचशिखरादेवीससौम्याच
महाबला जयाचविजयाचैवअपराजनपराजिता ७३ द्वितीयावरणेचैवशक्तयःषोडशैवतु कथितंमुखविव्यूहंतुभद्रकाणी
ष्टशक्तयःक्षमे ७४ महाजयाविरूपाक्षीशुक्लाभाकाशमातृका संहारीजातहारीचदंष्ट्रिणीशुष्कहीरेवती ७५ प्रथमावरणेवाष्टौश १५५
क्तयःपरिकीर्तिताः पिपीलिकापुष्पहारीअशनासर्वहारिणी ७६ भद्रहारीमहारीचहिंसायोगीसर्वतथा चित्राभामतिरिद्धि

डाणीसिंहिकास्वरमासमा ७७ सर्वानंदास्तवेगारव्याशक्तयः षोडशैवतमहाभूहायचप्रोक्तंस्यूपव्यूहाष्टकंस्मृतम् ७८ अग्निमाबू
ह्मावेद्मप्रथमावरणेक्रमात् ऐंद्रानुत्स्विरभानुश्चैवारुणीवह्निरेवत ७९ प्राणात्रूपस्तवाः हंसः सात्माशक्तिपितामहः प्रथमा
वरणंप्रोक्तंद्वितीयावरणंस्मृतम् ८० केशवोभगवान्रुद्रः चंद्रमाभास्करस्तथा ईश्वरश्चतथात्मात्मांतरात्मामहेश्वरः ८१ पर
मात्मात्वणुर्जीवः पिंगलः पुरुषः प्रभुः भोक्ताभूतपतिर्धीमान्द्वितीयावरणेस्मृता ८२ कार्थितेचाणिमाव्यूहंलघिमाव्येवदा
मिते श्रीकंठोनंतसूक्ष्मश्चत्रिमूर्तिः प्रापकस्तथा अमरेशः स्थितीशश्चत्रिनेत्रस्तथाष्टमः प्रथमावरणंप्रोक्तंद्वितीयावर
णंस्मृतम् ८४ स्थाणुर्हरश्चचंडीशोऽनुक्रोशः सुरपुंगवः सद्योजातोनुग्रहेशः क्रूरःसेनःसुरेश्वरः ८५ क्रोधीशश्चतथाचंडः प्रचंडः
शिवएवच एकरुद्रस्तथाकूर्मोनैकनेत्रश्चतुर्मुखः ८६ द्वितीयावरणेरुद्राः षोडशैवप्रकीर्तिताः कार्थितेलघिमाव्यूहंथानुरत्न
सुशोभितः ८७ नपास्तवतीथन्यावेद्रमातावद्वैसवी पुष्टावेगवतीमोहाकामपुत्रामहोत्कटा ८८ इंद्राचवित्धिनादेव्याः षोड
शैवप्रकीर्तिताः कार्थितेवाशिकाव्यूहं श्रीव्यूहंस्मृतंसुव्रत ८९ स्पर्शास्पर्शवतीगंधाप्राणापानासमानका उदानकाव्यानकाचप्र
थमावरणेस्मृता ९० तमोहंत्रीप्रभामेधातेजनीदहनीतथा सिहावज्वालिनीशेषाशोषणीरुद्रनायिका ९१ वीरभद्रागणाध्य
तासाट्टहासागनजा द्वितीयावरणेस्मृता षोडशैवयथाक्रमं ९२ श्रीव्यूहंकार्थितेभद्रेवागीशंस्मृतंसुव्रता पाराधारीयरावे
वजाभक्ताविवागवीतथा ९३ शांतनीतामहामायावज्रिणीकामधेनुका प्रथमावरणेचैवशक्तयश्चाधिकास्तथा ९४ पयास्मी
वारुणीधातापरायवपरध्रुवा लावनीजनमातावपयोमातामहांबिका रक्ताकरालीचंडालीमहाउल्कायशास्विनी महाविक्षि
प्तीकालीकलेकाचयथाक्रमं ९५ षोडशैवसमाख्याताः शक्तयः सर्वसंमताः व्यूहंवागीश्वरीप्रोक्तंगोमुखव्यूहसुध्याने ९६ श्री

लि
गतु:
२००

गिनीविद्रीणौवेवदामर्यीदनवागनाकं किणीमालिनी चैवदामुर्यीदनवागना ९८ प्रथमावरणे चैव शक्तयोष्टौ प्रकीर्तिताः वं
उंवडामहानादाख्यश्चेविवोडश्चेबोवली ९९ कथितं लघिमा सूक्ष्मं महिमा विस्फुटाखवे प्रजेशः लेमनेन्द्र स्वसमोक्षो लोगलीनतथा: १००
वेंडा हस्वार्धनारी चपकान्तस्वांतपवच पालिभोजनकामाचपिनाकी विद्धिरेवच १०१ कामेशश्चनथास्वेतो भृगुः षोडशावृस्तता:
कथितं महिमावृक्षं प्राप्तिसूक्ष्मं स्फुटात्वमे १०२ संवर्तो लकुलीशश्च वाडवौ हालिरेवच चंडायतो भृगुपतिः भृगुरंजोष्टसत्तमं १०३ प्र-
थमावरणे प्रोक्तं द्वितीयावरणं स्मृतं त्रिविक्रमो महाजिह्वो अन्तः श्रीभद्र एवच महादेवो वरहो वामश्च ऊर्ध्वमारश्च परापरः महादंष्ट्र:
करालाव: मूकश्च सगंधनः १०५ महसातो महानंदो दंडी गोपालकस्तथा प्राप्तिसूक्ष्म समाख्यातं प्राकाम्यं स्फुटात्वमम १०६ सुलो-
विशाल: कमलो विमलाननएवच प्रथमावरणे प्रोक्ता द्वितीयावरणं स्मृतं १०७ रतिप्रियश्च रेशानः विघ्नांगश्च सडजेय: विनायक:
दे त्रपालो महामोहश्च जागतः १०८ विविधाः स्त्रोमहामंत्रो ग्रामदेशाधिपस्तथा सर्वस्थानाधिपो देवो मेघनादः प्रचंडक: १०९ काल-
हन्तश्च कथितो द्वितीयावरणेषु च प्राकाम्यं कथितं सूक्ष्मं ऐश्वर्यं कथयामि ते ११० मंडलाधिचकाचैव योगेशावरदायका वामरास
रमानाव सुंदरी मातृकाष्टमी १११ प्रथमावरणे प्रोक्ता द्वितीयावरणं स्मृतं गणाधिपश्च मंत्रज्ञो वरदेवः षडाननः ११२ विदिशश्च विवि
ब्रह्मश्च वामाव्यएवच अघोरेश्च सोमश्च उन्नमो डंबरस्तथा ११३ नरसिंहश्च विजयस्तथा चंद्रगुह: प्रभु: अपांपतिश्च विधिनाद्वितीयं
वरणं स्मृतं ११४ ऐश्वर्यं कथितं सूक्ष्मं वशित्वं पुनरुच्यते गहनो भुवनेशश्च विजयो जयस्तथा ११५ महाजयस्तथा गौरी विकारश्च
महायशाः प्रथमावरणे प्रोक्ता द्वितीयावरणं स्मृतं ११६ महसश्च प्रचंडेशो महावर्णो महावरः महारौमा महागर्भः प्रथमः कृत-
कस्तथा ११७ लिंगो गहनश्चैव मेघनादो घगर्जक: वर्गश्चेतादिकावायुः शिवो वामादेवच ११८ वशित्वं कथितं सूक्ष्मं स्फुटं कामाव

२००
२००

सायिकं विनाशोविकटश्चैववामनोभयपवच ॥९ विपुलमहाबलश्चैवकमलोदमनस्तथा प्रथमावरणंप्रोक्तं द्वितीयावरणंशृणु
॥१० धर्मस्थानिबलः सर्वोमहाकायोमहाहनुः सफलश्चैवभस्मांगीडजेयोडरनिक्रमः ॥११ वेतालोरोरवश्चैवडर्धरोभागपवच व
ज्रकालाग्निरुद्रश्चसर्योनाटोमहागुहः ॥१२ द्वितीयावरणंप्रोक्तंव्यूहंकामावसायिकं कथितंपोवरणंव्यूहंद्वितीयावरणंशृणु ॥१३
द्वितीयावरणेचैव वदेव्यूहेवशाक्तयः प्रथमावरणंवाष्टौवामवेधोडशयवच ॥१४ मनोहरामहानादाविचित्राविचित्ररथातथा रोहि
णीचैवचित्रांगीविचित्रेश्वराविचित्रका ॥१५ प्रथमावरणेप्रोक्ताद्वितीयावरणंशृणु चित्राविचित्ररूपावज्रभनीकामहाशुभा ॥१६
क्रूरावपिंगलादेवीविद्रुकालुविकासती दष्टालीगालसीधुंसीलोलपालोहितामुखी ॥१७ द्वितीयावरणेप्रोक्ताःषोडशांशोःसमाहि
तः दातव्यूहंसमाख्यातंनारव्यूहंशृणुष्वमे ॥१८ गजकर्णीविकर्णीचमहाकालीसभीषणा वाततेगारवाघोरादानवानरवातथा
चंडेश्वरीमहावीरामहावर्णाचशोभिका द्वितीयावरणेचैवषोडशैवप्रकीर्तिताः ॥२० अतिघंटाग्निघोराकरालाकरवातथा
अग्निभीमदाकांतिर्यशास्विचाष्टमीस्मृता ॥२१ प्रथमावरणेप्रोक्ताद्वितीयावरणंशृणु पवित्रिणीचैवगांधारीयोगमानान्सपीवरा ॥२२
रक्तमालांशुकावीणामहारौमांमहागेणी बलहावीजहारौवस्वच्छाकारीतचंडिका ॥२३ रेवतीरंगिनीहंसीदितीयाषोडशैवत्त
चंडव्यूहंसमाख्यातंचंडाव्यूहमथोच्यते ॥२४ चंडाचंडमुखीचैवचंडवेगातमावहा भृकुटीचंडरूपाचचंडरूपाष्टमीस्मृता ॥२५ प्र
प्रथमावरणंप्रोक्तंद्वितीयावरणंशृणु चंडाप्राणाबलाचैवबलजिह्वाहरेवती ॥२६ बलवेगामहामायामहाकोपाचविद्युता
केकीनीकालपीचैवविद्युताचडघोषिका ॥२७ अट्टहासामहाभागाचंडमांतेगचंडिका चंडायाःकथितंव्यूहंमहाव्यूहंशृणुष्वमे ॥२८
चंडाक्षिकामहादेवीमकरोरुकूटानना बलाडंडभिदुर्गाचचंडाभावाष्टमीस्मृता ॥२९ प्रथमावरणंप्रोक्तंद्वितीयावरणंशृणु

लिं० गा० ०० २०

अथ त्रयोदशवामहालक्ष्मीवर्णोथानीवरनमी १४० हरिणोत्तमावजीवाचखंडवज्रावतर्भुजा व्योमनीव्योमरूपा च व्योमरूपा शुभो-
दया १४१ ग्रहवारीसवारीचविशेषावविषांतिका हूंवूहं समाख्यातेहरायावूहस्थाने १४२ जंभाप्रतावमनकारीदेवकीऊर्ध्ववाद
हा चंडिकावपलावतिप्रथमावरेणासृता १४३ वेडिकावामरीचैवभंडिकावशुभानना पिंडिनीवडमुंडावशाकिनीशाकरी-
तथा १४४ कातरीभनरीचैवभागिनीरुद्रदायिनी यमदंष्ट्रामहादंष्ट्राकरालीचेतिशक्तयः १४५ हारायाः कथितंवूहं शोड
वूहं द्वितीयं मे विकरीचकपालीवकालजेवायशास्विनी १४६ वेगावेगवतीवेगावेयावाम्यचमीस्मृता वज्रा वाप्याविनेशावा
म्बावालावैवबलातथा १४७ अजितामोहनीमायाविकटाकानसीतथा कल्लोलाचेतिक्रमशः षोडशैवप्रयथाविधि १४८ शों-
डवूहं समाख्यातं शौंडायावूहमेववव खोदकारूपनामाच अम्लतालाजलाशुभा बलजिह्वार्ष्यनेत्रावरूपिणीदामिकाशुभा १४९
प्रथमावरणाप्रोक्तं द्वितीयावरणाश्रृणु खोदकारूपमानावसंहारीभद्वयंतिका १५० मर्दिनीपेषिणीचैवमहामायामक्रांतिका
भिंडिनीकिंकरीचभवानीलालसीतिच १५१ द्राविणीद्रावदिणीचैवशक्तयःषोडशैवतु कथितंहिसनारथ्यशौंडारे वूहशुभम् १५२
यमातंतप्रवक्ष्यामिवूहंपरमशोभनं लावनीशोभनानंदामदाचैवमदोत्कटा १५३ कामसंदीपनीदेवीप्रतिरूपामनोहरा अहणाशो-
भनादेवीरेवतीभांडनायिका स्तंभनीवीरस्वादीस्मररूपास्वोषिणी हसावूहंवप्रथमाख्यातस्वायंभुवंतथा १५५ कथितंडाथ-
मंवूहंप्रवक्ष्येस्थाणुश्चमेघोरावीरतपाघोरातपोघोरायनेविका १५६ धावणीक्रोष्टकाशुंडाचाष्टमीयपरिकीर्तिता प्रथमावरणंप्रो-
क्तंद्वितीयावरणंश्रृणु १५७ भीमाभीमतराभीमाप्रास्नोचैवसवर्तला स्तंभनीरोदनीरौद्रीरुद्रवत्यवलावला १५८ महाबलामहा
शक्तिःप्रीलाशीनाशिवाशिवा हृहकनामहानादाषोडशैवप्रकीर्तिताः १५९ प्रथमावैसमाख्यानामनम्यवूहंअख्यंत नालकार्णी सस २०

कवालावकरालीकपिलाशिवा इच्छापुष्टिः प्रतिज्ञाचप्रथमावरणेस्मृताः ६० शांतिःपुष्टिकरीतुष्टिर्लीलावैवस्कातिर्धृतिः का
मदाशुभदासौम्यातेजनीकामनंत्रिका ६१ धर्माधर्मवशाशीलापापहाधर्मवर्धिनी मन्मथंचकथितंव्यूहंमन्मथायाः स्मृताष्टमे ६२
सुमतिर्दुर्मतिर्मेधाविसर्जावाष्टमीमता प्रथमावरणेप्रोक्ताद्वितीयावरणेष्टधा ६३ धृतिर्बुद्धिस्मृतिःकांतिर्वर्मलामोहवर्धिनी
बलाप्रतिबलाभीमाप्राणाह्लादकरीतथा ६४ निर्लज्जानिर्घृणामंदासर्वपापक्षयंकरी कपिलाचेतिविधिनाभीमव्यूहंवदामिते
रक्ताचैवविरक्ताचउद्वेगाशोकवर्द्धिनी कामातृष्णात्वथामोहावाष्टमीपरिकीर्तिता ६६ प्रथमावरणेप्रोक्तंद्वितीयावरणेष्टधा
जरानिद्रावलालस्याक्षुत्तृष्णारोदनीनरा ६७ क्रूरसंगाचैवमेधाचप्रजात्स्नाश्रुतिस्त्रया कामनाशोभनादम्याडः खेदाम्बेदादली
भीमव्यूहंसमाख्यातंभीमायाव्यूहमुत्तमे श्रानंदाचसुनंदाचमहानंदाशुभंकरी ६८ वीतरागामहोत्साहाजितरागामनोरथा प्रथ
मावरणेप्रोक्तंद्वितीयावरणेष्टधा ७० मनोन्मनीमनःक्षोभामनोन्मादामदाकुला मंदाभीमहाभासाकामानंदासुविह्वला ७१
महावेगासुवेगाचमहाभोगातथावृता क्रमणीक्रामणीचक्राद्वितीयावरणेस्मृता कथितंभीमायाव्यूहंमयापरमशोभने ७२ शा
ऊनेकथयाम्यद्यसाधंभुवमनायके क्षोभावेगासुवेगाचप्रसंगाचविलासिनी ७३ देवीमनोगतिश्चक्रवेगाज्वालावतीनतिः प्रथमा
वरणेप्रोक्तंद्वितीयावरणेष्टधा ७४ रोदनीक्रोधनीबालाविप्राशोषाप्रशोषिणी विघुनाभासिनीदेवीमनोवेगाचचापला ७५ विद्यु
ज्जिह्वामहाजिह्वासुतालावज्रलज्वला महाज्वालामहावैवफुल्लज्वालातथानकाशाकुलं ७६ कथितंव्यूहंजंभीनंचष्टाएष्टमे ज्वा
लिनीचैवभस्मांगीतघाभस्मांतगातथा ७७ भाविनीचप्रज्ञाविद्याख्यातिश्चैवाष्टमीस्मृता प्रथमावरणेप्रोक्ताद्वितीयावरणेष्टधा ७८
उल्लेखावपताकाच भोगाभोगवतीखगा भोगमायाप्रतायोगायोगस्यायोगपारगा ७९ हृद्विर्बुद्धिधृतिः कांतिः स्मृतिःसाताक्षुन्निर्दशा

लि
गपु०
२२

२०२

प्राऊनायामहाव्यूहं कथितं कामदायकं १८० स्वायंभुवं तथा व्यूहं समुद्राख्यं सुशोभनं पीठस्था चापरा दृष्टा व्रमस्ताफलनाशिनी १८१
हिरण्यादी सुवर्णा च देवी सा ताल कपिंजला कामेश्वरी च कथितं प्रथमावरणे शुभे १८२ रत्नद्वीप वशा द्वीपा रत्नदा रत्नमालिनी रत्नशो
भा सुशोभा च महाभोगा महाद्युतिः १८३ शांबरी बभ्रुराग्रेयः पाटकर्णा करानना हयग्रीवा च जिह्वा च सर्वव्यासेति शक्तयः १८४ कथि
तं समहाव्यूहं समस्ताव्यूहमुच्यते सर्वाणी च महाभक्ता महादंष्ट्रातिगौरवः विस्फुलिंगा च लिंगा च चक्रनेत्रा भास्करानना १८५ प्रथमा
वरणं प्रोक्तं द्वितीयावरणं शृणु रागा रागवती प्रेष्ठा महाक्रोधा च रौरवा १८६ क्रोधनी वसनी चैव कलहा च महाबला कलंतिका च
भैरवाडगी वेडगीमानिना १८७ नाली सुनाली सौम्या च इत्येवं कथिता मया नादा तीना द रूपा च सर्वकारी गमागमा १८८ अनुचारी सु
वारी च इंडिनी डी सुवाहिनी सुयोगा विवियोगा च हव्याख्या च विलासिनी १८९ सर्वत्रा सुविचारा च वर्धिनी चेति शक्तयः गोव्यूहं च स
माख्यातं गोपायाव्यूहमुच्यते १९० भेदिनी वेदिनी चैव सर्वाकारी तथा मती उडुष्मा चैव गंधारी भस्मा शौचवडवानना १९१ प्रथमावर
णं प्रोक्तं द्वितीयावरणं शृणु गंधर्वी हासिनी बाला दीमा तामा तथैव च १९२ अष्टादशा च हल्लेखा ह्रल्लेखामालिका तथा अमायी मा
दिनी मैत्र्या सत्या सरस्वती तथा १९३ हृद्रशक्तिः महामोहा महाविद्या च गोनदी गोपायाः कथितं व्यूहं नंदव्यूहं वदामि ते १९४ नादिनी
निर्द्दीतिश्चैव प्रतिष्ठा च यथाक्रमं विद्यानामा सुग्रसिनी चामुंडा प्रियदर्शिनी १९५ प्रथमावरणं प्रोक्तं द्वितीयावरणं शृणु रक्ता सु
नाशायी मोहा प्रजा देवी च वज्रिणी १९६ शंकटा च तथा काली शिवा चैषा ततः परं विरामा यात्रमा मेघी चादिनी भाविनी तथा १९७
वेगमैनैवा निर्दिष्टा द्वितीयावरणे स्मृता नंदव्यूहं समाख्यातं नंदायाव्यूहमुच्यते १९८ विनायकी पूर्णिमा च वराकाली अंडली तथा ह
एकपालिनी चैव दीपनी च जयंतिका १९९ प्रथमावरणे चैवमष्टौ शक्तय ईरिताः प्रथमावरणं प्रोक्तं द्वितीयावरणं शृणु २०० पा

२०२

र्वतीवांबिकाचैवसर्वात्मापूतनातथा लगलीमोदनीमात्तादेवीलंबोदरीतथा २१ संहारिकालिनीचैवसवकमाचयथाक्रमं
शुक्रानारातथाज्ञानाविमामोगातथाक्रिया २२ सावित्रीचेतिविधिनाद्वितीयावरणेमताःनंदायाःकथितंव्यूहंयेनामहमतः
परं २३ नंदिनीचैवभेंकारीक्रोधाहंसावडंगुला ग्रानंदाश्चाप्युगंधावमहाशतत्रताहमी २४ प्रथमावरणंप्रोक्तंद्वितीयाव
रणाच्छृणु ऊलांबिकानिलाचैवप्रवेदादमनीतथा २५ सर्वभूतामयाचैववडवामुखलंपटा · · · पन्नगादेवीऊस्माविं
शुन्नातिका २६ केदाराचतथाकूर्मांडरीताचमंदोदरी प्रक्षावक्रेतिविधिनाद्वितीयावरणांस्तंते २७ व्यूहंपितामहंप्रोक्तंधर्मकं
मार्थमुक्तिदं पितामहायाव्यूहंवकथयामिशृणुष्वमे २८ वज्रावमजनावावावववकारीप्रभेदिनी रूपाचवर्धायोगाचप्रथमाव
रणेस्मृताः २९ मूतनादामहावालास्वर्वराचततःपरं भस्मशंतातथाहृष्टिर्विभुजाब्रह्मरूपिणी ३० महावेकारिकाजानावर्णा
गोटातथापरा महामायामहामोहास्यगंधाप्रुष्पशायिनी ३१ शाव्दापीवमहासौख्याषोडशैवतथात्रिमे सर्वाश्चद्विभुजादेव्या
भालभास्करसंनिभाः ३२ प्रुरुधाराशांतारक्तस्त्रग्वस्त्रभूषणा सर्वाभरणसंपन्नामुकुटाद्यैरलंकृताः ३३ विचित्रैःऊस्मेर्दिव्यै
रत्नचित्रैमनोरमैः विमूषिताःगौरवर्णाध्येयादेव्यःपृथक्पृथक् ३४ एवंसहस्रकलशंनाप्रजेमरणमयंतथा पूर्वोक्तलक्षणोपेतंक
द्रक्तेत्रप्रतिष्ठितं ३५ मवायेर्दिस्तनोतत्रंतन्नांचैवसहस्रकैः संपूज्याविन्यसेदग्रेमेचयेदानविग्रहं ३६ अभिषिच्यविवाथवे
दयेतन्यानिविना एवंसहस्रकलशंसर्वसिद्धिफलप्रदं ३७ वनारिंशन्महाव्यूहंसर्वलक्षणलक्षितं सर्वेषांफलदंप्रोक्तंपूर्वंवदे
वनिर्मितं ३८ सर्वगंधांबुसंपूर्णंपंचरत्नसमन्वितं तथाकनकसंयुक्तंदेवस्याम्रतपूरितं ३९ तीरेणवाथदध्नाचपंचगव्येनवा
पुनः व्रह्मकूर्चेनवामेध्यमभिषेकोविधीयते ४० रुद्राध्यायेनरुद्रस्यन्नपनेश्शुणुसत्तमः अघोरेभ्योथघोरेभ्योघोरघोरतरेभ्यः ४१

लिं०
पु०
२२

सर्वेतः सर्वसर्वेभ्यो नमस्ते रुद्ररूपेभ्यः मंत्रेणानेन राजानं सेचयेदभिषेचनं २२२ होमं च मंत्रेणानेन अघोरेणार्थरूपिणा प्रागाय
नेव कुंडे वास्थंडिले वाज्यहुतादिभिः २२४ समिदाज्यं च रुलाजा शालीनीवारतंडुलैः अष्टोत्तरशतेन ऊवा राजानमभिषेचयेत् ॐ त्र्यंब
केयजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्द्धनं उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् २२६ मंत्रेणानेन राजानं सेचयेद्वाथ होमयेत् सर्वद्र
व्याभिषेकं च होमं द्रव्यं यथाक्रमं २२७ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ह्रस्व वामसा वामदेवाय नमो
ज्येष्ठाय नमः २२८ श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथ २२९ नाय नमः सर्व
भूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः इत्यानुक्रमेणैव जुहुयात् नरस्त्वनेन पश्चिमे होमः सर्वद्रव्यैर्यथाक्रमम् २३० सद्योजातं
प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमः भवे भवे नातिभवे भजस्व मां भवोद्भवाय नमः स्वाहांतं जुहुयाद्द्रव्यैर्मंत्रेणानेन बुद्धिमान् आग्ने
नेव विधानेन कृत्वा पिंडेणा होमयेत् २३२ जातवेदसे सुनवाम सोममित्यादिनैव तेनैव यथा द्रव्यैर्होमो विधीयते मंत्रेणानेन द
क्षिण सर्वसिद्धिकरेण च २३३ निमिनिशिदिशास्वानावेक्रराप्त सभेदनाय हयिराशनाय एनैन तेन स्वाहा नमः स्वधा नमः २३४ य
थोक्तविधिना द्रव्यैर्मंत्रेणानेन होमयेत् समीस्वाहा स्वधा नमः ऐशान्यामपि पूर्वोक्तैर्द्रव्यैर्होममथाचरेत् ऐशानाय कद्रुद्रा
य प्रचेतसे त्र्यंबकाय नमः तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् २३६ प्रधानं पूर्ववद्द्रव्यैरीशानं चाग्निजोत्तमाः प्रतिद्रव्यं सहस्रेण जुहुयादुपस-
थितो २३७ स्वयं वा जुहुयाद्दैवाचार्यः शिववत्सलः ईशानः सर्वविद्यानां ब्रह्माधिपतिः ब्रह्मणोधिपतिः २३८ ब्रह्मा शिवो मे
स्तु सदाशिवः प्रायश्चित्तमघोरेण पूर्वं सामान्यमाचरेत् हुत्वाथ वसनं राजाशं खभेर्यादिभिः स्वनैः २३९ जयशब्दरवैर्दिव्यै
र्वेदघोषैः सुशोभनः सेचयेत् कर्षयोगेन प्रोक्तये द्वारयोनमं २४० रुद्राध्यायेन विधिना रुद्रभस्मागमादिना शंखचामरभे- २०२

२०३

यो लक्षत्रं वेदसमप्रभं ॥ २४१ ॥ शिविकां वैजयंतीं च माधयेन्नृपसत्तमः राजाभिषेकयुक्ताय तस्मिन्याय सदा यवानृपतेः विज्ञानेनाभिषेचात्
त्रियामां विधीयते तोरणानि च वितत्य पत्रमाला गृहपट्टिका ॥ २४३ ॥ अष्टमंगलसंयुक्तं दर्भमालासमाहृतं दिग्ध्वजाष्टकसंयुक्तं द्वारकुंभैः सुशो
भनं ॥ २४४ ॥ हेमतोरणकुंभैश्च भूषितं स्थापयेन्नृपं सर्वौषधिसमायुक्तं तोयेन शिवकुंभेन सेचयेत् ॥ २४५ ॥ तन्महेशाय विद्महे वाग्विशुद्धाय धीमहि त
न्नः शिवः प्रचोदयात् ॥ २४६ ॥ मंत्रेणानेन विधिना वह्न्यागौरी गीयते रुद्राध्यायेन वा सर्वमघोरेणापि वा पुनः ॥ २४७ ॥ होमं कुर्यात्स च राजानं तो
येन नियतः शुभैः अष्टषष्टिपदेनैव हस्तलक्षणमासदेशे तं ॥ २४८ ॥ नवरत्नैरलंकृत्य रयाहं दक्षिणां गुरोः दशधेनूस्स वस्त्रा च दद्याद्धेम्नं स्वशो
भने पात्रद्रोणानि तिलैश्चैव पात्रद्रोणांश्च तंडुलं शयनं वाहनं शय्यां वा पश्चात्प्रदापयेत् ॥ २४९ ॥ योगिनां चैव सर्वेषां त्रिषवणामुदाहृतं श्राम
नं च नदर्थे नृपोऽभिवक्ष्यात्तदर्थतः ॥ २५१ ॥ महाशुक्तं ततः कुर्यान्महादेवस्य चैव नृपः एवं समासतः प्रोक्तं जपमेव च नमुत्तमं ॥ २५२ ॥ एवं पुराभिषक्त
स्तु शक्रः शक्रत्वमागतः ब्रह्मा ब्रह्मत्वमापन्नो विष्णुर्विष्णुत्वमागतः ॥ २५३ ॥ अंबिकांबिकत्वं च सौभाग्यमतुलं तथा नंदिना च पुरा मन्यु
रुद्राध्यायेन वै जितः ॥ २५४ ॥ विद्युन्माली हिरण्याक्षो विष्णुना युधि निर्जितो नृसिंहेन पुरा देत्यो हिरण्यकशिपुस्तदा ॥ २५५ ॥ स्कंदेन तारकाद्ये
श्च कौशिकाश्च तथा च यासंदाय स्कंदतनये यो जितो टेम्पेन्द्र पूजितो वासुदेवदेवो निहतो कृतकं तयापुरा स्नानेन विधिना विष्णुनाप्र
भिविष्णुना देवा सुरादिति सुताजिता देवैरनिंदिता तु यापुरा स्नानेन विधिना विष्णुस्नाप्य एवं सर्वभूपेषु तथान्येषु सुरासुरैः प्राप्ताश्च सिद्ध
यादिव्या नानाकार्यो विचारणा अहो अभिषेकमाहात्म्यं महाशुद्धं प्रभाषितं ॥ २५८ ॥ येनैव समभिषिक्तेन पुरा मन्युर्जिता इति कल्पकोटिप्र
भेनापि यन्मया समुपार्जितं ॥ २६० ॥ स्नानेनैव मुच्यते राजा सर्वपापैर्न संशयः व्याधिनां मुच्यते रोगैः नयज्ञशतादिभिः पुनः ॥ २६१ ॥ समस्तं विज्ञ
यो मृत्युनापुत्रयोगादि भिद्यतः जनार्दनात्मसपत्नो देवराजस्स्वायरः ॥ २६२ ॥ मोदते वा यमीतस्य प्रियया यथर्मनिष्ठया अष्टमामात्रं कार्यितं फलं

लिं॰ पु॰ २५ धरमशोभनं नराणामुपकाराय स्वायंभुवमनोर्यथा २८१ इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे विषेवर्णनं नामैकोनत्रिंशोत्तरशततमोऽध्यायः
१२९ सूत उवाच स्नात्वा देवं नमस्कृत्य देवदेवमुमापतिं रिपिन वृत्तवाहंदं नीललोहितमीश्वरं दृष्ट्वा तत्र शावर्वरदं रुद्राध्यायेन शंकरं दे
वोपितस्थापितं वीणारावानेककर्मणैव तत् तुष्याव नितिस हाँवोकान्त चैवान्तरधीयत स्वायंभुवो मनुर्देवं नमस्कृत्य वृषध्वजं आरुरोह महामे
रुं महादेवो महेश्वरः अत्रैव देवाद्विरूपाभं योगीश्वर्यमनुत्तमं सनत्कुमारं वरदमपश्यद्ब्रह्मणः सुतं नमस्कारं वरदं ब्रह्मणं ब्रह्मणः सुतं
२०४ कृतांजलिपुटो भूत्वा वाचं छ्राव च महाद्युतिः सोपि दृष्ट्वा मनुं देवो ह्यघोरामाभवन्मुनिः सनत्कुमार उवाच दृष्ट्वा सर्वेश्वरं ज्ञानात् शंकरान्नी
ललोहितात् ॥ नमस्तत्स्तवनं श्रुत्वा प्रणिपत्य कृतांजलिः विज्ञापयामास कथं विभो मिश्रेण वा क्वचित् अथ तस्य वचः श्रुत्वा स्तुतिसारः
विदां मुनिः सनत्कुमारो भगवान् कर्मणा निहितः क्रमात् मिश्रेण स्वं क्रमादेवत्तणाज्ञानेन नैव मनो प्रणामेन न चोष्ठ तत्संगमं नंदिनं प्रभोः
शाधात्कृक प्रसादाद्धि शिवमभ्यर्च्य शंकरं प्रसादान्नंदिनस्तस्य कर्मणैव युगांतरे श्रुत्वा तमागतं दिव्यामवस्थां प्राप्तवानहं शिवार्चनप्रका
रेणाश्रितधर्मेण नान्यथा यत्तांबोडराद्दानां नंदिनाकथितानि च धर्मकामार्थमुक्त्यर्थं कर्माणि च महात्मना तत्तद्विरोहणाख्यानि शृणु
नानि यथा तथा गृहणादिषु कालेषु शुभे देशे शुभे शोभने विप्राद्धस्तप्रमाणेन मंडपं कृतमेव च दशाष्टादशदश ॥ कलाहस्तेन वा पुनः सो
वा वेदिं तथा मध्ये न वहस्तप्रमाणतः अष्टहस्तेन वा कार्या सप्तहस्तेन वा पुनः द्विहस्ता सार्धहस्ता वा वेदिका चातिशोभना द्वादशस्तंभसंयुक्ता
मामृस्थ्या भासमंतिका परितो नवकुंडानि चतुरस्राणि कारयेत् ऐंद्रे ईशानयोर्मध्ये प्रधानं ब्रह्मणः सुत अथवा चतुरस्रं च योन्याकारतः
यावुनः सीणांकुंडानि विप्रेंद्रा योन्याकारेण कारयेत् अर्धचंद्रत्रिकोणं च वर्तुलं कुंडमेव च षडस्रं सर्वतोभद्रं त्रिकोणं पद्मसन्निभं अष्टा २५
अष्टवैमानतस्थंडिलं केवलं तथा वा चतुर्द्वारसमोपेतं चतुस्तोरणभूषितं दिग्गजाष्टजालसंयुक्तं दिग्पाष्टजालसंयुक्तमित्यनम्यारभ्य संदो

पसंदसितं नमस्तुद्धंपत्रपृष्टमात्रम् दर्भमालामुपाहृतं तोरणप्रायाणितत्रैवपत्रमात्राणिपटिका अष्टमंगलसंयुक्तंद्वारस्तंभैः स्व
शोभनं हेमतोरणस्तंभेष्वभूषितमेवयेत्रूपं सर्वोपरिसमासीनंशिवकुंभेनसेचयेत् तन्महेशाख्यविधेहेवागविशुद्धायथीमहितत्रः॥
शिवः प्रबोदयात् मंत्रेणानेनविधिना॥ वर्धन्यांगौरीयते तोरन्यायानिवेतत्ररुद्राध्यायेनवासवः रुद्राध्यायेनवा सर्वे मघोरेणा॥
पिवापुनः अष्टवाहिपदैनेनमस्त्विहृनास्वदर्शनं नवरत्नैरलंकृत्यदयाद्वैदक्षिणांगुरौ दशायेनुसवसोवदयात्तेत्रं स्वशोभनं शत॥
द्रोणांतिलंचैवशातद्रोणांचतंडुलं शयनंवाहनंशय्यामुपपानंप्रदापयेत् योगिनांचैवसर्वेषांविषचणप्रदाह्वंत आसनंचतदर्थे॥
नाशिवभक्तानदर्थतः महापूजांततः कुर्यान्महादेवस्यवैनृपः एवंसमासतः प्रोक्तंजयमेवनमुत्तमं एवंपुराभिषिक्तस्तुशक्रः प्राक्
तमागतः ब्रह्मावलनमापत्रोविस्मर्विस्मृतमागतः अंबिकावांभिकानंचसौभाग्यमतुलंतथा सावित्रीचतथालक्ष्मीर्देवीकात्याय
नीतथा नंदिनाचपुरामस्तुरुद्राध्यायेणावैजितः अभिषिक्तोगुरुपूर्वंतारकाख्योमहाबलः विद्युन्मालीहिरण्याक्षोविस्मृतावैवनिजि
तः नरसिंहेनपुरादैत्योहिरण्यकशिपुस्तथास्कंदेनतारकायेस्तुकौशिकाचतथास्वया स्वदोपसंदनोदर्भदर्भमालासमाहृतं अ
ष्टमंगलसंयुक्तंवितानोपरिशोभितं तलासंभङ्माटीनिविलादीनिविशेषतः विलायाश्चपलाशायाः केवलंखदिरंतुवा येनतं
भः कृतापूर्वंतेनसर्वंतुकारयेत् अथवामिश्रमार्गेणावेणुनाचप्रकल्पयेत् अष्टहस्तप्रमाणांतहस्तद्वयसमाहृतं तलासंभस्यविष्ठ
भानाभिमतस्यविगुणाष्ठतं हुंगुलीनविहीनंतसहस्त्रंनिवेशानतथा उभयोरंतरंचैवषट्हस्तंप्रकल्पयेत् स्तंभद्वयोश्चतर्हस्तकृतमंतरंस्तंभ
योरपि षट्हस्तमंतवंतेयंस्तंभयोरुपसंस्थितं वितस्तिमात्रंविस्तारंविष्कंभंतुदशांतरं स्तंभयोरुद्रमार्गेणा अत्रद्वारंसंस्थितो षड्गुण
मात्रसंयुक्तेव्यायामततलास्तंके विष्कंभअष्टमानेनयवपंचकसंयुतं अग्रेमूलेचमध्येचहोमपद्राचवंधयेत् पट्टमध्येप्रकर्तव्यमचलं

लि
ग्रप्र॰
२०५

२०५

कनकं त्रयं ताम्राणां वा प्रकर्तव्यं मनसा नैव कारयेत् मध्ये वेदार्धमुत्विकार्यमचलं वा सुशोभनं रश्मिमभितो रणाग्रे च वंधयेत्सुवितानं ततः जि
ह्वामेकां तु लामध्ये तोरणां च विधीयते उत्तरस्यां च मध्ये च सकं टष्टमेतत्तमं वितानेनोपरि बध्य टच्छं समप्य क्रयोजयेत् शांकोके सरसंप-
नेव लयं कारयेत्तुते तुलामध्ये वितानेन तुलायालं वृकेनथ्या वलयेन प्रयोक्तव्यं कुंडलं वा वलेवनं मटच्छवान्तुलामध्ये न च मांगु-
लमानं ततः पट्टसेवन विस्तारं पंचमात्रप्रमाणतः अपरो मटच्छपीनो सुभद्राकारं कारयेत् शिक्यापसात्मकं कर्तव्यं फलानां हारका
तु मो शतादृकेन वा ऊर्ध्वेन यावत् शतमेव च चतस्त्रालंकर्तव्या विस्तारो मध्यमस्तथा सार्धत्रितालविस्तारं कलशस्य विधीयते व
र्धीयात्स्व च मात्रं त्रिमात्रं वट्टत्रमुच्यते चतुर्द्वारसमीपे तु द्वारं गंगुलमात्रकं कुंडले सुसमीपे तु शुक्लासिहसमन्वितैः कुंडले कुंडले
कार्यस्त्र वलापरिमंडलं स्फुरद्बलापारवलयमवलम्बेन धारयेत् प्रादेशं वा च तु मात्रं भूमेः त्यक्त्वा वलम्बयेत् घटो गुरुषमात्रं तु कर्त
व्यो शोभनातु भो वालुकाभिः शिवं तत्र शिवं तत्र विनिक्षिपेत् छिद्रस्तमात्रमवटस्थापनीयो प्रयत्नतः निःशेषं पूरयेद्विद्वान्वालुका
भिः संसमं ततः यावत्तिस्त्र वलतां गच्छेत्तेन मार्गेण कारयेत् स्थूयतां परमं गुरुत्वं वेदिकापरिमंडलं अष्टमंगलसंयुक्तं मंगलांकुरशोभि
ते फलपुष्पसमाकीर्णं धूपदीपसमन्विते वेदिमध्ये प्रकर्तव्यं दर्पणोदरसन्निभं आलिखेन्मंडलं पूर्वं चतुर्द्वारं सुशोभनं शोभोपशो
भासंयुक्तं कर्णिकाकेसरान्वितं वर्णजातिसमोपेतं पंचवर्णैस्तु कारयेत् वज्रावातमेरुभोगआग्नेय्यां शक्तिमुज्ज्वलां आलिखेद्दक्षिणे
दंडेनन्त्यावद्गमालिखेत् पाशं च वारुणे लेख्यं ध्वजं वै वायुगोचरेत् कौबेर्यां तु गदालेख्या पेशान्यां शूलयादिशेत् स्थूलस्यवामदक्ष-
शिनवकं यथं तदक्षिणे एवं लिखित्वा पश्चाद्धि होमकर्म समाचरेत् प्रधानहोमं गायत्र्या स्वाहा शक्राय वज्रिये यमाय प्रेतसेशाय २०५
वरुणाय च वायवे कुबेराय धराय च व्रह्मणे विष्णवे पुनः स्वाहांते प्रणवेणैव होतव्यं विधिपूर्वकं स्वमायाग्निमुखेनैव जयादिः

ग्रंतिसंयुतं रखिष्टांतं सर्वकर्मणि कारयेद्विधिवत्सदा सर्वमेवाग्निहोमेन समित्पालाशमुच्यते एकविंशतिसंख्यातं मंत्रेणानेन होम
येत् अग्न आयुतेनाव आत्मा जातवेदस्तेनोध्यास्व चास्मान्प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन समेधय स्वाहा ओं भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः
स्वाहा भूर्भुवः स्वः स्वाहेव समिद्धोमश्चरुणाज्यस्य च यथाक्रमं शुक्लायायापायसं चैव शुद्धोलेचरवस्तता: सहस्रं वा तदर्धं वा शत
मष्टोत्तरं तथा अग्न आयूंषि पवस आसुवोर्जमिषं च न आरेबाधः मडछुनां अग्निः ऋषिः पवमानः पांचजन्यः पुरोहितः तमीमहे म
हागयं अग्ने पवस्व स्वपाः अस्मे वर्चः स्ववीर्यं दधद्रयिं मयि पोषं प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव
यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणां तत्सर्वे सर्वहोमेषु समानं विधिपूर्वकं गायत्र्या वत्रमावस्यास विश्वामस्तये
वव वरुणाय तथा जलस्य शाकादीनां च होमयेत् ब्रह्मयज्ञेति मंत्रेण ब्रह्मणो विष्णवे नमः नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि तन्नो वि
ष्णुः प्रचोदयात् अथ विशेषः कथितो होममार्गेषु शोभनाः दूर्वयाक्षीरयुक्तेन पुंवविंशत्यघवरघक त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिंपु
ष्टिवर्धनं उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् प्रायश्चित्तमघोरेणास्तपिषाव शांतये धान्ते ब्रह्माणं दक्षिणे वामे विष्णुं शिवं प्र
नं मध्ये देवा महादेवमिंद्रादिगणसंहतं आदित्यं भास्करं भानुं रविं देवं दिवाकरं उषां तथा प्रभां प्रज्ञां संध्यां सावित्रमेव च पंचप्रकारश्च
पिनाकस्वात्माय महात्मने विष्टरांशुभं गांचैव वर्धनीं च प्रदत्तिकां आप्यायणीं च संपूज्य देवं पयासनं रविं प्रभूते चार्घ्यकर्तव्यं वित्तं द
दिशानथा सरित्संस्थिमभागेन प्राणायामं चोत्तरं यजेत् मध्ये शिवं विजानीयात्केसरेषु यथाक्रमं दीप्तां सूक्ष्मां जयां भद्रां विभूतिं विमलां
क्रमात् अमोघां विद्युतां चैव मध्यतः सर्वतोमुखीं सोमं मंगारकं चैव बुधं गुरुं च क्रमात् भार्गवं च तथा मंदं राहुं केतुं तथैव च पूजये
होमयेद्देवतायै च विशेषतः योगिनो भोजयेन्नित्यं शिवनक्तैकपारगान् वेदाध्ययनसंपन्नान् हसनिवं विपोविसरं होमवर्तमाने च

लिं. पूर्वदिक्षु यथान्यायं मध्यमे आरोहयेद्विधानेन रुद्राध्यायेन वै ततः धारयेत्तत्र भूपाले घटिकैकां विधानतः यजमानो जपेन्मंत्रं रुद्राध्याय
पु. त्रिसंज्ञकं घटिकार्धं तदर्धं वा तत्रैवासनमारभेत् आलोकाभरणं वाथ मान्यूर्ध्वहस्तः समाहितः नृपश्च भूषितो युक्तः खड्गखेटकधार
२९ कः स्वस्तिनिनादादिभिश्चादावेते वैव विशेषतः पुण्याहब्राह्मणैः कार्यं वेदवेदांगपारगैः जयमंगलशब्दाद्यैर्ब्रह्मघोषैः सुशोभनैः
नृत्यवाद्यादिभिः गीतैः सर्वशोभासमन्वितैः स्वदेशे वै व दिग्भागे स्ववर्णे तत्र निक्षिपेत् तुलाधारे समारोह्य तोलनं लाभारः समो भवे
206 त् शतनिष्काधिकं श्रेष्ठं तदर्धं मध्यमं स्मृतं वस्त्रयुग्ममथोष्णीषं कुंडले कंठभूषणं अंगुलीभूषणं चैव मणिबंधस्य भूषणं एता
नि चैव सर्वाणि प्रारंभे ह्यर्मकर्मणि पाशुपताय दातव्या भस्मांगिने प्रदापयेत् पूर्वोक्तं भूषणं सर्वं सोष्णीषं वस्त्रसंयुतं दद्यादन्य
योत्कृष्टत्वादनपदं बुधः दक्षिणां च शतं वार्थं तदर्धं वा प्रदापयेत् यागोपकरणं द्रव्यमाचार्याय प्रदापयेत् इतरेषां यतीनां च
इष्टं कृत्स्नं प्रदापयेत् तुलारोहसुवर्णं च शिवाय विनिवेदयेत् प्रासादं मंडपं चैव प्राकारं भूषणं तथा सौवर्णं पटहं खड्गं वा यद्वै कोस
मेव च कृत्वा दत्वा शिवाय यद्यत्किंचिद्दिष्टं तु बुद्धिमान् आचार्येभ्यः प्रदानं च भस्मांगिभ्यो विशेषतः वंदीकृतान्विमुञ्चीयात्कारागृह
निवासिनः सहस्रकलशैः स्नानं समेवयेत्परमेश्वरं यचेतनकेवलेनापि देवदेवस्य भाषतिं पयसा वाथ दध्ना वा सर्वद्रव्यैरथापि वा ब्रह्मकू
र्चेन वा देवं पंचगव्येन वा पुनः गायत्र्या वेदगोमूत्रं गोमयं प्रणवेन च आप्यायस्वेति वै क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि तेजोसीत्याज्यमीशा
नमंत्रेणैवाभिषेचयेत् देवस्यत्वेति देवेशं कुशांभः कलशेन वै रुद्राध्यायेन वै शर्वं स्नापयेत्परमेश्वरं सहस्रकलशं शंभोर्नाम्ना चैव
सहस्रकैः विस्तरात्कथितैर्वापि नंदिनाकथितैस्तथा दक्षिणामूर्तिमुखेन कीर्तितान्यपि वा पुनः महाष्टनामकं त्वाथ महादेवस्य भ २९
क्तितः शिवार्चकाय दातव्या दक्षिणा वा गुरोः सदा देवार्चनं च सर्वेषां दक्षिणां च यथाक्रमं भोजयेच्च विधानेन दक्षिणामपि दापये

त् इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेत्रिंशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥१३०॥ सनत्कुमारउवाच तैलेषाकथितालेवमायासामान्यरूपिणी द्रव्या-
यात्रंसहस्रेणादिशेषेनविधीयते ऊर्ध्वपात्रंतदर्धेनसप्तमुवेशमात्रकं अर्धपात्र ॥ देवींगुणत्रयसमन्वितेन चतुर्विंशतिकांदे-
वींब्रह्मविष्ण्वादिरूपिणीं कर्षमात्रेण ॥ षट्त्रिंशकसम्मापत्ति आत्मानंपुरुषंध्यायित्वंचविंशकमसजं पूर्वोक्तस्थानमध्ये
वैवेदिकापरिमंडले शालिमध्यादिपेन्वीतानववस्त्रैश्चवेष्टयेत् माषकलेनवालिप्यपंचद्रव्येणपूजयेत् ईशानाद्यैर्यथान्यायं
पंचभिः परिपूजयेत् पूर्ववच्चैवपूजावहोमश्चैवयथाक्रमं देवींगायत्रिकांजप्त्वाप्रविशेत्प्राङ्मुखः स्वयं विधिनैवतत्संपाद्यगर्भा-
धानादिकांक्रियां कृत्वाषोडशमार्गेणविधिनाब्राह्मणोत्तमः पूर्वोक्तैःतुकर्तव्या ॥ दत्त्वाणुपुटे उदुंबरफलैःसार्धमेकत्रिंश-
कोशादकं देशान्यानावदेवात्रकुर्यात्सीमंतकर्मणि उद्वाहकन्यकांकृत्वात्रिंशन्निष्केनशोभनां अलंकृत्यतथाकृत्वाशिवायवि-
निवेदयेत् अन्नप्राशनकार्योगोभोजयेन्न्यायसादिभिः एवंविद्विजितंतांवैगर्भाधानादिकांक्रियां शक्तिबीजेनवैकुर्यान्नयमः
शिवध्यानेनशैवंसर्वत्रविधिवत्तलादोमवदावरेत् इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेएकत्रिंशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥१३१॥ सनत्कुमा-
रउवाच ॥ अधुनासंप्रवक्ष्यामितिलपर्वतमुत्तमं पूर्वोक्तस्नानकालेनकृत्वासंपूज्ययत्नतः सममेभूतलेरम्येवेदिकावविवर्जि-
ते दशतालप्रमाणेनदंडमुन्याप्यैवमुने अद्भिःसंप्रोक्षयश्चादितिलांस्तत्रविनिक्षिपेत् पंचगव्येनशुद्धेनप्रोक्षयेद्ब्राह्मणोत्तमः
मंडलंकल्पयेद्विद्वान्पूर्ववत्सुसमंततः नववस्त्रैश्चसंछाद्यरम्यपुष्पैर्विकीर्यच तस्मिन्संस्थापनंकार्यंतिलभारैर्विशेषतः इंद्रयुटे
शु ॥ युत्तमंपरिकीर्तितं वत्तरंतुलहीनंतन्मध्यमंमुनिपुंगवाः इंद्रतुल्यकनिष्ठस्यानंदं हीनंनकारयेत् कारयित्वानवेवर्धा-
सैःपरितःपूजयेत्क्रमात् नेयादीनिप्रविन्यस्यपूजयेद्विधिपूर्वकं अष्टदिक्वत्कर्मश्याम्रतीशानमूर्तयः क्रमात् निष्केनवा-

सुवर्णेन प्रत्येकं कारयेत्क्रमात् दक्षिणाविधिकार्याणि तु लाभारवदेववत् होमश्च पूर्ववत्प्रोक्तो यथावन्मुनिसत्तमाः अर्चयेदेव
देवेशं लोकपालसमावृतं तिलपर्वतमध्यस्थं तिलपर्वतमुत्तमं शिवार्चनावकतस्मात्सहस्रकलशादिभिः दर्शयेत्तिलमध्य
स्थं देवदेवमुमापतिं पूजयित्वा विधानेन विधानेन क्रमेण च ब्राह्मणे शिवभक्ताय दापयेत्तिलपर्वतं एवं तिलनगः पूर्वः सर्वा
स्मारयिकः परः इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे नाम द्वात्रिंशोत्तरशततमोध्यायः १३२ सनत्कुमार उवाच अथान्यत्पर्वतं सूक्ष्ममस्य
द्रव्यमहाफलं द्रव्यमात्रेयमं युक्तमन्यमित्यभिधीयते गोमयालेपिते भूमौ दर्भाणि प्रविकीर्य च तन्मध्ये निक्षिपेद्धीमान् तिले
भारत्रयसमं पद्ममष्टदलं कृत्वा कर्णिकाकेसरान्वितं तिलमध्ये न्यसेत्पद्मं पद्ममध्ये महेश्वरं आराध्य विधिवद्देवं वामादीनिप्र
पूजयेत् शक्तिधर्मेण वर्णेन द्वित्रिनिष्केन कारयेत् न्यासं तत्परितः कुर्याद्दिशासु परिभागतः पूर्वोक्तहोममानेन विशेषमपि का
रयेत् तेनाभ्यर्च्य विधानेन गंधपुष्पादिभिः क्रमात् इति श्रीलिंगपुराणे उत्तरभागे त्रयस्त्रिंशोत्तरशततमोध्यायः १३३ सनत्कुमार उवा
सुवर्णमेदिनीदानं प्रवक्ष्यामि समासतः पूर्वोक्तदेशकालेन कारयेन्मुनिभिः सह लक्षणेन यथापूर्वं कृत्वा मंडपं वा मेदिनीं
कारयेद्दिव्यां सहस्रेण निष्केणापि वा पुनः नवहस्तेन कर्तव्या वलयाकारशोभना सप्तद्वीपसमुद्राद्यैः पर्वतैश्च मिसंहता सर्वतोद्यसमो
पेतामध्ये मेरुसमन्विता अथवा मध्यतो दीप्यं नवावं डप्रकल्पयेत् पूर्ववद्विविधं कृत्वा मंडले वेदिमध्यगा सप्तभागैकभागेन
सहस्रविधिपूर्ववत् शिवभक्ते प्रदातव्या दक्षिणाविधिपूर्वकं सहस्रकलशाद्यैश्च शंकरं पूजयेच्छिवं सुवर्णमेदिनी प्रोक्ता लिं
गेन स्वर्णतात्मके इति श्रीलिंगपुराणे उपरिभागे त्रयस्त्रिंशोत्तरशततमोध्यायः १३४ सनत्कुमार उवाच अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि
कल्पपादपमुत्तमं शतनिष्केन कर्तव्यं सर्वशाखासमन्वितं शाखायां विधिनाकृत्वा मुक्तादामप्रलंबनं दिव्यैर्मारकतैश्चैव प

पैर्वांकुरकर्णिकाप्रवालंकास्येर्हिदाम्रवालेनतुमस्पत फलैस्यपयरागैस्वपारिजातैम्लशोभनः मूलदंडंवमलेनवद्रेणास्क
धमुत्तमं वेद्दूर्यणाद्भमांगवपुष्परागेणामलकं गोमेदकेनवैवंकंभस्सूर्यकांतेनसप्रताः चंद्रकांतेनवाविदिद्रुमगुसांतिकेन
वा वितस्तिमात्रमायामंहरतस्यपरिकीर्तितं शाखाष्टकंसमानेनविस्तारंवोर्धतस्तथा तन्मलेस्थापयेलिंगंलोकपालसमा
हतं पूर्वोक्तवेदिमध्येतमंडलेस्थाप्यपादपं पूजयेद्देवमीशानंलोकपालेस्वयत्नतः पूर्ववयत्तहोमायंतत्लाभारवदाचरेत् नि
वेदयेतविप्राणांयोगिनांवाप्यवान्त्यः भक्ताणिभ्योयवाराजासार्वभौमोभविष्यति इतिश्रीलिंगपुराणेउपरिभागेनामच
तुस्त्रिंशोत्तरशततमोध्यायः १३४ सनत्कुमारउवाच गणेशसंप्रवक्ष्यामिदानंपूर्वोक्तमंडपे संपूज्यदेवदेवेशंलोकपालसमाह
तं विप्रेशंवयथाशास्त्रंसर्वाभरणसंयुतं दशनिष्केनवैकृत्वासंपूज्यचविधानतः शालोक्तविधिनासम्यक्पूर्ववद्धोममाचरेत्
पंचावरणमार्गेणपारम्पर्यक्रमेणवा समयोनिसमभ्यर्च्य आचरेत् सर्वमंत्राणिसवैः स्वैर्मंत्रैरेवक्रमात्
देवेवंसर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः इतिश्रीलिंगपुराणेउत्तरभागेपंचत्रिंशोत्तरशततमोध्यायः १३५ सनत्कुमारउवाच अथ
नासंप्रवक्ष्यामिदेमूयेतविधिक्रमात् सर्वपापप्रशमनंमहदुर्भिक्षनाशनं निष्काणांवसहस्रेणसवर्णेनतुकारयेत् तदर्धे
नापिवासम्यक्तदर्धार्धेनवापुनः शतेनवाप्रकर्तव्यंपुष्परागेनशोभनं पश्चान्नकारयेत्तत्वृत्तंकुर्यात्सुशोभनं दशनिष्के
नकर्तव्यंसर्वरत्नसुशोभितं पूर्वोक्तवेदिकामध्येमंडपंपरिकल्पयेत् तन्मध्येसुरभिंस्थाप्यसर्वतः सर्वतनया सवत्सांप्रपुरि
स्थाप्यवसपुष्पेणवेष्टयेत् संपूजयेद्गांगायत्र्यासावत्सांसुरभिंपुनः अग्नेकाग्निविधानेनहोमंकुर्यायथाविधिः समिदाज्यं
विभागेनपूर्ववद्धोममाचरेत् शिवपूजाप्रकर्तव्यालिंगंस्थाप्यचुताादिभिः गामालभ्यचगायत्र्याशिवायचापयेद्रुभो सदक्षिणप्र

लिं॰
पु॰
२०८

२०४

दानव्याविंशतिकामहाम्भुते इतिश्रीलिंगपुराणेउपरिभागेषड्विंशोत्तरशततमोध्यायः २२ सनत्कुमारउवाच लक्ष्मीदानंप्रवक्ष्ये
मिमहदैश्वर्यवर्धनं पूर्वोक्तमंडपेकार्यंवेदिकोपरिमंडलं श्रीदेवीमत्रलोकनाथहिरण्येनयथाविधि सहस्रेणतदर्धेनतदर्धेना
पिवापुनः अष्टोत्तरशतेनापिसर्वलक्षणसंयुतं मंडलेविन्यसेल्लक्ष्मींसयुक्तेनसरीसरीम् अर्चयेद्धिसगायत्र्यासर्वालंकार
संयुतां तस्याल्ललाटभागेस्थंडिलेकारयेच्छुभं गोपुरंसमुद्गरंदिव्यंसर्वलक्षणसंयुतं त्रिशूलाग्रेविन्यसेद्वज्रंशृंगे
भ्रुवोर्मध्येन्यसेद्दिव्यंमौक्तिकंस्तनितसत्तमाः वैडूर्यंनासनौकार्यौलौनिर्मितंशुभं दंतस्यनिवकर्णस्थंडिलेविन्यस्यमर्दयेत् अर्च
यित्वाविधानेनश्रीसूक्तेनसुरेश्वरीं अर्चयेद्धिसगायत्र्याबिल्वन्स्गृह्यहरिं आराध्यविधिनादेवींपूर्ववद्धोममाचरेत् समिद्ध
वाविधानेन आज्याहुतिमथाचरेत् इष्टगाष्टोत्तरशतेहोमयेद्ब्राह्मणोत्तमाः आकृतियजमानस्तत्तस्याःपूर्वदिशिस्थले तत्रतां
दर्पयेद्देवींदंडवन्माणमेत्क्षितौ प्रणम्यविसृजेत्तत्रस्थापीठंपूर्ववद्दर्शयेत् तस्याविंशतिभागस्तुदक्षिणायेप्रकीर्तितः तदर्धी
प्रास्तुदातव्यमितरेषांयथाविधि ततस्तुपूजयेद्रुद्रंभुक्तमोयोगीविशेषतः इतिश्रीलिंगपुराणेउपरिभागेसप्तविंशोत्तरशत
मोध्यायः १२८ सनत्कुमारउवाच अतःपरंप्रवक्ष्यामितिलधेनुविधिक्रमं पूर्वोक्तमंडपंकुर्यात्शिवपूजांतुपश्चिमे तस्याग्रम
पतोभूमौपद्ममालिख्यशोभने तन्मध्येविन्यसेत्कुंभंतिलपर्णंविनिक्षिपेत् दशनिष्केणकर्तव्यंतदर्धेनापिवापुनः तामारा
ध्यविधानेनगंधपुष्पादिभिःक्रमात् पद्मस्योत्तरदिग्भागेविप्रानेकादशन्यसेत् तानभ्यर्च्यविधानेनगंधपुष्पादिभिःक्रमात् ब्रा
ब्धादनीन्तरासंगंविप्रेभ्योदापयेत्क्रमात् उष्णीषंचप्रदातव्यंकुंडलेश्चविभूषिते हेमांगुलीयकेदत्वाब्राह्मणेभ्योविधानतः २०८
पकादशानिवस्त्राणितेषामग्रेप्रकीर्यच तेष्ववसेभुनितिष्पतिलादीनिपृथक्पृथक् गोशृंगंतद्धिरण्येनद्विनिष्केनतत्कारये

स्यानुचरो भवतीते नैव समुमोदते इत्यादिमहापुराणे श्रीलैंगे उपरिभागे चित्वारिंशदधिकशततमोध्यायः १४२ सनत्कुमार उ
वाच लोकपालाष्टकं दिव्यं सान्नाम्परमदुर्लभं सर्वसंपत्करं गुह्यं परचक्रविनाशनं स्वदेशरक्षणं दिव्यं गजवाजिविवर्द्धनं पुत्रा
युर्वृद्धिकरं पुण्यं गोब्राह्मणहितावहं पूर्वोक्तदेशकाले तु वेदिकोपरिमंडले मध्ये शिवं समभ्यर्च्य यथान्यायं यथाक्रमं दिग्विदि
क्षु प्रकर्तव्यं स्थंडिलं वा लकामयं अष्टौ विप्रान्समभ्यर्च्य वेदवेदांगपारगान् जितेंद्रियान्कुलोद्भूतान्सर्वलक्षणसंयुतान् शिवा
भिमुखमासीनान्महस्वर्यवरे स्थितान् वस्त्राभरणैर्दिव्यैर्लोकपालकमंत्रकैः धूपैर्दीपैः स्नैवेद्यैर्ब्राह्मणानर्चयेत्क्रमात् पूर्व
तो होमयेदग्नौ लोकपालकमंत्रकैः समिद्भिस्ताभ्यां होतव्यं मानि कार्यं क्रमेण वा एवं हुत्वा विधानेन आचार्यः शिववल्लभः य
जमानं समाहूय सर्वाभरणभूषितं तेन तान्पूजयित्वा घादिजेभ्यो दापयेद्धनं पृथक्पृथक्कु समं त्रैस्त्रदशनिष्कं च भूषणं दशनिष्कं
नवा सार्द्धमासनेकं वलमष्टतः स्नापनं तत्र कर्तव्यं शिवस्य विधिपूर्वकं दक्षिणा च प्रदातव्या यथाविभवविस्तरं एवं यः कु
रुते दानं लोकेशानां तु भक्तितः लोकेशानां विरंस्थित्वा सार्वभौमो भवेद्ध्रुवं इत्यादिमहापुराणे श्रीलैंगे उपरिभागे चत्वारि
शदधिकशततमोध्यायः सनत्कुमार उवाच अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि सर्वदानोत्तमोत्तमं पूर्वोक्तदेशकाले च मंडपे वा विधान
तः प्रपायां कुंडमध्ये वा स्थंडिले शिवसन्निधौ पूर्ववित्संसमामाय योनिमतः परं मंत्राभ्यां विधिनोभाभ्यां प्रणवादि समंत्रकं
नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि हरहहराणाद्दाय ब्रह्मणो विश्वतेजसे शिवाय हरये स्वाहा स्वधा वौषड्हुत्वा पूजये
द्विधानेन पश्चाद्धोमं समापयेत् सर्वद्रव्यविधानतः मंत्राभ्यां कुंडविधानतः अथ तिलो होमो प्रकर्तव्यो वचनाद्वेदपारगाः तान्स
द्विधं यथान्यायं विप्रेभ्यो दापयेद्धनं शतमष्टोत्तरं तेभ्यः पृथक्पृथग्गवां समं वस्त्रालंकारसंयुक्तं दयाद्भक्तिसमन्वितः गुरवे को

लिं·
गपु·
२९
210

हरिः श्रीमान्ब्रह्मविस्रमंहस्त्रगाः नेषां पृथक्पृथग्देयं भोजयेद्ब्राह्मणानपि शिवार्चनावकृत्त्यास्थापकादि यथाक्रमं रत्नादिम
हापुराणे श्रीलिंगे उपरिभागे पंचचत्वारिंशदधिकशततमोध्यायः १४५ ऋषय ऊचुः एवं षोडशदानानि गदितानि शुभानि व
जीवच्छ्राद्धक्रमोऽस्माकं वक्तुमर्हसि सांप्रतं सूत उवाच विधिं शृणुध्वं वक्ष्यामि जीवच्छ्राद्धस्य सुव्रताः पूर्वनैवानदीनीरे विपनेवाग
हेपि वा जीवच्छ्राद्धं प्रकर्तव्यं मृत्युकाले प्रयत्नतः जीवच्छ्राद्धे कृते जीवो जन्मनेह विमुच्यते कर्म कुर्वन्नकुर्वीश्चाज्ञानी वाज्ञान
वानपि श्रोत्रियाश्रोत्रियो वापि ब्राह्मणः क्षत्रियोपि वा वैश्यो वा नात्र संदेहो योगमार्गरतस्तथा परीक्ष्य भूमिं विधिवद्गंधवर्णा
रसादिभिः प्राक्प्रवणं प्रयत्नेन यत्तैकाक्षतरां भुवि मध्यतो हस्तमात्रेण कुंडं चैवाग्रतः शुभं स्थंडिलं वा प्रकर्तव्यं भूमिष्ठमात्रं पुनः पु
नः उल्लिख्य च विधानेन चालिप्याग्निं विधाय च अन्वाधाय यथाशास्त्रं परिसमूह्य च सर्वतः परिस्तीर्य स्वशास्त्रोक्तं पात्रपर्ययथास्व
ते समाप्याग्निमुखं सर्वं मंत्रैरेतैर्यथाक्रमं संपूज्य स्थंडिले वह्नौ होमयेत्समिधादिभिः आदौ कृत्वा समिद्धोमं चरुणा च पृथक्पृथ
क् तु कुर्यादाज्येनाहुत्यंतं तत्त्वभूतानि सर्वतः ओं भूः ब्रह्मणे स्वाहा ओं भुवः विष्णवे स्वाहा ओं भुवः विष्णवे स्वाहा ओं स्वः रुद्राय
स्वाहा ओं महः ईश्वराय नमः ओं महः ईश्वराय स्वाहा ओं जनः प्रकृतये नमः ओं जनः प्रकृत्यै स्वाहा ओं तपः मुद्गलाय नमः ओं तपः
मुद्गलायै स्वाहा ओं ऋतं तत्पुरुषाय नमः ओं ऋतं तत्पुरुषाय स्वाहा ओं सत्यं शिवाय नमः ओं सत्यं शिवाय स्वाहा ओं सर्वाधारात्म
ने गोपाय घ्राणाय सर्वाय देवाय भूर्नमः ओं सर्वाधाराय गोपाय घ्राणे गंधं सर्वस्य देवस्य पत्न्यै भूर्नमः ओं सर्वाधारात्मने गोपाय
घ्राणे गंधं सर्वपत्न्यै भूः स्वाहा ओं भुवो जलं मे गोपाय जिह्वायां रसं रसभवाय भुवो नमः ओं भुवो जलं मे गोपाय जिह्वायां रसं रस २९
भवाय देवाय भुवः स्वाहा ओं भुवो जलं मे गोपाय जिह्वायां रसं भवस्य पत्न्यै भुवो नमः ओं भुवो जलं मे गोपाय जिह्वायां रसं भवस्य प

त्यै भुवः स्वाहा ॐ स्वः रुद्राग्निमे गोपायनेत्रं रूपाय रुद्राय स्वाहा देवाय स्वः नमः ॐ स्वः रुद्राग्निमे गोपायनेत्रं रूपाय रुद्राय देवाय
स्वः स्वाहा स्वः रुद्राग्निमे गोपायनेत्रं रूपाय रुद्राय रुद्राय रुद्रपत्न्यै भुवः स्वाहा स्वः रुद्राग्निमे गोपायनेत्रं रूपं देवस्य रुद्रस्य पत्न्यै
स्वाहा ॐ उग्र वायुमे गोपाय त्वचं विस्पर्शं उग्राय देवाय महो नमः ॐ उग्र वायुं मे गोपाय त्वचं विस्पर्शं उग्राय देवाय नमः स्वाहा ॐ उ
ग्र वायुमे गोपाय त्वचं विस्पर्शं उग्रस्य देवस्य पत्न्यै महो नमः ॐ उग्र वायुमे गोपाय त्वचं विस्पर्शं उग्रस्य देवस्य पत्न्यै नमः स्वाहा भीमस्व
विरं मे गोपाय श्रोत्रे शब्दं भीमाय देवाय जनो नमः भीम स्वविर मे गोपाय श्रोत्रे शब्दं भीमाय देवाय जनो नमः भीमस्वविर श्रोत्रे
शब्दं भीमस्य देवस्य पत्न्यै जनः स्वाहा ईशान त्वं जो मे गोपाय द्वेषं स्रष्टान्त ईशानाय देवाय तपो नमः ईशान त्वं जो मे गोपाय द्वेषं त्सां ई
शस्य पत्न्यै तपः स्वाहा ईशान जो मे गोपाय द्वेषं त्सां ईशस्य देवस्य पत्न्यै नमः स्वाहा महादेव सत्यं मे गोपाय श्रद्धां धर्मं महादेवाय
ऋतं वे नमः महादेवाय सत्यं मे गोपाय श्रद्धां देवस्य पत्न्यै ऋताय स्वाहा पशुपते पाशं मे गोपाय भोक्तृत्वं भोग्यं पशुपतये देवाय
सत्यं नमः पशुपते पाशं मे गोपाय भोक्तृत्वं भोग्यं पशुपतये देवाय सत्यं स्वाहा पशुपते पाशं मे गोपाय भोगतयत्वं भोग्यं पशुप
ति देवस्य पत्न्यै सत्यं नमः ॐ पशुपते पाशं मे गोपाय भोक्तृत्वं पशुपते देवस्य पत्न्यै नमः ॐ पशुपते पाशं मे गोपाय भोक्तृत्वं भोग्यं
पशुपति देवस्य पत्न्यै सत्यं स्वाहा ॐ शिवाय सत्यं नमः ॐ शिवाय सत्यं स्वाहा ॐ शिवाय होतव्यं विरतव्यं पूर्ववत् विरिंचानंत
पूर्वोक्त स्पष्टिमार्गे भस्मवताः पुनः पशुपतिं पत्नीं तथा पाशुपतिक्रमात् संपूज्य पूर्ववन्मंत्रैर्होतव्यं च क्रमेणाव समिमाज्यपूर्
वे वसमिधं तस्मादितः ॐ सर्वधारी मे पूर्वां सिद्धिं प्राणांगं वृथं छिंद मच्च जहि भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः
स्वाहा पवं पृथग्पृथक् हुत्वा केवलेन हुतेन वा सहस्रवानदर्थं वाणान मष्टोत्तरं त्वं वा वरुणो वक्तेतेन वशानमष्टोत्तरं पृथक् प्रा

लि॰
गपु॰
२११

णादिभिर्जुहुयाद्भुतैर्नैवतुकेवलं ॐ प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि शिवो माविशाप्रदाहाय प्राणाधिपतये रुद्राय प्रशांतेन काय
भूः स्वाहा भुवः स्वाहा एवं क्रमेण जुहुयाद्ध्याये यथाक्रमं समस्मेहनियोगोद्राक्षाद्वाहाविप्रयोजयेत् सर्वादीनां वनिप्राणा
ववस्त्राभरणासक्तजलान् वाहनं शयनं कांस्यपात्रादिभाजनं हैमं च राजतं पेतृं तिलं तैत्रैवचैवरहं दासीदासगणांश्चैव दातव्य
दक्षिणामपि इंद्रसर्वेनकाम्यादेयं ष्टष्यगष्टष्याविधानतः ब्राह्मणानां सह स्वबभोजयेत् प्रदक्षिणा एवं दत्वायोगनिरंतभस्मनि
ष्टनिनैद्रियं ग्रहं वैवतरुद्रस्य महावरुणनिवेदनं विशेषमेतत्कथितमशेषंश्राद्धचोदितं स्नेनेकुर्यात्क्रियाद्धा जीवन्मुक्तोयतः
स्वयं वाथवा नाम्नतेनस्य श्राप्तोर्वैनैव विद्यते सूतकं चन संदेहः स्नानमात्रेण शुद्ध्यति पश्चान्नानेन कुर्वीत नैवाचात्म तस्य सर्वप्रक
तैथ्यं पुत्रोऽपि ब्रह्मविद्भवेत् कन्यकायदि संजाता पश्चात्तस्य महात्मनः एकपर्णा तस्मा नाम्ना अपर्णा इव सुव्रता भवत्येव न संदे
हस्तस्याधीविजयात्राऽपि मुच्यते नात्र संदेहः पितरो नरकादपि मुच्यते कर्मणानेन मात्रतः पित्ततस्तथा काले गते द्विजो भूमौ
त्रिनेत्रवापुत्रकस्यमशेषं वह्निमादेवान विते कर्मणावानरेणैव गतिरस्य न विद्यते ब्रह्मणा कथितं सर्वं मुनीनां भाव
तात्मनां प्रसादात्तस्य देवस्य वेदव्यासस्य धीमतः कृष्णद्वैपायनायैव कथितं ब्रह्मसूनुना ज्ञानं मयाकृतं चैव योगादेव तु सत्र
एतद्वः कथितं सर्वं रहस्यं ब्रह्मसिद्धिदं भक्तिपुत्रायदातव्यं न वाभक्ताय सुव्रताः इत्यादिमहापुराणे श्रीलिंगे उपरिभागे जीवच्छ्रा
द्धे नाम षट्चत्वारिंशच्छततमोऽध्यायः १४६ ऋषय ऊचुः जीवच्छ्राद्धविधिः प्रोक्तस्त्वया सूत महामते मूर्तीनामपि सोतार्थ्य
मस्माकं रोमहर्षण शंकरस्य देवदेवस्य ब्रह्मणश्च महात्मनः अग्नेर्यमस्य निरृतेर्वरुणस्य महाद्युतेः वायोः सोमस्य यक्षस्य २११
कुबेरस्य जितात्मनः ईशानस्य प्रतिष्ठायां हिमवन्यासश्च शोभनं स्कंदस्य गणराजस्य नंदिनश्च विशेषतः तथान्येषां च देवानां ग

णानामपि वा पुनः प्रतिष्ठालक्षणं सर्वं विस्ताराद्वक्तुमर्हसि भवान्सर्वार्थतत्त्वज्ञो हृद्भक्तस्य सुव्रतः कृष्णद्वैपायनस्यांशसंभ-
वृत्तमपराजितः समं तेजोमितिष्ठे वपैलस्य परमर्षयः गुरुभक्त्या तथा कर्मसमर्थो रोमहर्षणा इति व्यासस्य विपुला गाथा भा-
गीरथीतटे एकः समो वा भिन्नो वा शिष्याणां महामते: वैशंपायनतस्तोऽपि व्यासशिष्यो न भूतले तस्मादस्माकमखिलं व-
क्तुमर्हसि सांप्रतं एवमुक्तास्मिते ष्वेवं तेषु सर्वेषु तत्रैव बभूव विस्मयो तीव मुनीनां तस्य वाग्रतः अथांतरिक्षे विपुला सा-
तादेव सरस्वती प्राश्राव इति वा वो वभूव ह सर्वलिंगमयं लोकं सर्वलिंगे प्रतिष्ठितं तस्मात्सर्वं परित्यज्य स्था-
पयेत्पूजयेच्चतं लिंगस्थापनं सन्मार्गे निसितस्यावतो सिना आस्त्रब्रह्मांडमुद्धियलिंगं छेदविशंकया उपेंद्राभोजगर्भेन्दु-
यमांबुदधनेश्वराः तथान्ये च शिवं स्थाप्य लिंगमूर्तिं महेश्वरं स्वे स्वे धिकारे तिष्ठंति लिंगस्थापनवीर्यतः ब्रह्मा हरश्च भगवा-
न्विष्णुश्चैव प्रजापतिः गौरी पद्मा स्मृतिः प्रज्ञा धराऽगौर्वशान तथा तथा रुद्राश्च वसवः स्कंदो विशाख एवच नैगमेयाश्च भगवा-
लोकपालाग्रहास्तथा सर्वे नंदिपुरोगाश्च गणा गणपतिः प्रभुः पितरो मुनयः सर्वे कुबेराद्याश्च सुव्रताः आदित्या वसवः
सांख्याश्विनौ च भिषजवरौ विश्वेदेवाश्च साध्याश्च पशवः पतत्रिणो मृगाः ब्रह्मादिस्थावरांतं च सर्वलिंगे प्रतिष्ठितं तस्मात्स-
र्वं परित्यज्य स्थापयेल्लिंगमव्ययं यत्नेन स्थापितं पूर्वं प्रयतः पूजयेद्यदि इत्यादिमहापुराणे श्रीलिंगेऽपरिभागे समवतारिश-
त्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ सूत उवाच इति निशम्य कृतांजलयस्तदा दिविग्रहा मुनयः कृतनिश्चयाः शिवतरं शिवमीश्वरमं-
व्ययं मनसि लिंगमयं प्रणिपत्य ते सकलदेवपतिर्भगवानजो दिविरशेषपतिः स्वगुणाः स्वयं मुनिवराश्च सराश्च गणास्तथा
नरवरा शिवलिंगमया पुनः सुवेव मुनयः सर्वे स्वगलीयाः समाहिताः संत्यज्य सर्वं देवस्य प्रतिष्ठां कर्तुमुद्यताः आहुः सू-

लि
गपु॰
२१२

212

तेन्नमनसोहर्षगद्गदयागिरा लिंगप्रतिष्ठांविपुलांसर्वेतेस्तशिवव्रताः सूतउवाच प्रतिष्ठांलिंगमूर्त्तेर्वायथावदनुपूर्वशः प्रव
क्ष्यामिसमासेनधर्मकामार्थमुक्तये एकेनैवलिंगविधिनाअपिलिंगेषुनत्वतः लिंगकाष्ठमयंशैलंब्रह्मविष्णुशिवात्मकंहैमरा
त्नमयंवापिराजतंताम्रजंतथा सवेदिकंससूत्रंचसम्यग्वर्तितमस्तकं विशेषात्स्थापयेद्ब्रह्मासवेदिकमनुत्तमं लिंगदेवीउमादे
वीलिंगंसाक्षान्महेश्वरः तयोःसंपूजनादेवदेवोदेव्यश्चपूजिताः प्रतिष्ठायस्यदेवस्यवेद्यासार्द्धंप्रतिष्ठिता तस्मात्सवेदिकंलिंगं
स्थापयेत्स्थापकोत्तमः मूलेब्रह्मावसतिभगवान्मध्यभागेचविष्णुः सर्वेशानःपशुपतिरथोरुद्रमूर्तिर्वरेण्यः तस्माल्लिंगंगुरु
तरतरंपूजयेत्स्थापयेद्वा यःसंपूज्योगणपतिनरैर्देवमुख्यैःसमस्तैः गंधैर्धूपदीपैःस्नपनजलैर्बलिस्तोत्रमंत्रोपहारैः नित्यंवा
द्यैर्विदशवरंलिंगमूर्त्तिर्महेशः गर्भाजन्मार्त्तिनाशंभयरहिततदादेवगंधर्वमुख्याः सिद्धैर्वैयाक्षमुख्यासगणपगणिताल्लेः
भवंत्यप्रमेयाः तस्माद्देशोपचारेणस्थापयेत्परमेश्वरं पूजयेच्चविशेषेणलिंगंसर्वार्थसिद्धये संस्थाप्यस्थपतीलिंगंतीर्थमथ्य
शिवासने कुर्वंतस्ताद्दिभिर्लिंगमाच्छादयकलशैः पुनः लोकपालादिदेवस्थैः सर्वदैसात्ता तैः वक्रयैः खनिकायेश्च
विचित्रैस्ततवेष्टितैः विप्रोपुवापुवापैतैः सर्वाहैः सोपधानकैः रत्नैर्धात्वन्वितैर्लिंगईशानैः प्रतितिष्ठितं धूपदीपसमोपेतैर्विता
नैर्वितानैर्वितनैर्वरं लोकपालोपालधाभि विचित्रैः पूजितैश्चैवदर्भमालासुशोभनाः सर्वलक्षणसंपूर्णंतथावासश्चवेष्टि
येत् ततोधिवासयेद्धायधूपदीपसमन्वितैः पंचाहंवाअहंवाथपक्षमात्रमथापिवा वेधाविधायवानप्रनारणीत्यादिमंगा
लैः गायंतिकिंकिणीमुख्याल्लानेवेदज्ञविधाश्चापि ईत्येकालमध्येयोयजमानः समाहितः उत्थाप्यस्वालिकंध्यायेन्मंडले
लक्षणान्विते वेदिमंडपसंयुक्तेनवकुंडेसमन्विते पूर्वोक्तविधिनायुक्तेसर्वलक्षणसंयुते अष्टमंडलसंयुक्तेदिग्ध्वजाष्टकसं २१२

युते पूर्वादिलतणेपेनेकुंडे प्रागादितः क्रमात् प्रधानेकुंडेमेशान्यांवृतस्तंविधीयते अथवापंचकुंडेसुस्थंडिलेवेक
मेवचयत्नोपकरणैः सर्वैः शिवाचार्यागणभूषणैः वेदिमध्येमहाशय्यापंचकल्पप्रकल्पितं कल्पनोकांचनोपेनाभिनवस्त्रा
वगुंठिता प्रकल्प्याशिवेनैवस्थापयेत्परमेश्वरं - - - प्राविन्यसेल्लिंग ईशानेनयथाविधिरत्नन्यासेकृतेपूर्वकेवलंच
समंत्रजेत् लिंगमाच्छादयवस्त्राभ्यांसकूर्चेनसमंततः रत्नन्यासेप्रसन्नेनवामायानवशाक्तयः नवरत्नहिरण्यायेःपंचगव्ये
नसंयुतेः सर्वधान्यसमोपतेः सालग्रामाभिविन्यसेत् स्थापयेद्धुल्लिंगंहिशिवगायत्रिसंयुतं केवलंप्रणवेनापिस्थापये
च्छिवमव्ययं ब्रह्मयत्नेनमंत्रेणब्रह्मभागंप्रभोत्तथा विष्णुगायत्रियाभागेवैष्णवीमपिविन्यसेत् स्थलेतत्रत्रयेयोयनाप्रणवेत
त्रविन्यसेत् सर्वेनमःशिवायेतिनमोहंसशिवायच रुद्राध्यायेनवासर्वपरिमृष्टितिविन्यसेत् स्थापयेद्ब्रह्माभिषेकवकलशा
भिसमंततः वेदिमध्येन्यसेत्पूर्वेसर्वोक्तविधिसंयुतं मध्यकुंभेशिवंदेवींदक्षिणेपरमेश्वरं स्कंथतयोश्चमध्येतुस्कंदःकुंभे
सचार्चिते व्रायव्यांस्कंदकुंभेवाईशकुंभेहरिस्तथा अथवाकुंभशैलेचब्रह्मांगानिचविन्यसेत् शिवोमहेश्वरश्चैवरुद्रोविष्णुः
पितामहः ब्रह्माणंपंचसमासेनहृदयादीनिवाविके वेदिमध्येन्यसेत्सर्वान्पूर्वोक्तविधिसंयुतान् वार्धान्यांस्थापयेद्देवींगंध
तोयेनपूर्यंच हिरण्यरजतेरत्नेशिवकुंभेप्रविन्यसेत् वार्द्धान्यामपियत्नेनगायत्र्यायाश्चसत्रताः विश्वेश्वरादिषांकुंभेचसमूत्र
वैनपूर्वतः अनंतेशादिदेवाश्चप्रणवादिनमोंतकं नववस्त्रप्रतिचदकुंभेपुरापयेत्तदा विश्वेश्वराणांकुंभेपुहेमरत्नविधि
न्यसेत् वक्रक्रमेणहोतव्यंगायत्र्यंगक्रमेणच जयादिस्विष्टपर्यंतसर्वपूर्ववदाचरेत् सेच वैल्लवेनवापिता
महेनकुंभेनब्रह्मभागविशेषतः विश्वेश्वराणांकुंभेश्चस्नपयेत्परमेश्वरं विन्यसेत्सर्वमेत्राणिपूर्ववत्तत्समाहितः पूजयेत्तम

नैकानां सहस्रादिषु सर्वतः इति गणाच प्रदातव्यास्सह स्वगणास्तत्र मे इत्येवं तदर्थं च वस्त्राणि पस्य प्रधानस्य तत्र भूषणानियो
यने उक्तवं च प्रकर्तव्यं होमयागबलिकर्म नवाहं वापि सप्ताहमेकाहं वाप्यहं तथा होमस्सपूर्ववन्नोक्तो नित्यमभ्यर्च्य शंकरं भा
स्कन्दादीनां देवानां होमं पूर्ववदेव तु अंतेरेवं तथा वा स्वैव होतो नित्यं समाचरेत् यएवं स्थापयेल्लिंगं स एव परमेश्वरः तेनदेवगणा
हद्याम्बृषयो परशास्तथा स्थापिताः स्युनितान्वेव त्रैलोक्ये सचराचरे इत्यादिमहापुराणे श्रीलैंगे उपविभागे लिंगस्थापनंनामा
ष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४८ सूत उवाच सर्वेषामपि देवानां प्रतिष्ठामपि विस्तरात् मंत्रैर्यागं सकुंडानि विन्यसेत्केकं
मेवच स्थापयेदुत्सवं कृत्वा जपेच्च विविधान्ततः भानोः पंचाग्निना कार्यं द्वादशांतक्रमेण वा सर्वकुंडानि हस्तानि पद्माकाराः
गणास्स्वृत्ताः स्त्रियायायोनिजं कुंडं वर्तुल्यं कार्यं विधीयते शाक्तीनां सर्वकार्येषु योनिकुंडं विधीयते गायत्रीं कल्पयेत्तेभ्यः सर्वेषाम
वियत्ततः सर्वेषां रुद्राणां जायस्यात्संतेषेणावदामिवः गायत्रीभेदाः ॐ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः
प्रचोदयात् तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि तन्नो दंती प्रचोदयात् महासेनाय विद्महे वह्निवक्त्राय धीमहि तन्नः स्कं
दः प्रचोदयात् तीक्ष्णशृंगाय विद्महे वेदपादाय धीमहि तन्नो वृषः प्रचोदयात् हरिवक्त्राय विद्महे हरिद्वर्णाय धीमहि तन्न
स्सवक्त्रः प्रचोदयात् नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् महाविकार्यै विद्महे कर्मसिद्ध्यै च धीम
हि तन्नो लक्ष्मी प्रचोदयात् पयोद्भवायै विद्महे विष्णुनेकेन धीमहि तन्नो धरा प्रचोदयात् वैनतेयाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धी
महि तन्नो गरुडः प्रचोदयात् पयोद्भवाय विद्महे वेदवक्त्राय धीमहि तन्नः स्रष्टा प्रचोदयात् शिवास्यजायै विद्महे शिवास्य
जायै धीमहि तन्नो वाचा प्रचोदयात् देवराजाय विद्महे वज्रहस्ताय धीमहि तन्नः शक्रः प्रचोदयात् रुद्रहस्ताय विद्महे शक्तिह २१२

स्ताय धीमहि तन्नो वह्निः प्रचोदयात् वैवस्वताय विद्महे दंडहस्ताय धीमहि तन्नो यमः प्रचोदयात् निशाचराय विद्महे खड्गहस्ता
य धीमहि तन्नो निर्ऋतिः प्रचोदयात् शुद्धहस्ताय विद्महे पाशहस्ताय धीमहि तन्नो वरुणः प्रचोदयात् सर्वप्राणाय विद्महे य
ष्टिहस्ताय धीमहि तन्नो वायुः प्रचोदयात् धनेश्वराय विद्महे गदाहस्ताय धीमहि तन्नो यक्षः प्रचोदयात् सर्वेश्वराय विद्महे शू
लहस्ताय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् कात्यायन्यै विद्महे कन्यकु   प्रचोदयात् एवं प्रति गायत्र्यादीन् देवान् रूप
तः पूजयेत् स्थापयेद्वा ग्रामसन्नं प्राणेवं स्मृतं विलं चैव महाविलं सदाविलमतन्नमाः स्थापयेद्देवगायत्र्या परिकल्प विधानतः
वासुदेवप्रधानस्ततः संकर्षणः स्वयं प्रद्युम्नोऽनिरुद्धश्च मूर्त्तिभेदाः सर्वे प्रभोर्मताः बहूनि विविधानीह तस्य शापोद्भवानि
च सर्वावतारेषु रूपाणि जगतां प्रभोः प्रभुः मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्कीति
चैव च तथा नारायणदेवस्य हरेः शापोद्भवानि च तेषामपि च गायत्र्या नाम्नाथ य पूजयेत् गृहाणि देवदेवस्य हरेर्नारायणस्य च
विमानानि च यानानि पंचोपनिषदानि च पंचब्रह्माणि जानीहि पंचभूतमयानि च नमो नारायणायेति मंत्रः परमशोभनः ॐ नमो
वासुदेवाय नमः संकर्षणाय च प्रद्युम्नाय प्रधानाय अनिरुद्धाय वै नमः एवमेकानि मंत्रेण स्थापयेत् परमेश्वरं विमानयानि देव
स्य परमेष्ठी शिवस्य च प्रतिष्ठा चैव पूजा बलिरावृत्तिनिमन्नमाः सत्त्वविज्ञानसहितं कौतुकानि हरेरपि अवलेकारयेत्सर्वं चलेप्य
वे विधानतः पयसंस्नातमात्रेण प्रतिष्ठा चैव चोदिता नेत्रोन्मीलनकं कुर्यान्नेत्रमंत्रेण सुव्रताः शोधनं पंचगव्याद्यैः स्नानं चैव वि
धानतः नेत्रप्रदक्षिणं चैव दानस्य च गुरोस्तथा चलाधिवासनं चैव पूर्ववत्परिकीर्तितं कुंडमंडपनिर्माणं शमनं च विधीयते दूर
वा नवाग्निभागेन नवकुंडे यथाविधि अथवा पंचकुंडे तु प्रधाने केवलेन तथा प्रतिष्ठा कथितानादिमा पारे पर्यंक मागता शैलोद्भ

लि
गपु
२१५

214

वानां विंबानां विचित्राभासस्य वा पुनः जलाधिवासनं प्रोक्तं वृषभस्य विशेषतः प्रसादभित्तिविंबानां अशेषाणामपि प्रभो भद्रावर्त्तेषु
कोडाख्यप्रतिष्ठानेव कीर्त्तिता: प्रासादस्य प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठा च प्रकीर्त्तिता प्रासादांगस्य सर्वस्य सामगानामधोपरि विम्बानि मात्र
चित्रेशकुमारानपि यत्नतः अष्टाउगणं तथा चंडीगायत्र्यां तेय यथाविधि गणाधं स्थापयेत्तत्र मारष्टावरमुत्तमं लोकपालगणेशा
पं श्रीपशंभोः प्रविन्यसेत् उमा चंडी च नंदी च महाकालो महाद्युतिः दिवस्पतिर्महाभृंगी स्कंद सोमादिकं क्रमात् दंडादितत्स्वु
त्रिस्त्र ब्रह्माणां च जनार्दनं स्थापयेत्सेव यत्नेन तत्रेशो वत्सगो वरे हिंसा च रमनं तादि वियशानमतिक्रमात् स्थापयेन्मणावैनेव ग्र
समादो हि पंकजे एवं संतेपतः प्रोक्तं वलस्थापनमुत्तमं सर्वेषामपि देवानां देवीनां च विशेषतः इत्यादिमहापुराणे श्रीलिंगेउ
परिभागे एकोनपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४९॥ ऋषय ऊचुः अघोरस्य च माहात्म्यं भवता कथितं पुरा पूजां प्रतिष्ठां देवस्य भ
गवन्वक्तुमर्हसि सूत उवाच अघोरेणांगयुक्तेन विविधस्य विशेषतः प्रतिष्ठालिंगविधिना यथा सुनिपुंगवाः तथाग्निपूजां वै
कुर्याद्यथा पूजां तथैव च सहस्रं वा तदर्धं वा शतमष्टोत्तरं तु वा तिलैर्होमः प्रकर्त्तव्यो दधिमध्वाज्यसंप्लुतैः घृतवन्मधुना वा सर्वदः
त्वप्रमार्जने व्याधीनां नाशने चैव तिलहोमस्तु भूतिदः सहस्रेण महाभूतिः शतेन व्याधिनाशनं सर्वदः त्वचि निर्मोकजपेन च
नैमित्ताय: अष्टोत्तरशतेनैव त्रिकालं च यथाविधि अष्टोत्तरसहस्रेण वर्णमासाज्जापनेद्ध्रुवं सिद्धयोनेवसंदेहो राज्यं सहस्रेणामपि
सहस्रेणाज्यरायाति क्षीरेण च जुहोति यः त्रिकालं मासमेकं तु सहस्रं जुहुयात्ततः मासेनैमिष्ठेने तस्य महासौभाग्यमुत्तमं सिद्ध
नैवाब्दहोमेन तत्रोद्रेणा दधिना यवैः क्षीरेणा वाज्यहोमेन जातितंडुलकेन च प्रीतये भगवानीशो ह्यघोरः परमेश्वरः दध्नापुष्टि
र्नृपाणां च क्षीरहोमेन शांतिकं षण्मासं तु घृतं हुत्वा सर्वव्याधिविनाशनं राजयक्ष्मा तिलहोमात्त्वपनेवर्षकेण तु यवहोमेन २१५

संस्रष्पहृतेनेवयजेत्तथा सर्वकुष्ठलयार्थेचमधुनाक्तैस्तुतंउलैः त्र्यङ्कयादघृतंनित्यंषण्मासान्नियैतंनदाभ्राजंप्रतीरंमधु
स्त्रैवमधुरत्रयमुच्यते ममस्तंतहृतेनाशैनाशयेद्भगंदरं केवलंहुतहोमेनसर्वरोगादयःस्मृताः सर्वव्याधिहरंध्यानंस्था
पनंविधिनामतं एवंसंतेपतः प्रोक्तमघोरस्यमहात्मनः प्रतिष्ठायजनंसर्वंनंदिनाकथितंपुरा ब्रह्मपुत्रायशिष्यायतेनव्या
सायसुव्रताः इत्यादिमहापुराणेश्रीलिंगेउपरिभागेपंचाशदधिकशततमोध्यायः ऋषयऊचुः निग्रहःकथितस्तेनशिव
वक्त्रेणशूलिना कृतापराधिनांकेनैवक्तुमर्हसिसुव्रत तथाह्यविदितंनास्तिलौकिकंवैदिकंतथा श्रोतुंस्मार्तंमहाभागरो
महर्षणसुव्रत सूतउवाच पुराभ्युस्तनः प्रोक्तोदधीच्याव्यायसुव्रताः निग्रहोघोरशिष्येणशुक्रेणातयतेजसा तस्यप्रसाद
दैत्येंद्रोहिरण्याक्षः प्रतापवान् त्रैलोक्यमखिलंजित्वासदेवासुरमानुषं अत्यायपुत्रंगाणावनेदिकंवाहविक्रमंत्राजदेवदेनवा
राहेननिसूदितः सौवर्धावालाश्वाधांचगवामपिविशेषतः कुर्वतोनास्तिविजयोमार्गेणानेनभूतले तेनदैत्येनतेरवाधरा
नीताःस्मातलं तेनाघोरेश्वरोदेवोतिःफलोनिकृतः तरुणान्संवत्सरसहस्राणिवराहेणचसूदितः तस्मादघोरमिष्ट्वैवब्रा
ह्मणानेवकारयेत् स्त्रीणामपिविशेषेणगवामपिनकारयेत् गृहाहुहनसंगोप्यमतिगुह्यंवदामिवः श्रातनायिनमुद्दिश्यक
र्तव्यंनृपसत्तमैः ब्राह्मणोस्योनकर्तव्यंसर्वाराष्ट्रेशाश्वतंपुनः अतीवदुर्जयग्रामेस्थलेसर्वंनिष्टहरेत् अथमेयुद्धेसंग्रामेकार्यादि
धिमत्तमं मृष्टेनैवकर्तव्यमघृतेनैवकारयेत् कृतमात्रेणसंदेहोनिग्रहःसंप्रजायते लतमात्रंपुराजमाघ्रवोरमंत्रपि
णं दशांशंविधिनाकृत्वातिलैर्वाद्विजसत्तमाः संपूज्यलतपुष्पैस्तातिनतंविधिपूर्वकं वाणलिंगेविधिवरदतिमुर्तिमास्थि
तः सिद्धमंत्रोन्यथावास्तिटंस्त्रासिद्धादयः पुनः सिद्धमंत्रःस्वयंकुर्याद्धोमस्थानेविशेषतः मातृस्थानेपिवाविद्वान्देवदेवाग्रगा

लिं॰ रणः वक्ष्ये मंत्रमिदो वा ब्राह्मणः शिवभावितः कुर्याद्विधिमिमं धीमान्सर्वादीशानकारकः प्रतिशूलं वदेद्देवेशः चतुर्विंशाद्भिवा
गपु॰ गानि: अघोरविग्रहो भूत्वा सकलीकृतविग्रहः सर्वनाशकरं ध्यात्वा सर्वकर्माणि कारयेत् कालाग्निकोटिसंकाशं स्वकेशमपि
२१५ भावयेत् शूलं कपालं पाशं च दंडं चैव शरासनं बाणं डमरुकं खड्गमष्टायुधमनुक्रमात् अष्टहस्तश्च वरदो नीलकंठो दिवाकरः पं
चवक्त्रासनारूढो सर्वचंद्रधरः प्रभुः दंष्ट्राकरालवदनो रौद्रदृष्टिर्भयंकरः हुंफट्कारमहाशब्दैः शब्दिताखिलदिङ्मुखः त्रि
नेत्रो नागपाशेन सुबद्धमुकुटस्वयं सर्वाभरणसंपन्नः प्रेतभस्मावगुंठितः भूतैः प्रेतैः पिशाचैश्च डाकिनीभिश्च राक्षसैः सततं
215 गजचर्माणि गुंठितः सर्वभूषणो नीलांजनाद्रिसंकाशः सिंहचर्मोत्तरीयकः ध्यायेदेवमघोरेशं घोरघोरतरं शिवं षट्त्रिंशदक्षमा
लाभिः प्राणायामसंयुतः महामुद्रासमायुक्तः सर्वकर्माणि कारयेत् कालाग्निरातमध्यस्थः शिखिश्चताटपौरपि ध्यात्वाघोर
मघोरेशं द्वात्रिंशाक्षरसंयुतं विभीतकेन वै कुर्याद्द्वादशांगुलमानतः कुंडस्याथ त्रिनिर्वेद ब्राह्मणः क्रोधमूर्च्छितः अघोरा
त्रोर्ध्वपादं तत्सर्वं कुंडे तु यत्नतः एवं श्मशानागारमानीय वेदामसह दाहयेत् तमग्निं छादयेत् सोऽपि ब्रह्मवर्चपरायणः अघोरा
स्त्रेणानाभ्यां तत्र ज्वलनं दीपयेत्ततः कंटकस्तु समायुक्तैः कार्यामासिषु समन्वितैः रक्तवस्त्रसमं मिश्रैर्होमद्रव्यैर्विशेषतः हलमा
त्रे तवैतैलैः सहहोमं तु कारयेत् अष्टोत्तरसहस्रं तु होमयेदक्षु सर्वेशः क्रमस्य प्रदेवतं दर्शयेत् समाराध्य यथाक्रमं अष्टम्यां तु
यथागारसंडन स्थानवर्जितं एवं कृते नरपेंद्रस्य च तथ्यं कुलजैः सह सर्वदुःखसमोपेतः प्रयाति यमसादनं मंत्रेणानेन वा
दाय नरकपालं नवं तथा केशानरणां तथा गात्रं तस्य कंचुकमेव च नीरदयराजधूलीगरहसंमार्जनस्य च विषसर्पस्य दंतानि
ह्रदयं दंतनखानि तु गंधा च वक्रमेणैव व्याघ्रदंतनखानि वा तथा कृष्णसरगाणां च विडालस्य च पूर्ववत् नकुलस्य च दंतानि वा २१५

हस्यविशेषतः दंष्ट्राणां साधयित्वा तन्मंत्रेणानेन सुव्रता: जपेदष्टोत्तरशतं मंत्रोरमंत्रमुत्तमं तत्कपालं बवेत्तेत्र गरहेवानगोरपि
वा प्रेतस्थानेपि वा राष्ट्रे सततं वैरचक्रजयेत् शत्रोरष्टमराशौ वा परिविष्टौ दिवाकरे सोमे वा परिविष्टे वा मंत्रेणानेन सुव्रता: स्था
नन्नाशो भवेत्तस्य शत्रोर्नोपार्जं जायते शत्रुराज्ञः समालिख्य गगने समवस्थिते भूतले दर्पणं प्राप्य विना तेनापरिशोभते चतस्रोर
णसंयुक्ते दर्भमालासमाहते वेदाध्ययनसंपन्ने राष्ट्रे वृद्धिप्रकाशमे दातेणेत समापन्ने मध्ये मंत्राउयन्स्वयं एवं कृते नरेपेद्रस्यश
त्रुनाशो भविष्यति स्वराष्ट्रपतिमुद्दिश्य यः कुर्यादभिचारिकं तदात्मानं तद्देशैव स्वकुलं नाशयेत्सुधीः तस्मात्स्वराष्ट्रगोमारं त्वप
तिं पालयेत्सदा एतद्रहस्यं कथितं तव देयं यस्य कस्यचित् इत्यादिमहापुराणे श्रीलैंगेउपरिभागे एकपंचाशदध्यायः समाप्ततमोध्या
यः ॥५१॥ ऋषयऊचुः निग्रहो वा रूपोयं कथितो लोकसुव्रतम: वज्रावाहनिकामायां वक्तुमर्हसि सत्तम सूत उवाच वज्रावा
हनिका माया सर्वशत्रुभयंकरी अनया विधया तस्मिन्विन्यसेत्कोचनेनच ततस्त्वष्टाष्टलं तं वजपेद्विद्वान्समाहितः वज्रोदशो
शांजेद्रुयाद्दन्तेडेवृतादिभिः तदह्न्येगोपयेत्स्वं तदापयन्ततेप्रतः तेन वज्रेण वेगाहे महुर्गो येयारणाग्जिरे पुरापितामहेने
वलव्याविद्याप्रयत्नतः देवीशक्रोपकारार्थं सा तत्ताहृत्ये स्वरी तथा पुरा पितामहेनैव लब्धा विद्यास्त्रलहरी तद्देत्तत महावाहूर्वि
श्वरूपविसर्पविमर्दनः गच्छपुत्रस शोभनेगगभागमहाश्वेवविश्वरूपो महास्वयं इत्युक्त्वा वाश्रमं सर्वं मंडया
मासमायया ततो मायां विनिर्मिय विश्वरूपविवर्द्धनं प्रसह्य सोममपिबत्सगणास्त्वशचीपतिः ततस्तस्य प्रभुमादाय क्रोधाधावि
ष्टशचीपतिः इंद्रस्य शत्रोर्वर्द्धस्वस्वाहेत्यग्नौ जुहाव ह ततः कालाग्निसंकाशो वर्त्तनाहनसंततिः प्रादुरासीत्तरे शरीरेद्रा वच
तेषामतकः ततः किरीटी भगवान्यरित्यज्यादिवं तृणात् सहस्रनेत्रः सगणो दुद्राव भयविह्वलः स्त्रक्त्वा वज्रतमं तेनेत हार्मेव तदा

लिं॰
पु॰
२१९

216

ग्रजः सोपयेसंवलहतेदेवैः सार्द्धं महाभुजः निहत्यवाप्रयत्नेन गतवान्विगतज्वरः तस्माद्वज्रेश्वरीविद्यासर्वशत्रुभयंकरी अत
यास्मृताः प्रोक्ताविद्यथामुनिपुंगवाः इत्यादिमहापुराणेश्रीलैंगेउपरिभागेद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः १५२ ऋषयऊचुः
श्रुत्वावज्रेश्वरींविद्यांब्रह्मणाकोपहारिणीं अनयासर्वकार्याणिनृपाणामितिविश्रुतं विनियोगंवदस्माकंविद्यायारोमहर्षण
सूतउवाच वश्यमाकर्षणंचैवविद्वेषणमतः परं उच्चाटनंस्तंभनंचमोहनंताडनंतथा उत्सादनमथोच्छेदंमारणंप्रतिबंधने
सैन्यस्तंभनकादीनिसाविद्यासर्वमाचरेत् आपादान्तंवरदादेवीभस्मांपर्वतमूर्द्धनि ब्राह्मणेभ्योऽभ्युपेत्तानागच्छेदविधयास्तुवं
तन्महास्त्रेणेननमंत्रेणागतन्तंनान्यथाद्विजाः प्रतिकार्यंतथावाह्यक्त्वावश्यादिकांक्रियां उद्वास्यवह्निं पुनरेवि
पि देवीमावाह्यचपुनर्जपंस्तुत्वाजपेत्तथा होमंचविधिनावह्नौपुनरेवंसमाचरेत् सर्वकार्याणिविधिनासाधयेद्यदिवापुनः
नातिपुष्पैश्चवृश्याणांजंतकुर्याद्वपुनस्तयं होतेनकरवीरेणकुर्यादाकर्षणंद्विजाः विद्वेषणंविशेषेणकुर्यात्तत्त्वागलस्यच
तैलेनोच्चाटनंप्रोक्तंमधुनामारणंमतं तिलेनमोहनंप्रोक्तंताडनंरुधिरेणच स्तरस्यगजस्याथउष्ट्रस्यचयथाक्रमं स्तंभनेक
पेरेणापिपाठनंवक्ष्येनवा मारणोच्चाटनेचैवरोहिवज्रेणसुव्रताः बंधनेवह्निपत्रेणसेनास्तंभमहत्परं कृतयाविधयेत्तावि
द्याप्रजयेत्परमेश्वरींहुत्वेनसर्वसिद्धिः स्यान्मयसायाद्विमुच्यते तिलेनलोकतन्त्रस्थकमलेनिधनेभवेत् कांतिमधूकपुष्पेणसा
विद्यास्तुपुनस्तयं जयातीप्रमृतीन्सर्वान्सिद्धान्तंपूर्ववत्स्मरेत पवंसंत्तेयतः प्रोक्तोविनियोगोतिविस्तरतः जपेद्वाकेवलांविद्यांस
हस्रपचविधानतः सर्वसिद्धिमवाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा इत्यादिमहापुराणेश्रीलैंगेउपरिभागेत्रिपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः
१५३ ऋषयऊचुः मृत्युंजयविधिः सूतब्रह्मसंनत्रविधानतः वक्तुमर्हसिचास्माकंसर्वज्ञोऽसिमहामते सूतउवाच मृत्युंजयविधि २१९

वदस्ववृद्धनार्किंद्विजोत्तमाः रुद्राध्यायेनविधिनापूतेननियतंक्रमात् सद्यतैनैव कलेवप्रयत्नतः दूर्वयाद्य
नगोक्षीरमिश्रयामधुनातथा वरुणासहस्रैतेनैवकेवलेपयसापिवापुनः आयुषेदैविकेवापियथावदनुपूर्वशः अष्टोत्तर
सहस्रेणपुंडरीकेनशंकरं कमलानांसहस्रेणतथानीलोत्पलेनवा संपूज्यपायसंदत्वासद्यतनमोदनंतथा मुद्गान्नंमधुनायु
क्तंभक्ष्याणिसुरभीणिच अग्नौहोमश्चविपुलोयथावदनुपूर्वशः पूर्वोक्तैरपिपुष्पैश्चवरुणाद्विशेषतः जयेद्धिनियतंस
र्वंसमाप्यचयथाक्रमं ब्राह्मणानांसहस्रंचपूजयेद्वैसदक्षिणं गवांसहस्रंदत्वातुहिरण्यमपिदापयेत् एतद्वः कथितंस
र्वंसरहस्यंसमासतः शिवेनदेवदेवेनशर्वाण्यानुग्रहैषिणा कथितंमेहर्षावरे स्कंदायामिततेजसे स्कंदेनदेवदेवेनब्रह्मपु
त्रायधीमते सनातनकुमारेणसर्वलोकहितैषिणा पाराशर्यायकथितंपारंपर्यक्रमागतं शुकेनतेपरंधामदृष्टाहंत्रियंव
कं गतशोकोमहाभागोव्यासः परमर्षिः प्रभुः स्कंदेनशिवभक्तेनाख्यातायचमहात्मने त्रियंवकस्यमाहात्म्यंमंत्रस्यचविशेष
तः कथितंबहुधातेनस्मैकृष्णद्वैपायनायवै तत्सर्वंकथितं देवंसंपूज्यविधिनाजपेन्मंत्रंत्रियंवकं मु
च्यतेसर्वपापेभ्यःसप्तजन्मकृतैरपि संग्रामेविजयंलब्ध्वासौभाग्यमतुलंभवेत् लक्षहोमेनराज्यार्थीराज्यंलब्ध्वासुखीभवेत्
पुत्रार्थीपुत्रमाप्नोतिनियुतेननसंशयः धर्मार्थीप्रयुतेनैवजपेनैवसमंततः धनधान्यादिभिः सर्वैः संपूर्णः सर्वमंगलैः क्री
डतेपुत्रपौत्रैश्चमृतःस्वर्गेप्रजायते नानेनसदृशोमालोकेवेदेषुसुव्रताः तस्मात्त्रियंवकंदेवंतेननित्यंप्रपूजयेत् अग्निष्टो
मस्ययत्तस्यफलंमहद्गुणंभवेत् त्रयाणामपिलोकानांगुणानामपिचप्रभुः देवानामपिदेवेशोब्रह्मक्षत्रविट्शूद्रकः अ
कारोकारमकाराणांमात्राणामपिवादकः तथासोमस्यसूर्यस्यवन्हेरग्नित्रयस्यच शिवाउमामहादेवेशोधकस्त्रियंवकः

लि॰
गपु॰
२१८

217

तश्शोभितस्पृष्टस्य यथा गंधः सुशोभनः वासितानां तथा तस्य गंधः शंभोर्महात्मनः तस्मात्स गंधो भगवान्सर्वार्यते शंकरः
गंधाकाशमहादेवो देवानामपि लीलया सगंधिलस्य लोकेऽस्मिन्वायुर्वाति नभस्तले तस्मात्सगंधिं पुष्टिं च भूतानां परिवर्धनं
यस्येरितः पुरा प्राभोरम्यायोनौ प्रतिष्ठितं तस्य वीर्यमसंदेहं हिरण्मयमनोऽभवच्चंद्रादित्यौ सनक्षत्रौ भूर्भुवः स्वर्महर्जनः तपः सत्यलो
कमतिक्रम्य पुष्टिर्वीर्यस्य यस्य वै पंचभूतान्यहंकारो बुद्धिः प्रकृतिरेव च पृथिवीजं च तस्यैव तस्माद्वै पुष्टिवर्धनं तं पुष्टिवर्धनं
तं पुष्टिवर्धनं देवं घृतेन पयसा तथा मधुना चैव गोधूम॰ ॰ विलक्रमेण च कुसुमैः सशमीपत्रगौरसर्षपशालिभिः कृताल
गेयथान्यायं भक्त्या देवं यजामहे घृतेनानेन सा पापाहन्यनात्कर्मयोगतः मृत्योर्बंधनाच्चैव मुक्तोऽयं भवते जसा ॰ ॰ ॰
पक्वानां यथा कालाद्बंधनात्परः तथैव कालसंप्राप्तो मृत्युनानेन यत्नतः एवं लिंगविधिं ज्ञात्वा शिवलिंगं समर्चयेत् तस्य पापक्षयः
यातीव भोगिनो मृत्युविग्रहात् त्र्यंबकसमो नास्ति देवो वेदृणयाचितः प्रसादशीलः संप्रीतस्तथा मंत्रोपि सुव्रताः तस्मात्स
र्वं परित्यज्य त्र्यंबकमुमापतिं त्र्यंबकेन मंत्रेण पूजयेत्स समाहितः सर्वावस्थां गतो वापि मुक्तोऽयं सर्वपातकैः शिवस्तुतः
वं संदेहो यथा रुद्रस्तथैव च कृत्वाभिनाच भूतानि भक्त्या वा न्यायतोपि वा शिवमेकमहः स्मरनां सर्वपापैः प्रमुच्यते इत्यादिम
हापुराणे श्रीलैंगे उपरिभागे मृत्युंजयमाहात्म्यं नाम पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५५ ऋषय ऊचुः कथं त्र्यंबको देवो देवदे
वो वृषध्वजः ध्येयः सर्वार्थसिद्ध्यर्थं योगमार्गेण सुव्रत सर्वमेवापि निखिलं श्रुतं श्रुतिसमं पुनः विस्तरेण च तत्सर्वं संतेपा
हक्कमर्हसि सूत उवाच एवं पैतामहे नैव नंदिनः सनकः प्रभुः मेरुपृष्ठे पुरा पृष्टः सर्वसिद्धैः समावृतः सोपि तस्मै कुमाराय
ब्रह्मपुत्राय सुव्रताः शिष्यः प्राचाव भगवान्प्राणायसमाहितः नंदिकेश्वर उवाच एवमुक्तो महादेवो भगवान्नीललोहितः गिरि २१७

पृष्टं वयादेव्या भगवदेकशाम्य याम्हह: कैलासशिखरे ह्रष्टो हृष्टतनूरुहः श्रीदेव्युवाच योगः कतिविधः प्रोक्तः स
कथं चैव कीदृशः ज्ञानं च मोक्षदं दिव्यं श्रुत्वैतेयन जंतवः श्रीभगवानुवाच प्रथमो योगमंत्रस्य संयोगेन द्वितीयकः भाव
योगस्तृतीयः स्यादभावश्च चतुर्थकः सर्वेषां मे महायोगः पंचमः परिकीर्तितः ध्यानयुक्तो जपाभ्यासो मंत्रयोगः प्रकी
र्तितः नाभिः शुद्धाधिकार्यस्तु रेचकादिक्रमान्वितः समसत्वमयोगेन जपेच्चयः प्रकीर्तितः चलस्थिरतया युक्तो धारणाभ्य
स्य शोभने धारणात्रयसंदीप्तो भेदत्रयविशोधकः कुंभ . . . ध्यानं स्पर्शयोगः प्रकीर्तितः मंत्रस्पर्शविनिर्मुक्तो महादे
वं समाश्रितः बहिरंतर्विभागस्य स्फुरत्स्फुरणात्मकः विलीनावयवं सर्वं जगत्स्थावरजंगमं शून्यं सर्वं . . . सद्रूपं यं
च चिंत्यते अभावयोगः संप्रोक्तस्त्वितनिर्वाणकारकः निपाधिकेवलं शुद्धं स्वच्छंदं च सुशोभनं अनिर्देश्यपदं तदालोकं स्वसंवेद्य
समं ततः स्वभावो भवते यत्र महायोगः प्रकीर्तितः नित्योदितः स्वयंज्योतिः सर्वविन्निसमान्वितः निर्मलः केवलो ह्यात्मा महा
योग इति स्मृतः अणिमादि प्रजाः सर्वैः सर्वे ज्ञानस्य दायकाः उत्तरोत्तरवैविध्यं मे युयोगमत्र अस्मात् अहमात्माविनिर्मुक्तो महा
काशोपमः परः सर्वावरणनिर्मुक्तः प्रविंत्य स्वरसेन तत् ज्ञेयमेतत्समाख्यातमग्राह्यमपि देवते: प्रकलीनो महासत्वविधानतैक
सादिभिः चकाम्यानंदवपुषा तेन तत्तेयमिदं मतं परीक्षिताय हृष्टाय ब्राह्मणाय हिताग्नये धार्मिकाय कृतज्ञाय दातव्यं क्र
मश्रुवंकं गुरुदेवतभक्ताय अन्यस्मै नैव दापयेत् निंदितो याचितो स्यात् उन्नायाद्वैव प्रजायते देयमप्येव सततं नम स्वाज्ञानैव दा
पयेत् सर्वसंगविनिर्मुक्तो मद्भक्तो मत्परायणः समयत्रसमायुक्तः श्रौतस्मार्तविशारदः गुरुभक्तस्य युणानात्मायोगपायोगय
तरः सदा एवं देवि समाख्यातो योगमार्गः सनातनः सर्ववेदांगकांभोजमकरंदः समध्यमे पीत्वा योगामृतं योगी मुच्यते व

लि॰ पु॰ २१८ ब्रह्मविन्नमः एतत्पाशुपतं योगैश्वर्यमनुत्तमम् ग्राप्यात्रममिदं स्तेयंमुक्तैर्नैकेन लभ्यते तस्मादिष्टैः सदाचारैः शिवार्चनरतैः प्रिये
इत्युक्त्वा भगवान्देवीमनुज्ञाप्य वृषध्वजः शंकुकर्णं समासाद्य पूजयामास चात्मनि नंदिकेश्वर उवाच तस्मात्त्वमपि योगींद्र यो
गाभ्यासरतो भव स्वयंभुवोपरां मूर्तिर्नूनं ब्रह्ममयी गुरा तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मोक्षार्थी पुरुषोत्तम भस्मस्नायी भवेन्नित्यं योगे
पाशुपतेरतः ध्येयायथाक्रमेणैव वैष्णवी च ततः परं माहेश्वरी परा पश्चात्संवध्येयाय यथाक्रमं योगेश्वरस्य या निष्ठा सा वास्येन
र्ययत्नतः सूत उवाच एवं शिलादपुत्रेण नंदिना कुलनंदिना योगः पाशुपतः प्रोक्तो भस्मनिष्ठेन धीमता सनत्कुमारो भगवा
न्व्यासायामिततेजसे तस्मादहमपि श्रेष्ठानियोगात्सर्वणामपि कृतकृत्योस्मि विप्रेभ्यो नमो यज्ञेभ्य एव च नमः शिवाय शांता
य व्यासाय मुनये नमः ग्रंथैकादशसाहस्रं पुराणं लैंगमुत्तमं अष्टोत्तरशताध्यायमादिवृशमतः परं षट्चत्वारिंशदध्यायं धर्म
कामार्थमोक्षदं अष्टौ ते मुनयः सर्वे नैमिषेयाः समाहिताः प्रणेमुर्देवमीशानं प्रीतिकंटकितननवः शाखोपोराणिकीमेवं हृत्वे
कादशिकां प्रभुः ब्रह्मा स्वयंभूर्भगवानिदं वचनमब्रवीत् लैंगमाद्यंतमखिलं यः पठेच्छृणुयादपि द्विजेभ्यः श्रावयेद्वापि स
याति परमां गतिं तपसा चैव यज्ञैर्दानेनाध्यापनेन च यां गतिं लभते विद्वाञ्शैवविद्यावबोधिनो कर्मणा वापि मिश्रेणा केव
लेविद्यया पिवा निष्कृतिश्चास्य विप्रस्य भवेद्भक्तिश्च शाश्वती मयि नारायणो देवे श्रद्धा वास्य महात्मनः इत्याज्ञा ब्रह्मणो यस्मा
त्तस्मात्सर्वे महर्षयः ऊचुः सूतं महाभागं शश्वतीं ते सुवैगतिः वैशेविद्यावालकीवानायुष्यं चैव सर्वतः नारदस्य च संसिद्धि
लौर्थयात्राः तस्य च स्वस्त्यस्तु सूत भद्रं वो महादेवे वृषध्वजे श्रद्धानवास्य चास्माकं नमस्तस्मै शिवाय चेति इति श्री लिंगपु
राणेउत्तरभागेषट्पंचाशउत्तरशततमोध्यायः ॥ समाप्तं चेदं लिंगपुराणं ॥ ॥ ॥

218

(13)

लिंग पुरान

लिंगपुराणपत्रे २९८

13

2941

LINGA PURĀNA

(13 lines to a page)
(Sanskrit)